

GAIDĒS
IR RIMŠĒS
APYĻINKĒS

**GAIDĒS
IR RIMŠĒS
APYLINKĒS**

GAIDĖS
IR RIMŠĖS
APYLINKĖS

REDAKCINĖ KOMISIJA:

VANDA BARAUSKIENĖ, JADVYGA KARDELYTĖ, VACYS MILIUS,
ANTANAS STRAVINSKAS, ANTANAS TYLA (pirmininkas),
NORBERTAS VĖLIUS, ALOYZAS VIDUGIRIS

Dailininkė
IEVA LABUTYTĖ

TURINYS

Pratarmė	7
----------------	---

Žemės ir žmonių praeitis

<i>Rimvydas Kunksas</i> . Iš didžiojo ežero istorijos	11
<i>Česlovas Kudaba</i> . Sėlių aukštumų geomorfologiniai ypatingumai	16
<i>Ona Kuncienė</i> . Gaidės apylinkės archeologiniai paminklai ..	20
<i>Romas Batūra</i> . Drūkšių pilis	24
<i>Antanas Tyla</i> . Gaidės ir Rimšės apylinkių istorijos bruožai	30
<i>Antanas Tyla</i> . Žinios apie Zarasų apskrities Rimšės valsčiaus žemės ūkio padėtį	42
<i>Danutė Krištopaitė</i> . Kraštotyrininkų pirmtakas	55
<i>Povilas Štaras</i> . Čia kovojo didvyrė	63

Verslai

<i>Pranė Dundulienė</i> . Žemdirbystė ir jos įrankiai	69
<i>Vitalis Morkūnas</i> . Žemės ūkio darbininkų buitis 1919—1940 metais	79
<i>Vacys Milius</i> . Tinklų mezgimo verslas	86
<i>Juozas Petrulis</i> . Žūklė Drūkšių vandenyse	92
<i>Jonas Buzas</i> . Dailidės	99
<i>Antanas Stravinskas</i> . Kalviai ir kalvės	110
<i>Juozas Kudirka</i> . Kaimo puodžiai	117
<i>Regina Sipavičiūtė</i> . Audinių apžvalga	122

Keliai į šviesą

<i>Meilutė Lukšienė</i> . Švietimas iki 1919 m	127
<i>Vincas Martinkėnas</i> . 1920—1939 metų vargai	134
<i>Petronėlė Žostautaitė</i> . Mokyklos 1945—1967 m	138

Kolūkiečių sodybose

<i>Izidorius Butkevičius</i> . Vigutėnų kaimo architektūra	145
<i>Zina Skrodis</i> . Pirklių puošyba	156
<i>Lilija Kudirkienė</i> . Gėlių darželiai	163
<i>Antanas Ryliškis</i> . Rojus.	168

<i>Danas Šemetulskis</i> . Po sodus pasidairius	177
<i>Antanas Poviliūnas</i> . Ad. Mickevičiaus ir Apvardų kolūkių ekonomikos bruožai	181
<i>Antanas Daniliauskas</i> . Valstiečių šeima	191
<i>Liuda Arbačiauskienė, Jadvyga Navickaitė</i> . Gaidės apylinkės kolūkiečių mityba	198
<i>Nijolė Kazėnaitė, Edvardas Razgauskas, Irena Šarmaitytė, Alina Šveistytė</i> . Žmonių sveikata	204

Pasakos ir dainos

<i>Bronė Kerbelytė</i> . Kas pasakojama Gaidės ir Rimšės apylinkėse	212
<i>Norbertas Vėlius</i> . Pasakotojas Liudvikas Dubaka	218
<i>Danutė Krištopaitė</i> . Dainų repertuaro metmenys	233
<i>Vanda Barauskienė</i> . Darbo dainos	252
<i>Vaclovas Juodpulis</i> . Pastabos apie dainų melodijas	260
<i>Rimantas Gučas</i> . Dvi smuikininko Petro Kardelio melodijos	263

Tarmė

<i>Aloyzas Vidugiris</i> . Keletas faktų iš tarmės ploto istorijos	267
<i>Jadvyga Kardelytė</i> . Trumpa tarmės charakteristika	272
<i>Aloyzas Vidugiris</i> . Būdingesni tarmės žodžiai bei jų reikšmės	276
<i>Janina Lipskienė</i> . Frazeologizmai	282
<i>Marytė Razmukaitė</i> . Rimšės ir Gaidės tarmės veiksmazodžio morfologijos bruožai	290
<i>Kazys Eigminas</i> . Gaidės ir Rimšės apylinkių vietovardžių sąrašas	300

Tautosaka (tekstai)

Dainos	315
Pasakos	349
Pasakojimai	376
Padavimai	381
Sakmės	386
Mįslės	400
Garsų pamėgdžiojimai	401
Užkalbėjimai, burtai	402
Paiškinimai	405
Nuotraukų sąrašas	414
Piešinių autoriai	416

PRATARMĖ

Lietuvoje yra daug nuostabių gamtos kampelių. Vieni iš jų dėl patogių komunikacijų ar kitų priežasčių yra populiarūs, nuolatos lankomi keliautojų ir poilsiautojų, kiti, esantieji atokiai nuo pagrindinių kelių, yra lyg primiršti. Prie pastarųjų galima priskirti ir nuostabų šiaurės rytų Lietuvos rajoną — Gaidės ir Rimšės apylinkes. Šis kraštas, įsispraudęs tarp dviejų ežerų — jų karaliaus Drūkšių ir Apvardų. Drūkšių ežero plotai, puikūs pakrančių vaizdai, pavėsingi, ramiai išsidėstę kaimai ir sodybos, staigiai atsiveriančios laukų panoramos suteikia šiam kraštui originalumo. Nuo pereito šimtmečio šių apylinkių žmonės garsėjo tik čia išplitusiu verslu — tinklų mezgimu, nors pagrindinis verslas nuo senovės buvo žemdirbystė. Kaip ir visoje Lietuvoje, žmonės čia buvo įpratę puošti savo namus, apsodinti juos medžiais. Moterys čia audė raštuotus audinius, dirbdami ir besilinksmindami dainavo, sekė pasakas. Tie liaudies kūrybos turtai tebėra sukaupti žmonėse.

Vilniaus kraštotyrininkai, prieš keletą metų pradėję lokalinės istorijos tyrinėjimo darbą, 1966 metų rugpiūčio mėnesį suorganizavo kompleksinę ekspediciją į šį kraštą — Gaidės ir Rimšės apylinkes. Ekspedicijoje dalyvavo A. Tylos vadovaujami istorikai, V. Miliaus — etnografai, N. Vėliaus — tautosakininkai, A. Vidugirio — lingvistai. Ekspedicijai vadovavo V. Barauskienė ir N. Vėlius. Be to, ekspedicijos dalyvių tarpe buvo ekonomistų, geografo, biologų, medikų, dailininkų, įvairių specialybių studentų ir moksleivių. Ekspedicijos metu paramą teikė Ignalinos rajono Vykdomojo komiteto Švietimo skyriaus darbuotojai, Rimšės vidurinės ir Gaidės aštuonmetės mokyklų mokytojai, nuoširdūs kolūkiečiai. Į kompleksinės ekspedicijos tyrinėjimo zoną

**IGNALINOS RAJONO
GAIDĖS IR RIMŠĖS APYLINKĖS**

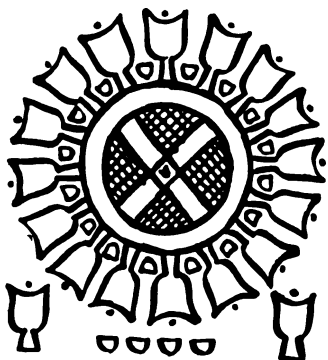
KUNSKAS

įėjo Apvardų ir A. Mickevičiaus vardo kolūkių gyvenvietės. Tai palyginti gana didelis regionas, ir ekspedicijos dalyviams teko įtemptai padirbėti. Vienok, nors ekspedicijoje dirbo daugiau kaip šimtas žmonių, kai kurių sričių specialistų vis dėlto stigo.

Ekspedicijos metu užfiksuota keletas svarbių žmonių dvasinės ir materialinės kultūros momentų: sodybų puošimo tradicijos, tautosakos išsilaikymas, tarmės ypatybės, švietimo ir išsilavinimo lygis, šeimų sudėtis, kolūkiečių mityba, sveikata, verslai ir amatai praeityje, raštuotų audinių originalumas. Dalis surinktų eksponatų ar užfiksuotų smulkiosios architektūros, audinių pavyzdžių papildė mūsų muziejus, surinkta žodinė liaudies kūryba, tradicijų medžiaga pateko į mokslo įstaigas. Remiantis ekspedicijoje surinkta medžiaga, buvo paruošti šioje knygoje pateikiami straipsniai. Pabaigoje pridėta pluoštas tautosakos.

Kartu reikia pažymėti, kad Gaidės ir Rimšės apylinkių istorinį tyrinėjimą pradėjo XX a. pradžioje Gaidėje gyvenęs kunigas J. Žiogas. Jis tyrinėjo apylinkių pilkapynus. „Lietuvių Tautos“ pirmame tome jis paskelbė straipsnį „Archeologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje“, kuriame apibendrinio atliktų archeologinių tyrinėjimų rezultatus. Jo darbu naudojosi ne vienas šio leidinio autorių. Politinio ir socialinio pobūdžio tyrinėjimai, atlikti O. Hedemano, buvo paskelbti lokalinės istorijos leidinyje „Breslaujos apskrities istorija“ („Historja powiatu Braśląwskiego“).

Ekspedicijų metu ir archyvuose bei bibliotekose surinkta medžiaga papildė ankstyvesnius tyrinėjimus. Ši knyga supažindins skaitytojus su Gaidės ir Rimšės apylinkių gamta, istorija, žmonių verslais, kolūkiečių ekonominiu gyvenimu, kaimų architektūra, liaudies kūryba, tarme. Ji, be abejo, pasitarnaus įvairių sričių mokslui. Kartu paskatins ne vieną apsilankyti ir pažinti iš arti šį įdomų Lietuvos kampelį.

Iš didžiojo ežero istorijos

RIMVYDAS KUNSKAS

Ežerėnų pasididžiavimas ir maitintojas didysis Drūkšių ežeras, beje, didžiausias ir Lietuvos TSR, tyvuliuojąs 4500 ha plote, tėra vos ketvirtis senovinio ežero. Šis savo ruožtu buvo plačių ir aukštų (iki 170 m abs. aukščio) priledyninių ežerų liekana. Ledynui pasitraukus iš šiaurės Lietuvos, šioje aukštumų dalyje, buvusiuose Drūkšių ir Dysnų ledyno liežuvių guoliuose, vėliau iš šiaurės uždarytuose Smalvų moreninio gūbrio, susidarė didžiuliai savarankiai ežerai. Drūkšių ežero pirmtakas buvo apsėmęs trečdalį dabartinių Drūkšės ir Apvardos upių baseinų, siekė Smalvų, Smalvykščio, Visagino, Samanio, Gaidės, Ilgių, Apvardų ežervietes. Tačiau prieš 17—12 tūkstančių metų buvęs ežeras labai skyrėsi nuo šiuolaikinių Drūkšių. Grandioziškas, bet visai sekus. Senajame poledynmetyje klimatas dar buvo šaltas, paežerėse — beržų ir eglių miškatundrė. Ir trumpų vasarų metu salų ir pusiasalių labirintas buvo tolydžio skalaujamas, o dugnas lyginamas smėlio ir molio. Siauresnės ežero vietos jau virto vientisais 2—3 metrų gylio atabradais. Dabar Gaidės, Kukutėnų,

Pasamanės, Švykščionių, Klykuolių, Končių, Kemerėzų ir Tumelinos apylinkėse 152—148 metrų abs. aukšty plytinčios supelkėjusios lygumos, apsuptos stačiašlaičių smėliu padengtų moreninių kalvų,— vis to ežero atabradai. Petriškių ir Beržininkų kaimų apylinkėse ežero užutekių liekanos labai primena raguvas. Gali būti, kad šitos griovos užsimezgė pašiltėjus biolingo klimatui (prieš 16 tūkst. metų). Tik ežero nenuotakumas paaikškina tokį palyginti pastovų jo lygį (152—148 m.). Kaimyniniai Dysnų ir Ričių ežerai, kuriuos nuo Dauguvos skyrė tas pats kalvyno ruožas, tyvuliavo panašiam aukštyje.

Prieš 12—11 tūkstančių metų klimatas laikinai pašiltėjo. Tai buvo lemtingas laikotarpis ežerui. Smarkiai įsigraužė gilyn upynas, o amžino pašalo saugojami palaidoti ledo lustai aptirpo arba visai ištirpo. Aptirpo ledas ir anksčiau įšalusių ežerų Žilmo, Alksno, Apvardų, Smalvų, Visagino ir Drūkšių ežervietėse. Dabar jos pradubo, pagilėjo. Bet nukrito ir didžiojo ežero lygis. Manoma, kad tai atsitiko ne tiek dėl dubens padidėjimo, kiek vandeniui nusidrenavus per rinių Skirnų — Gatinio ežerų klonį, kuris nuo šiaurinės ežero dalies eina pro Tilžės kaimą. Minėtos ežervietės, buvusios didžiojo Drūkšių ežero įlankos, atšlijo, virto atskirais sekliaežeriais. Liko dar tik didelė Apvardų ežervietės įlanka. Tur būt, jų krantai plačiai pelkėjo, tik šiandien tos palaidotos alerodo durpės retai tepasiekiamos.

Vėliau užėjęs šaltasis tūkstantmetis — viršutinis driasas — ežero lygį pristabdė apie 145 m. Tada senieji Drūkšiai nebuvo jau tokie dideli, jų kontūrai buvo artimesni dabartiniams. Ežeras ir aplinkiniai jo palikuonys vėl smarkiai seklėjo, gylėse klostėsi ir moliai, susidarė platūs atabradai — termokarsto nepagilinti pakraščiai. Tik vėliau, šiltmety, jie kiek išsi-kauburiavo. Didelė nusekusi įlanka, viršutiniame driase atsi-skyrusi nuo ežero, buvo ties Gaidės kaimaviete.

Prieš 10 tūkstančių metų klimatas staigiai atšilo. Prasidėjo vadinamasis ankstyvasis poledynmetis. Jo pirmasis laikotarpis preborealis, kai kurių tyrinėtojų laikomas nereikšmingu pereinamuoju laikotarpiu, buvo trumpas, bet labai reikšmingas kraštovaizdžiui. Skubiai nyko amžinas pašalas, formavosi

dirvožemiai. Miškuose šalia eglių, beržų ir pušų paplito alksniai, guobos, liepos ir lazdynai. Sparčiai supelkėjo plačios ežerų lankos ir atabradai. Bet tuo pat laiku aptinkami dar du to meto reiškiniai — upių įsigrauzimas ir termokarstas.

Pirmasis, sekinantis ežerus, Drūkšių apylinkes mažai tepalietė, įsivyravo antrasis, gebąs ne tik pažeminti ežerų lygį, bet ir pagilinti jų dubenis. Pradėjęs laisvai cirkuliuoti, iš požeminių ledaviečių vanduo nutekėjo. Nusistovėjusį žemės paviršių ir ypač ežerų dugną vėl suvarpė pradubos. Tada dabartinį gylį įgavo ir Drūkšiai, ir Smalvos, ir Visaginas, ir Ilgių, Rūžo, Alksno bei Žilmo ežerų grupė. Vienok pradubimo mastas buvo nevienodas, ir Drūkšiai pagilėjo 15—20 metrų, o Smalvykštis, Visaginas, Alksnas, Samanis, Bliuvaklis, Gaidė — 5—10 metrų ar dar mažiau. Šį reiškinį ir jo mastą rodo preborealiao pradžioje paežerėse ir atabraduose spėjusios susikaupti alksninės, medienos-nendrinės bei nendrinės-kimininės durpės. Datavus jas žiedadulkių-sporų metodu, paaiškėjo, kad tos durpės susiklostė vienu metu. Nėra abejonės, kad jos klostėsi beveik vienodame lygyje, artimame ežero paviršiui. Tačiau dabar po ežerų nuogulomis (moliniais ir karbonatiniais sapropeliais) aptinkamas 3—10 cm durpių sluoksnelis guli labai nevienodame gylyje — nuo 5 iki 12 metrų. Šios ežeryno dalies tyrimas paneigia nuomonę, esą, posapropelines durpes palikusi borealiao durpėdara, labai nusekus ežerams, o atlantčio laikotarpyje pakilęs vanduo jas paskandinęs. Tačiau ir įsitikinus ežerų dubenų nepastovumu senajame ir ankstyvajame poledynmetyje, negalima neįvertinti klimatinių ežero lygio svyravimų, kurie vėlesniais laikotarpiais yra ryškūs ir lemiantys.

Preborealinis ežerų pradubimas Drūkšių ežerą pažemino 6—7 metrais. Dėl tos priežasties ir dėl to, kad sudubo rinių ežerų klonis, plytintis ties Tilže, nutrūko ryšys su Dauguva. Po preborealiao sekė 1,5 tūkstančio metų trukęs truputį vėsesnis ir gerokai sausesnis borealiao laikotarpis. Tada vešlūs miškai su plačialapiais medžiais praretėjo, išgalėjo sausą mėgstančios pušys, beržai, išplito sauspievės. Ilgesnį laiką išsilaikė žemas ežero lygis. 3—4 metrų gyly aptinka-

ma povandeninė terasa yra to ežero atabradas. Ji gana plati, smėlinė, tik vėliau buvo padengta pakilusio ežero nuosėdų. Reta šios ežero terasos ypatybė — susikaupę joje vadinamieji violetiniai smėliai, sunkiųjų mineralų — titanito, magnetito, rutilo ir manacito — susitelkimas. Jie aptinkami tik didžiuosiuose ežeruose, kur galingos bangos rūšiavo ežerinį smėlį.

Borealiao pabaigoje gausėjo kritulių, ežero lygis kilo. Šilčiausiame ir drėgniausiame poledynmečio laikotarpyje — atlantyje, „biblijinio tvano“ laikais, ežero lygis buvo apie 2 metrus aukštesnis už dabartinį. Šis lygis paliko platoką ežero terasą, kuri netrukus supelkėjo. Būdinga, kad ten po 1,5—2 metrų durpių sluoksniu slūgso ežerinės klintys.

Atlantis reikšmingas ne tik mūsų gamtos istorijoje lapuočių miškų su liepa, ąžuolu, guoba, lazdynų suklestėjimu, smarkiu pelkėjimu, upių tinklo vystymusi, miško ir vandens faunos gausėjimu, bet ir mezolitinės kultūros (svidrinės) visuomenės plitimu. Itin reikšmingas visuomenės poslinkiams buvo neilgas atlančio vidurio pasausėjimas (apie 4 tūkst. m. pr. m. e.). Ežero lygis buvo nuslūgęs apie 2 metrus, maždaug iki dabartinio lygio, platus klintingas atabradas Drūkšių ir gretimuose ežeruose virto vešliomis pievomis. Greitai klimatas vėl padrėgnėjo, ežeruose vanduo ėmė kilti, bet Drūkšių, Smalvų ir kituose Drūkšės baseino ežeruose tas neilgai truko. Pasausėjimu buvo pasinaudojusi upių gilnamoji erozija, ir štai atlančio antroje pusėje ji padarė paskutinį šuolį, suformuodama ežerus. Drūkšių, o greitai ir Apvardų, Žilmo, Rūžo, Alksno, Smalvų ežerai tapo nuotakūs bei praktakūs. Pro moreninę kalvų grandinę prasigrauzusi Drūkšė paleido ežerų vandenį į Dysną, o ši savo ruožtu — į Dauguvą. Ežerų lygis staigiai smuktelėjo daugiau kaip 4 metrus, net kiek žemiau už borealiao lygį. Vėl ėmė platėti povandeninė terasa. Vešliųjų pievų, tarpstančių ant ežerų dumblo, tuo metu buvo gausu. Be to, atlančio vidurio pasausėjimo laikotarpiu pievos buvo labiau išplitusios negu miškai. Matyt, su šiomis gamtinėmis sąlygomis reikia sieti pakitimus visuomenės buityje, kultūroje, galvijų ir keramikos atsira-

dimą — visa, ką priimta vadinti ankstyvuoju neolitu. Nors sunku tiksliau nustatyti keramikos šukių, ištrauktų pelkinio gražto kameroje, amžių, bet Smalvų ežero vakariniame pakraštyje iš 3,5 metrų gylio ištraukti radiniai kaip tik susiję su šiuo ežerų nuslūgimu.

Vėliau nudrenuotųjų ežerų lygis, kaip ir borealio pabai goje, vėl pamažu kilo dėl vadinamojo teigiamo hidrologinio balanso, kai Drūkšės bei Dysnos,— turinčių labai menką nuolydį,— išgaravimas ir nuotėkis buvo mažesnis už iškrin tančių kritulių kiekį.

Subborealiniame pasausėjimo laikotarpyje, kuris akli nose ir gero nuotakumo ežeruose sukėlė slūgimą, Drūkšės baseino ežerai tolydžio kilo. Mat, Drūkšės upė — jos nuolydis 15 kilometrų atkarpoje žemiau Drūkšių ežero buvo ne didesnis kaip 0,5 metro — tada drauge su Apvarda smarkiai supelkėjo. Supelkėjo ir Smalvų ežerą drenuojantis Drūkšės aukštupys ir kiti atlančio naujadarai.

Drėgnesniame ir vėsesniame subatlantiniame laikotarpyje, ankstyvajame geležies amžiuje Drūkšės baseino ežerai pasiekė kilimo maksimumą, kurį žymi neplatus terasinis ruožas, susiliejęs su dabartine potvynių lanka. Jo molingi ir dumblingi smėliai dabar daug kur apaugę juodalksnynais ir supelkėję. Pakilę ežerai šį kartą po klintimis ir dumblais palaidojo didelius raistų ar plynraisčių plotus. Kai kur liko užkonservuoti net statmeni stuobriai ir kelmiai. Antai Smalvų ežero rytinėje pakrantėje aiškiai matyti alksnių stuobriai, esantys 2 metrų gylyje.

Istoriniais laikais dar vyko nedidelis klimatinis ežero lygio svyravimas. Praėjusį šimtmetį pastačius malūną ant Drūkšių—Obelų ežerų perkaso, ežeras buvo pusmetriu ar daugiau pažemintas, o tarybiniais metais Drūkšių hidroelektrinės užtvanka beveik grąžino ankstesnį lygį.

Sėlių aukštumų geomorfologiniai ypatingumai

ČESLOVAS KUDABA

Kraštotyriminkų ekspedicijos tirtasis rajonas yra Sėlių aukštumos (toks šios Baltijos aukštumų dalies pavadinimas yra prigijęs geografinėje literatūroje) rytiniame pakraštyje. Į vakarus ir šiaurės vakarus nuo tirtųjų Rimšės ir Gaidės apylinkių dunkso didesnė Sėlių aukštumos dalis, į rytus ir pietryčius palaipsniui paviršius darosi lygesnis, žemėja, galiausiai pereina į Dysnos lygumą. Minėtos apylinkės yra pačiame šiaurryčiausiame Lietuvos kampe, administruojamos Ignalinos rajono.

Rimšės ir Gaidės apylinkių bendra gamtinė padėtis yra itin įdomi. Į akis krinta labai kalvotas, duburiuotas paviršius su plačiai išsiliejusiais ežerais. Čia jautiesi lyg gamtinėje tvirtovėje, aplink iš visų pusių supamoje plačių vandenų: šiaurryčiuose didžiausias mūsų krašto ežeras Drūkšiai, rytuose pietinė Drūkšių atšaka, pietuose Apvardų, Alksno, Dysnų, šiaurėje Visagino, Smalvų ežerai bei vakarinė Drūkšių ežero atšaka, vakaruose plačiai tarp miškų ir kalvų išsiplėšęs Luodis. Visi jie įdomūs, gražių pakrančių, nuotaikingi.

Kraštovaizdžio įvairovę, jo savišką peizažą pirmiausia nulemia reljefas. O čia reljefas išties nepaprastai gyvas, turtingas formų ir jų derinių. Šičia galima pamatyti ne vieną imponantišką paviršiaus reginį, vienintelį, niekur Lietuvoje ir net platesnėje apylinkėje neatkartotą. Kaip visa tai atsirado?

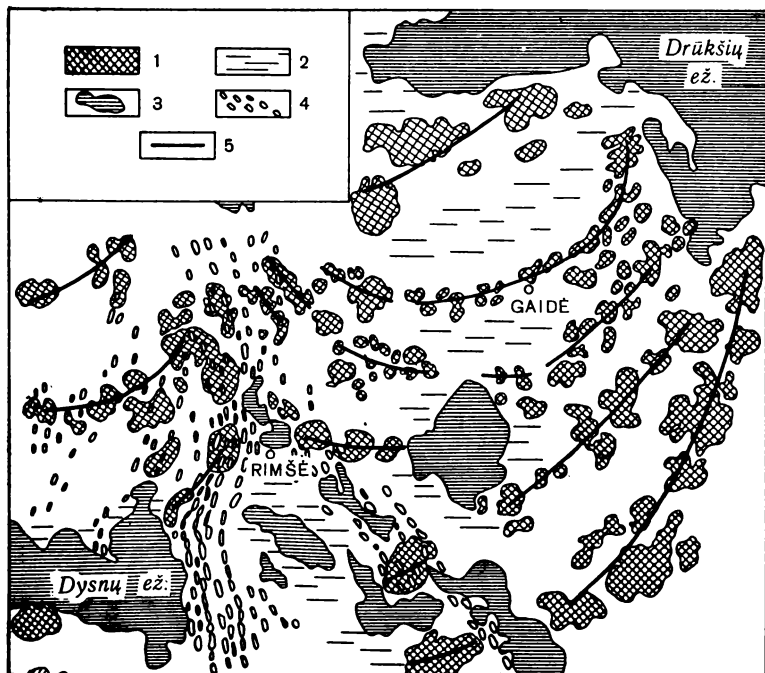
Į labai dideles gelmes ir tolimus geologinius laikmečius nesileisime. Pasižiūrėkime, kas čia dėjosi apytikriai prieš milijoną metų, didžiojo Europos apledėjimo išvakarėse. Paviršius buvo daug lygesnis, jis pamažu kilo į pietus ir į šiaurę nuo šių apylinkių, o tarp jų, tur būt, mėlynijo klonis, kuriuo

tekėjo upė, tikriausiai į tą pačią rytų pusę, kaip ir dabartinė Dysna. Po to šis kraštas daug kartų (gal keturis ir daugiau) buvo prislėgtas ledynų, o jiems atsitraukus, likdavo neplonas sluoksnis ištirpusių moreninių nuogulų. Per visą apledėjimų laikotarpį čia susikaupė moreninių medžiagų (žvirgždų, gargždų, įvairaus smėlio bei molio mišinio su gausybe įvairiausių riedulių) storesnis nei šimto metrų sluoksnis. Tai žinome iš artimiausių apylinkių gręžinių.

Dabartinių paviršių daugmaž suformavo paskutinis ledlaikis. Įdomu pastebėti, kad traukdamasis ledynas būtent kaip tik šiose apylinkėse buvo persiskyres į dvi milžiniškas plaštakas. Viena jų tūnojo rytuose, kita į vakarus nuo Rimšės. Anksčiausia paviršius nuo ledynų tapo laisvas ties Rimše.

Palei buvusių ledyninių liežuvių pakraščius buvo sukrauti kalvoti gūbriai, kurie lyg pylimai eina nuo Drūkšių ežero per Gaidę, Gūrius link Rimšės. Tai ledyno liežuvio, kurio guoliu buvo Drūkšių ežeras, galinės morenos, jos čia susikaupė lėtai traukiantis to liežuvio pakraščiu. Dysnų gi ežeras buvo guoliu vakariniam ledyno liežuviui, kuris pasitraukdamas irgi paliko analogiškus galinių morenų gūbrius. Tarp tų gūbrių plyti didelės lomos, dažnai pilnos pelkių, užsemtos ežerų, kurių pakrantės žemos, balotos. Būdingiausiai tokio tipo ežerais yra Apvardų, Visagino, Smalvų, iš dalies Drūkšių bei Dysnų. Jeigu tuo būdu čia įvykiai būtų užsibaigę, kaip paprastai visur kitur pas mus atsitiko, tai Rimšės ir Gaidės apylinkės nieko nesiskirtų nuo kitų kalvotų ežerotų Aukštaitijos vietovių. Vienok čia yra kiek kitaip. Kiekvienas keliaujantis iš Dūkšto plentu per Rimšę ir Gaidę pastebės, kad čia daug kur ant tų plokščių, kiek apsenusių kalvų pūpsa lyg svetimkūniai pailgos stačiašlaitės kalvutės. Artėjant prie Rimšės, jos sudaro ilgas grandines, o toliau į pietus — net ilgas pylimus. Vienas toks pylimas čia yra kelių dešimčių kilometrų ilgumo. Jis vingiuoja nuo Kalviškių, Janulionių per Čižiūnus, Medeišius, Gerveles, nueina į vakarus kažkur link Kazitiškio. Kitas toks gūbrys ir kuplių aukštų kalvų ruožas nuo Antalgės eina per Vilkuočius, Prūto ežero

RIMŠĖS APYLINKIŲ GEOMORFOLOGINĖ SCHEMA

1 — Morenių kalvų pakraščiniai ruožai, 2 — pelkėti pažemėjimai, 3 — ežerai, 4 — smulkių kalvų grandinės, 5 — kalvotų ruožų kryptis

pakraščiu link Vidžių (Baltarusijos TSR). Rimšė atsiduria tarp jų lyg kokioje užuovėjinėje duobėje. Vakaruose ir rytuose 45—50 metrų aukščiau miestelio iškyla kalvų barjerai. Tos kalvos labai smulkios, stačiašlaitės, suklotos viduje iš smėlio, dengtos rausvu, net į raudonumą pereinančiu moreniniu priemoliu.

Senesni gūbriai, t. y. tie, kurie, kaip buvo minėta, susidarė anksčiau, eina apytikriai iš ŠR į PV. O jaunosios gūbriškos galinės morenos kryžiuojasi su senesniosiomis. Jos susidarė naujo ledyno užšliaužimo metu. Toks aiškus šių dviejų generacijų galinių morenų persikryžiavimas Lietuvoje aptinkamas tik šioje vietoje, negirdėti apie tai rašant nė kaimynuose. Rimšės apylinkių stačiašlaitiniai gūbriai jau seniai patraukė tyrinėtojus. Lenkų geografas J. Kondrackis

laikė juos drumlinais (tai šliaužiančio ledyno trinties į žemės paviršių padarai). Vienok pernelyg rami, jokių pašalinių kliūčių nesutrikdyta, vandens suklostyta kalvų vidaus struktūra ir reljefo gyvumas paneigia tokį teiginį. Ežerai tarp šių gūbriukų yra kitokie, negu anksčiau paminėtieji. Prūto, Ilgių ir kiti yra labai stačiašlaitiai, gilūs, su salomis. Ten, kur jauni gūbriai kryžiuojasi su senesniais, susidarė labai aukštos viršūnės. Šios aukštos stačiašlaitės kalvos, neretai gerai apsaugotos pelkėtų, ežeruočių tarpugūbrių, seniesiems čiabuviams tapo gamtinėmis tvirtovėmis. Tose kalvose būta daug piliakalnių: Čeberakų, Švegždžiūnų, Rimšės, Lapušiškės ir kt.

Toks ypatingas reljefas turėjo įtakos ir žmogaus ūkinei veiklai: per tuos ilgus gūbrius eina senkeliai, palei juos įsikūrę dideli sodžiai. Geros šių kalvų uolienu sąlygos nulėmė tankų šių apylinkių apgyvendinimą, dėl to anksti iš čia į pelkėtus pakraščius pasitraukė miškai, liko tik nedideli gojeliai viršukalvėse. Gamtinių aplinkybių sąlygoti nuo seno čia žvejybos verslai (daug ežerų), sodininkystė (labai geros žemės). Tai pastebėjo rinkdamasis čia vietą XIX a. pabaigoje savo tyrimams ir profesorius A. Hrebnickis. Jo sodyba dabar yra saugoma kaip memorialinis muziejus, sodas išsiplėtė tose kalvose į didelį vaismedžių ūkį. Sodus pamatysime čia ir prie kiekvienos sodybos.

Gaidės apylinkės archeologiniai paminklai

ONA KUNCIENĖ

Apie Gaidės apylinkę bei jos archeologinius paminklus jau žinoma gana seniai. Šio šimtmečio pradžioje, 1900—1904 metais Gaidės parapijoje kunigavo žymus kraštotyrininkas Juozas Žiogas, jis ir susidomėjo šio krašto seniausiais paminklais — archeologiniais paminklais — ištyrė Lapušiškės, Višagino ir Pasamanės pilkapynus.

Sunku tiksliai pasakyti, kada ši teritorija buvo apgyvendinta, kada čia patys pirmieji žmonės kūrė savo sodybas. Tačiau rasti pavieniai akmeniniai kirvukai Lapušiškės ir Niurvėnų kaimuose rodytų, kad šiose apylinkėse žmonės jau gyveno akmens amžiuje. Apie mūsų eros pradžią žmonių pagausėjo, todėl ir buvusių gyvenviečių yra likę žymių pėdsakų.

Šios apylinkės tuometiniam žmogui geografiniu atžvilgiu buvo gana patogios — gausu ežerų ir upelių, prie kurių daugiausia ir telkėsi gyvenvietės.

Pati ankstyviausia šioje apylinkėje gyvenvietė yra Vitkūnų kaimo piliakalnis. Jis yra šiaurės vakariniame apylinkės pakraštyje, apie 1,5 km nuo Smalvų miestelio, tarp trijų ežerų. Iš pietryčių pusės jį supa Smalvelės, iš šiaurės rytų — Arklinio, o iš pietvakarių — Smalvų ežerai.

Piliakalnis — natūrali pailga kalva, kuri nežymiai nuolaidėja vakarų kryptimi (žr. nuotrauka 4). Kalvos ilgis — 56 m, plotis vakarinėje dalyje — 22 m, rytinėje — 24 m. Šlaitai statūs, ypač šiaurinėje pusėje. Piliakalnis gerokai apardytas, iškasinėtas, nemaža yra II-ojo pasaulinio karo apkasų. Piliakalnio aikštelėje ir šlaituose matyti juoda žemė — kultūrinis sluoksnis. Čia rasta senovinių puodo šukių brūkšniuotu paviršiumi.

Piliakalnio papėdėje, iš rytų, pietų bei pietvakarių pusės išlikusioje gyvenvietėje, taip pat rasta brūkšniuotos keramikos liekanų. Piliakalnis kol kas netyrinėtas, tačiau, sprendžiant iš surastosios keramikos, galima jį laikyti mūsų eros pradžios pirmojo tūkstantmečio gyvenvieta.

Gaidės apylinkėje yra ir daugiau aukštų vietų, vadinamų piliakalniais. Vienas toks piliakalnis yra Lapušiškės kaime, tačiau, jį aplankius, paaiškėjo, kad tai yra buvusi natūrali kalva, kurioje nepastebėta jokio kultūrinio sluoksnio bei kitų su žmogaus gyvenvieta susijusių pėdsakų.

Kita didelė kalva, vadinama Čeberakų piliakalniu, yra Pasamanės ir Čeberakų kaimuose, 4 km į šiaurės vakarus nuo Gaidės, valstybiniame miške. Tai yra didžiulis kalnas, panašus į pylimą, 83 m ilgio, 4 m pločio ir 3—4 m aukščio. Iš rytų pusės žymu griovio liekanos. Pylimas apaugęs jaunomis pušaitėmis.

Geriausiai visuomenei žinomi yra pilkapiai, kur šių apylinkių gyventojai laidojo mirusius.

Stambiausias pilkapynas yra buvęs Lapušiškėje „Raudonosios žvaigždės“ kolūkio laukuose. Jį 1900 m. tyrinėjo J. Žiogas. Jis tuo metu perkasė apie 40 pilkapių su VIII—XII a. degintiniais žmonių kapais¹. Pilkapiai buvo suploto pusrutulio formos, 6—11 m skersmens ir 0,7—1,5 m aukščio. Vieni iš jų — iš ankstyvesnio laikotarpio, VIII a., yra turėję akmenų vainikus, o vėlesnio buvo apkasti grioviais arba pailgomis keturkampėmis duobėmis.

Pilkapiai buvo supilti iš smėlio ir ant pagrindo turėjo juodos žemės su anglimis ir degėiais ruoželi. Tas ruoželis susidarė prieš pilant pilkapį — nudeginus žemės paviršių — žolę.

Šiuose pilkapiuose buvo palaidoti sudeginti žmonės su įkapėmis: geležiniais siauraašmeniais pentiniais kirviais, geležiniais įmoviniais ietigaliais, žalvariniais papuošalais ir net žirgais. Mirusysis žmogus buvo palaidotas viename pilkapyje, o žirgas kitame.

¹ J. Žiogas, Archaiologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje. — Lietuvos Tauta, kn. I, d. III, p. 314—325, Vilnius, 1909.

Žirgai, kaip ir žmonės, buvo laidojami su įkapėmis. Jiems į nasrus buvo įspraudžiami geležiniai žaslai, ant galvos uždedamos kamanos, puoštos žalvariniais skambaliukais ir skardelėmis. Taip pat buvo uždedami balnai. Ilgainiui beliko tik geležinės balno kilpos, o patys balnai per amžius sunyko.

Pilkapynas šiuo metu yra dirbamoje žemėje, todėl likę visi netyrinėti pilkapiai buvo suarti, ir sunku juos beatrasti.

Reikia pasakyti, kad Gaidės apylinkėje pilkapynų yra gana apstu ir jie koncentruojasi arti vienas kito. Pvz., per 1 km nuo Lapušiškės pilkapyno prie Bastinijos ežero yra dar dvi pilkapių grupės. Viena iš jų yra 0,5 km į vakarus nuo ežero, bet ji jau suardyta. Išlikę tik trys pilkapiai — neaukštos apskritos kalvelės, kurių skersmuo — 10—11 m, per 4—5 metrus viena nuo kitos. Pilkapiai gerokai apardyti, pakraščiuose matyti dideli akmenys, greičiausiai buvusių apie pilkapio sampilo pagrindą akmenų vainikų liekanos.

Kita pilkapių grupė yra šiaurės vakariniame Bastinijos ežero krante, Sausalio miške. Išlikę dar keturi pilkapiai abipus miško keliuko, einancio iš Smalvų miestelio pro Bastinijos ežerą. Jie yra gana dideli, iki 2 m aukštumo, 8—12 m skersmens. Nuotolis tarp pilkapių — 6—8 m. Pilkapynas netyrinėtas.

Dar viena pilkapių grupė paminėtina Visagino kaime per 0,5 km į rytus nuo Visagino ežero. Juos taip pat tyrinėjo J. Žiogas². Jis perkasė du pilkapius su griautiniais žmonių kapais. Pilkapiai yra buvę su akmens vainikais, liekanų žymu ir dabar. Vietiniai žmonės šią vietą vadina kapeliais.

J. Žiogas 1908 m. tyrinėjo Pasamanės pilkapius³, kurie buvo per 1 km į pietų vakarus nuo Čeberakų piliakalnio ant Samanio ežero kranto. Pilkapiai savo struktūra buvo artimi Lapušiškės pilkapiams. Tai buvo neaukštos 5—7 m skersmens kalvelės, tačiau jose J. Žiogas nieko daugiau neberado, tik pilkapiams būdingą ant pagrindo juodos žemės ruoželį. Pilkapiai, matyt, su laiku buvo suardyti, nes tuo metu jie buvo dirbamame lauke, todėl šiandien pėdsakų jau nebelikę.

² J. Žiogas, Min. veik., p. 324—325.

³ J. Žiogas, Min. veik., p. 327—328.

Apylinkės, be abejo, buvo gyvenamos ir vėliau, kai pilkapių pylimo paprotys jau buvo išnykęs, tai rodytų išlikusios senovinės kapinaitės Visagino ir kituose kaimuose.

Visi šie paminklai, tiek piliakalniai, tiek ir pilkapynai, rodo, kad Gaidės apylinkės, pradedant pirmaisiais mūsų eros šimtmečiais, buvo apgyvendintos gana tankiai. Nuo seno čia gyvenusios lietuvių gentys turėjo savus laidojimo papročius bei kitas gyvenimo tradicijas.

Drūkšių pilis

ROMAS BATŪRA

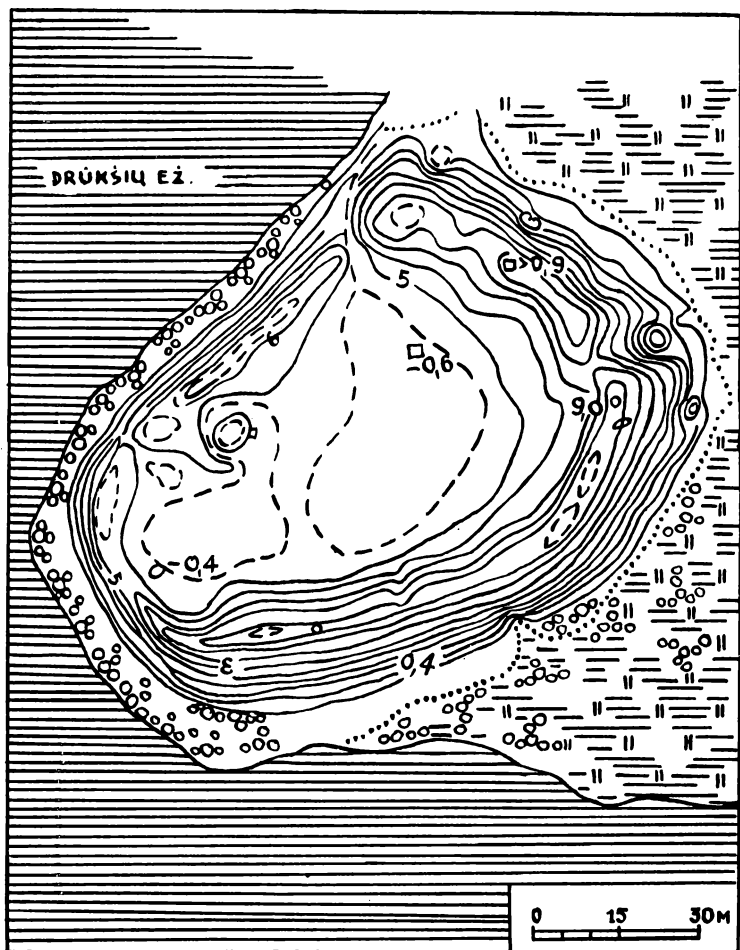

Drūkšių ežero rytinėje pakrantėje yra didelė (21 ha) Pilies sala, kartais vadinama tiesiog Pilimi. Čia buvusią pilį primena šis vardas bei didelis piliakalnis, dunksantis salos iškyšulyje. Kalvoje stovėjusią pilį iš vienos pusės skalavo ežeras, o iš kitos, nuo sausumos pusės, puslankiu juosė ir šiandien žymus griovys su vandeniu.

Sprendžiant iš piliavietės¹ (žr. pieš.), pilies aikštelė buvo maždaug ketvirčio ha ploto, netaisyklingos formos, nuo sausumos puslankiu apjuosta ilgu, aukštu pylimu (išorėje, drauge su šlaitu, jo aukštis dabar yra 9—10 m, iš vidinės pusės — 4—5 m), kuris jungiasi su mažuoju, saugojusiu likusią aikštelės dalį nuo ežero pusės. Virš pylimų stovėjo gynybinės sienos ir bokštai.

Ši tvirtovė panaši į gardines lygumų pilis, tačiau mažesnio ploto, savo pylimų konfiguracija, aikštelės forma artima Breslaujos, Impilties, Nagarbos (vakarinė Žemaitija) ir panašiuose piliakalniuose stovėjusioms pilims. Šalia Trakų, Platelių, Medilo ji buvo viena iš nedaugelio Lietuvos pilių, stovėjusių didelių ežerų salose.

¹ Istoriografijoje labai įvairiai apibūdinamas Drūkšių piliavietės plotas, forma ir tipas. F. Pokrovskis rašė, kad ji buvo kvadratinė, čia pat nurodydamas, jog kitais duomenimis — arvali (Ф. В. Покровский, Археологическая карта Ковенской губернии, Вильна, 1899, p. 30). Kiti pažymi, kad saloje buvusi keturkampė, pylimu aptverta, 400 m ilgu ir 5—8 m aukštumo aikštelė (S. Kolupaila, Drūkšiai. — Lietuviškoji enciklopedija, VII, Kaunas, 1939, st. 19). Remiantis šiais duomenimis, Drūkšių piliavietės plotas nurodomas 1,5 ha ir ji priskiriama Medininkų, Eišiškių geometriškai taisyklingų, stačiakampių, didelio ploto gardinių (aptvarinių) lygumų pilių tipui (S. Abramauskas, Gardinių pilių Lietuvoje genezės klausimu. — Statyba ir architektūra, III, Nr. 3, Vilnius, 1963, p. 97, 104; plg. S. Abramauskas, Kas dar pasakytina apie ežerų kraštą. — „Literatūra ir menas“, 1958, Nr. 24, p. 4; С. С. Абрамаускас, Развитие каменного строительства в Литве в XIII—XVI веках. — Автореф. канд. дисс., Каунас, 1965, p. 10).

Istoriografijoje Drūkšių pilis neretai siejama su Vytauto laikais, tačiau kai kurie autoriai tai paneigia. 1414 m. sausio mėn. flamandų keliautojas ir diplomatas Žilbertas de Lanua, vykdamas iš Daugpilio į Vilnių, aplankė Vytauto dvarą, kurio vardą iškreiptai pažymėjo „La-Court-le-roy”².

² P. Klimas, Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais.— Praeitis, II, Kaunas, 1933, p. 152.

Grupė autorių šią Vytauto būstinę siejo ir sieja su Drūkšiais³, tačiau giliau šį šaltinį tyrinėję istorikai ieško minėtos Vytauto būstinės kitoje vietoje, arčiau Vilniaus⁴.

Nagrinėjant XV a. pradžios Drūkšių istoriją, iki šiol neatsikreiptas pakankamas dėmesys į vėlesnius Lietuvos didžiųjų kunigaikščių aktus. Taip Aleksandro bei Žygimanto Senojo 1500 m. spalio mėn. 26 d.⁵ ir 1514 m. vasario mėn. 3 d.⁶ dokumentuose pažymima, kad Drūkšių dvaro duodamą dešimtinę Breslaujos bažnyčiai nustatė Vilniaus vaivada, Breslaujos valdytojas Manvydas, Vytautui leidus. Taigi rašytiniai šaltiniai liudija, kad XV a. pradžioje⁷ Drūkšiuose buvo Vytauto dvaras⁸ — pilis⁹.

Galima pažymėti ir kai kuriuos dar gilesnės praeities momentus. Šiose apylinkėse nuo seno (gal dar nuo neolito laikų) gyveno baltų, t. y. lietuvių, latvių gentys, o XI—XII a. iki Drūkšių ežero rytinės pakrantės siekė Polocko kunigaikštystės valdos. XI a. sudegintos baltų gyvenvietės vietoje

³ M. Baliński, T. Lipiński, Starożytna Polska, t. III, Warszawa, 1846, p. 287—288 (wyd. 2, t. IV, Warszawa, 1886, p. 234—235); M. Brensztejn, Grodziško w Dryświatach. — „Świat“ (Warszawa-Kraków), 1908, Nr. 21, p. 11; O. Hedemann, Historia powiatu Braślawskiego, Wilno, 1930, p. 381; S. Kolupaila, Drūkšiai. — Lietuviškoji enciklopedija, VII, st. 17; plg. ten pat, IV, st. 643; S. Abramauskas, Kas dar pasakytina apie ežerų kraštą. A. Matiukas, Po Zarasų kraštą, Kaunas, 1967, p. 50.

⁴ J. Lelewel, Ghillebert de Lannoy et ses voyages en 1413, 1414 et 1421, Bruxelles-Poznam, 1844, žemėlapis; H. Łowmiański, Studja nad początkami społeczeństwa i państwem litewskiego, t. II, Wilno, 1932, p. 116; P. Klimas, Min. veik., p. 115; A. Tyla, Pirmosios rašytinės žinios apie Linkmenų apylinkes. — Ignalinos kraštas, Vilnius, 1966, p. 28—30.

⁵ Акты Литовской метрики, т. I, вып. 2 (1499—1507 гг.), собраны Ф. И. Леонтовичем, Варшава, 1897, № 543, p. 59—60.

⁶ Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов (toliau — АВК), т. XXXIII, Вильна, 1908, p. 17—18; XVI a. ir vėlesniuose istoriniuose dokumentuose Drūkšiai vadinami Drisvėtu (balt. Drisvėty).

⁷ Manvydas mirė apie 1424 m. (J. Wolff, Senatorowie i Dygnitarze, Kraków, 1885, p. 72). Taigi minėti įvykiai įvyko anksčiau.

⁸ XIII—XIV a. istoriniuose šaltiniuose pilys kartais vadinamos kurio nors žymaus feodalo ar karaliaus dvarais, kartais pilimis. Žr. R. Batūra, Linkmenų pilis ir krašto gynyba XIII—XV a. — Ignalinos kraštas, p. 37.

⁹ Per Drūkšius 1414 m. galėjo pravažiuoti ir Žilbertas de Lanua. Pažymėjus jo kelionę su XVI a. pradžios S. Herberšteino maršrutu (žr. žemiau), atrodo, kad Vytauto „La-Court-le-roy“, kaip iš dalies manė H. Lovmianskis ir P. Klimas, matyt, bus buvę Švenčionys, nes ir Herberšteinas, taip pat žiemos metu vykęs iš Vilniaus link Drūkšių, nakvojo Švenčionyse.

Polocko kunigaikštis Briacišlavas, kaip manoma, įkūrė Breslaują. Spėjama, kad tuo metu pasienio apsaugai galėjo būti įrengta ir Drūkšių pilaitė. XIII a. Mindaugo laikais Breslaują ir patį Polocką jau valdė Lietuva¹⁰. Traidienio laikais Drūkšių pilis turėjo būti svarbus punktas kovoje prieš naujai Livonijos ordino pastatytą Daugpilio tvirtovę, kaip arti jo buvusi lietuvių pilis. Šio ruožo gynybai stiprinti prie Drūkšių ežero bei į gretimas apylinkes gal buvo atkelti vakariniai lietuviai iš kryžiuočių užgrobtų sričių (tai liudytų kai kurie šių apylinkių vietovardžiai, jų tarpe Tilžė Drūkšių ežero šiaurinėje pakrantėje).

Drūkšių pilis beveik iki XV a. vidurio, matyt, turėjo nemažą reikšmę ginant kraštą nuo Livonijos ordino puolimų. Drauge su Breslauja ji sudarė tarpinę, jungiamąją grandį tarp Užpalių, Utenos, Tauragnų, Linkmenų pilių linijos ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės pilių Padauguvyje — Drujos, Drisos, Polocko¹¹.

XV—XVI a. dokumentai liudija, jog Drūkšių pilį valdė didžiojo kunigaikščio vietininkai, Vilniaus vaivados, kurie organizavo šio krašto gynybą. Aplinkiniai žmonės, tame tarpe Gaidės apylinkės valstiečiai, atlikdavo Drūkšių pilyje karinę tarnybą, įvairias pastotes piliai, pilies statybos bei remonto darbus, statė tiltus¹², jungiančius Pilies salą su rytiniu ežero krantu.

XVI a. istoriniai šaltiniai liudija, jog Drūkšių pilis buvo viena iš svarbiausių Vilniaus vaivadijos tvirtovių.¹³ Drūkšiai buvo kelyje, jungiančiame Vilnių su Livonija bei Rusia, kuriuo 1517 m. kovo mėn. iš Vilniaus per Nemenčinę (Nementschin), kirsdamas Žeimenos (Schamena) upę, Švenčionis (Swintrawa), Dysną (Disla), Drūkšius (Driswet), ir toliau per Breslaują iki Dauguvos upės ir Maskvos keliavo Vokietijos imperatoriaus Maksimilijono I pasiuntinys S. Herberšteinas.

¹⁰ Л. В. Алексеев, Полоцкая земля (очерки истории северной Белоруссии) в IX—XIII вв., Москва, 1966, p. 22, 79, 82, 173, 288.

¹¹ R. Batūra, Min. veik., p. 35.

¹² ABK, XXXIII, p. 20—21.

¹³ A. G w a g n i n i, Sarmatiae Europaeae descriptio, 1578, 1.23; Jo paties, Kronika Sarmacyey Europskiey, Kraków, 1611, p. 111.

Jis apibūdino šį kelią, kaip vieną iš trijų kelių, vedančių į Smolenską ir Livoniją¹⁴.

Taigi Drūkšiai buvo svarbioje strateginiu atžvilgiu vietoje. Todėl Drūkšių pilis ir XVI—XVII a., Livonijos karo metais, gresiant carinės kariuomenės, švedų ir net Krymo totorių puolimams¹⁵, įėjo į Lietuvos DK šio ruožo gynybinių pilių grandinę. Į šiaurės rytus nuo Drūkšių ir Breslaujos senųjų pilių grandinė buvo sustiprinta Ikaznės (įkurta 1504 m.¹⁶) ir Viatos (įkurta 1516 m.¹⁷) tvirtovėmis.

Šiose pilyse stovėjo karinės įgulos, samdyta kariuomenė. Taip Livonijos karo metu, 1557 m., Drisoje, Breslaujoje ir Drūkšiuose stovėjo po 100 drabų¹⁸ (pėstininkų). 1561 m. didelės raitelių jėgos buvo išdėstytos Drūkšiuose, Breslaujoje, Ikaznėje, Drujoje, Daugpilyje (tuo metu jau pavaldžiame Lietuvai), o taip pat į šiaurės vakarus nuo Drūkšių — Obeliuose, Suvieke ir Ezere (Zarasuose).¹⁹ Paskutinių trijų punktų paminėjimas 1561 m. dokumente leidžia manyti, kad Obeliuose, Suvieke ir Zarasuose XVI a. galėjo būti pilys ar kitokie gynybiniai įtvirtinimai, nes kituose minėtuose įgulų išsidėstymo punktuose mums žinomos pilys. Obelių, Suvieko ir Zarasų apylinkės dar yra nepakankamai išžvalgytos, tačiau ten esantys archeologiniai paminklai²⁰, gal būt, padės nustatyti XVI a. gynybinius punktus.

¹⁴ *Rerum Moscoviticarum Commentarij, Sigismundo Libero auctore, Antverpiae, 1557, l. 146a; Rerum Moscoviticarum auctores varii: unum in corpus nunc primum congesti, Francofurti, 1600, p. 103 (abi knygos saugomos Vilniaus Valstybinio universiteto bibliotekos retų spaudinių skyriuje); С. Г е р б е р ш т е й н, Записки о Московитских делах, СПб., 1908, p. 222—223.*

¹⁵ O. H e d e m a n n, *Min. veik.*, p. 19—25.

¹⁶ *Ten pat*, p. 388.

¹⁷ *Ten pat*, 415—416.

¹⁸ М. Л ю б а в с к и й, *Литовско-русский сейм, Москва, 1901, p. 596.*

¹⁹ *Ten pat*, p. 616; Praeityje Zarasai buvo vadinami panašiai, kaip minima mūsų dokumente (К. В ū g a, *Rinktiniai rašai, II, Vilnius, 1959, p. 19—20*). Minėtų punktų išdėstymas strateginiu atžvilgiu taip pat atitiktų Zarasus.

²⁰ Piliakalniai yra Junkūnų (Junkonių) kaime į rytus ir Papilių kaime į pietvakarius nuo Obelių (P. T a r a s e n k a, *Lietuvos archeologijos medžiaga, Kaunas, 1928, p. 144, 204*). Suvieko apyl. yra didelio ploto „Batarėjos kalnas“. Zarasuose, Zaraso ež. didžiojoje (44 ha) saloje, kaip atrodo, buvo vienuolynas, žymūs mūrų likučiai, kurie, gal būt, slepia ir XVI a. įtvirtinimų pėdsakus.

Minėtos pilys XVI—XVII a. pastoviai nebuvo naudojamos, ypač nuo XVII a. vidurio karų jos pamažu apleidžiamos. Toks likimas ištiko ir Drūkšių salos pilį. 1772 m. jos aprašyme pažymima, kad ant kalno yra trys bokštai, be viršų, apgriuvę, supuvę, sienos tik dalis ir ta apgriuvusi, du tvirtoviniai šautuvai (hakovnicos) ir viena patrankėlė. Prie pilies senas dvaras ir 18 ūkinių pastatų su nemažu sodu, aštriakuoliu aptvertu²¹. Drūkšių pilis ir prie jos prisišlięšęs dvaras saloje ilginiui galutinai buvo apleisti. Iš medžio ir mūro senovėje statytą Drūkšių pilį šiandien primena įspūdingas piliakalnis, vertingas kultūros paminklas.

²¹ O. H e d e m a n n, Min. veik., p. 384—385.

Gaidės ir Rimšės apylinkių istorijos bruožai

ANTANAS TYLA

Kraštotyryninkų kompleksinės ekspedicijos tyrinėjimo objektu pasirinktos Gaidės ir Rimšės apylinkės praeityje nesudarė vieno bendro ūkinio ar administracinio vieneto. Nors viduramžiais jos priklausė tai pačiai Breslaujos apskrīčiai, tačiau ekonominiu, feodalinės priklausomybės atžvilgiu jos nebuvo sujungtos. Didžioji dalis aplinkinių kaimų priklausė Drūkšių valsčiui ir dvarui bei Gaidės bažnytiniam palivarkui. Rimšė su apylinkėmis priklausė Daugėliškio seniūnijos Rimšės vaitystei.

Feodalinė priklausomybė. Drūkšių valsčius buvo Vilniaus ekonomijos dalis. XVIII a. pradžioje Vilniaus ekonomiją sudarė Aukštadvario, Medininkų, Nemėžio ir Drūkšių raktai. Pastarajam priklausė 16 700 dešimtinių žemės ir 667 dūmai.¹ Raktas buvo suskirstytas į keletą vaitysčių. Sviščių arba Barkavos (Barkowskie) vaitystei priklausė Gaidės apylinkių kaimai.

Šalia Drūkšių dvaro Drūkšių ežero saloje buvo pilis. Todėl aplinkui buvo apgyvendinta daug bajorų,ėjusių karinę tarnybą.

M. Kuzminskos nuomone, 1537 m. Kristupas Zaviša Drūkšių dvarą pardavė Albertui Goštautui.² 1780 m. Drūkšių dvaras, iki tol priklausęs karaliui, už 2 000 000 zlotų paskolą valstybės išdui perėjo Radvilų nuosavybėn. Po 10 metų šias valdas įsigijo kunigaikštis Mykolas Oginskis, o 1794 m.—Jonas Lopacinskis. Pastariesiems Drūkšiai su mažomis pertraukomis priklausė iki 1865 m. Po 1863 m. sukilimo, ku-

¹ O. H e d e m a n n, *Historja powiatu Brasławskiego*, Wilno, 1930, p. 63.

² M. K u z m i ņ s k a, *Olbracht Marcinowicz Gasztold*.— *Ateneum Wileńskie*, R. V, z. 14, Wilno, 1928, p. 136, 144.

riame dalyvavo aplinkiniai gyventojai, Drūkšių dvaras buvo priverstinai parduotas, o savininkė — Ona Lopacinskiė — išstremta. Dar prieš tai dvaro žemės buvo pardavinėjamos dalimis. Atsirado nauji smulkūs dvareliai: Tumelinos, Ščitnikų ir kt.

XVIII a. pabaigoje Drūkšių dvarui arba Radviloms priklausė šie kaimai: Magūnų, Mačionių, Švikščionių, Stanionių, Šaškų, Sorbajiškių, Stabatiškių, Liaudėnų, Vilkaragio.

Daugėliščio dvarą, o kartu ir Rimšę³ su apylinkėmis, Žygimantas Senasis 1514 m. užrašė Polocko vaivada Albertui Goštautui. Vėliau jis tapo Vilniaus vaivada ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės kancleriu. Jis vienintelis iš to meto Lietuvos didikų gavo karaliaus privilegiją savo laiškus ir dokumentus antspauduoti raudonu vašku, paprastai tą teisę turėdavo tik kraštų valdovai. K. Jablonskio tvirtinimu, jis buvo gausios pirmosios Lietuvoje, iki šiol literatūroje žinomos Žygimanto Senojo bibliotekos savininkas.⁴ Alberto Goštauto pirmtakai jau iki jo buvo suvaidinę svarbų vaidmenį XV—XVI a. pradžios Lietuvos kultūriniam ir politiniam gyvenimui. Jų valdų centras ir giminės židinys buvo Geranainys, kurie yra į pietus nuo Dieveniškių, Baltarusijos TSR. XVI a. Geranainyse jie pasistatė pilį, kurios griuvėsiai stovi ir dabar.⁵

Goštautų giminės valdas ypač išplėtė Albertas Goštautas. Daugiausia jų valdų buvo Ašmenos, Trakų, Vilniaus, Minsko, Lydos, Slucko ir Ukmergės apskrityse, Poliesėje. Įsigijęs Daugėliščio dvarą, jis supirkinėjo čia smulkesnes naudmenas. 1524 m. A. Goštautas už 15 kapų grašių ir 3 jaunikles kumelaites nupirko iš bajorų Jakūbo Karovičiaus, Mikalojaus Mackovičiaus ir kt. Rūžo ir Ilgių ežerus.⁶

³ 1769 m. Daugėliščio seniūnijos inventoriuje nurodomas ir kitas Rimšės vardas — Janovas.

⁴ K. Jablonskis, 1510 m. Albrechto Goštauto biblioteka. — Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto mokslinės bibliotekos metraštis 1958—1959, Vilnius, 1961, p. 21—24.

⁵ Plačiau apie Geranainis žr. A. Tyla, Geranainys. — „Mokslas ir gyvenimas“, 1967, Nr. 3, p. 37—38.

⁶ Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве Министерства Юстиции, Книга 21, Москва, 6. г., p. 364.

Daugėliškyje A. Goštautas pastatė bažnyčią ir prie jos įsteigė mokyklą. Netoli Daugėlišio, Žvėrynu vadinamoje vietovėje, buvę jo žvėrynas ir rezidencija.⁷

A. Goštauto kruopščiai kaupiti turtai greitai tapo kitų nuosavybe. 1542 m. mirė A. Goštauto vienintelis sūnus Stanislovas, Trakų vaivada, palikęs jauną našlę Barbora Radvilaitę. Vaikų jie neturėjo, tad su Stanislovo mirtimi pasibaigė jų giminė. Barbora Radvilaitė, jau būdama karalienė, prieš mirtį Daugėlišio valdas, o kartu ir Rimšės vaitystę užrašė antrajam savo vyrui karaliui Žygimantui Augustui. Tokiu būdu Daugėlišio dvaras virto seniūnija. Ją valdė stambūs Lietuvos didikai: XVII a. Pacai, XVIII a. Chodkevičiai ir Pliateriai. Paskutinis seniūnas Kazimieras Pliateris surinko Daugėliškyje didelę (apie 15 000 knygų) biblioteką, kurią 1854 m. perkėlė į Kraslavą Latvijoje.⁸

Rimšė ilgą laiką buvo vaitystės centras. 1747 m. ir čia vietoj buvusios koplyčios buvo pastatyta bažnyčia. Bet kaip ir daugelis rytų Lietuvos miestelių, Rimšė taip ir neišaugo į stambesnę ekonominę ar administracinę centrą. 1769 m. miestelyje buvo vos 7 dūmai su 50 gyventojų, kai tuo tarpu Drūkšiuose — 260, Smalvose — 200 gyventojų.⁹ Tuomet Rimšėje buvo J. Treigio, L. Makauskio, M. Grubausko, J. Kalinausko, M. Garbažio, P. Urbano ir A. Vabalio sodybos.¹⁰ Vėliau miestelyje apsigyveno žydų. 1897 m. Rimšėje gyveno 108 gyventojai. Ji niekada nesinaudojo magdeburginėmis ar prekybinėmis privilegijomis¹¹, kurias turėjo daugelis tokio pat didumo Žemaitijos ar vidurio Lietuvos miestelių. Tik XIX a. Rimšė pasidarė valsčiaus centru ir išbuvo juo iki šio amžiaus vidurio. Veikė čia ir mokykla. Kaip administracinis, švietimo ir parapijos centras, miestelis nuolatos buvo apylinkių gyventojų susitikimo, bendradarbiavimo vieta,

⁷ CVIA, SA, b. 19252, p. 31.

⁸ Daugėliškis.— Lietuviškoji enciklopedija, VI, Kaunas, 1937, p. 89.

⁹ O. H e d e m a n n, *Historja...*, p. 99.

¹⁰ CVIA, SA, b. 3834, l. 21.

¹¹ A. Miškinis, Lietuvos miesto gyvenvietės ir jų funkcijos XIX a. pabaigoje — XX a. pirmojoje pusėje.— *Statyba ir architektūra*, IV, 1964, p. 311.

atsirado rimšėnų sąvoka, viduramžiais reiškusi vaitystės, o vėliau valsčiaus, parapijos žmones. Rimšės vaitystei priklausė 35 kaimai ir miestelis. Šiaurinėje vaitystės dalyje buvo šie kaimai: Antalgė, Bieniūnai, Čepukai, Čižiūnai, Girdžiūnai, Tripuckai, Vigutėnai, Žibakiai, Rudžiai. Caro valdžia XIX a. pradžioje suvalstybino Rimšės dvarą, jo žemes išdalino valstiečiams.

Apie Gaidę rašytiniuose šaltiniuose pirmąsyk užsimenama bene 1514 m. Tuo metu Gaidė, kaip ir visas Drūkšių valsčius, priklausė didžiajam kunigaikščiui. Gaidėje buvo dvaras. 1514 m. Žygimantas senasis įsakė Drūkšių valdų laikytojui Vilniaus vaivadai Mikalojui Radvilai pastatyti Drūkšiuose bažnyčią, kuriai iš savo valdų užrašė „miestelį (?) prie Samanio ežero, savo dvarą Gaidę su visais žmonėmis... ir tris ežerus: Samanio, Gaidės ir Bliuvangės...“, atleido bažnyčios žmones nuo Drūkšių pilies ir tiltų statymo, karinės tarnybos Drūkšių pilyje ir bet kokių pastočių. 1667 m. Drūkšių klebonui priklausė 22 dūmai. Gaidės dvarui priklausė 40 valakų žemės.¹² XVIII a. pabaigoje Gaidės dvarui arba Drūkšių klebonui baudžiamąją ėjo šie kaimai: Berniūnų, Beržininkų, Čeberakų, Pasamanės, Karlių arba Maciukų, Kukuotėnų, Šaukštelių, Skripkų.¹³ Palivarko centras buvo pačioje Gaidėje.

B a u d ž i a v a. Priklausydami skirtingiems feodalams, valstiečiai atlikinėjo ir skirtingas prievoles. 1722 m. Drūkšių raktą Dysnos vaitystės Liaudėnų k. valstiečių prievolės buvo tokios: činčo už sodybinius sklypus vieną kapą ir 15 gr., už 8 tuščius valakus, atiduotus jiems iš trečio pėdo, sumokėti 5 kapas, už pievas duoda po statinę rugių ir avižų, šešias vištas, už sodybinius sklypus — statinę su ketvirčiu rugių ir avižų, 10 sruogų linų ir žąsį. Lažo turėjo eiti 2 dienas, be to, vežti malkų, taisyti Drūkšiuose tiltą ir kt.¹⁴ Kaip matyti iš 1769 m. Daugėlišio seniūnijos ir kartu Rimšės vaitystės inventoriaus, valstiečiai už valaką činčo mokėjo

¹² O. H e d e m a n n, *Historja...*, p. 387.

¹³ CVIA, SA, b. 19252, p. 55–60.

¹⁴ CVIA, SA, b. 74, l. 2217, 2219.

24 zlotus, už kelmą bičių — 15 grašių, vietoj sruogos linų — 6 grašius. Lažo po 4 dienas per savaitę nuo valako turėjo eiti nuo šv. Jurgio (balandžio 23 d.) iki šv. Martyno (lapkričio 11 d.), t. y. septynis mėnesius. Dirbti dvare turėjo nuo saulės patekėjimo iki laidos. Be to, turėjo atlikti po 12 dienų gvoltų arimo ir šieno piovimo metu. Pastotės nuo valako buvo tokios: vieną į Rygą arba dvi į Vilnių. Pareikalavus, visi turėjo eiti taisyti malūnų, smuklių (XVIII a. pradžioj Drūkšiuose jų buvo 25), tiltų, eiti iš eilės sargybą dvare.¹⁵

Kitokios prievolės buvo Gaidės palivarke. 1803 m. inventoriuje nurodoma, kad už valaką činčo mokėjo 7 zl, o kitų mokesčių 37,5 zl. Lažo ėjo po 3 dienas per savaitę, gvoltų 12 dienų. Be to, turėjo duoti rugių po 3, avižų — 9 pūdus, po vieną žasį ir vištą, 10 kiaušinių, kapą grybų, gorčių uogų, suverpti dvi sruogas nuosavų linų, suverpti 8 svarus dvaro vilnų ar pakulų. Daržų ravėti turėjo eiti po vieną moterį nuo dūmo. Taip pat kiekvienas dūmas privalėjo atvežti į Gaidę po du vežimus, o į Drūkšius klebonui — 6 vežimus malkų.¹⁶

Karų sukuriuose. Gaidės ir Rimšės apylinkių, kaip ir visos Breslaujos apskrities, gyventojai daugiau negu kiti juto XVI—XVII a. Lietuvos karus dėl Livonijos su švedais ir Maskva. Čia buvo telkiama ar pražygiuodavo Lietuvos ir svetimos kariuomenės. 1564 m. Breslaujoj, Drūkšiuose, Suvieke, Obeliuose ir kt. buvo išdėstyta 2300 lenkų kariuomenės raitelių, pasiruošusių karui su Livonija.¹⁷ 1655—1656 m. Žemaitiją, Breslaujos, Ukmergės, Upytės ir dalį Kau-no apskričių buvo užėmusi Švedijos karaliaus Karolio Gustavo X kariuomenė. Breslaujos apskrities atstovai pasirašė po Kėdainių unijos su Švedija aktu. Švedams pasitraukus, atėjo Maskvos kariuomenė, išbuvusi iki 1661 m.

Karo metu visas kraštas buvo baisiai nuteriotas. Ypač nukentėjo bažnytinės valdos ir seniūnijos. Siautėjo badas ir maras. Vilniaus vaivadijoje po visų nelaimių gyventojų

¹⁵ CVIA, SA, b. 3834, l. 16.

¹⁶ O. H e d e m a n n, *Historja...*, p. 92.

¹⁷ O. H e d e m a n n, *Historja...*, p. 20.

sumažėjo 41%. Kaip matyti iš 1682 m. Drūkšių rakto inventoriaus, visuose kaimuose buvo daug tuščių valakų, kurių dalį šalia priimtinės naudojo valstiečiai. Dysnos vaitystėje, kuriai priklausė Magūnų ir Liaudėnų kaimai, buvo 69 (50,9% visų vaitystės valakų) tušti valakai, Sviščių vaitystėje, kuriai priklausė Vilkaragio k., 118 (56,5%) valakų. Pirmojoje vaitystėje iš tų tuščių valakų 26,5 valakai buvo atiduoti valstiečiams, antrojoje — 41 valakas. Sėdybinių valakų Dysnos vaitystėje buvo 31,5, Sviščių vaitystėje — 36 valakai.¹⁸ Liaudėnų k. valstiečiams priklausė 1,5 sėdybinio, 3 priimtiniai ir 5 paimti tušti valakai, Magūnų k. 4,7 sėdybinių, 7 priimtiniai, 4 tušti paimti valstiečių ir 13,5 visai tuščių valakų, Vilkaragio k. 3,2 sėdybinių, 3 priimtiniai, 5,2 paimti tušti ir 2,5 visai tušti valakai. Inventoriuje prie kai kurių kaimų pažymėta, kiek buvo sumažėję dūmų: Magūnų k. anksčiau buvę 20, yra 13, Staurelių k. buvę 16, yra 3. Karo sukeltos nelaimės neaplenkė nė vieno kaimo.

Nespėjo žmonės atsigauti nuo visų karo sukeltų nelaimių, kai užgriuvo vėl naujos, dar baisesnės.

Šiaurės karas pridarė dar daugiau sunkumų. Suirutė, svetimų kariuomenių stovėjimas, pražygiavimai, grobimai, o paskui prasidėjęs badas ir maras padarė daug nuostolių. 1709 m. kovo mėn. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalo įsakymu į Drūkšius suvažiavo Drūkšių rakto komisarai, vaitai, suolininkai, žemininkai ir valstiečiai (vyrai) savo ir svetimos kariuomenių padarytų rekvizicijų „nuo Valkininkų iki dabartinio meto“ (1701—1708 m.) apskaičiuoti. Visi vyrai pagal paprotį laisvai, be jokios prievartos išpasakojo apie rekvizicijų dydį ir jiems padarytus nuostolius bei skriaudas. Kiekvieno kaimo rekvizicijos, vykdytos 1702—1707 m., buvo apskaičiuotos pinigais ir surašytos į atskirą knygą.¹⁹ O. Hedemano paskaičiavimu, visų rakto valstiečių rekvizicijos buvo įvertintos 232 930, bajorų ir žemininkų — 94 440, Drūkšių miesto — 63 825 zlotų.²⁰ Vilkaragio (Klika-

¹⁸ VUB RS, F 4—A 1789, l. 24—29, 32—37.

¹⁹ VUB RS, F 4—A 1752.

²⁰ O. H e d e m a n n, *Historja...*, p. 31—32.

nyčios) kaimo rekvizicijos buvo įvertintos 3549, Šaškų k. — 2330, Magūnų k. — 7300, Liaudėnų k. — 3401 zlotų.²¹ Ką reiš­kė ekonomiškai šios pinigų sumos, rodo toje pačioje knygoje pridėta įvairių žemės ūkio produktų, gyvulių ir kt. kainos — generalinė taksa. Joje nurodoma, kad statinė rugių, žirnių ir salyklos buvo vertinama 12 zlotų, miežių — 10 zlotų, avižų — 7 zlotai ir 15 grašių, kviečių — 20 zlotų, telyčia ir meitėlis po 15 zlotų, avinas — 2 zlotai, sūrių kapa — 12 zlotų, lydekų kapa — 6 zlotai, ungurių kapa — 16 zlotų, medaus gorčius — 4 zlotai, druskos gorčius — 24 grašiai, žąsis — 15 grašių, dalgis — 2 zlotai, piautuvai — 15 grašių, pakinkytas vežimas — 200 zlotų.²²

Knygoje nurodoma, kas tas rekvizicijas ar savavaliavi­mus darė. 1698 m. Drūkšiuose stovėjo Žemaičių seniūno Oginskio kariuomenės trys vėliavos, 1701 m. — Golco vado­vaujamas saksų pulkas. Vien jo maitinimui per 5 mėnesius buvo sunaudota maisto už 40 tūkst. zlotų. Be to, raktas pulkui turėjo pateikti po 200 kailinių, liemenių, kaklaraiščių, porų batų, kojinių, pirštinių ir baltinių, užtiesalų (gūnių), dalgių, piautuvų, kirvių, 50 pakinkytų vežimų. 1705—1708 m. Drūkšiuose pamainomis stovėjo tai Lietuvos, tai Švedijos, tai Rusijos kariuomenės. Drūkšių miestelėnai švedams turėjo duoti be kitko 20 statinių alaus. 1708 m. Sviščių vaitystėje švedams valstiečiai turėjo supilti po 14 statinių rugių, mie­žių ir avižų. Tačiau švedai tų grūdų nespėjo paimti, ir jie pasiliko pas vaitą. Carinei kariuomenei visų gyvenviečių gyventojai sumokėjo padūmės mokesť. Vilkaragio ir Šaškų k. valstiečiai, be įvairių rinkliavų, 1705 m. penkias savaites turėjo išlaikyti pulk. Bandimiro kareivius.²³

Badas ir maras išnaikino daugybę žmonių. Palyginus Drūkšių rakto 1682 m. ir 1722 m. inventorius, kurių duomenys neparodo tikrų bado ir maro pasekmių, nes vieni jų per ankstyvi, kiti jau kiek vėlyvi, — matyt, kad Sviščių ir Dysnos vaitystėse dūmų skaičius sumažėjo nuo 171 iki 142 (žr. 1 lentelę). Kai kurios gyvenvietės buvo visai tuščios. 1722 m.

²¹ VUB RS, F 4—A 1752, l. 24—25, 27—28, 32—34.

²² Ten pat, l. 4—5.

²³ Ten pat, l. 24.

Drūkšių raktų Dėsnos ir Sviščėjų vaitysčių kaimų dūmų skaičius 1682–1722 m.

Kaimas	Dūmų		Kaimas	Dūmų	
	1682 m.	1722 m.		1682 m.	1722 m.
Dėsnos vaitystė			Sviščėjų vaitystė		
1. Bikėnų	3	4	1. Beinarių	5	–
2. Dailidžių	5	8	2. Gaurėnų	6	5
3. Dzierškūnų	9	12	3. Gratūnų	6	9****(1)
4. Ganbrų	2	–	4. Holovičių	3	6
5. Geibų	3	–	5. Kenevarių	12	13
6. Jonelėnų	6	8	6. Mamoničių	7	5
7. Jauniūnų	–*	4	7. Nirvėnų	8	7
8. Kaniūkų	6	9	8. Romanavos	–	5
9. Knibiškių	2	–	9. Rudžių	8	9
10. Liaudėnų	4	4	10. Stanionių	5	–
11. Magūnų	13	–**	11. Staurelių	3	–
12. Milūnų	7	Tuščias	12. Sviščėjų	11	8
13. Ogrodnikų (Daržininkų)	4	–	13. Vilkaragio	12	13(3)
14. Petrikonių	–	2	14. Vyšniavo	8	–
15. Sailužėnų	–	Tuščias	Viso	94	80(4)
16. Taškūnų	5	7			
17. Uždelių	6	–***			
18. Žasių	2	4			
Viso	77	62			

* Inventoriuje šios vietovės nėra.

** 1720.III.28 sudarytame Daugėlišio parapijos gyvų parapijiečių sąrašė pažymėta, kad Magūnų k. 5 šeimos. Tačiau nė vienos pavardės, minimos 1682 m. inventoriuje, čia nėra. Tad, gal būt, čia kitas kaimas. – VUB RS, F 57–B53/349, 1.2.

*** Minėtame Daugėlišio parapijiečių sąrašė Uždelių ir Dailidžių k. užrašytos 7 šeimos. – Ten pat.

**** Skliausteliuose pažymėta daržininkai.

Lentelė sudaryta remiantis šaltiniais: Vilniaus vaivadijos ekonomijos Drūkšių raktų 1682 m. inventorių. – VUB RS, F4 – A 1789, l. 24–33. 1722.IX.4. inventorių. – CVIA SA, b.74, 1.2205–2218.

inventoriuje visai neminimas Magūnų k. Tais metais iš 789,5 valakų, priklausiusių Drūkšių piliai, 480 (60,1 %) buvo tušti²⁴. Dysnos vaitystėje iš 105 valakų — 48 (45,7 %), Sviščių vaitystėje iš 161 valako — 125,7 (78,1 %).²⁵

Badas ir maras, matyt, išnaikino ištisas šeimas. Lyginant minėtuose inventoriuose surašytas dūmų savininkų pavardes, galima pastebėti, kad Vilkaragio kaime visai išnyko per tuos 40 metų keturios Čobotorovičių, trys Lunskių ir kt. šeimos. Vietoje jų 1722 m. randame net penkis Žabkų, vieną Zamieničiaus ir kt. savininkų dūmus. Anksčiau, 1682 m., šiame kaime tokių pavardžių visai nebuvo. Liaudėnų kaime vietoj Kazarino, Strižkos, Jakštonio, Senenio dūmų atsirado Pieliano, Vaitkūno, Bielanio, Piotrovičiaus dūmai.²⁶ Dailidžių ir Uždelių k. išnyko Rimšos, Šalinio, Jaskienio pavardės²⁷ ir t. t.

Šiaurės karo ir stichinių nelaimių pasekmės Rimšės vaitystėje sunkiau nustatyti, nes nepavyko surasti XVII a. inventoriaus. Tačiau 2 lentelėje pateikti duomenys apie dūmų skaičių atskiruose kaimuose 1738 m. rodo nepaprastai mažai jų buvus. Per 31 metus dūmų tuose kaimuose išaugo nuo 28 iki 106, t. y. 3,8 karto.

1812 m. apylinkes užgriuvo nematyta kariuomenė. Napoleono armijos III korpusas, vadovaujamas maršalo Nėjaus, persikėlęs ties Kaunu per Nemuną, priartėjo prie Vilniaus, ties Suderve persikėlė per Nerį ir pro Maišiagalą, Giedraičius, Molėtus, Kuktiškes, Tauragnus, Rimšę, Drūkšius, Breslaują nužygiavo Vitebsko link²⁸. Pražygiuodama kariuomenė visur elgėsi vienodai: rinko maistą, pašarą, tačiau Gaidės apylinkių gyventojai, matyt, nuo prancūzų armijos tiek nenukentėjo, kaip linkmeniškiai, buvę arčiau pagrindinio kelio. Ten iki šiai dienai išliko žmonių pasakojimų apie prancūzų plėšikavimus.

²⁴ CVIA, SA, b. 74, l. 2219.

²⁵ Ten pat, l. 2205—2208, 2215—2218.

²⁶ Ten pat, l. 2206—2217; VUB RS, F 4—A 1789, l. 28, 33.

²⁷ VUB RS, F 57—B 53/349, l. 2; F 4—A 1789, l. 36—37.

²⁸ B. Dundulis, Napoleono armijos kelias per Lietuvą 1812 m. — Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, IV, 1963, p. 98.

Daugėlišio seniūnijos Rimšės vaitystės kaimų* dūmų skaičius 1738—1773 metais

Gyvenvietės	Dūmų		
	1738 m.	1769 m.	1773 m.
Antalgės	3	8	9
Beržininkų	1	5	5
Bieniūnų (Juodanėnų)	3	5	6
Čepukų	5	11	10
Čižiūnų	6	25	18
Girdžiūnų	1	6	6
Podymėlio užus.	—**	1	—
Puraklio užus.	—	1	1
Rimšės mst.	—***	7	7
Rudžių	2	16	14
Tripuckų	2	7	5
Vigutėnų	2	6	5
Žibakių	3	8	6
Viso	28	106	92

* Čia išvardinti tik šiaurinės vaitystės dalies kaimai, artimi arba įję į tyrinėjimo regioną.

** Inventoriuje ši vietovė nepažymėta.

*** 1720.III.20 sudarytame Daugėlišio parapijos gyvų parapijiečių sąrašė Rimšės miestely surašyta 10 šeimų. Be to, ten nurodyta, kad Čižiūnų k. yra 2, Antalgės k.—2, Čepukų k.—4 šeimos, t. y. visur mažiau, negu 1738m. Kiti šioje lentelėje išvardinti kaimai tame sąrašė visai neminimi. — VUB RS, F 57—B 53/349, 1,2.

Lentelė sudaryta remiantis šiais šaltiniais: Daugėlišio seniūnijos 1738 m. inventorius — CVIA, SA, b. 3774, 1.119—122; 1769.X.2 inventorius. — CVIA, SA, b. 3834, 1. —20 30; 1773.VI.18 inventorius. — CVIA, SA, b. 3871, 21-33.

1831 m. Rimšėje ilsėjosi pražygiuodamas į Vakarus Vileikos apskrities sukilėlių dalinys. 1863 m. sukilime dalyvavo apylinkių gyventojai. Už sukilimo rėmimą buvo sekvestruotas Edvardo ir Mykolo Stomų Tumelinos dvaras, o O. Lopačinskienės Drūkšių dvaras — priverstinai parduotas.

Baudžiąvą panaikinusi. Paskelbus baudžiąvos panaikinimo manifestą, aplinkinių dvarų valstiečiai stipriai pasipriešino dvarininkams. Kauno gubernatorius 1861 m. kovo 29 d. pranešime Vilniaus generalgubernatoriui rašė apie padėtį Zarasų apskrityje: „...paskelbus maloningiausiąjį manifestą apie laisvų kaimo gyventojų teisių suteikimą baudžiąvinkams, daugelyje vietų valstiečių tarpe pasigirdo šnekos, jog jie neprivalo atlikinėti jokių prievolių dvarų savininkams, kad žemė, kurią jie naudoja, yra jų nuosavybė... jau gauti pranešimai apie valstiečių — laikinųjų prievolinkų neklusnumą ir išsisukinėjimą.“²⁹ Valstiečių nepaklusnumui palaužti buvo pasiųsta į dvarus policija ir kariuomenė. Atkakliausiai priešinosi Meikštų, Gūrių, Dūkšto, Tauragnų dvarų valstiečiai.³⁰ Vėliau, atribojant dvarininkų ir valstiečių žemę, dvarininkai kai kur pasisavino valstiečių naudotas ganyklas. Taip Rimšės valsčiaus Šiulėnų k. valstiečiai iki pat 1905 metų vedė bylą dėl Griškovičinių dvarininko Bieganskio užgrobtų bendrų ganyklų, kuriomis, anot jų, naudojosi jų seneliai ir proseneliai.³¹ Tačiau tą žemę Bieganskis buvo padovanojęs savo tarnui Lukoševičiui, o kadangi valstiečiai laiku nesusigriebė jos reikalauti, taip jos ir neatgavo.

1905 metų revoliucijoje Gaidės ir Rimšės apylinkių valstiečiai pasirodė žymiai pasyvesni, negu Daugėlišio, Tauragnų, Tverėčiaus, vidurio Lietuvos, Žemaitijos, Užnemunės valstiečiai. Tačiau ir jie įsijungė į kovą prieš carizmą. 1905 m. gruodžio 7 d. Dūkšte įvyko mitingas, kuriame dalyvavo apie 300 žmonių. Oratorius ragino susirinkusius nemokėti valstybinių mokesčių, nuomos, nestoti į kariuomenę ir užgrobti bei pasidalinti dvarininkų žemę.³² Kai pristavas oratorių suėmė, žmonės jį išlaisvino. Dūkštiečiai atsisakė mokėti mokesčius ir neleido pristavui aprašinėti turto. Gruodžio 11 d. trys Salako valsčiaus valstiečiai, atėję pas Dūkšto liau-

²⁹ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, II, Vilnius, 1965, p. 24—25.

³⁰ V. Neupokojevas, Valstiečių judėjimas Lietuvoje panaikinusi baudžiąvą (1861—1862).— Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje, Vilnius, 1957, p. 111, 118.

³¹ CVIA, f. 378, BS, 1906 m., b. 308, l. 91.

³² CVIA, f. 378, PS, 1906 m., b. 3, l. 3.

dies mokyklos mokytoją, pareikalavo, kad jis nutrauktų mokymą ir išvyktų iš miestelio. Tą pačią dieną Rimšėje valstiečiai nuėmė monopolio iškabą su cariniu herbu, o degtinės pardavėjui įsakė niekad nebeprekiuoti.³³ Zarasų apskrities bajorų vadas Petkevičius rašė, kad į Rimšės valsčių pargrižę iš Putilovo fabriko darbininkai kursto valstiečius nemokėti mokesčių. Valstiečiai pritarė tam: valstybinius mokesčius jie liovėsi mokėję, o valsčiaus reikalams, kaip rašė Petkevičius, per vargą pavyko išieškoti.³⁴

³³ CVIA, f. 378, 1905 m., b. 406, l. 290.

³⁴ Ten pat, l. 22.

Žinios apie Zarasų apskrities Rimšės valsčiaus žemės ūkio padėtį

Parengė ANTANAS TYLA

Šios žinios 1872 m. surinktos pagal Rusų geografinės draugijos Šiaurės vakarų skyriaus parengtą programą. Mūsų verčiami atsakymai į pateiktą anketą. Žinių rinkėjo parašo nėra, ir jo pavardės nepavyko nustatyti. Originalas rašytas rusų kalba. Jis yra Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje, F 34—5.

Dvarininkų ir valstiečių ūkiuose — trilaukė žemės ūkio sistema. Dvarininko Bieganskio Griškovščinų dvare — keturlaukis ūkis. Dirbtinių trąšų nevartoja, žemė tręšiama paprastu mėšlu; kasmet daugelyje ūkių juo patręšiama pusė pūdymo, rečiau — visas pūdymas.

Rimšės valsčiuje yra 5 dvarininkai. Tik vienas iš jų savo žemei apdirbti samdo darbininkus, o kiti žemę išnuomoja.

Samdomųjų darbininkų

Metinis užmokestis su šeimnininko maistu ir drabužiais		Padienis užmokestis			
darbininkui	darbininkei	Sėjos metu			Šiena-
		darbininkui su arkliau	pėsčiam	darbininkei	darbininkui su arkliau
20 rb.	12 rb.	70 kp.	30 kp.	15 kp.	70 kp.

Pastaba. Darbininkai su savo maistu paprastai be nurodyto užmokesčio gauna dar 15 kp per dieną maistui,

Seni ūkininkai tvirtina, kad drabužiams per metus vidutiniškai darbininkui reikia 8 rb 93 kp.

Dvarininkai išnuomoja žemę mažais ir dideliais sklypais, imdami 60 sid. rb už valaką (20 dešimtinių). Vieną iš Rimšės valsčiuje esančių dvarų nuomoja miestelėnas, kitus tris nuomoja žydai.

Žiemkenčių laukuose sėjami: kviečiai ir rugiai; vasarajaus laukuose sėjama: kviečiai, miežiai, avižos, žirniai, pupos, grikliai, vasariniai rugiai, linai ir bulvės.

Apytikris javų derlius dvarininkų ūkiuose — ketvirtas, valstiečių — trečias grūdas.

Griškoviščių dvare javus sėja sėjamosiomis mašinomis, dirvonus aria dviarkliais plūgais.

Dvarininkams visada užtenka savos duonos; valstiečiams duonos pritrūkdavo nederliaus metais, jie gavo paskolą iš atsargų magazinų. Atliekamus grūdus parduoda Daugpilyje (Dinaburge), Zarasuose ir neetatiniam mieste Vidžiuose. Nederlius buvo 1868 ir 1869 metais.

užmokestis

įvairiais metų laikais

piūtės metu		Derliaus nuėmimo metu			Už darbą per visą vasarą	
pėsčiam	darbininkei	darbininkui su arkliu	pėsčiam	darbininkei	darbininkui	darbininkei
50 kp.	15 kp.	70 kp.	30 kp.	30 kp.	30 rb.	15 rb.

Į vieną valaką maždaug pasėjama:

Rugių	Kviečių	Miežių	Avižų	Žirnių	Pupų	Grikių	Kviečių (vasar.)	Sėmenų	Bulvių	Vasariniai rugiai
		Ketvirčių			Gorčių			Ketvirčių	Ketvirčių	
4–5	iki 1/2	1–1 1/2	3–4	1–1 1/2	10–15	6–8	8–10	1 1/2–1 1/2	10–12	Vasarinių rugių retai kur sėjama

Pastaraisiais metais javų kainos pavasarį tokios:

rugiai 3 rb už pūrą (30 gorčių)

žirniai 3 " " "

pupos 3 " " "

avižos 1 1/2 " " "

miežiai 2 " " "

kviečiai 4 " " "

bulvės 1 " " "

linų sėmenys po 5 rb už pūrą (30 gorčių)

Birkavas¹ baltų nubrauktų linų kainuoja nuo 48 iki 50 rb, nemintų — 38 — 40 sid. rb, griokiai po 2 rb. Miltų pūdas kainuoja 5 kp brangiau (už grūdus). Rudenį visų rūšių javų pūro kaina sumažėja 25—50 kp, pvz., rudenį rugių pūras kainuoja — 2 1/2 rb, kviečių — 3 1/2 ir t. t.

Ūkiui žalą darančių gyvūnų aprašomojoje vietovėje nebuvo.

Visi valstiečiai ir dvarininkai turi rankines girmas, kurio mis, kai pritrūksta, tam kartui susimala grūdų kiaulėms, kruopoms, košei; duonai paprastai mala malūnuose, jų Rimšės valsčiuje labai maža, bet yra gretimuose valsčiuose.

¹ Birkavas — 10 pūdų svorio matas.

Iš šakniavaisių augalų: bulves sodina laukuose ir daržuose; runkelius, ropes, griežčius, morkas sėja daržuose savo reikalams. Iš pluoštinių augalų: linus sėja laukuose dėl pluošto ir sėmenų, kanapes — daržuose dėl pluošto. Linų, sėmenų ir kanapių perteklių parduoda Daugpilyje ir vietoje žydams perpirkėjams. Valstiečio ūkyje linų valake pasėjama apie pusė ketvirties, bulvių — nuo 5 iki 10 ketvirčių. Dvarininko ūkyje sėmenų pasėjama apie 2 ketvartis, bulvių — apie 20 ketvirčių. Šituos gaminius į artimuosius miestus valstiečiai veža arkliais, o vietiniai žydai geležinkeliu iš Dūkšto stoties į Daugpilį (Dinaburgą).

Dvarininkų ir valstiečių sodai nedideli ir neturi pramoninės reikšmės; derlingais metais dvarininkai sodus išnuomuoja. Griškovičinių dvare šiuo metu užveistas sodas, turintis 500 vaismedžių, tačiau iš jo pajamų dar negaunama.

Soduose daugiausia auginamos obelys ir kriaušės, ypatingų vaismedžių priežiūros būdų, lygiai kaip ir ypatingų vaisių saugojimo būdų, čia nežinoma.

Perpirkėjai sodų vaisius parduoda Zarasuose ir Daugpilyje (Dinaburge) po 3 ar 4 pūrus (26 gorčiai). Vidutinė kaina (išnuomojant) kiekvienos suaugusios kriaušės ar obels neprašoka 1 sid. rb.

Tabako plantacijų nėra.

Runkelių plantacijų nėra.

Miško medžiai: pušys, eglės, beržai, alksniai, drebulės; vyrauja pušys ir eglės.

Rimšės valsčiuje yra dalis valstybinio miško; privačių miškų jame nėra, todėl ir prekybos mišku nėra.

Vietiniai gyventojai statybinę miško medžiagą perka iš dvarininkų, kurių miškai yra prie Rimšės valsčiaus ribų.

Jokių fabrikų nėra. Valstiečiai savo butus apkūrena malkomis. Už vieną kubinį sieksnį beržinių malkų (nenukirstų) moka 5 sid. rb, pušinių — 4 sid. rb.

Grybų ir uogų valstiečiai parduoti nerenka.

Šienaujamos pievos užima apie $\frac{1}{4}$ ūkio žemės. Gyvuliai ganosi pūdymuose, o kai kuriuose valstiečių ūkiuose — atskirose ganyklose.

Pievos kimsuotos, balotos ir tik Griškoviščių dvare jos yra sukultūrintos, — čia sėjami dobilai.

Griškoviščių dvare dobilai sėjami kartu su javais. Natūralių pievų šieno birkavas rudenį kainuoja 2 sid. rb, o žiemą ir pavasarį — 3 sid. rb. Sukultūrintų pievų šienas nepardavinėjamas.

Raguočiai gyvuliai šeriami šiaudais, kai kuriuose ūkiuose šiaudai sumaišomi su šienu; smulkūs gyvuliai — vien šienu. Arkliai daugiausia šeriami šienu ir avižomis, kai trūksta šieno, šeriami akseliu, į kurį įmaišoma nedaug avižų. Druskos į pašarą nededama. Kapa kūlių parduodama po 3 rb, o vienkinkis vežimas iškultų šiaudų parduodamas po 1 rb.

Gyvuliai laikomi vien namų ūkio reikalams.

Gyvulių kainos: geriausia vietinės veislės karvė kainuoja 25 rb, vidutinė — 18 rb, blogiausios rūšies — 15 rb. Geriausias arklys — 150 rb, o yra ir po 8 rb. Avys — nuo 2 iki 4 rb. Neatpenėtas meitėlis trejų metų — 9—12 rb. Pieno gorčius vasarą — 15 kp, žiemą — 25 kp. Sviesto pūdas vasarą — 9 rb, žiemą — 10 rb, svaras sūrio — 10 kp.

Dvarininkai nuomoja karves; ima po 10 rb per metus už kiekvieną karvę.

Laukai apdirbami arkliais.

Raguočių bandų nėra. Nėra pagerintos gyvulininkystės. Pastaraisiais metais daug gyvulių iškrito nuo karbunkulo, o kiaulės dažnai serga liga, nuo kurios nusilpnėja užpakalinės galūnės. Nuo šios ligos kiaulės dažnai krenta. Ligų priežastys vietiniams gyventojams nežinomos; prieš šias ligas gyventojai nevartoja jokių vaistų.

Žirgynų ir pagerintos veislės arklių nėra.

Avys prieš kerpant išmaudomos ežere ar tvenkinyje, o po to kerpamos specialiomis avims kirpti žirklėmis. Avių vilnos parduodamos: pūdas gerų vilnų parduodamas po 12 sid. rb, o prastų — po 10 sid. rb.

Visuose Rimšės valsčiaus ežeruose valstiečiai manosi žvejyba. Žvejai neturi nei laikinų, nei pastovių būstų, nes žuklės laikotarpiu žvejai arba grįžta nakvoti namo, arba nakvo-

ja pas ūkininkus, kurie gyvena netoli tos vietos, kur žvejōjama. Ežeruose sugaunama: lydekų, karšių, karosų, lynų, kuojų, ešerių. Žvejojama visais metų laikais, ypač daug žuvies sugaunama neršto metu. Vietoje žuvies parduodama labai nedaug, nes nėra pirkėjų. Todėl ežerų nuomininkas išveža žuvį į Vilnių, Varšuvą ir Daugpilį (Dinaburgą),— kur kokiū metu ji brangesnė. Žuvys gaudomos daugiausia ilgaisiais tinklais su maiše ežero viduryje ir su bradiniu ežero pakraščiais. Pūdas didelių žuvų gavėnios metu vietoje kainuoja 6 rb, smulkių — 3 rb, paprastu metu didelių žuvų pūdas parduodamas po 4 rb, smulkių — po 2 rb.

Žvejyba nuolatos verčiasi 8 žmonės. Žiemą, norėdami gauti samtį žuvų, prie jų prisideda daug žmonių iš kaimų, esančių prie ežero, kuriame žūklaujama. Jie padeda sukti „bobą“ (didelė statinė, pastatyta ant rogių taip, kad ją galima sukti kaip ratą; statinė apvyniojama virve, kurios vienas galas pririštas prie tinklo) ir traukti tinklą. Be to, nuomininkas išnuomoja valstiečiams ežerų dalis (daugiausia ežerų pakrantes), ir tokių privačių nuomininkų yra keletas dešimčių; jie taip pat kartais žvejoja.

Sugautas žuvis čia būnantis nuomininkas arba jo patikėtinis tuojau susveria pūrais ($1/2$ ketvirties); už kiekvieną pūrą žuvų nuomininkas moka žvejams už jų darbą pagal sudarytą sutartį po 3 sid. rb. Gautuosius pinigus žvejai pasidalija po lygiai. Jokiu būdu, sakoma sutartyje, žvejai neturi teisės parduoti sugautųjų žuvų pašaliniam asmeniui.

Aprašytoji žūklė yra 11 valstybinių ežerų, šiuo metu perduotų naudotis Zarasų stačiatikių šventikams. Visus šiuos ežerus nuomoja žydas ir moka 800 sid. rb nuomos.

Smulkias ir stambias žuvis, kad vasaros metu ji nesugestų, žvejai paprastai džiovina krosnyje. Kitokių priemonių žuvisms saugoti čia nežinoma. Žuvys išvežamos į Vilnių, Daugpilį ir Varšuvą.

Bitininkyste užsiima nedaug valstiečių, tik vienas iš jų turi 40 avilių bityną kieme; vietos kunigas ir viršaitis šiuo metu ėmė steigti bitynus nauju, Jono Ramšinsko išrastu, būdu; jų bitynuose yra tik po 7 avilius.

Už valsčiaus ribų medus ir vaškas neišvežami, o parduodami vietoje; vienas pūdas medaus kainuoja 8 rb, o pūdas vaško — 20 rb.

Paukštininkystės, kaip verslo, čia nėra.

Žvėrių ir paukščių medžioklės, kaip verslo, nėra.

Gyventojai daugiausia manosi žemės darbu. Laisvu nuo žemės ūkio darbų metu beveik $\frac{2}{3}$ gyventojų verčiasi tinklų mezgimu.

Tinklų mezgimas, matyt, atsirado dėl gausybės ežerų. Visi ūkininkų vaikai nuo 8 metų moka labai gerai megzti tinklus: kiekvienas vaikas per žiemą gali numegzti iki 20 sieksnių tinklo. Gatavo tinklo sieksnis kainuoja 16 kp; kanapių tinklams megzti valstiečiai neperka. Paprastai stropus ir patyręs tinklų mezgėjas gali padaryti per dieną sieksnį tinklo.

Tinklams megzti čia naudojamas su dideliu mediniu ratu į ratelį panašus prietaisas, kuris sukamas ranka, o siūlas įtrinamas į špūlę, kaip ir ratelyje, ir paprasta skiedrelė, ant kurios susukami siūlai tinklui megzti. Šituos įrankius moka pasidirbti beveik kiekvienas valstietis.

Tinklus valstiečiai parduoda vietiniams žydams, specialiai užsiimantiems žvejojba, po 15—16 kp sieksnis. Žydai dalį nupirktų tinklų patys suvartoja, kitą dalį parduoda perpirkėjams — Vilniaus ir Daugpilio žydams po 20 kp ir daugiau už sieksnį.

Seneliai neprisimena, kada prasidėjo tinklų mezgimas; jis klesti nuo seniausių laikų.

Žmonių, kurie užsiimtų vien dailidės amatu, nėra. Daugiausia patys valstiečiai statosi sau namus: nemokantieji šio meno arba nenorintieji tuo užsiimti samdo čia gyvenančius kampininkus, labai mažai išmanančius dailidės darbą. Pasamdytas toks darbininkas per mėnesį gauna 5—6 sid. rb ir šeiminko maistą.

Vežikauja valstiečiai tik laisvu nuo lauko darbų metu ir gyvenantys arčiau Vidžių. Vežikai iš Vidžių į Daugpilį ir Dūkšto geležinkelio stotį vežioja įvairius žydų supirkinėtojų žemės ūkio gaminius. Specialių vežikų nėra. Už prekių pervežimą iš Vidžių į Daugpilį moka: vienu arkliu — 2,5—3,5 rb

(atstumas tarp šitų miestų 60 varstų); o iš Vidžių iki Dūkšto stoties — 1—1,5 rb (atstumas 30 varstų). Užmokestis priklauso nuo kelių įvairiais metų laikais.

Uždarbiauti prie netoli tiesiamų geležinkelių eina labai nedaug valstiečių (apie 10 žmonių kasmet).

VALSTIEČIŲ ŪKIO APRAŠYMAS

a) Pasiturinčio valstiečio Antano Karlos (buv. valstybinis valstietis) ūkis Gaidės užusienyje. Šeimoje 17 žmonių: 9 vyriškosios ir 7 moteriškosios lyties, iš jų vyriškosios lyties suaugusių — 6, mažamečių — 3; moteriškosios lyties — 5 suaugusieji ir 2 mažamečiai. Jie turi vieną gyvenamą namą ir 7 ūkinius pastatus. Visi pastatai dengti šiaudais. Gyvenamas namas švarus, jame 4 gyvenamieji kambariai; grindys medinės, langai suveriami, vidutinio dydžio.

Turi 6 arklius ir 24 raguočius, kasmetinis prieauglis būna apie 13 vienetų; veršiukus suvartoja patys, kai kada parduoja po vieną užaugusį. Metinių pajamų už juos vidutiniškai gauna apie 15 sid. rb. Iš pieno neturi jokio pelno, visi pieno produktai suvartojami pačių.

Visi žemės ūkio įrankiai, kaip antai: žagrė, akėčios, vežimai, rogės, pasidirbama namuose; ratai vežimams perkami po 1 rb už neapkaustytą ratą. Namų įrankiams taisyti ir įsigyti kasmet išleidžiama po 20 rb. Visos rogės ir vežimai, kuriais žmonės važinėja, apkaustyti, o medžiams ir kitkam vežti rogės ir ratai nekaustyti.

Žemės turi: sodybinės — 1,62 dešimtinių, ariamos — 14 dešimtinių ir šienaujamos — 10 dešimtinių. Balų ir krūmų, kurie kartu yra ir ganykla, — 19 dešimtinių, o iš viso — 44,62 dešimtinių. Kasmet iš dvarininko Ostanavičiaus Švikščionių dvare išsinuomuoja 2 dešimties ariamos žemės ir 2 dešimties pievos.

Savo nuosavoje žemėje pasėja: a) rugių — 20 pūrų (10 ketvirčių), b) kviečių — 12 gorčių, c) miežių — 5 pūrus, d) avižų — 23 pūrus, e) žirnių — 2 pūrus, f) bulvių — 30 pūrų. Išnuomotoje žemėje pasėja apie 2 pūrus linų sėmenų.

Vidutiniškai gauna: a) rugių — 80 pūrų, b) kviečių — 3 pūrus, c) miežių — 20 pūrų, d) avižų — 60 pūrų, e) žirnių — 10 pūrų, f) bulvių — 200 pūrų. Šiaudų ir šieno: ruginių — 100 birkavų, miežinių — 20, avižinių — 60, kviečių — 3, šieno — 50. Iš nuomojamos žemės gauna: sėmenų — 3 statines, linų — apie birkavą ir šieno — apie 20 birkavų.

Daržuose augina bulves, kopūstus, cukrinius runkelius, griežčius, ropes, morkas, agurkus, pupas. Iš daržų derliaus gauna: bulvių — apie 50 pūrų (25 ketvirčius), kopūstų — 7 kapas, cukrinių runkelių — 25 pūrus, griežčių — 15 pūrų, ropių — 6 pūrus, morkų — 3 pūrus, agurkų — 10 kapų.

Jų užveistas jaunas sodas.

Surinktas derlius sunaudojamas savo reikalams, parduoti ir sėklai.

Derliaus rūšis	Savo reikalams	Sėklai	Parduoti	Vidutinė pūro kaina rb
Rugių	50 pūrų	20 pūrų	10 pūrų	2
Kviečių	1 „	12 gorčių	1,5 „	4
Miežių	10 „	5 pūrai	5 „	1,9
Avižų	20 „	20 „	20 „	1
Žirnių	3 „	2 „	5 „	2,5
Bulvių	100 „	40 „	110 „	0,75
Sėmenų	—	2 „	4 „	4
Linų	5 pūdai	—	5 pūdai	2 rb pūdas

Samdo vieną darbininką, 2 darbininkes ir 2 piemenis. Jų visų išlaikymas su alga, maistu, drabužiais kainuoja 150 sid. rb.

Statybinę medžiagą perka ir moka už rąstų kapą miške (be atvežimo) 40 sid. rb. Kurui sunaudoja 3 sieksnius malkų. Beržinių malkų sieksnis kainuoja 5 sid. rb (be atvežimo).

Kasdieniniai drabužiai audžiami namie, šventiniai kai kada perkami. Kasdieniniai drabužiai gaminami iš linų, vilnų ir

avies kailio. Reikalinga batams medžiaga perkama, batus siuva patys. Už apavą per metus sumokama apie 20 sid. rb.

Buitinėms smulkmenoms pirkti kasmet išleidžiama apie 10 sid. rb.

Kalvio darbus atlieka patys savininkai, o geležiai pirkti išeina apie 10 sid. rb.

Pašalinių uždarbių neturi.

Šeimos žiemą mezga tinklus; kasmet numezga apie 200 sieksnių už 30 sid. rb. Šiais metais pradėjo steigti bitynus.

Piniginės prievolės: išperkamujų mokesčių — 34 rb 15 kp, prievolinių (žemės) — 23 rb 56,5 kp, draudimo — 1 rb 46 kp, vietinių — 5 rb 13 kp, taikos įstaigų² išlaikymui — 2 rb 8 kp. Duoklė imama pagal išpirkimo aktą nuo žemės ploto, mokesčiai — priklausomai nuo duoklės $\frac{23 \text{ rb } 56 \text{ kp}}{34 \text{ rb}}$. Draudimo mo-

kesčiai imami pagal pastatų įvertinimą, o kiti mokesčiai — pagal skirtinio sklypo dydį.

Vidutinio valstiečio Antano Gaidemovičiaus (privataus valstiečio) iš Maniūkų kaimo ūkis.

Šeima susideda iš 10 žmonių: 6 vyriškosios ir 4 moteriškosios lyties. Iš jų 6 suaugę ir 4 mažamečiai.

Jis turi 4 pastatus: gyvenamas namas ir kiti pastatai dengti šiaudais, be dūmtraukių, gyvenamas namas dviejų galų: vienoje pusėje — gyvenama troba, kitoje — sandėlis, vidury — priemenė.

Jis turi 3 arklius, 5 karves, 2 veršiukus, 14 avių ir 4 kiaules.

Turi šiuos ūkinius padargus: žagres, akėčias, ratus, roges; visi jie perkami Vidžių turguje. Paprastos rogės, žagrės, akėčios ir vežimai pasidirbami pačių. Ratai ir rogės, kuriomis patys važinėjasi, — kaustyti. Šių padargų taisymui ar atnaujinimui per metus išleidžiama apie 15 rb.

Žemės jis turi 21,5 deš., iš jos ariamos — 17 deš., šienaujamos ir nenaudojamos — 4 deš. ir sodybinės — 0,5 deš. Iš kitų žemės nenuomoja.

² Gubernijos ir apskrities taikos įstaigų.

Pasėja: rugių — 18 pūru, kviečių — 15 gorčių, miežių — 2 pūrus, bulvių — 8 pūrus, žirnių — 2 pūrus, sėmenų — 24 gorčius, grikių — 4 gorčius, avižų — 5 pūrus. Derliaus prikulia: rugių — 32 pūrus, kviečių — 2 pūrus, miežių — 12 pūru, bulvių prikasa 50 pūru, žirnių prikulia 10 pūru, sėmenų — 2 pūrus, grikių — 15 gorčių, avižų — 10 pūru. Šiaudų ir šieno: kūlių — 2 kapas, šiaudų — 24 birkavus, linų — 3 pūdus, šieno — 15 birkavų.

Kitų rūšių šiaudų jis niekaip negalėjo apskaičiuoti.

Daržuose sodina cukrinius runkelius, kopūstus, morkas, ropes, ridikus, agurkus, svogūnus, sėja kanapes. Iš daržo derlius būna: cukrinių runkelių — 4 pūrai, piaustytų kopūstų — apie 3 pūrus, išmintų kanapių — apie 2 pūrus. Kitų daržovių derliaus šeimininkas negalėjo apskaičiuoti.

Sėmenų ir kitų grūdų parduota iš viso už 34 sid. rb, o visa kita sunaudojama savo reikalams ir sėklai.

Darbininkų nesamdo.

Statybinę miško medžiagą perka. Kapa kelmų³ kainuoja 40 rb, o vidutinio ūgio — 22 rb. Kurui sunaudoja 3 sieksnius malkų. Beržinių malkų sieksnis kainuoja 5 sid. rb.

Batams šeimoje išleidžiama apie 20 sid. rb. Kasdieninius drabužius patys audžia, šventinius perka — už juos per metus sumokama apie 15 rb.

Namuose audžia milą, drobę, iš kurių siuva įvairius kasdieninius drabužius, o kailinius — iš avies kailio.

Druskai išeina 10 rb, kiek išleista degtinei, šeimininkas sako neskaičiavęs,— kai kada prageria pusrublį, kai kada — daugiau.

Gyvuliams pašaro perka maždaug už 20 rb, kalviui per metus sumoka apie 3 rb.

Vežikaudamas per metus gauna apie 6 sid. rb pajamų.

Šeimos nariai verslais nesimano. Jokių kitų pajamų neturi.

³ Nenukirstų medžių.

Iš viso per metus sumoka 43 sid. rb valstybinių ir vietinių mokesčių.

Vargingo valstiečio Adolfo Karlos (iš buv. valstybinių valstiečių), gyvenančio Rimšės miestelyje, ūkis.

Šeima 6 asmenų: 4 vyriškosios ir 2 moteriškosios lyties, iš jų 3 suaugę ir 3 mažamečiai.

Jis turi vieną pastatą: gyvenamą namą, dengtą šiaudais, mažyčiais langais, tik vieno galo, be dūmtraukio, su asla. Gyvuliams laikyti kieme turi pasidaręs nedidelį gardą iš plonų kuolų, perpintų žabais ir apdengtą šiaudais.

Javus kulia pas kaimynus.

Turi vieną arklį, karvę, 2 veršiukus ir 3 kiaules. Kasmet parduoda po vieną veršiuką ir gauna už jį po 1 rb.

Iš ūkinių padargų turi: žagrę, akėčias, paprastas roges ir senus nekaustytus ratus.

Žemės turi: ariamos — 7 dešimtines, šienaujamos ir ganyklų — 3 dešimtines. Iš kitų žemės nenuomoja.

Grūdus kasmet pasėdavo ne vienodai, nes visada dalį savo žemės išnuomodavo. Taip pat iš jo nesužinota jokių duomenų apie gaunamą derlių. Žemės ūkio produktų parduoti jis niekada nieko neturėjo.

Darže sodina kopūstus, cukrinius runkelius, morkas, ropes, — visko iš šitų daržovių po truputį, todėl ir derlius nedidelis. Daržovių niekada nepardavė.

Darbininkų nesamdo.

Statybinės miško medžiagos jam neteko pirkti.

Avalynei ir drabužiams pirkti išleidžia apie 10 rb per metus.

Iš savo medžiagos siuva baltinius ir rudines.

Kiek reikia pinigų buitiniams reikalams — negali apskaičiuoti.

Žagrės pataisymui išleidžia 30 kp per metus.

Šeimos nariai neuždarbiauja. Žiemą vežioja vietinius žydelius, o kai kada ir atvykusius į Vidžius arba į Dūkšto stotį. Verslais neužsiima.

Mokesčių sumoka apie 15 sid. rb.

Rimšės valsčiuje nėra svarbių gyvenviečių; jo kaimuose po 3, 4, 5, ir daugiausia — 20 kiemų. Upių jame nėra; Dysnos upė prateka pietvakariuose, ne daugiau kaip ketvirtadalis varsto. Rimšės valsčiaus teritorijoje yra šie ežerai: Dysnykščio, Dysnų, Prūto, Alksno, Ilgių, Žilmo, Rūžo, Apvardų, Gaidės ir Prūdinėlio. Vietiniai gyventojai kalba lietuviškai ir nemažai lenkiškai.

Kraštotyriminkų pirmtakas

DANUTĖ KRIŠTOPAITĖ

Vienas pirmųjų Gaidės apylinkių liaudies materialinės bei dvasinės kultūros tyrinėtojų buvo kunigas Juozas Žiogas, gyvenęs čia XX amžiaus pačioje pradžioje. Net mūsų dienomis vienas kitas senesnis tų vietų gyventojas, prisiminęs anuos laikus, dar ką-ne-ką papasakoja ir apie šį kuklų kraštotyros darbo entuziastą¹.

Juozas Žiogas gimė 1869 (ar 1868) m. Rubežnikų kaime, Joniškio valsčiuje. Mokėsi Šiaulių gimnazijoje, o vėliau, kaip ir daugelis ano meto jaunuolių, norėjusių gyventi ir dirbti Lietuvoje, pasirinko kunigo profesiją. Baigęs Žemaičių dvasinę seminariją, kunigavo įvairiose vietose: Alūkstoj, Elernoj, Kalnaly, pagaliau — Gaidėj. Kaip matyti iš likusių laiškų, J. Žiogas nebuvo abejingas lietuvių nacionalinio sąjūdžio nuotaikoms: jis domisi draudžiama lietuviška spauda, ypač „Aušra“, su kuria susipažinęs dar mokydamasis kunigų seminarijoje², piktinasi bažnyčios vykdoma lenkinimo politika, neigiama kai kurių kunigų pažiūra į lietuvišką spaudą³, domisi Lietuvos praeitimi, liaudies dainom, etnografija, dalyvauja kultūrinėje veikloje. Gyvenimas arti liaudies J. Žiogui ir sudarė palankias sąlygas įsitraukti į kraštotyros darbą. Daug jėgų bei energijos jis skiria archeologinių paminklų tyrinėjimui. 1899 m. sausio 15 d. laiške A. Dambrauskui J. Žiogas, be kita ko, rašo: „Savo Kalnaly skaitau, groju, o vasarą ir rudenį einu kasinėti, ieškodamas senkapiuose ar-

¹ Kraštotyriminkų ekspedicijos metu buvo užrašyta atsiminimų apie J. Žiogo archeologinius kasinėjimus: „Lapušiškėn atvažiuodavo kunigas Žiogas iš Gaidės, suprašydavo vyrus ir kasdavo lauke. Ieškojo ginklų. Rado kirvelį, durtuvą. Anas neduoda niekam pavartot. Kasinėjo netoli Žydabalės. Lapušiškėje yra piliakalnis, ne jį kasinėjo.“— LTR 3865, 47.

² LKLIR, F 2 — 1584 (1905.X.1).

³ VUB RS, F 1—D 271, 3, 5; LKLIR, F 2 — 1584 (1910.V.1/14).

cheologinių radinių. Ačiū dievui, jau turiu jų tiek, kad, persikėlęs į Gaidę ir susitvarkęs, ruošiuosi visus tuos radinius ar dalį paskelbti spaudoje, greičiausiai laikr. „Numizmatinės-archeologinės žinios“ [„w gaz. „Numizmatyczn-Archeologicznych Wiadomościach“], išeinančiame kas ketvirtis Krokuvėje. Tuo tarpu apie savo turtą tyliu.“⁴ Tame pat laiške J. Žiogas mini norįs įstoti į Maskvos imperatoriškąją archeologinę draugiją, nurodo palaikąs ryšius su Kauno muziejum, kuriam nusiuntęs porą eksponatų.⁵ Neilgai trukus (1901 m.) jam pavyksta išspausdinti Imbarės kapinyno kasinėjimo medžiagą leidinyje „Kauno gubernijos informacinė knyga“ («Памятная книжка Ковенской губернии»). Visa tai rodo, kad J. Žiogo turėta platesnių interesų ir su savo darbais mėginta išėiti į viešumą.

Į Gaidę J. Žiogas paskiriamas 1899 m. Minėtame laiške jis tuo paskyrimu džiaugiasi, nes ši vieta esanti geresnė: „Sėdžiu Kalnalį kuo puikiausiai nusiteikęs, kad esu perkeliamas į geresnę už Kalnalį Gaidę.“⁶ Gaidėje išbūna iki 1904 m., o iš čia skiriamas į Ragelius. Perkėlimo priežastys nėra visiškai aiškios, tačiau iš atskirų užuominų laiškuose A. Dambrauskui galima spręsti, kad to priežastis buvusi J. Žiogo nesitaikstymas su lietuvių lenkinimu per bažnyčias, jo, kaip lietuvių kunigo, įtaka vietos gyventojams, galimas daiktas, ir kraštotyrinė veikla. 1905 m. spalio mėn. laiške iš Ragelių jis nurodo siuntęs prašymą vyskupui dėl lietuvių kalbos įvedimo Gaidės bažnyčioj, pasirašytą apylinkės žmonių, ir už tai buvęs apšauktas avantiūristu, socialistu, šoviniu.⁷ O kitais metais rašytame laiške prisimena: „Ką gi besakyti, jei savo perkėlimą iš Gaidžių ir Lietuvos skriaudas būčia aprašęs „Vilniaus žiniose“? Būtų man *amen!*“⁸ Apskritai, J. Žiogas bažnytinės vyresnybės, matyt, nebuvo labai mėgstamas, nes palyginti dažnai buvo kilnojamas iš vienos prastos bažnyčios į kitą. Jis ir pats jautėsi esąs skriaudžiamas ir viename laiške

⁴ VUB RS, F 1—D 271, 1. Laiškas rašytas lenkiškai.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat.

⁷ VUB RS, F 1—D 271, 3.

⁸ Ten pat, 5.

J. Basanavičiui nusiskundžia: „Man per 12 metų prisėjo kunigauti menkiausiose vietose.“⁹ Iš Ragelių 1908 m. jis atsiduria Medingėnuose, po pirmojo pasaulinio karo kunigauja Užventyje, Šiaudinėje, Joniškyje, nuo 1929 m. — Rudiškiuose. Čia 1935 m. miršta.

Ypač aktyviai į kultūrinę veiklą J. Žiogas įsijungia 1905 m. revoliucijos laikotarpiu ir po jos, kai, caro valdžiai panaikinus „eilę drakoniškų įstatymų, varžusių lietuvių kultūrinį ir ekonominį gyvenimą [...], suintensyvėjo lietuvių kultūrinis ir visuomeninis gyvenimas“¹⁰. 1907 m. jis dalyvauja Lietuvių mokslo draugijos steigiamajame susirinkime kaip narys steigėjas. Vėliau visuotiniuose jos susirinkimuose skaito savo referatus: „Archeologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje“ (1908), „Imbarių kapai, Telšių pav., Kauno gubernijoje“ (1911). Pirmąją išspausdina Draugijos organe „Lietuvių Tauta“ (kn. I, d. III, 1909). Šiame leidinyje paskelbiami ir kiti du jo straipsniai: „Apie „kulinę su ūku“, „Senovinės lietuvių taurės ir kaušai“ (kn. II, d. I, 1911). J. Žiogas Lietuvių mokslo draugiją remia knygomis¹¹, atsiunčia dainų rinkinį¹². 1906—1913 m. jis palaiko ryšius su J. Basanavičium, Lietuvių mokslo draugijos pirmininku ir apskritai žymiu ano meto lietuvių kultūros veikėju, susirašinėja su juo kraštotyrinės ir kultūrinės veiklos klausimais — yra išlikę 30 J. Žiogo laiškų J. Basanavičiui¹³, iš kurių išryškėja šviesus jo asmuo, kultūriniai interesai, didelis domėjimasis archeologija, tautosaka, etnografija.

Pažymėtinas ir J. Žiogo bendradarbiavimas ano meto spaudoje. Jis siuntinėjo korespondencijas į „Vilniaus Žinias“, „Vienybę“, „Viltį“, pasirašinėdamas kartais pavarde, kartais kriptonimu ar slapyvardžiu — K. J. Ž., Medingenietis.

⁹ LKLIR, F 2 — 1584 (1909.V.16).

¹⁰ A. Tyla, 1905 m. revoliucija Lietuvos kaime, Vilnius, 1968, p. 7.

¹¹ Lietuvių mokslo draugijos bibliotekai J. Žiogas padovanojo 18 tomy knygų.—„Viltis“, 1908, Nr. 26 (61).

¹² „Vilniaus Žinios“, 1907, Nr. 157. Šis rinkinys išlikęs iki mūsų dienų ir yra saugomas LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos rankraštyne — LMD I 852.

¹³ LKLIR, F 2 — 1584.

J. Žiogas kraštotyrinė veikla Gaidės apylinkėse nėra labai plataus masto, tačiau vis dėlto verta dėmesio. Visų pirma, jis tyrinėjo atskirus šių vietų archeologinius paminklus — Lapušiškės, Pasamanės pilkapius („kapynus“), Niurvėnų kalną ir t. t. ir straipsnyje „Archeologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje“ pateikė gana išsamų įdomesnių objektų aprašymą, iliustruodamas jį žemėlapiais, piešiniais ir nuotraukomis. Reikia pasakyti, kad, ir būdamas archeologas mėgėjas, J. Žiogas savo darbą atliko gana kruopščiai, pats nurodo, jog kasinėti stengėsi „ant kiek galima sistematiškai-moksliskai“¹⁴, prieš kasinėdamas pasirinktą archeologinį objektą nufotografuodavo, visus radinius kuo smulkiausiai aprašydavo ir taip pat nufotografuodavo arba nupiešdavo. Jis suprato, kad šiam darbui reikia pasiruošimo ir žinių — viename laiške J. Basanavičiui randame tokias eilutes: „Reiks dabar į arklą (žambri) įsikinkius, kiekiau prisispaudus apsiskaityti apie archeologiją. Bent kiek veikalų turiu („Материалы по Археол. России Европ. и Азиатской“¹⁵), bet per mažai.“¹⁶ Taigi J. Žiogas stengėsi susipažinti su prieinama archeologine literatūra, turėjo gerų žemėlapių¹⁷. Kaip nurodo pats autorius, šiame straipsnyje buvo apibendrinta toli gražu ne visa Gaidės apylinkės surinkta archeologinė medžiaga: „Žinoma, ne viską apie Gaidės apylinkės archeologiską pasakiau. Dar turiu daug dalykų ant to ploto tyrinėto arba arti jo [...], kuriuos reikėtų vis kada norints atspausdinti.“¹⁸

J. Žiogas savo archeologinius tyrinėjimus papildė gana įdomia tautosakine bei kalbine medžiaga. Aprašinėdamas atskirus archeologinius paminklus, jis pateikė ir su jais susijusių padavimų (apie Čeberakų piliakalnį), pasakojimų (apie Drūkšių poną), vietovardžių ir pan.

Rengdamas šį straipsnį, J. Žiogas bendradarbiavo su J. Basanavičium, ne tik raginusi imtis plunksnos, bet ir tam dar-

¹⁴ LKLIR, F 2 — 1584 (1905.X.1).

¹⁵ Už visus šio leidinio tomus J. Žiogas buvo sumokėjęs 300 rublių.— LKLIR, F 2 — 1584 (1909.V.16).

¹⁶ Ten pat (1908.V).

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat (1909.V.16).

bui vadovavusiu: straipsnio pirmąją redakciją, kurią ir pats autorius vertino tik „kaipo medegą“¹⁹, J. Basanavičius jam gražino, labai taktiškai nurodydamas, ką reikėtų dar pataisyti²⁰. Tebėra išlikęs ir J. Basanavičiaus redaguotas šio straipsnio rankraštis²¹.

Lietuviškai publikuoti buvo rengiamas (matyt, „Lietuvių Tautai“) ir straipsnis apie Imbarės pilkapius²², bet nežinia kodėl nebuvo išspausdintas.

Aptariant J. Žiogo, kaip archeologo, veiklą, negalima nepaminti gausaus jo archeologinių iškasenų (iš įvairių vietų) rinkinio, kuris buvo ypač turtingas akmens ir geležies amžiaus radinių. Savo kolekciją jis tvarkė labai kruopščiai, visi daiktai buvo aprašyti ir inventorizuoti. Dažnai kilnojantis iš vienos parapijos į kitą, kolekcijos pergabenimas jam sudarydavo nemaža sunkumų ir rūpesčių. Ne kartą savo eksponatus jis naujai tvarkė: valė ir perfotografavo, perrašinėjo inventorių, ir tam reikėdavę nemaža laiko. Sakysim, 1913 m. kolekcijos tvarkymui jis sugaišęs „visą puikiausią laiką — šviesąjį: pavasario galą, vasarą ir rudens pusę“²³.

Kunigystė, įvairūs bažnytiniai rūpesčiai neleido J. Žiogui atsidėti archeologijai, imtis naujų archeologinių kasinėjimų. 1912 m. laiške J. Basanavičiui jis prisipažįsta: „...nieko naujo nekasinėju: nedaleidžia aplinkybės, finansai, pagaliaus džiaukonai ir visokie kiti velniai. Tolumas nuo gelžkelio ir kelių biauromas tas kliūtis užbengia. Pas mus be galo sunku su darbininkais, piemenį, ir tai negalima gauti.“²⁴ Į amžiaus pabaigą J. Žiogas vien tvarkė savo kolekciją, kurią paliko K. Kupriui-Kuprevičiui. Vėliau ji atsidūrė Kauno Vytauto Didžiojo (dabar Kauno valstybiniame istorijos), Šiaulių „Aušros“ ir Kretingos muziejuose.

J. Žiogo, kaip etnografo, veikla buvo siauresnė. Jis domėjosi senoviniais liaudies indais, muzikos instrumentais, bū-

¹⁹ LKLIR, F 2 — 1584 [1908.V.14 (27)].

²⁰ LKLIR, F 2 — 1903, l. 421.

²¹ LKLIR, F 2 — 81.

²² LKLIR, F 2 — 1584 (1912.IX.28, 1913.I.25, 1913.III.13, 1913.XII.14).

²³ LKLIR, F 2 — 1584 (1913.XII.14).

²⁴ LKLIR, F 2 — 1584 (1912.IV.18).

damas fotografas mėgėjas, fotografavo žemaičių kryžius, prierpstes. J. Žiogas turėjo surinkęs nemažą senųjų raginių indų ir kaušų kolekciją, o jų vartojimą aprašė straipsnyje „Senovinės lietuvių taurės ir kaušai“. Be kitų vietų, autorius nurodo šiuos indus vartojus ir Gaidės apylinkėse, aptaria jų paskirtį.

Liaudies muzikos instrumentams skirtas neplačios apimties jo straipsnis „Apie „kulinę su ūku“. Jame aprašoma Labanoro dūda, kaip būdingas šiaurės rytų Lietuvos liaudies muzikos instrumentas, pateikiama jos paplitimo geografija. Autorius pažymi, kad apie Gaidę Labanoro dūda buvusi mėgstama: „Gaidės apylinkėje: Čepukų, Magūnų, Stanionių ir Sosniškės sodžiuose žmonės dar neseni atmena tuos laikus, kada sodžiuose tuose dūduodavę virtuožai dūdoriai.“²⁵ Šalia kitų etnografinių eksponatų, jis turėjo ir Labanoro dūdą, kurią buvo išsigijęs iš vieno dūdoriaus netoli Vidžių²⁶.

Kunigaudamas atkampiose parapijose, J. Žiogas turėjo sąlygas domėtis tautosaka. Atitrūkdamas nuo savo tiesioginių pareigų, nuo kitų kasdienių darbų ir rūpesčių, jis užrašinėjo liaudies dainas. Lietuvių mokslo draugijai atsiųstosios dainos buvo surinktos Gaidės apylinkėse. Šį rinkinį sudaro 37 dainos, jo pradžioje pridėta prakalba, kurioje rinkėjas aptaria minimų apylinkių geografinę-administracinę padėtį, išvardija didžiuosius kaimus, kur užrašinėjo dainas. J. Žiogas pažymi, kad „baudžiaivos (lažos) laikuose, pagal senolių apsakymą, žmonys gaidiškiei buvo labai dainingo būdo [...], labai *mylėjo* dainiuoti [...]. Lig 1863 m. miškai ir laukai Gaidės apylinkėse per dienas skambėjo nuo nuolatinio dainavimo.“²⁷ Po prakalbos pateikiamos atlikėjų pavardės, nurodoma jų gyvenamoji vieta. Vadinasi, ir liaudies dainas J. Žiogas rinko atsidėjęs, stengėsi užfiksuoti ne tik jų tekstus, bet ir melodijas, o taip pat metriką.

Tiesa, iš Gaidės apylinkių jo užrašyta ne tiek daug liaudies dainų, bet vis dėlto pats rinkinys yra gana reikšmingas

²⁵ J. Žiogas, Apie „kulinę su ūku“.—Lietuvių Tauta, kn. II, d. I, Vilnius, 1911, p. 109.

²⁶ LKLIR, F 2 — 1584 (1908.XII.14).

²⁷ LMD I 852.

faktas, nes tai pirmieji žinomi šių dainų užrašymai iš Gaidės apylinkių ir, galima sakyti, vieninteliai, nes mūsų dienomis pačioje Gaidėje ir artimiausiose jos apylinkėse lietuviškų dainų niekas jau nebemoka. Senosios liaudies dainos ir anuo metu čia buvo benykstančios, ir J. Žiogas ne vieną jų išgelbėjo nuo pražūties. Jo rinkinyje randame keturias sutartines, keletą įdomių, gerai išlikusių, pastaraisiais metais nei Gaidės, nei Rimšės apylinkėse jau nebeaptiktų vestuvinių dainų („Nudaviau dukrelę toli toli“, „Atskrenda sakalėlis“, „Ai tėve tėve“, „Aš, jaunas bernaitis“ ir kt.), atskirų ir dabar šiame krašte tebedainuojamų dainų savitų variantų („Ko ieškojai, berneli“, „Tykiai tykiai upelė tekėjo“, „Išjojo bernelis per lygų lauką“ ir kt.). Tuo būdu J. Žiogas savo rinkinyje užfiksavo bent mažutę dalelę Gaidės apylinkių liaudies dainų repertuaro, gyvavusio XX a. pirmajame dešimtmetyje. Rinkinio vertę padidina tai, kad dainas stengtasi užrašinėti su melodijomis.

Matyt, šių apylinkių dainos J. Žiogui buvo palikusios neišdildomą įspūdį, nes ir kitur persikėlęs jų nepamiršta. 1909 m. laiške iš Medingėnų jis ragina J. Basanavičių vykti į tas vietas užrašinėti dainų, nurodo Magūnų kaimą, kurį vadina „senobiškų dainų kampeliu“, rašo, kad čia esama dainininkų, mokančių „dar nemažai dainų“, kurias „įvairios kliūtys“ jam „nedaleidė [...] ant popierio pažymėti“²⁸, žavisi to kaimo apylinkių gamtos grožiu. (Beje, Magūnų kaime buvo rinktos dainos ir kompleksinės kraštotyryninkų ekspedicijos metu.)

Buržuaziniais metais J. Žiogas, kaip kraštotyryninkas, aktyviau nepasireiškė, nors nesiliovė domėjęsis archeologija, fotografavimu, istorija ir pan.²⁹ Apie 1925 m. J. Tumo pakviestas stoti į kraštotyros draugiją, atsisakė, skųsdamasis nesveikata, kasdieniais rūpesčiais, laiko stoka: „Esmu vienas, čionai visokie vargai begaliniai su šeimyna, ūkio nuostoliai netikėti, kuro stoka [...] visą laiką praryja.“³⁰ Tas ne-

²⁸ LKLIR, F 2 — 1584 (1909.XI.23).

²⁹ VUB RS, F 1 — F 49 (8).

³⁰ Ten pat.

gausias atliekamas valandėles jis skyrė savo archeologinio rinkinio priežiūrai ir tvarkymui.

J. Žiogas, įtrauktas į kraštotyros darbą lietuvių nacionalinio sąjūdžio bangos, nors ir gana sunkiomis sąlygomis, dirbo nuoširdžiai, atsidėjęs, nesitenkindamas viena kuria sritimi. Jo veikla Gaidės-Rimšės apylinkėse, pasireiškusi tiek konkrečios archeologinės, etnografinės, tautosakinės medžiagos kaupimu, tiek ją apibendrinančiais darbais, buvo kukli, bet gana reikšminga kraštotyrinio darbo pradžia šiame nemaža senovinių tradicijų išsaugojusiam Lietuvos pakraštyje.

Čia kovojo didvyrė

POVILAS ŠTARAS

*Su tais, kurie tiesą pamilo,
Su tais, kurie drąsūs kaip vėjai,
Į žygį dėl laisvės pakilo,—
Kovoti Marytė išėjo,—*

rašė poetė V. Valsiūnienė apie šauniąją mūsų tautos didvyrę Marytę Melnikaitę. Kukli, paprasta Zarasų krašto mergaitė, garbingo komjaunimo auklėtinė Didžiojo Tėvynės karo metais pagarsėjo toli už mūsų respublikos ribų. Ji tapo Lietuvos jaunimui drąsos ir pasiryžimo simboliu. Marytės Melnikaitės pavyzdžiu pasekė šimtai jaunuolių, kuriems buvo brangi gimtoji žemė, brangi jaunystė ir ateitis.

Didžiojo Tėvynės karo pradžioje Marytė Melnikaitė evakavosi į Tarybų šalies gilumą. Toli nuo gimtinės ji dirbo ir svajavo apie iš pelenų ir griuvėsių pakilusius Zarasus. Ji tikėjo, kad pergalė prieš fašizmą bus iškovota ir jos kraštas taps žydinčiu sodu. Apie tvirtą tikėjimą pergale liudija jos laišakai artimiesiems, draugėms. 1943 m. birželio 16 d. M. Melnikaitė tetai rašė: „Dažnai prisimenu brangų ežerų kraštą, kuriame, atrodo, taip neseniai buvome drauge laimingos... Tačiau nereikia nusiminti. Bus vėl viskas gerai. Mes grįšime atgal ir tada pagyvensime. Zarasus naujai atstatysime.“

O štai laiško draugei ištrauka: „Aš laiminga, kad tarnauju Raudonosios Armijos eilėse ir kad pasiekiau tai, apie ką svajojau. Aš įsitikinusi, kad pergalė netoli ir mes su Tavimi po vokiškųjų fašistinių žvėrių sutriuškinimo grįšime į savo Tėvynę, brangi Liudmila.“

Marytė Melnikaitė pirmaisiais karo metais dirbo Tiumenėje, „Mechaniko“ gamykloje, iš kur su VLKJS Tiumenės

miesto komiteto kelialapiu išvažiavo į Raudonosios Armijos lietuviškojo junginio speckuopą.

Tiumenės srities Kraštotyros muziejaus direktorius R. Rogičevskis komjaunimo Zarasų rajono komitetui rašė: „Didžiuojamės, galėdami Jums pranešti, kad mūsų srities darbo žmonės gerai atsimena Marytę ir šventai saugo jos šviesų atminimą. „Mechaniko“ gamyklos komjaunuoliai prikalė memorialines lentas ceche, kuriame dirbo Marytė, ir bendrabutyje, kur ji gyveno.“

Būdama speckuopoje Balachnoje, Marytė Melnikaitė mokėsi partizaninės kovos metodų. Čia ji pasirašė priesaiką: „Aš, žemiau pasirašiusi, Marytė, Juozo d., Melnikaitė, pasižadu niekam nepasakoti, kuriems tikslams esu skiriama, iš kur kilusi, ką ir kur Lietuvoje dirbusi. Taip pat pasižadu ir pati kitų neklausinėti, kuriems tikslams jie skiriami, iš kur kilę, ką ir kur Lietuvoje dirbę.“

Šito pasižadėjimo sulaužymas baudžiamas kaip didžiausios karinės paslapties išdavimas. Marytė Melnikaitė, 1942 m. liepos mėn.“

Iš Balachnos M. Melnikaitė į Tiumenę savo draugėms 1943 m. sausio 6 d. pasiuntė laišką. Šiame laiške ji rašė: „Brangios mergaitės, aš gyvenu labai gerai. Aprengta ir šiltai apauta. Pas mus linksma gyventi. Aš jums dabar rašau 5 valandą ryto. Aš, mergaitės, budžiu. Kambaryje visos merginos miega. Mergaitės, ar jūs skaitote lietuviškus laikraščius, ar ne? Mes skaitome laikraštį „Literatūra ir menas“, „Lietuvos žinios“ ir įvairias lietuviškas brošiūras. Dabar aš nutariau nurašyti Salomėjos Nėries eilėraštį iš laikraščio.“ Marytė Melnikaitė išsirašė Salomėjos Nėries eilėraštį „Tulonas“. Salomėjos Nėries eilės Marytės širdyje ugdė neapykantą pavergėjams, drąsino ją kovai.

1943 metų gegužės mėn. 23 d. Marytė Melnikaitė su 36 desantininkų grupe, vadovaujama Antano Raguočio (Dalgio), perskrido fronto liniją ir nusileido Baltarusijoje, partizaniame Rasonų rajone. Čia kovos draugus džiaugsmingai suti-

ko partizanai baltarusiai. Sutikti kovos draugų iš Švenčionių apskrities atvyko „Vilniaus“ būrio vadas Stasys Apyvala ir kiti. Jie padėjo atvykusiems draugams pasiruošti ir pradėti 300 km žygį į Lietuvą.

Žygiuodami į Lietuvą, partizanai įveikė dar dvi sunkias kliūtis: fašistų stipriai saugomą geležinkelį Daugpilis—Polockas ir Dauguvos upę. Šiame sunkiame žygyje, kaip rašė kovos draugai Lietuvos partizaninio judėjimo štabui, Marytė išlaikė pirmąją kovos egzaminą. Ji niekuomet nesiskundė, kad sunku. „Atvirksčiai, rodėsi, kad grįžimas į gimtąjį kraštą įkvėpė jai neišsenkamų jėgų“,— rašė kovos draugai. Su kokia meile ji visada buvo pasiryžusi padėti nelaimėje draugams, pasidalinti su jais paskutiniu duonos kąšniu!

Atkeliavę į Kazėnų miškus, partizanai susitiko su baltarusių „Spartako“ ir lietuvių „Žalgirio“ brigadų kovotojais. Iš čia M. Melnikaitė ir dar penki partizanai buvo pasiųsti į Zarasų apskritį, kur jau nuo 1942 metų vasario mėn. veikė partizanų grupė, tuo metu vadinama Kęstučio partizanų būriu. Jam iš pradžių vadovavo J. Vanaginskas, o vėliau V. Atajėvas. Būrio komisaru buvo J. Strelcovas.

Kęstučio partizanų būrio kovotojai nuleido nuo bėgių šešis prieš ešelonus Turmanto — Daugpilio ir Obelių — Rokiškio ruožuose, susprogdino penkis tiltus, daugiau kaip penkis kilometrus geležinkelio pylimo, sunaikino keturiolika sunkvežimių bei vilkikų, daugiau kaip šimtą hitlerininkų ir policininkų. Sproginėjo įmonės, kurios aprūpindavo hitlerininkų armiją produktais. Buvo sugadinta dešimtys ryšių linijų, išlaisvinta dešimtys belaisvių.

Kęstučio partizanų būryje buvo partinė ir komjaunimo organizacijos, bazavosi LKP ir LLKJS Zarasų apskrities pagrindiniai komitetai. M. Melnikaitė buvo paskirta LLKJS Zarasų apskrities pagrindinio komiteto sekretore. Ji suorganizavo dvidešimt komjaunimo grupių. Dūkšto, Imbrado, Rimšės, Smalvų ir kitų valsčių jaunimas gerai pažino drąsiąją komjaunimo organizatorę.

Partizanai turėjo spaustuvėlę. Apylinkėse pasklido laikraštėlis „Jaunasis partizanas“, atsišaukimai, raginantieji kovoti prieš okupantus. Daug pasiaukojimo ir ištvermės parodė M. Melnikaitė, išnešiodama tiek iš „Didžiosios žemės“ gaudamus, tiek savo spausdintus leidinius.

Vieną 1943 metų liepos rytą Apvardų ežero pakrantėje ties Bieniūnių ir Girdžiūnų kaimais iš buržuazinių nacionalistų sudarytos policijos būrys apsupo mažą šešių partizanų grupę, kurioje buvo ir Marytė Melnikaitė. Iki vakaro, nenuitildamas nė minutei, tęsėsi mūšis. Vakarop priešas gavo pastiprinimą — dvi mašinas kareivių. Kareiviai ir policininkai slinko prie partizanų, būdami vienas nuo kito per du — tris metrus. Vieni partizanai žuvo didvyriška mirtimi, kiti, pasibaigus šoviniams, buvo priešų paimti. Po ilgos didvyriškos kovos sunkiai sužeista, paplūdusi kraujuose, Marytė norėjo susisprogdinti paskutine granata ir kartu susprogdinti kelis policininkus, bet nebepajėgė ištraukti granatos žiedo ir pateko į fašistų nagus.

Surištomis rankomis ji buvo atvaryta į Bieniūnų kaimo valstiečio Paukštės pirkią. Ir, kai vienas fašistas paklausė, už ką ji kovojanti, mergaitė drąsiai atsakė:

— Aš kovoju už Tarybų Lietuvą, už gražesnę savo krašto ateitį... Būkite prakeikti, fašistiniai kraugeriai!

— Nutilk! — suriaumojo policininkas.

Aplinkiniai gyventojai tada nežinojo šios narsios mergaitės — Tarybų Sąjungos Didvyrės Marytės Melnikaitės tikrojo vardo. Ji čia buvo vadinama Ona Kuosaite.

Visa ši kova vyko netoli Girdžiūnų kaimo valstiečių Antano ir Emilio Kardelių sodybos. Leokadija Kardelienė, dabar jau daugelio metų naštos prislėgta, prisimena: „Partizanai kovėsi štai ant šito krantelio. Jiems buvo labai sunku, juk čia nė galvos nėra kur paslėpti. O policininkai šniukštinėjo visur. Mūsiškiamie plūkto molio tvarte jie pasistatė kulksvaidį ir pylė iš jo pro langelį. Čia pat buvo sužeistas kažkoks jų vyresnysis Kazanas iš zarasiškių policininkų gaujos.“

Sužeisti partizanai Jokimas Griščenka ir Erastas Lisovas buvo pačiupti policininkų ir po Antano Kardelio langais sušaudyti.

Boleslova Kardelienė prisimena: „Kritusius rugiuose ir tuos du, sušaudytus po Antano Kardelio langais, policininkai liepė užkasti kur nors pelkėje. Rytojaus dieną mūsų valstiečiai nugabeno juos į salą ir palaidojo. Vieta ten sausa, graži.“

Vienas grupės partizanas Nikiforas Roškovas išliko gyvas. Jis pasakoja: „Policininkai vis artėjo, ir mums nieko kito neliko, kaip trauktis pakrante. Policininkai leido mums nutolti nuo miško maždaug per šimtą metrų. Vos tik spėjome priartėti prie juodalksnių krūmų, policininkai ėmė į mus šaudyti iš visų trijų pusių. Mes prigludome prie žemės... Jėgos buvo labai jau nelygios. Priešas pylė iš kulkosvaidžių, o mes turėjome tik šautuvą ir automatą. Bet ir tai jie bijojo labai arti prieiti.“

Mūšis tęsėsi iki pat vakaro. Saulei leidžiantis, priešas gavo pastiprinimą — dvi mašinas kareivių, o mūsų šoviniai jau pasibaigė. Aš nušliaužiau į meldus ir pasinėriau į vandenį. Netrukus šūviai nutilo.

Vakaro tyloje girdėjosi policininkų keiksmi. Paskui viskas nuščiuvo. Vandeny išbuvau visą naktį. Švintant išplaukiau į krantą, taip ir išlikau gyvas...”

Kartu su Maryte Melnikaite buvo suimtas ir Fatejus Sapožnikovas. Jis buvo žiauriausiai kankinamas, bet jo dvasios fašistai nepalaužė. Juos abu fašistai 1943 m. liepos 13 dieną sušaudė prie Kaniūkų kaimo kapinių. Marytė Melnikaitė ir Fatejus Sapožnikovas krito į vieną duobę.

Pasibaigus Didžiajam Tėvynės karui, M. Melnikaitės palaikai buvo perkelti į Zarasus. Čia 1955 m. pastatyta didinga bronzinė skulptūrinė figūra (skulptorius J. Mikėnas). Pjedaustale iškalta Tarybų Sąjungos Didvyrio aukso žvaigždė ir įrašas — Marytė Melnikaitė.

Fatejaus Sapožnikovo palaikai perkelti į Tumiškių kaimo kapines.

Sušaudymo vietoje, Kaniūkų kapinėse, pastatytas obeliskas. Jame iškalti S. Nėries žodžiai:

Paskui į šoną palenkta

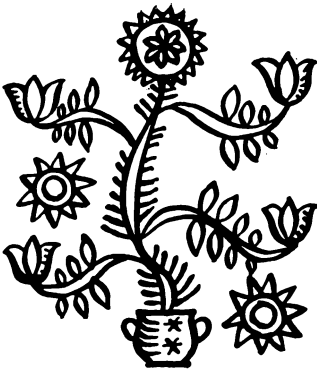
Nusviro tau galvelė...

.

Mes atsiminsim dieną tą

Ir vykdysim jos valią!

Prie Apvardų ežero, kur įvyko partizanų grupės paskutinis mūšis, irgi pastatytas obeliskas, o buvusiamė Dūkšto kalėjime moksleiviai įrengė ekspoziciją apie didvyrę.

Žemdirbystė ir jos įrankiai

PRANĖ DUNDULIENĖ

Žemdirbystė Gaidės ir Rimšės apylinkėse, kaip ir kitose Lietuvos vietose, vystėsi atitinkamose klimatinėse, dirvožemio ir istorinėse sąlygose, todėl ir dirbimo būdai ir įrankiai, nors ir panašūs į kitų Lietuvos sričių, tačiau turi savų specifinių bruožų.

Žemdirbystei sąlygos šiose apylinkėse buvo gana palankios. Žemė yra įvairi. Žmonės skirsto ją į gerą — prie juodžemio, vidutinę — su molynėm, smėlėtą ir blogesnę — su kalkių priemaišomis, kurią vadina jaura arba beliūga. Jaura skirstoma į gerą ir blogą.

Žemdirbystei čia plėtotis XIX a. antrojoje pusėje — XX a. pirmaisiais dešimtmečiais padėjo arti esantys turgūs ir prekybos centrai: Zarasai, Vidžiai, Ryga, Liepoja, Daugpilis ir kt., taip pat netolimas geležinkelis. Be to, tuo metu buvusioji Zarasų apskritis buvo arti Kuršo gubernijos, kur jau nuo XIX a. pradžios ėmė išigalėti naujoviškas ūkininkavimo būdas ir patobulinta technika.

Nuo neatmenamų žmonėms laikų žemė buvo padalyta valakais. Viso kaimo žemė buvo padalyta į tris laukus, kur

kiekvienai metais iš eilės viename lauke buvo sėjami rugiai, kitame vasarojus, o trečias palikdavo pūdymu. Vėliau, broliams pasidalijus valakus, atsirado pusvalakiai ($1/2$ valako), trainai ($1/3$ valako) ir ketvirčiai ($1/4$ valako).

Jeigu kaimuose XIX a. ir net XX a. pradžioje daugiausia buvo ūkininkaujama senoviškai, prisilaikant protėvių tradicijų, tai kai kuriuose dvaruose dar XIX a. pirmojoje pusėje buvo pradėta ūkininkauti naujoviškai. Turime žinių, kad Rimšės dvare jau 1844 m. buvo vartojami fabrikiniai žemės ūkio įrankiai, mašinos ir kt.¹ Apie 1873 m. Rimšės vls. Griškovščinų dvaras turėjo sėjamąją ir porinius volus².

Netrukus po baudžiavos panaikinimo kai kuriuose Zarasų apskrities dvaruose trilaukė žemdirbystės sistema pradėta keisti į daugialaukę sėjomainą. Pirmiausia buvo pereinama prie keturlaukės, o vėliau ir tobulesnių sėjomainų. Rimšės vls. Griškovščinų dvare 1873 m. buvo keturlaukė sėjomaina³. Gaidės ir Rimšės apylinkių dvaruose XIX a. paskutiniame dešimtmetyje buvo gana plačiai taikoma daugialaukė sėjomaina, daugiausia aštuonių, devynių, dešimties ir vienuolikos laukų. Pavyzdžiui, Griškovščinų dvare buvo aštuonlaukis su tokia sėjomaina: I laukas buvo pūdymas, II — žiemkenčiai, III — vasarojus, IV — dobilai, V — dobilų ganykla, VI — žiemkenčiai, VII ir VIII — vasarojus. Daugialaukis buvo paplitęs ir kaimyniniuose dvaruose, pvz., Ramaniškio (Salako vls.), Kimbartiškių (Smalvų vls.) ir kt. Iš buvusių Zarasų apskr. 120 dvarų daugialaukis buvo taikomas 28 dvaruose⁴.

Nors ir buvo taikoma daugialaukė sėjomaina, tačiau patobulintus įrankius turėjo retai kuris dvaras. Šis reiškinys aiškinamas tuo, kad užsienietiškiems įrankiams buvo didelis muistas, o vietinės gamybos įrankiai buvo prastos kokybės ir nepraktiški. Vis dėlto atskiruose minėtų valsčių dvaruose randame patobulintų žemdirbystės įrankių. Pavyzdžiui,

¹ S. Dybowski, *Gospodarstwo postępowe w Litwie*, Wilno, 1850, p. 8; P. Dundulienė, *Žemdirbystė Lietuvoje*, Vilnius, 1963, p. 60.

² VUB RS, A 62, b. 11021.

³ VUB RS, A 62, b. 11021.

⁴ К. Г у к о в с к и й, *Новоалександровский уезд*, Ковно, 1895, p. 60-61.

XIX a. paskutiniame dešimtmetyje Kimbartiškiuose būta švediškų porinių plūgų, Zelinskio ir Sako plūgų, dviejų ketureilių Ekerto plūgų, Hovardo akėčių, škotiškų akėčių, arklinių „Tigro“ grėblių ir kt.⁵

Pagrindinė traukiamoji jėga XIX a. antrojoje pusėje buvo arkliai ir jaučiai. Dešimties dešimtinių ariamosios žemės plotui teko vienas arklys arba jautis⁶, vėliau (XX a. pradžioje) — tik arkliai.

Valstiečių ūkiuose daugialaukė sėjomaina ėmė plisti tik išskirsčius kaimus į vienkiemius, apie 1927 metus. Tuo metu pirmiausia atsisakyta pūdymo, kurį pradėta užsėti vikiais, ankstyvaisiais miežiais ir pan.

Gaidės ir Rimšės apylinkių kaimuose plito septynlaukė sėjomaina; vienas laukas buvo paliekamas pūdymu, du apsėjami rugiais, du — vasarojum, vienas — dobilais ir vienas šakniavaisiais.

Dvarų ir kaimų laukuose daugiausia buvo auginamos grūdinės kultūros ir bulvės. Daugiausia sėta žiemkenčių vasarinių (atuorėčių) rugių, mažiau miežių (daugiausia šešiaeilių), vasarinių ir žieminių kviečių, avižų, pilkųjų („rudučių“) ir baltųjų žirnių, grikių. Be to, sėta linų, kuriems tiko ir išplėsti dirvonai. Po linų sėta kitokie javai. Dobilai sėjami nuo seno (dar esant trilaukiui) daržuose, apie 1 kilogramą. Perėjus prie daugialaukio, dobilų sėta daugiau ir tik laukuose. Daržuose sėta kanapės, sodintos ankstyvosios bulvės, pupos, daržovės (burokai, kopūstai, morkos, svogūnai ir kt.).

Griškovščinų dvare (Rimšės vls.) 1873 m. į vieną valaką būdavo pasėjama: rugių 4—5 ketvirčiai⁷, kviečių — 0,5 ketv., miežių — 1—1,5 ketv., avižų — 3 ketv., pupų — 10—15 gorčių, grikių — 6—8 gorčiai, vasarinių kviečių — 8—10 gorčių, linų sėmenų — 0,5—1,5, bulvių — 10—12 ketv. Vidutinis derlius dvaruose buvo ketvirtas grūdas, o kaimuose — trečias grūdas. Bulves sodinta laukuose ir daržuose. Žemę

⁵ Ten pat, p. 63.

⁶ Ten pat, p. 64.

⁷ 1 ketvirtis — 2 pūrai; 1 pūras — 30 gorčių.

tręšta gyvulių mėšlu. Kiekvienais metais geriausiu atveju būdavo apmėžiama pusė pūdymo, retai — visas⁸.

Žemdirbystės įrankiai valstiečių ūkiuose iki XIX a. pabaigos daugiausia buvo tradiciniai mediniai su viena kita geležine dalimi. Pagrindinis arimo įrankis iki XIX a. pabaigos buvo medinė dvidantė žagrė. Tai plūginio tipo asimetrinės konstrukcijos arimo įrankis. Žagrės šiose apylinkėse buvo trijų pagrindinių tipų: žagrės su viena perkeliama verstuve, žagrės su dviem pastoviai pritvirtintomis verstuvėmis, t. y. „lietuviškosios žagrės“, ir žagrės su viena kastuvėlio pavidalo pastoviai pritvirtinta verstuve ir maža verstuvėle vagai praplatinti.

Žagrė su viena perkeliama nuo vieno norago ant kito kastuvėlio pavidalo verstuve buvo dviejų rūšių: žagrė su gražulu, pritaikytu traukti porai jaučių, ir tokia pat nedidelė žagrė su ienomis, pritaikyta traukti vienam arkliui⁹ (žr. p. 75, 3 pav.). Be šių žagrių, buvo vartotos „lietuviškosios žagrės“ su ragočiumi, padarytu iš pušaitės su šaknimis (šaknys buvo kaip rankenos); prie jos išaros noragų buvo pastoviai pritvirtintos dvi verstuvės. Šios žagrės buvo su ilgu ragočiumi, pritaikytu traukti porai jaučių, ir su trumpu ragočiumi, prie kurio buvo pritaisytos ienos¹⁰. Pastarosios buvo pritaikytos vienam arkliui. Tačiau daugiausia buvo paplitusios žagrės su viena kastuvėlio pavidalo pastoviai pritvirtinta verstuve ir maža verstuvėle. Reikia manyti, kad pastaroji žagrė yra vėlyvos kilmės, atsiradusi susikryžiavus žagrei su viena perkeliama verstuve ir „lietuviškajai žagrei“ su dviem pastoviai pritvirtintomis verstuvėmis. Pažymėtina, kad žagrė su viena pastoviai pritvirtinta verstuve buvo išplitusi ne tik tai Rimšės ir Gaidės apylinkėse. Ypač jos išplitusios teritorijoje, kur buvo vartojami du žagrių tipai: žagrė su perkeliama verstuve ir „lietuviškoji žagrė“, t. y. Švenčionių, Utenos ir Molėtų rajonuose.

Žagrė su viena pastovia verstuve ir verstuvėle dažniausiai buvo su ienomis, pritaikyta vienam arkliui. Ji susidėjo

⁸ VUB RS, A 62, b. 11021.

⁹ P. Dundulienė, Žemdirbystė Lietuvoje, pav. 19, 20.

¹⁰ Ten pat, pav. 29.

iš ranktūrio, vietine tarne vadinamo *ragočiumi*, ienų, išaros, vietine tarne vadinamos *lopeta*, dviejų noragų, verstuvės, vietine tarne vadinamos *palyčia*, verstuvėlės, vadinamos *palyčiauka*, pažagrės ir virvių.

Ranktūris (*ragočius*) buvo daromas iš stipraus, dažniausiai beržinio, medžio. Jis buvo nutašomas keturkampiška, ties viduriu iškalamos skylės ienoms įstatyti. Ranktūrio galai nusmailinami. Dešinysis galas padaromas ilgesnis ir smailėsnis, gražiai nudailinamas. Jis yra kaip dešinioji rankena. Kairioji nusmailintoji pusė padaroma trumpesnė. Ant jos keturkampiška užkirsto galo užkalama skersinė rankena (*rankutė*), dėl stiprumo dar prikalama medine vinimi.

Į ranktūryje iškaltas skylės įstatomos ienos, kurios iš viršaus perkalamos medinėmis vinimis. Ienos sujungtos dviem skersiniais. Pirmasis, esantis arčiau ranktūrio, yra trumpas ir įleistas į skylės, iškaltas apatinėse ienų dalyse. Antrasis skersinis, esantis maždaug $\frac{1}{3}$ ienų nuo ranktūrio, yra išsprautas į ienų šonuose iškaltas skylės. Be to, jis yra pririštas prie ienų virvėmis, perkištomis per skylės, išgręžtas skersinio galuose. Ienų galuose išgręžtos skylės, į jas įvertos stiprios kanapinės virvutės (*įnarai*). Su jomis pakinkomas arklys, užkabinant viržius su pavalkais.

Ties ranktūrio viduriu pritaisyta išara, ištašyta iš stipraus, dažniausiai beržinio medžio. Viršutinė jos dalis taip nutašoma, kad būtų siaura, keturkampės formos, toliau paliekamas sustorėjimas, o apačia nutašoma smailiai.

Apatinis išaros galas — dviražių šakių pavidalo ir ant kiekvienos šakos užmauti rago formos noragai, kurių smailgaliai pakreipti į vidų. Abu noragai šiek tiek skirtingi. Kairysis — kiek platesnis, dešinysis — siauresnis. Abu noragai sustatyti truputį įstrižai. Dešinysis noragas pritaikytas pažulniau į dirvą, jo paskirtis atpiauti vagą nuo dirvos ir tą vagą nustumti į šalį verstuvės link, kuri ją apverčia. Kairysis noragas, lyginant su dešiniu, yra pakrypęs nedideliu kampu. Jis pakelia vagą. Be to, abu noragai įtaisyti beveik horizontaliai ir, reikalui esant (ariant normalias dirvas), jie atstoja plūgo pavažą, o ariant akmenuotas dirvas,

artojas žagrę pastato daugiau statmenai, tada ji lengvai ap-
lenkia kliūtis.

Prie kairiojo norago pastoviai pritvirtinta kastuvėlio pa-
vidalo spiraliai išlenkta verstuvė. Viršutinė jos dalis (me-
dinis kotelis) virve pririšta prie antrojo ienų skersinio ties
viduriu iš užpakalinės pusės. Jos paskirtis atversti atrėžtą
ir pakeltą vagą. Dešinėje pusėje prie viršutinės pažagrės
dalies pririšta siaura, lenkta verstuvėlė, kuri savo siauroju
galu atsiremia į viršutinę norago dalį. Ji praplatina ariamą-
ją vagą.

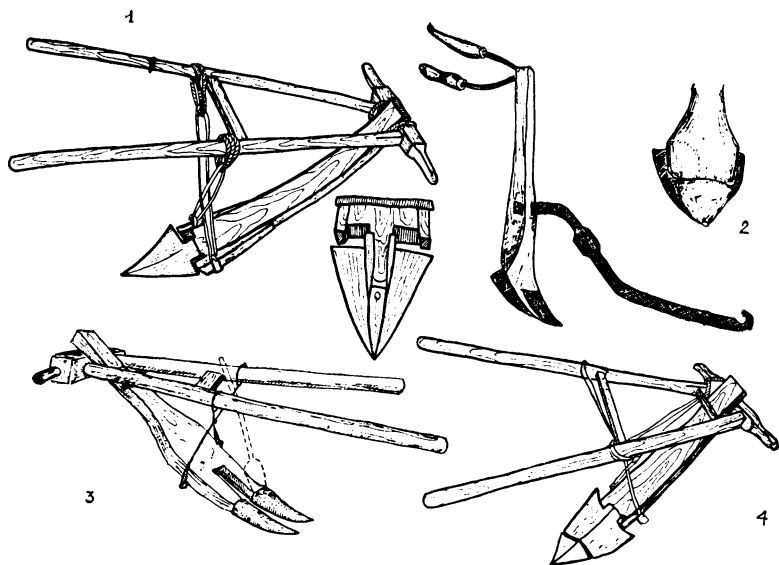
Išara su noragais ir verstuvėmis sudarė asimetrinę žagrės
dalį, verčiančią vagą. Šitas aparatas sumaniai pritaikomas
prie ienų. Viršutinė jo dalis įspraudžiama tarp ienų iš apa-
čios ir laisvai atsiremia į ranktūrio nudailintą viršutinę
briauną. Viršutinė išgaubtoji išaros dalis laisvai prispaudžia-
ma pirmuoju skersinuku.

Apatinėje išaros dalyje padedama medinė keturkampė
pažagrė, kurios kairėje pusėje apačioje ir šonuose, išsiki-
šančiuose iš po išaros, išpiauti grioveliai. Dešinė pažagrės
pusė, išsikišanti į šoną nuo išaros, yra ilgesnė, joje išpiauti
du grioveliai: vienas — virvėms už pažagrės užkabinti, ki-
tas — verstuvėlei pririšti. Su tokia pažagre ir dviem stiprio-
mis kanapinėmis virvėmis apatinė išaros dalis pritvirtinama
prie ienų ties antruoju skersiniu. Paprastai rišama kryžmi-
niu būdu. Uždėta virvė ant kairiojo pažagrės galo pririšama
prie dešinėsios ienos virš antrojo skersinio, o uždėta virvė
ant dešiniojo pažagrės galo tokiu pat būdu pritvirtinama
prie kairiosios ienos. Taigi žagrės išara neprikalama, o įriša-
ma. Taip pritaisyta išara padeda reguliuoti vagos plotį.

Aprašyto tipo žagrė yra artima plūgui su spiraliai iš-
lenkta verstuve. Ji gana tobulai atversdavo vagą.

Be žagrų, nuo neatmenamų laikų žemei įdirbti bei jai
vagoti buvo vartojami vienadančiai simetrinės konstrukci-
jos arimo įrankiai — arklai, vietinė tarpe taip pat vadinami
žagrėmis. Tokių įrankių minimose apylinkėse randama trys
tipai: lenktapavažiniai, rėžtuviniai ir pavažiniai-rėminiai.

Lenktapavažinis arklas, rastas Žibakių k. Rimšės apyl.,

1 — Arklas („žagrė“) bulvėms aparti. Ažukalviškės k., 2 — arklas. Antalgės k., 3 — žagrė su perkeliama verstuve. Pasamanės k., 4 — arklas („žagrė“) bulvėms aparti. Antalgės k.

yra truputį skirtingos konstrukcijos, negu kitų Lietuvos vietų to paties tipo arklai¹¹. Jeigu kitų kraštų šio tipo arklai buvo su trumpu gražulu ir viena rankena, tai Žibakių k. kreivapavažinis arklas padarytas su ienomis, įleistomis į ranktūrį (ragočių). Šio arklo išara ištašyta iš apvalaus medžio, viršutinis galas išpraustas tarp ienų ir skersinuko. Tas viršutinis galas išsikiša virš ranktūrio. Apatinis išaros galas ištašytas kreivai, lyg pavaža, ant kurios smailaus galo užmautas nedidelis smailus noragėlis, o virš jo pritaisyti sparneliai išraustai žemei į šalis nustumti. Išara prie ienų ties antruoju skersiniu pririšta stipriomis virvėmis. Lenktapavažinių arklų buvo ir be ienų.

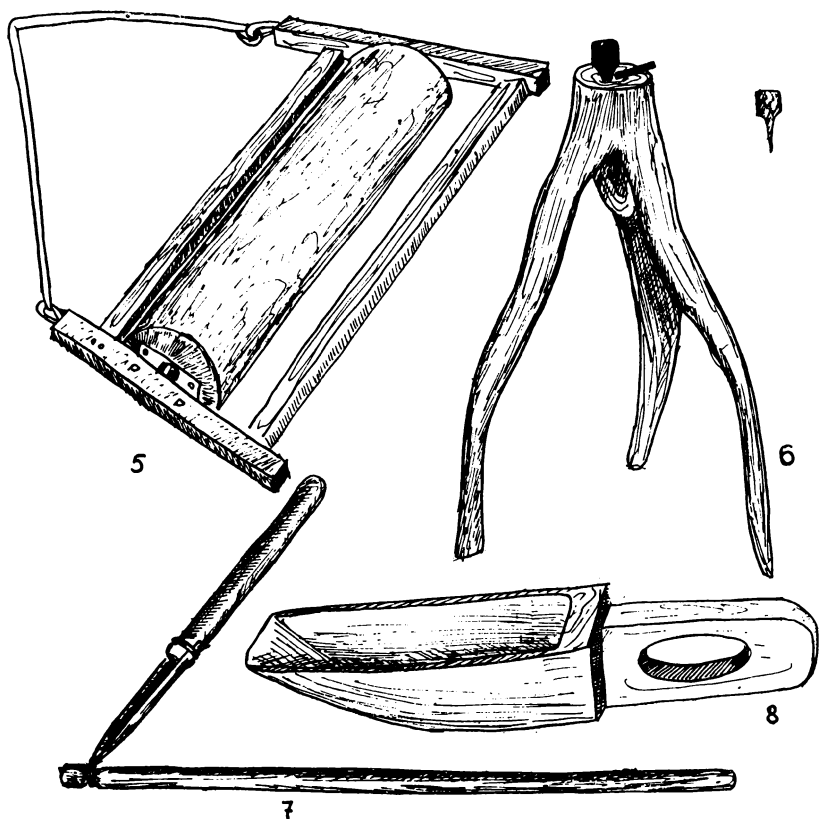
¹¹ P. Dundulienė, Arklo atsiradimas ir raida Lietuvoje.— Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija, t. 8, Vilnius, 1966, pav. 6, 7, 8, 9.

Plačiausiai buvo vartojamas rėžtuvinis arklas su ienomir stambia, šiek tiek lenktai ištašyta išara, laisvai pritaisyta prie ranktūrio ir ienų su skersiniu, pažagre ir virvėmis. Prie apatinės dalies, kuri skirta arti, yra gana didelis kastuvo pavidalo noragas. Magūnų k. (Rimšės apyl.) surastas arklas (*žagrė*) susideda iš ienų, 150 cm ilgio, išaros (lopetos), 105 cm ilgio, norago — 32 cm ilgio ir 25 cm pločio, ranktūrio, apie 40 cm ilgio, trumpojo ir ilgojo skersinio, pažagrės ir virvių (4 pav.).

Ažukalviškėse (Rimšės apyl.) surastas šiek tiek skirtingos konstrukcijos rėžtuvinis arklas. Čia išara yra aukšta ir išlenkta, plátėjanti į apačią. Apatinėje dalyje išpiautas vienas dantis, ant kurio užmautas didokas trikampės formos noragas. Apatinėje lopetos dalyje iš šonų prikalti kyliukai, jų gale iš apačios pritaisyta geležinė pažagrė. Dešinysis pažagrės galas panašus į išlenktą į šoną kabliuką, išsikiša virš išaros. Už to kabliuko užkabinta virvė, pririšta prie kairiosios ienos. Kairėje išaros pusėje prie užlenkto pažagrės galo pritaisyta apskrita grandinė, į kurią įverinama virvė, pritvirtinta prie dešinėsios ienos. Visas tas aparatas laiko išarą pritvirtintą prie ienų. Be to, viršutinis išaros galas prie ranktūrio pritvirtintas stipria virve (1 pav.).

Rėžtuvinių arklų Rimšės ir Gaidės apylinkėse randame gana įvairių. Dauguma turi stambų kastuvo pavidalo noragą, panašų į vidurio Lietuvos žuobrio noragą. Išlikęs „žuobrio“ terminas rodo, kad gilioje senovėje šitose apylinkėse jis galėjo būti vartojamas. Be to, arklai buvo su siaura išara ir siauru noragu. Taip pat šiose apylinkėse aptinkami arklai vagotuvai su pavaža, jie greičiausiai yra kilę iš fabrikinų vagotuvų (žr. nuotrauka 38), kurie čia ėmė plisti nuo XX a. pradžios.

Plūgas šios apylinkės kaimuose pasirodė XIX a. pabaigoje; plačiau jis imta vartoti XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Šalia geležinių plūgų tuo metu sparčiai plito vietinės gamybos mediniai plūgai, gana tinkamai pritaikyti vietinėms dirvoms.

5 — Volas. Bieniūnų k., 6 — bobelė dalgiui plakti. Mažviliškės k., 7 — kultuvas. Girdžiūnų k., 8 — vėtyklė (1920). Rudžių k.

Šių apylinkių žemdirbiai XIX a. akėjo pintinėmis akėčiomis. Tačiau to amžiaus pabaigoje jas išstūmė stulpelinės, vartų formos akėčios, kurios paprastai buvo su geležiniais akėčvirbaliais-stipiniais (žr. nuotrauka 35). Kartais viršuje tokių akėčių buvo prikalamos pavažėlės joms pervežti iš vienos vietos į kitą. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais apylinkių kaimuose plito fabrikiniai drapakai, namų darbo rėtuvai ir kt. (žr. nuotrauka 36).

Dirvai sulyginti vartoti mediniai volai (5 pav.), grumstams sudaužyti — mediniai kūjai.

Įdirbton žemėn javai sėta iš šiaudinių sėtuvų, vadinamų *kraitelių*, pakabintų ant juostos. Juosta buvo perveriamą per

specialiai kraštuose padarytas ąseles (žr. nuotrauka 47). Sėjant javus, būdavo biržijama — užkaišoma šiaudais tos vietos, kur krenta grūdai. Sėjamųjų mašinų valstiečiai nenauodojo. Tuo tarpu kai kuriuose dvaruose jos buvo naudojamos jau XIX a.

Derliaus nuėmimo įrankiai nuo seno buvo piautuvai. Valstiečiai juos arba nusipirkdavo turguose ar krautuvėse, arba nusikaldindavo vietinėse kalvėse (žr. nuotrauka 48). XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais piautuvą išstūmė šienpiovis dalgis; prie jo buvo pritaisytas grėbliukas, kad kertami rugiai nesitaršytų. Dalgį kalė ant priekalo, vadinamo *bobele* (6 pav.).

Nuo neatmenamų laikų valstiečiai kūrė kultuvais. Kulturo dalys buvo tokios: keltuvė, buožė, jungas ir šikšnelė (7 pav.). Linams kulti vartojo medinę kūlelę. Paissant miežius, sukinkydavo (užvadelėdavo) porą arklių ir varinėdavo po krūvą. Kad arkliai nepriterštų į grūdus, vienas žmogus stovėdavo su kašele ir surinkdavo trąšas.

Kuliamosios mašinos apylinkių kaimuose pasirodė XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje. Jos buvo su mediniais maniežais. Pirmasis valstietis, Dubaka iš Girdžiūnų k., kuliamąją nusipirko Daugpilyje¹². Su ta mašina jis kūrė savo javus ir uždarbiavo aplinkiniuose kaimuose. Ją aptarnavo 10 žmonių, todėl kuliant darė talkas. Truputį vėliau kuliamąją nusipirko Magūnų k. valstietis Valinskas¹³. Plačiau kuliamosios paplito po I-ojo pasaulinio karo. Jas turėjo daugelis net pusvalakinių valstiečių.

Jei kuliant kultuvais, javai buvo vėtomi medinėmis vėtyklėmis (8 pav.), tai, pradėjus kulti kuliamosiomis mašinomis, kaimuose paplito fabrikinės ir namų gamybos arpai.

Rimšės ir Gaidės apylinkėse žemdirbiai sukūrė savus specifiškus žemdirbystės bruožus, kuriuos iš dalies jie išlaikė iki netolimos praeities.

¹² Dubaka turėjo valaką su trainu (t. y. trečdaliu) žemės.

¹³ Valinskas turėjo valaką su ketvirčiu (t. y. vienu ketvirtadaliu) žemės.

Žemės ūkio darbininkų buitis 1919—1940 metais

VITALIS MORKŪNAS

Šiame straipsnelyje, pasiremiant buvusių žemės ūkio darbininkų prisiminimais, siekiama pavaizduoti Gaidės ir Rimšės apylinkių samdinių buitį ponų Lenkijos okupacijos laikais.

Ekspedicijos metu teko aplankyti nemaža kaimų, pasikalbėti su buvusiais įvairių kategorijų žemės ūkio darbininkais. Apie savo parduotas vasaras ir metus papasakojo Juozas Bagdonavičius iš Gaidės, Apolonija, Antanas ir Adomas Karlos iš Kukutėnų, Bronius Mikulėnas ir Amilia Vaškevičiūtė iš Lapušiškės, Amilia Žeromskienė iš Bieniūnų, Leokadija Baldišienė iš Julijanavos, Pranas ir Mykolas Mačiuliai iš Magūnų kaimo ir kiti¹.

Šių apylinkių žemės ūkio struktūra aprašomuoju laikotarpiu buvo būdinga rytų ir pietryčių Lietuvai — čia vyravo smulkūs ir vidutiniai, menko intensyvumo ūkiai. Gausiose bežemių ir mažžemių valstiečių šeimose buvo daug atliekamų darbo rankų. Daugumai iš jų tekdavo darbo ieškoti kitose Lenkijos srityse, miestuose, daug darbininkų iš čia išvažiuodavo žemės ūkio darbams į Latviją, Estiją, Prancūziją.²

Buvęs bernas Pranas Mačiulis prisimena: „Iš mūsų apylinkės kiekvienais metais išvažiuodavo daug vyrų ir merginų į Latviją, Estiją, Prancūziją. Breslave (Breslaujoje — V. M.) buvo agentūra, kuri verbavo darbininkus į užsienį. Ten išduodavo užsienio pasą. Nuvykus pagal kontraktą į Rygą, nuveža į lenkų kontorą, susodina ant suolų, o latvių buožės renkasi iš išvaizdos, kuris labiau patinka — kaip kokį

¹ Ekspedicijoje surinkta etnografinė medžiaga yra Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto Etnografijos sektoriuje ES 187 (188—197).

² ES 187(189).

gyvuli...“ Po to būdavo sudaroma su ūkininku sutartis, kurioje aptariama samdos laikas ir alga. Bernui Latvijoje mokėdavo 20 latų per mėnesį. Tokią algą gaudavo metinis piemuo³. Nors Latvijoje ir kitose šalyse atvykę iš svetur darbininkai būdavo žymiai daugiau išnaudojami už vietinius, tačiau važiuodavo ten darbininkai iš Vilniaus krašto genami skurdo.

Gimtinėje pasilikusių žemės ūkio darbininkų gyvenimas taip pat nebuvo lengvas.

Nuo seno buvo paprotys darbininkus samdyti jų namuose, kur būdavo giminės, artimieji. Susitardavo žodžiu, be oficialios rašytinės sutarties. Darbininkus samdydavo daugiausia metams — nuo Kalėdų iki Kalėdų. Piemenis, o kai kada ir pusbernius ar pusmerges samdydavo nuo pavasario iki Kalėdų. Nuo pavasario darbininkus dažnai samdydavo smulkesnieji ūkininkai, kurie per žiemą galėdavo išsiversti savo šeimos darbo rankomis. Iš šeiminių samdiniai dažniausiai išeidavo Kalėdų antrą, trečią dieną. Iš blogesnio šeimnininko išeidavo kai kada ir per Kūčias ar Kalėdų pirmą dieną. Neretai pasitaikydavo, kad darbininkas, nesulaukęs samdos laiko pabaigos, būdavo priverstas išeiti dėl sunkių darbų ar blogų buitinių sąlygų. Kolūkietė Apolonija Karlaitė prisimena, kaip ji kartą, tarnaudama už pusmergę, nebeiškentė ir parbėgo namo. Buvo labai sunku: reikėdavo nepaprastai anksti keltis, daug gyvulių apliuobti, žiemą iš toli gyvuliams vandens prinešti. Rudens ir žiemos vakarais turėdavo verpti pakulas. Spaliam subadydavo pirštus, šie pliuodavo, skaudėdavo. Neištėrusi parbėgo namo, tačiau tėvas ir pamotė liepė grįžti atgal.⁴ Išėjusio prieš laiką samdinio uždirbta alga dingdavo.

Algą suderėdavo daugiausia iš grūdų — *pūdais*. 1924 m. samdinys gaudavo 40—50 pūdų (žiūrint, koks bernas ir koks šeimnininkas)⁵, merga — 30—40 pūdų, pusbernis — apie 30 pūdų, pusmergė — 25 pūdus, piemuo — 15—20 pūdų javų už

³ Ten pat.

⁴ ES 187(194).

⁵ ES 187(189).

ŽEMĖJ — MAŽYTĖJ IR DIDŽIULĖJ — TU VIS
IEŠKAI IR IEŠKAI SAVO PASAULIO. SENŲ PLA-
ČIAŠAKIŲ MEDŽIŲ PAVĖSY TAVO JAUKŪS IR
SILTI NAMAI. IR NORIS DOVANOTI MEILĘ, DA-
LYTIS DIENŲ PILKUMA... IR KAIP DAŽNAI TU
PASIILGSTI TYLIOS DAINOS IR SKAIDRAUS JUO-
KO... JUK ŽMONĖS — TAVO PASAULIS — VISA
MŪSŲ ŽEMĖ.

1

2

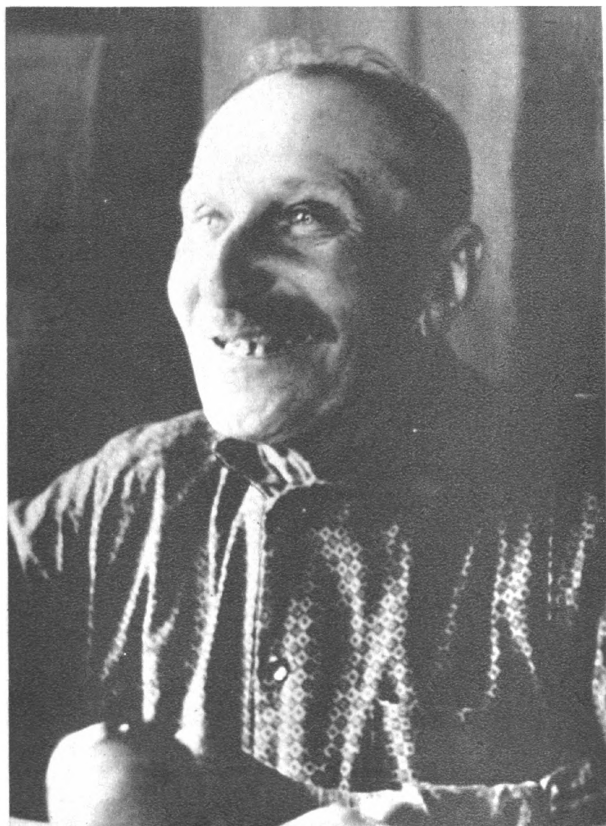

3

4

5

6

7

10

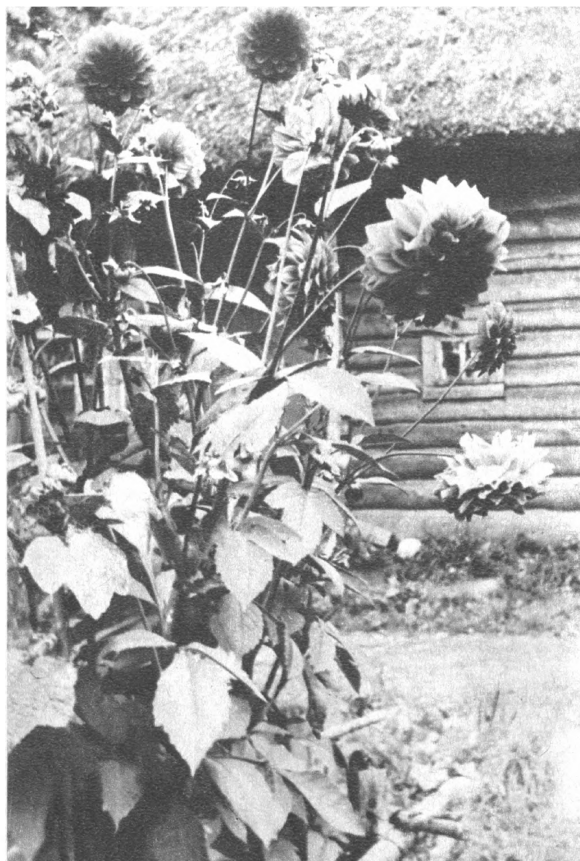
11

12

13

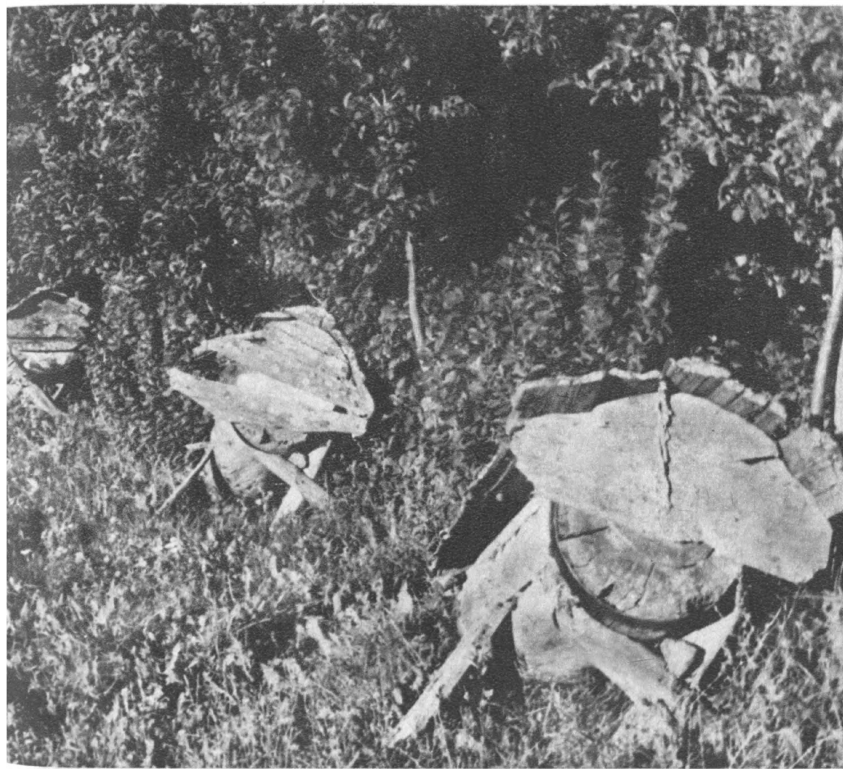

14

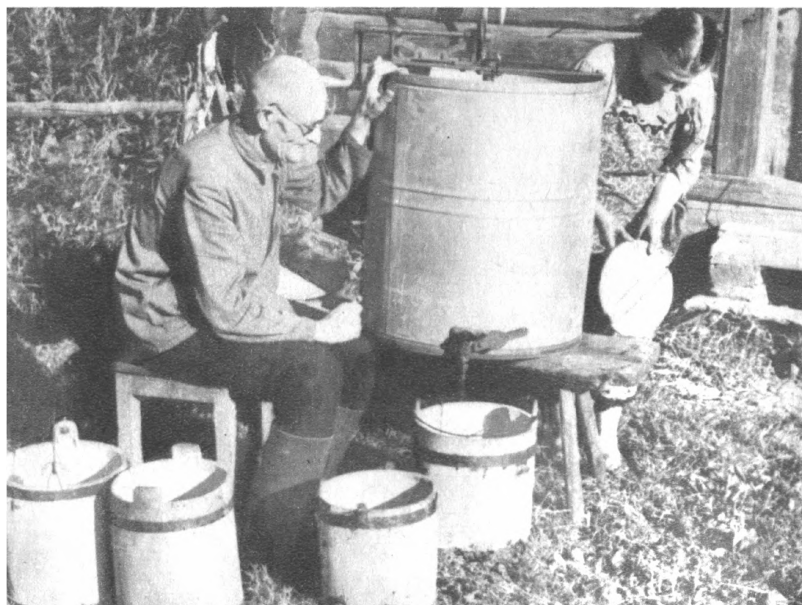

17

18

22

23

metų darbą. Samdiniams ūkininkas dažniausiai duodavo prasčiausius rugius, už kuriuos turguje tebuvo galima gauti pusę kainos. Šeimininkai sakydavo: „Kokius turiu, tokius duodu.“ Kai kada, be javų, į algą prisiderėdavo kokį drabužį ar pasėlių, linų, vilnų ir kt.

Bronius Mikulėnas prisimena, kad 1933—34 metais, tarnaudamas pusberniu Užvalkiškių kaime, gavo 20 pūdų rugių ir eilutę už 19 zlotų.⁶ Amilia Vaškevičiūtė, tuo pat laiku būdama samdinė merga, gavo 25 pūdus rugių, suknelę ir skarelę. Be to, šeimininkas savo sėkla jai pasodino vieną pūrą bulvių.⁷ Algą pasėliu dažniausiai derėdavosi bežemių vaikai, kurie derlių atiduodavo tėvams. Amilia Žeromskienė, 1922 m. tarnaudama merga Bieniūnų kaime, buvo susiderėjusi 23 pūdus rugių, pusę pūdo išdirbtų linų ir 2 kg vilnų.⁸

Išeinančiam į namus per Kalėdas darbininkui šeimininkė kai kada įdėdavo paviržį, kuris šioje apylinkėje buvo vadinamas *kūčia*. Paviržį duodavo ne visi ir ne visiems darbininkams, tik geresniems: paprastai kepalą duonos ir gabalėlį mėsos (lašinių arba avienos kumpelį). Tačiau kai kada gerai įtikusiems samdiniams duodavo ir dovanų — suknelę, skarelę ar kt. Vyrams kartais duodavo pinigų ar butelį degtinės.⁹ Dovanos paplito ketvirto dešimtmečio antroje pusėje.

Samdinių darbo diena pavasarį ir vasarą prasidėdavo su aušra (prieš saulės tekėjimą) ir baigdavosi su tamsa. Rudenį ir žiemą keldavo 4—5 val. kulti javų spragilais, o miegoti eidavo 21—22 val. Darbo dienos ilgumas būdavo apie 17—18 valandų vasarą ir apie 15—16 valandų žiemą.¹⁰ Rudens ir žiemos vakarais moterys verpdavo, o bernai, pusberniai ir piemenys kartu su šeimininkais iš kanapių megzdavo tinklus, kuriuos supirkdavo žydai, vydavo virves, pančius, taisydavo pakinktus.¹¹

⁶ ES 187(191).

⁷ ES 187(192).

⁸ ES 187(193).

⁹ ES 187(190, 192, 193, 194, 196).

¹⁰ ES 187(189, 193, 194).

¹¹ ES 187(190).

Sekmadieniais ir švenčių dienomis lauko darbų niekas nedirbdavo, tačiau samdiniai turėdavo apsiruošti apie namus ir apliuobti gyvulius.

Metiniams darbininkams darbinius drabužius dažniausiai duodavo samdytojas. Vyrams daugiausia duodavo pakulinius apatinius baltinius ir pakulinio dažyto audinio — šaroko — viršutines kelnes ir švarką. Piemenims apatinių baltinių dažnai visai neduodavo. Moterys dažniausiai dėvėdavo pakulinius ar drobinius marškinius, pakulinį (*šarokinį*) sijoną ir drobinę palaidinę. Vyrai ir moterys avėdavo *medziolus*, kuriuos pasidirbdavo patys samdiniai arba šeimnininkai, ant medinių padų prikale nunešiotų aulinių batų aulus.¹² Žiemą darbininkams apsilvilti šeimnininkai duodavo nudėvėtus kailinukus arba šarokinį, pakulomis pamuštą puspaltį.

Ketvirto dešimtmečio antroje pusėje jau kiek dažniau samdiniams drabužiai būdavo siuvami iš pirktinės medvilninės medžiagos, ypač moterims.¹³

Apatiniai drabužiai būdavo keičiami daugiausia kas dvi—trys savaitės. Tuomet samdiniai ir maudydavosi pirtyse, kurios šioje apylinkėje mėgstamos. Tačiau apskritai samdinių higiena mažai tesirūpinta, itin prastai būdavo prižiūrimi piemenėliai.

Bronius Mikulėnas prisimena, kad samdiniams drabužius duodavo pačius blogiausius, — pakulinius, šeimnininkų nudėvėtus. Kartą, kai jis buvo piemeniu, šeimnininkai jam pasiuvo kelnes ir marškinius iš naujo pakulinio audeklo, su spaliais. Ganant užėjo lietus. Drabužiai sukietėjo — kaip skardiniai, o spaliai taip trynė, jog nebegalėjo kentėti. Dieną gyvulius parginė namo, uždarė į tvartą. Nusivilkęs marškinius numetė, o kelnes pastatė stačias prie šeimnininkų kambario durų (jų tuo metu nebuvo namie). Apsivilko savo drabužėlius ir pabėgo namo. Atvažiavo šeimnininkas ieškoti, pažadėjo pasiūti geresnius drabužius. Pasiuvo iš pašukų. Tada išbuvo.

¹² ES 187(191, 192, 194, 195).

¹³ ES 187(188, 192).

Daugiausia nesusipratimų ir kivirčių tarp darbininkų ir šeimininkų kildavo dėl maitinimo. Neretai darbininkai dėl blogo maisto neišbūdavo sutarto laiko.

Darbininkai daugiausia valgydavo prie vieno stalo tą patį maistą su šeimininkais. Tik stambūs buožės ir dvarininkai valgydavo atskirai. Tačiau gana dažnai ir kartu valgančių darbdavių toks „demokratiškumas“ būdavo tik dėl akių. Darbininkams pavalgius ir nuėjus nuo stalo, šeimininkai prisidurdavo geresnio valgio. Būdavo ir tokių, kurie atvirai prie to paties stalo valgė geresnį maistą.

Pranas Mačiulis papasakojo, kaip Radzevičius Magūnėlių dvare maitino samdinius 1924 metais. Darbininkams pusryčiams išvirdavo kibirą bulvių ir su visu katilu pastatydavo ant stalo. Kiekvienas stengdavosi nustverti kuo daugiau, nes žinodavo, kad jų bus mažai. Prie bulvių duodavo mašinuoto rauginto pieno. Duonos pusryčiams neduodavo.

Duoną užmaišydavo iš gerų miltų, o atminkydavo ruginėm ar kvietinėm sėlenom (iš po valcų). Mergai liepdavo pečiaus gerai neprikūrenti, kad duona liktų nedakepusi, kad mažiau suvalgytų. „Iš minkštimo galima būdavo kumeliukus lipdyti“,— juokauja Mačiulis. Samdiniai valgydavo tik plutas, o minkštumus sušerdavo šunims. Šeimininkė sakydavo: „Duoną ryte ryja, negali spėt kept.“ Po pietų pokaičio neduodavo,— pavalgius iš karto vėl prie darbo.

Jis prisimena, kaip kartą darbininkai dėl valgio sustreikavo. Rytą išėjo piauti dobilų. Gerokai papiovus, šaukia pusryčių. Darbininkai nuėjo. Ant stalo stovi pusskystė miltų košė ir raugintas pienas. Nevalgę išėjo vėl piauti. Atėję šeimininkai pradėjo visus iš eilės keikti, išvadino banditais ir dar pridūrė: „O jei pas mane būtų buvę kokių svečių ir jie būtų tai pamatę!“ Taigi šeimininkui labiau rūpėjo jo paties prestižas, negu darbininkų maitinimas. Pietums barščiai. Kitą dieną maistas buvo „pagerintas“— iškepė pusryčiams miltinių blynų per pirštą storio ir po šaukštą padažo. Mėsos duodavo tik sekmadieniais po porciją „kaip degtukų dėžutę“. Duoną tekdavo vogti. Rudenį, kai daržuose atsiras-

davo daržovių, soduose obuolių,— patys pasiimdavo, eidami į darbą, arba vakare, eidami miegoti.¹⁴

Amilia Žeromskienė papasakojo apie darbininkų maistą, kurį gaudavo pas Cicėną Griškovščinų vienkiemyje. Pusryčiams išvirdavo neluptų bulvių su rūgusiu pienu ar raugiene (raugienė — ruginių miltų rauginta tyrė). Pietums virdavo barščius ar šaltibarščius. Barščius kai kada virdavo su mėsa, tačiau darbininkai jos negaudavo. Nors samdiniai ir šeiminkai valgė prie vieno stalo, tačiau, darbininkams išėjus, šeiminkai pavaldydavo atskirai. Darydavo sūrius, uogienes, dešras, bet darbininkai jų niekada nematė. Pas Cicėną Amilia Žeromskienė tarnauti atėjo kovo mėnesio pabaigoje. Iki to laiko iš jo jau buvo pabėgusios keturios mergos dėl sunkaus darbo ir blogo maisto.¹⁵

Gaidės ir Rimšės apylinkėse samdiniai atskirų, jiems skirtų gyvenamųjų patalpų neturėjo. Bernai, pusberniai, piemenys vasarą miegodavo daugiausia daržinėse ant šieno. Žiemą — pirkioje lovose, ant suolų ar ant krosnies. Samdytos mergos daugiausia ištisus metus miegodavo bendroje pirkioje. Dažnai samdiniai miegodavo po du vienoje lovoje. Apolonija Karlaitė, tarnaudama pusmerge Juliškės kaime, miegodavo žiemą ant krosnies, o vasarą daržinėje ant šieno. Ant krosnies pasiklodavo skudurinį audinį, po galva pasidėdavo vatinį. Užsiklodavo taip pat skudurine antklode. Dažnai miegodavo nenusirengusi.¹⁶ Amilia Žeromskienė mergaudama 1922 m. miegojo pirkioje ant gulto, padaryto iš oželių ir lentų. Ant jo padėdavo šiaudų čiuzinį, patiesdavo pakulinę paklodę. Po galva pasidėdavo pagalvį, apsiklodavo pakuline antklode. Rytą viską išnešdavo į priemenę. Vasarą miegodavo ant tų pačių gultų pašiūrėje ar kluone. Miegodavo nenusirengusi.¹⁷ Lovos baltinius samdiniams keisdavo labai retai — kas du—trys mėnesiai ar dar rečiau. Dažnai ir visai nekeisdavo.

¹⁴ ES 187(189).

¹⁵ ES 187(193).

¹⁶ ES 187(194).

¹⁷ ES 187(193).

Kultūrinis samdinių lygis buvo labai žemas. Iš apklaustų buvusių samdinių 60% buvo beraščiai. Tik keletas buvo baigę 3—4 pradinės mokyklos skyrius. Nė vienas iš jų nepriklausė jokiai organizacijai, neskaitė nei knygų, nei laikraščių. Pagrindinės jų pramogos būdavo sekmadieniais bažnyčia ir surengtos pas ką nors vakaruškos — *kuokinės*. Kuokinėse šokdavo polkas, valsus, suktinius, kadrilius ir kitokius liaudies šokius, eidavo ratelius (žilvitį, Jurgelį ir kt.). Vakareliuose ūkininkų vaikai į samdinius žiūrėdavo iš viršaus, į draugystes nesileisdavo. O jei koks ūkininkaitis kartais ir pašokdindavo gražią samdinę, tai dažniausiai ne be savo kėslų.

Bendrai žemės ūkio darbininkų butis buržuazinės Lenkijos okupuotoje apylinkėje buvo gana varginga. Leokadija Baldišienė prisimena: „Tarnaudama dažnai svajodavau nors prieš mirtį pabūti šeimninke. Atrodo, kad jiems taip gerai. Per šventes visi puošiasi, rengiasi, o tau vis tie patys darbai, tvartai, kiaulės... Neduok dieve tarnaut prie svetimų. Rankas, kojas mainai — ir vis netropini...“¹⁸

Nėra reikalo daryti palyginimų, kaip pasikeitė buvusių samdinių butis šiandien. Svarbiausia, kad išsipildė Baldišienės ir daugelio kitų svajonė — jie visi šiandien pilnateisiai savo gyvenimo šeimnininkai.

¹⁸ ES 187(188).

Tinklų mezgimo verslas

VACYS MILIUS

Dar prieš kraštotyryninkų ekspediciją į Gaidės ir Rimšės apylinkes, XIX a. pabaigos archyvinėje medžiagoje ir įvairiuose XX a. pradžios leidiniuose teko rasti duomenų apie tinklų mezgimą šiaurės rytų Lietuvoje. Ekspedicijos metu apie šį užsiėmimą buvo apklausinti du vyresnio amžiaus Rimšės apylinkės valstiečiai: Antanas Abarevičius (gimęs 1870 m.) iš Rudžių kaimo ir vienas geriausias etnografinių dalykų informatorius Petras Kardelis (gimęs 1895 m.) iš Gir-
džiūnų kaimo.

Surinkus medžiagą, paaiškėjo, kad tinklų mezgimas šiose apylinkėse turėjo verslinį pobūdį. Šio straipsnio tikslas — nušviesti tinklų gamybos apimtį, žaliavos įgijimo ir produkcijos realizavimo būdus, darbo procesą.

Pirmąsias gausesnes žinias apie tinklų mezgimą Rimšės ir Salako valsčiuose pavyko rasti Rusų geografinės draugijos Šiaurės vakarų skyriaus 1872 m. surinktoje medžiagoje.¹ Tačiau šis verslas, be abejo, turėjo egzistuoti ir anksčiau. To meto senieji gyventojai neatsiminė šio verslo atsiradimo pradžios ir teigė, kad ir anksčiau jis čia klestėjęs. Tačiau kitas šaltinis sako, kad tinklų mezgimo verslas iškilęs po baudžiavos panaikinimo². XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje tinklų mezgimas buvo paplitęs Salako, Dūkšto, Rimšės, Gaidės ir Drūkšių apylinkėse. Jo, kaip verslo šakos, išaugimą nulėmė ežerų gausumas šiame krašte. Tuo darbu buvo užsiimama įvairaus dydžio valstiečių ūkiuose. XIX a. aštuntajame dešimtmetyje Rimšės valsčiuje beveik $\frac{2}{3}$ gyventojų laisvu nuo žemės ūkio darbų metu užsiėmė tinklų

¹ VUB RS, A 62, ap. 11021, 11025.

² И. Ш п а к о в с к и й, Кустарные промыслы Ковенской губернии.— Записки Вильненского Отделения Императорского Русского Технического Общества, вып. 10, Вильна, 1905, табл. 2.

mezgimu. Šio amžiaus pirmajame dešimtmetyje apie Salako valsčių rašoma, kad tinklai mezgami visuose kaimuose — apie 500 kiemų, ir juos mezga iki 2500 žmonių. Kiekvienas kiemas per metus numezga apie 1600 sieksnių (1 sieksnis — 2,13 m) tinklo, kainuojančių 2000 rublių. Visame valsčiuje numezgama apie 800 tūkst. sieksnių retų tinklų stambiai žuviai bei tankių tinklų smulkiai žuviai gaudyti³.

Aprašomose apylinkėse ne tik tai tinklai buvo mezgami, dar iš balanų buvo dirbamos pintinės žuviai ir vėžiams transportuoti.

Šiame krašte tinklai buvo mezgami tik iš kanapinių siūlų, todėl buvo patvarūs.

Jei XIX a. aštuntajame dešimtmetyje dar užtekdavo ūke-liuose išaugintų kanapių, tai šio amžiaus pradžioje jų jau trūkdavo. Tada imta pirkti vietos turguose iš kitų valstiečių arba iš perpirklių, kurie pargabendavo jų iš centrinių Rusijos gubernijų. A. Abarevičiaus teigimu, keli pirkliai parsisiųsindavo iš Mogiliovo kanapių pluošto vagoną. Tuo metu kiekvienas kiemas sunaudodavo nuo 3 iki 10 pūdų kanapių pluošto. Vienas pūdas kanapių pluošto kainuodavo 4 sidabro rubliai.

Jau tuo metu buvo pabrėžiama, kad valstiečių uždarbis iš tinklų mezgimo labai menkas (per dieną uždirbdavo tik 7—10 kp). To priežastis nurodoma tokia: verslas buvo pirklų rankose, jie brangiai įvertindavo parduodamą žaliavą, o mažai temokėdavo už gatavą produkciją. Tačiau šiame krašte buvo nemaža mažžemių valstiečių, kurie žiemą, turėdami laisvesnio laiko, griebdavosi ir tokio nedidelio uždarbio.

1909 m. birželio mėn. įsisteigęs Gaidės žemės ūkio ratelis ėmė rūpintis Gaidės ir Drūkšių apylinkių valstiečių ūkio reikalais, jų tarpe ir tinklų mezgimo verslu. Tų pačių metų rugsėjo mėn. įvykusiame II narių susirinkime šio ratelio pirmininkas P. Mikalauskas davė mintį išplėsti tinklų mezgimo verslą. Tuo reikalu buvo sudaryta komisija, kuri turėjo surinkti duomenis apie šį verslą⁴. Spalio mėn. narių susirin-

³ Ten pat.

⁴ „Žemdirbys“, 1909, Nr. 19, p. 13.

kime nutarta ieškoti rinkų tinklams parduoti ir vietų, kur būtų galima dideliais kiekiais ir pigesnėmis negu perpirklių kainomis parūpinti valstiečiams žaliavos. Dėl to buvo kreiptasi į spaudą⁵. Tačiau teigiamo atgarsio nesulaukta. Ratelio valdyba, sužinojusi, jog daug kanapių sėjama Smolensko gubernijoje, pasiuntė tenai savo pirmininką nupirkti kanapių pluošto. P. Mikalauskas aplankė Smolenską, Rudnią, Počynoką, Karačevą, Roslaviją, Masalską, Juchnovą ir traukiniu pagabeno 300 pūdų kanapių, kurias valstiečiai išperko per 3 valandas. Per ratelį pluošto pūdas kainuodavo 65 kp pigiau negu perkant iš perpirklių⁶. P. Kardelis pamena, kaip parvežtos kanapės buvo pardavinėjamos jo tėvo Antano sodyboje Girdžiūnų kaime.

Tinklams megzti kokių nors sudėtingų įrankių nereikėjo. Siūlus verpdavo rateliu, kurio ratas buvo didesnis už įprastinius⁷. Tačiau vartoti ir paprastieji verpimo rateliai. Tinklui megzti buvo naudojami du įrankėliai: *megztuvė*, ant kurios apvyniojamas siūlas, ir *plautelis* akių dydžiui nustatyti. Pradedant tinklą megzti, siūlai buvo užkabinami į dviražes medines *šakes*, kurios buvo įtaisytos į *kerelį*. Pastarasis buvo padarytas iš trišako medžio (trys kojos patogiausia, nes ir nelygioje asloje gerai laikosi). Šakėms įtvirtinti kerelyje buvo išgręžta skylė⁸. Šiuos įrankius pasidarydavo patys valstiečiai.

Tinklai buvo mezgami žiemos metu — nuo javų iškūlimo iki pavasario laukų darbų. Mezgdavo ir lietingomis pavasario dienomis. Buvo mezgama taip pat tradicinių vakaronių metu.

Paprastai siūlus tinklams verpdavo moterys, o vyrai mezgdavo, tačiau kartais ir patys vyrai susiverpdavo siūlą. Mezgant tinklus, senųjų žmonių atminimu, pirkios silpnai būdavo apšviečiamos nedidele stikline žibaline lempa. Pritryusiam mezgėjui nė šviesos nereikėjo, galėjo megzti pa-

⁵ „Žemdirbys“, 1909, Nr. 20, p. 5; „Vienybė“, 1909, Nr. 43, p. 678; „Litwa“, 1909, Nr. 19, p. 282.

⁶ „Vienybė“, 1910, Nr. 10, p. 155; „Žemdirbys“, 1910, Nr. 5, p. 14—15.

⁷ VUB RS, A 62, ap. 11021.

⁸ P. Kardelio informacija.

tamsyje, nežiūrėdamas į darbą. P. Kardelio tėvas mėgęs skaityti lietuviškas knygas ir laikraščius, todėl net megzdamas skaitydavęs. Buvo žmonių, kurie megzdavo tinklus ištisosomis naktimis. Stropus ir prityręs mezgėjas per dieną numegzdavo vieną, kartais ir pusantro sieksnio tinklo.

Prie to darbo būdavo pristatomi ir vaikai: „Visų šeiminkų vaikai nuo 8 metų puikiausiai moka megzti tinklus; kiekvienas vaikas per žiemą gali numegzti iki 30 sieksnių tinklo.“⁹ Kartais tėvai „uždėdavo“ vaikams, kiek aršinių reikia numegzti. Pvz., per dieną buvo paskiriama numegzti 2—3 aršinas (1 aršinas = 71,12 cm). Naujai vaikų numegzto tinklo dalis būdavo paženklinama suodinais pirštais. Numezgę paskirtą normą, vaikai galėdavo bėgti laukan pažaisti. Tėvas, pardavęs tinklus, jiems nupirkdavo riestainių ir saldainių.

Tinklai būdavo įvairaus tankumo: retas (vad. *rėčiu*), vidutinis ir tankus. Per tankiojo tinklo akis net pirštas nepralįsdavęs. Tinklai buvo matuojami sieksniais. Vienas tinklo gabalas turėjo apie 100 sieksnių. Mezgėjai tik megzdavo medžiagą tinklams ir tokią parduodavo, o iš jos tinklus suformuodavo patys žvejai. Transportavimui tinklo medžiaga būdavo suvyniojama į agurko pavidalo rietimą.

XIX a. aštuntajame dešimtmetyje valstiečiai tinklus parduodavo Dūkšto, Rimšės, Vidžių pirkliams — ežerų nuomotojams po 15—16 kp už sieksnį; šie dalį tinklų sunaudodavo savo reikalams, o kitus parduodavo Vilniaus ir Kauno pirkliams po 20 ir daugiau kp už sieksnį¹⁰. XX a. pradžioje tinklai būdavo pardavinėjami vietos turguose arba pirkliai atvažiuodavo jų supirkti į namus. Tuo metu už retojo tinklo sieksnį mezgėjas gaudavo po 10 kp, už tankiojo — po 15 kp.¹¹ O pirkliai parduodavo ežerų nuomotojams, kurių rankose buvo žvejybos verslas. Kartais vienas mezgėjas per dieną teuzdirbdavo tik 5—10 kp. Pasitaikydavo ir taip, kad pirkliai pavasarį pigiai supirkdavo iš valstiečių per žiemą

⁹ VUB RS, A 62, ap. 11025.

¹⁰ VUB RS, A 62, ap. 11021.

¹¹ И. Ш п а к о в с к и й, Мін. veik., p. 61.

numegztus tinklus, o parduodavo su dideliu pelnu rudenį, kai būdavo didelė jų paklausa¹². Paprastai pirkliai tikrindavo tinklo plotį, skaičiuodami jo akis. P. Kardelis pamena, kad jo tėvas megzdavo 62 akių pločio tinklą. Valstiečiai dažniausiai veždavo parduoti savo tinklus į Vidžius, kurie garsėjo turgais. Liepos 20 d. Vidžių mugėje tinklai buvo pagrindinė prekė.¹³ Salake buvo speciali parduotuvė, prekiaujanti tinklais.

Šio amžiaus pradžioje aprašomų apylinkių tinklai plačiai paplisdavo Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose. Jie buvo pardavinėjami Vilniaus, Kauno, Gardino ir Vitebsko gubernijose. Kaip gausiai tinklai buvo išvežami į tolimesnes vietas, liudija ir tokie skaičiai: 1912 m. iš Dūkšto stoties Peterburgo—Varšuvos geležinkeliu buvo išvežta apie 800 tūkst. sieksnių¹⁴. Žinoma, kad jais buvo žvejojama Žemaitijoje, Plinkšių ežere¹⁵. Iš Salako tinklų užsisakydavo Varnių apylinkių ežerų nuomotojai¹⁶. Dysnų (dabar BTSR) apskrityje vartoti žiemos tinklai pagal pagaminimo vietą buvo vadina mi *rimšanki* ir *drujki*, t. y. megzti Rimšės ar Drujos apylinkėse. Pirmieji buvo labiau mėgstami, nes turėjo smulkesnes akis¹⁷. Šiaurės rytų Lietuvoje megzti tinklai buvo vartojami anuometinių Švenčionių, Vilniaus, Trakų ir Gardino apskričių verslinėje žvejojboje (matyt, jie plito vietose, esančiose pagal Peterburgo—Varšuvos geležinkelį). Šio krašto tinklų plataus paplitimo priežastimi tenka laikyti jų gera kokybę,— tai pažymi ir ano meto žvejybą aprašinęjusi literatūra. Paprastai žiemos tinklai laikydavo tik vieną sezoną. Jei Medilo (dabar Miadel, Pastovių raj., BTSR) apylinkėse megzti tinklai nelaikydavo net vieno sezono, tai mūsų aprašomų apylinkių per žiemą naudoti tinklai būdavo pertvarkomi į vasaros

¹² J. Ł o ż y ŋ s k i, Z powodu artykułu p. T. Dowgirda.—„Litwa“, 1909, Nr. 11, p. 166—167.

¹³ Рыболовство и рыбководство в Северо-западном крае, под. ред. Н. Ю. Зограф и Ю. Н. Зограф, Москва, 1907, p. 82.

¹⁴ T. D a u g i r d o 1913 m. rankraštis. VUB RS, F 410.

¹⁵ Рыболовство и рыбководство..., p. 9.

¹⁶ Autoriaus 1965 m. užrašas Varnių apyl., Palūkstės k. iš buv. žvejo A. Kontauto, gim. 1894 m.

¹⁷ Рыболовство и рыбководство..., p. 81.

tinklus arba jų gerosios dalys panaudojamos kito sezono žiemos tinklų sparnams.¹⁸ Reikia turėti omenyje ir tai, kad anuo metu ežerų nuomotojai, stengdamiesi gauti kuo didesnę pelną, žvejoją plėšikiškai.

1904 m. pateikiama žinia, kad šio krašto tinklai pasiekdavo ir tolimą šiaurę: „Apie Dusetas ir Dūkštą žmonės užsima tinklų mezgimu, kuriuos parduoda pirkliams net iš Finlandijos.“¹⁹ Po kelerių metų apie salakiškius rašoma, kad „tinklais jie aprūpina ne tiktai savo apylinkę, bet jų išdirbiniai pasiekia net Suomiją“²⁰.

Tinklų mezgimo verslas aprašomose apylinkėse klestėjo iki I pasaulinio karo. To karo metais, tiek į šį kraštą, tiek į Ignalinos ežerus²¹ iš Vokietijos buvo atvežti tinklai, vietos žmonių vadinami *prūskais*.

Taigi šio nedidelio Lietuvos kampo valstiečių dirbiniai plačiai buvo vartojami ne tik savame krašte, bet ir kaimyninių bei tolimesnių tautų žvejų.

¹⁸ Рыболовство и рыбоводство..., p. 139.

¹⁹ Juoz. Biljunas, Šis tas apie mūsų išeivystę.— Metraštis arba kalendorius 1905 metams, Peterburgas, p. 58—59.

²⁰ Musteikis, Užsiimkime prekyba ir pramonija.—„Žemdirbys“, 1909, Nr. 4, p. 10.

²¹ V. Milius, Žūklė.— Ignalinos kraštas, Vilnius, 1966, p. 81.

Žūklė Drūkšių vandenyse

JUOZAS PETRULIS

Apie objektą. Prieš tyrinėjant žūklę Drūkšių vandenyse, dar teko susipažinti su kai kuriais žūklavimo būdais kaimyniniuose Dusetų, Luodžio ir kituose mažesniuose apylinkės ežeruose. Įsitikinau, kad visuose šio kampo ežeruose žūklavimo būdų esama vienodų. Tačiau senieji žvejai (gal dėl didumo) pirmenybę teikia Drūkšių ežerui, esą, „Drūkšių ežere žvejyba eidavo kitaip“. Pvz., Smalvų ežero senas žvejys Svilas (kilęs iš Drobiškių) Drūkšių ežerą vadina „bekraščiu, pilnu didelių, valtis apverčiančių lydekų ir šamų“. Luodžio ežero žvejys Bikulčius sako, kad jo jaunystėje (XX a. pradžioje) „prūskų siūlų tinklai pirma pradėta naudoti ir daugiausia žuvies ištraukta Drūkšių ežere“.

Gaidės krašto žūklei tyrinėti paskyriau 5 dienas. Patraukęs iš Mačionių kaimo (prie Drūkšėlės žiočių — vakariniu Drūkšių krantu, t. y. Lietuvos TSR puse), pasiekiau šiaurinį ežero galą, vadinamąjį Drūkšių smailgalį — Tilžės kaimą. Taip „žūklaudamas“ — lankydamasis keliose senųjų žvejų vietovėse — Mačionių, Sorbajiškių, Šaškų, Bebrūšos, Grikiniskės, Vyšniavo, Būdynės, Juodinės bei Tilžės kaimuose — galėjau surinkti įvairios medžiagos.

Drūkšių ežero vakarinė krantų pusė yra išraižyta įlankų bei iškyšulių. Pakrančių reljefas tai kalvotas, tai tyvuliuojantys pelkynai. Ypač plačios pelkės ties į ežerą įtekančiu Smalvos upokšniu. Šio užpelkėjusio upokšnio žiočių ištėkiai, akivaros, anot senų žūklautojų, — „lydekų, lynų ir karosų karalija“.

Ž u v y s. Senieji žvejai teigia, jog praeityje Drūkšių ežeras buvęs žuvingesnis. Aleksandro Ramanausko (iš Mačionių k.) pasakojimu, ežere veisiąsi apie 13 žuvų rūšių. Anot jo, „į

didelius tinklus einančių yra 7, o kitaip gaudomų — 6-7 žuvys". Iš tų „į tinklus einančių" esančios: aukšlės, ešeriai, lydekos, kuojos, stintos ir šamai („į tinklus dar einą" lynai ir karosai, bet šios žuvys laikosi nuošalesnėse ežero vietose); „kitaip gaudomų": šapalai, unguriai, stintos, vėgėlės, žiobriai, taip pat ir vėžiai, anot vietos žmonių, „turintys žuvies mėsą".

Pasak senųjų žvejų, kai kurios žuvys turinčios savo papročius. Gudriausia žuvis — šamas, ji suprantanti žmogaus kėslus: užmetus tinklą ir valčiai ėmus pliuškenti, šamai tuoj nerią į pačias giliausias vietas. Šamus pavyksta pagauti tik didžiaisiais tinklais, velkant juos dugnu; raudės, ešeriai, stintos, lynai nenuvokiančios žmogaus ketinimų. Žuvys vandenyje sudarančios savo kolektyvus ir pasirenkančios joms patinkamus plotus. Bet žiema kone visas žuvis sugenanti į gilius dugnus, ir būriais jos nebesiskirstančios.

Senieji žvejai, nors ir dideli Drūkšių vandenys, puikiai žino žuvų nerštavietes. Pvz., ešeriai, lydekos, lynai, žiobriai „užima" visas Drūkšėlės ir Smalvos upelių erdvas žiotis, jų gausias sietuvas ar ištėkius; šamai — tų upelių žiočių pačias erdviausias vietas. Tik karosai neiešką erdvesnių vietų — neršią ežero pakraščių bei upokšnių akivarose. Kuojos ir raudės „savo ikrais apraizgo" viso ežero meldais ir nendrėmis apaugusius pakraščius; vėgelių, sijų, ungurių neršimo vietos drūkšiečiams žvejams esančios neaiškios.

Žvejojimas. Nuo XIX a. paskutiniojo dešimtmečio iki 1915 m. Drūkšių vandenyse žvejyba buvusi dvejopa: kažkokios „Abromo valdybos" ir „žmonių savo reikalams". Tuo laikotarpiu Drūkšių ir kaimyniniai Smalvų bei Rimšės ežerai priklausė grafui Folkodingenui. Toji „Abromo valdyba" (beje, Abromas esąs ežerų karalius) iš minėtojo grafo ir nuomojo Drūkšių ir kaimyninius vandenis. „Ežerų karalius" vien už Drūkšių ežero eksploatavimą grafui per metus mokėdavęs, to meto valiuta, po 5000 rublių. Per abu metų sezonus vien Drūkšių ežere būdavę sugaunama žuvies daugiau kaip 1000 „bačkų" (arba apie 7500 pūdų). Tad sumo-

kamoji 5000 rb suma vandenų nuomotojui grįždavusi per pusę sezono. „Valdyba“ betarpiškai arba per pirklius žuvį siųsdavusi į Vilnių, Varšuvą ir kitus miestus. „Valdyba“ turėjusi ir savo kontorą su aptarnaujamu personalu: sąskaitininkais, vandenų prižiūrėtojais, reikalingą techniką — valtis, tinklus, kelis sandėlius — ledaines, žuvides.

Žvejojimo būdą du sezonai — žiema ir vasara. Žiemos sezonas prasidėdavęs sausio 1 d. ir trukdavęs iki kovo mėn. 1 d.; vasaros — nuo balandžio 1 d. (senuoju stilium) iki rugpiūčio 15 d. Žiemos sezono žūklėje žuvys būdavusios įvairesnės. Mat, žvejų patyrimu, „žiemą žuvys susimaišę“, o vasarą, anot jų, kiekviena žuvų rūšis turinti savo plotus. Per abu sezonus skirtingose ežero dalyse žvejojdavusios dvi—trys žvejų grupės, kiekviena grupė prižiūrima vadinamo vandenų prižiūrėtojo. Eiliniai žvejai dažniausiai būdavo sezoniniai — apylinkės kaimų mažžemiai bei bežemiai. Atlyginimai būdavo tokie: nuolatiniams (kurie kiekvieną sezoną pasisiūlydavo) per dieną po 40 kp ir po 2 svarus smulkių žuvų; atsitiktiniams bei naujokams — po 20—25 kp. Vasaros sezone atlyginimas būdavo kiek mažesnis, nes darbas lengvesnis — nereikia kirsti ledo, nereikia vilkėti šiltų drabužių.

Kai ežeras užšaldavo, tada pagyvėdavęs. Prakirtus ledo griovius bei eketes, užmetus tinklus ir specialiu įrenginiu — „boba“, dviem (kartais keturiais) įkinkytais arkliais traukiant tinklus, ypač pirmųjų valksnų pasižiūrėti prisirinkdavę būriai smalsuolių.

Vasarą darbas, — žvejojant didžiais tinklais, — nors taip pat reikėdavo nemaža jėgų, būdavo kur kas lengvesnis: „Vasarą dvi valksnos atstoja žiemos vieną, o žiemą viena valksna perpus svaresnė už vasaros valksną“ (pasakotojų tvirtinimu, žiemą daugiau sugaudavo).

Kiekvieną rudenį, pasibaigus žūklei, valtytis būdavusios suplukdomos į Sorbajiškių įlankos pietinį krantą. Į atskirą stoginę būdavo sudedami tinklai, kanapiniai lynai ir kiti žvejojimo įrankiai. Sorbajiškių gyvenvietėje buvę ir pagrindinės ledainės; arti jų buvę įrengta keli tvenkinėliai — žu-

vidės. Privatininkas Rūgštelė turėjęs stalių dirbtuvę ir gamindavęs bei remontuodavęs statines, kubilus, valtis, ratus bei roges. Vyšniavo kaime buvusi Barkausko kalvė, kuri, anot pasakotojo, atlikdavusi beveik tik „valdybos“ užsakyms.

Drūkšių ežere žūklė „savo reikalams“— esąs vietinių žmonių užsiėmimas nuo neatmenamų laikų. Žūklė paežerės gyventojams būdavusi patraukli ir pelninga. Įvairiais laikais smulkiais įrankiais žūklaujančių seniau čia būdavę kiekviename kaime po kelis. Žūklavimas turėjęs verslinį pobūdį. Šio amžiaus pradžioje, žūklavimo priemonėms patobulėjus, dažnas žūklautojų turėjęs ledaunėles. Kadangi žuvų sugaudavę daugiau, negu reikėdavę šeimai pragyventi, tai dalį parduodavo. Žuvį supirkinėdavę smulkūs pirkliai ir gabendavę į artimiausius didesnius miestus.

Į r a n k i a i. „Valdybos“ bazė (įrankiai) buvusi Grikiniškės pusiasalyje. Šio amžiaus pradžioje „valdyba“ jau turėjusi kelias stambesnes burines bei irklines valtis ir keliolika vidutinio dydžio bei mažų valtelių. Apie 1907 m. jau įsigijusi ir motorinių baržų. Tinklų buvę du tipai — didysis ir mažasis. Didžiojo tinklo sparnai buvę apie 30 sieksnių (apie 90 m), gerklės skersmuo — 10—12 m; mažųjų tinklų ilgis 20—25 m. Tinklai būdavę namų gamybos. Drūkšių mieste lyje buvusi tinklų mezgimo ir remonto dirbtuvė (dirbtuvės savininkai Alksna ir Madaneckis). Dirbtuvė apylinkėje turėjusi kanapių siūlų verpėjas. Tinklų mezgimo, remonto ir verpimo darbas trukdavęs visus metus. Kanapes verpėjos verpdavusios tokiais pat rateliais, kaip ir linus bei vilnas, tik „kanapinio“ smagratis, ritė ir kitos dalys buvę daug stambesnės. XX a. pirmojo dešimtmečio pabaigoje kanapiniai tinklai susilaukė konkurento: ėmę plisti „prūsiki“ siūlai, kurių kokybė tinklų mezgėjams ir patiemis žvejams pasirodžiusi geresnė už kanapinius. Tuo pačiu laiku ėmė plisti ir gatavi „prūsiki“ tinklai.

Didieji tinklai būdavę naudojami erdviose ir giliose ežero vietose, o taip pat žiemos žūklėje, žuvims laikantis giliose

vietose. Mažaisiais žvejodavę vasarą, paprastai seklesnėse vietose bei ežero pakraščiuose. Didžiuosius tinklus, kurie sverdavę apie 160 kg, ežero plotais tempdavusios dvi didelės valtys.

Žiemos metu galėjai matyti valtis, valteles kur pakrantėje arba ant kriaušių užtemptas ir čia vienur, čia kitur išdygusias žūklautojų stovyklas, sunertas iš lentų, nendrėmis bei meldais dengtas palapines, arkliais sukamas „bobas“ tinklams traukti. Čia pat ant rogių stovėdavo kubilas, statinės.

Po I pasaulinio karo, pagyvėjus žvejybai, daugelyje ežero vietų dar ilgai žvejai, užmetę tinklus, vietoj žuvų iš dugno ištraukdavo spygliuotų vielų. Kai kuriose ežero vietose dugnas buvęs klote nuklotas tokiomis vielomis.

Smulkiosios, arba „savo reikalams“, žūklės metu seniau (beveik iki 1940 m.) drūksiečiai naudodavo įvairius mažo mato įrankius bei priemones. Čia tuos įrankius ir apžvelgsime.

Vėzd a s žuvims trankyti, paprastai 1,5 m ilgio, — natūralaus arba kiek kirviu apdoroto medžio pagaly. Ežero pakraščiuose bei ištėkiuose, prieš apsningant, vėzdu būdavo trankomos lydekos.

V a l t i s - l o v y s, išskobtas iš storo rąsto. Abiejuose šonuose pritvirtintos nutašytos lentos — pelekai. Tokia valtis vėliau buvo pakeista špuntine valtele. Valtis-lovys būdavo varomas irklu. Beje, tokia valtis nustota vartoti jau šio amžiaus pradžioje. Seno žvejo Konstantino Miravičiaus (iš Tilžės kaimo) atsiminimais, 1938 m. ties Juodinės kaimu, ežero pakraštyje, išrovus juodalksnio šaknis, buvo rasta iš vyčių pintos, derva išlietos valtės likučių. Apie vytines, derva impregnuotas valteles čia girdėta ir daugiau faktų.

P e r k a l a i — upokšniuose ir ištėkiuose vasarą bei rudenį bučiams įstatyti. Vartoti prieš 25—30 m.

Bučius žuviai gaudyti upeliuose. Juos gaminta iš sudėvėtų tinklų, neretai ir iš vytelių. Vartoti prieš 25—30 m.

Vilktinis (samtis), dažniausiai vienakotis. Gaudyti žuviai neršto metu ežero pakraščiuose bei ištėkiuose.

Bradinyš („trigubica“) — žūklės „saviems reikalams“ įrankis. Abiejų sparnų ilgis iki 20 m, kraštai su plūdėmis. Bradiniu gaudyta mažose ežero įlankose, ištėkiuose.

Žeberklas, paprastai lydekoms smaigyti. Drūkšiečiams šis įrankis nebūdingas.

Iš papročių. Drūkšiečiai praeityje, vykdami žūklėn, atsižvelgdavo į gamtos reiškinius. Mėnulio fazės, oro būklė (atmainos), vandens stovis (ramus, audringas) ir kiti ženklai kiekvienu atveju žvejams būdavo tartum nuostatai jų žygiuose.

Drūkšių ežeras žmonių aukų esąs ne taip jau godus, tačiau nebūdavo metų, kad jis kokios aukos nepasiimtų. Nuo ežero pasikėsinimų ir „pačios žuvys žvejus įspėdavo“: „Jos nusėda į dugną, ir tatai ženklas, kad artėja audra.“

Ežeras dažnai siaučias kelias dienas arba net visą savaitę. Ežerui įdūkus ir žuvims „nusėdus“, žvejai ilsėsi. Vengiam taip pat žvejoti, kai ežerą ima „judinti du vėjai“: vienas — pučias iš atvirų plotų, antras — nuo krantų (ypač miškingais krantais vietose). Tai dažniausiai būna vasaros metu. Tokie vėjai (sūkuriai) neilgai trunką.

Jei kurią vasarą (dažniausiai apie šv. Joną) Drūkšių ežeras „užsnūsta ir miega“ ilgiau kaip parą, tais metais visa vasara žvejams būsianti sėkminga.

„Didelį gaudymą reikia pradėti pilnatyje arba jaunam mėnuliui stojus — eis tik didelės žuvys.“

Drūkšių žvejai, paprastai du kartus per metus (žiemą ir vasarą), keldavę vaišes su gausiais iš įvairių žuvų pagamintais patiekalais. Į tokias vaišes būdavo pakviečiami ir ne žvejai. Patiekalai būdavo tokie: stambios žuvies virti ir dar

apkepti gabalai; mišrios, smulkios žuvies sriuba; žuvų košė pusiau su miltais. Be to, XIX a. pabaigoje Drūkšių mieste-lyje iš kuojų, stintų bei raudžių buvę gaminamos „silkės“. Žvejai „silkių“ įsigydavę mainais už atitinkamą žuvį.

Šiuo metu. Pokario metais Drūkšių ežeras priskirtas Adomo Mickevičiaus kolūkiui (Gaidėje). Be šio ežero, kolūkio žinioje dar yra Smalvų ir kiti mažesni ežerai. Kolūkyje sudaryta speciali žvejų brigada. Žvejojama planingai, brigada aprūpinta modernia technika. Brigadą sudaro apie dvidešimt penki žmonės. Vidutiniškai per metus sugaunama iki 150 centnerių žuvų.

Reikia pasakyti, kad Drūkšių ežere „gerai klesti“ brakonieriai. Brakonierių ypač knibžda Drūkšėlės, Smalvos upelių žiotyse ir tose ežero vietose, kur jo krantai apaugę krūmais.

Dailidės

JONAS BUZAS

Anksčiau gyvenamieji namai, ūkiniai trobesiai ir padargai bei buitiniai reikmenys daugiausia buvo dirbami iš medžio, todėl kaime daug buvo įvairių medžio apdirbimo meistrų. Dabar dar čia gyveną amatininkai yra senesnio ir vidutinio amžiaus žmonės. Imtis amato vertė dažniausiai gyvenimo sąlygos. Daugelis amatininkų yra buvę sklypininkai ir mažžemiai valstiečiai. E. Talačka iš Rudžių k. turėjo 0,5 ha žemės sklypą¹, M. Kardelis iš Bieniūnų k. 4 ha, V. Jatkėvičius iš Kukutėnų k. ir M. Šeštokas iš Bieniūnų k. po 8 ha. Meistrauti ėmėsi net ir buvusių pasiturinčių valstiečių sūnūs. M. Rėksnio iš Makaravo k. tėvas valdė 20 ha, A. Ševelinsko iš Varaniškių k.— 18 ha, A. Bogušio iš Antalgės k.— 18 ha. Pastaruosius amato imtis vertė dvi aplinkybės: 1) dalijantis tėvų palikimą, daugumas tapo mažžemiais, 2) carinės Rusijos ir ponų Lenkijos okupacijos laikais buvęs pusiau natūralinis ūkis, prasta žemės apdirbimo technika ir siaura rinka nepatenkindavo šeimos poreikių. Be to, Gaidės ir Rimšės apylinkių žemės nebuvo dosnios — pelkės, kalvos, akmenys, krūmai, todėl, ir daugiau žemės turėdami, žmonės nebuvo turtingi. Pavyzdžiui, A. Abarevičius iš Rudžių k., išėjęs į vienkiemį, valdė 26 ha, bet dirbamos žemės turėjo apie 12 ha, kuri irgi nebuvo itin derlinga. Taigi nemaža valstiečių pragyvenimui dar prisidurdavo ir iš amatų. Išmokę amato ir tapę patyrusiais meistrais, daugelis dirbo su meile, atiduodami šiam darbui visą savo laisvalaikį, o kai kurie ir visą gyvenimą praleisdami prie varstoto ar statybų. Tai M. Rėksnys, E. Talačka, A. Ševelinskas, M. Kardelis ir kt. Ypač iš šių apylinkių meistrų išsiskiria Aloyzas Bogušis, M. Rėksnio

¹ ES 113(8).

žodžiais tariant, „visų apylinkės meistrų tėvas“. Pagaliau žemės ūkio darbų sezoniškumas duodavo laisvo laiko rudenį ir ypač žiemą verstis pašaliniu darbu. Dėl to net labiau pasiturintis valstietis gaudavo papildomų pajamų, įsirengdavo geriau trobesius, pasidirdavo geresnių žemės ūkio padargų. Tokių valstiečių amatininkų, kaip M. Kardelio, E. Talačkos, dažnai skiriasi ir butis — dailiai įrengti, dažyti gyvenamieji namai, puikiai pastatyti ūkiniai trobesiai, geri baldai.

A m a t i n i n k ū „m o k y k l o s“. Daugumas meistrų amatų mokėsi iš savo tėvų ir senelių. Kai ką nusižiūrėjo iš kaimyno arba „patys per save“. Nemaža meistrų pradžios mokslus išėjo piemenaudami. Paskui jų laukė berno, padienio darbininko, emigranto dalia. E. Talačka net keturiolika metų ištarnavo turtingiesiems². M. Kardelis su broliu prie kaimo statybų išilginiu piūkle piové lentas, o 1928—1930 m. bernavo Latvijoje. V. Jatkevičius dirbo samdiniu Gerkonių dvare, padieniu darbininku miške ir prie statybų. Panašias meistravimo „mokyklas“ praėjo ir kiti. M. Rėksnys savo „mokykla“ laiko dvejų metų darbą Vidžių miestelio statybose. A. Abarevičius „mokslus“ ėjo Pskove, Petrograde, Kaune ir kitur. O A. Ševelinskas, praėjęs panašią „mokyklą“, apie 1935 m. ėmėsi labai rizikingo dalyko — tapo statybininku rangovu. Sudaręs sutartis su to meto vietos valdžia, remontavo mokyklą Mažonyse (Rimšės vls.), o vėliau statė naujas Marcinkovičiuose ir Griūtūnuose (Drūkšių vls.) ir kitur. A. Ševelinskas pats samdydavo darbininkus ir su jais atsiskaitydavo. Jų tarpe buvo prityrusių meistrų ir tik pradedančių „mokslus“. Skaityti ir rašyti senesniosios kartos meistrai mokėsi vieną dvi žiemas, o vidutiniosios kartos — keturias.

A m a t i n i n k ū s p e c i a l y b ė s. Medžio apdirbimo meistrų buvo įvairių specialybių. Pasirinkta darbo sritis priklausė nuo amžiaus, sugebėjimų, šeimyninių ar ūkinių

² ES 113(8).

sąlygų, pagaliau materialinio išskaičiavimo. E. Talačka sako, kad „pelningiau buvo gyventi iš statybos, o ne iš meistrystės“³, o A. Bogušis liudija, kad „daugiausia buvo galima uždirbti dirbant vežimams ratus“. Jaunystėje beveik visi, kol turėjo daugiau energijos ir nedaug patyrimo, dirbo statybose, keliaudami po žmones. Jie buvo priversti taip keliauti, nes: „Sukurti savo gyvenimą,—sako M. Kardelis,—buvo ne taip lengva.“ Namuose šeiminkaudavo tėvai ar vienas iš brolių su šeima, darbo jėgos nereikėjo, o ir atskyrus savo dalį, dar trūko lėšų trobesiams pasistatyti, gyvuliams įsigyti. Užtat kai kurie ir šeimos sukūrė, turėdami jau netoli penkiasdešimties metų.

Statybininkais profesionalais reikia laikyti A. Ševelinską, kuris visą gyvenimą susiejo su statyba, o šiuo metu dirba A. Mickevičiaus kolūkyje statybos brigadininku. Jaunystėje daug dirbo M. Rėksnys, M. Kardelis ir kiti. E. Talačka savo karjerą pradėjo nuo šiaudinių stogų dengimo. Dengė dviem būdais — kambliais žemyn ir varpom žemyn. Dengiant pirmuoju būdu, reikėjo daugiau šiaudų, užtat stogas laikydavo apie trisdešimt penkerius metus, o antruoju būdu — tik apie dešimt metų. Tokį stogą uždengti lenkų okupacijos metais kainuodavo apie 10—15 zlotų⁴. Visi statybininkai, esant reikalui, pvz., žiemą dirbo ir dailidės-staliaus darbus. Šį darbą daugiausia dirbo vyresniosios kartos meistrai. Tai A. Dūdėnas iš Antalgės k.⁵, A. Bogušis, A. Abarevičius, M. Kardelis ir kiti. Jie turėjo įsirengę pastovias dirbtuves ir dirbo ratus, vežimus, langus, baldus ir kt.

A m a t i n i n k ų d i r b t u v ė s. Daugelis Gaidės ir Rimšės apylinkių meistrų turi gana geras dirbtuves. Pirmiausia krinta į akis A. Bogušio, M. Rėksnio ir A. Abarevičiaus dirbtuvės.

A. Bogušis įsirengęs dirbtuvę gyvenamojo namo pietvakarinėje dalyje, šalia gerojo kambario. Dirbtuvė pritaikyta

³ ES 113(8).

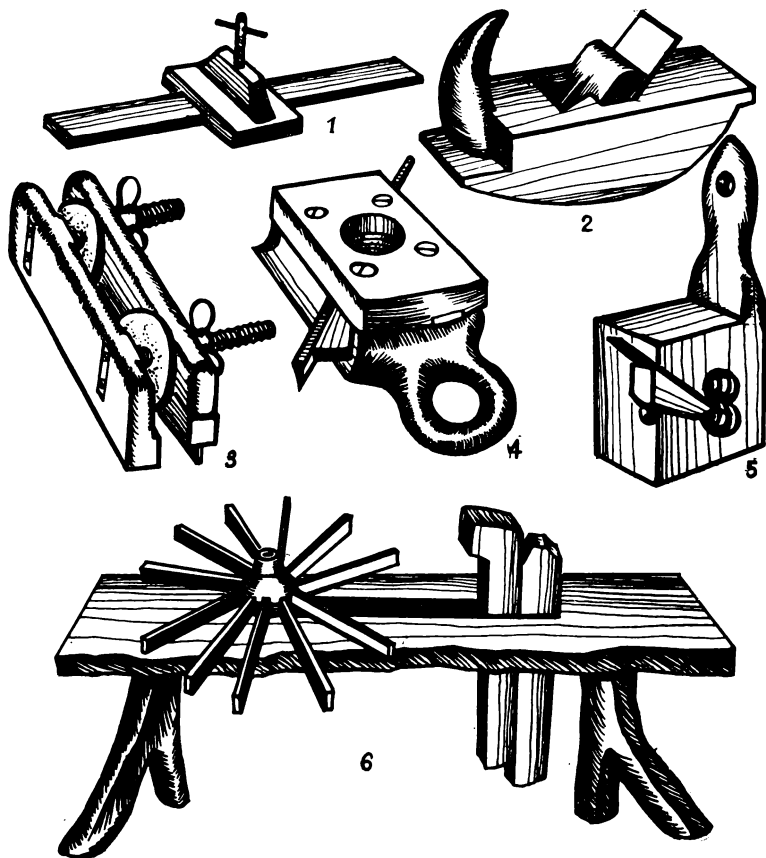
⁴ ES 113(8).

⁵ ES 113(3).

pastoviam darbui. Šviesi, joje yra du langai. Prie pietinio lango pastatytas varstotas. Varstote ir šalimais yra daug įvairių dėžučių ir užkaiščių sudėti įrankiams. Įrankiai išdėstyti rūšimis, komplektais. Panašiai įrengta ir M. Rėksnio dirbtuvė. A. Bogušis ir M. Rėksnys turi ir kalves. A. Abarevičiaus dirbtuvė yra medinis priestatas prie tvarto, su langu, bet be krosnies. Vasaros metu plačiai atidaromos durys. Kiti meistrai turi kilnojamas dirbtuves — vasarą dirba lentinėje pašiūrėje ar prieangyje, o žiemą — pirkioje. Tokios yra M. Kardelio, V. Jatkevičiaus, M. Šeštoko ir kitų dirbtuvės.

Šių apylinkių meistrams būdinga, kad jie turi visus reikalingus darbui įrankius. Jei Dieveniškių apylinkėse varstotą turi tik nedaugelis, tai Gaidės ir Rimšės apylinkėse — beveik visi. Daugelis turi medžio tekinimo ir gręžimo stakles, o tokių įrankių, kaip kaltai ir skaptai, obliai ir kt., A. Bogušio, A. Abarevičiaus, M. Rėksnio ir kitų dirbtuvėse galima skaičiuoti po kelias dešimtis. Dauguma įrankių yra pasidirbę patys meistrai. Tik sudėtingiausius ir metalinius įrankius užsakydavo geresniems apylinkės meistrams arba pirkdavosi, kaip leistuvus, oblius, kaltus, pritvirtinimo varžtus varstotams ir kt. Dalį tokių įrankių net tolimų apylinkių meistrams iki pastarojo meto dirbo A. Bogušis. M. Rėksnys ir A. Bogušis patys dirbosi ir metalines įrankių dalis. V. Jatkevičius šalia dailidės įrankių turi kapolą — stogams dengti skiedrų piovimu įrenginys. Skiedrinę suka arklys. Skiedras skaičiuoja vienetais.

Amatininkų dirbiniai — labai įvairūs ūkio padargai, buitiniai reikmenys, baldai ir kt. Iki socialistinės santvarkos metų kaimo amatininkai buvo pagrindiniai jų gamintojai ir tiekėjai. Iš ūkio padargų labiausiai paplitusi ratų, „panaradų“ — vienkinkių vežimų, rogių, statinių ir kitų reikmenų gamyba. Vežimai ir rogės vienkinkiai, pritaikyti kinkymui su lanku. Iki II pasaulinio karo A. Bogušis dirbo „lineikas“ — lengvus išėiginius vežimus, kartais su lingėmis. Beveik visi dirbo langus, duris, kai kurie — statines, kibirius, baldus ir kt.

Aloyzo Bogušio (Antalgės k.) įrankiai: 1 — Matuoklė, 2—3 — obliai, 4—5 — sriegtuvai, 6 — įrengimas ratams dirbti (1935)

Ž a l i a v a. Medį meistrai daugiausia gaudavo iš užsakovo. Tik retais atvejais dirbdavo iš savo arba netinkamą medieną pakeisdavo sava. A. Abarevičius ir malkas kurui pirkdavo tokios rūšies, kad būtų galima atrinkti tinkamos medžiagos meistravimui. A. Dūdėnas rogėms medžiagą imdavo iš savo beržyno⁶. E. Talačka, pastebėjęs tinkamą medį pas ūkininkus, nupirkdavo⁷. Baldams meistrai vartodavo uosį,

⁶ ES 113(3).

⁷ ES 113(8).

vežimams, rogėms — beržą, staliaus įrankiams (obliams, kal-
telių kotams) — laukinę kriaušę⁸, trobesių statybai bei jų
įrengimams — pušį, eglę.

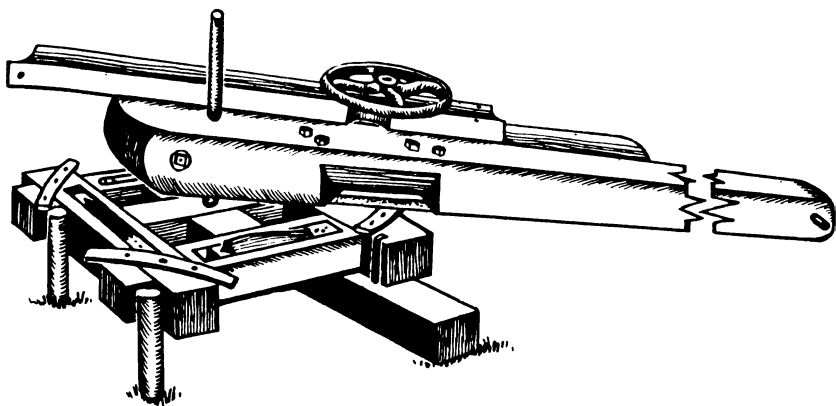
Kiti verslai. Daugelis meistrų dirbo ir kitus darbus. M. Rėksnys, A. Bogušis buvo kartu ir kalviai, E. Talačka⁹, M. Kardelis statė krosnis iš degtų plytų. B. Grikenis iš Kukutėnų k. ne tik mokėjo statyti krosnis iš plytų ir koklių, bet ir dirbti statybininko ir dažytojo darbus. Krosnių mūri-
ninkai naudoja kelnę, specialų statybinį plaktuką, „urvelį“ — gulsčiuką, „šniūrą“, kampui išlaikyti šabloną. Koklinių krosnių statytojai dar naudoja piūklelį, dažniausiai metalinį, ar kokliui piauči dildę arba rupaus galąstuvo gabalą. Į kal-
kių dažų skiedinio kibirą pilama litrą šviežio pieno. Pienas čia atlieka klijų vaidmenį. Kad balta spalva būtų ryškesnė, dedama mėlio. Jeigu dažoma spalvotai, tai dar dedama medžio klijų ir reikiamos spalvos pigmento. Šia profesija B. Grikenis verčiasi iki pastarojo laikotarpio: dažo vietas gyven-
tojams, mokyklai, kolūkiui.

Kai II pasaulinio karo metais pasunkėjo miltų malimas, tuomet kai kurie gyventojai rankines gernas sukti privertė vėją. Toks „malūnas“ gerai išlikęs J. Paukštės, dabar A. Kuncerio sodyboje Magūnų k. Virš klojimo stogo iškelti keturi apie vieno metro ilgio sparnai. Vėjo sukamą jėgą perduoda krumpliaračiai, kurie ilga ašim sujungti su viršutiniu girnų akmeniu. Virš girnų yra 20—30 kg talpos dėžė supilti grūdams, po juo — nutekėjimui į gernas reguliuoti lovelis ir po gironomis — lovelis išbyrėti miltams.

Kalkių degimas. Kukutėnų kaime prie Stasio Gaveikos sodybos yra išlikusi kalkių degimo krosnis. Sofija Gaveikienė, 52 m. amžiaus, pasakoja, kad buvo degamos ir plytos. Ši „įmonė“ galėjo būti įkurta XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje. Šioje krosnyje degė kalkes Sofijos uošvis.

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

Arklinė mašina skiedroms piauči (1948) Kukatėnų k.

Krosnį sudaro dvi duobės maždaug vieno metro atstumu viena nuo kitos, abi duobės apačioje sujungtos anga. Šachta — apvali apie 3 m skersmens ir 3,5 m gylio duobė, išmūryta lauko akmenimis; surišimui vartojamas molio skiedinys. Apatinė dalis kiek siauresnė — yra atbraila, ant kurios, dėdant degimui kalkakmenius, daromas skliautas. Antroji duobė ir jungiamoji anga sudaro pakurą. Šachta yra lentiėje pastogėje.

Į kraunamus degimui kalkakmenius šachtoje vertikaliai įstatomi aštuoni—dvylika pagalių 3 m ilgio ir 5—12 cm storio, kad būtų geresnė trauka. Paprastai pirmiau išdega pakraščiai, dėl to iš kraštų šachta palaipsniui dengiama skarda ir užpilama smėliu. Degimas trunka apie aštuonias paras. Degimas laikomas baigtu, kai išdegę kalkakmeniai subyra į miltus. Per vieną kartą galima išdegti apie dešimt tonų kalkių. Išdegtos kalkės laikomos krosnyje, kol išparduodamos. Vienai krosniai išdegti reikalinga apie 10 m³ malkų, jas pirkdavo aplinkiniuose miškuose.

Toje pačioje šachtoje buvo degamos ir plytos. Žalias plytas kraudavo ant kalkakmenių apie 1 m aukščio. Degimo laikas tas pats. Vieno degimo metu galima išdegti iki penkių šimtų plytų. Plytų gaminimo įrengimų neišliko. Iš S. Ga veikienės pasakojimo galima suprasti, kad svarbiausias įren-

gimas buvo maišytuvas — duobė moliui supilti ir maišymo ratas, panašus į vandens malūno varomąjį ratą. Maišytuvas sukamas arkliu. Paruošta molio masė formuojama rankomis sudrėkintoje vienvietėje formoje ir po to džiovinama džiovykloje — pastogėje.

Molio tereikėjo tik prisikasti, o kalkakmenius rinkdavo iš laukų, tačiau daugiausia pirkdavo Pušynų, Tripuckų ir kituose kaimuose, už vieną kubinį metrą mokėdavo iki dviejų zlotų.

Kalkes ir plytas paprastai gamindavo vasarą; jas išpardavo apylinkių gyventojai. Kalkes parduodavo pūdais, plytas šimtais. Vienas pūdas kalkių — apie 0,70 zl, šimtas plytų — apie 6 zl. Nemažai buvo kalkių degama ir po II pasaulinio karo. Prieš keletą metų šioje šachtoje degė kalkes A. Mickevičiaus kolūkis.

Gaminių realizavimas ir užmokestis už darbą. Gaidės ir Rimšės apylinkių amatininkai daugiausia dirbdavo pagal užsakymus. Geresnieji meistrai buvo žinomi net už keliasdešimt kilometrų. Jų gaminius išpardavo daugiausia aplinkiniai valstiečiai. Tik retai parduodavo Vidžių turguje.

Iki I pasaulinio karo užsakovai už darbą atsiskaitydavo natūra — daugiausia rugiais. Prieš pat I pasaulinį karą pradėta imti ir pinigais arba pusę užmokesčio pinigais, pusę grūdais¹⁰. Panašiai atsiskaitydavo ir statybininkai. Tarp I ir II pasaulinių karų buvo išlikusios abi atlyginimo formos, tačiau dažniau būdavo atlyginama pinigais, ypač statybininkams. Kaina pinigais nustatoma pagal grūdų vertę (1 pūdas rugių — 2 zlotai). Kainos priklausė ir nuo meistrų kvalifikacijos.

E. Talačka už gyvenamo namo sienų sukrovimą, gegnių pastatymą ir grebėstų užkalimą ėmė 50—60 zlotų, už klojimo pastatymą — apie 80 zlotų¹¹. M. Rėksnys už namo pastatymą imdavo apie 300 zlotų, už vidaus įrengimą apie 200

¹⁰ ES 113(7).

¹¹ ES 113(8).

zlotų. E. Talačka už krosnių sumūrijimą ėmė apie 25 zlotus¹². Padaryti roges iš užsakovo medžiagos kainavo 2 pūdai¹³, „panaradas“ — 20—25 zlotai. Ažuolinė statinė alui laikyti 3 kibirų talpos — 10 zlotų, 5 kibirų — 15 zlotų, o tos pačios statinės 1947—1960 m. kainavo apie 200 rublių. Oblius kainavo 2 zlotus, o 1947—1960 m. — 30 rublių.¹⁴ Palyginti brangi buvo baldų gamyba, pvz., drabužių spinta kainavo apie 80 zlotų, stalas — 15 zlotų¹⁵.

Kolūkių statybininkų brigados. Prasidėjus socialistinei statybai kaime, pasikeitė darbų pobūdis, darbo pasidalinimas ir apimtis. Iš kilo reikalas statyti ūkinius pastatus, mechanines dirbtuves, sandėlius. Tuo tikslu buvo sudarytos statybininkų brigados. A. Mickevičiaus ir Apvardų kolūkiuose jos buvo sukurtos 1950 m., „Raudonosios žvaigždės“ — 1951 m.¹⁶

Statybininkų brigadų nariais tapo anksčiau buvę statybininkai ir šiaip nagingi žmonės, daugiausia vidutinio amžiaus. Brigadininkais tapo labiausiai prityrę meistrai: A. Mickevičiaus kolūkyje — A. Ševelinskas, Rylovo — Mykolas Bogušis¹⁷, Aloyzo Bogušio sūnus.

Brigadų yra visokio didumo. Rylovo kolūkyje dirbo aštuoni—dešimt žmonių. Apvardų kolūkyje 1964 m. susidarė dvi brigados. Viena, keturių žmonių, vadovaujama Tado Milašiaus iš Kalniukų k., dirba lentpiūvėje ir einamuosius remonto darbus; antra, aštuonių žmonių, vadovaujama Edvardo Vaškevičiaus iš Girdžiūnų k., stato naujus pastatus.

Nemažai vyresniosios kartos meistrų visuomeniniam ūkiui dirba daugiausia savais įrankiais, žaliavą gaudami iš kolūkio. Jie dirba ir remontuoja įvairius ūkio padargus — ratus, roges, langus, duris ir kt.

¹² Ten pat.

¹³ Ten pat.

¹⁴ ES 113(7).

¹⁵ ES 113(8).

¹⁶ ES 113(4).

¹⁷ Ten pat.

Esant reikalui arba laisvalaikiu tiek brigadų meistrai, tiek dirbantys namuose meistrai dirba ir kitus ūkio darbus.

Kadangi seniau pagrindinė statybinė medžiaga buvo medis, todėl kolektyvizacijos pradžioje daugiausia buvo statomi mediniai trobesiai, o tam reikėjo lentpiūvių ir kitų medžio apdirbimo įrengimų. Todėl A. Mickevičiaus kolūkis įsigijo lentpiūvę, įsikūrė gana turtingas medžio apdirbimo dirbtuves. Šiuo metu jose yra medžio tekinimo ir obliavimo staklės, skiedrų, gontų piovimo mašinos ir kiti įrengimai. Daug mašinų yra pačių meistrų gamybos,— jų autorius yra brigadininkas A. Ševelinskas. Beveik nuo pat dirbtuvių sukūrimo pradžios mašinas varo elektra. Vienu metu kolūkis turėjo net savo plytinę.

Gyvenamuosius, ūkinius ir gamybinius pastatus statant, projekto nelabai tebuvo laikomasi. Rylovo kolūkyje pirmasis pastatas buvo 70 vietų medinė karvidė, pastatyta iš eksproprijuotų buožių ūkinių pastatų¹⁸, o taip pat iš kolūkio bei valstybinio miško medžiagos. A. Mickevičiaus kolūkyje kai kuriuos ūkinius pastatus buvo bandyta krėsti iš molio.

Pastaraisiais metais statybų padėtis pagerėjo, nes prie rajono vykdomojo komiteto susikūrė tarpkolūkinė statybos valdyba. Iš jos kolūkiai gauna geriau paruoštus pastatų projektus, statybinių medžiagų — plytų, skiedinį ir kt. Valdyba vadovauja ir prižiūri statybininkų darbą. Darbo jėga — kolūkio statybinės brigados. Be to, A. Mickevičiaus kolūkyje 1966 m. talkininkavo VVU studentai. 1966 m. vasarą A. Mickevičiaus kolūkis pasistatė versidę, o Apvardų kolūkis — kiaulidę.

Tačiau iki pastarųjų metų kolūkiai dar neturi nei gerai išplanuoto gamybinio komplekso, nei gyvenvietės.

Statybininkų brigadų darbo laikas daugiausia kaip ir gamyklose, nuo 9 val. iki 17 val. su vienos valandos pietų pertrauka.

Uždarbis apskaičiuojamas darbadieniais. Per darbo dieną statybininkas vidutiniškai uždirba 1,25 darbadienio. Iki

¹⁸ ES 113(4).

1966 m. mokėta natūra ir pinigais. 1965 m. Apvardų kolūkyje už darbadienį mokėta po 3 kg grūdų ir 0,5 rb. A. Mickevičiaus — po 2 kg ir 1 rb. 1966 m. pradėta mokėti pinigais. Vidutinis mėnesio uždarbis 40—50 rb. Taip pat apmokama meistrams, dirbantiems namuose. Pavyzdžiui, už rato padarymą — penki darbadieniai, vežimo (be ratų) — septyni darbadieniai ir t. t.

Pastaraisiais metais amatininkų veikla labai susiaurėjo. Gyventojai ir kolūkiai daugumą reikmenų perka parduotuvėse. Jaunoji karta mokosi naujų specialybių — vairuotojų, traktorininkų, agronomų, inžinierių. Kai kurie amatai baigia nykti arba keičia savo pobūdį, pvz., vietoj medinės statybos įsigali mūrinė ir kt.

Kalviai ir kalvės

ANTANAS STRAVINSKAS

Rengiant šį straipsnį, spaudai, pasinaudota negausia 1961 m. etnografinė medžiaga, esančia Liet. TSR MA Istorijos instituto rankraštyne, ir paties autoriaus tyrinėjimais 1966 m. Rimšės ir Gaidės apylinkėse.

Dauguma informatorių teigė, jog šiame krašte intensyvesnis geležies panaudojimas žemės ūkyje prasidėjęs gana vėlai — XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje. Igno Bužinsko (gimusio 1888 m. Rimšės apylinkėje, Rudžių k.) teigimu, šioje vietoje tik apie 1896 m. Vidžiuose buvę nupirkti pirmieji ratai geležinėmis ašimis ir pačioje XIX a. pabaigoje čia pasirodę pirmieji plūgai su medinėmis dalimis ir geležiniais noragais. Petras Kardelis prisimena, jog Girdžiūnų kaime (Rimšės apyl.) pirmasis geležinį plūgą nusipirkęs jo tėvas tik apie 1908 m. Tiesa, jau anksčiau geležinių plūgų turėjęs Rimšės klebonas, taip pat šio krašto dvaruose jų buvę. Tik apie 1910 m. šiame krašte javus pradėta piauoti dalgiais. Šio krašto kalviai — Jonas Kardelis, Nikodemas Cincėnas ir kiti dar XX a. pradžioje kaldavę tik noragus žagrėms, piautuvus, trikojus, kaustę arklius. Apie 1910 m. iš Pasmalvės atsikėlęs gyventi į dar neišsidalintą Bieniūnų kaimą Jonas Šileika jau dirbo ir visus kitus namų apyvokos daiktus, kalė naujus plūgus. Jis dirbdavo net keletui kaimų: Bieniūnų, Girdžiūnų ir Rudžių. Rimšės ir Gaidės apylinkėse vieni meistrai buvo nuolatiniai kaimų kalviai, o kiti kilnojosi iš vieno kaimo į kitą arba iš dvaro į dvarą. Dažnai kilnodavosi todėl, kad neturėjo nuosavos žemės nei darbo įrankių. Iš viso kalvių šiame krašte, ypač ponų Lenkijos metais, buvo nedaug.

Nuolatiniai kaimo kalviai dažnai buvo vadinami „metiniais“, t. y. jie sulygdavo su viso kaimo valstiečiais, priklaus-

somai nuo žemės ir darbinių gyvulių skaičiaus, taisyti visus senus žemės ūkio padargus ir kalti visus smulkius buities reikmenis už tam tikrą vienkartinį (metinį) atlyginimą. Pasi-
baigus metams, kartais pats kalvis apvažiudavo kaimynus ir pasiimdavo suderėtus javus, kartais paprašydavo ir priedų — morkų, svogūnų ar kitokių daržovių. O už naują plūgą, naujų ratų ir rogių apkaustymą kalvis imdavo dažniausiai pinigais.

Geresni šio krašto kalviai, pavyzdžiui, Augustinas Petra-
vičius iš Vėlūnų kaimo, mokėję kalti ne tik piautuvus, plū-
gus, bet ir taisyti laikrodžius, armonikas, dirbti metalines
tabokines, net kalti metalinius kryžius. Iš senesnių kalvių
dar gyvas Aleksandras Petkevičius. Jis ir dabar dirba ne tik
kolūkiui, bet ir kolūkiečiams visokius įnagius, mirusiems
paminklus, kapų tvoreles ir kt. Tokius gabius kalvius vietos
gyventojai nepaprastai vertino ir tebevertina.

Senųjų kalvių, statytų XIX a. pabaigoje — XX a. pra-
džioje, šiose apylinkėse beveik neišliko. Kalvės, statytos apie
1910—1940 m., faktiškai jau sunykusios arba labai apleistos.
Kai kurios buvo statytos iš molio, kitų sienos iš rąstų ar iš
lentų.

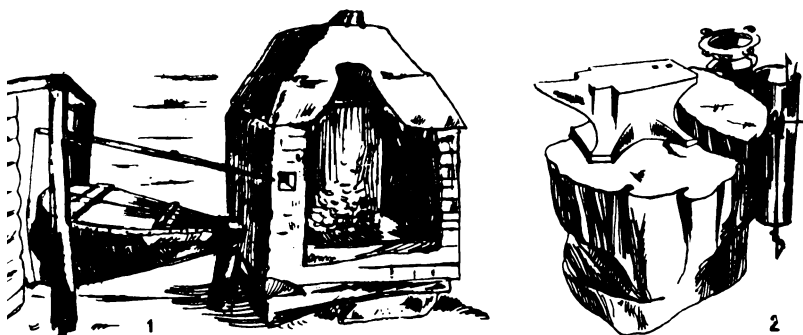
Tokio likimo susilaukė gabaus geležies, ir net akmens,
kalimo meistro, staliaus Aloyzo Bogušio, gim. 1898 m., kalvė,
statyta apie 1920 m. (Rimšės apyl., Antalgės k.), Felikso Mi-
linkevičiaus, gim. 1889 m., nors statyta jau po II pasaulinio
karo (Gaidė), Antano Gedžiūno kalvė, statyta apie 1936 m.
(Gaidės apyl., Skripkų k.), Jono Dubakos, gim. 1904 m., (Ma-
gūnų k.) ir kt. Kai kurios kalvės buvo labai mažos, maždaug
2,7 m×3 m (A. Bogušio), čia buvo dirbama tiktai sau. Kiek
didesnės: 4 m×5 m (A. Gedžiūno), arba 5 m×6 m (J. Duba-
kos). Šiose didesnėse buvo dirbama visam kaimui ar net
apylinkei.

Viena iš būdingiausių šio krašto kalvių yra A. Petkevi-
čiaus, gim. 1907 m. (Gaidės apyl., Kukutėnų k.), nors ji sta-
tyta iš rąstų ir jau po II pasaulinio karo (1946 m.). Kalvė ne-
didelė (3,39 m×4,54 m), kaip ir įprasta kaimo kalvėms, pasta-

tyta prie kelio į sodybą per 30 m nuo gyvenamo namo ir per 20 m nuo tvarto. Savo planine struktūra visai panaši į daugelį rytų Lietuvos kalvių: įėjimas iš galo (atidarytos durys — pagrindinis šviesos šaltinis), kairėje sienoje — labai mažas langutis, prie šios sienos pastatyti net du stalai, vienas — įrankiams, kitas — švitruvi ir spaustuvui. Gale įrengtos dumplės (iš kairės pusės) ir žaizdras (iš dešinės pusės; juos darė pats kalvis), čia pat ir priekalas. Prie dešinės sienos pritaisytas mažas suolelis, arčiau durų — grėžimo mašina ir prie pat durų pastatyta dėžė anglims. Ši kalvė yra trečioji (dvi jau sunykusios), todėl ji paveldėjo daug tradicinių vidaus įrengimų bei įrankių. Sakysime, žaizdras. Jis apgaubtas kamino formos sienelėmis ir faktiškai iš trijų pusių izoliuotas nuo kalvės erdvės, tai yra nuo kalvės sienos ir nuo dumplių (1 pav.). Kamino sienelių aukštis nuo grindų — 1,37 m, o nuo žaizdro — 0,74 m; sienelės storis nuo dumplių pusės — 0,24 m ir nuo patalpos — 0,17 m, kamino plotis — 1,27 m. Kairiojoje kamino sienelėje įtaisyta lentynėlė smulkiems įrankiams susidėti. Tradicinės formos ir konstrukcijos dumplės įrengtos kairiojoje žaizdro pusėje tarp dviejų stulpų. Prie tų stulpų įtaisyta kartis dumplėms kilnoti. Dumplės čia padarytos ne iš karvės ar kitokios odos, kaip įprasta, bet iš trofėjinio vokiškos valtės brezento.

Įdomu, kad šioje kalvėje priekalo kaladėje yra įtaisyti indai vandeniui ir skylių degintuvams laikyti (2 pav.). Be to, ant atskiros kaladės pritvirtintos žirklių skardai kirpti. Be tradicinių kalvio įrankių — kūjų, replių ir kt. — čia randame originalų spaustuvą varžto galvutei laikyti, stovelį kaitintai geležiai atremti, stovą, ant kurio pastatoma arklio koja valant kanopą, natūralaus didumo skardinių plūgo dalių formų, kurių niekur kitur neaptikta. Apskritai, šios kalvės inventorius labai turtingas: yra daugiau kaip keturiasdešimt įrankių.

Daugėjant žemės ūkio mašinų ir kitokių gamybinių įrankių, senos šio krašto kalvės jau nebegali patenkinti kolūkių ir tarybinių ūkių poreikių. Todėl, kaip ir kitur, čia statomos

Kalvė Kukutėnų k.: 1 — žaizdras, 2 — priekalas

naujos, moderniškai įrengtos kalvės — mechaninės dirbtuvės. Paminėtina Apvardų kolūkio (Rimšės apyl., Bieniūnų k.) kalvė, statyta 1959 m. Nors ši kalvė statyta palyginti neseniai iš silikatinių plytų ir dengta šiferiu, nors jos plotas gana didelis ($7,5 \times 10$), tačiau savo planu ir vidaus įrengimais yra tarsi pereinamasis kalvių tipas nuo tradicinių prie modernių. Įdomiausia yra tas, kad žaizdro ugnis pučiama dviem įrenginiais: elektros varomu ventiliatoriumi ir virš jo įrengtomis tradicinėmis dumplėmis. Nors čia elektra naudojama nuo kalvės pastatymo (1959 m.), tačiau neatsisakoma ir tradicinių dumplių, ypač tada, kai laikinai nutrūksta elektros srovė.

Kitos kolūkio kalvės įrengiamos senose, perstatytose ar šiaip kalvei pritaikytose patalpose. Tokia yra V. Rylovo kolūkio (Rimšės apyl.) kalvė, įrengta prieš II pasaulinį karą buvusio gyvulių supirkimo punkto vietoje¹. Kalvės patalpa didelė ($8,5 \times 5,5$). Apie 1950—1954 m. čia buvo suvežti įrankiai iš aplinkinių kalvių — A. Bogušio, V. Žuromskio ir B. Zagarskio, t. y. iš atskirų brigadų. Kalvės planas visiškai skiriasi nuo tradicinių kalvių planų. Įėjimas čia nors ir iš galo, tačiau ne per patį vidurį, o kiek į šoną. Kitame patalpos gale, kairiajame kampe, įrengtas didesnis žaizdras, o dešiniajame — mažesnis, todėl patalpoje stovi du priekalai. Be to, čia yra patalpa elektros generatoriui, pastatytos dve-

¹ ES 113, apr. Nr. 6, p. 14—17.

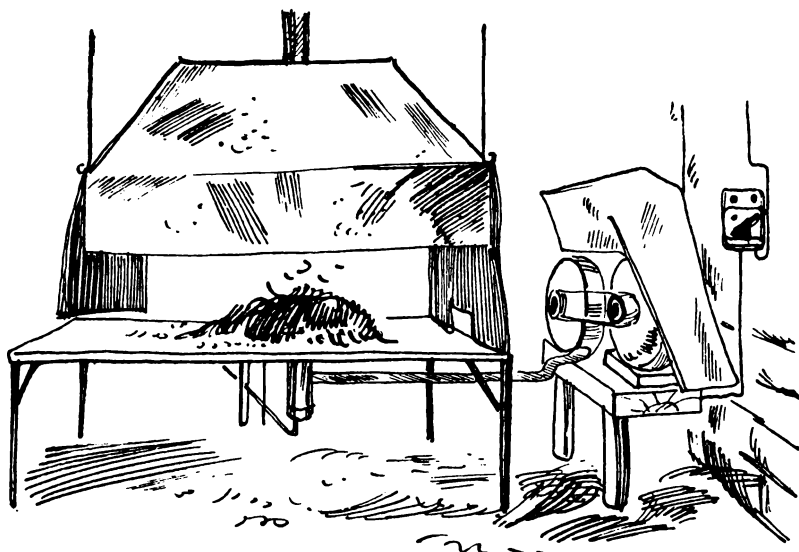
jos gręžimo staklės, elektra varomas švitras ir kiti įrenginiai. Esama čia ir tradicinių liekanų: vienas žaizdras nuo ventiliatoriaus atitvertas aklina mūro siennele, kuri panaši į senoviškų krosnių kaminus. Sieneleje taip pat yra anga smulkiems įrankiams susidėti.

Nors šios kalvės inventorių buvo surinktas iš įvairių kalvių, jis palyginti nelabai gausus: vos dvidešimt pačių būtiniausių įrankių, be kurių neįmanomas joks kalvio darbas. Ne vienas šių įrankių yra pagamintas paties kolūkio kalvio N. Molotoko (gim. 1915 m. Maskvoje, o nuo 1920 m. gyvenančio Rimšės apyl., Fermos k.). Kalvis N. Molotokas amato mokėsi Baltarusijos TSR, o vėliau, apie 1936 m., jau lenkų okupuotoje teritorijoje, už dvidešimt zlotų laikė lenkų Amatų rūmų organizuotus egzaminus.

Daug modernesnė ir nieko bendra neturinti su tradicijomis kalvėmis yra A. Mickevičiaus kolūkio kalvė Skripkų k., už 3—4 km nuo Gaidės, t. y. naujame kolūkio centre. Didžiuliame mechaninių dirbtuvių pastate yra gana erdvi patalpa kalvei (6×6). Čia įrengtas žaizdras (p. 115) prisiliekant visų saugumo technikos reikalavimų. Elektros motoru varomas ventiliatorius metaliniu vamzdžiu perduoda oro srovę iš apačios į patį žaizdro centrą. Oro srovės padavimą galima nesunkiai reguliuoti specialiu įtaisu. Priekalas, kaip ir daugelio šio krašto kalvių, pirktas parduotuvėje Vidžiuose (Baltarusijos TSR) dar 1936 m.

Šios kalvės inventorių taip pat negausus. Tiesa, be kalvės, yra elektra varomos metalo tekinimo staklės ir kito mechaninių dirbtuvių inventoriaus.

Atskirose brigadose buvusios kalvės yra naikinamos ir visa mechanizatorių bei kalvių darbo jėga koncentruojama vienoje, daugiausia dviejose vietose. Todėl ir darbo vienam ar dviem kolūkio kalviams (išimtis čia A. Mickevičiaus kolūkis) iš tiesų yra labai daug. Pavyzdžiui, Apvardų kolūkio, turinčio 2600 ha žemės, kalvis S. Paukštė dirba net 4 laukininkystės brigadoms ir taiso visą kolūkio techniką (drauge su mechanizatoriais): 2 grūdų kombainus, 5 vikšrinius trak-

Kalvės žaizdras Skripkų k.

torius ir 7 kitų markių traktorius, 6 arklines kertamasias, 5 arklines šienapiūves ir 4 traktorines šienapiūves, 2 siloso kombainus, 6 traktorinius plūgus, 8 kultivatorius, 10 sėjamųjų mašinų ir daug kitos technikos, o retkarčiais tenka kiek paremontuoti 6 sunkvežimius ir lengvąją mašiną. Panašiai dirba ir V. Rylovo kolūkio vyr. kalvis N. Molotokas, jo padėjėjas M. Dubaka ir suvirintojas L. Rubinas.

Pastaraisiais metais kalviams pradėtas mokėti pastovus darbo užmokestis: pavyzdžiui, V. Rylovo kolūkio vyr. kalvis, taip pat suvirintojas, gauna pastoviai po 75 rb, o padėjėjas — 55 rb per mėnesį, A. Mickevičiaus kolūkio vyr. mechanikas per mėnesį uždirba 100 rb, mechaninių dirbtuvių vedėjas — 80 rb, o kalviai — po 65 rb. Jiems dar leidžiama nusipirkti javų už savikainą.

Taigi, trumpai sakant, Rimšės, Gaidės ir kitose Ignalinos rajono apylinkėse senosios kalvės, statytos XIX a. pabaigoje — XX a. pradžioje, baigia sunykti, o senieji meistrai — išmirti.

Šiose apylinkėse dar galima aptikti liekanas labai mažų kalvių, kuriose kadaise dirbdavo valstietis tik pats sau. Antroji kalvių grupė — vadinamosios kaimų kalvės, kur būdavo dirbama net keliems gretimoms kaimams ar visai apylinkėi. Ir trečiajai grupei priklauso pastaraisiais metais statytos erdvios ir moderniškai įrengtos kalvės — mechaninės dirbtuvės, kuriose koncentruojami to ar kito ūkio mechanizatorių ir kalvių darbai.

Kaimo puodžiai

JUOZAS KUDIRKA

XIX a. viduryje Bieniūnų ir Tripuckų kaimus sujungino du dideli įvykiai: Čyplys iš Rygos parsivežė žibalinę lempą, o Zigmas Dubaka — piūklą. Ir ėjo žmonės iš tolimų kaimų žiūrėti balanos ir kirvio konkurentų. Vyresnio amžiaus Rimšės ir Gaidės apylinkių gyventojai dar pamena, kai patys dirbdinosi daugelį namų apyvokos reikmenų. Per šimtmetį neatpažįstamai pasikeitė kaimiečių butis. Vidutinio amžiaus šeimininkės dabar jau nebenori tikėti, jog dar šio šimtmečio pradžioje kai kur valgis virta ir kepsnys kepta moliniuose induose, o kai kur ir šiuos indus pasigamindavo pačios šeimininkės.

XIX a. pabaigoje jau visur atsirado puodžių profesionalų, jų pagausėjo ir šiame krašte, todėl moterims pačioms ir neteko gamintis indų, kas pietryčių Lietuvoje buvo ne naujiena. 1897 m. Zarasų apskrityje dirbo dvidešimt keturi puodžiai¹. Iš ekspedicijos metu surinktos medžiagos² matyti, kad XIX a. pab.—XX a. pradžioje Bieniūnų kaime dirbo puodžius Jonas Arlauskas, o Julionių kaime per I pasaulinį karą šiuo amatu vertėsi jo mokinys Kostas Svirdivskas. Apie J. Arlauską mažai tepavyko surinkti žinių. Žinoma, jog gimė jis Bieniūnų kaime. Atitarnavęs dvidešimt penkerius metus kariuomenėje, tame pat kaime išsinuomojo pirkelę ir dirbo. Molį paruošdavo žmona. J. Arlauskas darė puodynes, virimo indus, ir ypač garsėjo keptuvėmis. Vilniaus M. K. Čiurlionio vidurinės meno mokyklos moksleiviams pavyko vieną jų surasti (1 pav.). Keptuvės aukštis 11 cm, dugnas

¹ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г., XVII, Ковенская губерния, СПб, 1904, p. 202—203.

² Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejus Vilniuje, byla: Puodininkystė, aplankas Nr. 3.

35×23 cm, viršus 41×30 cm. Lyginant su analogiškais ano meto puodžių dirbiniais, ši keptuvė yra daug didesnė už juos ir padaryta kruopščiau. Briaunos sustorinimas dirbiniui suteikė gražesnę išvaizdą ir saugojo nuo trūkinėjimo.

J. Arlauskas kaimynų arkliu gaminius vežiodavo po aplinkinius sodžius, o turgaus dienomis — į Zarasus ir Vidžius. Ypač mėgo prekiauti Vidžiuose Trijų karalių „kermošiaus“ metu. Už gaminius ėmė pinigais ir grūdais.

Neturime žinių, kaip J. Arlauskas dirbo indus. Iš dalies šią spragą užpildo turima medžiaga apie K. Svirdivską. Kadangi pastarasis gamino tokios pat paskirties indus, kaip J. Arlauskas, ir buvo jo mokinys, reikia manyti, ir gaminti turėjo juos panašiu būdu, kaip mokytojas. K. Svirdivskas turėjo 1 ha žemės, pirkia, tvartelį ir pirtelę. Pragyveno iš žemės ir karvės, bet I pasaulinio karo metu, negalėdamas išmaitinti aštuonių vasarą pas ūkininkus tarnaujančių vaikų,— be to, tuomet apylinkėje nebuvo puodžiaus,— pats ėmėsi gaminti molinius indus (K. Svirdivskas mirė 1964 m. Kupiškyje, būdamas 84 m. amžiaus).

K. Svirdivskas mėlyną molį (šlyną) kasė ir kibirais nešė iš kaimyno lauko (kartais atsiveždavo kaimynų arkliais). Medžiagą paruošdavo tokiu būdu: į sudrėbtą ant lentų molį pridėdavo smulkių žvirgždų, t. y. sutrintų ir išsijotų perdegusių pirties akmenukų, ir gerai kojomis suminkydavo. Puodai su žvirgždo priemaiša molyje būdavo tvirtesni, ne taip trūkinėdavo. Lipdė virtuvėje, vakarais prie balanos. Puodžiaus ratas buvo iš dviejų skirtingo dydžio medinių skritulių. Apatinį (didįjį) skritulį su mažuoju jungė keturi mediniai skersiniai. Per skylę apatinio skritulio centre buvo pervertas į viršutinį skritulį besiremiantis kuolas — ašis. Paruoštą šlyną suvoliodavo į volelius, iš jų susukdavo norimos formos dugną ir iškeldavo šonus, o norimą indo formą išgaudavo spaudydamas. Gaminio išorę aplyginęs mediniu peiliu, galutinai apdailindavo šlapiu skuduru. Džiovino prie duonkepės krosnies įruošiose lentynose, degė toje pat krosnyje sausomis malkomis. Pakraudavo dvi eiles (iki 50 vie-

netų) puodų³, degė keturias—penkias valandas, iki pabała. Tada karštus, tik ištrauktus iš krosnies, merkė į prieš dvi savaites užraugtą duonos raugą, kuriame laikydavo iki atauš. Rūgštyje puodai pajuosdavo ir sutvirtėdavo. Be virimo ir kepimo indu, puodžius lipdė svarelius (akmenukus) tinklams. Keptuves darė su dangteliais; dangtelių viršuje prili-pindavo rankenėles. Išorines keptuvių sienėles papuošdavo kripute.

Gaminius pardavinėdavo namuose ir vežiodavo po aplin-kinius kaimus dviračiu vežimėliu. Dažniausiai mainė į grū-dus ir kitus maisto produktus: už indą pirkėjas privalėjo atseikėti perkamą indą javų. Tokiu pat būdu už grūdus par-duodavo ir J. Arlauskas.

XX a. III—V dešimtmetyje Magūnų ir Vendžioniškių kaimuose dirbo šeši puodžiai (pirmasis čia įsikūrė smal-viškis Vanagas su sūnumi). Iš jo amato išmoko Zavec-kai, o iš pastarųjų — Kučinskas. Vanagai ir Zaveckai buvo giminės (S. Zaveckas — Vanago žentas). Taip susidarė savo-tiška „puodžių mokykla“, savo gaminiais atspindinti atskirų meistrų individualius sugebėjimus ir bendrybes, o tatai lei-džia aptarti juos visus bendrai (atskirai nuo jų, Kukatėnų kaime dirbo dar vienas puodžius)⁴. Puodininkvstė jiems bu-vo pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Visi puodžiai, išskyrus Vanagus, nuomojosi žemės sklypelius su trobomis, laikydavo kiaulę, karvę (ganyklą taip pat samdėsi, arklį teturėjo vie-nas, kiti samdydavosi). Amatininkus į šias vietas sutelkė geras molis, kuri puodžiai kasė savo sklypeliuose arba ūki-ninkų žemėje — mainais už puodus.

Puodžiai gamino ąsočius, puodynes, indus medui ir uogie-nei, puodukus, dubenis, cukrines, gėlių vazonus, vaikams taupomasias kasas ir švilpukus, indus žydų šventėms. Ga-miniai buvo įvairių formų ir talpos. Žiedė virtuvėse ant

³ W Hołubowicz. Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi, Toruń, 1950, p. 222.

⁴ Ten pat, 17.

„varstotų“ (kojinių puodžių ratų). Džiovino virtuvių palubėse ant lentynų, vasarą lauke — pašiūrėse. Žiemą prieš degdami nužiestus gaminius dar džiovindavo duonkepėse krosnyse. Per mėnesį išdegdavo vieną krosnį. Norėdami išvengti gaisrų, krosnis statėsi atokiai nuo trobesių. Produkcijos didžiumą glazūruodavo. Glazūrą pirkto paruoštą arba gaminosi namuose — sudeginto švino ir molio mišinį sumaldavo girnomis ir įpildavo duoninės rūgšties, kad liejant geriau liptų. Kai neturėdavo švino, maldavo smėlį su duonos rūgštimi ir šį mišinį vartojo vietoj glazūros, nors jis tikrosios glazūros toli gražu neatstojo. Tokiu būdu buvo bandoma pritaikyti žiestinėje keramikoje lipdytinės keramikos grūdinimo būdus. Indus degė ir glazūravo vienu degimu, tik indus medui glazūruodavo du kartus, nes vieną kartą glazūruoti indai medų praleisdavo. Indus parduodavo turgaus dienomis Apse, Dūkšte, Ignalinoje ir Turmante. Puodų kainą apskaičiuodavo pagal „štukas“, t. y. talpą (viena „štuka“— 3 dubenėliai, 4 puodukai ir t. t.). „Dvištukavas“ indas kainavo dukart brangiau, negu „vienštukavas“. II pasaulinio karo metu indus parduodavo ir už grūdus, tiktai dabar jau dvigubai brangiau, negu I-jo pasaulinio karo metu.

Nors ūkis reikalavo daug molinių gaminių, rimšiškieji puodžiai nemaža laiko skyrė gaminių puošybai. Puošimui naudojo tuo metu etnografinėje Lietuvoje paplitusius puošybos būdus: kontūrinį (5, 6, 7 pav.), plastinį (2, 3 pav.) ir tapybinį (4 pav.). Ypač buvo kreipiamas dėmesys į ąsočių ir gėlių vazonų puošimą, nors vazonų puošimas tuo metu buvo būdingas tik nedaugeliui Lietuvos vietų. Puodžiai, kaip dekoratyvinį elementą, gėlių vazonams pritaikydavo keturias rankenėles: originaliai atrodo susuktos iš dviejų molio volelių rankenėlės medaus indams. Sukdami puodžiaus ratą, petelių srityje indus apvedžiodavo dantytu ratuku, pavinguodavo pagalėliu, puošdavo guminiiais pavilgintais dažuose štapukais ir kt. Amatininkų kūrybinius ieškojimus atspindi ąsočio proporcijų puodynė, kurios kaklelį puošia balta, geltona ir žalia spalva nutapyta gėlė (4 pav.). Daug dėmesio buvo skiriama grietinės indelių puošybai. Mėgsta-

1 — Keptuvė, 2 — vazonas gėlėms, 3 — cukrinė, 4 — puodynė pienui,
5 — ąsotėlis, 6 — puodelis grietinėlei, 7 — puodas grietinei

mas puošybos būdas buvo briaunos išlankstymas, tuo metu paplitęs Kuršėnuose, Radviliškyje ir kitose Lietuvos vietose⁵.

XIX a. pab.— XX a. I-je pusėje Rimšės ir Gaidės apylinkėse dirbę puodžiai, kaip ir jų kolegos kitur Lietuvoje, dirbo kuklų, bet tuo metu labai svarbų darbą — aprūpino sodžių taip reikalingais gaminiiais; ir jeigu sodietės didžiavosi vienas už kitą gražesniais ant darželių tvorų džiūstančiais ąsočiais, įvairiaspalviais gėlių vazonais, tai reikia padėkoti tiems, kurie nešykštėjo laiko ir į gaminius įdėjo savo sielos dalelę.

⁵ P. Galaunė, Lietuvos liaudies menas, Keramika, Vilnius, 1959, pav. 295, 297.

Audinių apžvalga

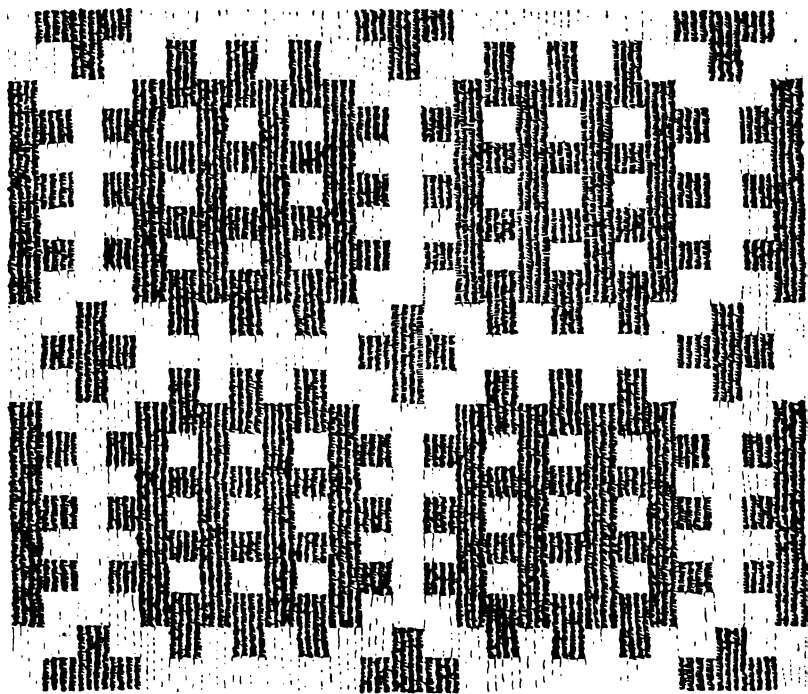
REGINA SIPAVIČIŪTĖ

Rimšės ir Gaidės apylinkėse audinių radome daug. Patys gražiausi, labiausiai paplitę yra baltieji audiniai: staltiesės, užvalkalai, rankšluosčiai. Jie audžiami iš lino ir medvilnės. Linas daugiausia natūralios spalvos, kartais padažomas rusvai, žalsvai, melsvai. Dažoma vadinamais natūraliaisiais dažais (alksnių, eglių kankorėžiais, svogūnų lukštais ir kt.).

Rankšluosčiai audžiami dimais, servetine technika. Dimais audžiama keturnytai, aštuoniantai. Servetine technika audžiami raštai daug įvairesni, nes pati technika leidžia imti stambesnes rašto dalis, laisviau keisti rašto proporcijas ir jų tarpusavio santykį. Uždara kompozicija gaunama susmulkinant rašto dalis pakraščiuose ar galuose. Kartais (ypač senesniuose) užaudžiami žičkai. Dažniausiai aptinkamas toks užbaigimas: pakraščiuose susmulkinamos rašto dalys, o galuose prisiuvami mežginiai. Ne visuomet rankšluosčio ir mežginio ornamentas turi stilistinę ryšį. Paprasčiausiai moterys į tai nekreipia dėmesio. Siūdomos mežginį prie rankšluosčio, jos daugiausia vadovaujasi jausmu „tinka“, „netinka“.

Reikia atskirai pakalbėti apie šio krašto mežginius. Tai ažūrinės staltiesės ir staltiesėlės ir mežginiai paklodėms, rankšluosčiams, užvalkalams (*karunkos*). Mezgama iš linių (senesnieji mežginiai) ir medvilninių siūlų. Rankšluosčiams, užvalkalams mežginiai neriama iš plonesnių siūlų ir būna jautresnio piešinio, o mežginiai paklodėms — iš storesnių siūlų, todėl piešinys paprastesnis, reljefiškesnis. Piešinio motyvai čia labai įvairūs: augaliniai, geometriniai.

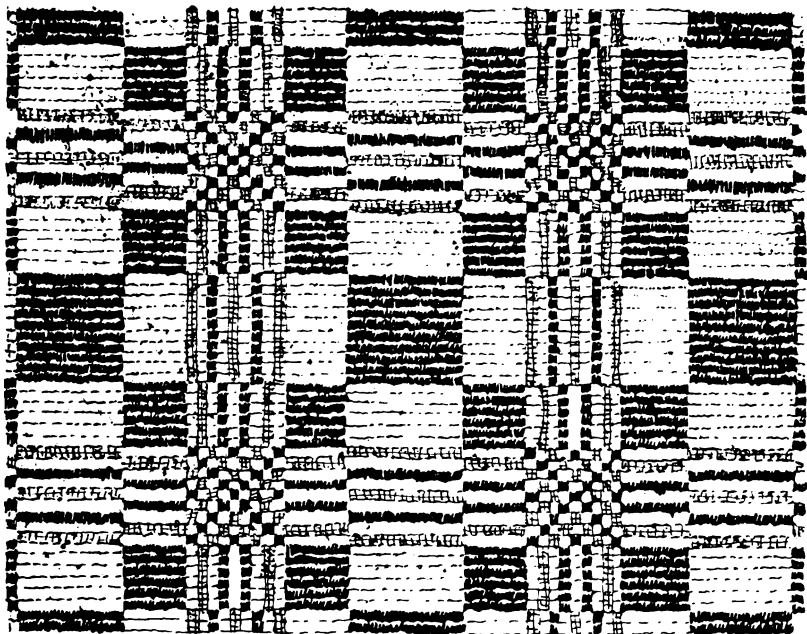

Rankšluostis (linas ir medvilnė, 1912). Petriškių k.,
audė Anelė Panavičienė

Nors baltas staltieses (austas namuose) vis labiau išstumiama pirktos parduotuvėje, bet šiame krašte radome jų nemažai. Daugelio raštai nekontrastingų tonų ir savo architektonika kiek skiriasi nuo rankšluosčių: stambesni, didesnis piešinio raportas. Labiausiai mėgstama technika — servetos, rečiau — dimai. Žaliava — linas ir medvilnė.

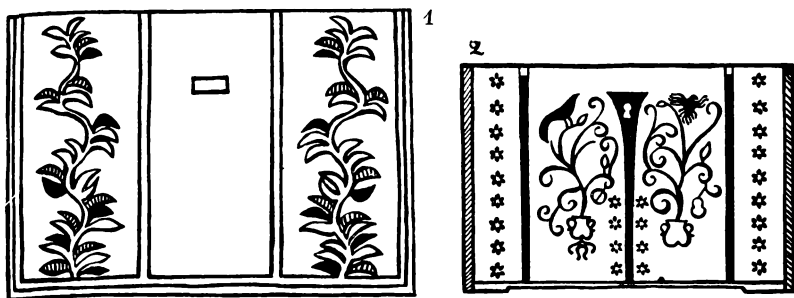
Užvalkalai daugiausia languoti. Spalvos neryškios, nuo dažno skalbimo apiblukusios ir todėl būna malonių pastelinių derinių. Austa dažniausiai dvinytai ir ruoželiu. Žaliava — beveik visur linas.

Margą, namuose austą lovatiesę rasime kiekvienoje troboje. Tiek raštais, tiek spalvų deriniu, taip pat technika jos labai įvairios. Visų pirma — lovatiesės, austos ruoželiu ir

Lovatiesė (medvilnė, vilna, 1916). Ažukalviškės k., audė Juzė Petraitytė

dvinytai. Jos paprastai būna languotos ir skersadryžės. Lan-
gų kompozicija nesudėtinga: languojama paprastai, aiškiai,
mėgstamos stambesnės plokštumos, spalvų nedaug. Skersa-
dryžėse lovatiesėse ritmas dažnesnis, daugiau spalvų. Jos
žavi kolorito vientisumu, ramia, bet sodria spalvine gama.
Tiek languotose, tiek dryžuotose lovatiesėse dažniausiai ap-
tinkama raudona spalva, kuri yra derinama su mėlyna, žalia,
rečiau geltona spalva. Žaliava labai įvairi. Pakulinės lova-
tiesės dėvimos kasdien. Kitų metmenys lininiai ar medvil-
niniai, o ataudai — vilna. Dėvimos šventadieniais ir būna
ryškesnių, sodresnių spalvų. Labai turtingos faktūros lova-
tiesės, austos keturnyčiais dimais. Spalvų nedaug. Paprastai
derinamos dvi spalvos: juoda (dažniausiai rašto fonas) ir
kuri nors kita: rausva, žalia, raudona, geltona. Neretai rašto
dalis ataudžiama kitokia spalva ir išgaunamas skersadryžio

Skrynios: 1. Rimšės apyl., Ažukalviškės k., J. Petraitytės (apie 1867);
2. Rimšės apyl., Žibakių k., E. Vaškevičiaus (XIX a. antra pusė)

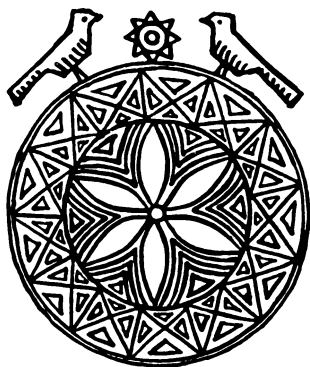
audinio įspūdis, tokiu būdu praturtinama spalvų skalė, paįvairinamas piešinio ritmas, padidinamas rašto raportas. Aiškiai pastebimas pamėgimas stambesnių plokštumų, vengiam perkrovimo smulkiomis, kompozicijai nereikšmingomis detalėmis.

Populiariausi raštai, be keturnyčių dimų, yra „broliukais“, „agurkiniai“, „žvaigždutėmis“.

Atskirą ir gausią grupę sudaro grindų takai. Jie audžiami iš pačių paprasčiausių žaliavų — pakulų, skudurų. Audiavimo technika — ruoželis, dvinytas, rečiau dimai. Tai daugiausia skersadryžiai audiniai. Takai, turint galvoje jų paskirtį, yra gana gyvų spalvų. Tiesa, jos neryškios, nerėžiančios, bet aiškios, ramios. Visas takų grožis yra linijų dryžių ritme. Nors kompozicinės galimybės yra labai ribotos, bet čia daugiausia įdėta individualios kiekvienos audėjos kūrybos. Jei lovatiesių, rankšluosčių raštus paprastai nusižiūri viena nuo kitos, tai į takus nekreipia tiek dėmesio ir audžia kiekviena pagal savo skonį ir sugebėjimus.

Praktiškos yra medžiagos drabužiams — sijonams, kostiumėliams, paltams. Jos daugiausia vilnonės, retkarčiais lininės, audžiamos ruoželiu ir dvinytai. Spalvinė gama rami, dusli. Dažnai paliekama natūrali vilnos spalva. Čia nėra didelių nei toninių, nei spalvinių kontrastų. Audiniai ramūs, rimti, praktiški, kaip ir pats kaimo žmogus.

Rimšės ir Gaidės kraštas — tipiškas Aukštaitijos kraštas audimo tradicijomis. Čia, kaip ir kitur aukštaičių, labiausiai mėgstami baltieji audiniai, santūri lovatiesių spalvinė gama, įprasti ir pamėgti rytiečių raštai.

Švietimas iki 1919 m.

MEILUTĖ LUKŠIENĖ

Švietimas feodalizmo laikotarpiu. Šiandienės Rimšės ir Gaidės apylinkės anuo metu buvo tolokai nuo didžiųjų prekybos kelių ir nuo svarbesniųjų valstybės administracinių bei prekybinių centrų. Kiek didesnių miestelių čia nerandame, todėl ir mokykloms kurtis nebuvo palankesnių sąlygų. Nors Rimšėje bažnyčia pastatyta 1747 m., o netolimame Dūkšte buvo įsikūrę pijorai, kurie paprastai laikydavo mokyklas, bet tuo tarpu nepavyko aptikti žinių, kad prie tų institucijų būtų veikusios mokyklos. Iš senesniųjų vidurinių mokyklų tų apylinkių žmonėms artimiausia buvo Daugpilio jėzuitų kolegija, įkurta — pagal J. Jaroševičių — 1582 m., o parapinė pradinė mokykla — Dusetose, veikusi jau 1744 m.

XVIII a. paskutiniame ketvirtyje, susikūrus Lietuvos—Lenkijos valstybėje savotiškai švietimo ministerijai, vad. Edukacinei (Švietimo) komisijai, pradėta žymėti veikiančias mokyklas. Breslaujos apskrityje, kuriai priklausė Rimšės ir Gaidės apylinkės, T. Viežbovskio žiniomis, 1777 m. parapi-

nės mokyklos buvo Breslaujoje, kur mokėsi 3 bajorai ir 25 miestiečiai ir valstiečiai, Drūkšiuose (12 mok.), Dūkšte (4 mok.), Smalvose (28 valstiečiai ir miestiečiai), Apse (14 mok.), Tauragnuose (15 valstiečių), Kuktiškėse (25 mok.), Vidžiuose (19 mok.), Zarasuose (12 mok.). O 1781 m. dar prisideda Salako parapiinė. Pačioje XIX a. pradžioje Breslaujos apskrityje nepagausėjo mokyklų, tas matyti lentelėje. Vėliau žinių apie šią apskritį visai sumažėja, ir sunku ką nors tikra pasakyti.

Rimšė ir Gaidė priklausė Drūkšių parapijai, todėl šių apylinkių žmonėms XVIII a. gale buvo lengvai pasiekiamos parapiinės mokyklos pačiuose Drūkšiuose, Dūkšte, Smalvose, taip pat Vidžiuose ir Apse.

Aplinkinėse mokyklose 1804—1818 m. mokinių buvo:

Mokykla ¹	1804 m.	1805 m.	1807 m.	1808 m.	1809 m.	1812 m.	1818 m.
		1—14					
Breslaujos	8	11—12	13	10	21	22	
Drūkšių	16	18	18	10	14	12	
Jozefatovo					13	24	
Salako	10		11				7
Smalvų	10			13			
Tauragnų	3	9	9				8
Vidžių	9	12					7
Zarasų							10
Mintaučių k.			6				
Smalinėnų k.		12	12				
Bužionių k.		14	9				

Be parapiinių mokyklų, Lietuvoje jau XIX a. pradžioje žymėtinai paprotys mokyti vaikus rašto ir tikėjimo namie ar susidėjus keliems kaimynams. Tai vadinamos kaimo mokyklėlės arba bakalorijos. Šis paprotys buvo plačiai paplitęs

¹ Lentelė sudaryta, remiantis dokumentais, esančiais VUB RS, f. 2—KC, 235, 237, 238, 253, 261.

vakarinėse Lietuvos srityse. Panašiai buvo ir rytinėse. Antai senojo Vilniaus universiteto studentai, rinkdami kraštotyros medžiagą, 1827 m. rašė: „prie kai kurių parapijų bažnyčių, pvz., Drūkšiuose (Drisvėtose) ir Zarasuose, vargonininkai pamoko valstiečių vaikus skaityti ir rašyti. Turtingesnieji valstiečiai žiemą laiko skaityti mokantį daraktorių (dėkretor), kuris moko jų vaikus. Todėl bažnyčiose dažnai matyti valstiečiai ir valstietės iš knygos besimeldžiančios...“² Tas paprotys liko ir antrajame XIX a. ketvirtyje.

Šiaip nuo seniausių laikų kalbamos apylinkės priklausė Vilniaus vyskupijai. Bet carinei valdžiai skeliant 1843 m. Vilniaus guberniją į dvi (Kauno ir Vilniaus), atitinkamai buvo pakeistos ir senosios Žemaičių bei Vilniaus vyskupijų ribos. Tokiu būdu šiaurės rytų Lietuvos juosta, priskirta Kauno gubernijai, buvo įjungta į Žemaičių-Telšių vyskupiją, ir šiose apylinkėse įsigaliojo 1841 m. Žemaičių vyskupijos gautas iš carinės valdžios leidimas steigti parapines mokyklėles dėstomąja lietuvių kalba su sąlyga, jei bus mokoma ir rusiškai. Labai susirūpinta liaudies švietimu, M. Valančiui perėmus valdyti vyskupiją (1850 m.). Tuo pačiu metu ir carinė valdžia ėmė daugiau dėmesio kreipti į šį klausimą: nemaža čia iniciatyvos rodė Valstybinių turtų ministerija po 1843 m. Kiseliovo reformos. 1850 m. jau veikė Vidžiuose ir Breslaujoje Valstybinių turtų ministerijos mokyklos su rusų dėstomąja kalba.

Bemaž visoje Žemaičių vyskupijos teritorijoje buvo jaučiama tam tikra trintis tarp valančinių mokyklų ir valdinių. Ji didesnė buvo ten, kur iš seno gyva tebebuvo mokyklų tradicija, kur tankesnis buvo jų tinklas,— čia pažymėtinos vakarinės Lietuvos sritys. Pagaliau ir valančinių mokyklų dygo pirmiausia gausiau ten, kur buvo gilesnės švietimo tradicijos, kur daugiau laisvųjų ar nelažinių valstiečių. Tuo atžvilgiu rytinės Lietuvos sritys atsiliko: čia daugiau mokytasi namuose. Pavyzdžiui, M. Valančiaus buvo reikalaujama, kad kiekvienais metais dekanatai atsiskaitytų apie mokyklas

² M. Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos, II, Kaunas, 1938, p. 182—183.

ir besimokančius. 1853 m. Zarasų dekanatas (jam priklausė Vidžių, Apso, Breslaujos, Drūkšių, Rimšės, Dusetų, Antazavės, Belmonto ir kt. parapijos) nurodė 546 besimokančius, iš kurių 348 mokėsi kaimuose, ir jie mokėsi grupėmis namie, bet ne mokyklose, pvz., Apso apylinkių kaimuose mokėsi net 162 vaikai, Vidžių (1854 m.) — 53, o valdinėje Vidžių mokykloje — 22³. Pažymėtina, kad Vidžių kaimo mokyklėlių mokytojų tarpe įrašytos 3 mokytojos: Lisiškių, Mateikiškių ir Karpiškių bajorų vienkiemiuose. Nors to meto statistiniai duomenys ne visada tikslūs, bet Valančiaus ir kitų švietėjų primygtinis reikalavimas rūpintis švietimu netrukus ėmė duoti rezultatų. Į vyskupijos kasmet keliamą dekanatams klausimą, kiek yra mokančių skaityti, Zarasų dekanatas atsakė, kad 1853 m. skaityti mokėsi 369 (anksčiau minėtoje ataskaitoje nurodyta daugiau), 1854 m.— 927⁴.

Kuria kalba mokė tuomet vaikus šiose apylinkėse, tuo tarpu neturime tikslių duomenų. Galime apytiksliai spręsti iš žinių apie gretimas sritis. Šiaip žinomas faktas, kad Vilniaus vyskupijoje bažnyčiose buvo įsivyravusi lenkų kalba. Rytinėse Lietuvos srityse bajorija buvo sulenkėjusi. Prof. K. Jablonskis yra pateikęs net tokių faktų, kad XVIII a. Dubingių apylinkėse dvarininkai ir kunigai buvo suradę ypatingą pasipelnymo šaltinį: jie imdavo pabaudas iš tų baudžiauninkų, kurie nemokėjo lenkiškų poterių⁵. Pradinė-paparinė mokykla feodalizmo epochoje iš dalies tarnavo konfesiniams reikalams, todėl bažnyčiose vartojama kalba turėjo įtakos švietimui: kai kuriose katalikiškose parapijose mokyklose, net Žemaičiuose, mokyta lenkiškai, o protestantiškose — vokiškai, nors gyventojai nei vienos, nei antros kalbos nesuprasdavo. Tačiau daugelyje vietų buvo dėstoma lietuviškai, kitur, pramokus gimtąja, dar mokyta kita kuria kalba skaityti. Tokia padėtis buvo ne tik vakarinėse ar vi-

³ CVA Kauno filialas (toliau CVAK), f. 208-s, ap. 1, b. 74, l. 187, 432.— Plg. A. A l e k n a, Žemaičių vyskupas M. Valančius, Klaipėda, 1922, p. 59.

⁴ CVAK, f. 208-s, ap. 2, b. 74, l. 325.

⁵ V. Ž u k a s, Prof. K. Jablonskio bibliografija.— Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, IV, 1964, p. 201—202.

durio Lietuvos srityse, bet ir rytinėse. Pavyzdžiui, 1846 m. Valstybinių turtų ministerijos valdininkai konstatavo, kad Švenčionių apskr. valstybiniai valstiečiai moką rašyti tik lietuviškai ir į valsčiaus raštininkus netinką⁶. O 1863 m. nurodoma, kad netolimose nuo Rimšės Tverečiaus apylinkėse daraktoriai kaimuose moką lietuviškai⁷. Gretimoje Vidžių parapijoje lietuvių kalbos padėtis yra buvusi kiek blogesnė. M. Valančius bandė kiek apstabdyti tų apylinkių lenkėjimą. Tuo klausimu jis susirašinėjo su parapijos administratoriumi kun. Tauraševičiumi. Yra išlikęs tik pastarojo laiškas M. Valančiui (1854.III.24): „Perėmęs parapijos valdymą Jūsų ganytojiška malone,— rašo administratorius,— netrukus gavau laišką ir instrukciją, kurios šventai visada stengiuosi laikytis, bet lietuvių jokiū būdu negaliu palenkti prie lietuvių kalbos. Dažnai į juos kalbame lietuviškai. Vizituodamas parapiją, įkalbinėjau, kad poterius savo kalba kalbėtų, nupirkau keliolika lietuviškų maldaknygių, bet nė vienas neėmė, nes visi skaito lenkiškai, sakydami: „Kaip mūsų tėvai kalbėjo ir mus mokė, taip ir mes darome.“ Iš tikrųjų sunku, šviesiausias ganytojau, juos įtikinti, nes jų kalba labai sužalota; gal kada ilgainiui ir įpras... Poterius moka visi, ir net daugybė mokančių skaityti, retą teradau trobą, kur nebūtų kelių skaitančių. Parapinėje yra berniukų 20, mergaičių 2, jiems katekizmą pats dėstau, o kitų dalykų moko mano prižiūrimas brolis. Be parapinės mokyklos, dar 6 vietose parapijoj mokosi vargingesnių tėvų vaikai, būtent, Mateikiškių šlėktų užsienyje — 9, Bubių kaime — 8, Dambrauskių — 14, Būdovėjos akalicoje — 5, Karpiškių šlėktų vienkiemyje — 11, Lisiškių šlėktų vienkiemyje — 5. Turėdamas laiko, retkarčiais juos lankau. Išdalijau 130 elementorių, važinėdamas po kaimus, tas labai paskatino mokytis skaityti.“⁸ Kuria kalba Tauraševičius dalijo elementorius ir kuria kalba mokykloje dėstė, aiškiai nepasakyta, bet iš visa ko atrodo, kad kunigas mo-

⁶ A. E n d z i n a s, Valstybinių turtų ministerijos mokyklos Vilniaus gubernijoje, rankr., p. 34.

⁷ Ten pat, p. 35.

⁸ CVAK, f. 208-s, ap. 2, b. 74, p. 324.

kykloje dėl lietuvių kalbos nekovojo. Tačiau reikia manyti, kad Vidžių parapijoje dar tuo metu galėjo mokytis ir lietuviškai, nes gyventojai tebekalbėjo lietuviškai.

Vidurinės mokyklos feodalizmo laikotarpiu buvo skiriamos aukštesniesiems sluoksniams, bet ligi pat XIX a. antrojo ketvirčio nebuvo draudžiama mokytis ir valstiečių vaikams. Ir kur valstietis ekonomiškai buvo stipresnis, pavyzdžiui, Žemaičiuose, ten vidurines lankė nemaža vaikų. Bet ir iš rytinės Lietuvos, ne taip jau toli nuo Rimšės — iš Kriaunų, išėjo mokytis mūsų dainius A. Strazdas.

Ligi XVIII a. pabaigos artimiausia buvo Daugpilio ir Ilukštos jėzuitų kolegijos, o jau XVIII a. gale Edukacinės komisijos metu Vidžiuose ėmė veikti vidurinė mokykla, vadinama apygardėline, nuo 1803 m.— apskritinė (pavietinė). Joje nebūdavo niekad gausu mokinių, kaip kad kitose Lietuvos vidurinėse, turėjusiose ligi 500 mokinių. Ligi 1819 m. Vidžių apskritinė turėjo tris klases (trečioji — dvimetė) ir, kaip visos kitos, dar parengiamąją. 1819 m. jau buvo keturios klasės, t. y. penkeri mokslo metai. Mokinių 1816—1817 m. buvo apie 50, 1818 m.— 74°. Pirmojo XIX a. ketvirčio pabaigoje mokykla buvo bepradedanti augti. 1822 m. į ją pervežta dalis J. Kosakovskio dovanotos bibliotekos (1000 tomų), ja turėjo teisę naudotis ne vien mokiniai. 1828 m. mokykloje dirbo šeši mokytojai ir vedėjas — tai buvo pilna vidurinė mokykla. Bet po 1831 m. pralaimėto sukilimo, kaip ir daugelis Lietuvos vidurinių, Vidžių mokykla buvo uždaryta.

XIX a. I pusėje artimiausia Rimšės ir Gaidės apylinkių žmonėms vidurinė mokykla buvo 1834 m. įsteigta penkių klasių Švenčionių bajorų apskritinė, 1859 m. virtusi gimnazija. Kaip ir visos to meto vidurinės mokyklos, dėstomąja kalba ir mokymo turiniu ji buvo tolimesnė lietuvių liaudies vaikui.

Numalšinus 1863 m. sukilimą, buvo uždrausta lietuviška spauda ir mokyklos, legaliai tegalėjo veikti tik valdinės su

^o CVIA, f. 567, ap. 2, b. 59.

rusų dėstomąja kalba. 1865 m. tokios vadinamos liaudies mokyklos pradėjo veikti Vidžiuose, Apse, Drūkšiuose, Dūkšte, o Zarasuose — aukštesnio tipo apskritinė. Rimšėje valdinė mokykla jau veikė 1873 m. Joje mokėsi 35 berniukai.

Tuo metu senųjų kaimo mokyklėlių — bakalorijų pagrindu kūrėsi slaptos lietuviškos mokyklos. Reikia manyti, kad ir šiose apylinkėse jų buvo, tik dar neturime žinių.

1918—1919 m. Tarybinei santvarkai Lietuvoje besikuriant, Rimšės valsčius iš pradžių priklausė Breslaujos apskr. paskui — Zarasų. 1919 m. pradžioje Breslaujos apskr. su nuo vokiečių okupacijos laikų veikusiomis ir naujai įsikūrusiomis mokyklomis buvo 48. Kiekviename valsčiuje buvo numatyta steigti po vieną mokyklą suaugusiems beraščiams (iš viso 8) ir 3 bibliotekas¹⁰. Rimšės valsčiaus Vykdomojo komiteto švietimo skyrius 1919.1.31 prašė Ežerėnų (Zarasų) apskr. Karo-revoliucinio komiteto apšvietos skyrių atsiųsti tris lietuvių kalbą mokančius mokytojus, nes lenkiškai kalbančių gyventojų valsčiuje maža, prašė taip pat vadovėlių ir rašomųjų priemonių. Žmonės, sužinoję, kad mokslas nemokamas, nebesitenkindami viena mokykla, reikalavo steigti naujų¹¹. Iš veikiančių mokyklų pašalinta tikyba. Dūkšte netrukus pradėjo darbą vakariniai kursai suaugusiems. O 1919 m. liepos mėn. centrinė tarybinė valdžia ragino Ežerėnų Revoliucinį komitetą steigti visur pirklaskaityklas, kuriant jas nacionalizuotuose dvaruose, didesniuose kaimuose, atimant reikalingas patalpas iš stambiųjų ūkininkų¹².

¹⁰ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 1.

¹¹ CVA, f. 9, ap. 1, b. 7, l. 13; „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 2.

¹² CVA, f. 9, ap. 1, b. 5, l. 7; „Komunistas“, 1966, Nr. 9, p. 55.

1920—1939 metų vargai

VINCAS MARTINKĖNAS

Lenkų imperialistams okupavus rytų Lietuvą, šių apylinkių gyventojams teko praeiti ištisą vargų Odisėją, norint išsaugoti bent tai, ką jie turėjo mokyklose paskutiniaisiais carizmo ir sunkiaisiais kaizerinės okupacijos metais. Tuo metu, kai visai netoli, už demarkacinės linijos esančioje Lietuvoje, išnyko mokymo gimtąja kalba problema, cionykščiai žmonės eikvojo lėšas, energiją ir laiką, kad galėtų mokyti savo vaikus lietuviškai.

Rimšės pradinėje mokykloje dar prieš pirmąjį pasaulinį karą buvo pradėta mokyti ir lietuviškai. Mokė mokytojas Šarka. Atėjus vokiečiams, mokykloje mokyta lietuviškai ir vokiškai. Mokytoju buvo vargonininkas Justinas Povilėnas. Kaizerinei kariuomenei išėjus, mokytojas Jonas Bužinskas mokė vien lietuviškai, tačiau neilgai. 1920 m. okupavus šį kraštą lenkams, Rimšėje, kaip valsčiaus centre, buvo mokoma tik lenkiškai¹.

Tuo tarpu Vilniaus krašte veikusi „Ryto“ draugija, nudirbusi didelį darbą, kovodama už mokyklų gimtąja kalba steigimą, ėmė kurti mokyklas kaimuose. Tų mokyklų iniciatoriais dažnai būdavo paprasti valstiečiai, kurie patys neturėjo laimės mokytis iš viso ir juo labiau gimtąja kalba.

Bieniūnuose „Ryto“ mokykla įsikūrė 1925 m. Tų metų liepos 31 d. bieniūniečiai A. Kardelis, keli Paukštės, Mikštai, N. Dubaka ir kt. prašė „Rytą“ atsiųsti mokytoją. 1925.X.27 Vilniaus apygardos mokyklų kuratorija pranešė Breslaujos apskr. mokyklų inspektoriumi duodanti Bieniūnų

¹ MAB RS, F 67—23/1, 208.

vienaklasei mokyklai koncesiją. Gavęs koncesiją mokyklai, „Rytas“ siuntė Breslaujos mokyklų inspektoriumi kandidatus į mokytojus: St. Jankauską ir L. Gaidelį. Inspektorius netvirtino nė vieno. Tuomet 1926.VII.30 „Rytas“ pranešė Breslaujos mokyklų inspektoriumi, kad L. Gaidelis yra patvirtintas Gardino mokyklų inspektorius mokytoju Randamonyse (Marcinkonių vls.). Breslaujos mokyklų inspektoriumi vis tiek atsisakius tvirtinti Gaidelį, „Rytas“ pasiuntė K. Norkūnaite, bet ir ji inspektoriumi nepatiko. Pagaliau 1927.III.21 Breslaujos mokyklų inspektorius K. Pruchnikas L. Gaidelį patvirtino (jau pavasarį, baigiantis mokslo metams!), 1927.IX.20 jį dar kartą patvirtino ateinantiems mokslo metams, o 1928.XII.29 Gaidelio patvirtinimą atšaukė. Po to „Rytas“ siuntė Breslaujos inspektoratui dar penkis kandidatus tvirtinti. Inspektoratas pasirinko penktąjį kandidatą — A. Razukevičių-Razuką ir jį patvirtino. 1929 m. Bieniūnai, skirstydami į vienkiemius, davė „Ryto“ mokyklai 6000 m² sklypą. A. Razukevičius buvo tvirtinamas iki 1931 m. pabaigos. 1931.XII.28 Vilniaus apygardos mokyklų kuratorija atsiuntė „Rytui“ raštą, kur buvo prikišama Bieniūnų mokyklai antivalstybinės politinės tendencijos, neleistų mokslo priemonių vartojimas ir pranešama, kad mokykla uždaroma. Neleistosios mokslo priemonės, kaip vėliau aiškino „Rytui“ Razukevičius, buvo lenkų išleistas ketvirtajam mokyklos skyriui žemėlapis, kurio Razukevičius dar nevartojęs, nes Bieniūnų mokykloje tebuvo 3 skyriai. 1932.IX.12 Bieniūnuose buvo įsteigta „Ryto“ skaitykla, o buvęs mokytojas Razukevičius paskirtas tos skaityklos vedėju. Po Razukevičiaus Bieniūnų skaityklos vedėju dirbo B. Laurynavičius. Skaitykla 1936.I.2 buvo uždaryta. „Ryto“ skaityklų vedėjai buvo drauge slapti mokytojai. „Rytas“ įpareigodavo skaityklų vedėjus ne tik vadovauti skaityklai, bet ir slapta vaikus mokyti. Skaityklas lenkų valdžia toleravo vos trejetą metų ir 1936 m. visas uždarė.

Magūnų kaimo tėvai buvo priversti siųsti savo vaikus į Tripuckų lenkišką mokyklą, už trijų kilometrų, bet jie nematė, kad vaikai čia ko išmoktų, o tik lietuvių kalbos niekinimą. Todėl 1928.III.12 prašė „Rytą“ lietuviškos mokyklos. „Rytas“ kreipėsi į valdžią koncesijos Magūnų lietuviškai mokyklai steigti, bet negavo. Todėl vaikai ir toliau turėjo lankyti lenkišką mokyklą².

Antalgėje 1933 m. buvo įkurta lietuviška skaitykla, kurioje dirbo Vincas Mačionis. 1936 m. kovo mėn. skaitykla buvo lenkų valdžios uždaryta³.

Pirmosios žinios apie Čižiūnų „Ryto“ mokyklą pasirodo 1923 m. Tų metų gruodžio 21 d. mokytojas B. Garbauskas pranešė „Rytui“, kad mokslas mokykloje pradėtas 1923.XI.13 ir kad mokykloje yra 35 vaikai. 1924 m. „Ryto“ mokyklai, matyti, atsirado kliūčių, nes tų metų rugsėjo 30 d. Čižiūnų, Geistenių, Meleikiškės ir Alksnos tėvų lenkiškai surašytas, tvirtai argumentuotas valdžiai pareiškimas, kuriame tėvai sakosi atleidę inspektorius jiems skirtą mokytoją, nes jis nemokėjęs lietuviškai. Jiems, tėvams, esą vis tiek, valdiška ar privati mokykla, kad tik vaikai negaištų be reikalo, nesusikalbėdami su mokytoju. Kadangi inspektorius neturįs tokių mokytojų, kokių reikią tėvams, tai tėvai esą priversti kurti privatinę mokyklą. Pareiškimą pasirašė 34 žmonės. Be abejo, tėvai kreipėsi ir į „Rytą“, prašydami mokytojo. Nors archyve tokio rašto nėra, bet iš kitų raštų matyti, kad kiek vėliau Čižiūnuose jau dirbo mokytojas J. Paukštė (patvirtintas 1924.XII.17). Jis pranešė „Rytui“ (pranešimas be datos), kad jam tuo tarpu pasisekė iškeldinti buvusią mokytoją ir kad jis mokslą pradėjęs ne tik su mokiniais, bet ir su suaugusiais, kurių yra 12. Nušalintoji mokytoja grasino, kad lietuviška mokykla būsianti likviduota. „Labai norėtusi išlaikyti mokyklą,— rašo Paukštė,— nes ji

² MAB RS, F 67—166.

³ MAB RS, F 67—40/1.

vienintelė visame valsčiuje." Tėvai davė mokytojui duoklę, kas mėnuo vieną dešrą ir $\frac{1}{4}$ svaro lašinių nuo vaiko. 1925 m. inspektorius Paukštės Čižiūnuose nebepatvirtino, ir Paukštė kurį laiką dirbo slapta, netvirtintas. Nuo 1934.I.21 Čižiūnuose veikė „Ryto“ skaitykla, jos vedėju dirbo K. Peciulevičius, vėliau B. Sabukas ir S. Kazėnas. 1936.I.18 skaitykla buvo uždaryta⁴.

⁴ MAB RS, F 67—40/1.

Mokyklos 1945—1967 m.

PETRONĖLĖ ŽOSTAUTAITĖ

1945—46 mokslo metais Rimšės ir Gaidės apylinkėse veikė keturios pradinės mokyklos: Gaidės, Vilkaragio, Girdžiūnų, Magūnų ir Rimšės progimnazija.

Nuo 1952 metų Gaidės pradinė mokykla buvo reorganizuota į septynmetę, o buvusi Rimšės nepilna vidurinė nuo tų pat metų — į vidurinę bendro lavinimo mokyklą. Jau 1958 metais Rimšės vidurinė mokykla turėjo 11 klasių ir tais metais išleido pirmą abiturientų laidą.

Kadangi vietinių gyventojų nacionalinė sudėtis buvo mišri: lietuviai, lenkai, rusai, baltarusiai, tai, vykdant Partijos ir Vyriausybės nacionalinę politiką, buvo stengiamasi organizuoti mokymą moksleivių gimtąja kalba. Nuo 1952 metų Gaidės septynmetėje mokykloje buvo mokoma lietuvių ir lenkų kalbomis. Gaidės aštuonmetės mokyklos lenkų tautybės moksleivių tėvai dėl tolesnių mokymosi perspektyvų pageidavo, kad jų vaikai būtų mokomi rusų kalba.

Po visasąjunginio gyventojų surašymo (1959 m.), kuris parodė respublikos atsilikimą vykdant privalomą septynmetį mokymą, buvo imtasi ryžtingų priemonių įgyvendinti privalomą aštuonmetį mokymą.

Nuo 1959 metų respublikoje buvo įvestas privalomas aštuonmetis mokymas, kuris palaipsniui buvo numatytas įgyvendinti per trejus metus. Tuo būdu 1961—62 mokslo metais Gaidės septynmetė mokykla buvo perorganizuota į aštuonmetę ir tose apylinkėse įvestas aštuonmetis privalomas mokymas. Ignalinos liaudies švietimo skyrius, DŽDT vykdomasis komitetas, tų mokyklų mokytojai, kolūkių valdybos bei apylinkių tarybos rūpinosi privalomu mokymu. Buvo sudaromos sąlygos visiems mokyklinio amžiaus vai-

kams baigti aštuonmetę mokyklą. Tuo tikslu buvo gerinama mokyklų materialinė bazė.

Pokario metais šių apylinkių mokyklos dirbo senose, apleistose patalpose, prie žibalinių lempų. Antai, Rimšės vidurinė mokykla buvo sename pastate, dirbo dviem pamainomis.

Vykdydami TSKP XX suvažiavimo nutarimus, respublikos kolūkiai ėmėsi stiprinti materialinę mokyklų bazę. Gaidės ir Rimšės apylinkių mokyklinių priestatų bei bendrabučių statybai, pradinių mokyklų remontui buvo naudojamos ne vien biudžetinės, bet ir kolūkinės lėšos, o statybinius darbus dirbo kaimyninių kolūkių statybinės brigados. 1962 metais buvo pastatytas Gaidės aštuonmetės mokyklos priestatas su 4 klasėmis 7 700 rb vertės¹. Rimšės vidurinės mokyklos priestatas buvo pastatytas 1964 metais su 8 klasėmis; jo balansinė vertė siekė 36 487 rb.² 1955 metais buvo pastatytas Rimšės vidurinės mokyklos moksleivių 45 vietų bendrabutis, o 1966 metais — Gaidės aštuonmetės mokyklos 21 vietos bendrabutis. Girdžiūnų, Magūnų, Vilkaragio, Gaidės ir Rimšės mokyklos gavo naujus suolus, įrengimus, mokymo priemones.

Į bendrabučius buvo priimami neturtingų tėvų ir toli nuo mokyklos gyvenantieji vaikai. Pakilus kolūkiečių materialinei gerovei, tiek Gaidės, tiek ir Rimšės mokyklų bendrabučiuose buvo apgyvendinami tik nuo mokyklos toli (7—9 km) gyvenantieji vaikai, nes tenai nepasiturinčiųjų jau nebeliko. Rimšės vidurinės mokyklos bendrabutyje šalčiausiu žiemos metu gyvendavo apie 40—43 moksleiviai, vadinasi, likdavo net laisvų vietų, o rudenį bei pavasarį 20—30. 1966—67 mokslo metais Rimšės mokyklos bendrabutyje gyveno 24 vaikai, iš jų 12 moksleivių buvo maitinami iš biudžetinių lėšų, o kiti 12 — iš kolūkinių.

Gaidės aštuonmetės ir Rimšės vidurinės mokyklos moksleiviams buvo duodami karšti priešpiečiai ir pietūs papigin-

¹ Ignalinos rajono liaudies švietimo skyriaus einamasis archyvas, atskiras lapelis (toliau — IŠS EA).

² Ten pat.

tomis kainomis, o kai kuriems moksleiviams ir nemokamai. Ignalinos rajono liaudies švietimo skyrius per rajono mokyklų valgyklų apžiūrą Rimšės vidurinės mokyklos valgyklai už gerą moksleivių maitinimą paskyrė II-ąją vietą rajone.

Ryšium su Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1957 m. vasario 20 d. nutarimu „Dėl specialių prailgintos mokymosi dienos grupių organizavimo miestų mokyklose“³, tėvams pagedaujant, nuo 1966 m. rugsėjo 13 d. pradėjo veikti prailgintos dienos grupė Rimšės vidurinėje mokykloje. 1966—67 mokslo metais toje grupėje buvo 35 moksleiviai, jie gaudavo karštus priešpiečius ir pietus iš kolūkinių ir biudžetinių lėšų. Reikalui esant, ypač anksčiau, moksleiviai buvo šelpiami pinigais, drabužiais ar avalyne. Blogu oru — rudenį, žiemą ir ankstyvą pavasarį — kolūkiai mokinius pavėžindavo į mokyklas. Nuo 1958 metų tų apylinkių moksleiviai nemokamai pavėžinami į mokyklas ir atgal maršrutiniais keleiviniais autobusais. Tos priemonės turėjo didelės reikšmės įgyvendinti privalomam aštuonmečiui mokymui tų mokyklų mikrorajonuose. Jau keleri metai, kai visi, t. y. 100% mokyklinio amžiaus vaikų lanko mokyklas.

Nuo 1954—55 mokslo metų Gaidės ir Rimšės apylinkių mokyklos, įgyvendindamos politechninį mokymą, pradėjo glaudžiau bendradarbiauti su kolūkiais. Rimšės, Gaidės mokyklų moksleiviai padėjo kolūkiečiams auginti žemės ūkio kultūras, prižiūrėti veršelius, paukščius.

TSKP XX suvažiavimas (1956 m.) padarė tam tikrą posūkį bendro lavinimo mokyklų darbe. Suvažiavimo nutarimuose buvo nurodomas nepakankamas mokyklų ryšys su gyvenimu, nepakankamas mokyklas baigiančiųjų paruošimas praktinei veiklai. Vykdamas šiuos Partijos nurodymus, bendro lavinimo mokyklose buvo sustiprintas gamtos mokslų dėstymų, įvesti nauji dėstymo dalykai, duodantieji pagrindinių žinių pramonės ir žemės ūkio gamybos klausimais. Buvo sustiprinti praktiniai užsiėmimai mokymo-bandymo sklypuose ir mokyklų dirbtuvėse V—VII klasių mokiniams.

³ Lietuvos TSR Įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo įsakų ir Vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys, Vilnius, 1957, VI, 42.

VIII—XI klasių mokiniams buvo įvesti žemės ūkio, mašinų mokslo ir elektrotechnikos pagrindai, medžio ir metalo apdirbimo darbai dirbtuvėse. Jau 1956 metais vasarą vyresniųjų klasių mokiniams buvo įvesta privaloma 2 savaitių gamybinė praktika žemės ūkyje. Mergaitėms pradėta dėstyti namų ruošą. Taigi mokyklos darbe, jo turinyje ir formose buvo padaryta esminių pertvarkymų, kurie padėjo praplėsti moksleivių politechninių žinių akiratį ir sustiprinti darbo įgūdžius.

Šitaip pertvarkant mokyklų darbą, buvo plečiama politechinio mokymo materialinė bazė. Gaidės septynmetėje, vėliau aštuonmetėje mokykloje buvo organizuotas fizikos kabinetas, dirbtuvė su kombinuotomis metalo ir medžio apdirbimo staklėmis. Mergaitėms nupirka siuvimo mašina. Rimšės vidurinėje mokykloje buvo įsteigti fizikos, chemijos kabinetai, dirbtuvė su 2 metalo ir 3 medžio apdirbimo staklėmis, 3 siuvaramosiomis mašinomis.⁴

Mokyklose taip pat buvo pradėta kaupti techninės mokymo priemonės. Rimšės vidurinė mokykla, o taip pat ir Gaidės aštuonmetė jau 1966—67 mokslo metais turėjo siaurajuosčių kino aparatų, televizorių, radijo imtuvų, magnetofonų, epidiaskopų, kurie buvo naudojami pamokose ar užklasiniam darbui.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos 1959 m. balandžio mėn. priimtu įstatymu „Dėl mokyklos ryšio su gyvenimu sustiprinimo ir dėl tolesnio liaudies švietimo sistemos vystymo Lietuvos TSR“ vyresnėse klasėse buvo įvestas gamybinis mokymas, kur moksleiviai galėjo įsigyti ir kokią nors profesiją. Rimšės vidurinėje mokykloje buvo organizuotos klasės su žemės ūkio profilio gamybiniu mokymu. Moksleiviai galėjo įsigyti žemės ūkio mechanizatoriaus ir agrotechniko specialybes. Kadangi mechanizatorių ir agrotechnikų specialybėms ruošti nebuvo specialistų ir materialinės-mokomosios bazės, tai moksleiviai darbinei profesijai buvo ruošiami silpnai. Moksleiviai, baigę vidurinę mokyklą su ga-

⁴ IŠS EA, 1966—1967 mokslo metų ataskaita, lapai nenumėruoti.

mybiniu mokymu, daugiausia nepalikdavo dirbti pagal įgytą darbinę specialybę, o stodavo į aukštąją ar specialiąją vidurinę mokyklą. Todėl gamybinis mokymas savęs nepateisino ir nuo jo buvo atsisakyta, o paliktas politechninis mokymas. Nuo 1966—67 mokslo metų, kaip ir visose respublikos bendro lavinimo vidurinėse, taip ir Rimšės IX—XI klasėse, vietoj gamybinio mokymo buvo įvestas specialus gamybos pagrindų kursas.

Be tiesioginio mokomojo darbo, mokyklose buvo organizuotas visuomenei naudingas darbas. Moksleiviai talkininkavo kolūkiuose, tvarkė mokyklos aplinką, remontavo vaizdines priemones, mokyklos baldus, sodino medelius. 1965 metais Ignalinos raj. liaudies švietimo skyrius apdovanojo Garbės raštu Rimšės vidurinę mokyklą už geriausią aplinkos sutvarkymą. Sekančiais, 1966 metais, Rimšės vidurinė mokykla užėmė pirmą vietą rajono vidurinių mokyklų tarpe ir gavo pereinamąją vėliavą.

Be moksleivių užmokyklinės veiklos, buvo organizuojamas įvairus darbas dalykiniuose būreliuose. Rimšės vidurinėje mokykloje veikė 8 būreliai: literatų, jaunųjų gamtininkų, ateistų, darbščiųjų rankų, tautinių šokių, internacionalistų ir fizinio lavinimo. Gaidės aštuonmetėje mokykloje veikė: muzikos, kraštotyros, fizinės kultūros ir turizmo būreliai. Būreliuose moksleiviai gilino pamokose įgytas žinias, taikė praktikoje. Ypač gražiai pasirodė Rimšės vidurinės mokyklos jaunųjų gamtininkų būrelis (vad. mokyt. D. Legutė). 1966 ir 1967 metais jaunieji gamtininkai dalyvavo respublikinėse gėlių parodose ir buvo atžymėti pagyrimo raštais. 1965 metais rajoninėje žemės ūkio parodoje Rimšės vidurinės mokyklos gamtininkai gavo II vietą rajono vidurinių mokyklų grupėje. Internacionalistų būrelio (vad. mokyt. T. Rukšėnienė) nariai susirašinėjo su kitų respublikų: Latvijos, Estijos, Azerbaidžano, Gruzijos, o taip pat Vokietijos, Lenkijos, Rumunijos, Bulgarijos demokratinių respublikų moksleiviais. Iš gautų laiškų, atvirukų, smulkių suvenyrų jie turi sudarę kelis albumus, ir, savaime aišku, visa tai ne tik praplečia žinias, bet pasitarnauja moksleivių inter-

nacionaliniam auklėjimui. Gaidės aštuonmetės mokyklos sąviveiklininkai ir sportininkai dažnai susitinka su Baltarusijos TSR aštuonmečių mokyklų moksleiviais, drauge rengia vakarus, gegužines, sporto varžybas. Gerai organizuotas ir parengtas moksleivių choras dalyvavo 1964 metais respublikinėje moksleivių dainų šventėje.

Vis daugiau respublikos mokyklose kuriasi lėlių teatrų. Ši teatrinio meno šaka ypač patraukia žemesniųjų klasių moksleivius. 1966 metais Rimšės vidurinės mokyklos direktorės E. Bulatovienės ir lietuvių kalbos mokytojo L. Bagdono iniciatyva buvo organizuotas mokyklos lėlių teatras, pastatęs Maršako pjesę „Pilis-pilaitė“. Lėlių teatras su šia pjesė 1967 metais birželio 18—19 d. dalyvavo respublikinėje lėlių teatrų apžiūroje.

Beveik 90—95% visų Rimšės ir Gaidės apylinkių mokyklų moksleivių priklauso komjaunimo ir pionierių organizacijoms, kurios aktyviai prisideda prie komunistinio moksleivių auklėjimo.

Gaidės aštuonmetę mokyklą baigia kasmet vidutiniškai 15—20 moksleivių. Kai kurie iš jų stoja į technikumus, profesines mokyklas, kiti toliau mokosi Dūkšto bei Ignalinos vidurinėse mokyklose.

Rimšės vidurinė mokykla nuo 1958 iki 1966 metų išleido septynias abiturientų laidas (90 abiturientų). Į aukštąsias mokyklas įstojo ketvirta dalis, t. y. 25,5% visų abiturientų. Iš 18 dirbančių įmonėse ir įstaigose buvusių abiturientų dabartiniu metu 7 mokosi aukštųjų mokyklų neakivaizdiniuose skyriuose. Taigi iš viso aukštųjų mokyklų stacionariniuose ir neakivaizdiniuose skyriuose mokėsi ir mokosi 30 buvusių Rimšės vidurinės mokyklos abiturientų.

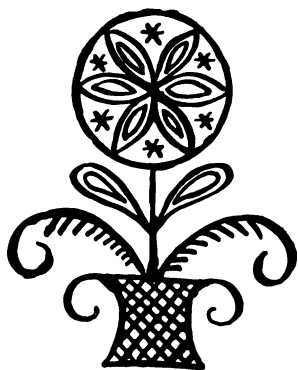
Įdomu pasėkti, kokias specialybes pasirinko įstojusieji į aukštąsias mokyklas. Iš 23 stojusių studijuoti, 6 pasirinko chemijos specialybę, 6 žemės ūkio, 3 mediciną, 2 lietuvių kalbą ir literatūrą, 1 istoriją, 1 fiziką-matematiką, 1 geografiją, 1 teisę, 1 biologiją, 1 fizinį lavinimą.

Atvirkščiai, dauguma stojusių į vidurines specialiąsias mokyklas ar technikumus pasirinko ekonomikos profilio

spėcialybes. Iš 29 abiturientų 7 stojo į prekybos, 4 į finansų-kredito, 2 į pramonės, 9 į technologijos technikumus ir pan.

Rūpinamasi ir dirbančio jaunimo švietimu. 1964—65 mokslo metais prie Rimšės vidurinės mokyklos buvo organizuotos suaugusiems vakarinės-sezoninės mokyklos klasės. Kadangi moksleivių susirinko nedaug, tai šios vakarinės mokyklos klasės buvo perorganizuotos į neakivaizdinę mokyklą. 1966—67 mokslo metais neakivaizdinėje mokykloje buvo šešta, aštunta, devinta ir dešimta klasės, kuriose mokėsi 27 moksleiviai. Prie Gaidės aštuonmetės mokyklos taip pat buvo organizuotas neakivaizdinis skyrius — konsultacinis punktas ir 1965—66 mokslo metais pradėjo veikti penkta ir aštunta klasės, o sekančiais mokslo metais buvo atidaryta ir devinta klasė. 1966—67 mokslo metais mokėsi 32 suaugusieji. Dirbančiuosius mokyti labai skatina materialinis suinteresuotumas, nes tie, kurie sėkmingai mokosi, gauna didesnę atlyginimą.

Taigi Rimšės ir Gaidės apylinkių mokyklos vaidina didelį vaidmenį keliant gyventojų kultūrinį ir politinį lygį, mažinant skirtumą tarp miesto ir kaimo žmonių išsilavinimo, ugdant komunistinės visuomenės žmogų.

Vigutėnų kaimo architektūra

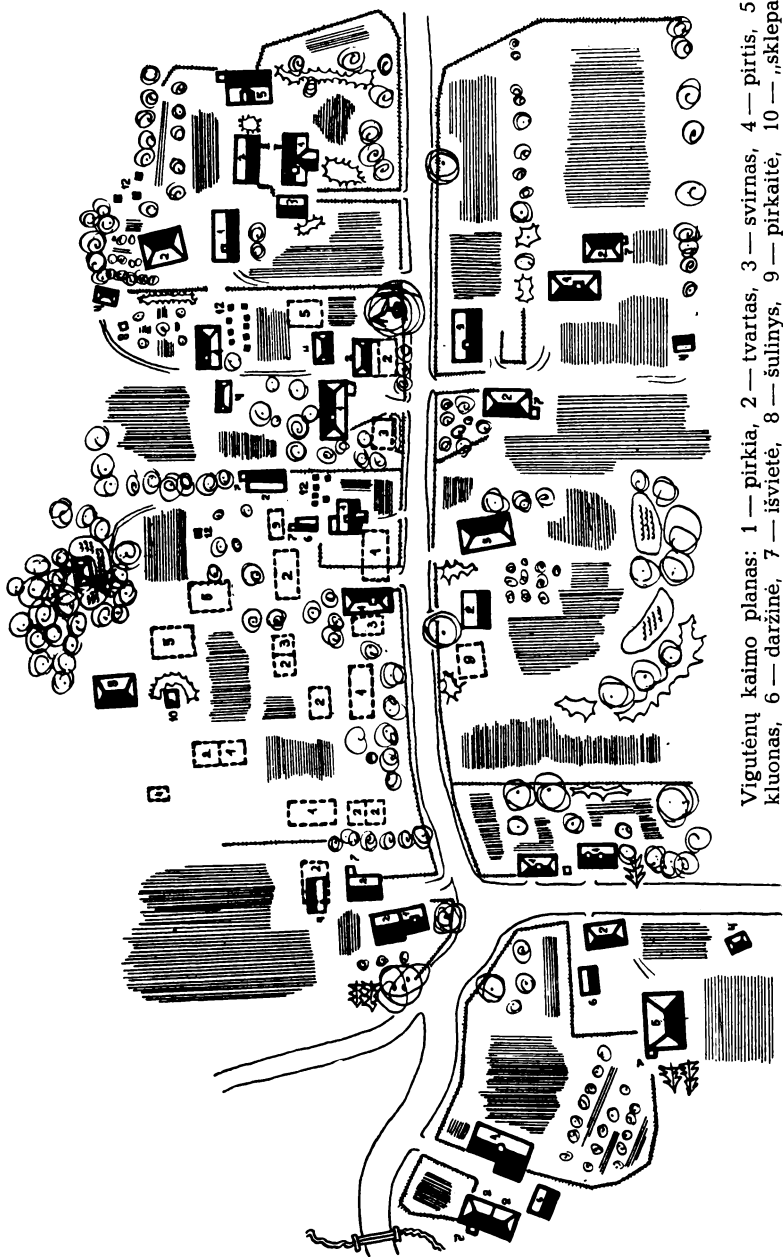
IZIDORIUS BUTKEVIČIUS

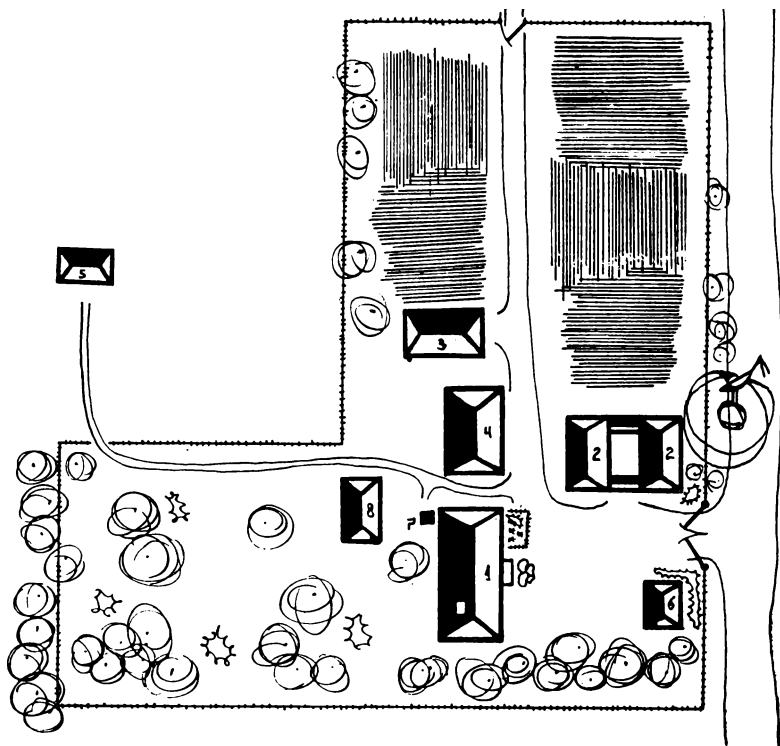
Gaidės ir Rimšės apylinkėse būta nemaža gatvinių kaimų. Dauguma jų 1930—1940 metų laikotarpyje išskirstyta vienkiemiais. Pasitaiko vienas kitas kaimas, nepalietas kaimų skirstymo bangos ir išlaikęs daug tradicinių bruožų. Vigutėnų kaime gal daugiausia atsispindi to krašto senoji architektūra ir jos raidos bruožai, dėl to jis ir pasirinktas tyrinėjimo objektu. Kaimas tyrinėtas statistiniu metodu. Suinventorizuotos visos šio kaimo sodybos, surinktos žinios apie anksčiau buvusias sodybas bei trobesius.

Kaimelis yra į vakarus už trijų kilometrų nuo Gaidės Rimšės link. Administraciniu požiūriu visada pavaldus Rimšei: anksčiau priklausė Rimšės valsčiui, šiuo metu — Rimšės apylinkei.

Kada kaimelis įsikūręs, tikslių duomenų nėra, anot senesniųjų vietos žmonių, kaimui esą daugiau kaip 400 metų. Buvęs įkurtas pagal valakų reformos nuostatus. Kaimas buvo baudžiavinis. Žmonės baudžiąvą atlikdavo Gūrių dvare, apie du kilometrai nuo kaimo. Visas kaimas turėjo penkis

Vigutėnų kaimo planas: 1 — pirkia, 2 — tvartas, 3 — svirnas, 4 — pirtis, 5 —
 kluonas, 6 — daržinė, 7 — išvietė, 8 — šulinys, 9 — pirkaitė, 10 — „sklepas“,
 11 — „vazaunė“, 12 — bičių aviliai

Sodybos planas (Zuzanos Minkštimitienės, Vigutėnų k.): 1 — pirkia, 2 — tvartas, 3 — kluonas, 4 — „vazaunė“, 5 — pirtis, 6 — svirnas, 7 — išvietė

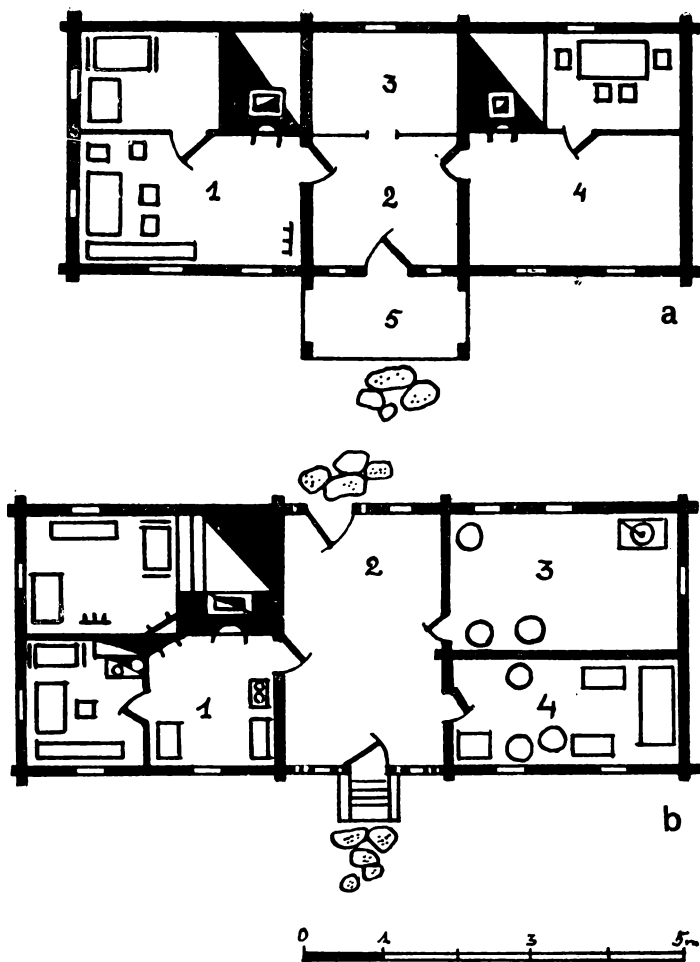
valakus, kurie buvo trijuose laukuose, kiekviename lauke savininkai turėjo po šniūrą žemės. Sodybos buvo sustatytos palei gatvę ant sodybinių sklypų. XX a. pradžioje kaime buvo vienas valakinis valstietis, du pusvalakiniai, o kiti smulkesni. XX a. pradžioje iki II pasaulinio karo kaime buvo septyniolika sodybų. Šiuo metu kaimas sumažėjęs — bėra vienuolika sodybų. Iš šešių sodybų po II pasaulinio karo keturi valstiečiai išvažiavo į Lenkiją, o du savo sodybas persikėlė į Gaidę. Kaimas lietuviškas.

Sodybos susispietusios nelygiame reljefe ant karnelio iš abiejų kelio pusių, kuris eina iš šiaurės vakarų į pietryčius. Gatvė tiesi, pakraščiais stovi didžiuliai lapuočiai medžiai:

klevai, liepos, beržai, gluosniai. Sodybos, esančios abiejose gatvės pusėse, dabartiniu išplanavimu gana įvairios. Trobesiai išdėstyti šonais arba galais į gatvę. Po 1900 m. gaisro trobesiai buvo pradėti statyti laisviau, nesugrūstai. II pasaulinio karo metu buvo sudeginta viena sodyba, todėl bendras kaimo vaizdas, ją atstačius, nepakito. Šiuo metu tik trijų sodybų gyvenamieji namai stovi galais į gatvę. Kitų sodybų gyvenamieji namai stovi šonais į gatvę. Tvartai dažniausiai priešais gyvenamąjį namą, lygiagrečiai su namu arba galu atsukti į namą. Svirnai buvę dažniausiai statomi toje linijoje, kur baigiasi gyvenamojo namo ir tvartų galai — tarp jų. Kaime kluonai paprastai statomi toliausia nuo gatvės, sodybos gilumoje arba net kitoje gatvės pusėje, pagrindiniu įvažiavimu atsukti į gatvę. Taigi visi kaimo kluonai stovėjo galais į gatvę. Kaimo pirtys iš sodybos komplekso išjungtos, sustatytos toliau, vakariniame ir rytiniame kaimo pakraštyje prie balų. Pažymėtina, kad visos sodybos turi sodus, nors ir ne per didžiausius; trijose sodybose yra bitynai. Visose sodybose yra gėlių darželiai: vieni prie namų šonų, kiti — prie namų galų. Sodybos nuo gatvės visos atitvertos tvoromis. Daugelio sodybų ribos, kiemai ir gėlių darželiai taip pat aptverti tvoromis. Čia vyrauja dviejų tipų tvoros: gulstinės karčių ir statinių tvoros.

Kaime labai primityvūs šuliniai. Dešimtyje sodybų šuliniai negilūs, šonai sutvirtinti lentelėmis. Vanduo pasemiamas su kartele. Tik vienas šulinys kaime yra cementinis, vanduo semiamas su velenu.

Gyvenamieji namai (*pirkios*) iki II pasaulinio karo pabaigos buvo tradicinio aukštaitiškojo tipo. Šioms pirkioms būdinga siauras ir ilgas korpusas, šiaudinis pusvalminis arba keturšlaitis stogas. Plano atžvilgiu jos dvigalės, trijų pagrindinių patalpų: *pirkios*, *priemenės*, *kamaros*. Tik viena pirkia kaime buvo dviejų patalpų — pirkios ir priemenės. Šiuo metu kaime išlikusios keturios tradicinės dviejų galų pirkios, viena pirkia vieno galo su priemene, dvi tradicinės dviejų galų pirkios, jų antrasis galas dažniausiai naudojamas kaip svirnas. Visos minėtos pirkios statytos XIX a. II pusėje —

Gyvenamųjų namų planai Vigutėnų kaime: a — Stasio Paukštės pir­kia: 1 — pirkia, 2 — priemenė, 3 — kamara, 4 — seklyčia, 5 — gonkos; b — Zuzanos Minkštımienės pir­kia: 1 — pirkia, 2 — priemenė, 3 — pir­kaitė, 4 — kamara

XX a. pradžioje. Kaime keturi gyvenamieji namai kompaktiško plano, statyti po II pasaulinio karo.

Pažymėtina, kad tradicinių pirklių gyvenamasis galas pas­taruoju metu lentų pertvaromis, lovatiesėmis arba spinto­mis pertveriamas į tris dalis. Naujosios patalpos atskirų

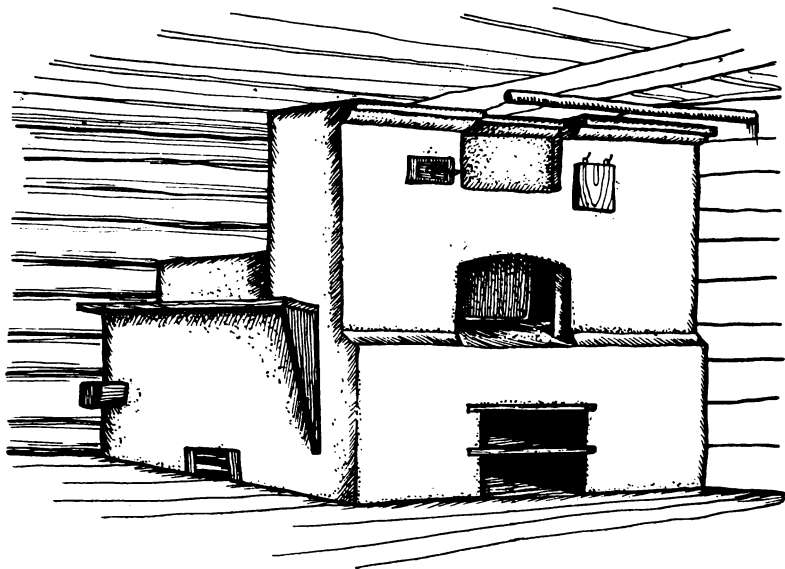
pavadinimų neturi, bet visas galas, kaip ir anksčiau, vadina-
mas *pirkia*. Daugelyje tradicinių gyvenamųjų namų centri-
nę vietą iki abiejų šoninių sienų užima erdvi *priemenė*. Tik
vienoje pirkioje nuo priemenės yra atitverta *kamara*. Kita-
me namo gale viena arba dvi patalpos: *stancija*, arba *pirkai-
tė*, ir *kamara*. Visos pirkios statytos iš pušinių rąstų: devy-
nios iš apvalių ir dvi iš aptašytų. Sienojai suręsti į sąsparas:
dešimt namų į atsikišusias ir tik vieno namo sienojai suleisti
į lygias sąsparas. Senųjų pamatų akmenys surišti moliu, o
po II pasaulinio karo statytų keturių namų pamatų akmenys
surišti cementu.

Daugiausia bendrumų aptikta stogo medžiagoje. Šiame
kaime visos pirkios šiaudiniais stogais. Ir apskritai visi kai-
mo trobesiai šiaudiniais stogais ir tik vienas tvartelis —
skiedriniu. Stogai dengti varpomis aukšty. Tradiciniuose
namuose atrasta tokia stogų konstrukcija, kur stogo svoris
laikomas viršūnėje išilginio rąsto — *permetos* ir vertikalių
stulpų, vadinamųjų *ožių* arba *diedų*. Ožių tiek, kiek gegnių
eilių. Pažymėtina, kad iki XX a. pradžios pirklių stogų for-
mos šiame krašte vyravo keturšlaitės arba pusvalminės. Pas-
taruojų metu pirklių stogų forma yra tokia: du keturšlaičiai,
trys pusvalminiai ir šeši dvišlaičiai stogai.

Iki XX a. pradžios visos kaimo pirkios buvo be gonkelių.
Pirmos gonkelės šiame kaime atsirado 1900 m. Šiuo metu
gonkelės yra prie trijų pirklių: dvejios atviros dvišlaičiu sto-
geliu ir vienos uždaros (įstiklintos) dvišlaičiu stogeliu.

Būdingas reiškinys šiame kaime — tradiciniai aukštaitiš-
kojo tipo *pečiai*. Jie yra visose vienuolikoje pirklių. Pirkiose
baldų išdėstymas tradicinis aukštaitiškas.

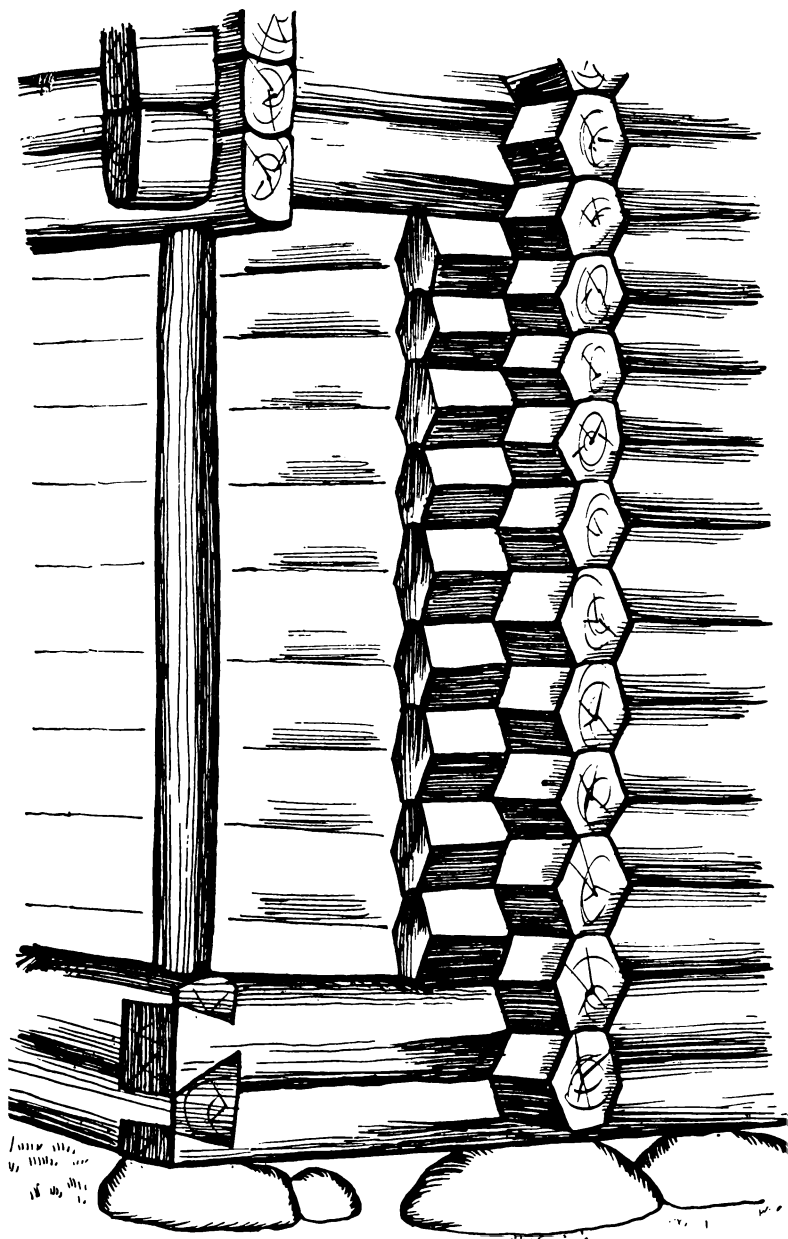
Vigutėnų kaime iki kolūkinės santvarkos buvo keturi
svirnai, statyti XIX a. II-je pusėje. Kiti valstiečiai grūdus
laikydavo kamarose ir priemenėse. Visi keturi svirnai buvę
panašūs. Pastaruojų metu likęs tik vienas svirnas Igno Pa-
kalkos sodyboje. Kiti pervežti į kolūkio gyvenvietę. Pakal-
kos svirnas vienos patalpos su durimis iš šono. Žmonės tvir-
tina, kad visų šio krašto kaimų svirnų durys buvusios iš
šono. Pamatinis vainikas pakeltas ant didelių akmenų, sie-

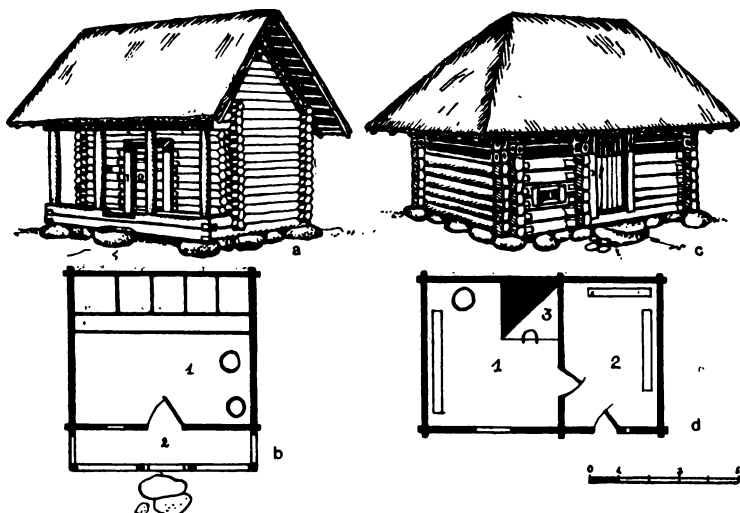
Pecius, statytas 1894 m., Zuzanos Minkštīmienės pirkioj, Vigutėnų k.

nos apvalių pušinių rąstų, kampuose vainikai, suleisti į sąsparas. Sąsparos truputį patašytos, teikia malonų įspūdį. Durys vienverės, „dubiltos“, į vidų atidaromos. Stogas dvišlaitis, šiaudinis, dvigubas. Po šiaudų stogu ant tų pačių gegnių horizontaliai sukloti vienas prie kito rąsteliai — tatai skliautai svirnei nuo vagių apsaugoti. Svirne įdėtos stiprios grindys, lubų nėra. Priekiniame pasienyje prieš duris buvo aruodai. Dabar jie išgriauti. Šiuo metu svirne laikomi kolūkiečio grūdai, manta, o palubėse sukabinta mėsa.

Vigutėnuose išlikę keturi kluonai, anksčiau jų buvę aštuoni. Visi kluonai tiek plano, tiek išorinės formos atžvilgiu visiškai panašūs ir būdingi Rimšės ir Gaidės apylinkėms. Kluonai čia yra aukštaitiškojo tipo. Jiems būdinga platus ir palyginti neilgas korpusas, įvažiavimas vienas — iš galo, sienos — apvalių pušinių rąstų, kampuose suręstos į atsikišusias sąsparas, neaukštos. Aukšti šiaudiniai stogai, dengti varpomis aukštyn, stogų konstrukcija pėdinė, vad. *ožinė*. Pagrindinės patalpos: centrinė — *padas*, o šonuose šulais

Svirno kampo detalė (Igno Pakalkos, Vigutėnų k.)

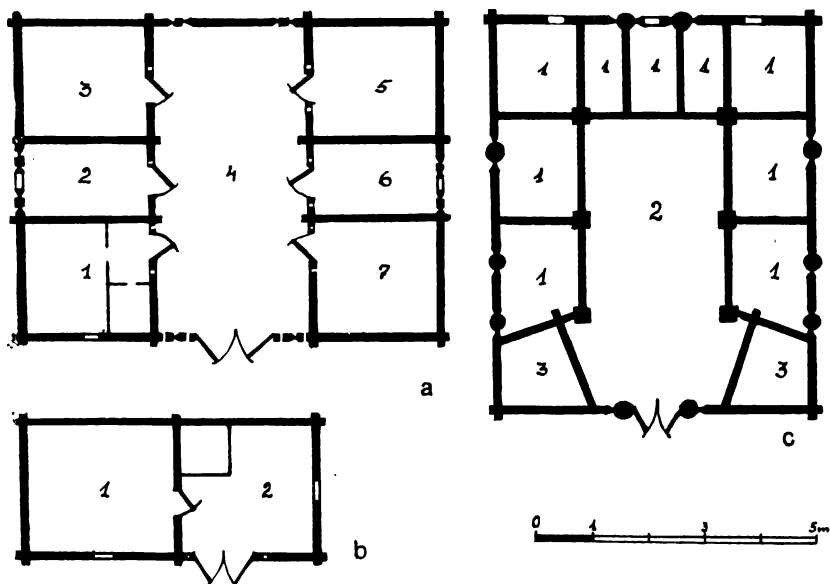

Svirnas ir pirtis Vigutėnų kaime: a — Igno Pakalkos svirnas, b — to paties svirno planas; c — Petro Paukštės pirtis, d — tos pirties planas

atskirtos šalinės. Senesniųjų žmonių tvirtinimu, senovėje už pado, kluono gale, kur dabar priekinė šalinė, buvo įtaisytos *jaujos*. Jos šiame kaime išnykusios XIX a. II pusėje, atsiradus kuliamosioms mašinoms. Kaime likusieji keturi kluonai yra kolūkio nuosavybė, juose dabar laikomas kolūkio pašaras. Kitus kluonus kolūkis nugriovė.

Tvartų šiame kaime išlikę tiek, kiek ir sodybų, tai yra vienuolika. Čia vyrauja du tvartų tipai: 1) tvartai su *pastauninku*, iš jo yra durys į tvartų patalpas, 2) tvartai, išėsti, keturkampio plano su dviem patalpomis, durys į jas yra iš vieno šono.

Pirmasis tvartų tipas išlikęs iš XIX a. vidurio, šio tipo likę tik du tvartai, įdomūs išplanavimu. Visas tvartų korpusas padalytas dviem skersinėmis kapitalinėmis sienomis į tris dalis. Centrinę patalpą sudaro *pastauninkas* — tai erdvi patalpa, į kurią išleidžiami gyvuliai laikinai, vasaros metu jame melžiamos karvės. Į *pastauninką* yra plačios dviverės iš tvarto šono durys. *Pastauninkas* visas kitas tvarto patalpas suskirsto į du galus, kurie savo ruožtu išilginėmis kapi-

Ūkinių trobesių planai: a — Zuzanos Minkštımienės tvarto planas: 1 — kiaulių tvartas, 2 ir 3 — karvių, 4 — pastaunynkas, 5, 7 — arklių, 6 — avių tvartas; b — Igno Pakalkos tvarto planas: 1 — arklių tvartas, 2 — karvių tvartas; c — Jono Pečiulio kluono planas: 1 — šalinės, 2 — grendymas, 3 — pašiūrės

talinėmis sienomis padalyti į daugiau patalpų. Į šias tvartų patalpas durys yra tiktai iš pastauninko. Patalpos skirtingos kiekvienai gyvulių rūšiai: arkliams, karvėms, kiaulėms, avims ir veršeliams. Tokio tipo tvartus turėjo tik stambesnieji valstiečiai — valakiniai ir pusvalakiniai. Smulkesnieji valstiečiai turėjo dviejų patalpų antro tipo tvartus. Jų šiuo metu yra devyni. Viena patalpa buvo vadinama karvių, antra — arklių tvartu. Kiaulės, avys turėjo atitvertą kamputį viename arba antrame tvarte. Antrojo tipo tvartai už pirmuosius mažesni, tačiau visų tvartų išorė architektūrine forma turi daug panašumo. Visiems būdinga aukšti apie 80 cm akmeniniai pamatai, visų tvartų sienos gulsčių apvalių rąstų, kampuose suleistų į atsikišusias sąsparas. Stogų konstrukcija gegninė, formos atžvilgiu vyrauja keturšlaičiai, jų yra aštuoni, ir tik trijų tvartų, statytų XX a. IV—VI de-

šimtmečiais, stogai dvišlaičiai. Dešimties tvartų stogai šiaudiniai, tik vieno — skiedrinis. Gyvuliams pašarus šio kaimo gyventojai laikydavo kluonuose, iš dalies pašiūrėse prie tvartų arba ant tvartų viršaus. Būta pašarams laikyti šalia tvartų ir daržinių, kurios turėjo ir ratinės paskirtį, vietos gyventojų jos vadinamos *vazaunėmis*. Viena tokia „daržinė-vazaunė“ yra išlikusi Zenono Minkštimo sodyboje. Tai dviejų patalpų pastatas, išore nesiskiriantis nuo tvartų,— gulsčių apvalių rąstų sienomis, suręstomis į sąsparas, šiaudiniu keturšlaičiu stogu. Vienoje patalpoje buvo laikomas šienas ir kartais šiaudai, kitoje— šiaudai ir palikta vietos ratams ir kitam ūkio inventoriui laikyti.

Vigutėnuose šiuo metu išlikusios keturios *pirtys*. Anksčiau buvo šešios. Visos pirtys dviejų patalpų: priepirčio (šiose apylinkėse vadinamo *pravarėliu*) ir *pirties*. Jos įrengtos taip, kaip daugelis Lietuvos valstiečių pirtų. Iš jų vienoje rasta akmenų krosnis, o kitose trijose— molinės krosnys. Sienos gulsčių pušinių apvalių rąstų, kampuose sunertos į atsikišusias sąsparas. Visi stogai šiaudiniai. Dviejų pirtų stogai keturšlaičiai, dviejų — dvišlaičiai.

Anksčiau pirties pravarėlyje būdavę minami linai. Šiuo metu pirtyse rūkoma, o kartais ir laikoma mėsa. Todėl visos pirtys užrakintos. Pirtys šiame kaime kūrenamos kas antrą savaitę ir prieš didžiąsias šventes. Neturintieji pirtų ateina maudytis į artimiausią kaimyninę pirtį.

Kaime rastas ir vienintelis iš akmenų mūrytas rūsys (*sklepas*), kurio viršus apipiltas žeme. Dauguma kaimo gyventojų hulves laiko kapčiuose ir duobėse.

Peržvelgus Vigutėnų kaimo architektūrą, matome, kad čia dar ir šiuo metu vyrauja tradiciniai trobesiai. Tiek stambesniųjų, tiek smulkesniųjų valstiečių trobesiai formos ir plano atžvilgiu esminių skirtumų neturėjo, skyrėsi pastatų dydžiu, trobesių skaičiumi.

Apskritai tradicinės kultūros pagrindiniai bruožai buvo bendri visiems valstiečiams. Vigutėnų kaimas architektūros atžvilgiu yra gyvas senosios liaudies tradicinės kultūros liudininkas šiame ežerų krašte.

Pirklių puošyba¹

ZINA SKRODIS

Gaidės ir Rimšės apylinkėse nemaža namų ornamentuoti. Daug dėmesio skiriama langų papuošimui. Iš 120 autorės tyrinėtų namų, 87 turi papuoštus langus. Buvo puošiamos antlangės ir palangės.

Senųjų namų langai nuo naujųjų (statytų tarybinės santvarkos metais) skiriasi dydžiu, rėmų forma, dekoravimu. Senųjų namų langai žymiai mažesni.

Senieji langai kur kas daugiau sudalinti rėmeliais, todėl šviesa į namo vidų patekdavo sunkiau. Paprastai langai būdavo 6 dalių, sutinkami ir 8 dalių.

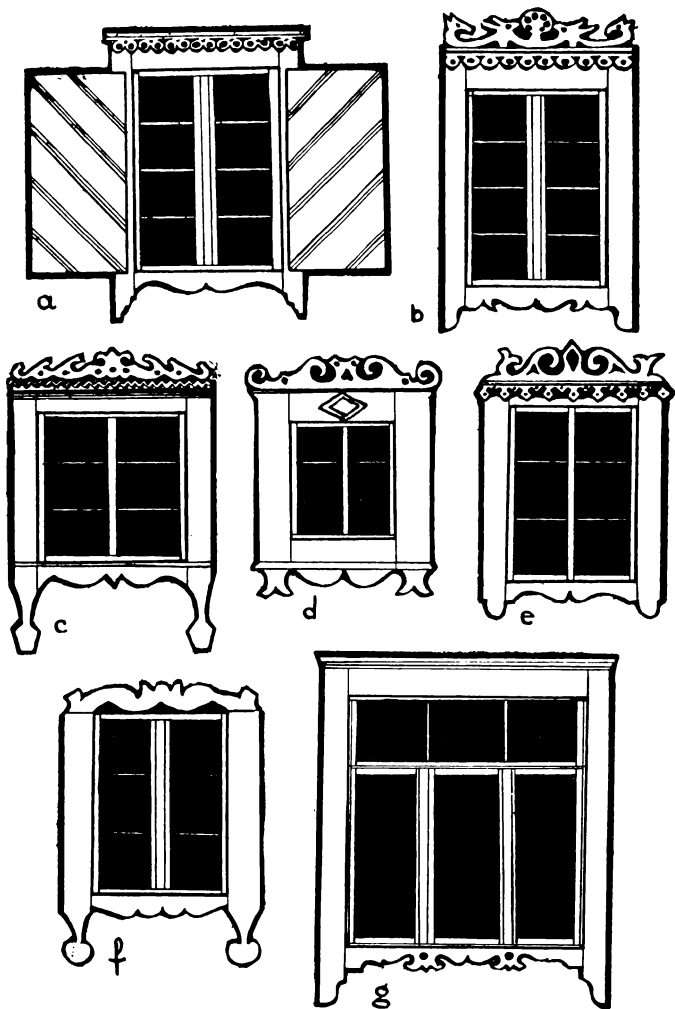
Marijonos Petroškienės (Putino k.) namas statytas XX a. pradžioje. Langas sudalintas į 8 lygias dalis (rūtas). Pasitaiko ir ištisinio stiklo langų. Tokius langus turi labai maži namai, kaip, pvz., Dubakos namas. Tokių langų labai maža.

Naujųjų namų langų stiklai daugiausia 3 rūtų, kartais — 4 ar 5, rečiau — 6. 6 rūtų yra Žibakių kaimo Vaclovo Abarevičiaus 1958 m. statyto namo langai, taip pat Tripuckų kaimo Prano Skairio namo, statyto 1952 m., langai.

Šiuo metu langų puošimas smarkiai pasikeitė. Naujieji langai puošiami labai kukliai. Dekoruojama tik palangė. Iš priekio prikalamą lentelė, kuri kartais iš oro pusės būna profiliuota. Palangėje šoninės dekoratyvinės lentelės pagal tradiciją šiek tiek ilgesnės — jos išsikiša net už horizontalinės (apatinės) lentos. Išsikišusios dalys kartais būna puslankio formos, o kartais baigiasi danteliais.

Ornamentai buvo trejopi: geometriniai, augaliniai ir rečiau gyvūniniai. Geometriniuose ornamentuose sutinkami šie elementai: apvalios skylutės, rombeliai, trikampiai ir lankeliai. Kartais kiekvieno elemento centre būna apvali skylutė.

¹ Iš rusų kalbos vertė Kazys Eigminas.

Langai: a — Rimšės apyl., Gūrių k., Onos Šukelienės (1962), b — Rudžių k., Abarevičiaus (1919), c — Vigutėnų k., Juozo Radziuko (1894), d — Vigutėnų k., Juozo Radziuko (1894), e — Žibakių k., Vinco Vaškevičiaus (1890), f — Rudžių k., Abarevičiaus (1919), g — Tripucko k., Prano Skairio (1952)

Iš augalinių ornamentų dažnai pasitaiko stilizuota lelija ir rečiau dobilo lapeliai. Gyvūniniu ornamentu papuoštas Abarevičiaus namas Rudžių k. Profiliuotos langų lentos primena kiškį ir lapę.

Geometrinis ornamentas dažniau supinamas su augaliniu arba, kaip Abarevičiaus name, kartu supinami geometrinis, augalinis ir gyvūninis ornamentai.

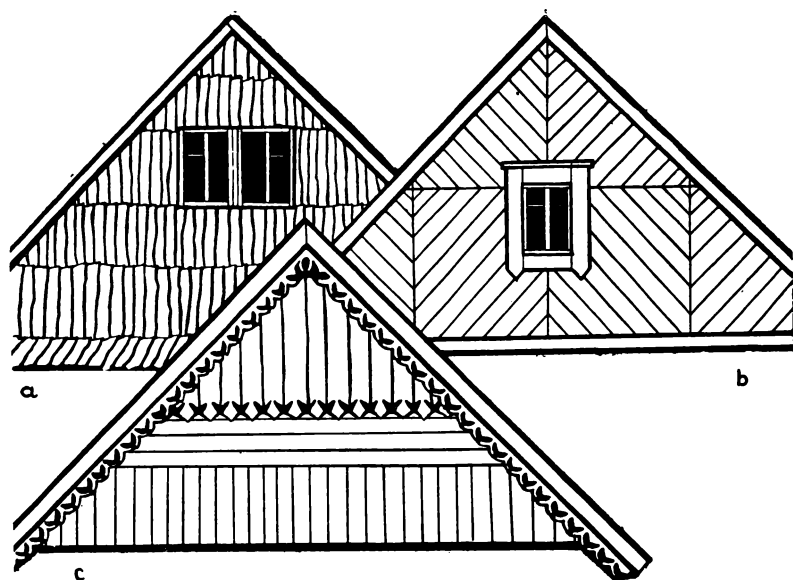
Langų aprėminimų kompozicija būna trejopa: 1) kai puošiamas antlangės karnizėlis, 2) kai virš antlangės karnizėlio prikalta ornamentuota lenta, 3) kai antlangė turi ornamentuotą frontonėlį.

Šie trys langų aprėminimų dekoratyvinių elementų kompozicijos tipai būdingi senajam langų puošimui, nes dabartinių langų aprėminimai visiškai nedekoruojami.

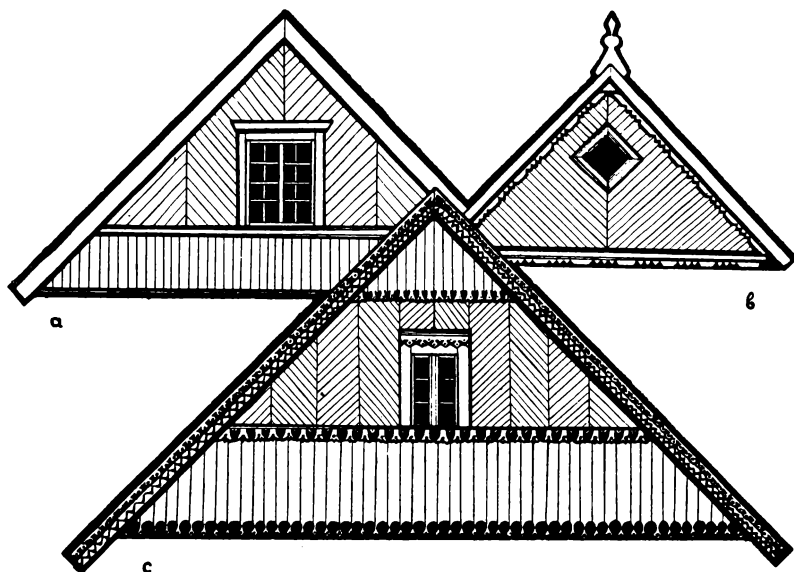
Palangė paprasčiau išpiaustyta, negu antlangė. Ji puošiamą senuosiuose namuose. Naujų langų papuošimai ir patys rėmai dažniausiai nudažomi rudai, baltai, mėlynai.

Gyvenamųjų namų frontonas irgi puošiamas. Frontono centre yra vienas arba du (daugiausia naujuose namuose) langeliai. Frontono lango kompozicija ir dekoratyviniai elementai turi daug bendrų bruožų su pagrindiniais gyvenamojo namo langų ornamentais, tik jie už pastaruosius žymiai smulkesni. Pasikeitus gyvenamojo namo langams, pasikeitė ir frontono langai — jie pasidarė žymiai didesni ir beveik nedekoruojami.

Kompozicijos atžvilgiu frontonas dažnai dalijamas į dvi ar tris horizontalines plokštumas. Kiekviena šių plokštumų dekoruojama savarankiškai. Pvz., K. Abarevičiaus gyvenamojo namo frontonas dalijamas į tris horizontalines dalis. Apatinė dalis sudaryta iš vertikalčiai sudėtų lentelių, kurių apatiniai galai baigiami geometriniu ornamentu. Antroji frontono dalis kompozicijos atžvilgiu žymiai sudėtingesnė. Šitoje dalyje yra 8 rūtų langas. Lango aprėminimas papuoštas geometriniu ornamentu, kurį sudaro besikaitaliojantys rombėliai ir trikampiai su apvaliom skylutėm centre. Visa antroji frontono dalis skirstoma į dešimt lygių vertikalčiai išdėstytų dalių. Kiekviena dalis įstrižai išklota lentelėmis. Susilietus dviem dalims, iš lentelių kontūrų susidaro tarsi eglutės piešinys, kuris eina tai į viršų, tai į apačią. Kitas antrosios frontono dalies dekoracijos momentas — ornamentas apatinėje dalyje analogiškas

Namų frontonai: a — Rimšės apyl., Žibakių k., Vaclovo Abarevičiaus (1952), b — Gūrių k., Leonardo Mirino (1960), c — Bieniūnų k., Edvardo Kardelio (1930)

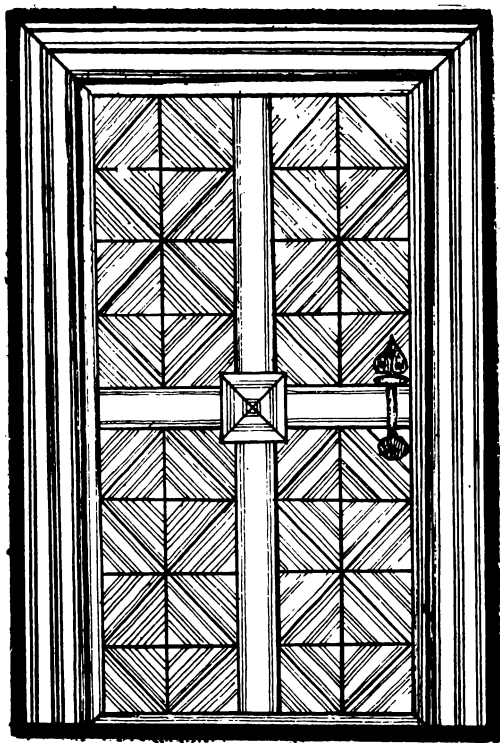

Namų frontonai: a — Rimšės apyl., Girdžiūnų k., Petro Kardelio (1928), b — Girdžiūnų k., Petro Kardelio (1928), c — Rudžių k., Abarevičiaus (1919)

pirmosios lentos ornamentui, tik šiuo atveju jis yra pridėtas. Trečioji, viršutinė dalis, savo forma panaši į trikampį. Lentos bemaž tokio pat didumo ir sudėtos tokiu pat principu, kaip pirmoje žemutinėje frontono dalyje. Kaip ir apatinėje dalyje, ornamentas išpiaustytas lentos apačioje, tik jis kiek panašus į antrosios dalies ornamentą, — čia lėlija kaitaliojasi su trikampiu, turinčiu viduryje skylutes. Toks frontonas yra pats sudėtingiausias iš visų sutiktų apylinkėje. Kaip Abarevičiaus namo, taip pat sukomponuoti ir kai kurių kitų namų frontonai.

Paprastai dekoratyviniai elementai, kuriais puošiami langai, panaudojami ir frontono puošimui. Frontono langelis visuomet būna centre. Jei frontonas dalijamas į dvi dalis, tai langelis gali būti viršutinėje arba apatinėje dalyje. Apatinėje frontono dalyje daugeliu atvejų lentos kalamos vertikaliai. Retai, bet pasitaiko frontonų ir be langelių, pvz., Bieniūnų kaimo gyventojų Edvardo Kardelio namas, statytas 1930 m. Petro Kardelio namo, statyto 1928 m., dekoras yra lakoniškas. Visas namas nudažytas tamsiai žalia spalva, langai — balta. Frontonas kompozicijos atžvilgiu horizontaliai dalijamas į dvi dalis — viršutinę ir apatinę. Apatinė dalis apkalta stačiomis lentelėmis ir žymiai mažesnė už viršutinę frontono dalį. Viršutinėje dalyje yra didelis 16 rūtų langas. Be to, viršutinis plotas padalintas į keturias dalis, kurios apkaltos įstrižomis lentelėmis. Susidurdamos pagal frontono ašį, lentelės sudaro stačią eglutę, o šoninės lentelės — apverstą žemyn.

Kukli ir taip pat maloni yra šio namo gonkelių frontono kompozicija. Frontonas pagal ašį dalijamas į dvi dalis — du trikampius. Abiejų trikampių lentelės išklotos statmenai frontono kraštui. Lentelių kontūrai, susidurdami centre, panašūs į stačią eglutę. Viršutiniame frontono kampe yra panašus į rombą langelis. Frontono šonai papuošti geometriniais ornamentais, kur danteliai kaitaliojasi su tiesiąja. Toks pat ornamentas supa gonkelių karnizą. Virš horizonto iškilęs lėkis. Jis yra toks: pusiau rombas, pereinantis į apskritimą, o šis pereina vėl į rombėlį, tik mažesnę už pirmąjį.

Durys Rimšės apyl., Girdžiūnų k., Jono Kavaliausko (1927)

Savo kompozicija savitas Gūrių kaimo Leonardo Mirino namo frontonas. Jis dalijamas į šešias dalis: dvi horizontalias ir keturias vertikalias. Du rombų centrai simetriškai išsidėstę abiejuose lango šonuose, o pagal frontono ašį susitinkančios lentelės panašios į apverstą žemyn eglutę, o virš lango — į stačią. Be šitos savitos kombinacijos, daugiau jokių dekoru elementų nėra.

Naujų namų frontonas darosi griežtesnis ir lakoniškesnis. Tai gerai matyti, palyginus Abarevičiaus namo, statyto 1919 m., ir Petro Kardelio namo, statyto žymiai vėliau, frontonus. Tas skirtumas dar aiškesnis namuose, statytuose 1920—1950 m. laikotarpiu.

Žirgelis čia beveik nesutinkamas. Visoje apylinkėje autorė rado tik tris lėkius. Apie vieną mes jau kalbėjome, analizuodami Petro Kardelio namų gonkelių frontoną. Kitas rastas Bieniūnų kaime ant Mykolo Kardelio namo, statyto 1946 m. Lėkis ant šito namo kažkuo panašus į mergaitę su iškeltomis į viršų rankomis; jis nudažytas rudai. Trečiasis lėkis rastas Žibakių kaime ant Jono Vaškevičiaus namo, kurį statė Balys Kardelis 1948 m. Šis lėkis nepaprastai kuklus ir miniatiūriškas, savo forma primenantis degančią žvakę.

Puoštos durys — čia dar retesnis dalykas. Pavyko rasti vienas reto grožio duris — Girdžiūnų kaimo gyventojų Jono Kavaliausko namo, statyto 1927 m., kambaryje. Duris į keturias dalis skiria kryžius, kurio centre yra kvadratas, sudarytas iš keturių trikampių. Susiliedami trikampiai tarsi supiaustas kvadratas įstrižai. Kiekvienoje kryžiaus dalyje yra po du rombus, sudarytus taip pat iš trikampių lentelių. Kiekvienos trikampės lentelės paviršius yra reljefiškai iškilus ir atrodo kaip augantis rombas. Erdvė tarp kiekvienos rombų poros užpildyta tokiais pat trikampiais. Visos durys nudažytos baltai.

Priemenių langeliai irgi puošiami, pvz., Girdžiūnuose Paukšteliūno namuose, kurie čia buvo perkelti 1927 m., langelis, nors ir labai miniatiūriškas — 34 cm × 63 cm, stiklo 20 cm × 40 cm, turi 6 rūtas. Išraižyta tik palangė. Ornamentas — augalinis: vidury lelija. Langelis nudažytas baltai.

Paanalizavus dekoratyvinius elementus, užfiksuotus Gaidės ir Rimšės krašte, pastebėta, kad naujuose namuose puošybiniai elementai kuklesni ir griežtesni. Kartais naujieji namai yra visai be ornamentų.

Gėlių darželiai

LILIJA KUDIRKIENĖ

Rimšės apylinkėje apvaikščiota dvylikos kaimų sodybos, iš jų aprašyti trisdešimt du darželiai. Darželiai yra toli gražu ne prie kiekvienos sodybos. Dažna šeimininkė pasitenkina daržo pakraščiu pabėrusi kokių nors gėlių (kosmėjų, našlaičių, nasturtų...) sėklų eilutę ar pasodinusi keletą jurginų kelmų palangėj, šalia tako ar prie durų. Kai kur, priešingai, auga tik žieminės — didelio rūpesčio neprašančios gėlės: fliokasai, žieminiai jurginai, vienas kitas bijūno ar sinavado keras. Jei tikėsime šeimininkių žodžiais, visų jų darželiai pernai ir anksčiau būdavę kur kas gražesni, va tik šiemet, lyg tyčia, taip prasčiau išėję... Kitais metais beveik kiekviena sėsianti daugiau gėlių. Nors teko išgirsti ir kitokių žodžių: „Kitais metais agurkus čia pasodinsiu. Kam kavalkas žemės stovės...“

Beveik pusė mūsų aplankytų darželių turi ne daugiau kaip 10 metų, apie trečdalis — 20—35 m., likusieji, čia gimusių ir amžių nugyvenusių šeimininkių teigimu,— nuo 40 net iki 80 m., o gal ir daugiau.

Daugumos mūsų aplankytų sodybų trobos dvigalės. Beveik visur darželiai prie šoninio gyvenamojo namo fasado — vien tik prie šoninio (per pusę trobos ar palei visą trobą) apie 13, o ir iš šono, ir iš galo — 14 darželių. Ir tik nedaugelyje sodybų darželis yra vien iš galo — kur gyvenamasis namas galu į gatvę. Stašionių kaime užtikome sodybą (Bronės Umbrasaitės), kurios darželis taip pat priešais trobą, iš šono, tik kitapus kelio — nes kaimo kelias eina palei pačią trobą, nepalikdamas darželiui vietos.

Įdomu, kad ten, kur trobos naujesnės, su gonkomis, darželiai dažniausiai būna paradinėje namo pusėje, šalia ar abipus gonkelių, o prie senųjų trobų, dažniau turinčių vieną

įėjimą, gėlės sodinamos *prastoje* namo pusėje — kur nuolat vaikštoma.

Gėlių lysvės (*ežytės, ežiutės, klombos*) apdėliotos akmenukais, velėnėlėmis, kartais plytų puselėmis, kur-ne-kur apipintos karklų vytelėmis, bet dažniausiai nei akmenėliais dėliota, nei velėnuota, tik nebent pačiu lysvės pakraščėliu pasodinta ar pasėta kokių nors žemų, tankiai suaugančių gėlyčių — svogūnėlių, saulučių ar kitokių.

Visuose šios apylinkės kaimų darželiuose be konkurencijos dominuoja jurginai, gana įvairių spalvų, žiedų dydžio ir formų. Daugelyje sodybų jurginai užima beveik visą (o kai kur ir visą) darželį, o kitos gėlės neretai būna tik kaip koks didesnis ar mažesnis priedas. Ne vienoje vietoje teko išgirsti: „Kitais metais tik vienus jurginus sodinsiu.“

Tik retos sodybos šeimininkė pavasarį, sodindama jurginus, žino, kokios jie bus spalvos ir dydžio, — paprastai pagal spalvas nederina, sodina iš eilės, kaip pakliuvo.

Maždaug kas antroje sodyboje yra bijūnų (*pinavijų, pivonijų*), kai kuriose sodybose net po 5—6 kelmus. Populiarūs astrai (*astros, bazilkos*). Krinta į akis, kad visose sodybose jie vienos rūšies ir tų pačių trijų spalvų (balti, šviesiai rausvi, violetiniai), dažniausiai sėjami mišiniu. Daugelyje sodybų mėgstamos našlaitės (*broliukai*), gladiolės (*cibuliukai, rykštelės, svogūnėliai, šv. Juozapo lazdos*), nasturtos (*narstučiai*). Rūtų jau mažiau — jas matėme apytikriai kas trečioje sodyboje, ir kai kur tik po vieną kitą kelmelį. Senose sodybose yra žieminių jurginų, kai kuriose (Tripuckų k. — Liudo Kardelio) labai daug. Gana populiarūs rudi gvazdikai (*aksamitkos*), kosmėjos (*lineliai, nagelės, panelės, ramuniai*). Iš žieminių gėlių nemaža flioksu (*bukietas, šimtažiedis*), geltonų lelijų, gana gerbiamos dedešvos (*palmės, roželės, rožės*), yra sinavadų (*orlikų, vorlikų*). Šių apylinkių gyventojai daugelį gėlių vadina savaip, neretai „iš lenkiško“, kaip jie patys sako. Kai kurių gėlių vardų dažnoje sodyboje nežino. Gal dėl to tris—keturias skirtingas gėles vadina *ramunėmis*, o keletą smulkių gėlyčių, dažnai sėjamų lysvių kraščeliais, vadina tiesiog *atkraščiuokais*.

Kai paklausi moterų, kokias gėles augindavo seniau, jaunystėje, beveik visos atsako, kad labai daug ir įvairių, bet vardų dažniausiai nebeprisimena; pamini rūtas, rezetas (pastarųjų mums nebeteko pamatyti nė vienoje sodyboje), astrus ir, suprantama, jurginus; neretai atsako: „Tokias pat“ arba: „Tik jurginus.“ Beje, senosios moterys čia priduria, kad jurginų seniau tik „paprastų“— atseit, smulkiomis žiedais— tebuvę. Papasakoja, kaip rūtas žiemai apvoždavę darželyje katilu— „Ir neiššąla, ir žalios, gražios, kai reikia, tai iš kažin kur atskrenda merginos vainikui.“ Ir beveik visos senosios kartos moterys padūsauja, kad jų jaunystėje darželiai tai ne tokie buvę. Dabar jau nebėra kas juos prižiūri— jos pačios senos, nebegali, o ir kam joms... O dukterys, anūkės, jei laisvo laiko turi valandžiukę, tai ne į darželį pirmiausia, bet į knygą žiūri, tai vėl į kiną ar šokius išbėgs... Ir iš tikrųjų— pusę mūsų aplankyto darželių tvarko 40—60 m. amžiaus ir vyresnės moterys, o 12—19 m. mergaitės— vos ketvirtadalį. Tiesa, negalima nepripažinti, kad tarp pačių gražiausiųjų darželių vis dėlto yra ir jaunųjų gėlių mylėtojų prižiūrimų. Bene gražiausias bus labai rūpestingai tvarkomas Kalviškių k. gyventojų Jakutyčių— Aldonos (14 m.) ir Teresės (13 m.) darželis. Labai gražūs 60-ties metų Ksaveros Meškėnienės iš Antalgės k., Stasės Sargūnienės ir jos dukterų Janės (14 m.) ir Stasės (13 m.) iš Tiltelių k., Liudgardos Petraitytės (78 m.) Ažukalviškės k., Bronės Umbrasaitės (60 m.) Stašionių k., Stasės Šalnienės (47 m.) Gūrių k., gražiai prižiūrimas Česlovos Šukelytės (15 m.) Gūrių k., Stasės Jackevičienės (54 m.) Pušų k. darželis. Malonu buvo pasigrožėti ir berniukų— keturiolikmečio Jono ir dvylikmečio Donato Abramavičių iš Čeverykinės k. auginamomis gėlėmis. Kaip tikras šeimininkas, Jonas mums net negalvodamas pasakė, kurios ir kokių spalvų gėlės kur pasodintos ir kiek jų yra, neklysdamas išpasakojo, kokias gėles kur sodino pernai, užpernai...

Didelis, gražus, gerai išplanuotas ir labai rūpestingai prižiūrimas Magūnų pradinės mokyklos gėlynas, jame daug ir tokių gėlių, kurių niekur kitur apylinkėje pamatyti neteko.

Šia prasme Magūnų mokykla gali būti pavyzdžiu ne vienai kaimyninei pradinei ar net didesnei mokyklai.

Maždaug pusė darželių aptveriami. Populiariausios tvoros — statinių (*štakių*) ir *tuinelių* — apvalių pagaliukų, sukaltų panašiai kaip statiniai. Kai kur matėme darželių, aptvertų karčių tvora, ypač jei darželis yra prie pat daržo — tada ir tvorą jie turi bendrą. Užtikome vieną pintą karklo vytelių tvorelę. Vienur kitur matyti ir „progreso“ požymių — Gūrių k. matėme darželį, kurio tvora — iš vertikalčiai (kaip statinukai) sukalinėtų metalinių apie 6 cm pločio juostelių, kurios tankiai iškapotos apskritomis skylutėmis — matyt, tai atliekos iš kokio nors metalo apdirbimo fabriko. („Jos iš Daugpilio atvežtos“, — didžiudamasi pasakė šeiminkė.) O kur pritrūko „juostelių“, kukliai stovi dailūs profiliuotais galais medžio statinukai...

Pačiuose darželiuose dekoratyvinių krūmų reta, paprastai jie auga atokiau — kieme, kur prie namo kampo ar sodo pakraštyje. Populiariausios alyvos ir jazminai, įvairūs erškėčiai. Diemedį pastebėjome gal tik dviejose sodybose.

Krinta į akį, kad bene trečdalyje sodybų šeiminkės, ar taupydamos žemę, ar nenorėdamos, kad stovėtų tušti ploteliai, kur iššalo žieminės gėlės ar nedygo pavasarį pasėtos, į darželį tarp gėlių įkiša keletą pomidorų kelmų, žieminį svogūną ar sėklinį buroką...

Klausinėjome moterų, ką iš darželio gėlių vartoja kaip vaistą. Gal trečdalis apklaustųjų pareiškė, kad vaistai tik lauko gėlės, o ne darželio. O du trečdaliai gydomyją galią prisiskyrė ir vienai kitai darželio gėlei. Plačiausio pripažinimo, kaip vaistai, susilaukė bijūno žiedai (kai kur ir šaknys), šaltmėtės ir rūtos, dar medetkos. Viena kita šeiminkė atsiminė ir nasturtą. Tarp vaistažolių dar buvo paminėtas diemedis, *platmedis*, *gedula* ir aguonų grūdai.

Labai mėgstama merkti puokštes ir dovanoti gėles įvairiomis progomis (ypač per vardines), o durų vainikavimas (taip pat vardinių proga), atrodo, visai baigia išnykti. Nešdamos gėles į bažnyčią šventinti, į vieną puokštę su darželio gėlėmis senesnės moterys įmaišo rugių ar avižų, kiečių, mor-

kų su visais lapais (pačią morkutę peiliu taip įskelia keliskart, kad ji pasidaro panaši į gėlės žiedą). Šventina ir obuolius.

Klausinėjamos dainų, kur būtų minimi darželiai ar gėlės, moterys tepresimindavo „Kaipgi gražus gražus rūtelių darželis...“ ir „Saulelė raudona“ („Eisiu į darželį, skinsiu tris gėleles...“), bet dažniausiai purtėsi, atsakydamos: „To tai nemoku“, „Nebuvau dainininkė“, „Kad aš lietuvė buvus, aš gi lenkė...“, arba: „Jau aš, vaikeliai, tingiu. Kad pradėt žinau, tai pabaigt nebežinau...“

Apie vestuvinius papročius, susijusius su darželiais, mums papasakojo tik vienuose namuose — kaip jaunoji, važiuodama į bažnyčią, su tėvu atsisveikina už stalo, o su motina — darželyje. Tačiau visos kitos mūsų apklaustos moterys, net pačios seniausios, sakėsi tokių dalykų negirdėjusios, o viena kita net gana kategoriškai tai paneigė: „Gal kur taip ir buvo, ale tik ne pas mus.“

Rojus

ANTANAS RYLIŠKIS

Gražios Dūkšto apylinkės, kalnais ir slėniais išraižytos, nusėtos ežerais ir ežerėliais. Pavažiavus trejetą kilometrų nuo Dūkšto Rimšės link, kryžkelėje stovi rodyklė su užrašu: „Rojus — 1 km“. Tačiau ne dėl gamtos grožio šitas kampe-
lis Rojumi vadinamas.

Rojų sukūrė žmogus dideliu savo triūsu, praėjusio šimtmečio pabaigoje kalvotoje ir akmenuotoje žemėje įkūręs pomologijos sodą, kuris tiek savo dydžiu, tiek veislių gausumu neturėjo sau lygaus Lietuvos sodininkystės istorijoje. Tas žmogus — Peterburgo miškų instituto profesorius Adomas Hrebnickis, dabar žinomas kaip sodininkystės mokslinio tyrimo darbo Lietuvoje pradininkas.

Adomas Hrebnickis gimė 1858 m. sausio 6 d. (senuoju stiliumi — 1857 m. gruodžio 24 d.) Vitebsko gubernijoje, Lepelio apskrityje.

Baigęs Peterburgo miškų institutą, A. Hrebnickis buvo paliktas asistentu institute, o jo diplominis darbas „Krakmolos — mūsų medžių atsarginė medžiaga“ išleistas atskiru leidiniu.

Studijų metais A. Hrebnickis susipažino su V. Stankevičiumi, kilusiu iš Lietuvos nuo Dūkšto, ir kartą su juo parvažiavo į Beržininkus Kalėdų atostogų. Adomas susipažino su jo seserim Stanislava ir paskui ją vedė.

A. Hrebnickis iš savo uošvio gavo kraičio 24 ha sklypą pačiame Beržininkų dvaro užkampyje, vadinamame Čertovka (Velnyne). Čia ir buvo lemta Rojui atsirasti. Apie tai savo prisiminimuose pasakoja A. Hrebnickio mokinys J. Šarka¹.

¹ J. Šarka, Jis išmokė mane mylėti gamtą. — „Mūsų sodai“, 1961, Nr. 8.

Kartą su būriu svečių į dvaro užkampį atėjo Adomas žmonos kraičio pasižiūrėti. Svečiai dairėsi nuo kalvos. Prieš akis plytėjo dirvonai, akmenys, raistai, kurie kėlė pesimistinę nuotaiką.

— Kokia čia velnynė! — pasakė vienas.

Adomas pasijuto užgautas.

— Ne velnynė, bet rojus!..

Draugai ėmė juokauti, kad Adomas iš tiesų įkurs čia rojų ir gyvens su savo Ieva.

Dar gana greit šis kampelis tapo Rojumi. Gavęs žemės, A. Hrebnickis ėmė įgyvendinti savo svajonę — kurti sodą, kuriame būtų surinktos vaismedžių veislės stacionariam tyrimui. Nuo 1886 m. jis ėmė rinkti veisles ir skiepyti uošvio medelyne Beržininkuose. Veislių įsigijimo užrašuose jau pirmais metais užregistruota virš pusantro šimto obelių veislių, 31 kriaušių, apie 40 slyvų ir tiek pat vyšnių bei trešnių. Įdomu pasekti, iš kur buvo gauta pirmoji pomologinė medžiaga. Daugiausia veislių A. Hrebnickis gavo iš Jankovskio (Varšuva). Gauta veislių iš senelės dvaro Turosoje ir netolimo Obolo Vitebsko srityje, iš Beržininkų, iš žinomo Lietuvos sodininko Montvilos (Vilnius), iš Šrederio (Maskva), Regelio (Peterburgas) ir iš kitų sodininkų. Rojaus pomologinio sodo gimimo metai — 1891—1892, — tada buvo pasodinta didžiausia dalis, vadinama Obelyne. 14 ha sodas baigtas sodinti 1904 metais. Vėliau jis nuolat buvo papildomas naujomis veislėmis iš žymiausių Lenkijos, Rusijos ir kitų sodininkystės firmų ir sodininkų. 1895 metais A. Hrebnickis buvo komandiruotas į JAV, iš ten taip pat parsivežė naujų veislių. Pagal 1910 metų planą sode augo 437 veislių obelys, 154 veislių kriaušės, 82 veislių vyšnios bei trešnės. Iš viso sode buvo 789 veislės, o kartu su sinonimais veislių buvo daugiau kaip 1000. Jo mokiniai pasakoja², kad sode buvo pasodinta apie 2 ha agrastų, kuriuos greit apie šio šimtmečio pradžią sunaikino valkčiagybio liga.

² P. Balčikonis, Prof. A. Hrebnickis ir jo mokslinis tiriamasis sodininkystės darbas Lietuvoje.— Lietuvos Žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto darbai, V. Sodininkystė ir daržininkystė. Vilnius, 1960.

Turėdamas didelę veislių kolekciją, A. Hrebnickis aprašė, stebėjo ir tyrė, kurios geriausiai tinka mūsų klimato sąlygoms. Be to, jis rinko nežinomos kilmės veisles. Kaip matyti iš rankraščiuose esančių „Pomologo užrašų“, į jo rankas patekdavo labai daug veislių iš parodų, mugių ir atskirų sodininkų — jis turėdavo nustatyti jų tapatybę. Tarp nežinomų veislių pasitaikydavo tikrai vertingų. Pats A. Hrebnickis Beržininkų dvaro sode rado keletą neskiepytų vaismedžių ir ypač susidomėjo vienu. A. Hrebnickis jį padaugino, ilgai tyrė ir 1916 metais aprašė spaudoje, pavadindamas Beržininkų ananasu³. Ši veislė dabar plačiai išplitusi Lietuvoje, Latvijoje, Baltarusijoje bei Lenkijoje ir labai vertinama. A. Hrebnickis aprašė ir daugiau liaudies selekcijos veislių: Jono pepiną, Panemunės baltąjį ir kt.

Įveisęs sodą, A. Hrebnickis čia pasistatė vasarnamį ir kiekvieną pavasarį atostogų parvažiuodavo iš Peterburgo. Sodą prižiūrėjo samdomas sodininkas, kuris su sodyba įsikūrė sodo vidury.

Nuo 1892 m. A. Hrebnickis Peterburgo miškų institute skaitė sodininkystės ir daržininkystės kursą, o 1902 m. buvo išrinktas profesoriumi. 1892 m. jis išleido knygą „Vaismedžių sodo priežiūra“, kuri susilaukė 7 leidimų (paskutinis išėjo Tarybų Sąjungoje 1931 metais). Iš jos mokėsi sodininkystės daugelis žymių mūsų šalies sodininkų.

1903—1906 m. Peterburge išėjo A. Hrebnickio sudarytas ir redaguotas 4 tomų „Vaisių atlasas“. Iš 115 veislių šiame atlase pats A. Hrebnickis aprašė ir puikiais piešiniais iš natūros iliustravo 46 veisles. Be to, savo pastabomis jis papildė daugelio kitų autorių aprašymus. A. Hrebnickio stilius pasižymi dideliu vaizdingumu ir pastabumu. Šis atlasas iki šiol neprarado savo mokslinės vertės ir tebėra pavyzdžiu naujų pomologijos veikalų autoriams.

Ypatinga „Vaisių atlaso“ reikšmė Lietuvos sodininkystei. Jame A. Hrebnickis aprašė daug veislių, kilusių Pabaltijyje ir Lietuvoje, pavadindamas jas tikraisiais jų vardais, kuriais jos

³ A. Grebnickij, Ananas beržinickij.—„Plodovodstvo“, 1916.

ir dabar žinomos toli nuo savo tėvynės. Tai Lietuvos pepinas, Lietuvos cukrinis, popierinis, suislepinis ir kitos.

Daug straipsnių A. Hrebnickis parašė žemės ūkio enciklopedijai ir periodinei spaudai sodininkystės klausimais.

Kiekvieną vasarą jis parvažiuodavo į savo sodą. Čia jis stebėjo vaismedžių žydėjimo fenologiją, tyrė obelų partenokarpiją ir kt. Sodyba senų beržų ir jau spėjusių paūgėti eglių paunksmėje puošėsi gėlynais ir apylinkėje buvo vadinama Rojumi. Pats A. Hrebnickis savo vienkiemį bandė pavadinti Staniškėmis (sūnaus Stasio vardu), bet tas pavadinimas nepriėjo. 1922 metų plane šis vienkiemis vadinamas Rojumi (Raj).

Pirmojo pasaulinio karo metais sodas smarkiai nukentėjo, nes A. Hrebnickis buvo pasilikęs Peterburge, o sode šeimininkavo kas norėjo.

Karo metais vokiečiai iš Dūkšto į Drują (Baltarusija) nutiesė 93 km siaurąjį geležinkelį — pro Rojų, per Beržininkus, Rimšę. Šis geležinkelis lenkų valdžios metais buvo rekonstruotas ir tarnavo iki 1964 metų, o trejus paskutinius metus (1962—1964) Rojuje buvo stotis. Pagaliau dėl nerentabilumo 1965 m. jis buvo demontuotas.

Po I pasaulinio karo nusistovėjus sienoms, rytinė Lietuvos dalis atsidūrė ponų Lenkijos valdžioje. Dėl senyvo amžiaus ir pasiilgęs namų, 1922 m. A. Hrebnickis atsisveikino su instituto katedra ir sugrįžo į Rojų. Išvykstant jam buvo suteiktas nusipelnusio profesoriaus garbės vardas. Vėliau buvo išrinktas Lenkijos pomologinės komisijos tikroju nariu. Rašinėjo straipsnius periodinei spaudai.

1927—1929 ir 1934 m. jis savo sodą gana gausiai papildė naujomis veislėmis, bet Rojaus sode nuolat susidurdavo su materialiniais sunkumais.

Lietuvos sodininkai gerai žinojo ir labai vertino A. Hrebnickį. Ir kai 1939 m. Lietuva atgavo Vilniaus kraštą, jis buvo paskirtas dirbti Lietuvos žemės ūkio rūmų patarėju sodininkystės klausimais, jam paskirtas prideramas atlyginimas, o į Rojų pasiūstas pagalbininkas agronomas. Tuo metu Rojuje apsilankė daugelis žymiausių Lietuvos sodininkų: prof. St. Nacevičius, „Naujosios sodybos“ redaktorius Pr. Rimkus,

J. Paršeliūnas, M. Itomlenskis, St. Bagdonas, J. Proškus, St. Kazlauskas ir daugelis kitų. Dabar A. Hrebnickio memorialiniame muziejuje saugoma jo užrašų knygutė su Lietuvos sodininkų įrašytais adresais, kelios nuotraukos ir kvietimas bendradarbiauti „Naujojoje sodyboje“. Prof. A. Hrebnickis visus mielai supažindino su savo pomologijos sodu ir davė daug vertingų patarimų.

Saltąją 1939—40 metų žiemą Rojaus sodas labai nukentėjo, daugelis vaismedžių visai iššalo. Kaip liudija A. Hrebnickio užrašai, iššalo net apie trečdalis paprastojo antaninio veislės obelų, kuri yra viena iš atspariausių.

Tačiau greit prasidėjęs antrasis pasaulinis karas nutraukė visus darbus ir planus. Pirmąjį vokiečių okupacijos rudenį, 1941 m. spalio 13 d. išsiliejus kraujui į smegenis, įžymusis mokslininkas mirė. Palaidotas Stankevičių šeimos kape prie buv. Dūkšto dvaro bažnyčios (dabar Dūkšto bandymų stoties eksperimentinio ūkio teritorija).

Po prof. A. Hrebnickio mirties Rojaus sodas pasiliko be priežiūros. Neariamos dirvos apžėlė krūmokšniais, grioviai užslinko, pievutės užpelkėjo. Pirmieji pokario rajono ir ūkiniai vadovai nesuprato išlikusio pomologinio sodo reikšmės ir nesirūpino jo priežiūra. Hrebnickio dukterė senutė Marija Hrebnicka su didele meile išsaugojo tėvo literatūrinę palikimą ir asmeninius daiktus.

Kai kurių mūsų sodininkystės entuziastų rūpesčiu — čia visų pirma reikia paminėti velionį agronomą žurnalistą St. Kazlauską — ir energingų Tarybinės vyriausybės priemonių dėka prasidėjo Rojaus sodo atkūrimas, Vytėnų sodininkystės-daržininkystės bandymų stoties Dūkšto atramos punkto organizavimas buvusiam prof. A. Hrebnickio pomologiniame sode. Tų metų pavasarį į Rojų atvažiavo pirmasis mokslinis darbuotojas P. Balčikonis su pagalbininke žmona ir šiose pareigose dirbo dvejus metus. Darbui nebuvo elementarių sąlygų, teko kirsti krūmokšnius ir ieškoti išlikusių vaismedžių, o paskui pagal išlikusius planus, padedant dukrai Marijai, kuri pakankamai gerai pažinojo sodą, nustatyti kvartalų ribas ir identifikuoti išlikusias veisles. Buvo tyrinėjamas ir

A. Hrebnickio literatūrinis palikimas. Apie šios medžiagos tyrimo rezultatus Lietuvos Žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto darbų V tome „Sodininkystė ir daržininkystė“ (Vilnius, 1960) paskelbtas išsamus P. Balčikonio straipsnis „Prof. A. Hrebnickis ir jo mokslinis tiriamasis sodininkystės darbas Lietuvoje“ ir to paties instituto Informaciniame biuletenyje Nr. 8 „Sodininkystės ir daržininkystės klausimai“ (Vilnius, 1962) P. Balčikonio straipsnis „Prof. A. Hrebnickio pomologinio sodo archyvinės medžiagos tyrimo rezultatai“. Deja, dėl vėlesnio Rojaus žinybinio suskaldymo toliau A. Hrebnickio literatūrinis palikimas nebebuvo tiriamas ir iki pat šiol vis delsiama išleisti A. Hrebnickio raštus.

1959 m. pavasarį M. Melnikaitės kolūkio vietoje buvo organizuotas Dūkšto vaismedžių medelynas ir prie jo prijungta Rojaus teritorija, tačiau iki šio laiko Rojus tebėra kelių auklių žinioje.

1959 metais Rojuje buvo pradėtas organizuoti prof. A. Hrebnickio memorialinis muziejus ir pradėta ruošti ekspozicija. Muziejaus vedėja nuo pat pradžios dirba buvusi mokytoja E. Treigienė. Paminklą A. Hrebnickiui sukūrė skulptorius L. Žuklys ir architektas J. Stravinskas.

1961 m. birželio 17 d. Rojuje buvo iškilmingai atidengtas paminklas prof. A. Hrebnickiui ir atidarytas memorialinis muziejus. Ta proga Dūkšte įvyko mokslinė konferencija, skirta jo atminimui. Be mūsų respublikos, joje dalyvavo svečiai iš Latvijos, Estijos, Baltarusijos ir Maskvos sodininkystės mokslinio tyrimo įstaigų, o A. Hrebnickio amžininkai papasakojo atsiminimus. Konferencijos medžiagai buvo paskirtas „Mūsų sodų“ žurnalo 8 numeris, o vėliau ji buvo išleista atskiru leidiniu „Įžymusis sodininkas Adomas Hrebnickis“ (Vilnius, 1961; rusiškas vertimas 1962).

Dabar kiekvieną vasarą Rojų aplanko daug turistų. Vienus čia vilioja gražios apylinkės, kitus egzotiškas pavadinimas, dar kitus pats prof. A. Hrebnickio sodas ir dabar čia vykdomas mokslinis darbas.

Iš garsaus A. Hrebnickio pomologinio sodo beliko 26 obelių ir po vieną kitą kitų vaismedžių veislių. Liko didelė

laukmedžių kolekcija, kuri tiriama, o laukinių rūšių obuolių sėklos naudojamos poskiepiams auginti.

Mokslininkai neturi tikslo atkurtąjį Rojų apsodinti ankstyvesnėmis veislėmis, tik jame dirba tiriamąjį darbą, kuris reikalingas šiuolaikinei sodininkystei. Rojuje buvo pasodintas obelių kolekcinis sodas, dabar jame daugiau kaip 100 veislių. Čia norima patikrinti Vytėnuose atrinktų, naujai išvestų ar kitų perspektyvių veislių ištvermingumą žiemai, nes rytų Lietuvoje būna patys didžiausi šalčiai. 1955—56 m. žiemą šiuose rajonuose temperatūra buvo nukritusi iki 40° šalčio.

1957 m. pradėta rinkti uoginių augalų — agrastų, juodųjų serbentų ir braškių veislių kolekcija, kuri kasmet papildoma naujomis veislėmis. Ji davė pradžią uoginių augalų veislių tyrimo bandymams ir selekcijai.

1960—65 m. Rojuje buvo daryti braškių veislių tyrimo lauko bandymai. Bandymų duomenimis išryškėjo labai perspektyvi nauja ukrainiečių selekcijos veislė jasná, duodanti geros kokybės uogų didelį derlių.

Juodųjų serbentų selekcijos tikslas — išvesti nelepias, šalčiui ir ligoms atsparias veisles, kurių uogos būtų skanios ir geros cheminės sudėties (turėtų daugiau sausų medžiagų, cukraus, rūgščių, vitamino C ir kitų biologiškai aktyvių medžiagų, tiktų vartoti šviežios ir perdirbimui).

Rojuje buvo padarytos tokios kryžminimo kombinacijos: a) Nadežda × Stachanovka Altaja; b) Boskopo milžinai × Nadežda; c) Arai × Nadežda; d) Audriai × Derliai ir reciprokinis Derliai × Audriai.

Remiantis trejų metų tyrimo duomenimis, 1967 m. priimtos naujos veislės: audriai, žėručiai ir aitvarai. Pirmoji iš jų rekomenduota valstybiniam tyrimui, o pastarosios dvi — sodininkams mėgėjams.

Naujos veislės audriai krūmas vidutinio stiprumo, glaustas, lapai tamsiai žali, uoginė kekė vidutinio ilgumo, uogos stambios, vienodos, skanios, gerai laikosi ant krūmo. Veislė atspari šalčiui ir mažai pažeidžiama antraknozės.

Aitvarai yra pati derlingiausia iš visų tiriamų veislių, jos

uogos skanios, bet jų odelė plona ir todėl netinka pervežimui, bet labai patinka sodininkams mėgėjams.

Žėručių uogos labai patrauklios, skanios, gerai laikosi ant krūmo. Veislė derlinga.

Iš hibridinio fondo Rojuje iš viso atrinkta 48 sėjinukai, iš kurių 35 patys vertingiausiai tiriami. Iš jų, be abejo, dar bus naujų veislių.

Agrastų selekcijos tikslas — išvesti atsparias valkčiagyriui ir nedygliuotas veisles.

Lietuvoje anksčiau agrastų selekcija nebuvo vykdoma, tik kai kurie sodininkai mėgėjai bandė auginti agrastus iš sėklų. Surinkus į kolekciją pradinę medžiagą, pradėta agrastų hibridizacija. Buvo kryžmintos naujos hibridinės veislės tarpusavyje (konvergentiniai kryžminimai), atsparios valkčiagyriui veislės kryžmintos su neatspariomis stambiauogėmis, taip pat auginta naujų veislių laisvo apsidulkinimo sėjinukai. Agrastai buvo kryžminti su juodaisiais serbentais.

Vytėnų bandymų stoties pomologinė komisija du perspektyvius agrastų sėjinukus patvirtino kandidatais į elitą: Nr. 10—21 R. (Izumrud \times krasnaja zaria) ir Nr. 8—7 R. (Brazilinio veislės laisvo apsidulkinimo sėjinukas). Jie mažai dygliuoti, atsparūs valkčiagyriui, uogos vidutinio didumo, skanios. Šitie sėjinukai padauginti ir toliau tiriami.

Be paminėtųjų, iš sėjinukų fondo atrinkta daug vertingų egzempliorių tolimesnei selekcijai. Iš Krasnaja zaria laisvo apsidulkinimo kilo beveik nedygliuotas sėjinukas Nr. 6—4 R., o iš pastarojo laisvo apsidulkinimo buvo gautas labai vertingas selekcijai Nr. 21—4 R. Šio sėjinuko uogos kiek smulkesnės už vidutines arba vidutinio didumo, labai gražios, ryškiai raudonos, skanios. Jis visiškai atsparus valkčiagyriui ir praktiškai nedygliuotas. Kartu su K. Sergejevės nedygliuotais sėjinukais jis kryžminamas su stambiauogėmis veislėmis.

Gautas vienas tarpinis agrasto \times juodojo serbento hibridas, kuris, kaip ir visi tolimi hibridai, pasirodė esąs sterilus. Panaudojant kolchiciną jo chromosomų rinkinio dublikavi-

mui, bandoma jį pervesti į amfidiploidinę formą. Tokiu būdu Ist Moline (East Malling) Anglijoje sterilūs panašūs hibridai buvo paversti fertiliais.

Pastaraisiais metais visame pasaulyje labai išsiplėtė eksperimentinės mutagenezės darbai augalų selekcijoje. Tačiau beveik išimtinai visi dirba su vienmečiais ar dvimečiais augalais, ir tėra labai nedaug darbų su daugiamečiais — taip pat ir vaismedžiais. Rojuje pradėta agrastų eksperimentinė mutagenėzė, panaudojant gama spindulius ir cheminius mutagenus etleniminą bei nitrizometilurėją. Išaiškintos tinkamiausios jų dozės. Auginama pirmoji paveiktų augalų generacija (M_1). Panaudojant dirbtinę pirmos generacijos sėjinukų savi-dulką, gautos sėklos ir pradėta auginti antroji generacija (M_2), kurioje bus atrenkamos mutacijos.

Rojuje vykdomi uogakrūmių selekcijos ir eksperimentinės mutagenezės darbai turi didelę teorinę ir praktinę reikšmę, tačiau dėl žinybinio padalijimo keliems šeimininkams sąlygos moksliniam darbui yra labai nepalankios. Norėtusi, kad įžy-maus mokslininko prof. A. Hrebnickio Rojuje pradėtas dar-bas įgautų didesnę užmojų.

Kasmet Rojų aplanko keli tūkstančiai turistų iš visos Ta-rybų Sąjungos. Ignalinos turistinė bazė jį įtraukė į savo marš-rutą.

Po sodus pasidairius

DANAS ŠEMETULSKIS

Sunku įsivaizduoti lietuvių sodybą be obelų ir vyšnaičių sodelio. Gaidės apylinkių sodeliai nedideli, bet gražūs. Kriaušių šiuose sodeliuose tik viena kita, užtat obelų veislių yra gana įvairių. Vietinių gyventojų sakymu, obelų veislėms išplisti padėjęs išžymusis sodininkas Adomas Hrebnickis, kurį dar daugelis gerai prisimena ir mini geru žodžiu. Senesnių žmonių pasakojimu, iš jo turtingo veislių sodo buvę galima gauti pirkti įvairių veislių jaunų obelaičių. Už blogesnius medelius imdavęs po 25 grašius, o už „gerą medelį“ — po pusantra zloto. Profesorius buvęs labai geros širdies žmogus ir savo darbininkams, be užmokesčio, visuomet dovanodavęs jaunų vaismedžių. Dabar čia soduose randamos beveik visose Lietuvoje žinomos senosios obelų veislės: *antaniniai*, *baltieji alyviniai*, *rudens dryžėtasis*, *Lietuvos pepinas*, iš retesnių veislių — *kalviliai*, *aportai*, *titovka*, *grafšteiniai*, čia vadinami *kraštainiais*, *borovinka* ir reta veislė *ropeliai*. Žmonių liudijimu, anksčiau apylinkės soduose būta labai geros vėlyvos rudeninės veislės, vadinamos *černogūzais*, bet dabar ji jau baigia išnykti ir keliolikoje apžiūrėtų sodelių jos nerasta.

Įdomu tai, kad čia kiekviename sode galima rasti rudeninę obelų veislę — Beržininkų ananasą. Ši obelų veislė rytų Lietuvos soduose paplitusi gana plačiai. Galima spėti, kad tai prof. A. Hrebnickio nuopelnas.

Pietinėje Lietuvoje ir kitur labai populiarūs rudeninės obelų veislės sierinka. Gaidės apylinkės soduose jos nepavyko surasti. Čia labiau mėgstamas Beržininkų ananasas, kuris turi geresnes biologines bei ūkines savybes.

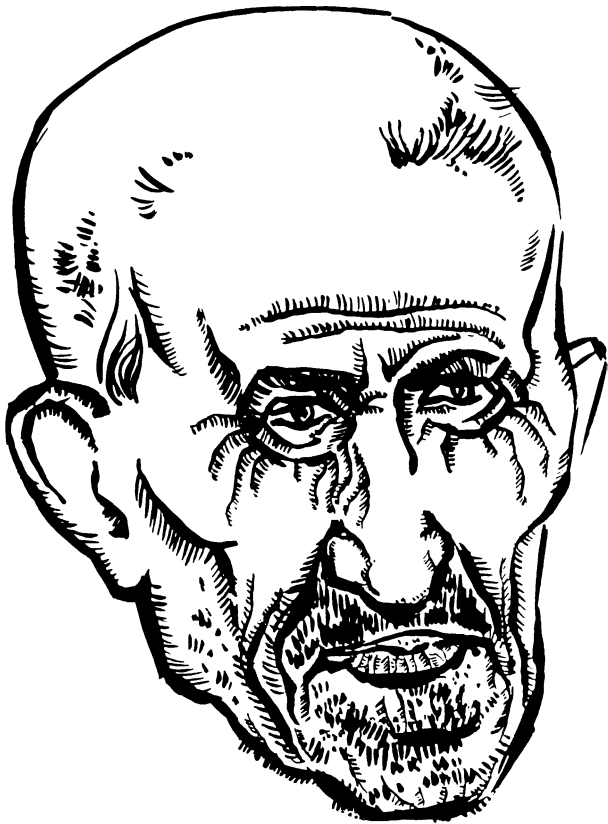
Daugumas čia minėtų obelų veislių yra atsparios ligoms ir kenkėjams, todėl sodininkams beveik nereikia kovoti su sodų ligomis ir kenkėjais. Vietiniai sodininkai mano, kad so-

do produktyvumui esminės reikšmės turi gerai įdirbta, mėšlu tręšiama žemė. Vaclovas Žuromskis, gyvenantis Antalgės kaime, jau rugpiūčio antroje pusėje stengiasi išvežti į sodą mėšlą ir jį laiku aparti kitiems metams. Pažymėtinas ir Mykolo Paukštės, gyvenančio Kalviškių kaime, sodas. Dabar jame yra apie dešimt obelų veislių. J. Černiauskas iš Antalgės kaimo teigia, kad dauguma žmonių, turinčių sodus, moka skiepyti laukinukus. Labiausiai paplitęs skiepijimo būdas yra skiepijimas užkišimu už žievės. Mat, šiuo būdu galima skiepyti ir jauną 2—3 metų medelį, ir jau storą medį. Daug paprastesnis yra akiavimo būdas, bet šiuo būdu skiepyti obelaičių čia niekas nemoka. Gal todėl, kad šis būdas privačioje sodininkystėje mažiau pritaikomas. Skiepijimo bei genėjimo žaizdos užtepamos sodo tepalu, kurį patys gamina iš vaško, eglės sakų ir taukų.

Nemažai žmonių, turinčių sodus, yra gabūs bitininkai, amatininkai. Petras Kardelis iš Girdžiūnų kaimo, kaip žmonės sako, turi auksines rankas. Jis ir stalius, ir smuikininkas, ir sodininkas, ir garsus bitininkas. Aloyzas Bogušis iš Antalgės kaimo yra tikras liaudies talentas ir garsus (senovės) bitininkas. Dabar (1966) jis eina 89 metus, bitininkauja nuo mažens. Prie namų turi nedidelį sodelį, kuriame laiko ir pats prižiūri penkiolika avilių bičių. 1965 m. turėjo dvidešimt vieną bičių šeimą, bet žiemą šešios šeimos išmirė. Pradėjęs bitininkauti kelminiuose aviliuose, vėliau gavęs Levickio, o dar vėliau — Dadano avilius (pastarieji jam nepatikę, nes per platūs rėmai). Dabar bitininkauja Levickio aviliuose. Iš vieno avilio per vasarą išimęs po vieną kibirą medaus. Daug bitininkavimo žinių pasisėmęs iš rusiškos Butlerovo bitininkystės knygos.

Reikia pasakyti, kad dar neišnykę ir senoviški aviliai. Ne vieno bitininko sode dar matyti kelminių avilių. Tiesa, jie jau baigia nykti, nes naujų niekas nebedaro. Bitininkas Aleksandras Kuncaras iš Magūnų kaimo jau apie penkiolika metų bitininkauja Dadano aviliuose ir turi dešimt šeimų bityną.

Visi bitininkai nusiskundžia chemijos daroma žala bitėms. A. Bogušio žodžiais tariant, į darbą bičių išeina daugiau, o grįžta mažiau. Mat, kolūkio pasėliai purškiami herbicidais

**LIAUDIES MEISTRAS
BOGUŠIS ALOYZAS

ANTALGĖS KAIMAS**

arba dulkinami insekticidais, kurie žudo bites. Tuo labiau kad dar daug kur šios cheminės medžiagos vartojamos be reikalo ir neatsargiai. Pvz., kolūkiui netoli A. Bogušio sodybos nupurkštus herbicidais miežius, pajuodo (nudegė) daugelio obelių ir pakelės medžių lapai ir kt. M. Paukštė teigia, kad bitėms dar labai kenkiąs amoniakinis vanduo, kuriuo kolūkis tręšia laukus, mažiau dustas (DDT). Su pastarąja nuomone

nelabai norėtųsi sutikti, nes mokslui žinoma, kad bitė, nors ir nenutūpdama, perskridusi per herbicidais ar insekticidais apipurkštą lauką, netenka orientacijos ir, nerasdama savo namų, žūsta.

Medaus kasmet taip pat mažėja, nes anksčiau daug jo duodavusios dirvose žydinčios svėrės, o dabar jos sunaikinamos chemikalais, su kuriais kartu žūsta ir bitės.

Keičiantis socialinėms sąlygoms, keičiasi ir požiūris į sodininkavimą bei bitininkystę. Dideli sodai prie sodybų pa-
mažu nyksta. Naujose kolūkinėse gyvenvietėse atsiranda sodelių su naujesniu vaismedžių asortimentu.

Ad. Mickevičiaus ir Apvardų kolūkių ekonomikos bruožai

ANTANAS POVILIŪNAS

Kolūkių ekonomikos lygis priklauso nuo daugelio veiksnių. Svarbu tai, kokią žemę turi kolūkis, kaip jis apsirūpinęs darbo jėga, gamybos priemonėmis, kaip organizuoja darbą bei gamybą, kaip materialiai suinteresuoja kolūkiečius ir t. t.

Nei Gaidės, nei Rimšės apylinkėse žemė žmonių niekada nelepino. Priemoliai, smėlynai, akmenuoti plotai. Ūkiai išraižyti kalvų ir slėnių. Šių apylinkių žemės ne tiktai Ignalinos rajone, bet ir respublikoje pagal ekonominį žemės vertinimą¹ užima vienas iš paskutiniųjų vietų.

Ad. Mickevičiaus kolūkio žemė vidutiniškai įvertinta 22 balais. Geriausia, II-os brigados, žemė įvertinta 29 balais, o blogiausia, V-os, įvertinta 20 balų.

Apvardų kolūkio žemė prastesnė. Vidutiniškai ji tesurenka vos 18 balų. Čia dar gera žemė tokia, kuri Ad. Mickevičiaus kolūkyje yra laikoma bloga. Geriausioje žemėje įsikūrusi III brigada, tačiau ekonominio žemės vertinimo balas joje tesiekia 23 vienetus. Ką kalbėti apie IV brigados žemę, įvertintą 17 balų. (Dar prastesnę žemę Ignalinos rajone turi Ginčių kolūkis.)

Tačiau žemė yra tik vienas iš sudėtinių kolūkinės gamybos elementų. Josios blogumą tam tikru mastu galima kompensuoti kitomis gamybos priemonėmis, panaudojant organi-

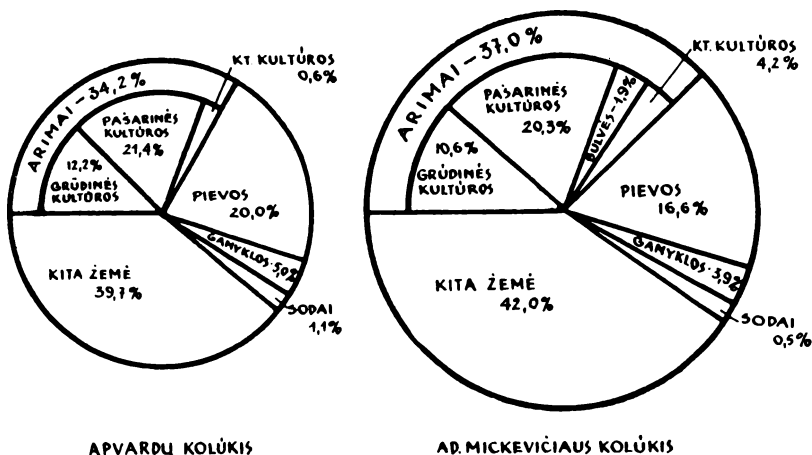
¹ Ekonominis žemės vertinimas yra atskirų dirvožemių ir kitų gamybinių sąlygų gausių ir labai įvairių savybių apibendrinimas ir suvedimas į vieningą palyginamąjį rodiklį, kuris santykiniais skaičiais — balais — parodo, kuri žemė yra geresnė ir kuri blogesnė. Apie ekonominį žemės vertinimą mūsų respublikoje rašoma knygutėje: V. M a l i š a u s k a s ir J. V a i t i e k ū n a s, Mokėkime vertinti žemes, Vilnius, 1966.

zacines bei technologines naujoves. Juo daugiau įdedame į žemę darbo ir lėšų, tuo labiau gerėja žemė.

Šią tiesą žinojo ir pavienis valstietis. Tačiau lėšų jis paprastai neturėdavo, o, be to, ir ūkių dydžiai tam tikru mastu ribojo šių lėšų pritaikymą. Tai pasiekti galima tik stambiame socialistiniame ūkyje.

Lygindami abu kolūkius, matome, kad Ad. Mickevičiaus kolūkis yra 1,6 karto didesnis už Apvardų kolūkį. Nepaisant to, abu kolūkiai yra gana stambūs ir turi sąlygas stambiajai mašininei žemės ūkio gamybai vystyti.

Apvardų ir Ad. Mickevičiaus kolūkių žemę ir jos naudojimą rodo diagrama.

Kaip rodo diagrama, Apvardų kolūkis daug dėmesio skiria pašarų bazei. Pašarams čia skiriama 46% viso žemės ploto. Ad. Mickevičiaus kolūkyje pašarams tenka mažiau ploto. Pastarasis kolūkis augina ir technines kultūras. 1966 metais jis augino 20 ha linų. Lyginant su Apvardais, Ad. Mickevičiaus kolūkis beveik 3 kartus daugiau augino cukrinių runkelių pašarui.

Abu kolūkiai neblogai apsirūpinę darbo jėga, nors šiuo atžvilgiu pirmauja Ad. Mickevičiaus kolūkis. Jeigu Ignalinos rajone vienam darbingam kolūkiečiui vidutiniškai tenka 7,7 ha žemės ūkio naudmenų, iš jų 4,7 ha ariamos žemės, tai Ad. Mickevičiaus kolūkyje atitinkamai 6,7 ir 4,3 ha. Tuo tarpu Apvarduose vienam darbingam kolūkiečiui tenka 9,3 ha žemės ūkio naudmenų, iš jų 5,3 ha ariamos žemės.

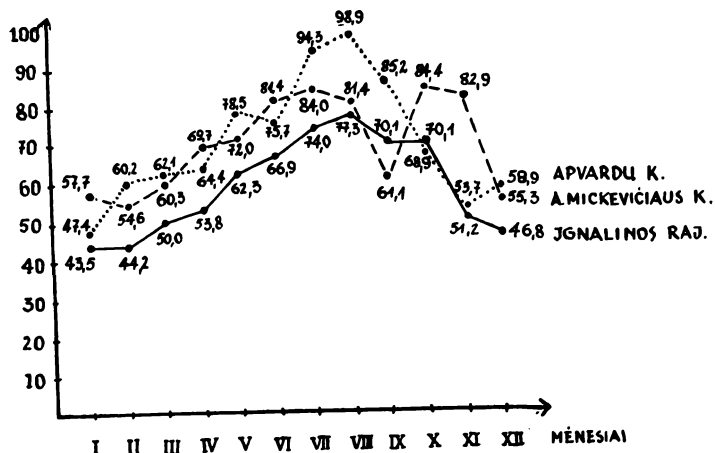
Tiesa, ne visi šie darbingi kolūkiečiai dirba visuomeniniame ūkyje. Kai kurie, nors gyvena kolūkyje, dirba pramonėje, transporte arba mokosi. Vidutiniškai Ignalinos rajone visuomeniniame ūkyje dirba 96% darbingų kolūkiečių, Ad. Mickevičiaus kolūkyje — 93%, Apvarduose — 92%. Kiekvienas kolūkietis visuomeniniame ūkyje išdirba: Ignalinos rajone — 172 darbo dienas, Apvarduose — 205 ir Ad. Mickevičiaus kolūkyje — 204 darbo dienas. Jeigu atsižvelgsime į tai, kad per metus kiekvienas toks kolūkietis galėtų išdirbti 290 darbo dienų (iš metinio darbo dienų skaičiaus atmetus poilsio dienas ir atostogas), tai abu kolūkiai dar turi rezervų gerinti darbo jėgos panaudojimą.

Be to, tam tikrą darbo jėgos rezervą sudaro ir nusenę kolūkiečiai bei paaugliai. Vidutiniškai Ignalinos rajone darbingų kolūkiečių yra tik 34% kolūkių narių ir jų vaikų, Apvarduose — 38% ir Ad. Mickevičiaus kolūkyje — 48%. Abu kolūkiai minėtą darbo jėgos rezervą įtraukia į visuomeninę gamybą.

Apskaičiavimai rodo, kad vidutiniškai Ignalinos rajone kolūkiuose 1966 m. 1 ha žemės ūkio naudmenų buvo galima sunaudoti 43 žmogaus darbo dienas, o faktiškai sunaudota 59%, Apvarduose — 36 žmogaus darbo dienas, sunaudota 71%, Ad. Mickevičiaus kolūkyje — 46 darbo dienas, sunaudota 70%.

Taigi abu kolūkiai turi pakankamai darbo jėgos, kurios kol kas nesugeba kaip reikiant panaudoti. Tačiau atskirais mėnesiais, ypač darbymety, darbo jėgos dar trūksta. Tai matome iš diagramos.

Darbo jėgos išteklių panaudojimas Ad. Mickevičiaus ir Apvardų kolūkiuose 1966 metais (procentais)

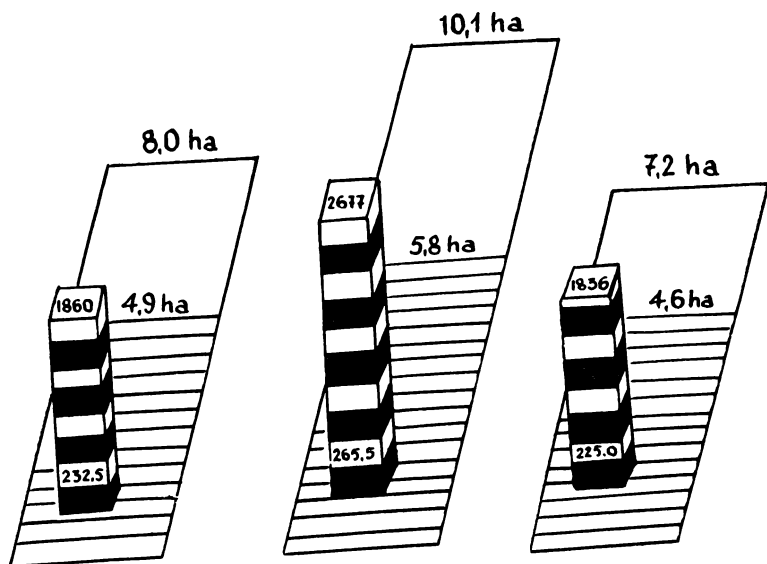
Suprantama, kad, intensyvinant žemės ūkio gamybą, darbo jėgos reikės daugiau ir kolūkiai bus priversti ieškoti būdų turimai darbo jėgai geriau panaudoti, nes negalima tikėtis, kad į kolūkius sugrįžtų darbo jėga iš kitų liaudies ūkio šakų, nors kolūkiuose ir labai pagerėtų gyvenimas.

Todėl iškyla svarbus klausimas, kaip geriau aprūpinti kolūkius pagrindinėmis gamybos priemonėmis. Kuo mažiau kolūkiuose bus darbo jėgos, tuo labiau darbas žemės ūkyje turi būti mechanizuotas. Lietuvos TSR MA Ekonomikos institutas yra apskaičiavęs, kad vieną darbingą kolūkietį, išeinantį iš kolūkinės gamybos, gali kompensuoti pagrindinių gamybos priemonių padidinimas vidutiniškai 3000 rb.

Šiuolaikinėje kolūkinėje gamyboje naudojama daug įvairių gamybos priemonių: traktorių, kombainų, įvairių variklių, keliasdešimt pavadinimų žemės ūkio mašinų, transporto priemonių, įvairaus gamybinio ir ūkinio inventoriaus, darbinių bei produktyviųjų gyvulių, įvairių pastatų bei įrengimų. Todėl ekonominėje analizėje priimtas gamybos priemonės apibendrinantis vertinis rodiklis. Apie apsirūpinimo gamybos priemonėmis lygį sprendžiama iš pagrindinių fondų

vertės, tenkančios vienam darbingam kolūkiečiui, dirbančiam visuomeniniame ūkyje, ir vienam žemės ūkio naudmenų hektarui.

Ad. Mickevičiaus ir Apvardų kolūkių apsirūpinimą pagrindiniais fondais rodo diagrama.

Ignalinos raj.

Apvardų kol.

Ad. Mickevičiaus kol.

Pastaba: Stačiakampis rodo, kiek žemės ūkio naudmenų, tame tarpe arimų (subraukytoji brūkšniais dalis), teko darbingam kolūkiečiui, dirbančiam visuomeniniame ūkyje.

Stulpeliai rodo, kiek jam teko pagrindinių fondų (rubliais).

Stulpelių padalos rodo, kiek teko pagrindinių fondų (rubliais) žemės ūkio naudmenų hektarai.

Iš diagramos matome, kad Apvardų kolūkis yra geriau apsirūpinęs pagrindiniais fondais, negu Ad. Mickevičiaus kolūkis ar Ignalinos rajonas apskritai. Antai, Apvarduose vienam traktoriui vidutiniškai tenka 121 ha žemės ūkio naudmenų, tame tarpe 70 ha ariamos žemės, Ad. Mickevičiaus kolūkyje atitinkamai — 146 ir 93 ha, Ignalinos rajone — 166 ir 101 ha.

Apvardai, turėdami daugiau traktorių, nesiskubina mažinti arklių. Čia dar vienam arkliui tenka 12 ha žemės, tuo tarpu

Ad. Mickevičiaus kolūkyje — 17 ha ir vidutiniškai Ignalinos rajone — 15 ha.

Kyla klausimas, ar pakanka Ignalinos rajonui ir aptariamiems kolūkiams turimų pagrindinių gamybos priemonių.

Palyginimui paimkime Lazdijų rajoną, kuris už 1966 m. žemės ūkio produkcijos gamybos pasiekimus apdovanotas Visasąjunginės Liaudies ūkio pasiekimų parodos II laipsnio diplomu. Lazdijų rajono žemė beveik tokia pati, kaip ir Ignalinos rajono. Jos ekonominis įvertinimas tik 2 balais didesnis už Ignalinos rajono žemės ekonominį įvertinimą. Skaičiuojant žemės ūkio naudmenų hektarui, Ignalinos rajonas turi 62% mažiau pagrindinių fondų, negu Lazdijų rajonas. Be to, Lazdijų rajone yra kur kas daugiau darbo jėgos (vienam darbiniam kolūkiečiui ten tenka 4 ha žemės ūkio naudmenų, tame tarpe 3,1 ha ariamos žemės), negu Ignalinos rajone ir aptariamuose kolūkiuose.

Vadinasi, pagrindinių gamybos priemonių čia trūksta. Tiek augalininkystės, tiek gyvulininkystės darbai mechanizuoti nepakankamai.

Tiesa, grūdinių kultūrų auginimo bei jų nuėmimo darbai beveik visi atliekami mašinomis. Didelė dalis javų nupiaunama ir iškuliami kombainais. Tačiau grūdinės kultūros Ad. Mickevičiaus kolūkyje 1966 m. užėmė tik 29%, o Apvarduose — 35% visos ariamos žemės. Ir šiaudai dorojami daugiausia rankomis.

1967 m. Ad. Mickevičiaus kolūkis šiaudus pradėjo doroti mechanizuotai. Dviem „Belorus“ tipo traktoriais traukiamas trosinis velketas, kuris iš karto paima 4—5 kombaino paliktas šiaudų kupetas ir nugabena šiaudus į stirtų krovimo vietą. Čia šiaudai kūgių krautuvu sukraunami į stirtas.

Bulvių, kaupiamųjų pašarinių kultūrų auginimo darbai, neskaitant dirvos paruošimo, perdėm atliekami rankomis.

Ad. Mickevičiaus kolūkyje, mechanizuojant pašarinių kultūrų auginimą ir sudorojimą, jau žengti pirmieji žingsniai. Gyvulininkystės darbų mechanizavimas tik pradedamas.

Ad. Mickevičiaus kolūkis tipiniais gyvulininkystės pastais palyginti neblogai apsirūpinęs. Čia ir gyvulininkystės

darbai labiau mechanizuoti. Karvidėse vanduo tiekiamas ir gyvuliai girdomi automatais, vienoje karvidėje yra įrengimų mėšlui pašalinti mechaniniu būdu, 1967 m. pradėta vieną karvių grupę melžti melžimo agregatais.

Apvardų kolūkyje beveik visi gyvulininkystės pastatai seni, juose darbus mechanizuoti, kolūkio pirmininko A. Legoko tvirtinimu, neapsimoka. Gyvulių banda nebloga, ji ir toliau gerinama. Dabar pagrindinis uždavinys — pastatyti naujus, gerus gyvulininkystės pastatus, kuriuose būtų galima mechanizuoti visus darbus. Pradžią jau padaryta. 1967 m. užbaigta nauja kiaulidė. Netolimoje ateityje tipinių pastatų bus pastatyta daugiau.

Gausinant pagrindines gamybos priemones, gerinant jų panaudojimą, reikalinga atitinkamai plėsti ir apyvartinius fondus, t. y. sėti tik veislinę aukščiausios kondicijos sėklą, daugiau sukaupti ir įtręšti žemę organinėm bei mineralinėm trąšom, aprūpinti gyvulius geru pašaru, turimus mechanizmus — degalais bei tepalais, sukaupti pakankamai lėšų kolūkiečiams už darbą atlyginti.

Respublikoje dedama daug pastangų, kad būtų sėjama tik veislinė sėkla. Organizuojami konkursai išaiškinti geriausiam ūkiui, kuris paruošia daugiausia I ir II kondicijų sėklą. 1967 m. pavasarį rajono ūkių konkurse Apvardų kolūkis užėmė II vietą (I vietą — Moliakalnio tarybinis ūkis).

1966 m. Apvardų kolūkis išvežė į laukus po 4,2 t. kiekvienam ariamos žemės hektarui organinių trąšų, Ad. Mickevičiaus kolūkis po 2,7 t. Suprantama, tai maži kiekiai. Tačiau ir turimos trąšos abiejuose kolūkiuose netinkamai laikomos, naudojamos. Agronomai ne visada vadovaujasi kartogramomis, pasitaiko, kad tręšiama kaip papuola, neatsižvelgiant į dirvos savybes, augalų poreikius.

Organinės trąšos papildomos mineralinėmis trąšomis. Skaičiuojant veikiančiomis medžiagomis, abu kolūkiai 1966 m. vidutiniškai įdėjo po 0,8—0,9 cnt. į arimų hektarą.

Ypač aktualus yra aprūpinimo pilnaverčiais pašarais klausimas. 1966 m., trūkstant pašarų, ypač sultingųjų, Apvardų

kolūkis per metus realizavo tik 19% aukščiausio įmitimo galvijų, pieno gamyba buvo sumažėjusi beveik 20 cnt.

1967 m. Apvardai pagerino pašarų gamybą, pradėjo geriau šerti gyvulius. Visi penimi galvijai buvo sukoncentruoti vienoje Bieniūnų fermoje, jų priežiūra palikta šerikui P. Kudabai. Kolūkis tikisi 1967 m. aukščiausio įmitimo gyvulių parduoti net 92% visų realizuojamų. Jau 1967 m. liepos 1 d. Apvardų kolūkis pagal pieno gamybą, skaičiuojant žemės ūkio ploto vienetui, užėmė I vietą rajone, Ad. Mickevičiaus kolūkis tik VI vietą, pagal mėsos gamybą — atitinkamai XI ir XIII vietas.

Kolūkiečių darbo apmokėjimo formos abiejuose kolūkiuose skirtingos. Apvardų kolūkis 1966 m. jau buvo perėjęs į piniginių darbo apmokėjimą, darbdienių nebeskaičiavo. Tuo tarpu Ad. Mickevičiaus kolūkyje tebebuvo mišri atlyginimo sistema: daliai kolūkiečių (daugiausia mechanizatoriams, gyvulininkystės fermų darbuotojams) buvo apmokama už darbą pinigais, daliai (daugiausia augalininkystės darbuotojams) priskaitomi darbdieniai. Už darbo dieną Apvardų kolūkyje 1966 m. buvo vidutiniškai priskaičiuojama pinigų ir produktų už 3,10 rb, o Ad. Mickevičiaus kolūkyje — 2,67 rb.

Apyvartiniai fondai sunaudojami gamybos procese, nuo jų kiekio priklauso ir produkcijos gamyba. Kuo didesnės metinės apyvartinių fondų sąnaudos, tuo didesnė ir produkcija.

Tačiau tarp visų gamybos veiksnių turi būti tam tikras santykis. Tam tikras santykis turi būti ir tarp pagrindinių bei apyvartinių fondų.

1966 m. Apvardų kolūkis, neturėdamas pakankamai apyvartinių fondų, reikiamai nepanaudojo pagrindinių fondų. Tai buvo viena iš svarbių priežasčių, dėl kurių 1966 m., lyginant su 1965 m., Apvarduose bendrosios produkcijos gamyba sumažėjo 46 tūkst. rb.

Geriausių gamybinių rezultatų 1966 m. pasiekė Ad. Mickevičiaus kolūkis. Žemės ūkio naudmenų hektarui jis pagamino bendrosios produkcijos už 228 rb, o Apvardų kolūkis — už 188 rb, kai vidutiniškai Ignalinos rajone buvo pagaminta už 199 rb.

Žinoma, ir Ad. Mickevičiaus kolūkio bendrosios produkcijos gamyba yra palyginti dar nedidelė. Jau minėtas Lazdijų rajonas 1966 m. pagamino bendrosios produkcijos, skaičiuojant žemės ūkio naudmenų hektarui, už 377 rb.

Kaip rodo skaičiavimai, Apvardų kolūkis, nors ir mažiau gamino bendrosios produkcijos, pasiekė didesnę darbo našumą, negu Ad. Mickevičiaus kolūkis. Vidutiniškai vienam darbingam kolūkiečiui, dirbusiam visuomeniniame ūkyje, Apvarduose teko bendrosios produkcijos už 1904 rb, bendrųjų pajamų už 1156 rb, o Ad. Mickevičiaus kolūkyje atitinkamai 1642 rb ir 1048 rb. Vidutiniškai Ignalinos rajone — 1602 rb ir 943 rb. Vidutiniškai vienai žmogaus darbo dienai Apvarduose teko 7,4 rb. bendrosios produkcijos, 4,5 rb bendrųjų pajamų, Ad. Mickevičiaus kolūkyje atitinkamai 7,0 rb ir 4,4 rb, o vidutiniškai Ignalinos rajone — 7,8 rb ir 4,6 rb.

Svarbiausių žemės ūkio produktų savikaina abiejuose kolūkiuose nelabai skyrėsi. Antai pieno centnerio savikaina Apvarduose buvo 12,8 rb, Ad. Mickevičiaus kolūkyje — 14,1 rb, galvijų priesvorio cnt — 109,4 rb ir 106,2 rb, kiaulių priesvorio cnt — 140,2 rb ir 141,3 rb. Žiemkenčiai pigesni buvo Ad. Mickevičiaus kolūkyje, o vasarojus — Apvarduose, bulvių savikaina beveik sutapo.

Iš visų rodiklių dar sunku pasakyti, kuris iš abiejų ūkių 1966 m. baigė geresniais rezultatais. Atrodo, kad visus gamybos veiksmus geriau panaudojo Apvardai, o ne Ad. Mickevičiaus kolūkis. Tačiau kodėl tada, lyginant su 1965 m., pirmajame kolūkyje bendrosios produkcijos gamyba sumažėjo, o antrajame — nesumažėjo? Jeigu pasižiūrėsime į rentabilumo procentą, apskaičiuotą kaip gryųjų pajamų santykį su realizuotos produkcijos savikaina, tai pamatysime, kad Ad. Mickevičiaus kolūkyje jis buvo lygus 46%, Apvarduose — 34%, o vidutiniškai Ignalinos rajone — 38%.

Išeitų, Apvardai ūkininkavo blogiau. Tačiau, antra vertus, jie turėjo blogesnę žemę. Jeigu palyginsime bendrąją produkciją su pagrindinių ir apyvartinių fondų suma ir čia prisi-

dėsime taip pat sąlyginai įvertintą pinigais žeme², tai matysime, kad, nepaisant gamybos sumažėjimo, Apvardų kolūkis ir 1966 m. dirbo geriau, negu Ad. Mickevičiaus kolūkis. Tais metais, skaičiuojant žemės, pagrindinių ir apyvartinių fondų vertes rubliui, jis gavo 0,36 rb bendrosios produkcijos, Ad. Mickevičiaus kolūkis gavo tik 0,29 rb, o Ignalinos rajonas vidutiniškai — 0,25 rb.

Toliau tobulinant gamybą, tiek Apvardams, tiek Ad. Mickevičiaus kolūkiui kyla nemaža problemų. Jų sprendimas priklauso ir nuo to, kaip kolūkiečiai darbuosis laukuose ir fermose, kaip šių ūkių vadovai, brigadininkai, žemės ūkio specialistai gerins gamybos ir darbo organizavimą, toliau kels kolūkiečių materialinį suinteresuotumą.

² Apie žemės piniginio vertinimo principus žr. A. Poviliūnas, Žemės piniginio įvertinimo klausimu.— Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, 3(25), 1967, p. 3.

Valstiečių šeima

ANTANAS DANILIAUSKAS

Ekspedicijos metu, renkant duomenis apie šiuolaikinės šeimos sudėtį, vedybinį amžių, sutuoktinių socialinę padėtį, Rimšės apylinkėje¹ buvo apklaustos 56 šeimos.

Nacionalinė tiriamųjų šeimų sudėtis yra tokia:

1 lentelė*

Tėvai lietuviai, vaikai lietuviai	Tėvai lenkai, vaikai lenkai	Tėvas lietuvis, motina lenkė, vaikai lietuviai	Tėvas lenkas, motina lietuvė, vaikai lietuviai	Tėvai lenkai, vaikai lietuviai	Viso
Šeimų skaičius 36	12	5	2	1	56
64,3 %	21,4 %	8,9 %	3,6 %	1,8 %	100 %

* Vaikų tautybė užrašyta tėvų nurodymu.

Kadangi šeimos sudėties, sutuoktinių amžiaus, išsilavinimo ir kiti rodikliai tiek lietuvių, lenkų, tiek ir mišriose tiriamose šeimose sutampa, jie toliau pateikiami bendrose lentelėse².

Viena svarbiausių šeimos problemų — jos struktūra.

¹ Medžiagą pagal LTSR MA Istorijos instituto Etnografijos sektoriaus „Kolūkiečių šeimos anketą“ surinko, vadovaujami J. Buzo, Vilniaus Technologinio technikum mokslėiviai: J. Dusevičiūtė, A. Jakimavičiūtė, A. Kapočius, S. Medinytė, V. Oršauskaitė, E. Paškevičius, R. Paulavičiūtė, D. Pociūnaitė, M. Pusvaškytė, A. Skutkevičiūtė, Ž. Stauskaitė, A. Šimonis, A. Vieštaraitė. Duomenis apskaičiavo J. Vaškūnaitė. Anketos saugojamos LTSR MA ES 186.

² Rimšės apylinkės valstiečiai, patys priskybę save lenkų tautybei, yra artimi vietiniams lietuviams ir pagal kitus buitines bei materialinės kultūros bruožus. Visi jie moka lietuviškai. Šį etninį artimumą patvirtina ir jų pavardės: F. Poška, F. Rakelis, P. Kelnas ir pan.

Šeimų dydis ir sudėtis gimimybės požiūriu*

Šeimos dydis	Vien- gungiai	Sutuok- tiniai	Sutuokti- niai ir jų vaikai	Sutuoktinių šeimos, kur kartu gyvena:			Našliai	Motina su vaikais	Seserys	Viso
				vyro tėvai	žmonos tėvai	vyro motina				
1 asmuo	2	-	-	-	-	-	5	-	-	7
2	-	8	-	-	-	-	-	3	-	11
3	-	-	8	-	-	2	-	-	1	14
4	-	-	10	1	-	1	-	-	-	13
5	-	-	6	-	-	1	-	-	-	7
6	-	-	1	-	1	-	-	-	-	2
7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Viso	2	8	26	1	1	4	5	3	1	55
%	3,6	14,5	47,3	1,8	1,8	7,3	9,1	5,5	1,8	100

* Vienos šeimos anketoje nenurodyti gimimybės ryšiai.

2 lentelė leidžia daryti išvadą, kad Rimšės apylinkėje šiuo metu daugiausia yra tiesioginės linijos dviejų kartų (tėvai ir jų vaikai) šeimų — 47,3%; tokia šeima būdinga visai Lietuvai³. Trijų kartų šeimų (tėvų tėvai, tėvai ir jų vaikai), palyginti, labai nedaug — 18,2%. Šis skaičius būdingas rytų Lietuvos kaimui⁴. Darbininkų gyvenvietėse, pvz., Grigiškėse (Trakų raj.), trijų kartų šeimų dar mažiau — 10,7%⁵. Kaip vietinį kaimo ypatumą, lyginant su darbininkų gyvenvietėmis, reikia pažymėti mažą nevedusiųjų procentą — 3,6%⁶.

Pusė šeimų Rimšės apylinkėje yra 3—4 asmenų. Vidutinis šeimos dydis — 3,31 asmenų⁷. Tai priklauso, pirma, nuo to, kad šiuo metu vyrauja mažoji dviejų kartų šeima, ir, antra, nuo vaikų skaičiaus. Pastarasis pasiskirsto taip:

3 lentelė

Šeimos susikūrimo metai	Viengungiai	Bevaikiai sutuoktiniai	Vaikų skaičius šeimose *							Viso
			1	2	3	4	5	6	7 ir daugiau	
1911—1920	—	1	—	2	—	1	—	—	1	5
1921—1925	—	—	—	2	—	1	1	—	1	5

— А. Вишняускайте, Семейный быт литовских колхозников. — Семья и семейный быт колхозников Прибалтики, Москва, 1962, р. 25—27; R. Merkienė, Grigiškių Bandomojo popieriaus kombinato darbininkų buitį ir kultūrą (2, Šeimos sudėtis ir organizacija).— Lietuvos TSR MA Darbai, Serija A, 1(18), 1965, p. 158; А. Данилюскас. Культура и быт рабочих Государственной фабрики шерстяных тканей «Нямунас» в поселке Юодупе. Автореферат диссертации, Вильнюс, 1965, р. 23.

⁴ А. Vyšniauskaitė, Kai kurie šiuolaikinės kolūkiečių šeimos buities klausimai.— Igalinos kraštas, Vilnius, 1966, p. 109; Dieviškės, Vilnius, 1968, p. 181.

⁵ R. Merkienė, Min. veik., p. 158.

⁶ Grigiškėse viengungių buvo 15,8%. R. Merkienė, Min. veik., p. 158. Priežastis — kaimo jaunimas traukia į miestus, pereina dirbti į pramonę.

⁷ 1959 m. vidutinis šeimos dydis Lietuvos TSR buvo 3,6. — 1959 metų Visasąjunginio gyventojų surašymo duomenys Lietuvos TSR, Vilnius, 1963, p. 168—169.

3 lentelės tęsinys

Šeimos susi- kūrimo metai	Viengun- giai	Bevaikiai sutuok- tiniai	Vaikų skaičius šeimose *							Viso
			1	2	3	4	5	6	7 ir daugiau	
1926–1930	–	–	–	1	–	–	1	–	1	3
1931–1935	–	–	1	3	2	1	–	–	–	7
1936–1940	–	–	1	3	2	1	–	1	1	9
1941–1945	–	–	–	3	2	2	–	–	–	7
1946–1950	–	1	–	3	2	–	–	–	–	6
1951–1955	–	2	1	–	–	–	–	–	–	3
1956–1960	–	1	1	2	–	–	–	–	–	4
1961–1965	–	2	1	–	–	–	–	–	–	3
1966	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1
Nenurodė	2	–	1	–	–	–	–	–	–	3
Viso	2	8	6	19	8	6	2	1	4	56

* Įskaitomi ir vaikai, šiuo metu išvykę ar atsiskykę nuo šeimos.

Anketiniai duomenys rodo, kad tokie bendri Lietuvoje reiškiniai, kaip šeimos, taip pat vaikų skaičiaus sumažėjimas, jaunavedžių porų atsiskyrimas nuo tėvų ir savarankiškų šeimų sudarymas yra būdingi ir Rimšės apylinkei.

Pokario metais pasikeitė moterų tekėjimo amžius: daugiau ištėkėjo vyresnio amžiaus moterų. Lig tol moterys, ištėkėjusios 21–25 m. amžiaus, sudarė 48,6%, o ištėkėjusios 26–

30 m., — 20%. Vėliau 21—25 m. grupė sudarė tik 38,6%, o 26—30 m. amžiaus jau 29,5%. Vyrų atvirkiškiai. Tarp vedusiųjų iki 1945 m. vyriškiai 26—30 m. sudarė 37,4%, o 21—25 m. amžiaus — 29,6%. Vėliau 26—30 m. grupė sudarė tik 30,3%, o 21—25 m. pakilo iki 42,4%⁸.

Ankstyvų ir vėlyvų santuokų buvo ir liko nedaug.

Sutuoktinių amžiaus tarpusavio santykis šeimoje yra gana įvairus. Daugiausia vyrai būna keleriais metais vyresni už žmonas.

4 lentelė*

Vedybų metai	Vyresni vyrai					Vyrai ir žmonos vienmečiai	Vyresnės žmonos				
	1—3 m.	4—5 m.	6—10 m.	daugiau kaip 10 m.	Viso		1—3 m.	4—5 m.	6—10 m.	daugiau kaip 10 m.	Viso
iki 1945 m.	6	5	6	2	19	—	1	2	—	1	4
1946—1966 m.	2	1	4	4	11	5	—	3	—	—	3

* Į lentelę įtrauktos 42 šeimos, apie kurias anketose turimi atitinkami pilni duomenys.

Keičiantis vedybinio amžiaus vidurkiams, keičiasi ir sutuoktinių amžiaus santykis. Jei šeimose, sudarytose iki 1945 m., vyrai buvo 82,6% atvejų vyresni už žmonas, tai vėliau — tik 57,8%. Likusiais atvejais sutuoktiniai vienmečiai arba žmonos vyresnės.

Pagal socialinę kilmę visose tirtose šeimose abu sutuoktiniai yra valstiečiai. Šeimose, sudarytose iki tarybinio laikotarpio, vyro išsilavinimas dažniausiai didesnis, nei žmonos. Daug moterų (daugiau, nei vyrų) čia likdavo apskritai neraštingos. Pastaruoju metu (5 lentelė) naujai sudaromose Rimšės apyl. valstiečių šeimose sutuoktinių išsilavinimas dažniausiai būna vienodas.

⁸ Įdomu, kad kaimyninėse Ignalinos rajono apylinkėse šitoks reiškinys nėra rastas. A. Vyšniauskaitė, Kai kurie šiuolaikinės kolūkiečių šeimos buities klausimai.—Ignalinos kraštas, p. 110—111; Grigiškių (Trakų raj.) darbininkų gyvenvietėje jaunų sutuoktinių daug daugiau: moterų, ištekėjusių iki 20 m. amžiaus, — 35,6%. — R. Merkienė, Min. veik., p. 165.

Šeimos narių išsilavinimas (procentais)*

Gimimo metai	Neraštingų		Mažaraščių		Nepilno pradinio		Pradinio		Nepilno vidurinio		Vidurinio		Specialaus vidurinio	
	v.	m.	v.	m.	v.	m.	v.	m.	v.	m.	v.	m.	v.	m.
iki 1910	40	64,3	3,3	7,1	33,3	14,3	23,4	14,3	-	-	-	-	-	-
1911—1920	16,7	-	-	11,1	16,7	55,5	66,6	33,4	-	-	-	-	-	-
1921—1930	-	-	-	-	10	-	80	-	10	-	-	-	-	-
1931—1940	-	-	-	-	12,5	-	-	44,4	87,5	55,6	-	-	-	-
1941—1945	-	-	-	-	-	-	-	25	-	50	-	-	-	25
1946—1950	-	-	-	-	-	-	-	33,3	100	33,3	-	-	33,4	-

* Lentelėje paskaičiuota asmenys, vyresni kaip 16 metų

Vietinių valstiečių šeimos kultūrinio gyvenimo pakilimą rodo ir kiti anketinės apklausos rodikliai. 1966 m. tyrinėtios 56 šeimos prenumeravo 123 laikraščius ir žurnalus. 66,1% šeimų turėjo radijo imtuvus arba retransliacijos taškus, televizorius.

Duomenys, surinkti Ignalinos rajono Rimšės apylinkėje, rodo, kad čia šeimos raida vyksta pagal tuos pačius dėsningumus, kaip ir visoje Lietuvos TSR, tačiau dar išlaiko savitumus, lyginant su bendru respublikos vidurkiu ir su miesto tipo gyvenvietėmis. Atskirai paimti vienos apylinkės duomenys kai kuriais atžvilgiais skiriasi ir nuo gretimų to paties rajono vietovių duomenų.

Gaidės apylinkės kolūkiečių mityba

LIUDA ARBAČIAUSKIENĖ, JADVYGA NAVICKAITĖ

Kraštotyriminkų buvo tiriama kolūkiečių mityba bei mitybos papročiai Gaidės apylinkėje. Buvo stengtasi parinkti būdingesnes šiai apylinkei vidutinio lygio kolūkiečių šeimas. Parinktos trys Vilkaragio kaimo šeimos. Norint iširti šių šeimų mitybą, buvo sveriami visi jų suvartojami maisto produktai per parą. Be to, dar buvo užpildomos atitinkamos anketos (apklausos būdu).

Iš anketų duomenų paaiškėjo, kad visose šeimose maistą gamina motina — šeimninė. Duoną šioje apylinkėje kai kurie kolūkiečiai kepa namie, kiti perka, dar kiti kartais kepa, kartais perka. Kvietinių miltų kepinius (pyragus, bandeles) kepa tik didesnėms šventėms. Penktadieniais mėsos, pagal seną paprotį, dar nevalgo. Iš krautuvės kolūkiečiai perka kruopas, makaronus, cukrų, kavą, druską ir pan.

Varškę kolūkiečiai daro iš pašildyto rūgusio pieno, valgo su bulvėmis, sklindžiais, kiti varškę, atskiestą su pienu, valgo kaip sriubą, vietoj pieniškos sriubos. Sūrius spaudžia iš varškės, be kmynų, džiovina žiemai. Sviestą žiemai sūdo moliniuose induose, kiti sulydo.

Kiaulieną sūdo ir rūko, laiko ant aukšto. Rūko pirtyje. Gamina plonas ir storesnes dešras. Skilandžius gamina retai. Seniau kepenų visai nevartojo maistui, dabar jas deda į skrandį, išverda, paslegia, valgo šaltas. Vėdarus daro retai.

Sulą iš beržų retai leidžia, geria tuojau, raugina retai.

Girą daro iš duonos ar pirktinę. Deda surogatinės kavos (dėl spalvos), mielių, cukraus, šaltmėčių. Apynių deda tik tada, kai nori, kad būtų stipresnė (vestuvėms ar panašioms progoms).

Iš miežių daro alų vestuvėms, o iš cukraus — dažniau, kiekvienai didesnei šventei.

Vestuvių būtinas valgis — tortai, kuriuos sunėša sročia, pamergės, svečiai. Saldumynų — pyragas su uogomis, su varške, su aguonomis, sausainiai, bandelės. Iš žuvies gamina kukulius drebučiuose, puošia juos kiaušiniais. Daržovių mišrainę daro su aliejumi ar majonezu. Vestuvėms paprastai piauna kiaušų ar veršelį. Iš skerdienos verda šaltieną, kepa mėsos vyniotinius, maltinius, maltą kepsnį (*zulkį*). Jei turi, kepa žąsį ar antį su obuolių ar mėsos įdaru. Geria degtinę, konjaką, šampaną, limonadą, girą.

Kūčioms tebeverda kisielių iš obuolių, spanguolių, šutintus kviečius ir gruce su maltomis aguonomis ir cukrumi, būtinai valgo žuvį šiltą su šutintomis bulvėmis, šližikus su aguonų pienu, džiovintų vaisių kompotą. Pirmiausia valgo žuvį, paskui kviečius, gruce ir kitus patiekalus.

Kalėdoms verda mėsą, kepa kumpį tešloje, taip pat kepa pyragus, sausainius, daro duoninę girą.

Velykoms margina kiaušinius, kepa pyragus, daro girą, verda mėsos, pritaiso krienu.

Kasdieninį maistą šeimos gamina krosnyje. Apie 6 valandą atsikėlusiai šeimininkė tuojau kuria krosnį, plaka sklandžius iš pikliuotų ar geresnių miltų, kartais tešlą pagerina pienu, kiaušiniais, kai kada kepa tarkuotų bulvių sklandžius. Krosnyje keptuvę (be rankenų) uždeda su *čepelniku* (specialiu čiuptuvu) ant dviejų atitinkamai priderintų puodų rankenų, tarp kurių sužerta krūvelė žarijų. Keptuvę patepa lašinių gabaliuku, tešlą paskleidžia po visą keptuvę ir, apkepus abi puses, deda į lėkštę ir laiko žarijų atokaitoje, kad neatšaltų. Juos valgo per pusryčius 8—9 val. su lašinių spirgučiais ar varške bei grietine. Užsigeria pienu arba surogatine kava.

Minėtuose puoduose krosnyje užkaičiama sriuba ir antaras patiekalas pietums; pietūs paprastai valgomi apie 14 val. Sriuba dažniausiai verdama kopūstų, burokėlių ar daržovių, su mėsa ar spirginta, kartais baltinta grietine. Antram patiekalui verdama mėsa, valgoma su duona (rečiau su bulvėmis) ir su kopūstais ar agurkais, dažniausiai raugintais, vasarą,

kurie turi,— su pomidorais. Kartais verdama kruopų košė, valgoma su spirgučiais, su pienu arba užsibarsčius cukraus su aguonomis. Kartais kepama kiaušinienė ar šutinamos bulvės su įvairiais priedais.

19 val. grįžus iš darbo kolūkyje (vasaros metu), valgomi pavakariai: pieno, duonos, sviesto, kartais vaisių.

Temstant, apie 22 val., valgoma vakarienė, paprastai šutintos bulvės (virtos specialiaame puode ant trikojo) su agurkais, rūgusiu pienu ar pan. Kartais verdama miltinių kukulčių pieniška sriuba (*zacirka*).

Svėrimo metodu surinkti duomenys pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė

Tirtų kolūkiečių šeimų suvartoti produktų kiekiai 1 asmeniui parai gramais

Produktų pavadinimas	TSRS MMA Mitybos instituto rekomend. norma	S. O. šeima (4 asm.)	S. Z. šeima (2 asm.)	K. J. šeima (4 asm.)	Vidurkis
Duona					
Miltai	328,12	227,0	452,0	322,0	320,0
Kruopos					
Bulvės	275	607	180	1625	928,8
Daržovės	385	296	467	—	211,0
Vaisiai ir uogos	254,2	170	250	500	318,0
Augalin. aliejai	10,5	—	—	—	—
Cukrus	91	35	15	—	5,0
Mėsa	157	64	82	—	42,8
Žuvis	51	—	—	—	—
Kiaušiniai	50	—	50	75	40,0
Pienas	484	531	1000	400	572,4
Sviestas	30	26	—	71	38,8
Grietinė	17,5	—	45	100	49,0
Varškė	55	10	367	250	177,4
Sūris					
Riebalai	—	48	75		34,2

Palyginus suvartotus kolūkiečių produktų kiekius su TSRS MMA Mitybos instituto rekomenduojamomis normomis, matome, kad šioje apylinkėje daug suvalgoma bulvių. K. J. šeima bulvių suvartoja šešis kartus daugiau, negu jų rekomenduoja Mitybos institutas. S. O. šeima — 2,5 karto daugiau. Daug suvartojama ir pieno bei pieno produktų. S. Z. šeima pieno suvartoja dvigubai daugiau, negu nurodoma normose. K. J. šeima — dvigubai daugiau sviesto. Ypač daug kai kurios šeimos vartoja grietinės ir varškės. Pavyzdžiui, K. J. šeima grietinės ir varškės normą viršija maždaug 5 kartus, o S. Z. šeima grietinės normą viršija daugiau kaip 2 kartus, o varškės — arti 7 kartų. Be to, kolūkiečiai vartoja ir normose nerekomenduojamų riebalų: kiaulės taukų bei lašinių.

Per mažai valgoma daržovių. Pavyzdžiui, K. J. šeima tyrimo dieną, nors tai buvo antroje vasaros pusėje, kada šviežių daržovių daugiausia yra, visai jų nevartojo. Tuo metu vaisių ir uogų norma atitinka rekomenduojamai normai, nes tyrimo metu buvo nemažai valgoma obuolių. Per mažai suvartojama mėsos. S. Z. šeima mėsos suvartojo beveik 2 kartus, o S. O. šeima arti 3 kartų mažiau, negu rekomenduojama. Reikia pasakyti, kad mūsų kolūkiečiai visada vasarą mažiau valgo mėsos, o daugiau pieno ir pieno produktų, o žiemos metu šis santykis pasikeičia atvirkščiai. Tada sumažėja pieno, ir daugiau valgoma mėsos, ypač rūkytos bei sūdytos kiaulienos.

Tyrimo dienomis kolūkiečiai nevartojo tokių reikalingų organizmui produktų, kaip augaliniai riebalai ir žuvis.

Reikia pasakyti, kad šių produktų mūsų respublikos kolūkiečiai visada nepakankamai vartoja, ypač aliejų. Žuvų sunkiau yra gauti, jeigu arti nėra upių ar ežerų. Tik retkarčiais jų nusiperkama miestelio parduotuvėje šaldytų, rūkytų arba sūdytų. Kiek dažniau valgoma silkių.

Tirtų kolūkiečių maisto racionas

	Baltymai gramais	Riebalai gramais	Anglia- vandeniai gramais	Kalorijos
Mitybos instituto rekomenduojamos normos dirbantiems iš dalies mechanizuotą darbą	120–140	115–125	490–560	4000,0
S. O. šeima (4 asm.)	64,1	64,1	349,5	2292,1
S. Z. šeima (2 asm.)	137,0	176,1	424,4	3939,9
K. J. šeima (4 asm.)	96,6	157,1	545,0	4091,6
Vidurkis	91,7	123,7	442,7	3341,4
Trūksta	28,3	4	47,3	658,6

	Vitaminai (mg)					
	A	karo- tin.	B ₁	B ₂	PP	C
Mitybos instituto rekomenduojamos normos dirbantiems iš dalies mechanizuotą darbą	1,5	3–4	2,0–3,0	1,5–2,0	15–25	80–100
S. O. šeima (4 asm.)	0,3	2,5	2,5	2,0	10,3	122,1
S. Z. šeima (2 asm.)	0,9	1,0	3,6	6,6	11,7	110,6
K. J. šeima (4 asm.)	1,4	0,6	2,9	4,0	16,5	155,0
Vidurkis	0,9	1,4	2,9	3,7	13,1	133,0
Trūksta	0,6	1,6			1,9	
Perdaug				1,7		33,0

2 lentelėje pateikiamas tyrimo dienomis kolūkiečių suvartotų atskirų maisto medžiagų, kaip baltymų, riebalų, angliavandenių, bendras kalorijų ir įvairių vitaminų kiekis. Šioje

lentelėje matome, kad asmenims, dirbantiems iš dalies mechanizuotą darbą, kokį dažniausiai dirba kolūkiečiai, maisto medžiagų ir kalorijų rekomenduojama daugiau, negu faktiškai jie gauna. Ypač mažai šių medžiagų suvartojo S. O. šeima. Šioje šeimoje gyveno vienos moterys. Nors dvi iš jų yra melžėjos ir dirba palyginti sunkų darbą, tačiau kitos dvi darbuojasi apie namus arba daržuose. Todėl jų ir organizmo poreikiai šioms medžiagoms yra mažesni. K. J. šeima suvartoja mažokai baltymų, tačiau riebalų kiekis jų racione viršija normą. Mažokai suvartojama ir angliavandenių. Visų tiriamųjų kolūkiečių mityboje nepakanka vitamino A bei jo provitamino — karotino. Ypač didelis šių ingredientų trūkumas yra S. O. šeimos maiste. Ši šeima tyrimo dieną nevartojo kiaušinių, grietinės, mažiau vartojo sviesto ir varškės. O šiuose produktuose daugiausia randama vitamino A ir karotino. Kitų vitaminų kolūkiečiai gavo pakankamai arba arti normos (PP), o kai kurių ir daugiau negu normą (B₂ ir C).

Kaip matome iš surinktų duomenų, Gaidės apylinkėje kolūkiečiai nuo seno įpratę iš ryto gaminti pusryčius ir pietus. Tai nėra geras paprotys, nes apie šešias valandas karštoje krosnyje pastovėję patiekalai netenka vitamino C, be to, nustoja gero skonio. Kolūkiečių patiekalai labai vienodi ir paprasti. Reikėtų jiems susidaryti bent savaitinį valgiaraštį, kuriame būtų įvairesnių patiekalų. Jų vartojami produktai labai vienodi. Vasarą daug pieno produktų, vaisių, žiemą — daugiau mėsos. Reikėtų išlyginti produktų sezoniškumą. Nors Gaidės apylinkė yra prie Drūkšių ežero, bet kolūkiečiai mažai valgo žuvies. Be to, jie nevartoja aliejaus, taip reikalingų žmogaus organizmui augalinių riebalų.

Žmonių sveikata

NIJOLĖ KAZĖNAITĖ, EDVARDAS RAZGAUSKAS,
IRENA ŠARMAITYTĖ, ALINA ŠVEISTYTĖ

Žmogaus sveikatą nulemia ne tik fizinės jo kūno savybės, bet ir gamtinės, ir paties žmogaus sukurtos ir keičiamos aplinkos visuma, įpročiai, visas amžiais susiklostęs ir pamažu kintantis gyvenimo būdas. Todėl ekspedicijos metu buvo domėtasi ne tik sveikata siaurąja prasme, bet ir žmonių buitimi, įpročiais, kai kuriais sanitarijos klausimais, gydymosi priemonėmis. Buvo aplankyta 83 kiemai, namų sąlygomis apžiūrėta 251 žmogus, susipažinta su Dūkšto ligoninės apskaita.

1 lentelė rodo, kokie mūsų buvo aplankyti kaimai.

1 lentelė

Kaimo pavadinimas	Aplankyta kiemų	Apžiūrėta		
		vyrų	moterų	viso
Gaidė	11	13	21	34
Kukutėnai	14	20	26	46
Bieniūnai	11	12	17	29
Pasamanė	1	—	2	2
Vigutėnai	8	9	16	25
Vilkaragis	11	15	26	41
Drūkšinė-Kemerėza	3	4	7	11
Grikiniškė	2	—	4	4
Magūnai	9	13	13	26
Julijanava	2	1	1	2
Girdžiūnai	3	4	5	9
Rudžiai	8	10	12	22
Viso	83	101	150	251

Apziūrētu gyventojų amžius pateikiamas 2 lentelėje.

2 lentelė

Amžius	Apžiūrėta		
	Vyrų	Moterų	Viso
Iki 1 m.	—	3	3
1 m.	2	3	5
2 m.	1	2	3
3–4 m.	6	3	9
5–9 m.	13	12	25
10–14 m.	3	12	15
15–19 m.	8	7	15
20–24 m.	2	1	3
25–29 m.	2	8	10
30–39 m.	11	19	30
40–49 m.	8	13	21
50–59 m.	8	24	32
60–69 m.	19	20	39
70–79 m.	15	19	34
80 ir daugiau	3	4	7
Viso	101	150	251

Vaikų iki 14 m. imtinai apžiūrėta 23,8%, sulaukusių 60 ir daugiau metų — 31,8%, o 2,7% apžiūrėtųjų buvo vyresni negu 80 m.

Apie 60% apklaustųjų yra persirgę bent viena liga, trečdalis buvo sirgę du ir daugiau kartų. Dažniausiai žmonės sirgę plaučių uždegimu (18,8% visų vyrų ir 8,0% visų moterų). Kai kurie vyresniojo amžiaus gyventojai 1914—1922 m. ir 1941—1945 m. yra persirgę vidurių bei dėmėtąja šiltine (3,1%), dizenterija (pavieniai asmenys), o 3 moterys 1910 m. sirgusios raupais.

Apie trečdalis apklaustų gyventojų gydėsi bent vieną kartą ligoninėse.

3 lentelė

Gydymo įstaigos	Gydėsi		
	Vyrų	Moterų	Viso
Dūkšto	12	14	26
Zarasų	1	8	9
Vilniaus	4	8	12
Vidžių	4	6	10
Kitų miestų	8	11	19
Viso	29	47	76

Pastaraisiais metais gyventojams tapo prieinamos pačios kvalifikuočiausios medicininės įstaigos. Todėl nenuostabu, kad 17,1% visų ligonių gydėsi respublikos sostinės klinikose.

17 apklaustųjų buvo atliktos šios operacijos:

4 lentelė

Operacijos pavadinimas	Operuota		
	Vyrų	Moterų	Viso
Išvaržos užsiuvimas	2	2	4
Kirmėlinės ataugos pašalinimas	1	1	2
Skrandžio dalinis pašalinimas	1	—	1
Žarnų nepraeinamumo pašalinimas	1	2	3
Migdolų pašalinimas	—	1	1
Priešinės liaukos pašalinimas	1	—	1
Įvairios moters lyties organų operacijos	—	3	3
Įvairios kitos operacijos	1	1	2
Viso	7	10	17

Ekspedicijos metu tikrinamieji sirgo tokiomis ligomis:

5 lentelė

Ligos pavadinimas	Serga		
	Vyrų	Moterų	Viso
Gūžys	1	17	18
Juosmens ir kryžkaulio nervų šaknelių uždegimas	1	5	6
Įvairūs ausies susirgimai	1	1	2
Reumatas	1	1	2
Aterosklerozė	7	11	18
Hipertoninė liga	1	4	5
Kojų venų poodinis išsiplėtimas	—	5	5
Lėtinis tonzilitas	4	15	19
Lėtiniai nespecifiniai plaučių susirgimai	6	2	8
Bronchinė astma ir astminis bronchitas	4	1	5
Kiti alerginiai susirgimai	—	2	2
Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opaligė	4	—	4
Lėtinis skrandžio gleivinės uždegimas	3	—	3
Išvaržos	4	—	4
Lėtinis tulžies takų uždegimas	1	2	3
Lėtinis inkstų uždegimas	2	—	2
Priešinės liaukos piktybinis navikas	1	—	1
Plaučių piktybinis navikas	1	—	1
Moters lyties organų susirgimai	—	4	4
Psoriazė (žvynelinė)	2	1	3
Egzema	—	1	1
Reumatoidinis sąnarių uždegimas	2	1	3
Stuburo ir kitų sąnarių artrozės	3	2	5
Įvairios buvusių traumų pasekmės	5	3	8
Kitos ligos	3	2	5
Viso:	57	80	137

Bendras gyventojų ligotumas — 545,8 susirgimai 1000 gyventojų. Šitoks ligotumas būdingas visoms respublikos kaimo

vietovėms. Moterys serga kiek dažniau, negu vyrai: kiekvienam 1000 moterų — 600,0 susirgimų, o tokiam pat skaičiui vyrų — 564,3 susirgimų. Vyrai dažniau serga plaučių ligomis: 99,0 susirgimų 1000 vyrų ir tik 11,9 susirgimų 1000 moterų. Astminiai kvėpuojamųjų takų susirgimai vyrų tarpe aptinkami 39,6, o moterų tarpe — tik 6,6 kiekvienam 1000 atitinkamos lyties gyventojų. Moterų, sergančių skrandžio ligomis, nerasta, o 1000 vyrų konstatuota 69,3 skrandžio susirgimai. Matyt, tatai turi reikšmės dažnesni vyrų žalingi įpročiai (rūkymas, alkoholio vartojimas). Moterys dažniau serga gūžiu (struma) — 113,3 atvejų 1000 moterų.

Tirtos apylinkės gyventojų ligos nesiskiria nuo kitų Lietuvos vietovių. Visai nerandama vadinamų socialinių ligų (trachoma, venerinės ligos ir kt.). Būdinga, kad nerasta tuberkuliozinių susirgimų. 21,5% patikrintųjų reikia gydyti dantis.

Apklaustos moterys dažniausiai gimdė 1—3 kartus.

6 lentelė

Gimdymų skaičius	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	ir daugiau
Motinių skaičius	15	17	20	7	8	1	1	2	4	2	

Šiuo metu visos moterys gimdo ligoninėse, tik retais atvejais gimdoma namuose. Iki 1946 m. apylinkėje gimdymus priiminėdavo „bobutė“. Su viena iš buvusių priėmėjų teko kalbėtis. Jos medicininės žinios labai jau menkos. Todėl neuostabu, kad labai dažnai vaikai mirdavę tuoj po gimimo.

Kaip ilgai motinos savo vaikus maitina krūtimi, pavaizduota šioje lentelėje:

7 lentelė

Maitinimo trukmė	Nemaitino	1 mėn.	2	3	4	5	6	7	8	9	10—12	Daugiau kaip 1 m.	Viso
Vaikų skaičius	13	9	5	9	3	1	1	5	2	15	21	19	103

Taigi apie 12,6% naujagimių visai nemaitinami motinos pienu. Motinos nurodo tokias priežastis: nebuvę pieno (3 at-

vejai), kūdikis neėmęs krūties (3 atvejai), sirgusi motina (3 atvejai). Motina M., gimdžiusi 11 kartų, nemaitinusi krūtimi savo vaikų, nes, anot jos, kai pradėdavusi maitinti krūtimi, vaikai būdavę nesveiki arba mirdavę. Apie trečdalis naujagimių arba visai negaudavo motinos pieno, arba jį gaudavo tik iki trijų mėnesių amžiaus. Kita vertus, apklaustųjų moterų tarpe pasitaiko ir tokių, kurios savo vaikus krūtimi maitina iki dvejų ir daugiau metų (18,4% vaikų).

Tirtos apylinkės gyventojams medicininę pagalbą šiuo metu teikia Gaidės felčerio-akušerės punktas, Dūkšte esanti I rajono ligoninė ir neseniai pastatyta centrinė Ignalinos rajono ligoninė. Be to, kaip jau minėta, reikalui esant, apylinkės gyventojams nesunkiai prieinamos ir respublikos sostinės bei kitų stambesnių miestų gydymo įstaigos. Atrodo, sveikatos apsaugos organizacija sudaro visas sąlygas susirgus kreiptis į gydytoją. Tačiau tyrinėtoje apylinkėje dar paplitęs ir naminis gydymas. Ekspedicijos metu surinkta nemaža dar ir dabar taikomų gydymo būdų bei priemonių. Atkeliavę iš senųjų laikų, šie liaudies medicinos elementai lengvesnių susirgimų atvejais padeda. Būdinga, kad seniau naudotos priemonės yra persipynusios su dabartinėmis oficialiosios medicinos naudojamomis priemonėmis. Daugelis vienus ar kitus receptus yra sužinoję iš gydytojų, medicininių knygelių ir pan. Beveik visuose kiemuose aptinkamos šiuolaikinių vaistų vaistinėlės. Ne visada jos gerai parinktos, ne visada jų savininkai žino paskirtį. Dažniausiai išrašytos kurio nors susirgimo atveju tabletės ir nesunaudotos guli spintelėje iki kito panašaus susirgimo arba jos atiduodamos kaimynui, nežiūrind, kokia liga tasai susirgęs. Labai plinta kaime ypač mažinantieji skausmą vaistai. Kai kurie vartojami universaliai, t. y. nuo visų ligų. Pavyzdžiui, Rudžių kaime vyresniųjų žmonių tarpe paplitęs prednisolonas — ir nuo galvos, ir nuo sąnarių, ir net nuo nemigos.

Apylinkėje plačiai gydomas įvairiom žolėm, žolės vartojamos net kai kurių ligų profilaktikai (kad neprikibtų vėžys, vietoj arbatos reikia gerti takazolę, — sako S. Pečiulienė iš Rudžių kaimo). Ekspedicijos metu surinkta apie 100 vaistinių

žolelių, kurias vietos gyventojai vartoja savo negalėm gydyti. Dažniausiai iš vaistažolių taisomos arbatos, nuovirai, rečiau pasitaiko trauktinės su „arielka“, neretai pačios žolės pridedamos prie sopamų vietų. Gyvulinės kilmės vaistų vartojama retai. Pasamanės A. Paulavičienė, esant sopuliui, „smetonėle patepa“, o kai mažučiu skauda pilvą, tai ant jo uždeda vilnos. Vigutėnų U. Kudabienė nuo gumbo pataria su vandeniu gerti degintus ežio spyglius (akstinukus). Taip pat ji mano, kad šlapimo pūslės uždegimą galima lengvai pagydyti kiaulės pūslės nuoviru. Apylinkėje vartojami Lietuvoje plačiai žinomi šuns, barsuko taukai.

Užrašyta ir kosmetikos priemonių. Skaistų veidą galima esą išlaikyti plaunant nešildytomis išrūgomis. Kad veidas nepleiskanotų ir blizgėtų, reikią tepti sutrintais tarp pirštų kriėnų lapais (U. Pečiulienė, Vigutėnai). Bobrušėje veido priežiūrai vartojamos ajerų šaknų arba kriėnų, sutrintų su rūgusiu pienu, kaukės. Kad gerai augtų kasos, patariama galvą plauti vandeniu, kuriame išvirtos ajerų šaknys. Jei galva pradėjo plikėti, tai reikią rugių želmenėlius išvirti, jais ištrinkti galvą, patepti arielka, skarele užrišti, kad garas neišeitų. Iš po nakties plaukai atželią (S. Pečiulienė, Rudžiai).

Rasta apylinkėje ir prietarų. Gyvatės įkandimo niekas negalįs išgydyti, tik žadėtojas (užkalbėtojas). Klausinėjant gyventojus, kaip gydyti nuo gyvatės įkandimo, visi atsakė — reikią užkalbėti. Apylinkėje žinomi keli užkalbėtojai. Užkalbėjimo formulės niekuo nesiskiria nuo kitose vietose užrašytų. Tai dažniausiai vertimai iš lenkų kalbos, dažnai lenkų kalba ir sakomi. Vienas iš užkalbėtojų taip apibūdino užkalbėjimo esmę: „Užkalbėjime nėra jokio ypatingumo. Tik žmogus nurimsta, įsitiki.“ (J. Kudaba, Vigutėnai). Karpos gydymas ne vaistais, bet įvairiaisiais veiksmais, pvz., reikią paimti tiek rugio grūdų, kiek yra karpų, grūdus mesti atgal ir bėgti, kad neišgirstum jų krentant. Paplitęs ir toks karpų gydymo būdas — žeme, paimta iš po arklio kanopų, patrinamos karpos, ir žemė atgalia ranka numetama (V. Jatkevičius, Kukutėnai; U. Pečiulienė, Vigutėnai). Savotiškai gydoma ir žvynelinė. Peiliu aprėžiamas žvynelinės elementas, stalo lentoje

surandama šakos akutė ir atliekamas analogiškas veiksmas. Šiuos veiksmus atliekant, kalbama atitinkama formulė (E. Karolienė, Skripkai).

Šitame darbe pateikta tik mažuma liaudies pastangų, kaip atsikratyti negalių. Žinoma, šiais būdais dabar nebegydoma rimtai susirgus. Reiktų dar kartą priminti, kad liaudies medicinos priemonės (žoleles ir kt.), dažnai indiferentiškas arba bent nekenksmingas, pakeičia veiklūs pramonės gaminti vaistai. Tačiau dar daug reikia aiškinti žmonėms, kaip vaistus vartoti, kad jie kartais nepakenktų.

Tikrintų kiemų sanitarinė būklė niekuo nesiskiria nuo kitų rytų Lietuvos kaimų. Čia kai kur randame tas pačias aukštaitiškas krosnis net ir naujuose pastatuose. Taip pat apylinkėje nėra šviesą sklaidančių bei koncentruojančių gaubtų ant elektros lempučių ir pan.

Puikus šis kraštas. Žavingos Drūkšių ežero pakrantės. O koks nuostabus Grikiniškės pusiasalis, kokios unikalios ežero pakrantėje eglių alėjos! Tai vis mūsų protėvių rankų darbas. Reiktų visa išsaugoti kartoms, ateinančioms po mūsų. O kodėl nepasvajoti? Sakysim, kad prie Drūkšių įsikurtų šiaurės Lietuvos kurortas, kad vėl, kaip kadaise, čia išdygtų poilsio namai. Ežere supleventų burės, pagyvėtų užleistos prieplaukos. Tur būt, tat atsilieptų ir vietinių gyventojų buičiai, pagyventų kultūrinį gyvenimą, o tuo pačiu pakiltų ir sanitarinis apylinkės lygis.

Kas pasakojama Gaidės ir Rimšės apylinkėse

BRONĖ KERBELYTĖ

Jau anksčiau — J. Aidulio, B. Sabo, E. Karaliūtės ir kitų tautosakos rinkėjų — buvo užrašyta nemaža pasakojamosios tautosakos iš Rimšės ir Gaidės apylinkių. Daugiausia jos užrašyta (rinkiniai saugomi Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne) Rimšės apylinkėse, Gaidės — daug mažiau. Iš tos medžiagos¹ išryškėja gana įdomus šių apylinkių pasakojamosios tautosakos repertuaras.

Iš gyvulinių pasakų labai mėgstamos buvo „Katinėlis ir gaidelis“, „Lapė ir žuvis“, „Seneliai ir vilkas“, „Melagė ožka“. Kiek rečiau aptinkamos pasakos apie genį, keršijantį žmogui už savo draugą šunį, apie lapę ir artoją, apie gyvulių trobą, apie bandelę.

Ekspedicijos metu gyvulinių pasakų siužetų užrašyta jau mažiau. Tačiau ir dabar šios pasakos čia yra pačios populiariausios. „Katinėlis ir gaidelis“, „Melagė ožka“, „Seneliai ir vilkas“ ekspedicijos užrašytos net po kelis kartus. Kai kurie šių pasakų variantai, ypač pasakos, kurias pasekė U. Ku-

¹ Žr. LTR 1237, 2441, 2443, 2750 ir kt. rinkinius.

dabienė iš Vigutėnų kaimo, pasižymi gerai išsilaikiusiais ir nuosekliai perteiktais siužetais, gyva, išdailinta kalba, juose vartojamos tradicinės formulės ir kartojimai. Tai rodo, kad minėtos pasakos čia dar gana dažnai sekamos. Tai visai natūralu: gyvulinės pasakos, labiau negu bet kuris kitas pasakojamosios tautosakos žanras, yra skiriamos vaikams. O šie klausytojai, kaip žinome, dar moka pasakas įvertinti.

Stebuklinių pasakų repertuaras yra buvęs gana platus. Ankstyvesniuose rinkiniuose randame pasakų apie kovas su slibinais, net kelis siužetus apie pažadėtuosius velniui, tame tarpe tipišką rytų Lietuvos pasaką „Oželis padėjėjas“. Prieš 20—30 metų čia buvo populiarī žinoma pasaka „Eglė — žalčių karalienė“. Be kita ko, ši pasaka turėjo originalią pradžią: žaltys davė mergaitei žiedą, kad ji pažadėjo už jo tekėti, o paskui ją išsivežė. Ypač daug kartų Rimšės apylinkėse buvo užrašyta pasaka apie našlaitę, išvežtą į mišką ar paliktą naktį pirtyje. Šie siužetai visuose variantuose gana pastovūs, nors veikėjai įvairūs — laumė, meška, vilkas, velnias. Ne mažiau populiarios ir kitos pasakos apie skriaudžiamas ir persekiojamas našlaites: „Karvė padėjėja“, „Karalius nori vesti savo dukterį“, „Stebuklingas veidrodis“. Gana gerai buvo žinomos pasakos apie raganas. Ne kartą buvo užrašyta pasaka, kaip berniukas iškepė raganos dukteris, ir panašus siužetas apie kvailį ir raganas. Taip pat buvo žinoma pasaka „Ragana ir ežere plaukiojantis berniukas“. Dažnai prie pastarosios pasakos prijungiamas siužetas „Trys seserys gelbsti raganos pavogtą broliuką“. Be kita ko, viename pastarojo siužeto variante Rimšės apylinkėse vietoje raganos figūruoja meška, kuri čia yra ne vienos stebuklinės pasakos veikėjas. Keletą kartų buvo užrašyta „Devyniabrolė ir devyngalvis“, rytų Lietuvai būdinga pasaka „Mergelė uogelė“; gana populiarūs buvo siužetai apie žmogaus dalią, apie kelionę į pragarą, pasaka „Mirtis kūma“. Be šių ne kartą užrašytų stebuklinių pasakų siužetų, ankstyvesniuose rinkiniuose po vieną — du kartus pasitaiko dar daug kitų šio žanro kūrinių. Aptinkama ir retų, netgi kataloguose neužregistruotų siužetų. Pavyzdžiui, tik labai miglotai žinomą „Ruduolėlį“ primena E. Karaliūtės

užrašyta šiurpi pasaka apie pamotę, papiovusią vaikus ir valgydinusią jų mėsa tėvą. Kai kurios stebuklinės pasakos tuo metu jau buvo gerokai primirštos. Pavyzdžiui, pasaka „Stiklinis kalnas“ nelogiškai sujungta su buitine pasaka apie kvailį, užmušusį žmogų, ir su pasakos — legendos apie dainuojančius kaulus nuotrūpa. Tokiu būdu čia pasakotojas sutapatina du visai skirtingus pasakų veikėjus — kvailius. Pasaka apie vilką, padedantį kvailiui ieškoti auksinio paukščio, užrašyta be pradžios, nelabai suprantamai papasakota. Taigi iš anksčiau užrašytos tautosakos susidaro įspūdis, kad Gaidės ir Rimšės apylinkėse savo laiku būta gana didelio stebuklinių pasakų repertuaro, kuriame vyko siužetų atrankos procesas.

Šios ekspedicijos dalyviai užfiksavo tolesnę siužetų atrankos raidą. Stebuklinių pasakų užrašyta nedaug. Išlikusios tik tai tos pasakos, kurias anksčiau žinojo dauguma pasakotojų. Ypač populiarios tebėra pasakos „Miške palikta našlaitė“, „Kvailys ir raganos“, „Mirtis kūma“. Iš retesnių archaiškų pasakų užrašytas siužetas „Eina pas raganą ugnies“. Ją pasekė viena iš geriausių ir daugiausia pasakų mokačių sekėjų Uršulė Kudabienė, kurios pasakos meniškesnės negu kitų. Kai kurie pasakų siužetai, kaip anksčiau, taip ir dabar, labai miglotai teprisimenami. Jau minėtoji pasaka „Stiklinis kalnas“ ir ekspedicijos metu užrašyta gana panašiai supinta net iš trijų siužetų vien todėl, kad visų jų veikėjas — kvailys.

Sprendžiant iš ankstyvesniųjų tautosakos rinkinių, Rimšės ir Gaidės apylinkėse buvo labai populiarios pasakos apie apgautą velnią. Daugelį kartų užrašytas siužetas apie berną, pažadėjusį ežerą raukti ir velnius troškinti, apie apakintą velnią, apie žmogų ir velnią — pusininkus, apie negrąžintą velniui skolą ir kt. Buvo užrašyta pasakų—legendų apie žmogų, sėdintį danguje vietoj dievo, apie nubaustą angelą žemėje ir kt. Nemaža buvo buitinių pasakų. Kraštotyrininkai tose pat apylinkėse teuzrašė vos keletą pasakų apie kvailą velnią, buitinių pasakų irgi labai nedaug ir gana prastos kokybės. Iš to spėjame, kad dabartiniu metu čia gerokai sumažėjo suaugusiųjų domėjimasis pasakomis, nes šie kūriniai paprastai gyvuoja išimtinai suaugusiųjų tarpe. Užrašytųjų bui-

tinių pasakų ir anekdotų medžiagoje ryškiau negu kituose prozos žanruose matyti sąveika su rusų tautosaka. Pavyzdžiui, daugelyje šių pasakų rusiški yra ištisi veikėjų dialogai, jų vardai ir pan.²

Rimšės ir Gaidės apylinkėse gana populiarios sakmės ir padavimai. Tačiau tiek anksčiau, tiek šios ekspedicijos metu etiologinių sakmiu užrašyta nedaug. Čia žinomi tiktai patys populiariausi, po visą Lietuvą išplitę įvairių gyvių ypatumų kilmės aiškinimai. Apylinkių gyventojai tautosakiškai aiškina, kodėl kurmis kelio nepereina, kodėl gandro uodega juoda, kodėl epušė dreba ir pan. Vieni šių aiškinimų yra siužetiniai kūrinių, kiti — tiktai tam tikri trumpi teiginiai. Iš originalesnių etiologinių sakmių pažymėtinas ekspedicijos metu užrašytas vieversio kilmės aiškinimas. Sakoma, kad baudžiauninkas, norėdamas, kad saulė greičiau nusileistų, metė į ją saują smėlio, ir atsirado vieversys. Paprastai analogiškose sakmėse nebūna socialinių motyvų, vieversį sukuria tradicinis etiologinių sakmių veikėjas — dievas.

Mitologinių sakmių, užrašytų šiose apylinkėse, gana daug. Dauguma šių tekstų yra nesiuzetiniai tam tikrų nepaprastų pergyvenimų atpasakojimai, neturintys apčiuopiamos meninės formos ir gyvuojantys daugiau dėl savo utilitarinės paskirties. Bene populiariausios čia buvo įvairios sakmės apie žalčius ir gyvates. Nemažai užrašyta apie gyvačių karaliaus karūną, apie žalčio kerštą už nužudytus vaikus. Taip pat labai populiarios sakmės apie raganas, aitvarą, ugnį, apie vilkolakius, velnią, vaiduoklius, užburtus lobius. Daug mažiau sakmių apie laumes. Šiose apylinkėse užrašyta sakmių apie sužeistą viesulą. Vienas variantas turi ypač įdomią detalę. Žmogus meta į sūkurį peilį, paskui jį atranda Rygoje pas kitą žmogų. Tasai žmogus priekaištuoja, kam jis sužeidęs jo tarnus, kuriuos jis buvo išsiuntęs vasarojaus apžiūrėti. Užuožina apie viesulo ryšį su derliumi yra itin reta tokiose liaudies sakmėse ir įdomi. Palyginus su ankstyvesniais sakmių užrašymais, ekspedicijos metu surinkta medžiaga rodo, kad

² LTR 3862 (165, 166) ir kt.

sakmės pradėtos užmiršti, painiojamos mitologinės būtybės. Antai, aitvaras gana dažnai sutapatinamas su velniu, priskiriant jam pastarojo funkcijas (pvz., aitvaras „dūšių paims, kai visos eglės nudžius“, jis „ratus maustydavo“ ir pan.³). Velnias, savo ruožtu, painiojamas su vaiduokliais ir „dūšiomis“⁴.

Tačiau stebina toks reiškinys, kad Gaidės ir Rimšės apylinkių mitologinių sakmių sekėjai dažnai naiviai tiki nepaprastų įvykių tikrumu. Ne vienas pateikėjas tvirtino pats savo akimis matęs numirėlius ir su jais bendravęs, įsitikinęs vaiduoklių ir net velnių buvimu⁵. Tai rodo, kad šių apylinkių vyresniųjų žmonių sąmonėje dar laikosi įvairūs tikėjimai ir prietarai. Toks reiškinys kitose Lietuvos vietose jau gana retai tesutinkamas. Kitur tradiciniai sakmių siužetai, nebetekę tikroviškumo, įgauna tam tikrus pasakų paskirties momentus arba yra visai užmirštami. Pavyzdžiui, šiaurės Aukštaitijoje pateikėjai nuolat tvirtina, kad jie netiki tuo, ką seniau žmonės pasakodavo apie aitvarus ir velnius; čia gana daug pasakojama apie tariamus vaiduoklius.

Gaidės ir Rimšės apylinkėse maždaug prieš šešiasdešimt metų buvo žinomi padavimai apie daugelį istorinių paminklų. Daugiau ar mažiau pilnus padavimus yra užregistravęs J. Žiogas, 1900—1904 m. tyrinėjęs Gaidės apylinkės piliakalnius ir pilkapius. Vietiniai gyventojai J. Žiogui pasakojo, kad Čeberakų piliakalnio vietoje buvusi bažnyčia, kuri nugrimzdusi pamaldų metu. Ir dabar ant piliakalnio žmonės girdi giedant, piemenė radusi bažnyčios raktus, bet sapne jai liepė atgal juos nunešti. Archeologas girdėjo pasakojant, kad bažnyčia buvusi ir Niurvėnų kaime, o Lapušiškės piliakalnio rūsiuose esą užmūryti kareiviai, kurie kada nors kelsiasi: jau vienas kišęs pro duris kardą. Lapušiškės pilkapynas tai, sako, esą „švedų kapai“. Vėliau šiose apylinkėse buvo užrašyta padavimų apie milžinus — labai paplitęs ir įvairiose tautose žinomas siužetas apie milžino vaiką, įsidėjusį į savo pirštines nykštį artoją su jaučių jungu, ir reti, atrodo, daugiau niekur

³ LTR 3862(204), 3865(4).

⁴ LTR 3862(203).

⁵ LTR 3863(15, 16, 121) ir kt.

Lietuvoje neaptikti teiginiai, kad Vilnių milžinai statę. Ekspedicijos metu daugiausia padavimų užrašyta apie nugrimzdusią bažnyčią vadinamajame Bažnyčiakalnyje. Daugumoje variantų pasakojama apie surastus bažnyčios raktus. Siužetas labai panašus į J. Žiogo užrašytąjį padavimą, tačiau čia dar pridedama, kad reikėję raktus nunešti kunigui — būtų iškilusi bažnyčia⁶. Apie patį bažnyčios nugrimzdimą ir jo priežastis pasakojama daug rečiau. Labai retai užsimenama apie milžinus, užrašyta tikrai nuotrūpa kūrinio apie pėduotą akmenį, vienas variantas apie nuskendusį Rimšės bažnyčios varpą.

Apskritai, sprendžiant iš ekspedicijos medžiagos, padavimų tyrinėtose apylinkėse išliko labai nedaug.

Apylinkėse populiariesni įvairūs pasakojimai apie medžiojų nuotykius, apie žvėris, plėšikus. Čia pasakojami tradiciniai siužetai apie žmogaus susitikimą su vilkų ruja, apie vilko kerštą už sužalotus vaikus. Ypač populiarius pasakojimai apie baudžiovos laikus ir ponų žiaurumą. Dažnai prisimenami visoje Lietuvoje paplitę pasakojimai apie baudžiauninkų „gegučių“ šaudymą, apie tai, kad ponai baudžiauninkus į šunis mainydavę, neleisdavę jiems gražiai rengtis, plakdavę su erškėčių rykštėmis. Pasakojimuose apie ponus yra ir retesnių įdomių detalių. Pavyzdžiui, pasakojama, kaip ponai baudžiauninkų iššukuotų linų švarumą tikrindavo — ant vandens šukuodavo, žiūrėdavo, kad nebūtų dulkių.

⁶ LTR 3863(38, 49), 3865(46, 158, 200, 242) ir kt.

Pasakotojas Liudvikas Dubaka

NORBERTAS VĒLIUS

Gaidės-Rimšės apylinkėse ekspedicijos metu buvo aptikta daug talentingų tautosakos pateikėjų: Mykolas Mačiulis ir Domicelė Jeskevičienė iš Magūnų, Uršulė Kudabienė iš Vigtėnų, Salomėja Pečiulienė iš Rudžių, Mykolas Jakutis iš Kalviškių ir kt. Tačiau iš visų jų ypač išsiskiria talentingas pasakotojas Liudvikas Dubaka, gyvenantis Tripuckų kaime. Jo repertuaras — labai glaudžiai su žmonių gyvenimu susiję kūriniai — sakmės, padavimai ir pasakojimai. Net keliolika L. Dubakos pasektų pasakų irgi turi daug sakmiškų bruožų. Jis nusipelnė didesnio tautosakos tyrinėtojų dėmesio.

1. L. Dubakos gyvenimo bruožai

L. Dubakos tėvas Nikodemas Dubaka iš Tripuckų kaimo, pasak paties pasakotojo, buvo „mėgėjas kur kokią pasakėlę pasakyt, kur kada koks rubežius ėjo, iš kur kas kokią pačią parvedė, atsitikimas kur kokis — viską išpasakoja. Kitas tėvas, vaikas paprašys ko papasakot — „Ė poterių kalbėtie!..“ Anas, kap rytas, sukalbės, i kap gult eini, ė perdien — kur kokis atsitikimas buvo..., kap kas mirė, jeigu navatnėliau.“ Mama Sicilija Čiplytė iš Bieniūnų kaimo pasakotojos talentu nepasižymėjusi, tačiau geri pasakotojai buvę visi L. Dubakos dėdės ir seneliai. Pats L. Dubaka iš pat vaikystės labai mėgdavęs klausytis ir viską gerai įsimindavęs. „Ausim ir burna klausaus, ką pasakoja, ir aš jau neažmiršiu. Da mažas, po dviejų trijų mėnesių žodis žodin išpasakoju.“

L. Dubaka augo didelėje šeimoje — trylika vaikų, tėvas, motina ir tėvo pamotė. Liudvikas buvo vyriausias vaikas. Nors vyriausiajam visi sunkiausi darbai kliūdavo, bet L. Dubaka savo padėtimi buvo patenkintas, nes daugiau pasitaiky-

davo progų išeiti iš namų, o išėjęs visokių atsitikimų išgirdavo. Ir kai suaugusieji kitiems mažiukams sekdavę pasakas, jis, kad ir būdamas didesnis, klausydavęsis ir dėdavęsis į galvą.

Dubakai gyveno vargingai: žemės mažai, trobelė menka, o tėvas mėgėjas išgerti. Statydamas klojimą, tėvas susižeidė ir ketverius metus išgulėjo. Dar devynerių metų neturėdamas, L. Dubaka pradėjo arti, akėti. Ardavo žagre, o ją sunku suvaldyti. Tiek Liudvikas nuvargdavęs, kad rankos drebėdavusios. „Pareinu aręs, kol šaukštą iki burnos atnešu, dykas palikdavo.“

Kai brolis paaugo, o tėvas pasveiko, Liudvikas išėjo tarnauti pas ūkininkus. Trejus metus ganė, o paskui bernavo. Pirmojo pasaulinio karo metu dirbo prie geležinkelio. Po karo vėl tarnavo pas ūkininkus ir dvaruose. Betarnaudamas daug sakmių išmokęs. Vakaraus susieidavusi visa šeimyna, sukdavę pančius, kanapes verpdavę ir vis ką nors pasakodavę.

1924 m. Liudvikas vedė. Gimus sūnui, nuo tėvų atsiskyrė. Gyvenimo pradžia buvusi labai sunki, ypač kai persikėlė į viensėdį. Tačiau L. Dubaka buvo darbštus, mokėjo gerai ūkininkauti ir greit prasigyveno. Žemės turėjo 9,5 ha.

Po Didžiojo Tėvynės karo, įsikūrus Vigutėnų kolūkiui, L. Dubaka pradėjo jame dirbti.

Šiuo metu L. Dubaka gyvena pas sūnų Juozą, dirba kolūky. Parėjęs iš darbo, mėgsta sekti anūkams pasakas ir sakmes. Dažniausiai seka vasaros vakarais. Paklaustas, kodėl vasaros vakarais, atsakė: „Parbėga vabalus gaudę, nuslakstę, kól vakarienę išverdi, ir aźmiega. Kad neaźmigtų, ir pasakoji.“ L. Dubaka, matyt, dažnai jiems pasakoja, nes daugelį sakmių ir pasakų jie jau moka atmintinai ir retkarčiais padeda prisiminti net pačiam pasakotojui.

L. Dubaka mėgsta pasakoti ne tik vaikams. Jo marti pusiau juokais, pusiau rimtai pasakė: „Anas be kalbų negali, ką nors turi pasakot. Anas be kalbų nerimauna. Kitą kartą ir tą patį pasako. Jei nesiklausai jo kalbų, anas nepatenkintas.“ Ką L. Dubaka bepasakotų, viską mėgsta išpasakoti

gražiai ir nuodugniai. Kaip geras dainininkas jaučia malonumą dainuoti, o medžio drožėjas skaptuoti savo skulptūrelės, taip L. Dubaka randa džiaugsmą savo sakmėse ir pasakose.

2. L. Dubakos repertuaro apžvalga

L. Dubaka papasakojo aštuoniasdešimt devynis tautosakos kūrinis. Daugiausia tai sakmės, padavimai ir pasakojimai. Mažiau pasakų ir anekdotų.

Mėgstamiausias L. Dubakos tautosakos žanras yra sakmės. *Etiologinių sakmių* L. Dubaka pasekė tik tris: apie gandro kilmę, vėžio akis ir kiškio lūpas. Pirmosios dvi šiame krašte užrašytos ir iš kitų tautosakos pateikėjų. L. Dubakos etiologinės sakmės niekuo ypatingu nepasižymi. Pats pasakotojas jas gerokai primiršęs ir atsiminė tik užrašinėtoji specialiai paprašius tokio pobūdžio kūrinių. Iš sakmių daugiausia L. Dubaka pasekė *mitologinių* (apie 40), tai yra vieną penktadalį visų šiame krašte ekspedicijos metu užrašytų. Todėl iš jo repertuaro galima susidaryti gana aiškų vaizdą apie šio žanro kūrinių paplitimą Gaidės-Rimšės apylinkėse ir būdingąsias jų ypatybes.

L. Dubaka pateikė sakmių beveik apie visas šiame krašte žinomas mitologines būtybes, kaip antai: velnius, nepaprastus žmones, numirėlius, aitvarus, vaiduoklius ir apie užkeiktus pinigus. L. Dubakos repertuare randame ir populiariąją sakmę „Laumės ir kūdikis“. Tačiau apie laumes, kaip atskiras mitologines būtybes, pasakotojas nieko nežino. Minėtoje sakmėje laumės vadinamos raganomis. Daugiau apie laumes šiame krašte ekspedicijos metu nebuvo užrašyta nė vienos sakmės.

Daugiausia sakmių L. Dubaka papasakojo apie velnius ir nepaprastus žmones. Šios būtybės šiame krašte yra populiariausios.

L. Dubakos sakmėse sutinkamas velnias — veikiau išdai gininkas, negu grėsminga būtybė. Medžiotojui jis vietoj šautuvo įduoda arklio koją, grybautojui vietoj grybų pakiša

arklio mėšlus, eina su bernaičiu imtynių, pasiverčia avinu, kad muzikas jį pavėžėtų ir t. t. Be to, velniai surengia pasikorėlės vestuves, jodo arklius. Daugelis minėtų velnio funkcijų šiame krašte yra labai populiarios, jos randamos ir kitų papasakotose sakmėse.

L. Dubakos sakmėse apie nepaprastus, atgamtinėmis savybėmis apdovanotus žmones figūruoja net kelios šių žmonių kategorijos: raganos, burtininkai ir žmonės blogomis akimis.

Šių sakmių raganos gali atimti karvių pieną, pasiversti antimis, ožkomis, taip padaryti, kad visa žemė būtų raudona kaip kraujas arba juoda kaip smala. Šis raganų sugebėjimas, mūsų turimais duomenimis, dar nebuvo užfiksuotas. Retai tesutinkamas ir tikėjimas, kad raganos galinčios pasiversti antimis.

Burtininkai padaro, kad ugnis šiaudų neima, neskęsdami eina per vandenį, sumaišo žmogaus protą, paverčia vestuvininkus vilkais ir t. t. Šios burtininkų savybės (išskyrus galią paversti žmones vilkais) lietuvių liaudies sakmėse ir tikėjimuose retai tepasitaiko.

L. Dubakos pateiktose sakmėse šiuos nepaprastus sugebėjimus turi arba įprastų, arba rečiau tepasitaikančių profesijų atstovai, kaip antai: muzikantai, arklių kastruotojai. Tikėjimą, kad arklių kastruotojai sugebėdavę ir burtininkauti, patvirtino ir kiti Gaidės-Rimšės apylinkių tautosakos pateikėjai. Tai irgi įdomus, lietuvių liaudies sakmėse ir tikėjimuose retai tepasitaikantis faktas.

Tačiau L. Dubakos sakmėse nerandame šiame krašte žinomų burtininkų — „šeptūnų“, kurie esą, gydo žmones arba juos susargdina, kirmėlių, kurie sušaukia gyvates, ir be galo populiarių užkalbėtojų.

L. Dubakos sakmės apie užkeiktus pinigus paprastos tematikos. Slėpdamas pinigus, šykštuolis juos užkeikia, kad tik tas juos paims, kas „šimtą galvų ir šimtą kuolų padės“, kas ant viršaus sukrautą mėšlą suvalgys. Prisisapnavusius pinigų žmonės tada iškasa, kai su savim pasiima „geriausių

draugą"— šunį, o neiškasa, kai pabūgsta gąsdinimų. Panašaus pobūdžio sakmių randama ir kitur Lietuvoje.

Sakmės apie numirėlius, vaiduoklius ir aitvarus yra nevienodo populiarumo. Vienos iš jų, kaip „Persmeigtas pasikorėlis“, „Aitvaras ir malėjas“, „Rygoje pirktas aitvaras“, yra aptinkamos ir kitų pasakotojų repertuaruose. Tačiau kitos, tokios, kaip „Pasivaikščiojimas su „mieląja drauge“, „Numirėlis pusiau skusta barzda“, „Moteriškė lipa ant pečiaus“, yra užrašytos tik iš L. Dubakos. Jos mažiau žinomos ir kitur Lietuvoje.

L. Dubakos papasakotos sakmės iš kitų sakmių išsiskiria ir kai kuriomis savo formos ypatybėmis.

Gaidės-Rimšės apylinkėse labai gausu atsiminimų pobūdžio sakmių (memoratu), kuriose kalbama apie paties pateikėjo arba kito artimai pažįstamo žmogaus susidūrimą su vaiduokliais, numirėliais ir kitais ne šio pasaulio padarais. Tokios sakmės paprastai neturi tradicinio siužeto, ir jų forma, labiau negu siužetinių sakmių (fabulatų), priklauso nuo pasakotojo sugebėjimo perteikti atsitikusį įvykį. Memoratu gausu ir L. Dubakos repertuare. Jis pasekė daug „atsitikimų“, kurie nutikę jo tėvui, dėdėms ir kitiems pažįstamiems. Tačiau nepasekė nė vieno, kuris būtų nutikęs jam pačiam. Tai visai suprantama, žinant, kad L. Dubaka, nors ir nėra lankęs jokios mokyklos, yra aštraus proto, sumanus kaimo žmogus.

Visų L. Dubakos papasakotų sakmių — tiek memoratu, tiek fabulatų — siužetai yra nepaprastai išbaigti. Tai iš dalies susiję su L. Dubakos charakteriu. Ką jis bedarytų, viską stengiasi padaryti kruopščiai, gerai ir tvarkingai. Ir pasakodamas sakmes, L. Dubaka stengėsi taip viską išdėstyti, kad klausytojui nekiltų jokių abejonių.

L. Dubakos repertuare visai nėra atskirų sakmių nuotrupų, iki galo neišpasakotų arba sumaišytų siužetų. Beveik visi jie išpasakoti tiksliai ir nuosekliai. Būdinga, kad L. Dubaka perteikia ne siužeto schemą, kaip kartais daro kiti pasakotojai, o gyvą tikrovišką atsitikimą, susiedamas jį su konkre-

čiais žmonėmis ir vietovėmis. Ir kai kito pateikėjo siužeto yra vos kelios eilutės, tai L. Dubakos — net keli puslapiai.

L. Dubakos sakmėse gausu paaiškinamųjų pastabų. Jomis trumpai charakterizuojami sakmių veikėjai, veiksmo vieta, išreiškiamas pasakotojo požiūris į sakmėse pavaizduojamą įvykį, aiškinami atskiri buitiniai dalykai, kurie gali būti nesuprantami šių dienų klausytojui. Pavyzdžiui, sakmę „Kruvinas žmogus“ pasakotojas pradėjo šiais žodžiais: „Dabar papasakosiu savo tėvo. Tankiai tėvas papasakodavo. Jau tėvo pasaka aš galiu tikėt. Kaip išeidavo iš kalbos, jis tankiai papasakodavo savo atsitikimus. Ir parodydavo: „Vot,— sako,— šitam daikte tas atsitikimas buvo.“ Vadinasi, pirmiausia išreiškiamas pasakotojo požiūris į įvykį ir nurodomas veikėjas. Negana to, pasakotojas dar paaiškina: „Anys buvo trys broliai, vienas vaiske, o du namie...“ Toliau sakmėje pasakojama, kaip abu broliai užsinorėjo eiti į vestuves, tačiau vienas, tėvų prisakymu, turėjo sergėti namus. Negalėdami kitaip susitarti, broliai sumanę „traukti žerabas“, kuriam pasilikti namuose ir kuriam eiti. Ir pasakotojas tuoj nurodo, kaip tatai būdavo daroma: „Daba žerabas trauks šitokias: svies viršum lazda. I dabar aš sviesiu, a tamysta stverk, i dabar, kap nustvėręs, nuo to mieruos: mano — tavo, mano — tavo... A dabar až galo, va, suima, pačiam jau neliko. Aš einu, tu lieki. Nu, i šitėp padarė...“ Į vestuves teko eiti pasakotojo tėvui. Jis priėjo iki Diedo kalnelio. Pasakotojas vėl paaiškina, kur tas kalnelis yra: „Daėjo, kap in mūsų ūlyčios, va, šitokias dvi (...) šitan kalniukan. Tai mes šaukiam Diedo kalneliu...“ ir t. t.

Ypač daug L. Dubakos sakmėse etnografinio pobūdžio pastabų, kuriose aiškinami atskiri buitiniai dalykai.

Savaime suprantama, kad paaiškinamųjų pastabų gausumas priklauso nuo auditorijos. Jeigu pasakotojas sakmes būtų sekęs pažįstamiems žmonėms, kuriems gerai žinomos ir tos vietos, ir gyventojai, ir jų butis, tai tų pastabų būtų buvę žymiai mažiau. Pavyzdžiui, nupasakodamas, kaip atrodė naminės girtos ir kur sėdėjo aitvaras (sakmėje „Aitvaras ir malėjas“), pasakotojas pridūrė: „Kaip ūlyčiniai žmonės —

tai daugiau supras, miesčionim tai sunkiau." Ir, tur būt, todėl taip viską stengėsi tiksliai nupasakoti.

Tačiau būtų neteisinga manyti, kad paaiškinamosios pastabos priklauso tik nuo auditorijos. Jos iš esmės yra būdinga sakmių (o taip pat padavimų bei pasakojimų) struktūrinė dalis. Tai patvirtina ir tas faktas, kad, sekdamas tas pačias sakmes antrą kartą, daugelį pastabų pasakotojas kartojo iš naujo.

Paaiškinamųjų pastabų daugiau randame memoratuose, nes jie yra labiau susiję su kasdieniniu gyvenimu.

Kartais L. Dubakos paaiškinamosios pastabos motyvuoja vieną ar kitą veikėjo poelgį, padeda geriau suprasti veiksmą, sustiprina tikroviškumo įspūdį. Tačiau kartais, nors ir perteikdamos naudingą informaciją, jos stabdo sakmių veiksmą ir blaško klausytoją.

L. Dubakos sakmėse gausu pakartojimų. Norėdamas, kad klausytojas geriau suprastų, pasakotojas tą pačią mintį pakartoja net kelis kartus. Pavyzdžiui, sakmėje „Įžeisto muzikanto kerštas“ muzikantas šitaip kalba svotui, norinčiam sprukti į namus: „Ne,— sako,— namo tai neleidžiu,— sako,— aš neleidžiu, o kad nori, paprabuik.— Sako,— aš tai neleidžiu namo, o kad nori, tai paprabuik, paprabuik išvažiuot. Čia nori, paprabuik, žiūrėsma, kap tu nuvažiuosi namo.— Sako,— aš neleidžiu namo, buvai, i būk; buvai svotu, i būk svotu.“ Panašūs pakartojimai, ištarti su turtinga, įvairia intonacija, pasakotojo lūpose skamba gyvai, išraiškingai ir sustiprina norimą pabrėžti mintį arba suteikia jai kitą atspalvį. Tačiau, išreikšti negyvais žodžiais, tokie pakartojimai irgi stabdo sakmės veiksmą ir šiek tiek vargina skaitytoją.

L. Dubakos sakmės papasakotos vaizdinga šnekamąja kalba. Tačiau joje, kaip ir kiekvienoje šnekamojoje kalboje, pasitaiko nukrypimų nuo standartinių gramatikos normų. Nemaža L. Dubakos kalboje yra barbarizmų, nelietuviškų sakinio konstrukcijų. Tai tipiškas žmonių, gyvenančių artimoje kaimynystėje su kitataučiais, kalbos bruožas.

Daugelis čia suminėtu ir nesuminėtu L. Dubakos sakmių formos ypatumų priklauso nuo pasakotojo požiūrio į šį tau-

tosakos žanrą. Sekdamas sakmes (o taip pat padavimus ir pasakojimus), pasakotojas nesuvokia, kad seka kitų sukurtą meninį kūrinį, o mano, kad pasakoja tik vertą dėmesio gyvenimišką atsitikimą. Todėl visa sakmės struktūra nėra griežtai apibrėžta ir priklauso nuo to, pasakotojo manymu, tikro įvykio. Užtat pasakotojas leidžiasi į ilgiausius nukrypimus, keliskart moduliuoja tą pačią mintį, jo kalba grynai šnekamoji. Tarp pasakotojo ir klausytojo beveik visą laiką išlieka paprastas, kasdieniškas santykis, koks yra, kai šiaip kalbasi du susitikę žmonės. Pavyzdžiui, vidury sakmės pasakotojas kreipiasi į mane: „Tamystai dabar maž i neteko i matyte, kadaise...“ ir t. t. To pasakotojas nepadarytų, sekdamas gyvulinę arba stebuklinę pasaką.

Sakmes L. Dubaka dažniausiai vadina „atsitikimais“, „nutikimais“. Tačiau šitas pavadinimas pasakotojo taikomas ne pačiam sakmių žanrui, o tam konkrečiam gyvenimiškajam įvykiui pavadinti.

L. Dubakos požiūris į sakmėse vaizduojamus įvykius tebėra tradicinis: jis tiki tų įvykių tikrumu. Prie kiekvienos sakmės buvo klausta, ar iš tiesų taip buvo, ir visur buvo gautas teigiamas atsakymas. Svarbiausias argumentas tikėjimui yra susidariusi kolektyvinė nuomonė: jei visi sako, kad tiesa, vadinasi, tiesa. Tačiau, tikėdamas, kad seniau galėjo atsitikti sakmėse vaizduojami įvykiai, pasakotojas negalvoja, kad jie galėtų atsitikti šiomis dienomis. Pavyzdžiui, paklaustas, ar tiki, kad pakviestas numirėlis tikrai atėjo į vakarušką, L. Dubaka atsakė: „Gal ir būtie. Kap kadaisinių kalba, visokių atsitikimų buvo. Dabar netikėčia. Visur buvau, kap nēr, tep nēr; kap nēr — i nepasakoja.“ Arba, papasakojęs, kaip medžiotojas su velniu mainė šautuvais, pridūrė: „Pasakoja, kad buvo visokių tų naduomumų. Dabar ir už aukso maišelį nēr jokio atsitikimo.“ O jeigu nebetikima, kad panašūs įvykiai gali įvykti šiomis dienomis, nebegali būti sukurtos ir naujos sakmės.

P a d a v i m ū L. Dubaka papasakojo nedaug (tik šešis), todėl iš jų sunku daryti platesnius apibendrinimus. Jo repertuare randamas pats populiariausias šio krašto padavimas

apie prasmegusią bažnyčią, mažiau žinomi padavimai apie Napoleono karo metu paslėptus pinigus ir ypač retas padavimas apie skrajojančią švedienę, kuri rusų — švedų karo metu atskrisdavusi oru ir iššaudydavusi visą rusų karo vyresnybę. Įdomus ir L. Dubakos papasakotas padavimas apie pasileidusį poną, kurį velniai gyvą nunešę į pragarą.

L. Dubakos papasakoti padavimai išsiskiria tom pačiom formos ypatybėm, kaip ir sakmės. Jų siužetai išbaigti. Paimekim kad ir padavimą apie kalne prasmegusią bažnyčią. Kiti pateikėjai tik nupasakoja pagrindinius siužeto momentus. Pavyzdžiui, nebloga sakmių sekėja A. Žemeckienė iš Vendžioniškės kaimo šį padavimą perteikia šitaip: „Vo, kaip dabar yra tokis Piliakalnis nuo Kazlų. Tai pasakoja, kad bažnyčia buvo, vienuolynas. To bažnyčia prasmego, nuvėjo po žemėm... Viena moteris ti raktus rado. Kiti sakė, kad varpai skambina po žeme.“ O L. Dubakos to paties padavimo užrašyta net trys puslapiai. Jis yra iš dviejų dalių. Pirmojoje dalyje plačiau nupasakojama veiksmo vieta, charakterizuojama bažnyčia ir miestelis ant kalno, nurodoma priežastis, dėl kurios bažnyčia prasmego po žemėmis. Viskas ne šiaip pasakoma, o išaiškėja iš veiksmo. Antrojoje padavimo dalyje, kuri yra logiška pirmosios dalies tęsa, pasakojama, kaip moteris uogaudama ant kelmo rado raktus, tačiau iš baimės jų neėmė. Naktį jai prisisapnavo, kad blogai padarė, nes, jei būtų paėmusi, būtų išvadavusi visą kalnelį...

Padavimuose gausu paaiškinamųjų pastabų. Kaip ir sakmėse, jose išreiškiamas pasakotojo santykis su įvykiu, charakterizuojama veiksmo vieta, veikėjai, aiškinami atskiri buities momentai. Ypač padavimuose gausu pastabų apie veiksmo vietą. Tai lemia šio žanro specifika.

L. Dubaka neskiria padavimų nuo sakmių. Juos irgi vadiną „atsitikimais“ ir „nutikimais“. Pasakotojas tiki, kad padavimuose vaizduojami įvykiai kažkada tikrai įvyko. Šią tikėjimą irgi nulėmė vyraujanti bendra nuomonė. Pavyzdžiui, paklausus, ar iš tiesų Šilelio miške esančiame kalne yra prasmegusi bažnyčia, pasakotojas atsakė: „Apie Bažnyčinį (kalną — N. V.) daug kas mūsų krūge (apylinkėje —

N. V.) girdėjo... Ir tie, katrie prie to kalno gyvena, ir tie girdėjo. Pasakoja, kad tikrai buvę. Bet tų žmonių, prie katram buvo, jau nėra, pamirę. Pagal kalbom visom, turi būtie... Ne vienas, inlipęs saulėn, nepadabo, ar žemė sukas, sako — ir tikim. O čia visi pasakoja, visuos sodžiuos. Ne iš vieno šita kalba dygusi, čia — plata (platumos — N. V.) kalba."

P a s a k o j i m ū L. Dubaka pasekė apie dvidešimt. Tematiniu požiūriu beveik visus juos galima suskirstyti į dvi grupes: pasakojimai apie žmogžudystes ir pasakojimai apie žvėris. Tik vienas kitas pasakojimas pasektas apie blogus ponus, čigonų gudrumą ir pan. Pirmosios grupės pasakojimai sukrečia mus šiurpumu. Pavyzdžiui, samdinė mergaitė nukerta plėšikui galvą ir sviedžia ją pro langą („Mergiotė ir plėšikai“), dukters, norėdamos pasiimti žemę, nužudo savo motiną („Žmogžudės dukters“), tėvai, norėdami pavogti pinigų, papiauna savo sūnų („Gobšūs tėvai“), plėšikai, nužudę tėvą, nori nužudyti ir mažą mergaitę („Plėšikai Vaitkevičiai“) ir t. t. Antrosios grupės pasakojimuose išryškėja arba nepaprastos žvėrių savybės, kaip antai: gudrumas, jėga („Vilko gudrumas“, „Meška su kryžiumi“, „Meškos pavogti arkliai“), arba šiaip įdomūs žvėrių ir žmogaus susidūrimai („Žmogus ir meška medyje“, „Šunys ir lapė“).

Vieni L. Dubakos pasekti pasakojimai, kaip „Mergiotė ir plėšikai“, „Gobšūs tėvai“, „Meška su kryžiumi“, turi pastovų siužetą. Jie aptinkami ir kitose Lietuvos vietose. O kiti, kaip „Plėšikai Vaitkevičiai“, „Plėšikas ubagas“, „Meškos pavogti arkliai“, „Šunys ir lapė“, atrodo, yra tikrų atsitikimų, vykusių tose apylinkėse, atpasakojimai. Savaime suprantama, kad nustatyti, kurie pasakojimai yra tradiciniai ir kurie tame krašte įvykusių realių įvykių atpasakojimai, yra be galo sunku, nes garsas apie kiekvieną įdomesnę įvykį greitai plinta iš lūpų į lūpas, ir kas šiandien yra tikrai kurioje vietoje įvykę, ryt tai jau gali būti virtę tradiciniu pasakojimu.

P a s a k ū L. Dubaka pasekė, palyginti, nedaug (tik trylika). Pasakotojo pomėgis sekti „tikrus“ atsitikimus nulėmė ir jo pasakų tematiką. Daugiausia tai pasakos apie velnią. Jose velnias pasirodo arba kaip visiškai kvailas padaras

(„Išguldytas velnias“, „Žmogaus ir velnio varžytynės“, „Ap-gautas velnias“), arba kaip savotiškas teisdarys („Velnias ir urėdas“, „Velnio padovanota virvė“), o kartais ir kaip iš-mintinga būtybė („Gudrus velnias“). Šios pasakos turi daug sakmiškų bruožų.

Tik trys L. Dubakos pasektos pasakos yra gyvulinės ir viena stebuklinė.

L. Dubaka puikiai jaučia skirtumą tarp sakmių, padavi-mų ir pasakojimų iš vienos pusės ir pasakų bei anekdotų iš kitos. Pasakas jis dažniausiai vadina paprastai „pasakomis“, kartais — „baikomis“. Gyvulines — „vaikinėmis pasakomis“.

Pasakotojo požiūris į pasakose vaizduojamus įvykius yra nevienodas. Pasakotojas visiškai netiki gyvulinėse pasakose vaizduojamų įvykių tikroviškumu. Pavyzdžiui, paklaustas, ar pasakoje „Mužikas, vilkas ir lapė“ vaizduojami įvykiai galėjo kada nors gyvenime atsitikti, pasakotojas nusijuokė: „Ar buvo an pasaulio, kad vilkas, lapė uturtų? Čia tokia vai-kinė pasaka.“ Pasakotojas taip pat netiki daugelio pasakų apie velnią tikroviškumu. Pavyzdžiui, pasekęs pasaką apie išguldytą velnią, pasakotojas pridūrė: „Čia aš pasakoju, kad yra tikra pasaka. Velnį išguldė! Argi čia gali būti?“ Arba paklausus, ar „Velniui pažadėtas kunigas“ yra pasaka, ar tikras atsitikimas, L. Dubaka atsakė: „Pasakoja, kad atsitiki-mas, ai, mano supratimu, čia pasaka, nuo senų laikų suda-ryta. Kur čia nueis peklon! Čia pasaka.“ Tačiau kai kurių pasakų apie velnią tikroviškumu pasakotojas pusiau tiki. Paklaustas, ar iš tiesų velnias tarnavo žmogui, pasakotojas atsakė: „Kad visokių atsitikimų buvo, galėjo ir tokių baikių atsitikti. Nei tai tikiu, nei netikiu.“ Arba, papasakojęs pa-saką apie velnio padovanotą virvę, pridūrė: „Čia visa gali būti, maž velnias muziką ir intraukė bėdon. Yra dievas — maž yra ir velnias. Maž ir velnias intraukė sau į pelną.“ O paklausus apie žmogaus ir velnio varžytynes, atsakė: „A smala jį žino, ar te galėjo tokie juokų sutvėrimai būti, ar baika sudėta. Tik nuo senovės pasakojo.“

Kaip tik tos pasakos, kurių tikroviškumu L. Dubaka pu-siau tiki, turi daugiau sakmiškų bruožų. Tačiau apskritai

imant, L. Dubakos pasakos yra išlaikiusios daugelį pasakų žanrui būdingų formos ypatybių. Tiesiog reikia stebėtis, kaip tas pats pasakotojas sugeba perteikti skirtingus įvairių tautosakos žanrų stilius. Pasakose (ypač gyvulinėse) nerasime tų plačių paaiškinamųjų pastabų, būdingų L. Dubakos sakmėms, padavimams ir pasakojimams. O jeigu ir yra kokia sąsaja su tikrove, tai ji panaudota ne informaciniais, o meniniais tikslais. Pavyzdžiui, charakterizuodamas pasakos veikėją, L. Dubaka mėgsta jį palyginti su savim: „Mužikas gyvena su pači; pati jauna, graži, i anas turtingas. Nu, i dabar išvažiavo malūnan. Ė muzikėlis užtat biednas, kap aš, prakeiktas tokis gyvena...“ („Viską žinanti bėdelė“). Tokie palyginimai turi aiškų humoristinį atspalvį. Pasakose retai tepasitaiko ir tos pačios minties pakartojimų. O jei ir kartojami atskiri žodžiai ar sakiniai, tai tas pakartojimas irgi turi meninę paskirtį. Pavyzdžiui, gyvulinėse pasakose vilkas, kreipdamasis į muziką arba lapę, kelis sykius kartoja kreipinį: „Mužik, mužik“, „Lapyt, lapyt“. Toks pakartojimas, ištartas storu balsu, sukelia tikros vilko „kalbos“ iliuziją ir šypsni klausytojo lūpose. Niekas neapsunkina pasakų veiksmo, jis vyksta labai greitai, kaip ir būdinga šio žanro kūriniams. Gyvulinėse L. Dubakos pasakose tą veiksmą dar pagreitina dažnai įterpiama laki tiesioginė kalba.

L. Dubakos pasakų kalba žymiai organizuotesnė, sklandesnė, joje mažiau barbarizmų, negu jo sakmėse. Tai ne šnekamoji, o tautosakinė kalba.

L. Dubakos pateiktos tautosakos repertuare yra ir keletas anekdotų. Juose pajuokiami dvasininkų santykiai su moterimis („Jauno kunigo išdaiga“, „Mokytas kunigo šuo“, „Sugautas velnias“), siekimas pasipelnyti iš tamsių, religingų žmonių („Kunigo ir žydo draugystė“). Kai kuriuose anekdotuose pasišaipoma ir iš nesumanių, tačiau kartais pasipūtusių kitataučių („Trys jaunikiai“, „Žydo išperėtas kumeliukas“).

Anekdotus L. Dubaka dažniausiai vadina „baikomis“, nors kartais pavadinama, atrodo, naujai nugirstu žodžiu „anigdotas“. Anekdotus pasakotojas skiria nuo pasakų. Pavyz-

džiui, papasakojęs anekdotą apie tris jaunikius, jis pabrėžė: „Čia ne pasaka, čia baika.“ Pasakotojas suvokia ir kai kuriuos pasakų bei anekdotų formos skirtumus. Pavyzdžiui, pasekęs anekdotą „Ir velnias to nebuvo matęs“, pridūrė: „Baikos nėra ilgos — trumpos.“

3. Perteikimo ypatybės

Klausantis L. Dubakos pasakojimo ir skaitant jau užrašytus jo papasakotus tekstus, aiškiai pamatai, kokią didelę reikšmę tautosakos įtaigumui turi pasakotojo talentas. Ką L. Dubaka bepasakotų — ar nebūtą susitikimą su velniu, ar vaikišką gyvulinę pasaką, ar šmaikštų anekdotą, ar, pagaliau, paprastą atsitikimą iš savo gyvenimo, kaip pirko ir mainė šunis,— viskas jo lūpose skamba įdomiai ir nepakartojamai. O skaitant tuos pačius jau užrašytus pasakojimus, jie atrodo kiek ištęsti ir nuobodoki. Kokios yra L. Dubakos pasakojimo patrauklumo priežastys?

L. Dubaka, priklausomai nuo pasakojamų kūrinų žanro, nepaprastai gerai išlaiko saiką tarp natūralumo ir artistiškumo.

Sekdamas sakmes, padavimus ir pasakojimus, L. Dubaka visada pradeda pasakoti laisvai, paprastai, kaip apie savo gyvenimo kasdienišką atsitikimą. Dažnai būna sunku nuspręsti, kur baigiasi jo kalba ir prasideda pasakojimas. Tas kalbos natūralumas, paprastumas išlieka per visą pasakojimą. Tačiau kuo toliau, tuo labiau L. Dubaką patraukia pasakojamieji įvykiai. Jis pradeda jaudintis. Kaipgi nesijaudinsi, jeigu tie įvykiai atsitiko jo tėvui, dėdėms arba artiemiems kaimynams? Kartu atsiranda naujos pasakojimo išraiškos priemonės: mimika, pantomimika. Ypač gyvai pasakojimą atspindi L. Dubakos veidas — čia jis visai bejausmis, čia išsigandęs, akys išplėstos iš siaubo, čia linksmas, išvogtas šimtais spindinčių juoko raukšlelių. Jo ūsai kaip gyvi šokinėja aukštyn žemyn. Rankos pasakojant niekada nesiliesti ramiai sudėtos ant kelių, bet kaip dirigento lazdelė žymi visą pasakojimo ritmą: čia jos pakyla, čia nusileidžia, čia

išsiskečia, rodydamos didžiulį nustebimą, čia pasiduoda atgal, išreikšdamos siaubą, čia vaizduoja, kaip bėga numirėlio ar velnio persekiojamas žmogus, kaip jie susiima ir t. t. ir t. t. Pasakodamas L. Dubaka vienoje rankoje visada laiko pypkę arba cigaretę, kurią retkarčiais patraukia, o kitoje — degtukų dėžutę. Degtukų barškėjimas dar labiau paryškina kiekvieną rankos judesį ir sustiprina pasakojimo efektą.

Dar būtina paminėti nepaprastai turtingą, nuolat besikaitaliojančią intonaciją. Čia pasakotojo balsas pakyla, čia nusileidžia, čia žodžiai šuoliais vejasi vienas kitą, skuba, čia, pasiekę didžiausią greitį, staiga sustingsta vietoje. Kurį laiką įsiviešpatauja tylą, leidžianti suprasti visą momento bausmą ir nepaprastumą. Po tokios tylos žodžiai atrodo kažkokie nedrąsūs, susitraukę ir lėtais žingsniukais vėl rikiuojasi į eiles ir vėl iš lėto pradeda savo maršą, kol įsibėgėja iki pasakiško greičio. Ir taip per visą L. Dubakos pasakojimą nerasime nė vienos pastraipos, nė vieno sakinio ir nė vieno žodžio, ištarto monotoniška, bespalve intonacija ir tuo pačiu ritmu.

Pasakodamas L. Dubaka viską labai ryškiai įsivaizduoja ir veido bei rankų judesiais, intonacija stengiasi tuos vaizdus atkurti. Tačiau jo vaidyboje nėra nė trupučio teatrališkumo, tai yra nesąmoninga vaidyba, plaukianti iš gilaus pergyvenimo. L. Dubakos tikėjimas pasakojamų įvykių tikrumu, jo įsijausta vaidyba tiesiog užburia klausytoją.

Pasakas L. Dubaka seka tomis pačiomis išraiškos priemonėmis, tačiau jo vaidyba šiuo atveju iš esmės yra kitokio pobūdžio. Pasakotojas suvokia, kad pasaka yra sąmoningai žmonių sukurta („sudaryta“), kad joje vaizduojami įvykiai netikri, pramanyti ir dėl jų nėra ko jaudintis. Tačiau pasaką reikia perteikti gražiai, įdomiai, nes ji ir sekama tik dėl įdomumo. Todėl, sekdamas pasakas, L. Dubaka sąmoningai vaidina, vaidina lengvai, žaismingai, kaip geras artistas. Dar labiau jis ima vaidinti, kai pasakoja vaikams: pakeičia balsą, specialiai pakartoja kai kuriuos sakinius, paryškina mimiką, gestus. Autoriaus santykis su pasakojamąja medžiaga

kiek humoristinis. Jo akys šelmiškai šypsosi, o vaikai klausosi net išsižioję.

Dėl sugebėjimo gražiai pasakoti L. Dubaka yra mėgstamas ir mažų, ir didelių draugėje.

Apžvelgę L. Dubakos tautosakos repertuarą, matome, jog L. Dubaka yra talentingas tautosakos sekėjas, kuris jaučia įvairių tautosakos žanrų savitumus ir juos vykusiai perteikia. Todėl jo požiūrių į tautosaką ir pačios tautosakos analizė gali padėti, sprendžiant ir platesnio masto klausimus, susijusius su įvairių tautosakos žanrų kilme, menine specifika, jų gyvavimu ir perteikimu.

Dainų repertuaro metmenys

DANUTĖ KRIŠTOPAITĖ

Kraštotyriminkų ekspedicijos metu tyrinėtoje teritorijoje užrašyta apie 350 dainų. Visos jos — iš Rimšės apylinkės, o apie Gaidę, kur vietiniai gyventojai gerokai sulenkėję, lietuviškų dainų dabar jau nebeaptikta, nors XX a. pradžioje čia jų dar būta¹.

Šios apžvalgos tikslas — nužymėti ryškesnius liaudies dainų repertuaro bruožus minimose vietovėse pastaruojų metu, bent iš dalies parodyti, kiek jis pasikeitė nuo XX a. pradžios, kai čia pradėta rinkti liaudies dainas², kaip susiklostė seniausių liaudies dainų — sutartinių — likimas, pagaliau — iškelti įdomiausius per ekspediciją užfiksuotus dainų tipus ir variantus.

Pateikti net ir bendriausią šių apylinkių liaudies dainų repertuaro vaizdą nėra lengvas uždavinys, nes pirmieji rinkiniai palyginti neseni, jie neplačios apimties (anuo metu užrašyta per 70 dainų), ir, be abejo, į juos pateko vos nedidelė dalis šio amžiaus pradžios repertuaro. O vėlesniuose — tiek prieškariniuose, tiek pokario metų — rinkiniuose senųjų dainų buvo užfiksuota ne per daugiausia, be to, antra vertus, jie irgi neapėmė visų savo meto dainų. Per pastarąją ekspediciją dainos rinktos palyginti iš senyvo amžiaus

¹ Žr. LMD I 852.

² Liaudies dainų užrašymų Rimšės-Gaidės apylinkėse turime iš 1901—1904 ir 1908 m. (LMD I 852, LTR 1683); dalis jų paskelbta „Sutartinių“ I—III t., Vilnius, 1958—1959. Ketvirtajame šio amžiaus dešimtmetyje Rimšės apylinkėse jas užrašinėjo J. Aidulis ir kiti rinkėjai (LTR 925, 1075, 1238, 2397, 2443). Pokario metais dainos čia taip pat buvo renkamos (LTR 2593, 2750, 3150, 3235 ir kt.). 1964 m. Rimšės apylinkėse lankėsi Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto studentų ekspedicija (LLK 112, 133).

pateikėjų³, bet jos jau gerokai primirštos, tad per trumpą ekspedicijos laiką, galimas daiktas, jie visų savo dainų ir neprisiminė, ir, žinoma, dalis jų repertuaro taip pat liko neužfiksuota. Taigi dėl minėtų aplinkybių sunku pateikti išsamų ir visapusišką šiose apylinkėse paplitusių liaudies dainų vaizdą. Todėl, remiantis turima medžiaga, bandoma aptarti būdingiausias jų dainas, sudarančias mūsų dienų repertuarą, nurodant ir vieną kitą įdomesnę, dabar jau nebedainuojamą dainą. Mūsų nuomone, geriausias kelias jam išryškinti — žanrinė dainų apžvalga. Tad pažiūrėkime, kokie atskiri liaudies dainų žanrai čia dar gyvuoja ir kokie tipai bei variantai jiems atstovauja.

Darbo dainų, kaip ir ne per seniai kraštotyrininkų tyrinėjame Ignalinos landšaftiniame draustinyje, Rimšės apylinkėse mažai beišlikę. Ekspedicijos metu aptikta palyginti nedaug jų tipų, dažniausiai tai tik pavieniai užrašymai, neturį variantų. Kadangi šiame leidinyje darbo dainos apžvelgiamos atskirai, tad pasitenkinsime trumpai aptarę pačias reikšmingąsias.

Iš užrašytųjų įdomesnė rugiapiūtės sutartinė keturinė „Eisme, sese, rugių piauti“⁴, šiuo metu jau dainuojama vienbalsiškai. Jos siužetas apie užklumpančią audrą būdingas tiek rugiapiūtės, tiek šienapiūtės sutartinėms⁵. Pastarasis variantas labiau išbaigtas, negu žinomose sutartinėse. Čia, kalbant apie ažuolą ar liepą, po kuriais slepiasi audros ištiktos piovėjos (piovėjai), įprastinė palyginimo formulė — ažuolas — ne tėvelis, liepelė — ne močiutė, jo(s) šakelės — ne rankelės, lapeliai — ne žodeliai, yra išplėtota: liepelė — ne seselė, šakelės — ne rankelės, viršūnelė — ne galvelė, šak-

³ Žymesni pateikėjai: Apolonija Dubakaitė, 60 m., Salomėja Pečiulienė, 63 m., iš Rudžių k., Anastazija Cicėnienė, 70 m., Jeronimas Dubaka, 74 m., iš Bieniūnų k., Domicelė Jeskevičienė, 73 m., Mykolas Mačiulis, 73 m., Uršulė Svidinskienė, 58 m., iš Magūnų k., Kunigunda Šapovalienė, 68 m., iš Magunkų k., Marijona Umbrasienė, 75 m., Mykolas Jakutis, 79 m., iš Kalviškių k. ir kt.

⁴ LTR 3866 (42).

⁵ Žr. Sutartinės, I, Vilnius, 1958, 23" — 35, 63 — 72.

DAINININKĖ
JAKUTIENĖ
ANASTAZIJA

STAŠIONYS-66

nelės — ne kojelės, lapeliai — ne žodeliai. Ir dėl to pati sutartinė įtaigiau byloja apie meilę ir draugiškumą pagrįstus šeimos santykius, yra meniškesnė.

Atrodo, ta rugiapiūtės sutartinė Rimšės-Gaidės apylinkėse buvo ir plačiau žinoma — anksčiau šičia užfiksuoti du jos variantai⁶. Tai pagrindžia ir neypatingas siužeto įvairavimas visuose trijuose variantuose, ir tas pats priedainis —

⁶ Sutartinės, I, 63, 64.

ulioja lelija (uliāj lelija). Tuo tarpu kitose Lietuvos vietose ši sutartinė turi priedainį *dauno, dauno lylia* ir pan.⁷

Per ekspediciją užrašyta avižapiūtės daina „Aviža prašė“⁸. Prieš antrąjį pasaulinį karą šiose vietose ji dainuota sutartiniškai⁹. Sutartinė žinoma ir kitur Lietuvoje¹⁰. Kraštyrininkų aptiktasis variantas turi priedainį *dobile penkialapis, dobilėli penkialapis*, būdingą šio avižapiūtės sutartinių tipo variantams, užrašytiems apie Biržus, Vabalninką, Papių¹¹, bet yra atliekamas vienbalsiškai. Jo melodija nebeturi nieko bendro su analogiško siužeto sutartinių melodija. Paateikėjas dainos irgi nebevadino sutartine.

Kaip matyti iš ankstesnių, ypač XX a. pradžios, užrašymų Gaidės-Rimšės apylinkėse praeityje gyvuota įvairių darbo sutartinių: medžioklės, šienapiūtės, rugiapiūtės, linaraučio ir kitokių¹², pasižyminčių siužeto išbaigtumu, variantų pilnumu. Nors atskirų tipų ir tada tebuvo užfiksuota vos po vieną kitą variantą, bet jų repertuaro, be abejo, būta žymiai platesnio.

Iš kitų rugiapiūtės dainų iki šiolei čia tebėra žinoma „Užusėdo saulė“¹³. Ji buvo užrašyta ir Ignalinos landšaftiniame draustinyje¹⁴. Rimšės apylinkės variantams nebūdingos graudžios dramatinės intonacijos, juose vyrauja mergelės ištekėjimo motyvas, įkūnytas jaunojo atnešamų dovanų vaizdais, poetizuojamas „aukso žiedelis, rūtų vainikėlis“.

Be minėtų darbo dainų, Rimšės apylinkėse dar rasta keletas piemenų raliavimų, kitose Lietuvos vietose dabar jau mažai besutinkamų. Kiekvieno dainininko raliavimas savitas, kuriamas laisvai improvizuojant, tad gana skirtingos ir pačios jų pradžios: „Generolio rolis, ganiau basa“¹⁵, „Gene-

⁷ Ten pat, 65—68, 70.

⁸ LTR 3862 (66).

⁹ Sutartinės, I, 197.

¹⁰ Ten pat, 189^a—209.

¹¹ Ten pat, 205—209.

¹² Sutartinės, I, 9, 39, 50, 63, 78, 85, 99, 120, 229, 274, 290, 400.

¹³ LTR 2443 (23), 2593 (14), 3865 (265).

¹⁴ Ignalinos kraštas, Vilnius, 1966, Tautosaka, 2.

¹⁵ LTR 3865 (266).

ralioj, ganiau karveles ant atolo"¹⁶, „Generalio ralio, karvelė mano“ ir pan. Vieni jų lakoniškesni, kiti — labiau išplėsti, su įpintom gausesnėm piemens buities detalėm, nuspalvinti skaidria nuotaika. Laisvai įtarpstomas priedainis leidžia dainai banguote banguoti, plačiai plačiai išsilieti, ir joje girdi skambant ir begalinę laukų erdvę, ir nerūpestingą piemenavimo dienų džiugesį, ir gaudų piemens skundą.

Šalia raliavimų, minėtina ir kita piemenų daina — „Eisim, sese, namulio, namulio“. Jos siužetas pastovesnis, labiau išvystytas, subtiliais poetiniais vaizdais ji išsako ganančiųjų svajones, lūkesčius. Daina būdinga daugiau šiaurės rytų Lietuvai, A. R. Niemis apie Papilį ją yra užrašęs kaip sutartinę dvejinę¹⁷. Rimšės apylinkių variantas nuo kitų skiriasi savitai interpretuojamu ir labiau išplėstu žiedo motyvu:

*Aš tą tiltą pereisiu, pereisiu,
Aukso žiedą pernešiu.
Aukso žiedą padėsiu, padėsiu
Ir į jį pažiūrėsiu.*¹⁸

Ekspedicijos metu dar buvo užfiksuota linaraučio daina „Mes pasėjom linelius, linelius“, malimo „Zyuzoju maluoju“ pora variantų, keletas šienapiūtės dainų ir dar viena kita darbo dainos nuotrupa. Šie negausūs užrašymai rodo, kad senosios tradicinės darbo dainos Rimšės apylinkėse baigia nykti, nors, kaip matyti ir iš tų pavienių dainų, ir iš praeities užrašymų, jų repertuaro būta kur kas įvairesnio.

Negalima nepažymėti ir kai kurių darbo dainų siužeto naujesnio perdirbinėjimo ir jų perkėlimo į kitus žanrus. Šiuo atžvilgiu minėtina Rimšės apylinkėse populiarūs šienapiūtės daina „Tu dobilėli rasakilėli“ su prikurtu naujesniu pasakojimu apie marčios dalią, perėjusi į vestuvinį repertuarą. Šią dainą imta perdirbinėti ne mūsų dienomis, o, matyt, žymiai anksčiau, nes jau šio amžiaus pradžioje ji užfiksuota kaip

¹⁶ LTR 3863 (77).

¹⁷ A. R. Niemis ir A. Sabaliauskas, Lietuvių dainos ir giesmės šiaurinėje Lietuvoje, 1911, 43.

¹⁸ LTR 2593 (9).

vestuvinė¹⁹, aptiktas vienas kitas jos variantas, perkurtas literatūrinių dainų įtakoje²⁰.

Kalendorinių liaudies švenčių bei apeigų dainos apie Rimšę taip pat baigia nykti. Per ekspediciją jų rasta vos kelios. Iš jų minėtina šiuo metu mažai kur besutinkama užgavėnių daina „Tu karveli, tu pilkasis“²¹. Tai viena iš užgavėnių dainų vestuvine tematika. Joje subtiliai atskleidžiamos mergelės ir bernelio priešvedybinės godos, rengimasis atsisveikinti su tėvų namais (mergelė vaikšto po svirnelį ir raižo baltą drobę, bernelis — po stonelelę ir balnoja šyvą žirgą). Dainos nuotaika graudi — joje jautriai suskamba paliekamų namų gailestis.

Lalavimo dainos čia jau išnykusios, nors prieš antrąją pasaulinį karą dar buvo žinoma daina „Ir atskrido trys karveliai“²². Lyginant su Ignalinos draustinio užrašymais, jos siužetas kiek savitesnis.

Dar nėra galutinai pamirštos sūpuoklinės dainos. Reikšmingesnės jų — „Supkit supkit, sūpuoklėlės“²³, „Meška vilką papiovė“²⁴, „Liūliai lyliavo, berneliai gyliavo“²⁵. Pirmajai būdingas supimosi motyvas, šeimos santykių ir gimtojo židinio idealizavimas, grakšti forma. Šio tipo dainų čia užrašyta ir prieš antrąją pasaulinį karą²⁶. Tuo pat laikotarpiu ir pokario metais užfiksuotas sūpuoklinių dainų tipas „Lylia liūlia velykinis“²⁷, kur supimosi motyvas traktuojamas humoristiškai. Nuotaikingu humoru, džiugia pavasariška nuotaika pasižymi ir tipai „Meška vilką papiovė“ ir „Liūliai lyliavo, berneliai gyliavo“, pašiepią bernelius. Pastarojo variantų užrašyta ir anksčiau²⁸. Atskiros dainininkės (A. Cicėnienė) sūpuoklines dainas dainuoja su nuūkimu „ūčia“, gražiai įterpiamu į dainą. Iš jo ryškėja glaudus šių dainų ryšys

¹⁹ LTR 1683 (18).

²⁰ LMD I 852 (2), LTR 1683 (19).

²¹ LTR 3863 (9).

²² LTR 3443 (35).

²³ LTR 3865 (98).

²⁴ LTR 3863 (8).

²⁵ LTR 3863 (69).

²⁶ LTR 1238 (42), 2397 (59).

²⁷ LTR 1238 (41), 2593 (50).

²⁸ LTR 1238 (40), 2593 (49).

su judesiu ir apskritai sena jų kilmė. XX a. pradžioje sūpuoklinių dainų su nuūkimais yra užrašęs A. Sabaliauskas apie Biržus. Matyt, ir Rimšės apylinkėse praeityje jos turėjo būti gana populiarios, nors šiaip kalendorinės liaudies poezijos repertuaras gal ir nepasižymėjo dideliu turtingumu.

Tyrinėtų vietovių vestuvinės dainos palyginti įvairios. Jų tarpe rasime ir kitose Lietuvos vietose dainuojamų naujesnių dainų, ir aptiksime vieną kitą didelės meninės vertės vestuvinės liaudies poezijos kūrinį, būdingą tik šiam kampui. Kiekviena vestuvinių dainų grupė atstovaujama didesniu ar mažesniu tipų skaičium. Iš piršlybų dainų būdingesnės — „Saulelė raudona“, „Gieda gaideliai vyšnelių sodely“, „Per naktele nemiegojau“, „Šią naktele per naktele“, „Mes, abu piršliai, jodami“, „Tu, žirgeli mano“, „Oi, gėriau gėriau“, „Anksti rytą rytelio“, „Tykiai tykiai upelė tekėjo“, „Kikili kikili laibakoji“, „Pilka gegutė“ ir kt., atskleidžiančios mergelės ir bernelio priešvestuvinius pergyvenimus, apdainuojančios nerūpestingas „jaunas dieneles“, sukuriančios šviesų mergelės darbininkės paveikslą, piešiamą savitom poetinėm detalėm: ji — „žalių rūtų rovejėlė“, „žalio šieno grėbėjėlė“, „baltų rugių piovėjėlė“, „plonų drobių verpėjėlė“, „margų raštų raštytėlė“²⁹.

Iš senesniųjų piršlybų dainų pažymėtina „Tykiai tykiai upelė tekėjo“, kurios per ekspediciją tebuvo užrašytas vos vienas variantas³⁰. Jo siužetas artimas populiariems kitose Lietuvos vietose dainuojamiems variantams: mergelė seną jaunikį „dūmais čestavoja“, „šarmu privytoja“, jam — „razbainykus samdo“, o jauną — „midum čestavoja“, „alum privytoja“, pati lydi. Tuo tarpu senesniuose³¹ ir viename kitame pokario metų variante³² turime kontrastingą seno ir jauno jaunikio migdymo sugretinimą, kai vienam dedama „po galvele pilką akmenėlį, po šoneliu — rakštų erškėtėlį“, kitam — „po galvelei — pūkų paduškelę, po šoneliu — plunksnų per-

²⁹ LTR 3866 (1).

³⁰ LTR 3865 (83).

³¹ LMD I 852 (20), LTR 1683 (25).

³² LTR 2593 (21).

notėlių³³. Gyvenimo su senu sunkumas paryškintas akmens ritinimo, o su jaunu lengvumas — žiedelio ritinimo detalėmis.³⁴ Šie išbaigti, kupini savitos poezijos dainos variantai savo turiniu artimesni prikeltuvių dainoms.

Dainos „Kikili kikili laibakoji“ („Kirkili kirkili laibakoji“), kurioje sugretinama našlė ir mergelė, ekspedicijos metu rasta keletas variantų, tačiau jų, kaip ir senesnių variantų³⁵, siužetas gana sujauktas, sumišusios kikilio ir bernelio šakos³⁶. Tik viename pokario metų variante šios šakos išlaikytos, nors ir ne visai pilnai³⁷. Be to, užrašytas vienas dainos variantas³⁸, naujai perkurtas literatūrinių dainų įtakoje. Visi jie rodo neabejotiną šio praeityje, matyt, populiaraus piršlybų dainos tipo nykimą, jau pastebimą mūsų amžiaus pradžioje.

Tačiau kai kurių šio amžiaus pradžioje buvusių piršlybų dainų tipų dabar jau neberasta. Niekas nebeпадainavo dainos „Kai aš gėriau uliavojau“³⁹ („Aš šią naktį, aš naktelę“⁴⁰) apie mergelės viliojimą, bernelio jojimą pas ją, žirgelio ganymą ir statymą ir kt. Visa tai liudija žymų piršlybų dainų repertuaro siaurėjimą mūsų dienomis, naujesnių dainų išivyravimą.

Iš mergvakario dainų šiuo metu beaptiktos naujesnės dainos — „Oi, smūtnas smūtnas“, „Kam pamynei, sesyčiute“, „Nesigailėk, sesyte“, „Pučia vėjelis“, „Žaliam sodne sodely“ ir kitos, apdainuojančios mergelės atsisveikinimą su jaunyte, gimtaisiais namais, rūtų darželiu, jos būsimą gyvenimą pas anytą. Pokario metais buvo užrašyta įdomi senovinė mergvakario daina „Oi, li li li li, vainiką pini“⁴¹.

Iš senesniųjų mergvakario dainų minėtina žinomoji „Lėk, sakalėli“, kurios rastas vos vienas variantas⁴², ir vienbalsišk-

³³ LMD I 852 (20).

³⁴ Ten pat.

³⁵ LMD I 852 (4, 5).

³⁶ LTR 3862 (41), 3865 (72), 3866 (18).

³⁷ LTR 2593 (12).

³⁸ LTR 3865 (280).

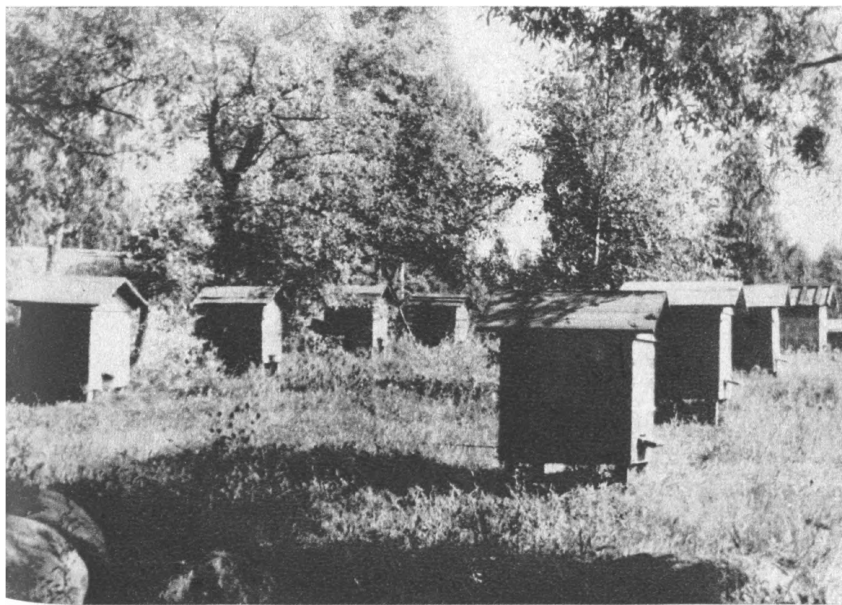
³⁹ LTR 1683 (16).

⁴⁰ LMD I 852 (16).

⁴¹ LTR 2593 (19).

⁴² LTR 3865 (271).

PIRMOJI DAINA BUVO LOPŠINĖ — TU PAJUTAI
RANKŲ ŠILUMĄ. PASKUI IŠGIRDAI DAINĄ, LY-
DINČIĄ DARBĄ. RANKOS SUKA RATELĮ — BĖGA
ILGAS LINO SIŪLAS. DVI ŠIURKŠČIOS TĖVIŠKOS
RANKOS — IR IŠVAGOTA ŽEMĖ PRAŽYSTA SI-
DABRO RUGIAIS. VĒLIAU IŠMOKAI DIRBTI IR TU.
IR SUPRATAI — KAD GRAŽIAUSIAS ŽMOGUS,
KAI JIS DIRBA, KAI PUOŠIA ŽEMĘ IR SAVE.

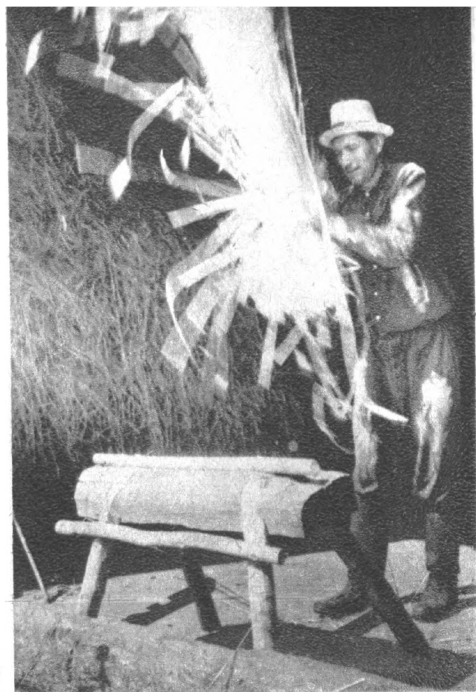

25

26

27

28

31

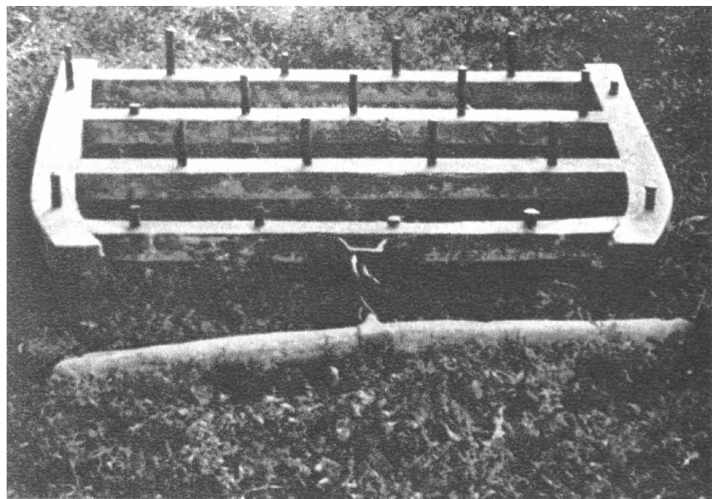
32

33

34

35

36

37

38

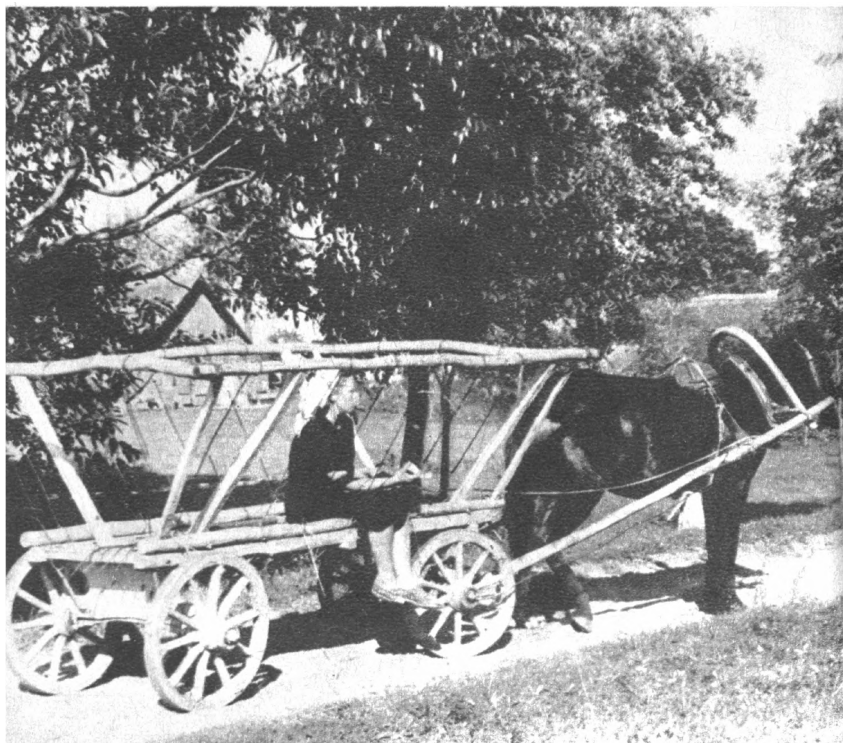

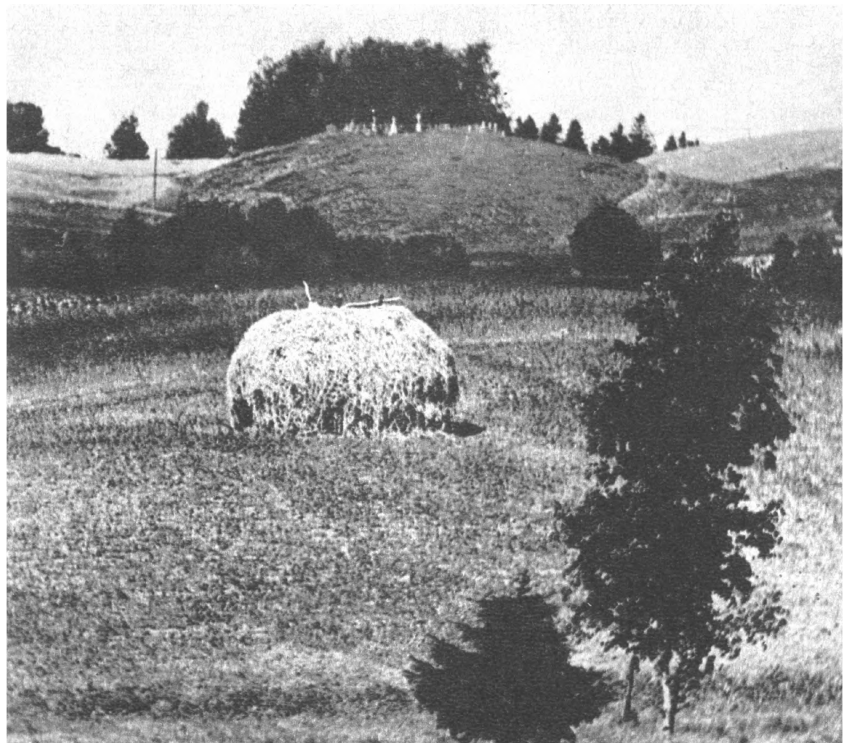
39

40

44

45

47

48

kai padainuota sutartinė keturinė „Ažu vario vartelių“ (plg. „Sutartinės“, II t., 778; ši užrašyta Gaidės apylinkėse 1900—1904 m.; „Ažu vario vartelių“ žymiai išbaigtesnė už anksčiau užrašytąją). Jos siužetas apie laively (kitur — aukso krėslely, rūtų lovelėj, varelio luote, ant akmenėlio) sėdinčią mergeleį gana populiarius. Šio tipo sutartinės variantų užfiksuota įvairiose Lietuvos vietose: Rageliuose, Vepriuose, apie Anykščius, Mielagėnus, Deltuvą, Lyduoklus ir kitur⁴³.

Minimame sutartinės variante kiek graudoku pasakojimu atskleidžiama tėvų namus paliekančios jaunosios tylus sielvartas, apibendrintu pabaigos vaizdu reiškiamą nelengvo marčios gyvenimo nuojauta:

*Motulę ušvydo,
Ta tagu tata,*

*Vainikas sužydo,
Ta tagu tata,*

*Žalias sužaliavo,
Ta tagu tata,*

*Anytą ušvydo,
Ta tagu tata,*

*Vainikas nuvyto,
Ta tagu tata⁴⁴.*

Šio varianto siužetas kiek savitesnis, negu jau paskelbtųjų sutartinių: čia pasakojama apie jaunosios ėjimą darželin, rūtelių raškymą, vainikėlio pynimą, bažnyčelėn ėjimą ir t. t., apie sunkią marčios dalią tiesiogiai net neužsiminta. Tuo tarpu kituose variantuose plačiau apdainuojama marčios dalia⁴⁵.

Savitas ir šios sutartinės priedainis. Publikuotųjų variantų priedainiai neįvairūs (*lylio ratelėli, tau dobilio; dobilio dobitelėli dobilio; dobile šile, dobilio; tuta tuta*, atskirais atvejais — *duno, dunoja, dūno; Dunaį upė, Dunaįus*). Tuo tarpu

⁴³ Žr. Sutartinės, II, 770—777, 1174.

⁴⁴ LTR 3866 (41).

⁴⁵ Sutartinės, II, 771, 772, 774, 775^b.

priedainis *ta tagu tata* šią įdomią sutartinę labiau išskiria iš kitų. Tai, matyt, būta vieno iš vestuvinės liaudies poezijos perlų Rimšės apylinkėse, tačiau, dainuojama vienbalsiškai, ji jau nebetekusi senosios savo vertės ir grožio. Bet vis dėlto ji papildo šių apylinkių vestuvinių dainų repertuaro vaizdą ir tuo yra svarbesnė, kad vestuvinių sutartinių praeityje čia užrašyta labai maža⁴⁶.

Į minimų vietų vestuvinių dainų repertuarą įeina ir jaunojo sutiktuvių daina „Tai gražiai siaudžia (siaubia, skaudžia)“, dainuojama daugiausia Aukštaičiuose („Tai gražiai žydi šile putinėlis“ ir pan.). Per ekspediciją aptikta keletas jos variantų, tačiau tik vienas⁴⁷ tėra išsaugojęs archaišką formą, kiti⁴⁸ beturi tradicinės dainos vien pradžia, o visas siužetas yra pasakojamojo pobūdžio, kaip mergelė laukia bernelio, perteiktas silabine eilėdara. Šio naujojo siužeto variantai artimesni jaunimo ir meilės dainoms. XX a. pradžioje tebuvo užrašytas nepilnas tradicinės dainos variantas⁴⁹. Taip pat minėtina jaunosios ieškojimo daina „Anksti rytą rytelio“⁵⁰, čia užrašyta ir seniau („Ko ieškojai, berneli“)⁵¹.

Jaunosios graudinimo, atsisveikinimo, išvažiavimo į jungtuves ir pas jaunąjį, kraičio išvežimo, prikeltuvių, vestuvinių apdainavimo, sugrąžtų dainų Rimšės apylinkėse mūsų dienomis nedaug teišlikę. Reikšmingesnės — „Ko liūdi, sesute“, „Dėkui tau, močiute“, „Gieda volungėlė“, „Ruoškis, sesyte“, „Anksti rytą kėliau“, „Kelies, martele“, „Pas motutę augau“, („Putino uogelę vanduo pasėmė“), „Devinti metai — ne viena diena“, „Rinkai sau gi porelę“, „Zabeliute, sesele“, „Pasigyre bernuželis“ ir kt.

Per ekspediciją buvo užrašyta ir viena išvažiavimo pas jaunąjį sutartinės nuotrupa „Oi, veža veža, dobiliaj“⁵². Ji apdainuoja parvežamą marčią, kuri siunčiama „pirkaitėn malti“.

⁴⁶ Ten pat, 760, 778, 1196, 1197.

⁴⁷ LTR 3865 (129).

⁴⁸ LTR 3862 (50), 3863 (63), 3865 (279).

⁴⁹ LMD I 852 (18).

⁵⁰ LTR 3865 (91), 3866 (5a).

⁵¹ LMD I 852 (13).

⁵² LTR 3866 (51).

Dainoje subtiliai nuskamba marčios nedalios motyvas. Pateikėja sutartinę laiko keturine, bet šiuo metu ji yra suvienabalsėjusi, be to, ir jos siužetas, atrodo, gerokai primirštas. Ši sutartinė, kaip trejinė ir kaip keturinė, anksčiau (3 variantai net apie XIX a. vidurį) buvo užrašyta apie Zarasus, Ukmergę, Deltuvą, Gudžiūnus⁵³. „Sutartinėse“ paskelbtieji variantai turi nuoseklesnį ir labiau išplėtotą siužetą, pasakojantį apie jaunosios parvažiavimą į vyro namus, atskleidžiantį jos nuotaiką „svečioje šaly“, įvairius priedainius, tarp kurių dominuoja *dobilio*. Rimšės naujasis variantas yra tarsi tolimas, prislopintas šių variantų atgarsis. Tai, kad apie Zarasus buvo užfiksuoti 2 jos variantai⁵⁴, liudytų, jog ji labiau išbaigta turėjo būti ir Rimšės apylinkėse, esančiose ne per toliausia nuo Zarasų.

Minėtina išvažiavimo pas jaunąją daina „Nei vėjai pučia“⁵⁵, taip pat populiarai Aukštaičiuose, užrašyta dar A. Juškos Veliunos apylinkėse („Lietuviškos svotbinės dainos“, 409, 506) ir vėliau. Dainą sudaro dvi šakos, kuriose pasakojama apie „šalin leidžiamą“ sūnelį ir dukrelę. Dainoje atskleidžiamas šeimos santykių pasikeitimas, vienam jos nariui palikus namus, aukštinami išeinantieji. Rimšės variante vestuvinė situacija tėra išlikusi motinos šakoje, tuo tarpu tėvo šakoje kalbama apie „vaiskan leidžiamą“ sūnelį. Kaip ir kitų vietų variantuose, čia poetizuojami patriarchaliniai šeimos santykiai, išreiškiamas tėvo ir motinos sielvartas. Tačiau šis variantas išsiskiria savitu gimtosios žemės poetizavimu, atskleidžiamu sodriom valstiečio buities detalėm:

— O kas man išars
Pilką žemelę,
O kas man pasės gi
Kviečio grūdelį?⁵⁶

Toji „pilka žemelė“ su vėjo pučiamais sodais, su kalnuos blizguojančiom „baltom žagrelėm“, su pievose boluojančiom

⁵³ Žr. Sutartinės, II, 851—855.

⁵⁴ Ten pat, 851, 855.

⁵⁵ LTR 3865 (289).

⁵⁶ Ten pat.

„baltom drobelēm“, su byrančiu į ją „kviečio grūdeliu“ — tai ne tik įprasta valstietiškos kasdienybės dalis, bet kažkas brangaus ir švento, tai — dainos kūrėjų egzistencijos pagrindas. Ryšys su žeme, būdingas ir kitiems šios dainos variantams, Rimšės apylinkėse užrašytoje dainoje išreikštas kaip reta subtiliai, ir dėl to ji laikytina nepakartojama Rimšės apylinkių liaudies poezijos savastimi.

Per ekspediciją aptikta reta, įdomi prikeltuvių daina „Keliš, martele“⁵⁷. Jos turinys labai paprastas — keliama jaunoji, ir vis išskaičiuojamos įvairios aplinkybės: jos „slūgelės seniai suskėlė“, jie „burneles prausias“, „kojeles aunas“, bet ji keliasi tik tada, kai jie „stalelin sėda“. Daina nuskaidrinta švelniu, sutaurintu jausmu, giedra lyrine pirmųjų nuotaka. Palyginti neišvystytas siužetas, meninės išraiškos lakoniškumas ir paprastumas patvirtina seną dainos kilmę.

Seniau čia buvo dainuojamos prikeltuvių dainos „Čilbute lakštute“⁵⁸, „Ko nuliūdai, mergele“⁵⁹ ir kt. Pirmoji dar nėra visiškai pamiršta, nes buvo užrašyta ir pokario metais⁶⁰, ir per ekspediciją⁶¹.

Kiek geriau išlikusi populiaru sugrąžtų daina „Pas motutę augau“, kurios užrašyta keletas variantų su didesniais ar mažesniais siužeto įvairavimais. Dainos turinį sudaro pasakojimas apie jaunamartės virtimą gegute ir skridimą „tėvo sodan“, „motulės žalian sodelin“. Vienų variantų siužetas lakoniškas: gegute virtusi mergelė užkukuoja „savo motušėlei“, o ši pažįsta, kad tai jos dukrelė⁶², arba ją pažįsta broliukas⁶³. Kitų siužetas praplėstas dialogu tarp parskridusios gegutės ir motinėšės, kalbinančios dukrą grįžti atgalios⁶⁴. Kai kuriuose prieškariniuose variantuose parskridusi gegutė priekaiš-

⁵⁷ LTR 3866 (49); pateikėja, remdamasi savo senelės pasakojimu, nurodė, kaip ji seniau buvo dainuojama: „Gieda pirmųjų, kai kelia marčią. Jaunieji dar guli kambary, o muzikantai ir svečiai stovi už durų ir gieda, skripka dūduoja.“

⁵⁸ LMD I 852 (17), LTR 1683 (31).

⁵⁹ LTR 1683 (15).

⁶⁰ LTR 2593 (40).

⁶¹ LTR 3863 (29).

⁶² LTR 3865 (87).

⁶³ LTR 3863 (30).

⁶⁴ LTR 3862 (18).

tauja motinai, kam neinmetė „ton giliojon upelėn“⁶⁵. Pagaliau atskiruose variantuose, prasidedančiuose eilute „Putino uogelę vanduo pasėmė“, tiksliau lokalizuojamas dukters nudavimas — ji nuduota „gudų šalelėn“⁶⁶. Nors dainos siužetas artimas kitur Lietuvoje pasitaikantiems variantams, bet jis mažiau išplėtotas, nepasižymi tobula menine išraiška.

Pagaliau čia dar žinoma marčios daliai skirta daina „Ir atskrido pova“ („Atalėkė povas“)⁶⁷. Užrašytųjų variantų siužetas gana išbaigtas su poetišku povo sielvarto motyvu pabaigoje.

Ekspedicijos metu jau nebeužrašyta poetiška sugrąžtų daina „Tai kad ūžia sode sodelyje“⁶⁸ apie dukrelės plaukimą „motulės dvarelin“, apie važiavimą „sesulės lankyti“, ataus-ta lyriniais gamtos vaizdais.

Tuo būdu Rimšės-Gaidės apylinkių vestuvinių dainų repertuaro praeityje, atrodo, būta platesnio ir spalvingesnio, tam tikrą jo dalį turėjo sudaryti sutartinės. Šiuo metu jame vyrauja naujesnės dainos, o senosios yra daugiau atsitiktinio pobūdžio.

Jaunimo ir meilės dainų Rimšės apylinkėse dar esama, nors irgi ne per gausiausiai. Senesnių pateikėjų repertuare tokios dainos, kaip „Aš padainuosiu dainų dainelę“, „Ūgin, tėvai, du sūneliu“, „Atjojo bernelis, atuliavojo“, „Augo sode sedulėlė“, „Cit, neverk, mergele“, „Tu, žirgeli mano“, „Kai pradėjo bernužėlis ant svieto gyventi“, „Šian mielan vakarėly“, „Oi jūs, sesutės, ko nedainuojat“, „Kaip jojau naktį“ ir kt. Didžioji jų dalis — vėlesnės kilmės, jose jaučiama rašytinės poezijos įtaka, naujesnis jų stilius. Be to, ir jų užrašyta tik po kelis variantus. Šio amžiaus pradžioje tų dainų užfiksuota palyginti mažai⁶⁹. Tad sunku spręsti, kiek pasikeitė jų repertuaras nuo to laiko.

⁶⁵ LTR 2397 (50).

⁶⁶ LTR 1683 (33, 40), 3866 (60).

⁶⁷ LTR 3865 (97, 157, 293), 3866 (52).

⁶⁸ LTR 2593 (2).

⁶⁹ LMD I 852 (25), LTR 1683 (22, 34).

Šeimos gyvenimo dainų per ekspediciją nedaug teuzrašyta. Ir šiame žanre tarp pilkoku monotoniškų naujesnių dainų dar ir dabar sužėri vienas kitas tobulo grožio kūrinys, stebinantis grakščia poetine forma.

Dabar visai beišnykstanti Rimšės apylinkėse poetiškoji daina „Ai, smūtna liūdna“ („Ai, siūdi liūdi“), čia dainuota mūsų amžiaus pradžioje ir vėliau⁷⁰. Joje subtiliai prasiveržia už tinginio bernelio nutekėjusios merginos širdgėla, išsakanti visą nepaguodžiamą jos nedalią:

*Kad aš žinojus
Šitą vargelį,
Būčiau numetus
Aukso žiedelį
Ant rudo rūdymėlio.*

*Ruduok, žiedeli,
Ant rūdymėlio,
Kaip aš ruduoju,
Jauna būdama,
Pas tinginį bernelį⁷¹.*

Ekspedicijos metu jau nebeužrašyta dainos „Tai niekur nėra“, poetizuojančios mergelės namų aplinką, nors iš praeities likę gana išbaigtų ir įdomių jos variantų⁷².

Kitos ryškesnės šeimos gyvenimo dainos „Tu, dėduli tinginėli“ („Davė dievas vyrą“), „Iš kur, iš kur sauliūtė tekėjo“, kuriose taip pat skundžiamasi netikusiu vyru. Ne viena dainininkė dar moka „Nueik, močiute“, apdainuojančią motiną prie dukters kapo. Labai nedaug našlaičių dainų — „Jau saulutė leidžias“, „Atsiminkit, našlaitėliai“, „Siuntė dievas aniuolėlį“, „Nebeturi siratėlė“ ir kt. Jos visos naujesnės, populiarios ir kitose Lietuvos vietose. Niekas jau nebemoka poetiškų našlaičių dainų „Lyja lietulis“, „Tai vaikščioja siratėlė“⁷³, užrašytų Rimšės apylinkėse praeityje. Nelabai popula-

⁷⁰ LMD I 852 (28), LTR 1683 (20), LLK 112 (26).

⁷¹ LLK 112 (26).

⁷² LMD I 852 (12), LTR 1683 (12), 2443 (23), 3150 (171) ir kt.

⁷³ LTR 1683 (17, 32).

ri čia ir savita našlaičių daina „Oi, kas ten aušta“, taip plačiai sutinkama Ignalinos landšaftiniame draustinyje.

Šeimos gyvenimo baladžių šiuo metu rasta vos kelios, ir tai jų variantai gerokai aptrupėję („Siuntė pikta anyta martelę“⁷⁴, „Ažupūtė“⁷⁵, „Eik, Onyte, gryčion“⁷⁶). Vienintelė įdomi ir neblogai išlikusi — našlaičių baladė „Sniegas sniegti“⁷⁷ su ryškiu sunkios našlaičio dalios motyvu. Joje reiškiamą užuojautą našlaitėlei, poetizuojama jos ašarų galia, atgaivinti sausą šaką. Baladėje, kurios pradžioje pateikiama lakoniška kaimo gamtos detalė — „sniegas sniegti, lietus lyja“, šiaip įprastinei valstietišškai aplinkai suteikiama suidealintų bruožų — čia ir aukso šakos, ir aukso lapai, visa nuskaidrinant grynu betarpišku jausmu. Tai reto poetiškumo kūrinys, su didele menine jėga įprasminantis našlaičio nedalią.

Vai kū dainų per ekspediciją užrašyta nedaug: trejetas kėkavimų („Kėku kėku, meška veža šėką“)⁷⁸, vienas žaidinimas („Ladu ladu laduti“)⁷⁹, pora gyvūnijos apdainavimų („Turėjo bobutė žilą oželį“⁸⁰, „Kėkštas kėkštelis“⁸¹), formulinė daina („Pinu pinu pyne“)⁸². Dauguma šių dainų nepasižymi kokiais ypatingesniais turinio ar formos bruožais. Ryškesne turinio, formos ir atlikimo specifika išsiskiria tik dvi dainos — „Kėkštas kėkštelis“ ir „Pinu pinu pyne“.

Nors pateikėja nurodė, kad dainą „Kėkštas kėkštelis“ dainavo ganydami ir vakarodami, tačiau savo turiniu ji pritampa prie vaikų dainų apie gyvūniją. Jos turinio savitumas pasireiškia visų pirma tuo, kad čia apdainuojama ne įprastinė žvirblio „veselia“, o kėkšto puota. Tačiau, antra vertus, jos siužetas primena analogiškų dainų apie žvirblį siužetą: čia kėkštas irgi padaro „saldaus midučio“, suprašo visas „paukšteles“, atskrenda neprašytoji pelėda ir, išvedusi šokti, numina

⁷⁴ LTR 3866 (23).

⁷⁵ LTR 3865 (100), 3863 (58).

⁷⁶ LTR 3862 (90, 146).

⁷⁷ LTR 3862 (53).

⁷⁸ LTR 3863 (147), 3865 (259, 268).

⁷⁹ LTR 3863 (146).

⁸⁰ LTR 3862 (67), 3865 (261).

⁸¹ LTR 3865 (306).

⁸² LTR 3865 (305).

kėkštui kojelę. Kaip ir dainose apie žvirblį, dainai būdingas humoristinis siužeto nuspalvinimas, pasireiškiantis nuo pat pirmų eilučių, pradedant kėkšto charakteristika — „až ką tu kūdas?“ ir baigiant komiška kėkšto ir pelėdos šokimo scena. Todėl dainos nuotaika džiugi, optimistinė. Pažymėtinos ir kai kurios savitos dainos detalės, išskiriančios ją iš kitose vietose dainuojamų analogiškų dainų ir drauge su siužeto originalumu apsprendžiančios nepakartojamą Rimšės versiją. Originali dainos pradžia, kur pateikiama lakoniška kėkšto charakteristika, o paskui pasakojama, kaip jis skrenda „tai miežienėlėn“, „tai kvietienėlėn“ grūdelio midučiu ieškoti, kaip atranda „kviečio grūdelį“. Čia, kaip ir dainoje „Nei vėjai pučia“, jaučiamas gyvas, glaudus jos kūrėjų ryšys su gimtąja žeme, su brandinančiais javų laukais. Galimas daiktas, šį bruožą galėjo apspręsti ir dainos pateikėjos individualybė, juo labiau kad abi dainos užrašytos iš vienos dainininkės (A. Cicėnienės). Gaila, kad tyrinėtose apylinkėse tėra užfiksuota tik ši vienintelė versija.

Savitas ir dainos atlikimo būdas — seniau ji buvo dainuojama antifoniškai: vieni dainavo prasminį tekstą, kiti — priedainį „tuj, tuj“. Tuo būdu dainos ryšys su vienu seniausių kolektyvinio dainavimo būdų rodo seną jos kilmę. Taigi ši versija — įdomus atvejis vaikų dainų tyrinėtojai.

Aptartina ir grandininė daina „Pinu pinu pynę“, kurios siužetas artimas kitų šios dainos versijų siužetui. Rimšės apylinkėse jos, deja, užrašyta irgi tiktai ši vienintelė versija. Dainos pradžia, kaip ir kitose Lietuvos vietose, realistiškai įkūnija atskirus valstiečio aplinkos bruožus: kalbama apie pynės pynimą, pinigų krovimą, karvių pirkimą, pieno laidymą ir t. t. Pagrindiniai dainos įvaizdžiai čia nesiskiria nuo kitose Lietuvos vietose pasitaikančių dainos variantų. Toliau, didėjant klausimų-atsakymų eilei, pasireiškia dainos kūrėjų išmonė, ir veiksmas nukeliamas į fantastinę plotmę: kalbama apie kalną, kuriame — „geležinė piesta“, toje piestoje — „varinis bliūdas“ ir t. t. Daina baigiama pasakiška žolynais apaugusių marių detale. Nuo kitų analogiškų pabaigų turinčių variantų daina skiriasi geležinės piestos įvaizdžiu, ku-

ris jai teikia labiau archaiško kolorito. Pati versija išbaigta ir gerai išlikusi. Kaip ir „Kėkštas kėkštelis“, ji atliekama anti-foniškai: viena grupė dainuoja klausimus, kita — atsakymus. Tad minima versija — irgi vienas retų ir vertingų šios dainos užrašymų.

Karinių-istorinių dainų Rimšės apylinkėse dar ir dabar aptikta nemaža tipų, bet vyrauja naujesnės dainos. Atskiri dainininkai dar tebemoka rekrutų dainą „Ugdė tėvas du sūneliu“ („Užaugino tėvukėlis“), kuri mažai tepakitusi nuo XX a. pradžios⁸³. Jos siužetas artimas kitiems žinomiems šio tipo siužetams⁸⁴, gal kiek naujesnė pati pabaiga. Gūdžiu pasakojimu apie rekruto bėgimą, jo sugavimą, apkalimą „geležiniais pančiais“ dainoje sukuriama dramatinė nuotaika, išreiškianti begalinį gaudomojo sielvartą.

Nemažas pluoštas porekrutinio laikotarpio dainų — „Ateis šaltas rudenėlis“, „Ateis visų šventė“, „Verkia tėvas ir motina“, „Ko tu sprogsti. ažuolėli“, „Mes, dujei broliukai“, apdainuojančių sunkų kareivio gyvenimą ar tragišką jo likimą („Anoj pusėj Nemunėlio“), o taip pat — Rusijos-Japonijos karo — „Eisme, broliai, ant vainos“, „Smūtnina mane per vasarėlę“, „Oi, mes, broliukai, dainuškas dainuokim“, dažniausiai parsineštų į minimas vietas tame kare dalyvavusių dainininkų giminių⁸⁵. Jose ryškiais, kartais net natūralistiniais vaizdais piešiamas šio karo žiaurumas ir varginga kareivių buitis. Pirmajam pasauliniam karui skirta daina „Paklausykit, broliai mūsų“⁸⁶, antrajam — „Nieks neužmirš metų trisdešimt devintų“⁸⁷.

Iš senesniųjų karinių-istorinių dainų dabar jau baigiama užmiršti „Trijų seselių jauną brolelį“. Kaip ir Isonalinos landšaftiniame draustinyje, ji susieta su naujesniais istoriniais įvykiais, dažniausiai — su Rusijos-Japonijos karu. Jos forma taip pat naujesnė, jai būdingas priedainis. Anksčiau buvo

⁸³ Plg. LMD I 852 (19) ir LTR 2443 (52), 3862 (117), 3866 (40).

⁸⁴ Žr. A. R. Niemi ir A. Sabaliauskas, Lietuvių dainos ir giesmės šiaurvtinėje Lietuvoje, 513.

⁸⁵ Žr. LTR 3862 (51) pastabą.

⁸⁶ LTR 3865 (278).

⁸⁷ LTR 3863 (79).

užrašyta pora dainos „Aušta aušrelė“ („Stovi žirgelis kieme pabalnotas“) variantų⁸⁸, daina apie kareivio dalia „Augino gino tėvas sūnelį“⁸⁹.

Karo sutartinių pėdsakų per ekspediciją jau nebeaptikta, nors XX a. pradžioje Rimšės apylinkėse jų dar būta⁹⁰. Viena karių vadavimo sutartinė, nors ir nelabai gerai išlikusi, užrašyta prieš antrąją pasaulinį karą⁹¹. Didelis pluoštas netolimų Zarasų apylinkėse M. Miežinio užrašytų karo sutartinių⁹² leidžia manyti, kad praeityje jų daugiau būta ir apie Rimšę-Gaidę.

Be minėtųjų, Rimšės apylinkių liaudies dainininkų repertuarui priklauso ir kitų žanrų dainų: vaišių („Jūs važiuokit, svečiai, namo“, „Arielkėlė tu pilkoji“, „Pabūkit, sveteliai“, „Kas čia bus, kas čia bus“ ir kt.), humoristinių („Mano žirgas vašku vašku“, „O kur tu buvai, pijokėli mano“, „Kad pijokėlių nebūtų“, „Oi tujei, Jurgi baltakepuri“), talalinių, populiari ubago daina „Aš užgimiau prasčiokėlis“. Nemaža ir literatūrinės kilmės dainų, kurios dar gana populiarios: „Oi tu, sakal sakalėli“, „Pasakyki, panaitėle“, „Kur pasdėjo tas kelėlis“, „Jau žvaigždė vilties žibėt nustojo“, „Buvo buvo pritikimai“, „Anam šone kamarnyko“, „Eina garsas“, „Šviesi saulutė sniegą sušildė“ ir kt. Pagaliau tebedainuojami įvairūs miesčioniški, sentimentalūs romansai.

Jau iš šios apžvalgos, atliktos gana prabėgom, matyti, kad mūsų dienomis Rimšės apylinkėse senosios tradicinės liaudies dainos baigiamos užmiršti. Jos čia begyvuoja tikrai kaip atsitiktiniai relikvai, atskiriems žanrams atstovaujama nedideliu tipų skaičium, variantų maža, ir tie patys ne visada gerai išlikę. Mūsų dienomis čia dominuoja naujesnės, literatūros poveikyje atsiradusios, o kartais ir literatūrinės dainos. Pastebima tendencija senųjų dainų siužetus perkurti pagal naujesnės poetikos tradicijas. Senųjų dainų užmiršimo procesas jau pastebimas XX a. pradžioje. Ano meto rinkinių at-

⁸⁸ I TR 2443 (20), IJK 133 (8).

⁸⁹ I TR 2593 (6).

⁹⁰ Plg. Sutartinės. III, 1211–1230, 1270.

⁹¹ I TR 2397 (39).

⁹² Sutartinės. III, 1207, 1216–1221, 1224–1226, 1228, 1243–1246, 1265.

skiri variantai ne visada pasižymi vientisumu⁹³, čia pasitaiko ir naujesnių dainų⁹⁴. Šių dainų dar daugiau rinkiniuose, užrašytuose prieš antrąjį pasaulinį karą ir ypač pokario laikotarpiu. Senosios tradicinės liaudies dainos bedainuojamos retkarčiais siaurame rate. Dabar labiau plinta dainos, išmoktos mokykloje ar choruose, išgirstos per radiją.

Per ekspediciją surinkta medžiaga leidžia daryti išvadas ir apie sutartinių likimą Gaidės-Rimšės apylinkėse. Dabartiniu metu šiame Lietuvos kampelyje, praeityje tikriausiai buvusiam vienu iš sutartinių židinių, sutartinės visai išnykusios, o jei kokia ir pasitaiko, tai yra dainuojama vienbalsiškai. Senesniųjų dainininkų liudijimu, sutartinės, jų vadinašios keturinėmis, buvę dainuojamos ne jų pačių, bet jų senelių ar mamų jaunystėje, ir nė vienai sutartinių jau nėra tekę dainuoti pačiai drauge su jaunimu⁹⁵. Tuo būdu šiose apylinkėse sutartinės plačiau galėjo būti dainuojamos XIX a. antroje pusėje ir anksčiau, o XX a. pradžioje jų dar mokėjo vienas kitas senesnio amžiaus dainininkas.

Ir vis dėlto, nors senosios dainos vos berusena, tyrinėtame plote per ekspediciją dar buvo užfiksuota pluoštelis tikrai vertingų ir originalių dainuojamosios tautosakos pavyzdžių.

⁹³ LMD I 852 (1, 3, 7, 12, 18, 27, 28, 29, 32).

⁹⁴ LMD I 852 (2, 10, 15, 26, 34, 37), LTR 1683 (19, 22, 29, 34—37).

⁹⁵ Uršulė Kudabienė iš Vigutėnų k., gimusi 1892 m., užklausta apie sutartines, atsakė: „Keturines giedojo mama, ale nedidelė buvau, da neganiau. Tetulė tai giesminykė buvo, mamos pusseserė, ir viena svetima, ir keturiš giedodavo. Dvi pradeda, e tadu jau visos. Gražu paklausyt, kaip anos gieda.“ (LTR 3866, 18).

Sutartinių pateikėja Apolonija Dubakaitė iš Rudžių k., gimusi 1902 m., pažymi, kad labai daug jų mokėjusi jos senelė, mirusi 1916 m., turėdama 63 metus; keturines senelė laikiusi „ne prastom giesmėm“, o visos kitos buvusios prastos (LTR 3866, 41).

Darbo dainos

VANDA BARAUSKIENĖ

Ignalinos ir Švenčionių krašto apylinkės (apie Tverečių, Mielagėnus, Adučių ir kt.) garsėja labai įdomiu ir savitu darbo dainų repertuaru. Darbo dainų įvairumu jos galėtų rungtis net su daininguoju Varėnos, Alytaus, Lazdijų kraštu. Tuo tarpu apie kaimyninių to paties Ignalinos rajono Rimšės ir Gaidės apylinkių darbo dainas mažai tėra žinių, netgi susidaro nuomonė, kad šios vietos neturtingos dainų.

Todėl kilo noras apžvelgti visas turimas šio kampelio darbo dainas ir pažiūrėti, koks jų likimas šiandien. Duomenys apie atskiros vietovės darbo dainų gyvavimo savitumus gali padėti nušviesti ir visą jų vystymosi procesą.

Kraštotyros ekspedicijos metu šiose apylinkėse užrašyta tik dvidešimt trys darbo dainos: keturios rugiapiūtės, septynios šienapiūtės, viena linarūtės, devynios ganymo ir dvi malimo.

Be abejonės, tai nėra visos šiame krašte išlikusios darbo dainos. Taip pat negalima tvirtinti, kad ir anksčiau jame buvo kruopščiai surinkta visa medžiaga. Susipažinus su Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos rankraštyne saugoma medžiaga, galima pasakyti, kad šio nuošalaus kampelio tautosaka, o tame tarpe ir dainos, nesusilaukė tokio dėmesio, kaip kitų Lietuvos vietų. Nedaug čia buvo užklydę tautosakos mylėtojų. Iš žinomesnių tautosakos rinkėjų čia darbavosi tik J. Žiogas apie 1905 metus, J. Aidulis, V. Dičiūnas, J. Būga apie 1935—1939 m. ir kt. Gal būt, dėl apylinkių nuošalumo, o gal, nesuradę tiek daug tautosakos, kaip kitur Lietuvoje, ilgiau jie čia nebuvo apsistoję.

Dar šio amžiaus pradžioje J. Žiogas¹ konstatavo, kad nuo

¹ J. Žiogas, Archaiologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje.— Lietuvos Tauta, kn. I, d. III, p. 329, Vilnius, 1909.

XIX a. pabaigos Gaidės apylinkė, kunigų ir vietos dvarininkijos veikiama, ėmusi sparčiai nutautėti ir jau jo laikais jaunesni žmonės mažai lietuviškai bekalbėję. Nutautėjimo procesas neigiamai paveikė visą šio krašto tautosakos, o tuo pačiu ir darbo dainų likimą.

Nors šiose apylinkėse tautosaka buvo mažiau renkama, negu kitur, tačiau maždaug per pusę amžiaus susikaupė nemažai medžiagos. Ją panagrinėjus, pasirodė, kad darbo dainos visame šių apylinkių dainų repertuare užima gana reikšmingą vietą.

Kokios darbo dainos čia gyvavo ir kokios išliko iki šių dienų?

Šienapiūtės dainų Rimšės ir Gaidės apylinkėse užrašyta nedaug. Ten ir artimose joms Dūkšto, Smalvų ir kitose apylinkėse užfiksuota trylika šienapiūtės dainų tipų. Tai įvairūs skambūs valiavimai, visoje Lietuvoje žinomos dainos „Du broliukai kunigai“, „Gieda gaideliai anksti rytelį“ ir kt. Vienu dainų tipų užrašyta po vieną variantą, o kitų net po kelis.

Daugelyje vietų žinomas valiavimas „Eisim, broliai, šieno piauti“ („tik neturim, kur sukrauti“) Rimšės ir gretimose apylinkėse yra paplitęs savita versija. Jis prasideda žodžiais: „Šiandien juliaus pirma diena.“² Tokia pradžia šios dainos kitose vietose neaptikta.

Iki šiol šienapiūtės daina „Eisim laukan apsidairyty“ buvo užrašyta tik gretimose apylinkėse. Ekspedicijos metu ji buvo aptikta ir Rimšės apylinkėje³. Ji labai artima populiariams valiavimams. Čia yra ir tradicinis posmas apie tinginius piovėjus, kurių „trijų dienų piovimo neprigrėbsi nė vežimo“, „nelygios pievos kelmynės“ ir t. t. Tiksliai vietoje tradicinio priedainio: „Valio, mano pievelė, valio!“ Rimšės variantas turi: „Liūli, liūli, liūli, liūli.“ Atrodo, jog šiame kontekste šis priedainis atsirado baltarusių dainų įtakoje.

Iš šienapiūtės dainų populiariausia yra „Gieda gaideliai anksti rytelį“. Ši daina plačiai paplitusi visoje Lietuvoje, yra

² LTR 3150 (35).

³ LTR 3862 (86).

žinoma daug jos versijų. Rimšės ir Gaidės apylinkėse dabartiniai ir senesni jos užrašyti variantai turi tokią pabaigą:

— *Sėskis, mergele, ant pradalgėlio,
Tegul atsilsės rankos kojelės.*
— *Dėkui, berneli, už gerą žodelį,
Aš pasilsėjau pas motinėlą⁴.*

Arba dar toliau:

*...Aš pas močiutę augau ne viena,
Su sesėm, broliais vaikščiau kas dieną.
Su rūtų kvietkom, su vainikėliu,
Kas nedėlėlę su jaunimėliu⁵.*

Dar yra žinoma šios dainos versija su tokia pabaiga: ačiū berneliui, ji pasilsėjo pas motinėlą. Tenesipuikauja mergelė, juk ji neturi kraičio nei pasogėlės. Visas jos kraitis: geltonos kaselės ir vainikėlis.

Kitos šios dainos versijos,— o jų yra daugiau kaip dvidešimt,— šiose apylinkėse ir artimuose rajonuose yra nežinomos.

Reikia pastebėti, kad tos šienapiūtės dainos, kurios anksčiau buvo populiarios, kurios daug kartų buvo užrašytos ir turėjo variantų, yra išlikusios ir dabar.

Rugiapitės dainos yra labiau užmirštos. Ekspedicijos metu mažai jų tebuvo surasta, o seniau čia buvo užrašyta gana daug — net keturiasdešimt du tipai. Kai kurie jų buvo užrašyti tik šiame krašte, turėjo tik šioms vietoms būdingų variantų. Pavyzdžiui, dainos apie rugių barelį, kuri gena mergos marčios: „Bėk, bareli, baruolėli, galan lauko“⁶, „Piaukit, piaukit, piovėjėlės, nestovėkit“⁷, „Ši dirvelė rudensna“⁸ ir kt. Šiame krašte buvo užrašytos tokios rugiapitės dainos, kaip: „Dai, kur genelis pamigo“⁹, „Piaukit, piaukit,

⁴ LTR 3862 (185).

⁵ LTR 3866 (39).

⁶ LMD III 206 (72).

⁷ LTR 2381 (95).

⁸ LTR 3281 (72 ir 73).

⁹ LTR 1031 (261).

kit, piovėjėlės"¹⁰, „Ko negieda, neryliuoja X talka“¹¹ ir kt. Panašios talkų dainos dar užrašytos artimuose Ignalinos, Svencionių ir Zarasų rajonuose. Labai artimos joms taip pat sutinkamos Latvijoje (Latgalijoje)¹²; panašių turi ir baltarusiai gretimuose pasienio rajonuose¹³.

Taip pat tik šiaurės rytų Lietuvos kampe sutinkama rugiapiūtės daina „Užsileido raudona saulelė užu kalno“. Jos iš viso yra užrašyta dvidešimt septynios, iš jų dvi yra iš Rimšės apylinkių, trys iš Dūkšto. Ji žinoma ir dabar. Ekspedicijos dalyviai užrašė gražų jos variantą Bieniūnų kaime¹⁴.

Plačiai žinomos šiame krašte ir rugiapiūtės pabaigtuvių dainos. Seniau jų buvo užrašyta gana daug. Populiariausia bene bus „Piaut, rugeliai, piauti!“¹⁵ — „nuobaigų“ daina, kaip ji čia vietoje vadinama. Pabaigtuvių dainos čia turi daug giminingumo su kaimynų baltarusių tomis pačiomis dainomis¹⁶.

Šiaurės rytų Lietuvoje savo metu plačiai buvo žinomos daugiabalsinės lietuvių liaudies dainos — sutartinės. Įdomu, kad ir dabar kai kas prisimena tas dainas. Rimšės apylinkėje ekspedicijos dalyviai užrašė rugiapiūtės sutartinę „Eisma, sese, rugių piauti“¹⁷, tačiau netgi jos pateikėja pabrėžė, kad tos dainos dabar jau niekas nebedainuoja, ji atsimenanti ją tik kaip savo senelės dainą.

Rugiapiūtės dainos, be abejonės, dabar yra netekusios dirvos savo gyvavimui, todėl jas mažai kas ir beatsimena. Čia daug ką lėmė ekonominio gyvenimo raida, įvairių kaimyninių tautų santykiai. Vietos gyventojai dažnai nurodo, kad rugiapiūtės dainas buvo įprasta dainuoti daugiau baltarusiškai. Ne veltui maždaug tuo pačiu metu (apie 20—40 šio amžiaus metus) daugiau ir įvairesnių yra užrašyta kaimy-

¹⁰ LTR 1075 (271).

¹¹ LTR 2750 (405).

¹² FS 935, 14000.

¹³ LTR 1684, p. 83, 86, 102, 109, 136.

¹⁴ LTR 3865 (265).

¹⁵ LTR 3863 (150).

¹⁶ Plg. LTR 3863 (150) ir LTR 2217 (58) ir kt.

¹⁷ LTR 3866 (42).

nystėje gyvenančių baltarusių dainų¹⁸. Be to, daug jų yra visiškai artimos lietuvių rugiapiūtės dainoms. Tokias perimti yra nesunku. Tuo labiau kad pasienio rajonų gyventojai dažnai moka laisvai kalbėti ir kaimynų kalba.

A vi ž a p i ū t ė s, l i n a r ū t ė s dainų iš Rimšės ir Gaidės apylinkių ir seniau, ir šios ekspedicijos maža tebuvo užrašyta. Taip pat vienetais tegalima skaičiuoti *v e r p i m o, a u d i m o* ir *s k a l b i m o* dainas, kurių dabar visiškai nepavyko užrašyti.

Rimšės ir Gaidės kaimyninėse apylinkėse seniau buvo užrašyta dešimt *m a l i m o* dainų tipų. Ekspedicijos metu Rimšės apylinkėje buvo užrašyti keli variantai žinomos šiam krašte *m a l i m o* dainos:

*Zyzuoj maluoj
Ne savo vaikeliam,
Čiūžiem pragarėliam.*¹⁹

Šios dainos forma ir charakteringas priedainis, kaip retas atvejis, randamas ir pasakoje „Katinėlis ir gaidelis“. Kai katinėlis nueina pas lapę ieškoti pagrobto gaidelio, lapė siunčia jį „žalių rugelių pamolėti“. Jis mala ir dainuoja:

*Zyzui malui, pati sekma lapelė,
Ašmas mano gaidelis.*²⁰

G a n y m o, arba *piemenų*, dainos sutinkamos be išimties visoje Lietuvoje. Nemažai jų užrašyta ir Rimšės bei Gaidės apylinkėse. Iš viso čia buvo užrašyta daugiau kaip šešiasdešimt *piemenų* dainų tipų. Pradedant *piemenų* signalais gyvuliams, *piemenų* raliavimais bei kitomis jų dainelėmis ir baigiant *naktigonių* dainomis — tokios *ganymo* dainos aptiktos ir dabar ekspedicijos lankytose vietose.

¹⁸ 1922—1938 m. baltarusių liaudies dainas Lietuvos pasienyje ir iš Latvijoje gyvenančių baltarusių rinko Daugpilio baltarusių gimnazijos moksleiviai, vadovaujami direktoriaus S. P. Sacharovo. Jų surinkta medžiaga saugoma Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos rankraštyne Nr. 1684, 1685, 2217.

¹⁹ LTR 3865 (263).

²⁰ LTR 3865 (248).

Piemenų raliavimai — improvizacinio pobūdžio kūriniai. Nors jie remiasi sena tradicija, tačiau dažnai įvairuoja, kiekvienoje vietoje kuriasi saviti, nepasikartojantys. Pavyzdžiui, Rimšės apylinkėje užrašytas:

*Generalioj,
Ganiau karveles un atolo,
Duos man mamutė smetono.*

*Generalioj,
Ganiau karveles un žiūmo,
Duos man močiutė sūrio,
Generalioj!*²¹

Jis skamba taip, kaip ir panašūs raliavimai kitose Lietuvos vietose. Tačiau kitur neaptinkamas motyvas: „ganiau karveles un atolo, duos man mamutė smetono (sūrio).“ Plačiai žinomas šio raliavimo tipas (o jo iš visos Lietuvos užrašyta daugiau kaip 200) visur išreiškia piemenuko siekimą geriau priganyti karvutę: „ganau karvutę po pievą, duos man pieno po viedrą“, arba „aš karvytei žalio šieno, man karvytė balto pieno“, o jeigu blogai gano, tai ir karvytė nieko negali duoti: „ganau karvytę po traką, duos man pienelio po šlaką“ ir t. t. Rimšės variantas skiriasi ne tik objektu, iš kurio laukiama atlyginimo už darbą. Čia pirmoji eilutė kiek pakeista, o antroji pridėta iš kitos dainelės, šiose apylinkėse dainuojamos genant gyvulius namo.²² Šitaip atsitiko dėl to, kad užsimiršo tradicinė eilutė.

Piemenų raliavimų čia gausu ir jie įdomūs. Raliuoja jie savo skundą, kad jie turi braidyti šaltas rases, raliuoja peikdami savo karves padaužuolėles, kurios pirmos lenda į „škadą“, raliuoja apie ilgą ir nuobodų dienos darbą ir apie tai, kad saulei leidžiantis jų „motulė laukia, košelę aušia“²³.

Randama čia ir piemenų erzinimosi dainų. Kai piemenims prailgsta vieniems, jie pasilipa į medį arba atsistoja aukštesnėje vietoje ir bando susišaukti su kitais, netoli ganančiais.

²¹ LTR 3863 (77).

²² LTR 925 (78).

²³ LTR 3865 (266).

Tokiu būdu jie pabendrauja, pasikviečia ganyti drauge, bet dažniausiai jų dainelės skirtos pašiepti vieniems kitus, pasierzinti. Panašios dainos variantas buvo užrašytas ekspedicijos:

*Šiū namo, šiū namo,
Duos karvelė pieno,
O mergaitėm kai kalaitėm
Supuvėlio šieno*²⁴.

Arba:

*...O berniukam kai šuniukam
Supuvėlio šieno.*²⁵

Rimšės apylinkėje buvo užrašyta taip pat keli variantai „piemenų juokų“. Tai greičiau rečitatyvinė kalba nei daina, genant galvijus namo. Tai savotiškas žaidimas, kai piemenukai, per dieną prisibėgioję, prisišūkavę, gena bandą namo ir, lyg norėdami užkirsti kelią visokiems pokštams, nutildyti savo draugus, šaukia dainuoja apie nepaprastą košę. Į ją „prideda“ visokių nebūtų „prieskonių“— varlės kojų, musmirių sutrintų ir t. t., o kas pirmas prakalbės— „tas tą košę suės“. Vienas iš tokių „košės“ variantų, užrašytas Rimšėje, įdomus tuo, kad yra sujungtas su kita piemenų dainele apie lietu:

*Lyk, lieteli, palynok,
Piemenėlius pavanok.
Lyk, lieteli, dar labiau,
Piemenėliams bus geriau.
Lynok, lia lia lia,
Ginsme namolia!*²⁶

Dainelė labai vaizdžiai išreiškia piemenukų viltį, kad lietus juos išgelbės nuo darbo būtinybės, nuo jo nuobodybės. Šitokia dainos kontaminacija sutikta tik Rimšės apylinkėje. Alytaus apylinkėse buvo užrašyti keli atvejai tokių panašiai

²⁴ LTR 3865 (269).

²⁵ LTR 3865 (38).

²⁶ LTR 3863 (148).

sujungtų „piemenų juokų“, tačiau su kita piemenų dainele: „Lyja lietus per karaliaus pietus“.

Naktigonių dainų seniau buvo užrašyta dvylika tipų. Dabar užfiksuota tik dvi dainos: „Atbėga žirgelis, atrilapoja“²⁷ variantai. Ji sutinkama tik šiaurės rytų Lietuvos kampelyje.

Trumpai apžvelgus Rimšės ir Gaidės apylinkėse užrašytas darbo dainas, tenka konstatuoti, kad anksčiau čia gyvavo visi dainų tipai, būdingi Ignalinos, Zarasų ir Švenčionių kraštui. Kai kurios dainos arba jų versijos, ypač improvizacinio pobūdžio (šienapiūtės valiovimai, piemenų raliavimai ir kt.), užrašytos tik šiose apylinkėse, išryškina vietos kūrybos savitumą.

Ekspedicijos metu buvo užrašyta labai nedaug darbo dainų. Iki šių dienų geriau išliko tos dainos, kurios savo laiku buvo labiau populiarios. Iš jų paminėtinos šienapiūtės dainos „Gieda gaideliai anksti ryteli, „Du broliukai kunigai“, kurios neturėjo labai tvirto ryšio su funkcija, buvo dainuojamos ne tik darbo, bet ir suėjimų, pramogų metu. Daugiausia išliko piemenų dainų — mažųjų darbininkų, vaikų, tautosakos. O vaikų tautosaka, daugelio mokslininkų pastebėjimu, pasižymi didesne tendencija išlikti, išlaikyti sena. Rimšės ir Gaidės apylinkių darbo dainose jaučiama didesnė kaimyninių tautų dainų įtaka.

Kaip laiko tėkmė veikė dainų meniškumą, sunku ką nors tiksliau pasakyti. Pasitaikė užrašyti nepilnų dainų, nuotrupų, pasitaikė vienas kitas nemeniškas dainos variantas, nevykusi kontaminacija ir pan. Tačiau užrašyta ir tokių dainų, kurios savo grožiu, išbaigtumu pralenkia anksčiau čia užrašytus variantus.

²⁷ LTR 3866 (20) ir LTR 3863 (4).

Pastabos apie dainų melodijas

VACLOVAS JUODPUSIS

Kiekvienos kraštotyryninkų ekspedicijos metu surinkta tautosaka turi daug savitų bruožų. Zervynų apylinkių dainos pasižymi vidiniu nuoširdumu ir jautrumu, Ignalinos draustinio daugiabalsės, neretai ir vienbalsės struktūros, tačiau sudėtingo ritmo dainos išreiškia jų kūrėjų turtingą jausmų pasaulį, dieveniškėnų muzikinė tautosaka savo variacijomis atskleidžia seniausių lietuvių liaudies kalendorinių dainų grožį. O Gaidės ir Rimšės apylinkėse užrašytos dainos vėl turi savitą koloritą. Nors Ignalinos draustinis ir Gaidė bei Rimšė neperdaug toli, bet šiose vietose užrašytas muzikinis folkloras turi daugiau skirtingų, o ne giminingų bruožų. Visų pirma, Gaidės bei Rimšės apylinkėse jaučiamas ir kitų kaimyninių tautų liaudies dainų poveikis. Klausaisi lietuvių liaudies dainos ir jauti jos melodijoje organiškai jaugusias kitų tautų liaudies muzikos intonacijas. Kaip tik dėl to šios melodijos nuskamba labai įdomiai ir savitai. Jos gali būti vertingi pavyzdžiai nagrinėjant lietuvių ir kaimyninių tautų liaudies dainų giminingumo problemas.

Tiesa, ir šios ekspedicijos metu buvo užrašyta gana daug muzikinės tautosakos vienetų, paplitusių visoje Lietuvoje. Vien tik tokios, nors ir meniškos, dainos dar negali išryškinti tiriamos vietos muzikinio folkloro charakterio. Jos gali tik papildyti jį.

Iš tokių dainų minėtinos „Jūs važiuokit, svečiai, namo“, „Šią nakteleį per nakteleį“, „Tai gražiai siaubia medy bitinėlis“ ir kitos, spausdinamos šiame leidinyje.

Tačiau ir gana populiarių lietuvių liaudies dainų melodijos Gaidės bei Rimšės apylinkėse turi savitų variantų. Tai „Tykiai tykiai“, „Aviža prašė“ ir kitos. Taip pat čia gausu tokių dainų, kurias tarp savęs jungia specifinė intonacinė sandara.

Visų pirma šių apylinkių dainoms būdingas grynos kvartos intervalas bei du grynos kvartos šuoliai aukštyn. Tokio tipo dainos dažniausiai ir neišeina už mažos septimos intervalo ribų. Šio intervalo centre esanti tonika įtvirtinama viršutiniu ir apatiniu vedamaisiais tonais arba pabrėžtu kvartos šuoliu žemyn iš T į D ir atgal į T. Tokio tipo pavyzdžiai gali būti dainos „Žaliam sodne sodely“, „Zabeliute se-sele“, „Šokinėjo pempelė po pievą“, „Tu, karveli, tu, pilkasis“ ir kitos.

Dainų ritminė struktūra būna simetrinė, nors retkarčiais ją suardo improvizaciškumas. Tačiau Gaidės bei Rimšės apylinkių dainoms nesvetima ir sudėtingesnė ritmika. Šiuo požiūriu gana įdomios vienos geriausių ekspedicijos metu surastos liaudies dainininkės Kunigundos Šapovalienės dainos „Aukšti kalneliai, margi dvareliai“:

33

Aukš-ti kal-ne-liai, mar-gi dva-re-liai, kal-bi-no ma-ni
jau ni bėr-ne-liai. Ei, liū-li, liū-li,
liū-li, ei, liū-li, liū-li, liū-li.

„Meška vilką papiovė“, taip pat „Ūgino motulė vieną sūnelį“, kur nuolatos kartojasi ritminė formulė $\frac{4}{4} + \frac{3}{4} + \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$

♩=84

U — gi — no mo — tu — lė vie — ną sū — ne — lį,

ža — dē — jo ap — ra — šyt vi — są dva.re — lį,

ža — dē — jo ap — ra — šyt vi — są dva.re — lį.

Gaidės ir Rimšės apylinkių liaudies dainų melodijų paprastumas, lakoniška forma, išraiškos priemonės ir gili mintis atveria mums šio respublikos kampelio žmonių kūrybinės minties savitą grožį.

Dvi smuikininko Petro Kardelio melodijos

RIMANTAS GUČAS

Ekspedicijos dalyviai užrašė dviejų muzikantų (Petro Mačiulio ir Vaclovo Žuromsko) repertuarą armonikai. Maždaug pusė jo — lietuviški kūriniai, o kita pusė — melodijos, turinčios slavišką atspalvį. Tai suprantama — Vokietijoje išrastas akordeonas bei armonika slavų kraštuose tapo tuojau priimtas ir pripažintas savu, o Lietuvoje jo gan ilgą laiką kaimuose nemėgo. Todėl lietuvių muzikinė folkloristika armoniką ilgą laiką ignoravo. Dar nė karto nėra bandyta apibendrinti jos repertuarą ir gyvavimą lietuviškame kaime.

Kiek didesnis, nors taip pat nepakankamas, dėmesys buvo skiriamas smuikui. Smuikas (griežynė) taip pat yra atsivežtinis instrumentas ir todėl jam nenorėta suteikti lygių teisių su kanklėmis, skudučiais, birbynėmis ir kitais mūsų etnografiniais instrumentais. Bet smuikas prigijo Lietuvoje tiek seniai, kad jis vertas garbingos vietos šių instrumentų tarpe.

Lietuvių liaudies smuiko muzikos specifiką daugiausia nusako atlikimo maniera, o ne repertuaras, kurio nemaža yra atsinešta drauge su smuiku. Tačiau, trūkstant žinių apie kaimyninių tautų liaudies smuikavimą, sunku padaryti tikslesnes išvadas.

Rimšės-Gaidės apylinkėse buvo užrašytas ir vieno muzikanto Petro Kardelio repertuaras smuikui. Keliolikos kūrinėlių melodijų pavadinimai rodo slavišką jų kilmę. Tai „Sevastopolska polka“, „Varšavska polka“, „Krakoviakas“ ir kt. Tačiau savo intonacijomis šie kūriniai nelabai teišsiskiria iš kitų P. Kardelio atliktų pjesių.

P. Kardelio repertuare vyrauja polkos ir maršai. Šiedu pavyzdžiai meniniu požiūriu vieni iš vertingiausių:

Polka

1

Musical score for Polka, measures 1-8. The tempo is marked as quarter note = 132. The music is in 2/4 time and features a melody with eighth and sixteenth notes, often beamed together, and a bass line with chords and eighth notes. The key signature has one sharp (F#).

Vestuvinis maršas

1^a 2

Musical score for Vestuvinis maršas, measures 1-8. The tempo is marked as quarter note = 60. The music is in 2/4 time and features a melody with eighth and sixteenth notes, often beamed together, and a bass line with chords and eighth notes. The key signature has one sharp (F#).

Lietuvių liaudyje priimta smuikuoti keliais balsais. Vienu balsu dažniausiai smuikuojama ansambliuose. Taip pat vien melodiją dažnai atlieka kuklesnės fantazijos muzikantai.

Polkoje ištisai skamba viena melodija, gausiai išpuošta melizmais, o antrasis balsas įsiterpia tik retkarčiais, papildydamas harmoniją paprastai pabrėžtose frazių pabaigose. Kai kurių perėjimų neįmanoma pažymėti gaidomis. Tai yra atsitiktiniai garsai, gauti gana grubiai užkliudant stygas. Štai glissando tarp II ir III bei VI ir VII takto tėra sąlyginis. Daugelyje vietų melodijos skamba nedarniai, bet šifruojant aiškiai buvo galima numanyti pageidaujamą garsų aukštį. Tiek melizmų, tiek ir melodijos variantų įvairovė (čia tepa-teiktas tik vienas — pirmasis variantas) patvirtina taisyklę, kad improvizacinis elementas lietuvių liaudies smuikavime užima labai svarbią vietą.

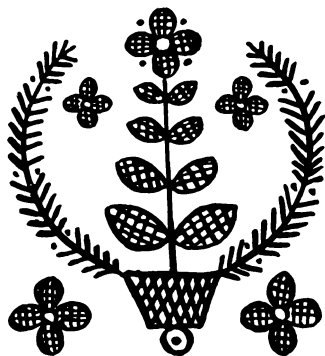
Reikia atkreipti dėmesį į Polkos pirmosios ir paskutiniosios frazės kadencijas. Dažniausiai lietuvių liaudies smuikuojama vieną balsą, griežiant laisva styga, o kita vingiuojant melodiją. Šiuo atveju kadencijoje abu balsai atlieka pagrindinius tonikos garsus — „c“ ir „e“. Kaip įprasta mažorinėse lietuvių liaudies dainose, melodija baigiama tercija. Antrasis balsas čia padaro kitiems muzikantams neįprastą, o P. Kardeliui ypač būdingą šuolį — mažąja tercija žemyn. Muzika akimirkai nukrypsta į lygiagrečią doriškąją dermę. Pabrėžti, reikšmingi nukrypimai į paralelį minorą paprastai suteikia liaudies muzikai sentimentaloką atspalvį ir yra būdingi slavams. Gal ir šie gaidos „a“ užkliudymai P. Kardelio smuikavime yra slavų muzikos įtaka? Tačiau kadangi čia jie turi ne derminę, o puošmenos prasmę, tuo galima ir abejoti, juo labiau kad čia turima lydiškosios-doriškosios, o ne joniškosios-eoliškosios dermių poros.

Žinant, koks retas reiškinytis lietuvių liaudies muzikoje yra lydiškoji dermė, reikia patikrinti, ar tai ne atsitiktinumas. Ketvirtasis paaukštintas gamos laipsnis (čia „fis“) pasitaiko tiek pirmojoje, tiek ir antrojoje oktavoje. Antrojoje vietoje „fis“ kartais yra „f“, bet persvara „fis“ pusėje. Gir-dėdami tokias neaiškiai ir lyg nemuzikaliai atliktas vietas,

kaip šešioliktinės XI ir XV takte, kur greta paaukštinto yra ir natūralus laipsnis, pagalvojame, kad gal P. Kardelis nepataiko prispausti stygos. Bet, pažvelgę į kitą pavyzdį — Vestuvinį maršą,— matome, kad ten yra mažoras, kad daugelyje vietų skamba švariausia „f“ (nors puošmenose yra ir „fis“!). Vadinasi, P. Kardelis sugeba griežti mažore ir, pasirinkdamas lydiškąją dermę, žinojo, ką daręs.

Vestuvinį maršą smuikininkas pagriežė daug įdomiau, daugiabalsumas gana turtingas, nors daugiausia homofoninis. IV, VII ir IX taktas, kur yra dvi melodijos, sueinančios vėliau į vieną garsą, atliekamą dviem stygom unisonu, yra būdingas paprasčiausios lietuvių liaudies polifonijos pavyzdys. Vienas iš balsų, kaip įprasta, remiasi atviromis stygomis. Dalis puošmenų yra priešgaidės, taip pat atliekamos atviromis stygomis. Atidžiau įsižiūrėję, pastebėsime, kad P. Kardelio smuikavimas, ypač puošmenos ir daugiabalsumas, remiasi paties instrumento siūlomomis galimybėmis.

Ši smuiko muzika neleidžia apibendrinti Rimšės-Gaidės apylinkių instrumentinės muzikos stiliaus ypatumų, bet kai kurie minėti bruožai praplečia mūsų žinias apie lietuvių liaudies smuikavimo būdą, dermes.

Keletas faktų iš tarmės ploto istorijos

ALOYZAS VIDUGIRIS

Rimšės ir Gaidės apylinkės kalbininkams yra įdomios ne vien tik savo tarme, bet ir geografinė padėtimi. Šios apylinkės yra beveik pačiame šiaurrytiniame dabartinio administracinio Lietuvos TSR žemėlapiu kampe, prie Latvijos ir Baltarusijos respublikų sandūros. Tačiau administracinės šių respublikų sienos yra daugiau sąlyginio susitarimo rezultatas ir tiksliau neišreiškia nei etnografinio, nei kalbinio šiame kampe gyvenančių žmonių pasiskirstymo.

Tiek dėl geografinės padėties, tiek dėl istorinių sąlygų, savaime aišku, lietuvių etnografinės ir kartu kalbinės ribos šiame kampe nebuvo aiškios ir seniau. Be to, jos, laikui bėgant, daug kartų kito. Tačiau viena aišku, jog lietuvių etnografinės ribos seniau yraėjusios toliau į šiaurę ir rytus. Dar ir dabar daug lietuviškai kalbėti mokančių ir kalbančių žmonių yra gerokai toliau į rytus nuo Rimšės ir Gaidės esančiose kaimyninėse Baltarusijos TSR Brėslaujos rajono apylinkėse, ypač apie Ąpsą, Pėleką, vakarinėje Breslaujos apyl.

dalyje ir kt.¹ Anksčiau lietuviškai plačiai kalbėta dar ir gretimose Latvijos TSR apylinkėse².

Žinios apie lietuvių kalbos vartojimą senojoje Breslaujos apskrityje XIX a. yra skurdžios. M. Balinskis ir T. Lipinskis, palyginti smulkiai aprašę lietuvių kalbos išplitimą XIX a. pirmojoje pusėje įvairiose kitose vietose, apie Breslaujos apskritį šiuo klausimu užsimena tik probėgšmais, t. y. kad „lietuvių kalba toje apskrityje baigiasi 2 mylios prieš Breslaują, važiuojant nuo Vilniaus; ja (t. y. lietuvių kalba — A. V.) kalbama taip pat apie Drūkšius (Drisvėtas), Vidžius ir Zarusus“³. Galimas dalykas, jog jie smulkiau ir nežinojo apie lietuvių kalbos padėtį šiame kampe. Patikimesnė yra 1849 m. vietinio Breslaujos klebono informacija. Iš jos mes sužinome, kad ir Breslaujos parapijoje „žmonės kalba lietuvių kalba, tačiau jaunimas — jau baltarusių tarme“, o poteriaujama lenkiškai. Ir toliau, klebono nuomone, esą „galima numanyti, jog gimtoji lietuvių kalba, laikui bėgant, taps užmiršta“⁴. Vadinasi, XIX a. pirmojoje pusėje dar ir artimose Breslaujos apylinkėse skambėta lietuvių kalbos, nekalbant jau apie visą vakarinę Breslaujos apskrities dalį.

Etnografiniuose to meto žemėlapiuose rytinė lietuvių kalbos vartojimo riba buvo siejama daugiausia su administracine Breslaujos apskrities ir kartu su Kauno gubernijos rytine siena. Be to, tuo metu lietuvių kalba maža kam ir rūpėjo, todėl nenuostabu, jog šiandien mums labai trūksta tikslesnių žinių apie lietuvių kalbos nykimo eigą šiame krašte.

¹ Remiamasi dialektologinių ekspedicijų duomenimis, esančiais Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institute, plg. E. Grinaveckienė, Kai kurios Apso tarmės būdingesnės ypatybės.— Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, Serija A, 2 (9), Vilnius, 1960, p. 173—174; dar plg. O. Chomiński, Mapa obszaru językowego litewskiego w Rzeczpospolitej Polskiej, Warszawa, 1928—1933.

² A. Bielenstein, Atlas der Ethnologischen Geographie des heutigen und des prahistorischen Lettenlandes, St. Petersburg, Riga, 1892.

³ M. Baliński i T. Lipiński, Starożytna Polska, t. IV, Warszawa, 1846, p. 292.

⁴ Kronika, 1849 m. VUB RS, A 2567.

ŠIMONYTĖ
ELENA **

KALVIŠKIAI

Antra vertus, didesnieji šio kampo miestai ir miesteliai, pvz., Breslauja, Vidžiai, Drūkšiai, kaip pakraštiniai, buvo daugiausia gyvenami įvairių tautybių žmonių, kurie savo kalbą pirmiausia stengėsi derinti prie valdančiosios klasės žmonių kalbos. Todėl savaime aišku, kad šie smarkiai apslavėję miestai, kaip ir juose arba jų apylinkėse esantys lenkiški dvarai ir bažnyčios, negalėjo neveikti artimesniųjų apylinkių kaimo žmonių, kurie savo ruožtu irgi nenorėdavo atsilikti nuo laiko mados. Šitokiai laiko madai, atrodo, gana anksti yra pasidavęs ir Drūkšių miestelis su savo apylinkėmis. Gaidės apylinkių archeologijos tyrinėtojas J. Žiogas tvirtina, jog XIX a. pirmojoje pusėje dar buvusi lietuviška Drūkšių apylinkė visiškai suslavėjo XIX a. antrojoje pusėje⁵.

Ši palyginti anksti suslavėjusi ir iš šiaurės kyliu įsiterpusi į lietuvių etnografinę teritoriją Drūkšių apylinkė kai kuriuose etnografiniuose arba kalbiniuose XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios žemėlapiuose imta laikyti riba, skiriančia lietuvius nuo slavų⁶.

Artima anksčiau pradėjusios slavėti Drūkšių apylinkės kaimynystė veikė ir Gaidės bei kitas apylinkes. Tačiau Gaidės apylinkė XX a. pradžioje buvo dar lietuviška. J. Žiogas 1909 m. rašė: „Aplink čionai visur gyvena aplenkėję lietuviai (lietuviškai dar tebekalbą).“⁷ Pastaruoju metu daugumas Gaidės apylinkės žmonių kalba lenkiškai su tam tikromis baltarusių ir lietuvių kalbų priemaišomis. Lietuviškai kalbėti daugiausia moka vyresniosios kartos žmonės arba lietuvišką mokyklą lankęs jaunimas, nors lietuviškai supranta daug daugiau gyventojų. Gerai suprantančių ir mokančių lietuvių kalbą yra daugiausia į Rimšės apylinkės pusę. Ištiesai lietuviškoje Rimšės apylinkėje mišriai kalbančių šeimų pasitai-

⁵ J. Žiogas, Archaiologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje.— Lietuvių tauta, kn. I, d. III, Vilnius, 1909, p. 329.

⁶ Документы объясняющие историю Западно-Русского края и его отношения к России и Польшѣ, СПб, 1965; Я. Ф. Карский, Этнографическая карта бѣлорусского племени, 1903; plg. „Vairas“, 1914, Nr. 16, p. 7; K. Werbelis, Russisch-Litauen, Stuttgart, 1916; Lietuvos žemėlapis su etnografijos siena, „Lietuvos ūkininko“ bendrovės leidimas (be datos).

⁷ J. Žiogas, Min. veik., p. 326.

ko tik iš rytų pusės. Gaidės ir toliau į rytus buvusios lietuviškos apylinkės Baltarusijos teritorijoje daugiausia aplenkėjo lenkų okupacijos metais. Dėl to, kad Gaidės apylinkėse ėmė įsigalėti lenkų kalba, lemiamą vaidmenį suvaidino XIX a. labai suaktyvėjęs lenkų nacionalinis judėjimas, o taip pat lenkiška bažnyčia ir dvaras.

Šie keli istorijos faktai padės geriau suprasti ir paaiškinti dviejų gretimų Rimšės ir Gaidės apylinkių teritorijoje atsiradusius kalbos skirtumus. Tačiau tiek Rimšės, tiek lietuviškai kalbančių Gaidės ir tolimesnių Apso, Peleko ir Breslaujos apylinkių tarmė kalbos atžvilgiu sudaro vientisą teritoriją.

Trumpa tarmės charakteristika

JADVYGA KARDELYTĖ

Aprašomosios tarmės centras — nedidelis Rimšės miestelis. Į šiaurę nuo miestelio vienalytė tarmė eina maždaug 6 km. Žibakiai (paskutinis lietuviškas kaimas šioje pusėje) nuo Rimšės skiriasi *b, p, m* kietinimu prieš *e* (*bega, Petras, metai*¹). Į rytus rimšiškių tarmė eina irgi maždaug 6 km; toliau tinkamų tarmės atstovų, kalbančių lietuviškai, nerasta. Vakaruose į vienalytės tarmės plotą yra įsiterpę Stašionys, Kálviškiai, Gėrkonys, kur jau randama vad. žalininkų ypatybių (*žodis*, bet *žādelis*). Toliausia ta pati tarmė eina į pietus, į Daugėlišio pusę.

Rimšės tarmė priklauso vad. rytų dzūkams. Literatūrinės kalbos *č, dž* čia tariami *c, dz*, pvz.: *svecias, puciu, cia; dziaugsmas, gaidzių, dziūsta*.

Šiame plote visiškai nepažįstamas literatūrinės kalbos *o* (išskyrus aukščiau minėtuosius kaimus), vietoj jo tariamas *ā* (kai kada girdėti labai neaiškus *o* atspalvis), pvz.: *kāja, nāras, žādīs, žmāgus, šakās, darā, buvā*.

Rimšės tarmėje, kaip ir visose vad. puntininkų šnektose, literatūrinės kalbos *am, an, em, en* tariami *um, un, im, in*, pvz.: *kumpas, kumpīs, tumsus; lungas, kunda, išsigundā; pimpė, timpė; linta, lingvas, linkia*.

Literatūrinės kalbos *a, ę* tariami *u, i*, pvz.: *šaku, šarku, žūsinas; kįstie, tįstie, skįstie*. Žodžio gale literatūrinės kalbos *a, e* tariami *u, i*, pvz.: *kuo? — šaku, dirvu, laibu, kāju; kur? — miški, lauki, nami*.

Ypač būdingas šiai tarmei priebalsių kietinimas. Priebalsiai *d, t, l, r, n, s, c, z* prieš *e, é, ę* tariami kietai, o patys balsiai išvirsta

¹ Tarmės pavyzdžiai užrašyti literatūrinės kalbos rašyba, stengiantis apytikriai pateikti tarmišką tarimą. Ženklas (e) rodo, kad prieš jį einas priebalsis yra kietas. Ilgieji ir pusilgieji balsiai kartais žymimi brūkšneliu viršum raidės. Kur kirčio vieta neaiški, tas žodis sukirciuojamas. Tarmės priegaidės pakeistos literatūrinės kalbos priegaidėmis.

kitais garsais, pvz.: *padada, deda, aude, girdejā; tevas, kate, teka, kra-
te; duralas, lekia, skyle; retas, pābary, turejā; sūnelī, medine, minejā;
sana, sema, pusy, pasejā; grucēs; zenonas, zirzās.*

Paminėtinos ir būdingesnės šio krašto priesagos. Pvz., žodžiai su priesaga *-onas* rodo kokią išorinę daikto ypatybę: *vyžānas* „kas apsiavęs vyžomis“, *pūkānas* „kas aplipęs pūkais“.

Žodžiai su priesaga *-ienis* žymi javų šiaudus ir daržovių lapus; *padavjau karvēm miežieniū; radau tik markvienį numestū.*

Dažna priesaga *-eliūtė*. Žodžiai su šia priesaga turi maloninę, mažybinę reikšmę, pvz.: *bābeliūtė, šukeliūtė, virveliūtė, pusaliūtė.*

Maloninę prasmę turi žodžiai ir su priesaga *-ulis, -ulė*, pvz.: *te-
vulis, Jānulis*. Šios priesagos dariniai kartais turi ir menkinamą reikš-
mę: *manā žintuliui dykam ūliātie: tai vis tavā sasiules darbai*
(matyt, čia jos būta, kad taip prastai padaryta).

Mergaičių pavardės tarmėje yra padaromos su priesaga *-yčia*:
Čyplycia, Umbrasycia, Dubakycia. Vyriškos pavardės kartais pada-
romos su priesaga *-elė, -ėlė* (iš pavardžių su galūne *-a*) ir turi menki-
namą reikšmę: *Jaurele, Dubakėle, Pakalkėle*.

Gana dari priesaga *-ynas, -yna*. Be kitų reikšmių, šios priesagos
žodžiai turi ir didinamąją bei menkinamąją reikšmę: *nu ir karvynū
nuspirkā, kad pusy metų pienā neparagauna; šitākis bernynas, ē dar-
ban neina.*

Neigiamą atspalvį turi taip pat žodžiai su priesaga *-uožėlis, -uo-
žėlė*: *auštunt bernuožėlis namā atklumpājā; regis, kad merguožėles bū-
ta*. Būdvardžiai irgi padaromi su šia priesaga, tik jau turi maloninę
reikšmę. Tokios priesagos darinių tarmėje, rodos, reta: *marguožėle,*
„margutė“, *raibuožėle* „raibutė“.

Iš veiksmažodžių priesagų paminėtina *-uitie: naktuitie, pietui-
tie, ratuitie* „gelbėti“, *svātuitie* „piršti“. Labai dažnas veiksmažodžių
priešdėlis *ras-* (slaviškos kilmės). Žodžiai su šiuo priešdėliu rodo
kokio veiksmo pabaigą: *rasdare duris; rasgydā vakari* „pragydo va-
kare“; *rasvilk* „nusivilk“.

Rimšės apylinkėse, kaip ir visame Ignalinos bei Švenčionių kraš-
te, yra išlikusių senų formų, nerandamų nei literatūrinėje kalboje,
nei kitose tarmėse. Čia, pavyzdžiui, dar yra vartojamos vienaskaitos
kilmininko ir daugiskaitos vardininko priebalsinio kamieno lytys:

žuvės, žūves „žuvies, žuvys“, ausàs, aūsas; širdès, širdes; tulžès, tūlžes; debesàs, dėbesas; sasaràs, sāsaras.

Įvairios įvardžiuotinių būdvardžių formos. Pvz., vienaskaitos naud.: *baltamsiam, baltamsiui; žaliamsiam, žaliamsiui; įnag.: baltuomsiuom, žaliuomsiuom*; daugiskaitos naud.: *baltiemsiem, žaliemsiem*. Moteriškosios giminės daugiskaitos naud. ir įnag.: *baltāmsiām* „baltosioms ir baltosiomis“.

Įvardžio vienaskaitos vardininko lytys vartojamos ir su partikulomis, pvz.: *aš, ašei, ašeinās, mės, mėsei, mėseinās; tu, tujei, tujeinās*. Partikula *-ei* dedama ir prie skaitvardžių: *du, dujei, dujeinās*. Įvardžiai *tas, tā* tarmėje dažnai vartojami su dalelyte *un*: *un tas, un tā; un tas un, un tā un*.

Savybiniai įvardžiai *maniškīs, taviškīs, saviškīs* ir kt. sakinyje atlieka daiktavardžio funkciją, pvz.: *mūsiškiui jau dunteliai dygsta; saviškių dā nepasilgai; taviškė (žmona) labai smagi*.

Paminėtini skaitvardžiai nuo 11 iki 19 be *i*: *vienuolka, dvyłka... devyniolka* (*l* tariamas minkštai). Kelintinių skaitvardžių yra išlikę senųjų vedinių: *vienuolikīs, dvylikīs, devyniālikīs*. Taip pat dažna forma *untaras*.

Įdomus tarmės veiksmažodžių būtasis kartinis laikas. Kai kurių veiksmažodžių vienaskaitos 1, 2 ir 3 asmens formos gali būti ir ilgesnės, ir trumpesnės: *giedājau, giedáu; giedājai, giedái; giedājā giedā; dejau, deu; dejai, dei, dejā, de; važiá* „važiavo“, *važiām* (tik dgs. 1 ir 3 asmuo).

Tariamiosios nuosakos asmenų formos yra vartojamos ir su *-be*: *neščia, neščiaibe; neštum, nēštumbe; neštū, neštūbe*.

Čia randamos ir dvejetainės liepiamosios nuosakos formos, pvz., *braidyk ir braidai, rašyk ir rāškai; girdėk ir girdy; gulkis ir gulies; kušk ir kunt; simk ir sam* (*brantā per pievų; duo i man; patūrita maišų; apsiaūn šiltai; put, kad karšta*).

Paminėtini ir retesni prieveiksminiai: *kade nesužinātube* „kad nors nesužinotų“, *nesviltām* („netikėtai“) *svectiai atgurejā; tynālia* „tenai“; *cianālia* „čia“; *vienaiipās* „vienaip“; *visaiipās* „visaip“.

Yra prielinksnių, turinčių kitokias reikšmes, negu literatūrinėje kalboje, arba vartojamų su kitais linksniais: *pā susrinkimui dā šākām; purvynā paluk* („iki“) *kelių; paluk* („anot“) *jā, nešita raikė daryt: pē* („apie“) *jį uturam: atajā pē* („apie“) *dešimtu; vaikščija*

pė („po“) *ačlaimų*; *visų gyvenimų pravažinėją pė miestais* („po miestus“).

Yra ir įdomių jungtukų: *nedarysi pats, tai ė* („nors“) *kitam pasakyk*; *sakā, ką* („kad“) *sūnaus laukias*; *ne* („o“) *bāba ir lūkniāja* („lūkuriuoja“); *ne aš i nesužināju*.

Literatūrinė kalba daugiausia įtakos yra padariusi šio krašto tarmės leksikai. Fonetika ir morfologija pakeičiamos sunkiau pasiduoda. Pavyzdžiui, jaunimas, stengdamasis vietoj ilgojo tarmės *a* sakyti *o*, dažnai ištaria dvibalsį – *uo*: *bruolis, juoja*. Jaunoji karta stengiasi jau ir priebalsių nekietinti.

Būdingesni tarmės žodžiai bei jų reikšmės

ALOYZAS VIDUGIRIS

Kiekvienas Lietuvos kampelis vienas nuo kito skiriasi įvairiausiomis kalbos ypatybėmis. Nemaža tų skirtumų turi žodžiai bei jų reikšmės, t. y. leksika. Tiesa, leksika yra viena iš labiausiai kintančių visos kalbos sistemos sričių. Ypač didelį poveikį tarminei leksikai daro literatūrinė kalba. Todėl dabar sunku rasti ir Rimšės bei Gaidės apylinkėse tokių tarmės atstovų, kurie nevartotų iš literatūrinės kalbos atėjusių žodžių: *dainuoti, dirbti, kaimas, laikraštis, šautuvas, valanda, vestuvės* ir kt. Itakos turi ir kaimyninės tarmės. Pvz., rytų aukštaičių tarminiai žodžiai *gryčia, gurbas* „tvartas“, *klojimas, klaimas* kai kurių Rimšės, Ignalinos, Švenčionių ir kitų apylinkių žmonių neretai yra laikomi „gramatiškais“ žodžiais ir dėl to, kalbant su kitos tarmės atstovais ar inteligentais, vartojami vietoje savų tarmės žodžių *pirkia, tvartas, kluonas*. Todėl, norint nustatyti senąjį tradicinės tarmės leksikos sluoksnį, reikia būti labai atsargiam. Be abejo, apžvelgti visą senąją tarmės leksiką ir jos raidą mažame straipsnelyje yra neįmanoma. Todėl čia pateikiami daugiausia patys būdingieji tarmės žodžiai, užrašyti ekspedicijos metu.¹ Kadangi žodžių, kurie būtų vartojami tik vienoje kurioje nors apylinkėje, pasitaiko labai maža, todėl kartu apžvelgiami ir plačiau, daugiausia rytiniame, ypač šiaurės rytiniame Lietuvos kampe vartojami žodžiai.

Pirmiausia minėtini Rimšės ir Gaidės apylinkių žodžiai, kurie tiek savo forma, tiek ir reikšme yra žinomi (vieni siauriau, kiti plačiau) daugiausia rytinėje Lietuvos TSR dalyje², pvz.:

¹ Šį darbą skaičiusiam ir nurodžiusiam nepastebėtus minėtų apylinkių dialektizmus filol. m. kand. K. Pakalkai labai ačiū.

² Visų čia dedamų žodžių paplitimas yra patikrintas didžiojo Lietuvių kalbos žodyno ir Lietuvių kalbos tarmių atlaso kartotekose, esančiose Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institute.

atmalùs „slidus, glitus, šlapias“: *atmalùs kēlias*; *po lietaùs atmalù važiùot*³;

*ažačiòs*⁴ „nuošaliai“: *ānys ti ažačiòs gyvėna*;

basiautė „basnirčia, basaminčia“: *basiauti àpsiavė*;

bizdėlė „gylis, dvilinkė, bimbaldas“: *bizdėlės árklus apstójo*;

būrzas „lašinių ar mėsos gabalas“: *lašinių būrzų atānešė*.

Šis žodis niekur kitur nėra užfiksuotas. Galimas daiktas, jog tai yra žodžio *brūzas* (užrašyta apie Daugėliški) forma su perstatytais garsais (metatezė);

klūsinti „klausinėti“: *visų diėnų ānas mani klūsino*;

kuokinė „vakaruškos, gūžynė“: *kuokinėn aisma*; *kuokinė didelė būvo*; plg. *kuokinėti* „dalyvauti kuokinėje“: *kuokinēt aina i meřgos, i bernaĩ*;

lóbas „slėnys, dauba, loma“: *lóbi žolė geriaũ áuga*;

magūlis „maisto produktai kelionei, užkandžiai dovanai, paviržis“: *nėšas magūlio terbõj*;

mýgti „spausti“: *uñkštūs čebātai kójas mýga*; *senýstė mýga*;

minótiš „eiti imtynių, galinėtiš“: *aĩnam minóties*; *bernaĩ susiminójo*;

nėmunė „kelmutė“: *nėmunių vaikaĩ pririñko, tai da i dabař tūrim*;

niūkti „kalbėti, šnekėti (dažniau ūturti)“: *jaunĩ kitėp niūkia*; *pabūitė da, pasniūksma*; plg. *niūksmas* „kalba, šneka“: *klaūso durnų bóbu niūksmo*;

pavėnis „pavėsis, paunksmė“: *aĩnam pavėnin, nebūs tep káršta*;

pė || piė „apie“: *maž girdėjot pie jū* (apie ją);

pleikė „plika vieta, lopas, dėmė“: *pleikėm pasėta*; *galvõj pleikė*;

plėišė „nedora mergina, kekšė“: *kõ tu in tokiàs plėišes váikštai*; *nu paláuk, tu plėišė*;

pumpurynas „puriena“: *jau senaĩ pėrzydė pumpurynaĩ*; *pumpurynas bālose žýdi*;

raugiėnė „raugintas ruginių miltų padažas“: *raugiėnės pazdāro, suválgo tų raugiėnĩ i gūli*; *raugiėnĩ gavėnioj darýdavo*;

³ Tarmiški pavyzdžiai rašomi literatūrinės kalbos rašmenimis. Ilgasis tarmės balsis *a* su nežymiu o atspalviu rašomas ženkle *o*; taip pat vienodal rašomi *i, y, ie, é* (pastarasis tariamas kaip *e* su *é* atspalviu), kurie tarmėje gali būti tiek priešakinės eilės, tiek ir (pvz., po sukietėjusių priebalsių *b, d, l, m, n, p, s, t, v*) suužpakalėję vidurinės eilės garsai.

⁴ Dėl žodžio *ažačià* plačiau žr. autoriaus str. leidinyje — Dieveniškės, Vilnius, 1968, p. 193–194.

ridyti „erzinti“: *neridai šunio; vaikai rido šunį;*
ruliai „mutinys, duonienė“: *būdavo rulių priválgom;*
salà „kaimas, sodžius“ (dažniau *ūlyčia*): *seniaū mūs salà buvo mažėsnė;*

sinkus „smulkus“: *sinkus cūkrus; sūmalė sinkiau miltų;*
skaudrūs „staigus, stiprus, smarkus“: *skaudrūs lietūs labai; plg. skaūdriai „smarkiai“: skaūdriai lėja;*

žūti greta *žuveliáuti* „žvejoti, žuvauti“: *žūsta ažerì; žuvo visų náktį; žuveliávo perdiēn.*

Atskira grupe reikia minėti plačiai žinomus literatūrinės kalbos žodžius, turinčius šiame kampe kitokią, dažniausiai siauresnę specializuotą reikšmę. Pasakytina, jog daugelis tų žodžių yra daugiareikšmiai, tačiau čia yra išskiriama tik viena, šiam lietuvių kalbos tarmių kampui būdingiausia reikšmė, pvz.:

gyls „sparva, varmas“: *gyliá labai púola kárves;*
glámžyti „skalbti, trinti“: *rūbūs glúmžom nekócioj; išglúmžiau rūbūs;*

kiēmas „vaišės, viešnagė, svečiai“: *ot gēras kiēmas buvo; važiuo ja iš kiēmo giedódami; būvom kiemì, daūg sveciū būvo; aš-prášė kiemañ; plg. kieminėti „svečiuotis, viešėti“: geraí kieminėjom; ainù paskieminėsiu;*

klibėti „judėti, krutėti“: *ė kátino uodegà vis kliba; neklibėk, duok siūt;*

kliudyti „liesti“; *nebijók, niėkas tavīs nekliudis; kàzgi taū kliudis; nu, pakliūdai, pakliūd tik;*

krutėti „dirbti žemę (dažniausiai)“: *válgyt j̄r kám, ė krutēt nēr kám; krutamōs žēmės nedaūg buvó; pinigū asikrutė; plg. krūtnià „darbas“: dabař patì krūtnià; daūg krūtnios tūrim;*

lākštas „laiškas“: *siuñcia i siuñcia, rāšo i rāšo lakštūs;*

laūkas „plikas, praplikęs“: *laūkas māno va diėdas;*

mitulys „pajaunys, pabrolys“: *giedódamo pie mitulį (per vestuves); naudà „javai, grūdai“: didziáusia naudà išáugo; daūg naudōs prikūlė;*

pār || *per* „pas“: *pār (per) tėvų buvaū;*

pelėpė „stogas“: *tai kuř tųjeinos: ai po pelėpi aisi, ai pėčiun liši; naujà pelėpė, nepėrlis;*

ramūs „linksmas, nuotaikingas, jaukus, smagus“: *ramūs žmōgus;*

ramūs nāmas; sulāukē sāvo vaikū, tai jau jiem bāisei ramū dabař;

trāšos „mēšlas, gyvulių išmatos su šiaudais“: trušàs iš tvárto vėža; plg. tręšti „tuštintis“: kárvė pritišia, tai bāsas šitósna trušósna pašiltie (isistoji).

Atskiri literatūrinės kalbos arba kitų tarmių žodžiai, turintys siauresnę reikšmę, šiaurės rytų Lietuvos kampe kartais turi ir platesnę reikšmę, pvz.:

dūduoti „griežti, groti“: vienas in armōnikos dūduoja, è kitì šóka; mėžti „valyti“: žiēmų mėži i mėži tuos takūs; pramėžti sniegų ūlióti „vaikščioti“: kai galėu, tai vis in dárbo ūliáu; kárvės vienos ūliója;

veřšis „bet koks suaugęs veislinis arba kastruotas jautis“: kárvį in (pas) veřšį nuvārė; da tėvas veřšiais ārė.

Tačiau tokių išplėstos reikšmės žodžių tarmėje yra gerokai mažiau, negu susiaurintos reikšmės žodžių. Ypač dažnai šie susiaurintos reikšmės žodžiai tarmėje yra sudaryti su tam tikrais priešdėliais ar priesagomis, plg.:

iš-darýti „valyti, mėsinėti, trypti“: išdārė vištýtį, išvirė; žárna išdarýk; kárvė burokūs išdārė;

su-si-darýti „susitaisyti, susiderinti, susitaupyti“: visi tokiē susidārė; tūrim kiek pinigų susidārį;

iš-gaišti „prapulti, pradingti“: kiřvis išgaišo;

iš-gaišėnti „pamesti, prapuldyti“: aĩdamas pinigūs išgaišėno; at-si-kliúti „atsidurti, patekti“: prėjo net atsikliúti toli; kažno kuř atsikliúvo;

pri-si-mėsti „apsimesti“: prisimetė i gūli būktai negývas;

nu-(si)-stabdýti „su-si-stabdyti“: ānas nustābdė mani; arkliā nusistābdė;

ap-šókti „apgyžti, aprūgti“: apšókįs pienas;

vėderėlis „skrandis“: vedarėlis sópa, negaliū geraĩ válgýt;

až-výsti „pamatyti“: ašvýdau nuo tólo namūs.

Tiesa, įvairiais priešdėliais ir priesagomis žodžių reikšmė panašiai yra specializuojama ir kitose lietuvių kalbos tarmėse, tačiau rytų dzūkų ir šiaurinių rytų aukštaičių kampas išsiskiria kitokia tos pačios reikšmės žodžių daryba: šaknimis, priešdėliais, priesagomis. Todėl tie įvairūs žodžiai, sudaryti su kitokiomis šaknimis,

priešdėliais ar priesagomis, gali būti lygiai taip pat apžvelgiami ir tarmės morfologijos skyriuje. Pavyzdžiui galima pateikti keletą vardazodžių su būdingais šiam kraštui priešdėliais ar priesagomis:

apýkálnis „vieta apie kalną“: *nugānė šitų apýkálnį*; *apýkelė* „vieta apie kelią, pakelė“: *apýkelėse daūg kaččmų būvo*; *apýstalė* „vieta apie stalą“: *visi susėzdavo apýstalėn* ir kt.;

ažùstalė „užstalė“: *sėdi ažùstalėj*; *ažùvėja* „užuovėja“: *aikim ažùvėjon*;

kadáisinis „senoviškas“: *tai da kadáisiniais pinigais piško*; *kéltava* „galvijas“: *tuōj kéltavas vārom laukañ*, plg. *kéltaviniai burōkai*;

keliūtė „kelelis, keliūkštis“: *ti būs keliūtė po tišei* (dešinei);

riebulys, riebuliā „riebalai“: *ānos labai riebulį griedavo*;

senýba „senovė“: *tai sanýbos giesmė*; *po sanýbai tep niūkiam*.

Būdinga, kad mažybinės maloninės reikšmės neturi su tos reikšmės priesagomis sudaryti žodžiai:

blākutė || *blakutė* „blakė“: *apstó blākutės*;

lydekaitis „lydeka“: *daūg lydekaičių tadūt išgáudė*;

pirkátė „kamara, sandėlys“: *pirkátėj būvo búlbos i sušālo*;

rāgutės „rogės“: *žiēmų rāgutēm visi važinėja*.

Kai kurie tarmės žodžiai skiriasi savo fonetiniu pavidalu, pvz.: *aitivaras* „aitvaras“: *gal táu ti áitivaras nēša*; *aitivaras, ne mergà*;

kataràs „katras, kuris“: *jau katarì mėtai, kap sergù*;

kriūtìnė „krūtinė“: *mañ stvėrė uždegimas kriūtìnės*;

vālagas „valgis, maistas“: *bóbos vālagus ruōšia*; *vālagas būvo blógas*;

žalktýs (apie Adučiškį, Linkmenis sakoma *žalektýs* || *želektýs*) „žalrys“: *žalktýs ānas kap gyvātė, tiktaīnos kų nekúnda*.

Baigiant reikia pasakyti, kad šiame straipsnelyje minėtieji žodžiai sakytomis reikšmėmis nėra visi vienodai plačiai paplitę. Turimais duomenimis siauriausiai, daugiausia šiaurrytinėje rytų dzūkų tarmės dalyje žinomi žodžiai ar jų reikšmės: *basiautė, búrzas, klūsinti, lydekaitis, palėpė, plėišė, pumpurýnas, vālagas*. Daugelis kitų minėtų žodžių yra vartojami ne vien tik rytų dzūkų tarmės plote (Tuřmantas – Sālakas – Kirdeikiai – Labanóras – Jōniškis – Nemenčinė – Dievėniškės), bet plačiau ar siauriau yra žinomi ir gretimose rytų aukštai-

čių apylinkėse ar net vakarų dzūkų rytiniais paribiais. Galima būtų nurodyti ir dar plačiau rytų Lietuvos tarmėse vartojamus žodžius ar jų reikšmes, kurių daugumas yra žinomi kaip literatūrinės kalbos sinonimai, pvz.: *atšlaimas* „kiemas“, *giřdas* greta *giřdalas* „gandas“, *gisti* „gesti“, *grýnas* „plikas, nuogas“, *láidyti* „melžti“, *pautiėnė* „kiaušinienė“, *tiesė* „dešinė“, *žābalas* „aklas“ ir kt.

Čia išskelti būdingesni Rimšės – Gaidės apylinkių žodžiai ar kitokios jų reikšmės, nors ir neduoda pilno tarmės leksikos vaizdo, tačiau leidžia pajusti jos turtingumą ir savitumą.

Frazeologizmai

JANINA LIPSKIENĖ

Pastovių vaizdingų žodžių junginių Gaidės ir Rimšės apylinkėse užrašyta nemažai. Pasakotojas ypač gausiai jų beria, kai laisvai pasakoja apie savo ne rožėmis klotą praeitį: *prastai gyvenau*, *āšarose iř āšarose paskiñdus buvaũ*¹, prasme „daug verkiau“; *nēr ko ūtura* (kalba), *kiek ař vařgo pērnešus*, prasme „daug vargus“; *po karui vienà vieniāusia likau*, prasme „visai viena“. Tai ne iš vienų lūpų užrašyti frazeologizmai, kurie atspindi socialines praeities sąlygas ir dvasinius žmogaus pergyvenimus.

Ne vienas vyresnės kartos atstovas, prisimindamas reikšmingesnę kasdienybės įvykį arba konstatuodamas įprastą veiksmą, taip pat apraizgo jį vaizdingu žodžių rezginiu, pvz.: *ė žmonių—debesis dėbesiu* „labai daug, labai gausiai“ *tađu buvo; padābai, tėvas jau āšerius tūso* „miega“.

Gal būt, todėl, kad ekspedicijos metu daugiausia kalbėta su vyresnės kartos atstovais, gausiausia užrašyta frazeologizmų-sinonimų, reiškiančių senatvę arba ne už kalnų esančią mirtį, pvz.: *mēs, vaike, nē viršūñ, alı apaciōñ ainam* „senstam“; *ař jau ainū kitañ daiktañ* „rengiuos mirti“ ir t. t. Pasitaiko šios prasmės pastovių žodžių junginių, turinčių stiprų sąmojo atspalvį, pvz.: *anas jau grait kōjom ařvirbiñs* „mirs“ ir t. t.

Gaidės ir Rimšės apylinkėse pasitaikančių frazeologizmų pagrindiniai komponentai dažnai yra žodžiai, reiškiantys žmogaus kūno organus — akys, galva, kojos, liežuvis, širdis ir t. t. Sudarydami pastovius žodžių junginius, jie vaizdingai apibūdina įvairius psichinius žmogaus pergyvenimus bei įvairias sielos būsenas, pvz.: *akis iřkrimsti* „užgraužti ką“; *galvōñ įkaukti* „į galvą įkalti“; *kōjas āštrinti* „ruošti kam“; *liežiuvius vedziōti* „apkalbėti“, *širdį sopėti* „jaudintis“. Su šiais komponentais sudaryti frazeologizmų variantai

¹ Kirčiuojami tik sakinyje esantys patys frazeologizmai. Pavyzdžių fonetinės tarmybės išlaikytos tokiu pat principu, kaip ir leksikos skyrelyje.

turi bendrą semantinį pagrindą ne tik su kitų mūsų respublikos vietų frazeologizmais, bet taip pat turi atitikmenų ir kitose tautose.

Atskirai minėtini palyginamojo pobūdžio frazeologizmai. Sakysime, pažiūrų pakeitimas lyginama su rankovės išvertimu, pvz.: *ažejo vokieciai, visi kàp rankóvės išviřto*; staigiai išgirsta nelaukta žinia lyginama su nukritimu nuo stogo, pvz.: *kàp nuð palépės (=stogo) nukrĩto to žinia*; kieno nors sunaikinimas lyginamas su utelės sutrynimu, pvz.: *anys gali mani kàp ìntèlį sutrĩnti* ir t. t. Šie komparatyviniai junginiai dažniausiai prasideda palyginamąja dalelyte *kap*. Tačiau būna atvejų, kai palyginimu einantys žodžių junginiai gretinami prie frazeologizuojamojo žodžio be palyginamojo žodelio, pvz.: *tėvas slobas – graĩtai raĩks žvākė dègt; jau sena momà – jòs iř výže nevėš*. Abiejuose pavyzdžiuose vaizdingai nusakoma silpnumo bei senumo ypatybės.

Kartais palyginimą sudaro pastovūs žodžių junginiai, prasi-dedantys jungiamąja dalelyte *nor*, atitinkančia kitose tarmėse žodelį *nors*, pvz.: žmogaus gerumą charakterizuoja pasakymas: *geras žmògus nòr iñ rònu dèd (=dék)*; bet kaip atliekamą veiksmą žymi posakis: *vėš (=vežk) mani nòr uñ šlúotos*.

Pasitaiko atvejų, kai palyginimas prasideda slavišku žodžiu *možna* „galima“, pvz.: nešvarumo ypatybę hiperboliškai nusako pasakymas: *kokia to jų pirkeliútė – mòžna búlbos sėt*; sunkų nemalonų orą sustiprintai žymi žodžių junginys: *kokis smāradas – mòžna nòsis nusisùkt*.

Kaip ir kitose respublikos vietose, esančiose arti Baltarusijos sienos, taip ir šiose apylinkėse pasitaiko vienas kitas frazeologizmas, sudarytas su slaviškais žodžiais, pvz.: *krikui řas(i)kèlti* „kilti triukšmui“; *šėřtį pastatýti* „supykti“ ir t. t.

Prie būdingesniųjų Gaidės ir Rimšės frazeologizmų, gal būt, priskirtini šie: *akis aptįsti* „apgauti ką“; *juokùs vedzióti* „juokauti“; *kiškį invýti* „suvilioti merginą“ ir t. t.

Frazeologizmai pateikiami alfabetine tvarka.

ākys langè iř langè „labai laukia ko; žiūri ir žiūri“: *Moma laukia i laukia – ākys vis lungl i lungl*.

ākys prařvito „pasveiko; geriau pasidarė“: *Nuo tų žolelių – tėvui ākys prařvito*.

ākys témsta „gerai nebemato“: *Man jau ākys tímsta, pasenau*.

akis aptęsti „akis apdumti; apgauti ką“: *Ragi, anas jų pajėmė, gal ana akis jam apitįsė ar ką?*

akis iškriūsti „smarkiai pulti, bartis“: *Man ana ką akių neiškriūto, kap pamatė.*

akįsna smeřtis leńda „mirtis artinasi“: *Man jau smeřtis (= mirtis). lińda akįsna, nežinau, kap bus.*

ākmenis sváidyti „pykti, kerštauti“: *In kitus ākmenis sváido, ė pats tokis! Ākmenis sváido visi, kataras gali.*

Alijōšius (sū rātais peř akmením) važiuoja (važinėja) „perkūnija griaudžia“: Graudžia – Alijōšius sū rātais peř akmením važiuoja. Ratai blizguo (=blizguoja) – Alijōšius važinėja.

āšaros eina „labai verkia“: *Kap tik pasakau, tai tep i aina āšaros. aūsys drėba „bijo“: Nieko nesako, ali aūsys drėba.*

baisūs dáiktas „labai daug“: *Kiek buvo žmonių – baisūs dáiktas. balsą pakėlti „pradėti bartis“: Raiks ir man pekėlt balsų – nieko nebus.*

beržinės kōšės išvirti (privirti) „rykščių duoti“: Beržinės kōšės išvirsiu, kad nieko nenorit. Palauk, privirsiu beržinės košėlės. [suvárginta] bė vieno gālo „labai smarkiai suvarginta“: Ta karvė tiek buvo suvarginta – bė vieno gālo.

bė žōdžio būti „be sąmonės būti; merdėti“: *Kadu vyras parėjo, ana jau bė žōdžio būvo – dūjei sūnai buvo namuos.*

burnų neturi „valgytojų nėra“: *Gerai gyvenam – tik burnų neturim.*

cviko dúoti „bartis“: Ė dúoda cviko tėvas, ka(d) vaikai neklauso. dýkas vėjas ažùpūtė „apšmeižė, apskundė“: Suvis nekaltas žmogus buvo, ali dýkas vėjas ažùpūtė, i pajėmė.

dienà dienōn „visą laiką; kiekvieną dieną“: *Dienà dienōn dirbau i gavau dvyłka rublių.*

[knýgos] – dúona iř arbatà „viskas; visas turtas, visas džiaugsmas“: *Man knýgos – dúona iř arbatà.*

eik anà (ānys) skrādžiai „tegul jį galas“: *Aik anà skrādžiai – aš nenoriu! Aik ānys skrādžiai, kap gailūs (=kartūs).*

gālą darýtis „nusižudyti“: *Neturiu kur gyvint – misliau gālių darýties.*

gālas galań „viską“: *Ta bobutė seniausia, gālas galań žino.*

galū galè „pagaliau“: Galū gali aš su žemi suspažinįs: ana mani šaukias, aš – jų.

gálvą stvėrti „pradėti skaudėti galvą; apsirgti“; Kap įsigundau, tadu man gálvų stvėrė kvaraba (=liga).

gálvą turėti „gabiam, sumaniam būti“: Leninas turė (=turėjo) gálvų.

galvõn įkaũkti „įkalti į galvą“: Kų man jau įkaũkiat galvõn, tu ata-menu.

galvõn iñti (paiñti, pasiñti) „įsiminti“: Aš gerai žodžius jimù galvõn. Anas galvõn nèima i negali. Kų tik galvõn pajimsi, ir sukas. Kap pasijėmė galvõn – anas ir anas [=galvoja ir galvoja apie jį].

galvõn nedaėiti „neateiti į galvą; neprisiminti“: Nedaaina galvõn, kap šaukias (=vadinasi).

gývas bādas „žarna žarną ryja“: Ašei noriu valgyt – gývas bādas, è nieko nèr, nei duonos, nei nieko.

gyvù dievù „vos vos“: Tadu tik gyvù dievù parėjau.

[šėimýna] – glėbýs vaikų „daug vaikų“: Didelė šėimyna – glėbýs vaikų buvo, vienas až kitų mažesniai.

butėlin sulįsti „susipykti“: Dabái (=žiūrėk) jau ir anys butėlin sulįdo.

[Gaidė] – iñ tris nepaiñsi „daugiau negu trys kilometrai“: Ar toli Gaidė? Iñ tris [kilometrus] nepaimsi.

ilgablauždis atvažiāvo „gandrui parskristi“: Jau, ragi, ilgablauždis atvažiāvo.

iñ Ambrahāmą nuvažiūoti, (važiūoti) „mirti“: Jau nèr, iñ Ambrahāmų nuvažiāvo anas. Grait visi iñ Ambrahāmų važiūosma.

iñ kapùs važiūoti „mirti“: Tėvas, ragėsi, grait iñ kapùs važiūoš. iñ pómetės „atmintinai“: Iñ pómetės mokus vaikai – dvijei dukte rys mokyklon aina.

iñ srovės užėiti „užsigeisti ko“: Nežinau kas iñ srovės jam užė (= užėjo).

[miestėlis] – iř rankà dasieksi „visai netoli“: Miestėlis netoli – iř runkù dasieksi.

júodas brándulas „eilinis karys“: Aš buvaũ tik júodas brándulas. juokų dárbas „niekai“: Cia ne juokų dárbas, raikia gerai niũkt (=kalbėti) – kadaisiniai žmonys moka.

juokùs darýti (vedžióti) „juokauti“: Anas tik juokùs dāro – juoklyvas labai. Būdavo kuokinèn (=vakaruškon) suveinam, tai juokùs vedziójam.

juókas ima „norisi juoktis“: Man (=mane) tik juókas jima. juokaís paĩpti „juoku trũkti“: Možna (=galima) juokaís puĩpt, ka(d) diedas ku pasakis.

kadà-ne-kadà „kartais, retkarčiais“: Kadù-ne-kadù nuainu Bieniũnuosnan.

kaĩp akmuó (v)andeniñ „tuojau dingau“: Kap nuvejau – kàp akmuó (v)andeniñ [=tuojau į karuomenę paėmė].

kaĩp baravỹkai seni krỹpsta „silpsta, miršta“: Mes jau kàp baravỹkai seni krỹpstam, seni jau.

[kalbà] – *kaĩp kruópos sù kopũstais sumaišýta „labai neaiški, labai sumaišyta“: Nesuprasi cia, ta kalbà – tep kàp kruópos sù kopũstais sumaišýta: ruska ir lietuviška.*

[rankà] – *kaĩp kuolù stóvi „nejudri“: Skauda runka jau metai, kap kađu kàp kuolù stóvi.*

kaĩp maišù apráukti „aptemti“: Kàp maišù koku apráukė – gal lis.

kaĩp paĩ mómą „labai gerai“: Vaikeliai, kàp paĩ (=pas) mómų pavalgaita (=pavalgykite), rasta in stalo.

kaĩp peĩ sviestų eĩna „labai gerai sekasi“: Kàp peĩ sviestų aĩna mano vaikam.

kaĩp pėĩnyčia susiraũkes „nepatenkintas“: Tėvas kàp pėĩnyčia susraũkis, neũtura (=nekalba).

kaĩp piĩštą viena palikti „visiškai viena palikti“: Kàp piĩštų vienu vyras paliko – dujei vaikus ažauginu.

kaĩp puzỹrius váikščiojo „labai stora buvo“: Ana kàp puzỹrius váikščiojo.

kaĩp rankà atimti „labai greitai pasveikti“: Metus sirgau, gulėjau, gėriau vaistus – nieko, é gi nuo žolynų kàp runkù atājėmė.

kaĩp rójuj gyvėnti „labai gerai gyventi“: Dabar žmonys kàp rójuj gyvėna, kitep kap senjau.

[výras] – *kaĩp reĩkia „labai puikus“: Buvo iš manis výras kàp raĩkia – ašeĩ kairyp pasukaũ.*

[sũnùs] – *kaĩp šuvà peĩ girnam lekiója „labai nepastovus“. Tas sũnùs kàp šuvà peĩ girnam i lakió (=lekiója).*

*kaip ugnia „labai greitai“: Kàp ugniù mesei (=mes) nuvažiavom
Gaidèn tàdu, nuvestube i jus.*

*kaip àž pečiū ažsidėti „labai greitai suvalgyti“: Anas kàp àž pečiū
bliūdų buzos ažsidėjo.*

*kaip várnai karksėti „kaip visi kalbėti“: Papuoliau terpu varnų
i turiu karksēt kàp várna [=ištekejau už lietuvių ir turiu kalbėti
lietuviškai].*

*kaktà duris atadarýti „bet ką padaryti“: Anas kaktù duris atadaris,
ali viskų padaris.*

*kaltūnà nuõ galvõs ráuti „varginti; skriausti ką“: Vyro tėvai jėmė
man kaltūnų nuõ galvõs ráut – vis negerai i negerai.*

*keliõnę baigti „prie mirties artintis“: Kų gi – ir mes jau keliõnį
baigiam abu.*

*kìškį invýti „suvilioti merginą“: È gi šitas bernas kìškį invijo duk-
terei.*

kójas àštrinti „ruošti karui“: Vokietija jau kójas àštrina.

*kruopžlę paiñti „truputį išgerti“: Pàjėmė kruopžlį žmonys – ir girti.
kùlką nulieti „sumeluoti“: Tai jau anas vėl kùlkų nuliejo.*

[gyvenimėlis] – *kumellė tik gyvą „labai prastas“: Žmonių gyve-
mėlis (=gyvenimėlis) – kumellė tik gyvą.*

kùprą kasýti „mušti“: Ašei jam kùprų kasýt émjau.

liežiūvis kliūna „prastai kalba“: Ūtura (=kalba), ir liežiūvis kliūna.

liežiūvis nè teip sùkasi „prastai kalba“; Tėvui nè tèp liežiūvis sùkas.

*liežiūvį mýgti (sùkti) „stengtis gudriau kalbėti“: Kitas kitep liežiū-
vį mýga. Sùka liežiūvį visi, kap kas moka, kap gali.*

*liežiūvį primýgus málti „labai daug kalbėti, plepėti“: Ana liežiūvį
primýgus māla, nieko nebijo.*

*liežiūviù lóti „pataikauti, įsiteikti“: Ana ir labai moka liežiūvį
lót, tik dirbt nenori.*

*liežiūviù málti iř málti „daug kalbėti“: Liežiūvį māla iř māla anas
per dienas.*

*liežiūviùs vedzióti „apkalbėti“: Bobos tik liežiūvįs vedzió, raikia –
neraikia.*

lóban eiti „senti“: Kų tu, aš jau ainù lóban, klibu, tai bet klibu.

*lopetĩnskas atvažiuõs „teks mirti“: Lopetĩnskas atvažiuõs, tik ne-
žinau kada.*

medinis švógerius „molio motiejus“: *Nieko ana nepadaris – šitokia medinis švógerius.*

mėsõn varýti „penėti“: *Tų kiaulį mėsõn varýsma.*

nė vélnio „visai, visiškai nieko“: *Anas kalbèt nė vélnio nežino.*

nósį kišti „lįsti kur nereikia“: *Niaugi (=taigi) aš tėvui sakau – neraikia kištie nósį.*

nuõ rýto lig vākarei „visą dieną“: *Aš galiu trauktie (=gerti) nuõ rýto lig vākarei.*

nuėjo káušo iř ažáušo (sakoma, kai kas, trumpam išėjęs, ilgai negrižta).

óžius lųpti „vemti“: *Aš pradėjau óžius lųpt.*

pačiaĩ gerumè „gerokai įsigėręs“: *Ašei jau pačiaĩ gerumì buvau. paskutinis gerumas „labai prastai“: Kų tį gerai – paskutinis gerumas.*

peř gérklę tráukti „gerti“: *Viskų pralakè, myli (=mėgsta) gerai peř gérklį tráuktie.*

[arklųs] – *priè botāgui* „rambus, nepaklusnus“: *Tas arklųs – priè botāgui, strošnai (=labai) natūrlyvas.*

rañkos nesikelia „nepajėgiu, nepaslenku“: *Nieko negaliu – nesikelia ruñkos dirbt.*

rykščiũ dúoti „mušti“: *Tėvas kasdien vaikui rykščiũ dúoda.*

ruõšias kaip Zabläckas muilo (sakoma, kai kas ilgai neišsiruošia eiti kur): *Ruõšias ruõšias, kàp Zabläckas muilo.*

ruõšias kaip notrėsan šikti (sakoma, kai kas ilgai neišsiruošia eiti kur): *Ruõšiēs tai kàp notrėsan šikt.*

sàvo darýti „nepaisyti kitų nuomonės“: *Vokieciai sàvo dāro, è mēs kų padarýsma.*

skūrų išdirbti (nulųpti) „primušti“: *Tėvas būt skūrų išdirbįs gerai. Aš tau galiu skūrų nulųpt.*

staciaĩ vėju „labai greitai“: *Anas staciaĩ vėju važiuodavo.*

sù cėbrù peř ùpę suñku pėrvažiuoti (sakoma, kai kas užsigėdžia ko, ne pagal savo jėgas).

suláuksi iš mārių pagādos (sakoma, kai netikima kieno nors pažadais).

sunkì dúona „vargingas gyvenimas“: *Man labai sunkì dúona bùvo.*

[langai] – *sù rāgutēm mōžna važiuoti* „labai apšalę“: *Mūsų lungā žiemų sù rāgutēm mōžna (=galima) važiúot.*

sù tarbõm váikšçioti „elgetauti, blogai gyventi“: *Žmonys prie linkų sù tarbõm váikšçiojo.*

sù vištom gulti „labai anksti eiti miegoti, gulti“: *Tau tik sutemo, sù vištom ir aini gult.*

šeřstį pastatyti „pykti“: *Anys buvo vienas kitam šeřstį pastãti.*

širdį sopėti „jaudintis, rūpintis“: *Man dėl vaiko širdį sópa.*

širdis ažùvirè „užpyko“: *Momai tik ažùvirè širdis, kap ana pasakè.*

šùkim bùkim bùti „menko proto; nevykusiam bùti“: *Šùkim bùkim nebuvaui ir gerai gyvenau.*

šùniui (aňt uodegõs) ataduoti (šuvà nusinešè) „niekais nueiti, nuėjo“: *Moma viskų šùniui aň uodegõs atãdavè. Ir tau nusnèš viskų šuvà, padabosi.*

úkanotos dienos „senatvè“: *Jūs, vaike, medeliai maži, è mūsų jau vúkanotos dienos.*

uodaĩ grùcę grúda „maišytis būriais aukštyn žemyn; pipirus grùsti“: *Regi, uodai grùcį grúda, bus pagada.*

vãkaras ateina „senatvè artinasi“: *Kų padarysi – ataina jau vãkaras. vakarykšçios dienõs ieškóti (sakoma, kai kas praėjo be tikslo):*

Tai ko, gal jieškai vakarykšçios dienõs.

veřkia kaip lietùs lýja „labai verkia“: *Moma veřkia kàp lietùs lýja.*

viltį turėti „tikėtis“: *Anys turi viltį, kų bus linkai.*

visą vèlnià pèreiti „visur bùti“: *Pèrėjau visų vèlnių.*

žarnà žárną válgo (sakoma, kai norima labai valgyti): *Man žarnà žárnų válgo.*

žėmos àkys „trumparegis“: *Tėvo žėmos àkys.*

žýdas atvažiãvo „susigèdo“: *Ragi, pas momų žýdas atvažió (atvažiavo).*

žýdai leňda „miegas ima“: *È jau in mani žýdai liňda.*

žaňgsniais nueiti taň pasáulin „iš lèto mirti, savo mirtim“: *Nebèkim, nuaisma žuňgsniais taň pasáulin, be karo.*

žõdį sudèti „truputį, vos pakalbèti“: *Moma tik žõdį sùdeda.*

žõdis širdiň pakliùvo „išgirdo ką“: *Tik žõdis širdiň pakliùvo, tuojau asiširdijis.*

Gaidès ir Rimšès apylinkèse panašių junginių yra labai daug. Čia atseikèta tik nedidelis jų saikelis iš turtingo šios tarmès vaizdin-gų posakių aruodo.

Rimšės ir Gaidės tarmės veiksmažodžio morfologijos bruožai

MARYTĖ RAZMUKAITĖ

Antuanas de Sent Egziuperi yra pasakęs: „Posakis: „Kalboje reikalinga tvarka“, – yra absurdas. Kalba pati virsta tvarka, kai ji jau pasakyta. Kaip ir didis likimas. Kaip medis.“ Paprasta ir aiški tiesa: pasiklausykime kaimo žmogaus, nepažinusio jokių gramatikų, šnekos: ar neprilygsta ji, plaukte plaukianti iš kalbančiojo lūpų, gyva, aiški, vaizdi ir veržli, upelio, srovenančio pagal gamtoję ir jame pačiame slypinčius dėsnius, srovei.

Kalbos, tarmių tyrinėtojai labiausiai ir rūpi kuo aiškiau ir paprasčiau nusakyti tą viduję tvarką, tuos dėsnius, glūdinčius kalboje, jos faktuose.

Rimšės-Gaidės krašto tarmė, kaip ir kiekviena kita, ypač tokio nuošalaus kampo, tarmė, išlaikė nemažą įdomių senosios kalbos ypatybių.

Daug tų „senienų“ (tarmės morfologijos dalykų) yra išlaikęs veiksmažodis. Jis pasižymi ne tik vaizdingumu, stilistiniu akcentu, bet ir asmenavimo sistemos, būtent, būtojo ir būsimojo laikų, liepiamosios-geidžiamosios ir tariamosios nuosakų formų specifika.

Būtasis laikas. Rimšės-Gaidės tarmėje veiksmažodžių su priesagomis *-ėti*, *-óti*, kartais *-úoti* būtojo laiko 3 asmens formos yra dvejopos: ilgosios ir trumposios; pvz., *turėjo¹*, *sėdėjo*, *kapójo*, *vanójo*, *važiávo* ir *turė*, *sėdė*, *kapó*, *vanó*, *važiáu*||*važió* ir kt.

Kalbos tyrinėtojai įrodė, kad trumposios būtojo laiko formos yra ne fonetinio trumpėjimo padarinys. Jie laiko jas ne dabar mums žinomo būtojo kartinio laiko, o kito, kažkada buvusio seno, dabar jau netekusio atskiros morfologinės reikšmės, formomis. Antraip – sunku būtų paaiškinti gretiminį ilgųjų ir trumpesnių formų

¹ Tarminiai pavyzdžiai rašomi literatūrinės kalbos rašmenimis. Pavzdžių fonetinės tarmybės išlaikytos tokiu pat principu, kaip ir leksikos skv-relyje.

toje pačioje tarmėje vartojimą. Tik vieni mokslininkai mano, kad ši trumpoji lytis esanti kažkada egzistavusio senojo aoristo*(Uljanovas)², kiti – senojo imperfekto* (Becenbergeris)³ tęsinys. Juk, kaip žinoma, po kelis būtuosius (ne tik sudurtinius, bet ir vientisinius) laikus yra turėjusios ir senosios – graikų, lotynų, gotų, sanskrito – kalbos.

Tarmėje plačiai vartojamos ne tik 3 asmens trumposios būtojo laiko formos, jas turi ir kiti *ia-* ir *i-* kamienių veiksmažodžių asmenys.

Vienaskaita

1 asmuo turiáu, sėdiáu, kapáu, vanáu

2 „, turėi, sėdėi, kapói, vanói

Daugiskaita

1 asmuo turém, sėdém, kapóm, vanóm

Tačiau pastarosios, vienaskaitos 1 ir 2 asmenų ir daugiskaitos 1 asmens formos, manoma, yra naujos, susidariusios dėl 3 asmens trumposios formos poveikio⁴.

Atkreipianti dėmesį yra trumpoji 3 asmens *važió* šalia *važiáu* forma. Paprastai trumposios būtojo laiko formos iš veiksmažodžių su *-ąuti*, *-uoti* tarmėje labai retai tepasakomos. Dėl to ir J. Kazlauskas⁵, pasiremdamas J. Otremskio ir Ch. Stango pavyzdžiais, mano, kad *važió* greičiausiai esąs naujadaras, atsiradęs dėl kitų dažnesnių trumpųjų formų sistemos įtakos.

Žinomas lenkų kalbininkas J. Otremskis Tverečiaus tarmės studijoje⁶ pažymi, kad tarp ilgesniųjų ir trumpųjų būtojo laiko formų yra vartojimo skirtumų, kuriuos esą sunku tiksliai nuskaidyti. Esą, trumposios formos vartojamos tada, kai visas dėmesys yra arba gali būti sukauptas tik į patį veiksmą ir nekrypsta į jį lydincias aplinkybes, o ilgosios – kai pats veiksmas pridengiamas kuo kitu, kas susiję su aplinkybėmis. Tačiau žemiau pateikiamuo-

² К. Г. Улъянов, Значения глагольных основ и литовско-славянском языке, I, Варшава, 1891, p. 86 ir kt.

* Tokie būtieji laikai.

³ A. Bezzenberger, Studien über die Sprache des preussischen Enchiridions, KZ, XLI, 1907, p. 103, 104.

⁴ Plg. Й. Казлаускас, Остатки форм 3-го лица аориста и имперфекта в балтийских языках. — Вопросы языкознания, Москва, 1962, p. 94.

⁵ Plg. Ten pat, p. 96.

⁶ J. Otremski, Wschodniolitewskie narzeczce litewskie, I, Kraków, 1934, p. 358.

se Rimšės-Gaidės tarmės pavyzdžiuose vargu bežiūrimas toks ilgųjų ir trumpųjų formų vartojimo skirtumas:

Untrōs kliāsos šipkartīturiāu. Sumokiāu aštūonius rubliūs. Krutiāu aštūoniosdešims mėtų. Šešiūs vaikūs turiāu. Isimiegāu – laikas paskēlt. Aš jo nemyliāu. Ažū manšs zbraīno nebijōi aīt. Mes pradēm rūkýt. Berniūkų jau pakavóm. Mataī, kad apšukó mani. Dobilų galvelàs dúonon dēm. Ānas visakū papāsakó. Anà išē un kēlio. Neprisē žagrì árt. Kai váiskas stovē, sviřnų ažūdegē. Šite lijo, varvė, ē nepérlijo. Gaidziūkų ažkapójo lig smeřciai, kapó ir sukapó. Sukúndeliojo uodaī kójas. Rugiūs vokieciaī suklójo. Unkstì pasējau búlbas. Patì vienà ariaū, patì ir akējau.

Trumposnes būtojo laiko lytis turi ir pirminių a-kamienių veiksmažodžių *dėti*, *dúoti* ir *eiti* 3 asmuo. Beveik išimtinai (išskyrus *dėti*) jos vartojamos priešdėlėtos, pvz.: *atādu*, *pādu*, *išdu*, *pėrdau*, *išē parē*, *ušē*, *ažē*, bet *ató* (vietoje *atē*). Pastaroji forma *ató*, kaip ir anksčiau minėta *važió*, regimai yra susidariusi dėl sistemos įtakos.

Kad minėtų veiksmažodžių būtojo laiko trumposios formos išsilaikė priešdėlėtuose žodžiuose, aiškinama tiek baltų, tiek ir kitų senų indoeuropiečių kalbų tendencija vengti vienskiemenių formų.⁷

Būsimasis laikas. Tarmės būsimojo laiko paradigma atrodo šitaip:

Vienaskaita

- 1 asmuo būsiu, vesiù, miegósiu, dúosiu, tylėsiu, grybáusiu
- 2 “ būsi, vesì, miegósi, dúosi, tylėsi, grybáusi
- 3 “ būs, vès, miegàs, duōs, tylàs ~ tylès, grybaūs

Daugiskaita

- 1 asmuo būsme, vėsme, miegósme ... || būsma, vėsma ...
- 2 asmuo būste, vèste, miegóste, ... || būsta, vèsta ...
- 3 asmuo būs, vès, miegàs, duōs, tylàs, ~ tylès, grybaūs

Vienaskaitos 1 ir 2 asmenų formos nei savo daryba, nei kirčiavimu nesiskiria nuo šių literatūrinės kalbos (toliau lk) formų, todėl ties jomis ir neapsistosim. Įdomesnės yra 3 asmens ir daugiskaitos 1 ir 2 asmenų formos.

Tarmės daugiaskiemenių veiksmažodžių (išskyrus su bendratis priešagomis *-áuti*, *-úoti*) būsimasis laikas turi trumpą galūnės

⁷ Plg. Ў. К а з л а у с к а с, Min. str., p. 92.

skiemeni: *miegàs, daris, galàs ~ galès, kapàs, karàs, prašis, valdìs, mattis* ir t. t. Tai sutrumpėjusios senovėje buvusios akūtinės galūnės **valdìs*⁸, **prašis*, **miegòs* ir t. t. O dviskiemenių veiksmažodžių, taip pat veiksmažodžių, turinčių gale dvibalsį (kaip, pvz., su bendraties priesagomis *-áuti, -úoti*), būsimąjo laiko formos turi pakitusią priegaidę: *laìs* (léisti), *tveřs* (tvérsti), *duòs* (dúoti), *gaùs* (gáuti), *vaziuòs* (važiúoti), *bernaùs* (bernauti) ir kt.

Būsimąjo laiko daugiskaitos formos tarmėje yra dvejopos: *ušeìsme, susniúksme, aìsme, sugáusme ... || ušeìsma, susniúksma, aìsma...; ušeìste, lipste, gáuste, nèšte... || ušeìsta, lipsta, gáusta nèšta ...*, taip pat žinomos formos ir galūninio kirčiavimo – *aismà, rasmà, neřmà... , aistà, rastà, neřtà...* Šios formos tarmėje, skirtingai nuo lk, yra sudarytos prie bendraties kamieno pridėjus *s* ir asmenų galūnes be jokio jungiamojo balsio. Galūnės *-ma, -ta, šalia -me, -te*, greičiausiai yra atėjusios iš dviskaitinių, paprastai kirčiuojamų galūnėje (*būsmà, aismà; būstà, aistà*) būsimąjo laiko formų.

Liepiamoji ir geidžiamoji nuosakos (imperatyvas ir permisyvas). Rimšės-Gaidės tarmėje žinomos dvejopos liepiamosios nuosakos formos: su *k*, kurių daryba yra tokia pati, kaip lk bei daugelio kitų tarmių, ir be *k*. Formos be *k* skiriasi savo daryba ir kiek kitokiu reikšmės atspalviu. Jomis čia daugiau reiškiamas esamojo laiko liepimas, plg.: *ažgrièn žarijàs; neřlúoj in kójų mēřlų išvãlgai úogas; ažpil' ùgnį šltų* (pageidaujama, kad veiksmas būtų vykdomas čia pat, nedelsiant). Tuo tarpu formomis su *k* pageidaujama, kad veiksmas būtų vykdomas ateityje, plg.: *deřimš karťų mierúok, è karťų kiřpk; šiuñde subatà: mazgók padlãgų (grinđis) – kavaliėriai ataìs; kap sáu nóri, tēp i gyvìnk*. Abi šios liepiamosios nuosakos formos gana plačiai vartojamos tarmėje.

Jau XIX a. pabaigoje kalbininkai domėjosi Rytų Dzūkijoje paplitusiomis liepiamosios nuosakos be *k* formomis. Jos trumpiau suminimos ar plačiau apžvelgiamos ir bandomos aiškinti A. Šleicherio, E. Niemineno, A. Becenbergerio, J. Endzelyno, K. Brugmano, J. Zubato, A. Zeno, F. Fortunatovo, V. K. Poržezinskio,

⁸ Žvaigždutė prieš žodžio formą ar formantą (morfologinę žodžio dalį) rodo, kad tokia forma ar formantas lietuvių kalboje nėra išlikę, tokie jie tėra rekonstruoti.

Ch. Stango, F. Špechto ir kt., daugiausia rusų ir užsienio kalbininkų darbuose.

Pirmasis šių dvejopų formų reikšmių atspalvius rytų dzūkų krašte yra pastebėjęs net ne kalbos specialistas, o matematikas, kilęs nuo Tverečiaus, Vilniaus Valstybinio universiteto profesorius Zigmąs Žemaitis. Šią Z. Žemaičio mintį pirmą kartą ir suformulavo lenkų kalbininkas J. Otrębskis savo Tverečiaus tarmės gramatikoje⁹.

Plačiai ir išsamiai pagal kamienus liepiamosios nuosakos formas be *k* nagrinėja J. Kardelytė¹⁰. Čia norima daugiau atkreipti dėmesį į liepiamosios ir geidžiamosios nuosakų santykį Rimšės-Gaidės tarmėje.

o-kamienių veiksmažodžių liepiamoji ir geidžiamoji nuosakos tarmėje iš esmės sutampa; geidžiamosios nuosakos formos nuo liepiamosios nuosakos formų tesiskiria pridėta dalelyte *te*: *gānai-tegānai*, *minkai-teminkai*, *šildai-tešildai*, *vārai-tevārai*, *sāikai-tesāikai* ir kt.

i-kamienių veiksmažodžių liepiamosios nuosakos formos yra tokios: *tylý*, *ravý*, *turý*, *gūly* ir t. t. Šalia liepiamosios nuosakos formos *miegý*, *pamiegý*, *gūly*, žinoma ir geidžiamosios nuosakos forma *temiegý*, *tepamiegý*, *tegūly*, *tepagūly*. Paprastai šio kamieno veiksmažodžių geidžiamosios nuosakos formos tarmėje paplitusios iš esamojo laiko kamieno su dalelyte *tegū*, pvz.: *tegu týli*, *tegu tūri*, *tegū rāvi*...

Pirminių (i)a-kamienių veiksmažodžių liepiamosios ir geidžiamosios nuosakų formos irgi sutampa, pvz., liepiamoji nuosaka: *gūl'*, *dėd*, *dėg*, *kėp*, *keľ'*, *nėš'*, *geñ*, *sėd*, *vėš'*, *gied*, *pagrój*, *pašlúoj*... ir geidžiamoji nuosaka: *teguľ'*, *tedėd*, *tedėg*, *tekėp*, *tenėš'*, *tegeñ*, *tesėd*, *tevėš'*, *tegieđ*, *tepagrój*, *tepašlúoj*...

Antrinių (i)a-kamienių veiksmažodžių geidžiamoji nuosaka dažniau sudaroma iš esamojo laiko kamieno ir dalelytės *tegū*, pvz.: *tegū kūkúoja*, *tegū važiuoja*, *tegu kapója*, *tegu vanójas*, *tegū gylvėna*, *tegū šokėna*, *tegū bernáuna*, *tegū naktúja* ir t. t.

⁹ Žr. J. Otrębski, Min. veik., p. 381 ir kt.

¹⁰ J. Kardelytė, Liepiamosios nuosakos dvejopos formos ir jų vartojimas rytų Lietuvos tarmėse.— Kalbotyros klausimai, I, Vilnius, 1957, p. 182—188.

Iš pavyzdžių matome, kad o-kamienių ir pirminių (i)a-kamienių veiksmažodžių liepiamosios ir geidžiamosios nuosakų formos sutampa. Vienintelis suvokiamas skirtumas čia yra dalelytė *te* prieš geidžiamosios nuosakos šaknies formą. Deja, tokio formų sutapimo nerandame kitų Lietuvos tarmių asmenavimo sistemose. Kaip didesnėje Lietuvos teritorijos tarmių dalyje težinomos liepiamosios nuosakos formos su *k*, o senojo imperatyvo (liepiamosios nuosakos) pėdsakų ar liekanų teužtinkame vienoje kitoje tarmėje, taip ir permisyvas didesnėje Lietuvos teritorijos dalyje žinomas iš esamojo laiko su dalelytėmis *te*, *tegù(l)*, *lai(lei)*. Tik žemaičių dūnininkų pietrytinis kampas, o taip pat kai kurios vakarų aukštaičių veliuoniškių tarmės turi ir kitokią geidžiamąją nuosaką, būtent: o-kamienių veiksmažodžių su formantu *-ai*, pvz., *terāšai*, *tegul dārai*, o visų kitų kamienių su formantu *-ie*, pvz., *tenešiē*, *tegul einiē* ir t. t. Manoma, jog šios formos yra senieji optatyvai (tariamoji nuosaka), kurių 2 asmuo vėliau perėjo liepiamajai, o 3 asmuo – geidžiamajai nuosakai¹¹. Optatyvų su formantais *-ai* (<*-oi*), *-ie* (<*-ei*) turėjusios ir kitos senosios indoeuropiečių kalbos, plg.: graikų *φεροι* (tegu neša), gotų *bairais* (nešk, teatneša), prūsų *begaitē* (bėk), *eideite* (valgyk), *gerbais* (kalbėk), *imais* (imk), *vedais* ir *vedeis* (vesk), graikų optatyvinio aoristo forma *λυσειε* (tegu atriša), pagaliau vokiečių *sei* (tebūnie) ir kt.

Ne visai taip yra su Rimšės-Gaidės liepiamosios-geidžiamosios nuosakų formomis. Jei *o*-kamienių veiksmažodžių formas čia ir galima laikyti senaisiais optatyvais, tai (i)a-kamienių veiksmažodžių formos to aiškiai nerodo. Yra nuomonių, kad šių kamienių veiksmažodžių liepiamosios–geidžiamosios nuosakų formos yra identiškos tiesioginės nuosakos esamojo laiko 2 asmens formoms ir turi nukritusį galo *-i* (kur *i* < *ie*)¹². Tai, esą, rodąs ir kai kur šiose formose pasitaikantis minkštasis galo priebalsis: *nēšʹ*, *kišʹ*, *gulʹ*, *kelʹ*, *geřʹ*, *veřʹ* ir kt. Tačiau gali kilti klausimas, kodėl šis *i* (<*ie*) nukrito liepiamosios-geidžiamosios nuosakos formose, tuo tarpu esamojo laiko 2 asmenyje jis liko (*ie* sutrumpėjo iki *i*). Tai galima būtų paaiškinti imperatyvo (senąjį imperatyvą sudarė grynas veiksmažodžio

¹¹ J. Kazlauskas, Iš optatyvo istorijos.— Lietuvių kalbotyros klausimai, IV, Vilnius, 1961, p. 87.

¹² Plg. J. Kardelytė, Min. str., p. 187.

kamienas, plg. graikų k. τίμα (gerbk), ποίει (daryk), δούλου (pavergk), lotynų k. *laudā* (girk), *audī* (klausyk), *dēlē* (naikink), vokiečių k. *nimm* (imk), *gib* (duok), *seh* (žiūrėk) ir kt.) sistemos poveikiu. Be to, gal reikėtų imti dėmesin ir tai, kad lietuvių kalboje pastebima veiksmažodžio formų, reiškiančių modalumą, trumpėjimo tendencija.

Norvegų kalbininkas Ch. Stangas mano, kad pirminių (i)a-kamienių veiksmažodžių liepiamoji nuosaka *vēd, nēš', mēt, geñ, keřt* ir t. t. gali būti ir senasis optatyvas su nukritusiu ilguoju *ī* (plg. rusų k. *удú, bezú, неcú...*), kuris galėjęs dėl sistemos sutrumpėti iki *i* (kai *ī*-kamieniai veiksmažodžiai baltų kalbose nyko i-kamienių naudai), o vėliau ir visai išnykti¹³.

Sutrumpėjusio galinio *i* nukritimą rodo taip pat šaknies priegaidžių kaita (metatonija), pvz.: *kel'* (kėlti, kėlia), *vel'* (vėlti, vėlia), *kur'* (kūrti, kūria), *šer'* (šerti, šeria), *ger'* (gėrti, gėria), *sem'* (sėmti, sėmia), *im'* (iūmti, lma), *ar'* (árti, ária), *gul'* (gūlti, gūla), *per'* (pėrti, pėria) ir t. t.

Atrodo, kad liepiamosios - geidžiamosios nuosakos identiškumą su tiesioginės nuosakos esamojo laiko 2 asmeniu rodytų ir pats formų, pasižyminčių balsių kaita, kamienas, pvz.: *geñ* (giūti, gėna), *keřt* (kiřti, keřta), *keřp* (kiřpti, keřpa), *apsvelk* (viłkti, velka), *leñd* (lįsti, leñda) ir t. t. Tačiau lieka neaišku, ar šis imperatyvo (liepiamosios nuosakos) ir esamojo laiko kamienų sutapimas tarmėje yra istorinis, ar tik formalus, atsiradęs, galimas daiktas, dėl sutapusio balsių kaitos laipsnio esamojo laiko ir senojo imperatyvo formose.

Liepiamosios ir geidžiamosios nuosakų palyginimas rodo, kad tarp šių nuosakų yra istorinio, kilminio identiškumo. Tas identiškumas, formų sutapimas patvirtina nuomonę, kad imperatyvo (liepiamosios nuosakos) 2 asmens formos ilgainiui įsigalėjo ir 3 asmens formose, t. y. permisyve (geidžiamajoje nuosakoje)¹⁴. Liepiamosios nuosakos formų perėjimą į geidžiamąją nuosaką rodo ir tokie Rimšės - Gaidės tarmės pavyzdžiai: *aik ānas skrādziai; aik anā ugniū; aik anā nigdi* ir pan.

Įdomi Rimšės-Gaidės tarmėje ir liepiamosios nuosakos daugiskaitos formų daryba. Daugiskaitos 1 asmens formos paprastai

¹³ Ch. Stang, *Verbum*, Oslo, 1942, p. 244.

¹⁴ D. Skurkaitė, *Apie imperatyvo formų raidą*.— Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida, Vilnius, 1964, p. 158.

sutampa su tiesioginės nuosakos esamojo laiko 1 asmeniu, plg.: *aīnam, važiūojam, apsvelkam, sėdim, miegam, giedam, imam, týlim, dārom* ir t. t. Ši forma pasakoma ir su *-te* galūneje: *važiūojamte, aīnamte, giedamte, týlimte* ir t. t. Šios formos su *-te* gali būti analogiškai padarytos pagal daugiskaitos antrojo asmens formas, kurios padaromos su *-te*. Liepiamosios nuosakos daugiskaitos 2 asmens formose glūdi liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2 asmens formas, plg. *sāikai: sākaite, vārai: vāraite, dārai: dāraite, gūly: gūlyte, tylý: tylýte, neš' : neštė, veš' : veštė* ir t. t. Sangražinės 1 ir 2 asmenų formos – *rúošiamtės, vėjamtės, ruoštės, šlúojtės* – rodo taip pat apibendrintą abiem asmenim galūninį *-tės*.

Tariamoji nuosaka. Rimšės-Gaidės tarmėje plačiai vartojamos kelios tariamosios nuosakos lytys:

Vienaskaita

- 1 asmuo aīčia || aīčiabe, būčia || būčiabe, vālgýčia ...
- 2 „ aītum || aītumbe || aituñ || aituñbe ...
- 3 „ aīt || aītū || aītūbe ... vālgýt || vālgýtų(be)

Daugiskaita

- 1 asmuo aītum (be) || aituñbe, būtum(be) || būtuñbe ...
- 2 „ aītūt || aītūt(be), būtūt || būtūt(be)
- 3 „ aīt || aītū || aītūbe ... vālgýt || vālgýtų (be)

Sangražinės formos su dalelyte tarmėje atrodo taip:

Vienaskaita

- 1 asmuo nēščiabės
- 2 „ nēštumbės || neštuñbės
- 3 „ neštūbės || neštūsbe

Daugiskaita

- 1 asmuo nēštumbės || neštuñbės
- 2 „ nēštūtbės

Lyčių su dalelyte *-be* tarmėje jau pasitaiko rečiau, daugiausia senesnio amžiaus žmonių kalboje; kiek dažniau jos vartojamos su dviskiemeniais veiksmožodžiais. Lytys su *-be* tarmėje nyksta.

Šios lytys yra sudarytos iš dviejų dalių: veiksmožodžio formos (pirmoji dalis) ir dalelytės *-be* (sangražinėse formose *-bės*) (antroji dalis). Tarmės medžiaga patvirtina nuomonę, kad tariamosios nuosakos formų pirmoji dalis yra supinas (siekinys). Tai rodo ne tik dviskiemenių formų galūnės kirčiavimas: *aituñ (be), aītū (be),*

aitūt (be), bet ir daugiaskiemenių formų, kirčiuojamų šaknyse, nesutrumpėjęs galūninis *-tū (be)*: *giedōtū (be)*, *šienaūtū (be)*, *gulētū (be)* ir t. t.

Antroji nuosakos dalis, dalelytė *-be* (sangr. formų *-bės*) yra visuose trijuose vienaskaitos ir daugiskaitos asmenyse. Rečiau ši dalelytė pasitaiko vienaskaitos 1 asmenyje, kur kas dažniau čia pasakoma: *būcia*, *aīcia*, *kēpcia*, *gulēcia* ir kt. Ši 1 asmens forma skiriasi nuo atitinkamų 1k formų, turinčių galūninį *-čia*. Formų su *-čia* kilmė nėra dar išaiškinta¹⁵. Kol kas pačia patikimiausia šiuo klausimu laikoma Ch. Stango nuomonė¹⁶, kad lytys su *-čia* yra kažkada kalboje buvusių *tjā-kamienių daiktavardžių vardininkas¹⁷ (daiktavardinės kilmės lietuvių kalboje yra ir siekinys su būdiniu). Iš to galime daryti išvadą, kad dalelytė *-be* pirmame vienaskaitos asmenyje yra pridėta jau vėliau, kitų tariamosios nuosakos sistemos asmenų pavyzdžiu.

Kiti nuosakos asmenys turi dalelytę *-be*. Formas su formantu *-b-* rodo ir senieji lietuviški raštai. Mokslininkai yra išaiškinę, kad antroji tariamosios nuosakos dalis, prasidedanti formantu *-b-*, yra veiksmazodžio *būti* optatyvas¹⁸, kurio 3 asmens forma yra *be* (< *bē). Vadinasi, tarmėje šis *be* yra virtęs apibendrinta visiems asmenims modaline dalelyte, kuri, netekusi morfologinės reikšmės, pradėjo nykti. Ne taip seną šios dalelytės suaugimą su veiksmazodžio kamieniu Rimšės-Gaidės tarmėje rodo sangražinių formų dalelytės *s* įsiterpimas tarp kamieno ir *-be*, pvz.: *juoktūsbe*, šalia *juoktūbės*, *neštūsbe*, šalia *neštūbės* ir kt.

3 asmens formos *be* dalelytės *-be* Rimšės-Gaidės tarmėje taip pat žinomos dvejopos: *būt*, *aīt*, *šaut*, *piřkt*, *imt*, *kelt* ... ir *būtū*, *eitū*, *šautū*, *piřktū*, *imtū*, *keltū*. Tariamosios nuosakos formos *be* galūnės *ū (be)* yra nedėsningo nuosakos formų trumpėjimo išdava¹⁹. Veiksmazodžių, kurių bendraties forma turi daugiau nei du skiemenis (neskaitant priešdėlių), tariamoji nuosaka dažniausiai baigiasi formantu *-t*, ir labai retai su *-tū (be)*. Tačiau tariamosios nuosakos formų *šienaūt*, *bernaūt*, *giedōt*, *dainuōt* ... priesagų metatonija (plg.

¹⁵ ir ¹⁶ J. Kazlauskas, Min. str., p. 83.

¹⁷ Ch. Stang, Min. veik., p. 252.

¹⁸ Plg. J. Kazlauskas, Min. str., p. 80 ir kt.

¹⁹ J. Kazlauskas, Ten pat, p. 84.

bendratys: šienáut(i), bernáut(i), dainúot(i)) rodo, kad seniau šios formos irgi kirčiavo galūnę – *šienautũ, *giedotũ ir pan.

Iš aukščiau pateiktos tariamosios nuosakos paradigmos matėme, kad dviskiemenių bendračių vienaskaitos 2 asmens ir daugiskaitos 1 ir 2 asmenų formos kirčiuojamos dvejopai – šaknyje ir galūnėje, pvz.: *aĩtum*(be) || *aituĩm*(be), *vėštum*(be) || *vėštuĩm*(be), *aĩtūt* || *aitūtĩt*(be) ir t. t. Panašiai dvejopai kirčiuojamas ir lietuvių kalbos siekinys: vienosė tarmėse išlaikoma bendraties kirčio vieta ir priegaidė, kitose – kirtis yra galūnėje. Rimšės-Gaidės tarmėje tariamosios nuosakos darybai greičiausiai buvo apibendrinta supyno forma su kirčiuota galūne. Gretiminės lytys, kirčiuojamos šaknyje, galimas daiktas, yra susidariusios jau vėliau, veikiant tos pačios tarmės sutrumpėjusioms formoms ir, gal būt, lk tariamajai nuosakai.

Gaidės ir Rimšės apylinkių vietovardžių sąrašas¹

Spaudai parengė KAZYS EIGMINAS

1. GYVENVIETĖS^a

a. Gaidės apylinkė

<i>Babrūšā k.</i>	<i>Mačionys k.</i>
<i>Balañdiškė Gelumbiškė k.</i>	<i>Mantviloi k.</i>
<i>Berniūnai Birniūnai k.</i>	<i>Marijonāvas vs.</i>
<i>Berženiškė k.</i>	
<i>Bėrziñikai (pirmieji ir ant- rieji) k.</i>	<i>Petriškė Petriškės k.</i>
<i>Čeberakai Čeberāakai (sen.) k.</i>	<i>Serbiejiškė Sorbajiškės vs.</i>
<i>Čepūkai k.</i>	<i>Skrytėliai Skripkos Skripkai Skripkėliai k.</i>
	<i>Stabatishkė vs.</i>
<i>Drūkšiniai (sen.) Drūkšinė Ke- merėzai k.</i>	<i>Staniónys k.</i>
	<i>Šaukštėliai k.</i>
<i>Gaidė mstl.</i>	<i>Šaškai Šaškės k.</i>
<i>Galiniai Galai vs.</i>	<i>Švikščiasalė Švikščionys k.</i>
<i>Galilaukė Galūlaukis vs.</i>	
<i>Gelumbiškė k. žr. Balandiškė</i>	<i>Tumelinā Tumelinė vs.</i>
<i>Grikiniškė k.</i>	
<i>Kálnežeris vs.</i>	<i>Varniškiei Varniškiei Vara- niškės Varniškiei k.</i>
<i>Kárlas Kárlai k.</i>	<i>Vilkaragis Vilkarāgis Vilka- rāgiai Vilkarāgė k.</i>
<i>Knibiškė Knibiškės k.</i>	<i>Vosyliškės Vosyliškė Vosy- liškės vs.</i>
<i>Kukutėnai k.</i>	
<i>Liudvināvas vs.</i>	

b. Rimšės apylinkė

<i>Akmeniškė Kameniškė vs.</i>	<i>Bieniūnai Juodanėnai (sen.) k.</i>
<i>Antalgė k.</i>	<i>Birdekšniai k.</i>
<i>Ažūkalviškė Zakalviškė vs.</i>	<i>Bužienė k.</i>

¹ Rimšės apyl. ir dalies Gaidės apyl. vietovardžius rinko Kazys Eigminas, Gaidės apyl. vietovardžius — Janina Lipskienė, Gaidės apyl. gyvenviečių pavadinimus — Marytė Razmukaitė.

² Sąrašė nurodytos tik tos gyvenvietės, kurios įėjo į ekspedicijos metu tirtą plotą.

Čeverjkinė vs.

Egliniai || Jalanėnai k.

Fërma k.

Gakiškė k.

Girdžiūnai k.

Gõjus k.

Gõriai || Kalniūkai k.

Juliõnys || Juliškė k.

Kálninė k.

Kálviškiai || Kálviškės k.

Keiziai k.

Kùkaveržė || Kùkavežė k.

Lapušiškė k.

Magúnai k.

Magúnėliai buv. k.

Magùnkos k.

Makarāvas || Makaravà k.

Mažviliškė || Mazviliškė vs.

Nagėnai k.

Pasamanė || Pasamānė k.

Pasmálvė geležinkelio stotelė

Pečiūniškės k.

Pušynas || Pušynai || Pušynė k.

Ramybė k.

Rimšė mstl.

Rùdžiai k.

Stašiõnys k.

Tiltėlis k.

Tripùckai k.

Vaitkùškis || Vaitkùškė || Vait-
kùškės || Vaitkúnai vs.

Vaitkùškis māžasai buv. k.

Vendžioniškė || Vandžioniškė k.

Vėderiniai k.

Vigutėnai k.

Vilkuõčiai k.

Visaginas k.

Žibakiai k.

2. VANDENVARDŽIAI

Akmeninė Drùkšių ež. dalis Gaidė, Petriškių k.

Alksnas ež. Rimšė, Alksno k.

Apardaĩ (sen.) || Apardaĩ (d.)

ež. Rimšė, Bieniūnų, Girdžiūnų k.

Apardaĩ (d.) || Apardaĩ (sen.) ež.

Rimšė, Bieniūnų, Girdžiūnų k.

Ąžuolas Drùkšių ež. dalis Gaidė, Petriškių k.

Bāčkinė Apvardų ež. valkšna

Baltajėlis ež. Rimšė, Ažukalviškės vs.

Baltājis ež. Rimšė, Ažukalviškės vs.

Berniunka ež. Gaidė, Skrytelių k.

Bėržinė Drùkšių ež. dalis Gaidė, Petriškių k.

Bestinėlis ež. Rimšė, Kalviškių k.

Bestinis ež. Rimšė, Ažukalviškės vs.

Bimbirinė ež. Gaidė, Tumelinės k.

Bliuvākliis ež. Gaidė, Skrytelių k.

Ciurelinė Drùkšių ež. dalis

Čiulkinė Drùkšių ež. dalis

Dēlinis užauges ež. Rimšė, Ažu-
kalviškės vs.

Dilaūsė Drūkšių ež. dalis

Drūkšių ežeras ež. Gaidė

Džiaugiškė Drūkšių ež. dalis

Gaidė || *Gaidėnka up.* Rimšė,
Girdžiūnų, Kukutėnų k.
Gaidinis ež. Gaidė, Kukutėnų
k.

Gaidžiūnka Apvardų ež. valksna

Galitvoris Apvardų ež. valksna

Ganitvarka Drūkšių ež. dalis

Gelaūsė Drūkšių ež. dalis

Gilūtas ež. Rimšė, Maniūkų k

Gimbė Drūkšių ež. dalis

Gnilà Drūkšių ež. dalis

Gryvą || *Grývka up. iš Pasamanio*
ež. Gaidė, Kukutėnų k.

Gulbinis || *Gulbinka* || *Magūnų eže-*
rėlis ež. Rimšė, Magūnų k.

Ilgiai || *Įlgiai ež.* Rimšė, Egli-
nių k.

Imaūdas ež. Gaidė, Čebera-
kų k.

Jažginė Drūkšių ež. dalis

Jurkėlis Drūkšių ež. dalis

Karačiūnà || *Karačiūna* || *Kara-*
čiūnka ež. Rimšė, Ažukal-
viškės vs.

Kemsiniōkas || *Magūnų kemsinka*
ež. Rimšė, Pušynų k.

Kemsinis ež. Rimšė, Magūnų
k.

Kemsinka ež. Rimšė, Gūrių k.

Kiaulinis ež. Rimšė, Ažukal-
viškės vs.

Kietkiškė Drūkšių ež. dalis

Kryžiākalnis Apvardų ež. dalis,
valksna

Kumėlinė Drūkšių ež. dalis

Kuprā Drūkšių ež. dalis

Lākmiškė Drūkšių ež. dalis
Lapiņsko valksnā Apvardų ež.
valksna

Lāšmenio valksnos Apvardų ež.
3 valksnos Rimšė, Girdžiū-
nų k.

Lašmuō || *Lašmiānka up.* Rimšė
Lašnionkā Apvardų ež. valksna

Lāvinē Apvardų ež. valksna

Lēšienē Drūkšių ež. dalis

Liepinēs Apvardų ež. 3 valksnos

Liesiškē Drūkšių ež. dalis

Liktārna Drūkšių ež. dalis

Lōvinēs Apvardų ež. 3 valksnos

Malokinē || *Malōkinē Drūkšių*
ež. dalis

Melē Drūkšių ež. gelmių dalis

Meļkē II-ji *Drūkšių ež.* gelmių
dalis

Meškinē Drūkšių ež. dalis

Milāšiškē || *Milāška Drūkšių ež.*
dalis

Mýliama Drūkšių ež. dalis

Naujādvario krāštas Apvardų ež.
kraštas Rudžių k.

Paburninē Drūkšių ež. dalis

Pakryželē Drūkšių ež. dalis

Pameldē Drūkšių ež. dalis

Pasamānēs ežeriūkas || *Pasamā-*
niai ež. Gaidė, Gūrių, Ku-
kutėnų k.

Pasamānēs upēlis up. Gaidė,
Gūrių k.

Pasiūrē Žilmo ež. kampas

Pašōninē Apvardų ež. valksna

Piskinē I ir II-ji *Drūkšių ež.*
dalis

Pivōrska up. ūteka į Drūkšių ež.

Po Baltadiūnui ūlanka Apvardų
ež. Mažviliskės vs.

Prūtakampis Apvardų ež. valksna
Prūtas ež. Rimšė, Vėlūnų k.

Pūkinė || *Pūkynė Apvardų ež. valkšna*

Pupinė Drūkšių ež. dalis

Pušelinė Drūkšių ež. dalis

Raginė Drūkšių ež. dalis

Raudonkà Drūkšių ež. dalis

Rāvas up. Rimšė, Magūnų k.

Ravėlinė Apvardų ež. valkšna

Rūžas ež. Rimšė

Samānė Drūkšių ež. dalis

Samānis ež. Rimšė, Pasamānės vs.

Sleninė Drūkšių ež. dalis

Stūburas Drūkšių ež. dalis

Tarbėlinė Apvardų ež. valkšna

Tėkinė Drūkšių ež. dalis

Trilipis trys ež. Rimšė, Ažukalviškės vs.

Velėklà Drūkšių ež. dalis

Velėklynė Apvardų ež. valkšna

Rimšė, Girdžiūnų k.

Viřšobobrūšė || *Viršubobrūšė Drūkšių ež. dalis*

Visaginas ež. Rimšė, Ažukalviškės vs.

Visaginka Drūkšių ež. dalis

Zėzula Drūkšių ež. dalis

Žaliasai meldynas Apvardų ež. valkšna

Žāsinò rāgas trys Apvardų ež. valkšnos

Žilma up. iš Žilmo ež. į Apvardų ež. Rimšė

Žilmaitis || *Žilmaitis ež. Rimšė, Vilkuočių k.*

Žilmas ež. Rimšė, Nagėnų k.

Žilvičiukas Drūkšių ež. dalis

Žilvitynė Drūkšių ež. dalis

3. MIKROTOPONIMIJA

Abariūkinė 1. mš. Vigutėnų k.

2. *b.* || *Abariūkinės balà Vigutėnų k.*

Abāsālis pv. Gojaus k.

Abóriškė pv. Bieniūnų k.

Akmeninė 1. Skrytelių k.

Alcinaūsko miškas mš. Gojaus k.

Añ Akmeninių dr., pv. Eglinių k.

Añ duobių dr. Stašionių k.

Añ Ragėlio ž. Eglinių k.

Añ Salòs lieptėlio ž. Eglinių k.

Antalgės beržynas mš. Antalgės k.

Añtras lugėlis dr. Tripuckų k.

Antri šniūrai dr. Vilkuočių k.

Añtros balėlės b. Tripuckų k.

Añtros pāravės b. Karlių k.

Añ Vidinio kėlio 1. Bieniūnų k.

Apiskritòja 1. Kukutėnų k.

Apitvaras pv. Antalgės k.

Apšiūtė dr. Tripuckų k.

Apšiūtės dr. Bieniūnų k.

Apšiūtės miškas mš. Tripuckų k.

Apžergynė b. Vigutėnų k.

Artelkinė b. Čeberakų k.

Asāvinės b., mš. Vilkuočių k.

Asiūklinė 1. dr. Antalgės k.

2. *b.* 3. *dr.* Karlių k. 4. *pv.,*

kr. Magūnėlių k. 5. *b.* |

Asiūklinė Rudžių k. 6. pv. ||

Asiūklinė Tripuckų k.

Asiūklynė || *Asiūkliukė b. Berniūnų k.*

Āstravas 1. mš. Antalgės k.

2. *mš.* Ažukalviškės vs. 3.

sala Ilgių ež. Eglinių k. 4.

pv. vidury ež. Žibakių k.

- Astravėlis dr.* Vilkuočių k.,
 Bieniūnų k.
Ašiākampis I. Mažviliškės vs.
Āštras kálnas kln. Vendžio-
 niškės k.
Atúgas I. Tripuckų k.
Atúgo ištaka pv. Tripuckų k.
Atúgo samanyčia b. Tripuckų k.
Aukštāgiris kln. Magūnų k.
Aukštója 1. I. Beržininkų k.
 2. *I., kln.* Čepukų k.
Áukštas kálnas 1. I. Karlių k.
 2. *dr.* Skrytelių k. 3 *mš.*
 Skrytelių k.
Ausiūklabalė b. Stanionių k.
Až groblėlio pv., kr. Kalviš-
 kių k.
Až melnyčėlės dr. Vigutėnų k.
Až Molynių pv. Bieniūnų k.
Ažūbalis b. Magūnų k.
Ažūkapstatė || Ažūkapstė pv.
 Tripuckų k.
Ažūkapstatės kálnas kln. Tri-
 puckų k.
Ažūlieptis pv., dr. Bieniūnų k.
Āžuolo kálnas dr. Bieniūnų k.
Až ūpės I. Vilkuočių k.
Ažupiniai laukėliai I. Vilkuočių
 k.
Ažūraistė I. Čepukų k.
Ažūraisteliai dr. Girdžiūnų k.
Ažūsienė I. Švikščiasalės k.
Ažūsodė pv. Antalgės k.
Ažūtakė b. Stanionių k.
Ažūžinė b. Karlių k.
- Bagušiių dārymas b.* Antalgės k.
Baisaravis 1. pv. Čeverýkinės vs.
 2. *pv., kr.* Kalviškių k.
Balañdzių miškas mš. Varniškių
 k.
Balėlė b., kr. Vendžioniškės k.
Balėlės kr. Stašionių k.
Baltadūonė 1. sala Dičiuose
 Mažviliškės vs. 2. *dr.* Tri-
 puckų k. 3. *b.* Tripuckų k.
 4. *pv., dr.* Vigutėnų k. 5.
sala baloje Vilkuočių k. 6.
kr. Vilkuočių k.
Bařkštinė 1. pv., b. Gūrių k.
 2. *pv.* Pušynų k.
Basėlis pv. Vaitkuškių k.
Beñdras kálnas || Beñdrojo kálnas
kln. Stašionių k.
Bendrýnės pv. Bieniūnų k.
Bendrówė 1. pv. Stašionių k.
 2. *pv.* Tripuckų k.
Beržalótas 1. b. Mačionių k.
 2. *kr., pv.* Stanionių k.
 3. *salelė baloje* Vilkuočių k.
Beržynas dr., mš. Kalviškių k.
Beržinė || Bėržinė Gulbinio ež.
kraštas, pv. Magūnų k.
Bestinėlio kálnas mš. Kalviš-
 kių k.
Bičiaraištė b., kr., I. Magunkų k.
Biekiškės dr., pv. Bieniūnų k.
Bieniūnų raistas rst. Mažviliš-
 kės vs.
Bimbėras pv. Stašionių k.
Bimbirinė 1. b. Stanionių k.
 2. *b.* Tumelinės k.
Biřkuškis kln. Girdžiūnų k.
Biržys dr. Bieniūnų k.
Bliuvýklos pv. Kalviškių k.
Brastėlės pv. Kukutėnų k.
Brastų samanyčėlė pv. Tripuc-
 kų k.
Bravařnė pv., b. Gūrių k.
Brūkšnójas pv. Stašionių k.
Bubūlio álksnis pv. Rudžių k.
Būdà 1. I. Tripuckų k. 2. *kln.,*
mš. Žibakių k.
Būdos I., dr. Kukutėnų k.
Būkalava dr. Kalviškių k.
Burōko vietà pv. Eglinių k.
Būžašulnis kln. Magūnėlių k.
Bužienė 1. b. Pušynų k. 2. *kln.*
 Pušynų k.

Ceġelnè b. Gūrių k.
Cigõno Āstravas dr. Tripuckų k.
Čelnà || *Čelninis l., dr.* Tripuckų k.
Čelnėlè dr. Vilkuočių k.
Čėpčiakalnis kln. Magūnų k.
Čimārškinè mš. Kalviškių k.
Dangaūs kálnas kln. Gojaus k.
Dārymas 1. pv. Bieniūnų k.
 2. *pv.* Kalviškių k. 3. *b.*
 Karlų k. 4. *b.* Rudžių k.
 5. *pv.* Stanionių k. 6. *pv.*
 Stašionių k. 7. *b.* Švikščia-
 salės k. 8. *pv.* Tripuckų k.
 9. *pv.* Vilkuočių k.
Darymėliai 1. pv. Stašionių k.
 2. *b.* Vilkuočių k.
Darymėlis 1. pv. Kalviškių k.
 2. *dr., pv.* Tripuckų k. 3. *pv.*
 Vigutėnų k.
Degtėrka b. Petriškių k.
Degūčiakalnis dr. Bieniūnų k.
Degūtinė 1. b. Čepukų k.
 2. *b., 1.* Karlų k. 3. *pv.*
 Stašionių k.
Degūtinės miškas mš. Karlų k.
Dėksnè 1. b. Stanionių k. 2. *pv.*
 Vilkuočių k.
Dičiai b. Vilkuočių k.
Didėja pėva 1. pv. Bieniūnų k.
 2. *pv.* Gūrių k.
Didėja salà Astravo sala Ru-
džių k.
Didelis kálnas kln. Berniūnų k.
Didelės pėvos pv. Skrytelių k.
Didysai laukėlis 1. Vilkuočių k.
Didzialaukis 1. Mažviliškės vs.
Diėdakalnis 1. 1., kln. Eglinių k.
 2. *kln.* Girdžiūnų k. 3. *kln.*
 Rudžių k.
Diedũko pasiekai 1. Vendžio-
 niškės k.
Dirvónai 1. Kalviškių k.
Dirvų margavõnès dr. Tripuckų k.

Dobilỹnè 1. pv. Vilkuočių k.
 2. *pv.* Žibakių k.
Driežakalnis dr. Tripuckų k.
Drūkšinis kl. Girdžiūnų k.
Dubakà pv. Stašionių k.
Dùbakiai pv., 1. Šaukštelių k.
Dubiója dr. Tripuckų k.
Duobė pv. Kalviškių k.
Dvilỹpè pv. Gūrių k.

Ėglinis kln. Žibakių k.
Erėliakalnis kln. Ažukalviškės
 vs.
Faigėlis 1. kln. Gūrių k. 2. *b.*
 Makaravo k.

Gabrėnų pėva pv. Antalgės k.
Gaidinės miškas mš. Skrytelių k.
Gailiūniškè || *Gailiūniškės b.* Vi-
 gutėnų k.
Galai 1. 1. Eglinių k. 2. *dr.,*
pv., mš. Tripuckų k.
Galālaukis 1. Bieniūnų k.
Gālas || *Grõblių pv., dr.* Bieniūnų k.
Galikulė 1. Kukutėnų k.
Galilaukės pv. Eglinių k.
Gailigiaĩ || *Gailgiaĩ dr.* Eglinių k.
Galinės dr. Tripuckų k.
Galinės sālos ž., dr. Eglinių k.
Galiniai dr. Vilkuočių k.
Galinio balà b. Eglinių k.
Gališakalnis kln. Antalgės k.
Gališiaus kálnas 1. kln. Eglinių k.
 2. *kln.* Stašionių k.
Galitrakė 1. Čepukų k.
Galūbalė b. Antalgės k.
Garbárnè b. Kukutėnų k.
Gaspariškės miškas mš. Gojaus k.
Gilābalė b. Magunkų k.
Gilaũsis kln., 1. Rudžių k.
Giliójji b. Varniškių k.
Giliosios dr. Vigutėnų k.
Gimtinės kln. Girdžiūnų k.
Girà b. Girdžiūnų k.

- Girdžiūšis pv.* Vilkuočių k.
Girtuoklėnė 1. b. Berniūnų k.
 2. *b.*, *mš.*, 1. Beržininkų k.
Gyvāčiabalė b. Čeberakų k.
Gyvačiukė pv., kr. Berniūnų k.
Gyvātėbalė 1. pv., kr. Berniūnų k.
 2. *b.* Karlių k. 3. *b.* Kuka-
 verzės k. 4. *b.* Varniškių k.
Gyvatynė || Gyvatinė 1. pv. Bie-
 niūnų k. 2. *b.* Magunkų k.
Glinsko piėva pv. Tripuckų k.
Gōjus 1. mš. Eglinių k. 2. *dr.*
 Kalviškių k. 3. *kr., pv.* Sta-
 nionių k. 4. *kr.* Vendžio-
 niškės k.
- Golumbiškė balà b.* Berniūnų k.
Golumbiškių miškas mš. Var-
 niškių k.
- Grýbinė pv.* Bieniūnų k.
Grōblė b. Čepukų k.
Grōblius pv. Kalviškių k.
Grūzdasalis || Grūzdasalė b. Ku-
 kutėnų k.
- Gūmbaraistis kr., pv.* Bieniūnų k.
Gūrių niotaka pv. Tripuckų k.
Gūrių pušynas mš. Pušynų k.
- Ievōs kálnas kln.* Magūnų k.
Ilgà balà 1. b. Skrytelių k.
 2. *b.* Šaukštelių k.
Īlgajis 1. Magūnų k.
Īlgākulė b. Stanionių k.
Īlgōja 1. 1. Beržininkų k.
 2. *1.* Čepukų k. 3. *dr.* Egli-
 nių k. 4. *b.* Petriškių k.
Indrinė 1. dr. Antalgės k. 2. *pv.*
 Magunkų k. 3. *b., dr.* Ru-
 džių k. 4. *kr.* Rudžių k.
Īšcigė b. Šaukštelių k.
Īšdegai 1. mš. Berniūnų k.
 2. *kln.* Girdžiūnų k. 3. *pv.*
 || *Īšdegai* Vigutėnų k.
Īšdėgėlė 1., pv. Tripuckų k.
Īšdėgėlės kálnas dr. Tripuckų k.
- Īšdegimai 1. kr.* Kalviškių k.
 2. *b.* Švikščiasalės k.
Īšdėginta balà pv. Vendžioniš-
 kės k.
Īšdegas pv. Vendžioniškės k.
- Jančiaūsکو keliukas kln.* Gūrių k.
Jáurinis kln. Čepukų k.
Jáuros 1. b. Berniūnų k. 2. *kln.*
 Girdžiūnų k. 3. *dr., kln.*
 Gūrių k. 4. *kampaí, mš., 1.*
 Mažviliškės vs. 5. *1.* Sta-
 nionių k. 6. *dr.* Tripuckų k.
 7. || *Jáurai ž.* Vendžioniškės k.
 8. *dr.* Vilkuočių k.
- Jónakálnis kln.* Magūnų k.
Jonieniškės kln. Žibakių k.
Júodas kálnas mš., kln. Gūrių k.
Juōdė Gulbinio ež. kraštas Magū-
 nų k.
- Júodupis 1. b., pv.* Tripuckų k.
 2. *b.* *Júodupio balà* Vi-
 gutėnų k.
- Jūrgelkis b.* Makaravo k.
Jūrgiatiltis 1. Magūnų k.
Jurienė pv., dr. Bieniūnų k.
- Káimiškė dr.* Pušynų k.
Kálinė pv. Šaukštelių k.
Kálnamižliškiai pv. Stanionių k.
Kálniškė pv., b., kr. Berniūnų k.
Kamanýčia dr. Pušynų k.
Kamarai b. Čeberakų k.
Kaĩpagaliai dr., pv. Vilkuočių k.
Kampaí 1. 1., pv. Tripuckų k.
 2. *mš.* Tripuckų k. 3. *dr.*
 Vigutėnų k.
Kampėlis dr. Vilkuočių k.
Kamšà 1., b. Berniūnų k.
Kanapiena dr. Tripuckų k.
Kanstárnė b. Karlių k.
Kapėliai 1. pv. Tripuckų k.
 2. *kln.* Tripuckų k. 3. *dr.*
 Vigutėnų k.

Kapēliai prie Āstravo 1. Antal-
gēs k.
Kapynē kln. Vendžioniškēs k.
Karčmōvietē 1. dr. Stanionių k.
 2. *pv.* Žibakių k.
Kařklinē Apvardų ež. krařtas Ru-
džių k.
Karōlinē pv. Girdžiūnų k.
Karōlinēs kálnas kln. Girdžiūnų k
Karpātai kln. Petriřkių k.
Kasakōras kln. Tumelinēs k.
Kātino laūkas 1. Varniřkių k.
Kaūprēs || Pakaupriai dr. Vilkuo-
čių k.
Kaūřabalē b. Stanionių k.
Kélnēs || Kélnios pv., dr. Tripuc-
kų k.
Kélninē 1. dr., pv. Rudžių k.
 2. *dr.* Vilkuočių k.
Kélnių kálnas kln. Tripuckų k.
Kiaūlupē 1. pv., b. Čeberakų k.
 2. *b.* Karļų k.
Kémselka kr., pv. Vaitkuřkio k.
Kiřkiabalē b. Tripuckų k.
Kiřkiakaulis dr. Tripuckų k.
Klaīpē b. Vigutēnų k.
Klēvo kálnas kln., dr. Tripuckų k.
Klīnas 1. b. Berniūnų k. 2.
 1. Karļų k. 3. 1. Puřynų k.
Klynēlis pv. Puřynų k.
Kliřiřkē 1., kln. Čepukų k.
Kluonēnā || Klonienkā pv. Šaukř-
telių k.
Koplýcios kálnas kln. Girdžiū-
nų k.
Krikřtākēliai 1. Skrytelių k.
Kriokļs Žilmo ež. kampas Vil-
kuočių k.
Krýřakálnis kln. Čepukų k.
Krūminē 1. b. Skrytelių k.
 2. *pv.* Šaukřtelių k. 3. *b.*
 Vilkuočių k. 4. *b.* Žibakių k.
Krūminēs b. Rudžių k.
Krūsnē 1. Petriřkių k.
Krusnēlē dr. Tripuckų k.

Kúdra 1. b., kln. Čepukų k.
 2. *mř.* Varniřkių k.
Kúgiabalē 1. b., pv. Čeberakų k.
 2. *b., 1.* Karļų k. 3. *b., pv.*
 Tripuckų k.
Kúgiōvietē 1. Vigutēnų k.
Kuklēlē pv. Tripuckų k.
Kukiākalnis dr. Tripuckų k.
Kukučiū balā b. Stařionių k.
Kukučiū kálnas kln. Stařionių k.
Kūlēliniai dr., kr., gn. Kalviřkių k.
Kūlēliřkē 1. Čepukų k.
Kuosiřkē mř. Berniūnų k.
Kupālinis kln. Vilkuočių k.
Kuprēliai 1. Šaukřtelių k.
Kvarklē dr., pv. Rudžių k.
Laibieji dr. Stařionių k.
Lankā 1. b., pv. Antalgēs k.
 2. *1., pv.* Eglinių k.
Lankōs kálnas kln. Antalgēs k.
Lankōs rāvas griovys Antalgēs k.
Lankōs takēlis kl. Antalgēs k.
Lapinė dr. Antalgēs k.
Lapiņsko rāvas pv. Tripuckų k.
Lapuřiřkē 1. Gūrių k.
Lařmiānka 1. Čepukų k.
Laukaī 1. Čepukų k.
Laukēlis 1. dr. Girdžiūnų k.
 2. *pv.* Vigutēnų k.
Lazdýnas kr. Puřynų k.
Lāzdos kr. Gojaus k.
Leibōs kélnēs 1. pv. Magūnēlių k.
 2. *pv.* Stařionių k.
Leiřalaņkēs pv., dr. Stanionių
 k.
Liēpinis kln. Čepukų k.
Lýgakampis mř. Žibakių k.
Lýgiabalē 1. b. Beržininkų k.
 2. *b.* Čepukų k. 3. *b.* Mař-
 viliřkēs vs.
Lygiōja pv. Čeberakų k.
Lýgumai 1. dr. Kalviřkių k.
 2. *kln.* Magūnų k.
Lýgus laūkas 1. Skrytelių k.

- Linkis b.* Magūnų k.
Lišiškė b. Varniškių k.
Liūlinė 1. I. Čepukų k. 2. *b.* Stanionių k.
Liūnas 1. pv. Stašionių k.
 2. *liūnas* Gūrių k.
Liūnėliai b. Šaukštelių k.
Liūninė 1. b. Berniūnų k. 2. *pv.* *Liūninė* Čeberakų k.
Lóbas b. Vendžioniškės k.
Lóva dr. Vaitkuškio k.
Lūgas 1. pv. Bieniūnų k. 2. *pv., mš.* Tripuckų k.
Lugėliai dr., pv. Tripuckų k.
Lugėlis 1. pv., dr., b. Pušynų k. 2. *kln., b.* Rudžių k. 3. *b.* Tripuckų k. 4. *pv.* Tripuckų k.
Magilnykas 1. mš. Gojaus k. 2. *I.* Kukutėnų k.
Magūnų keliukas kl. Gūrių k.
Majākalnė kln., I. Stanionių k.
Majākalnis mš. Karlių k.
Majōkas 1. kln. Gojaus k. 2. *|| Majākas kln., pv.* Gūrių k. 3. *I.* Kukutėnų k. 4. *kln.* Petriškių k.
Makarāvos kėlias kl. Gūrių k.
Margavōnės 1. pv., dr. Bieniūnų k. 2. *b., mš.* Gūrių k. 3. *dr.* Stašionių k. 4 – 5 *mš., dr.* ir *pv.* Tripuckų k. 6. *mš.* Vigutėnų k.
Margavōnės miškas mš. Gūrių k.
Mārgis dr. Stašionių k.
Maskōvka 1. b. Babrūšos k. 2. *b.* Drūkšinių k.
Matūliškės pv., kr. Stašionių k.
Matūliškių balā b. Stašionių k.
Maudališkė b. Drūkšinių k.
Mažā girtuoklėnė b. Berniūnų k.
Mažā Jáura b. Berniūnų k.
Mažā liūninė b., kr. Berniūnų k.
Māzasai laukėlis 1. Vilkuočių k.
Mažviliškės mš. Vilkuočių k.
Mėdinės 1. dr. Antalgės k. 2. *Mėdinkos I.* Karlių k.
Meldėniškė dr., kr. Ažukalviškės vs.
Meřgabalė 1. b., I. Gūrių k. 2. *pv.* Pušynų k.
Meřgaduobė 1. b. Berniūnų k. 2. *I.* Varniškių k.
Meřgalapė I., kr. Skrytelių k.
Mėškabalė 1. b., kln., b. Pušynų k.
Mėškapolė b. Stanionių k.
Mėškinė 1. b. Čepukų k. 2. *b.* Girdžiūnų k.
Mėškinės mš., b., kr. Stašionių k.
Mėškinių balā b. Stašionių k.
Mičiūlinė || Miciūlinė pv., kr. Berniūnų k.
Mičiūninė b. Varniškių k.
Mỹkšto rāvas dr. Tripuckų k.
Mikūliškė b. Berniūnų k.
Milžupė dr., pv. Rudžių k.
Mišarinė b. Gūrių k.
Móliabalė 1. kln., b. Girdžiūnų k. 2. *b.* Žibakių k.
Mólabėdė kln. Kukutėnų k.
Mólabestis kln. Pušynų k.
Moliākalnė 1. pv. Berniūnų k. 2. *dr., kln.* Stanionių k.
Molėnė 1. dr. Antalgės k. 2. *kln.* Rudžių k.
Molėnės 1. dr. Bieniūnų k. 2. *dr.* Tripuckų k.
Moskeskà pv. Petriškių k.
Motkà kr., b. Bieniūnų k.
Naujādvario krāštas Apvardų ež. kraštas Rudžių k.
Naujienos buv. dr., mš. Kalviškių k.
Nōčialaukė I. Čepukų k.
Nočkaliā b. Vigutėnų k.
Numarai dv. Gūrų k.

Nuotakĕlĕ *Žilmo ež. kampas* Vilkuoĉių k.

Ožkanugārĕ 1. *dr.* Bieniūnų k.

2. *kln.* Girdžiūnų k. 3. *dr.* Vigutėnų k.

Ožkanugarĕlĕ *kln.* Stašionių k.

Ožkanugārīs *kln.* Eglinių k.

Paakivarÿs 1. *pv.* Kalviškių k.

2. *pv.* Magūnėlių k.

Pāalksninė 1. *pv.* Kalviškių k.

2. *pv.* Tripuckų k.

Pabėrzĕ 1. *mš.* Kalviškių k.

2. *dr., pv.* Rudžių k. 3. *mš.*

Vaitkuškių k.

Paberžĕlĕ *b.* Čepukų k.

Pabėrżis *dr.* Stašionių k.

Padegutinĕs *ž., dr.* Eglinių k.

Pādeksnio kálnas *dr.* Bieniūnų k.

Padeksnÿs 1. *pv.* Bieniūnų k.

2. *kr., b.* Rudžių k.

Padrūtakampis *Žilmo ež. iškyšulys* Vilkuoĉių k.

Padvariškĕ *1., b.* Eglinių k.

Padvāriškĕs *pv.* Eglinių k.

Pādvilypĕ *1.* Pušynų k.

Pādvilypĕ || *Dvilypĕ dvi kūdros* Pušynų k.

Padvōriškĕ *pv., kr.* Stašionių k.

Paezerlnĕs *pv., b.* Rudžių k.

Paezerlnĕs dirvos *dr.* Girdžiūnų k.

Pāgirdišĕ *dr.* Vilkuoĉių k.

Pāgrynĕ || *Pagrinĕ pv.* Berniūnų k.

Pakapĕ 1. *pv.* Magūnėlių k.

2. *pv.* Stašionių k. 3. *b.* Tripuckų k., Bieniūnų k.

Pakapÿnĕ 1. *1.* Karlų k. 2. *kln.* Vendžioniškĕs k.

Pakaupriai || *Kaūprĕs dr.* Vilkuoĉių k.

Pakauprÿs *Žilmo ež. iškyšulys, kampas* Vilkuoĉių k.

Paklevÿnĕ *b.* Magunkų k.

Paklūonija *pv.* Stanionių k.

Pakriaūšĕ 1. *pv., b.* Tripuckų k.

2. *b.* Vigutėnų k.

Pakriaūšĕs dirvos *dr.* Tripuckų k.

Paliākálnis *kln.* Magūnų k.

Pallepio beržÿnas *mš.* Bieniūnų k.

Palĕpis 1. *dr., pv.* Bieniūnų k.

2. *1.* Mažviliškĕs vs. 3. *dr.* Stašionių k.

Pālieptĕ *pv.* Berniūnų k.

Pālieptis *b.* Beržininkų k.

Pālis *b.* Magūnų k.

Palugĕ *pv., dr.* Pušynų k.

Pamārgio kam̄pas *dr.* Bieniūnų k.

Pamārgis 1. *dr.* Bieniūnų k.

2. *b.* Girdžiūnų k.

Panaminĕ *pv.* Žibakių k.

Panaminĕs *Skersōnkos 1.* Vilkuoĉių k.

Panāviškĕ *pv., dr.* Girdžiūnų k.

Pāpinigĕ *b.* Vigutėnų k.

Pāprūdĕ *1.* Karlų k.

Pāpušÿnĕ 1. *1.* Pušynų k. 2. *pv.* Stanionių k.

Papušÿs *kln.* Eglinių k.

Pāraisĉiai *pv.* Antalgĕs k.

Pārakálnĕs *dr.* Antalgĕs k.

Pārakálnis *kln.* Rudžių k.

Paratĕ *pv.* Bieniūnų k.

Pāravĕs *dr.* Bieniūnų k.

Pārubeniškio dirvā *dr.* Stašionių k.

Parādimĕ *1.* Vendžioniškĕs k.

Parādimĕs 1. *1.* Pušynų k. 2. *pv.* Tripuckų k.

Parūkakálnĕ *1.* Vendžioniškĕs k.

Pāsaleliai *1.* Čepukų k.

Pasalÿs *1.* Tripuckų k.

Pasamanĕs kĕlias || *An Pāsamanĕ kl.* Gūrių k.

Pasamanĕs miškas *mš.* Gūrių k.

Pāsamanÿĉia 1. *pv., dr.* Pušynų k.

2. *pv.* Šaukštelių k.

- Pasčiūrē dr.* Vilkuočių k.
Pasiėkai 1. *mš.* Gojaus k.
 2. *dr., kr., b.* Gūrių k. 3. 1. Pušynų k.
Pasiėkių bālos b. Gūrių k.
Pasiutuškės b. Mačionių k.
Paskardelė ž. Eglinių k.
Paskliuždė b. Karlių k.
Pas Smuilainę Gulbinio ež. kraštas Magūnų k.
Pāstarinė b. Čepukų k.
Pašalys pv. Tripuckų k.
Pašalninė pv. Šaukštelių k.
Pāšiekstelė pv. Šaukštelių k.
Pašulninė pv. Tripuckų k.
Patiltėlė b. Vilkuočių k.
Patiltės pv., dr. Vilkuočių k.
Patiltinės skersōnkos 1. Vilkuočių k.
Patvoriai dr. Eglinių k.
Pāuosinė dr. Tripuckų k.
Pāupės pv. Bieniūnų k.
Pavarė pv. Tripuckų k.
Paverksmėlė pv. Berniūnų k.
Pavėrsmis pv. Stanionių k.
Pavėrškė b. Antalgės k.
Pavėrškės kálnas kln. Antalgės k.
Paveršupys pv., b. Antalgės k.
Pāvilkaraistė mš. Rudžių k.
Pavinkšnis dr. Bieniūnų k.
Pažardėlė pv. Tripuckų k.
Pažardyklė || Pāžardyklė dr., pv., b. Rudžių k.
Pēčiaus kálnas kln., 1. Tripuckų k.
Pečiulkų dārymas pv., b. Antalgės k.
Pečiulkų samanýčia pv., 1. Antalgės k.
Pėmpinė 1. *b.* Kukutėnų k.
 2. *pv., kr.* Žibakių k.
Perkadėlis didysai ž., pv. Vilkuočių k.
Perkadėlis māzasai ž., pv. Vilkuočių k.
- Perkasynė || Pėrkasas b., pv.* Berniūnų k.
Persėdai Gulbinio ež. kraštas Magūnų k.
Persiškės sala vidury balų Mažviliškės vs.
Pėtkākalnė 1. Švikščiasalės k.
Petriliabalė pv., b. Antalgės k.
Piėsnės 1. Čepukų k.
Piesniškės pv., b. Čepukų k.
Pilėlė kln. Vilkuočių k.
Piliaikalnė kln. Čeberakų k.
Piliaikalnis 1. *mš.* Gojaus k.
 2. *kln.* Rudžių k.
Piniginė 1. Čepukų k.
Pirmas lugėlis dr. Tripuckų k.
Pirmieji šniūrai dr. Vilkuočių k.
Pirmosios balėlės b. Tripuckų k.
Pirmos pāravės b. Karlių k.
Piūtis b. Vilkuočių k.
Piūtyš salelės Vilkuočių k.
Platėliai || Platėlis b. Čepukų k.
Platieji 1. ž. Eglinių k. 2. *dr.* Stašionių k.
Plati Jáura 1. Stanionių k.
Plati pieva pv. Gojaus k.
Plātosios dirvos dr. Gūrių k.
Plėcius dr. Tripuckų k.
Plentaukà 1. *b.* Babrūšos k.
 2. *pv.* Čepukų k. 3. *b., pv.* Gūrių k. 4. *b.* Karlių k. 5. *b.* Petriškių k. 6. *b.* Pušynų k. 7. *b.* Stanionių k.
Plėšimai dr., pv. Rudžių k.
Plýniabalė 1., *kr.* Rudžių k.
Plýniabalės kr. Rudžių k.
Po Akmeninėm 1. Eglinių k.
Po ážuoliukù pv., dr. Pušynų k.
Po ážuolu pv. Bieniūnų k.
Po Baikštine dr. Gūrių k.
Po Bendrójom dārymas pv. Stašionių k.
Po Bendróve mš. Stašionių k.
Po Bieniūnais Apvardų ež. kraštas Rudžių k.

- Po Būbulio alksniū vieta* Rudžių k.
Po būdà 1. *b.* Šaukštelių k.
 2. *b., dr.* Tripuckų k. 3. *dr., kln.* Vigutėnų k.
Po Bužiene 1. *dr.* Eglinių k.
 2. *1.* Pušynų k.
Po Čepūkais Apvardų ež. kraštas Rudžių k.
Po Degūčiakalniu pv. Bieniūnų k.
Po dideliu ākmeniū b. Karlių k.
Po eglė pv. Stašionių k.
Po Girdžiūnais Apvardų ež. kraštas Rudžių k.
Po gōju 1. Karlių k.
Po grūšià 1. Karlių k.
Po Jančiaūsku mš. Pušynų k.
Po Juoduoju kálnu pv. Gūrių k.
Po Júodupe dr. Vigutėnų k.
Po Kálninēm dr. Eglinių k.
Po karklŷne 1. Čepukų k.
Po Katrytė samanyčia pv. Tripuckų k.
Po Kunickaĩs pv. Tripuckų k.
Po Kūnsaliu dr. Gūrių k.
Po kurapkà pv. Gūrių k.
Po Kvietkaūsku mš. Karlių k.
Po lāpių duobēm mš. Eglinių k.
Po Laurukù 1. Vilkuočių k.
Po Mėškabale pv. Gūrių k.
Po Numaraĩs pv., dr. Gūrių k.
Po óbele 1. Karlių k.
Po obelŷ kelmaĩs pv. Vigutėnų k.
Po Ožkanugārēm pv. Bieniūnų k.
Po Panipānciku mš. Pušynų k.
Po pēcium dr. Tripuckų k.
Po prūdù 1. Karlių k.
Po pušė 1. pv., dr. Eglinių k.
 2. *1.* Vendžioniškės k.
Po Pušýnu kln. Gūrių k.
Po Raudonuoju kalneliù 1. Eglinių k.
Po Rōtuše pv. Stašionių k.
Po sėželka b. Gūrių k.
Po smēliaĩs Apvardų ež. kraštas Rudžių k.
- Po Statukù b.* Gūrių k.
Po stulpeliù dr. Pušynų k.
Po stulpù 1. 1., dr. Karlių k.
 2. *1.* Pušynų k.
Po šulneliù pv. Tripuckų k.
Po tilteliù || Prie tilteliui pv., dr. Pušynų k.
Pōvaraistė pv. Čepukų k.
Po Vėlnio pėda 1. Magūnų k.
Po Vėlunų kraštù Apvardų ež. kraštas Rudžių k.
Po Žalėlio pābaliu dr. Eglinių k.
Po Žardėliais pv. Bieniūnų k.
Po Žardeliù pv., dr. Tripuckų k.
Požerniklė dr. Antalgės k.
Požerės pv. Bieniūnų k.
Prāvaras 1. Stanionių k.
Pridōtkai 1. dr. Antalgės k.
 2. *b.* Vilkuočių k.
Priekinės sālos ž. Eglinių k.
Prie Mėškabalės dr. Gūrių k.
Prie Statuko kr. Gūrių k.
Prūaas b. Karlių k.
Prūdinė b. Girdžiūnų k.
Prūtakampis Apvardų ež. įlanka Mažviliškės vs.
Pūkakalnė kln. Vendžioniškės k.
Pūkŷnė 1. dr. Vilkuočių k.
 2. *pv.* Žibakių k.
Púodinė b. Kukutėnų k.
Pušėlės mš. Žibakių k.
Pušīs kálnas dr. Bieniūnų k.
Pušýnas mš. Gūrių k.
Pušinis miškas mš. Skrytelių k.
- Raĩstas 1. pv.* Antalgės k.
 2. *b.* Girdžiūnų k.
Raistėlis b., pv. Magūnų k.
Raudókalnė || Raudākalnis 1. Čepukų k.
Raudónajis 1., vs. Magūnų k.
Raudónakalnio balėlė dr., kr. Tripuckų k.
Raudónakalnĩs 1. kln. Girdžiūnų k. 2. *dr.* Tripuckų k.

- Raudónakis kln.* Girdžiūnų k.
Raudónasai 1. Eglinių k.
Raudonasis kálnas kln. Eglinių k.
Raudónas mólis dr., molduobės
 Berniūnų k.
Raudonūtis kr. Magunų k.
Ravaī slėniai Stašionių k.
Ravėliai pv. Kalviškių k.
Reitinė b. Čepukų k.
Rėksniai 1. Gūrių k.
Reznýčia b. Kukutėnų k.
Rimšės raistėlis pv. Antalgės k.
Ropėnai pv. Čeberakų k.
Rõtušės kálnas kln. Stašionių k.
Rõtušis kln. Stašionių k.
Rožakálnis || Rõzakálnis 1., kln.
 Vigutėnų k.
Rubėniškė kr., kln. Stašionių k.
Rubėžius 1. Čepukų k.
Rùdažemė 1. Šaukštelių k.
Rùdažemis dr. Pušynų k.
Rudėniškio balà b. Stašionių k.
Rūdýnė || Rudinės 1. b., pv., dr.
 Pušynų k. 2. *b.* Varniškių k.
Salà 1. 1. Eglinių k. 2. *pv.* Stašionių k.
Salaitės 1. Stašionių k., Bieniūnų k.
Salickinė mš. Vigutėnų k.
Sãlos 1. 1. Pušynų k. 2. *dr.*
 Tripuckų k.
Salõs kálnas kln. Stašionių k.
Salų niotaka šlaitelis Tripuckų k.
Samanyčėlė dr. Vilkuočių k.
Samanýčia 1. pv., kr. Bieniūnų k.
 2. *b.* Čepukų k. 3. *b.* Drūkšinių k. 4. *dr.* Eglinių k. 5. *Pasamanės ež. įlanka* Gūrių k. 6. *b.* Makaravo k. 7. *b.* Petriškių k. 8. *kr., b.* Pušynų k. 9. *b., kr.* Stanionių k. 10. *b.* Šaukštelių k. 11. *pv.* Vigutėnų k.
Samanýnė 1. pv. Švikščiasalio k. 2. *1., b.* Varniškių k.
Samanõvkos samanyčia b. Tripuckų k.
Sargiėnių balà b. Žibakių k.
Sėndeliškė pv. Čepukų k.
Serbentýnas 1. Magūnų k.
Sėželka pv. Pušynų k.
Sėželkos pv. Rudžių k.
Siūras b. Stanionių k.
Siūrėlis 1. Magūnų k.
Siūro ios pv. Eglinių k.
Skaidrús kálnas kln. Gojaus k.
Skáistagiris dr. Eglinių k.
Skaistagirýs 1. Eglinių k.
Skařdzius slėnys Eglinių k.
Skersõnkos 1. dr. Stašionių k. 2. *b.* Vilkuočių k.
Skiėdaraistis pv., kr. Kalviškių k.
Skradziãkálnė kln. Stanionių k.
Skripkabalė b. Girdžiūnų k.
Skudučiai dr. Čepukų k.
Slãstabalė b. Šaukštelių k.
Slėsnõja pv., dr. Vilkuočių k.
Smėlėlis 1. Vendžioniškės k.
Smėliai dr. Gūrių k.
Smėliakálnis kln. Antalgės k.
Smėlinė kln. Čepukų k.
Smėlynė dr., mš. Bieniūnų k.
Spùtiškė 1. Čepukų k.
Sraigtis kln. Vigutėnų k.
Stanėlpievis pv. Žibakių k.
Stanisiai pv. Švikščiasalio k.
Staraziñė 1. Čepukų k.
Statùkas 1. kln. Gūrių k. 2. *mš.*
 Makaravo k.
Sukcėsija dr. Gūrių k.
Supãkálnis 1. dr. Bieniūnų k. 2. *kln., dr.* Tripuckų k.
Šakėlės dr. Stašionių k.
Šákimas pv. Stanionių k.
Šãkos mš. Vaitkuškės k.
Šaltekšninė b. Girdžiūnų k.
Šapãrnia pv. Kalviškių k.

- Šermukšninė pv.* Antalgės k.
Šeškinkos dr., pv. Tripuckų k.
Šiekštėlė b. Karlų k.
Šilėlis I. Stanionių k.
Šlaitai pv. Eglinių k.
Šlaitas b. Girdžiūnų k.
Šlāpė 1. b., kr. Berniūnų k.
 2. *b.* Beržininkų k. 3. *b.*
 Čeberakų k.
Šlāpiasai I. Magūnų k.
Šlūnabalė pv. Tripuckų k.
Šlūnapilis slėnys, griovys Žibakių k.
Šlynikė I. Čepukų k.
Šlynynė Apvardų ež. kraštas Girdžiūnų k.
Šlyninės dr. Bieniūnų k.
Šlyniniai pv. Čeberakų k.
Šlūnupis dr. Tripuckų k.
Šmuiliakalnis dr. Tripuckų k.
Šulnio balà 1. b. Berniūnų k.
 2. *b.* Varniškių k.
Šunatakys kl. Vigutėnų k.
Švari balà b. Vendžioniškės k.
Švedikalnis kln. Čeverykinės k.
Taikmiškė I. Mažviliškės vs.
Takai dr. Stanionių k.
Tamsioja b., I. Tripuckų k.
Tánkiabalė 1. b. Čeberakų k.
 2. *b.* Karlų k.
Tankumynas kr. Vendžioniškės k.
Tarpūbalės dr. Tripuckų k.
Tarpūlugelis dr. Tripuckų k.
Tarūčiakalnis kln. Magūnų k.
Telėtnykai 1. pv. Antalgės k.
 2. *dr., kr.* Rudžių k. 3. *1., pv.*
 Tripuckų k.
Telėtnykas pv. Vendžioniškės k.
Tiltabalė || Kiltabalė 1. b. Berniūnų k. 2. *b.* Beržininkų k.
 3. *pv.* Čeberakų k.
Tiltėliai I. Gūrių k.
Tilvikas mš. Varniškių k.
Timofėjaus lóbas pv. Gojaus k.
Trākabalė b. Vigutėnų k.
- Trākagalys pv., dr.* Bieniūnų k.
Trākai pv. Skrytelių k.
Trākas 1. pv., b. Berniūnų k.
 2. *I.* Čepukų k.
Trėčios balėlės b. Tripuckų k.
Trikálniai I. Kalviškių k.
Tvardaũsko pakalnė I. Gojaus k.
Tvarėniškės dr. Bieniūnų k.
- Ugāriai b.* Petriškių k.
Uosynė 1. pv. Bieniūnų k.
 2. *pv.* Tripuckų k.
Ūpabalė b. Skrytelių k.
Ūpės įlanka Pasamanės ež. įlanka Gūrių k.
Ūpės kálnas kln. Magūnų k.
Ūpiai kr. Antalgės k.
Ūpio kálnas kln. Stašionių k.
Užuraistis dr. Antalgės k.
- Valėklinė dr.* Čepukų k.
Valkinė pv. Tripuckų k.
Vanagiškės I. Magūnų k.
Varāniškė b. Varniškių k.
Varkākalnė I., gn. Švikščiasalės k.
Vařkakalnis || Veřkiakalnis kln. Varniškių k.
Vařliabalė b., kr. Kalviškių k.
Vařnalaistis pv. Žibakių k.
Vārniškės I. Beržininkų k.
Vartėliai dr. Antalgės k.
Vėlnio pėdas ant akmens pėda Magūnų k.
Versmė 1. pv. Eglinių k. 2. *I.* Gojaus k.
Versmėlė b. Berniūnų k.
Versmės kálnas kln. Magūnų k.
Vėžalaukė 1. pv. Čeberakų k.
 2. *kr.* Kukaveržės k.
Vėželė || Vėželka b., pv. Kukaveržės k.
Vidinis kėlias 1. kl. Girdžiūnų k.
 2. *kl. iš Rimšės į Dūkštą* Rudžių k.

Vidinis tiltėlis kl. Mažviliškės vs.
Vidūklė 1. Čepukų k.
Vidūpievė pv. Kukutėnų k.
Vidūpievis pv. Vilkuočių k.
Vidutinės dr. Eglinių k.
Viešiakalys dr., b. Tripuckų k.
Vieversynė dr. Bieniūnų k.
Viksabalė pv. Žibakių k.
Vilkabalė pv., b. Čeberakų k.
Vilkāduobė pv., kr. Magunkų k.
Vilkāduobės pv., b. Pušynų k.
Vilkaplaukis kln. Gūrių k.
Vilkaraistė 1. b. Tripuckų k.
 2. *kr.* Vendžioniškės k.
Vilkaraistis || Vendžioniškės miš-
kas 1. mš. Rudžių k. 2. *1.,*
 mš. Tripuckų k.
Vilkėlė pv., kr. Stanionių k.
Vilkiškis Gulbinio ež. kraštas ir
 kln. Magūnų k.
Vinkšna || Vinkšnos balà b. Vigu-
 gutėnų k.
Visagino bālos b. Ažukalviškės vs
Vōpnyčia 1. Pušynų k.

Zapāška pv., gn. Stanionių k.

Zarckū samanyčia pv., b. Antal-
 gės k.
Žardėliai 1. dr. Bieniūnų k.
 2. *kln.* Girdžiūnų k.
Žardėlių kalnas dr. Bieniūnų k.
Žardynė pv. Žibakių k.
Žarninis kln. Magūnų k.
Žāsinė || Žāsinė balà b. Varniš-
 kių k.
Žāsino rāgas 1. pv. Girdžiūnų k.
 2. *Apvardū ež. iškyšulys* Maž-
 viliškės vs.
Žėkelis 1. b. Berniūnų k. 2.
 duobė, mš. Varniškių k.
Žiauniėriškė b. Vigutėnų k.
Žydabalė b. Kalviškių k.
Žydiškės b., pv., dr. Rudžių k.
Žydu kapaī dr. Tripuckų k.
Žilabalė 1. b., mš. Karlių k.
 2. *b.* Kukaveržės k.
Žiuromskū samanyčia pv., b.
 Antalgės k.
Žvyrėlis 1. 1. Čepukų k. 2. *kln.*
 Stanionių k.
Žvyrėnės dr. Stašionių k.

STRAIPSNIO SANTRUMPOS

b. — bala
 buv. — buvęs
 d. — dabar
 dr. — dirva
 gn. — ganykla
 k. — kaimas
 kl. — kelias
 kln. — kalnas, kalnelis
 kr. — krūmai
 į. — laukas

mstl. — miestelis
 mš. — miškas
 pv. — pieva
 rst. — raistas
 sen. — seniau, senasis
 up. — upė, upelis
 vs. — viensėdis
 ž. — žemė
 žr. — žiūrėk

Dainos

1. EISMA, SESE, RUGIŲ PIAUTI

Eisma, sese, rugių piauti,
Ulioja lelija.

Ir ateina debesėlis,
Ulioja lelija.

Debesėly skaudrus lietus,
Ulioja lelija.

Kur mes, sese, pasidėsma?
Ulioja lelija.

Eisma, sese, po liepele,
Ulioja lelija.

Man liepelė — ne seselė,
Ulioja lelija.

Man šakelės — ne rankelės,
Ulioja lelija.

Viršūnėlė — ne galvelė,
Ulioja lelija.

Man šaknelės — ne kojelės,
Ulioja lelija.

Man lapeliai — ne žodeliai,
Ulioja lelija.

2. MES PASĒJOM LINELIUS, LINELIUS

Musical score for the song "Mes pasējom linelius, linelius". The score is written in treble clef with a tempo marking of quarter note = 72. It consists of three staves. The first staff contains the melody with lyrics "Mes pa_sē_jom li____ne_lius, li_ne_lius," and is marked with circled numbers 1, 2, and 3. The second staff continues the melody with lyrics "o_mes_jau_nos, li____ne_lius, li_ne_lius." and is marked with circled numbers 8 and 4. The third staff is a piano accompaniment in 3/4 time, marked with circled numbers 1, 2, 3, and 4, and includes dynamic markings *p.* (piano).

Mes pasējom linelius, linelius,
O mes jaunos, linelius, linelius.

Tai išdygo lineliai, lineliai,
O mes jaunos, lineliai, lineliai.

Tai nurovēm linelius, linelius,
O mes jaunos, linelius, linelius.

Tai išmynēm linelius, linelius,
O mes jaunos, linelius, linelius.

Tai suverpēm linelius, linelius,
O mes jaunos, linelius, linelius.

Tai išaudēm linelius, linelius,
O mes jaunos, linelius, linelius.

Tai pasiuvom marškinēlius, marškinēlius,
O mes jaunos, marškinēlius, marškinēlius.

3. GENEROLIO ROLIO

$\text{♩} = 104$ *Poco rubato*

Ge-ne-ro-lio ro-lio, ga-niau ba-sa.

Ge-ne-ro-lio ro-lio, va-lug ke-lių ra-sa.

accel. $\text{♩} = 76$

Ge-ne-ro-lio ro-lio, kar-ve-lė rū-ta,

kur ta-vo bū-ta? Ge-ne-ro-lio ro-lio,

ti ma-no bū-ta, kur ža-lia rū-ta.

Gene-ro-lio ro-lio, rū-te-lė raš-ky-ta-

tai ma-no kar-ve-lė rė-dy-ta. Ge-ne-ro-lio

ro-lio, mo-tu-lė lau-kia, ko-še-ļė au-šia.

Ge-ne-ro-lio ro-lio, sa-kė a-ny-ta, aš ką kar-

-ve-lė ne-pri-ga-ny-ta, ge-ne-ro-lio ro-lio.

Generolio rolio,
 Ganiau basa,
 Generolio rolio,
 Valug kelių rasa.
 Generolio rolio,
 Karvelė rūta,

Kur tavo būta?
 Generolio rolio,
 Ti mano būta,
 Kur žalia rūta.
 Generolio rolio,
 Rūtelė raškyta —

Tai mano karvelė rėdyta.
Generolio rolis,
Motulė laukia,
Košelę aušia.
Generolio rolis,

Sakė anyta,
Až ką karvelė
Nepriganyta,
Generolio rolis.

4. TU, KARVELI, TU, PILKASIS

Tu, karveli, tu, pilkasis,
Tu nuskriskie marelės,
Tu, karveli, tu, pilkasis,
Tu nuskriskie marelės.

Tu nuskridęs paspurtykie,
O paspurtes paklausyk,
Tu nuskridęs paspurtykie,
O paspurtes paklausyk.

O paspurtes paklausykie,
Kas ti šite gailiai verkia,
O paspurtes paklausykie,
Kas ti šite gailiai verkia.

Janutėlė gailiai verkia,
Par svirnelį vaikščiodama,
Janutėlė gailiai verkia,
Par svirnelį vaikščiodama.

Par svirnelį vaikščiodama,
Aštras žirkles turėdama,
Par svirnelį vaikščiodama,
Aštras žirkles turėdama.

Aštras žirkles turėdama,
Baltą drobę rėzydama,
Aštras žirkles turėdama,
Baltą drobę rėzydama.

Tu, karveli, tu, pilkasis,
Tu nuskriskie marelės,
Tu, karveli, tu, pilkasis,
Tu nuskriskie marelės.

Tu nuskridęs paspurtykie,
O paspurtes paklausyk,
Tu nuskridęs paspurtykie,
O paspurtes paklausyk.

O paspurtes, paklausykie,
Kas ti šite gailiai verkia,
O paspurtes paklausykie,
Kas ti šite gailiai verkia.

Kas ti šite gailiai verkia,
Par stonelę vaikščiodamas,
Kas ti šite gailiai verkia,
Par stonelę vaikščiodamas.

Mykolėlis gailiai verkia,
 Par stonelę vaikščiodamas,
 Mykolėlis gailiai verkia,
 Par stonelę vaikščiodamas.

Par stonelę vaikščiodamas,
 Šyvą žirgą balnodamas,
 Par stonelę vaikščiodamas,
 Šyvą žirgą balnodamas.

5. SUPKIT SUPKIT, SŪPUOKLĖLĖS

♩ 92

Sup-kit sup-kit, sū-puok-lė-lės, mes-kit mes-kit
 ve-ly-kė-lės, kad uš-vys-čia tė-vo dva-raš,
 tė-vo dva-raš, bro-lio so-dą. Tė-vo dva-re
 žir-gai žven-gia, bro-lio so-de kur-tai lo-ja.

Supkit supkit, sūpuoklėlės,
 Meskit meskit velykėles,
 Kad ušvysčia tėvo dvarą,

Tėvo dvarą, brolio sodą.
 Tėvo dvare žirgai žvengia,
 Brolio sode kurtai loja.

6. MEŠKA VILKĄ PAPIOVĖ

♩ 84 ①

Meška vil-ką pa-pio-vė, ei liū-li liū-li, pa-pio-vė.
 ① 3-5 posm. 6 posm.

Meška vilką papiovė,
 Ei liūli liūli, papiovė.

Visi berneliai žiūrėjo,
 Ei liūli liūli, žiūrėjo.

Vidur dvaro pakorė,
 Ei liūli liūli, pakorė.

O kaip tą vilką surijo,
 Ei liūli liūli, surijo,

O kaip tas vilkas gulėjo,
 Ei liūli liūli, gulėjo,

Visi rėkė: „Marija!“
 Ei liūli liūli, „Marija!“

7. PER NAKTELĘ NEMIEGOJAU

♩ = 96

Per nak - te - lę ne - mie - go - jau, ant ran - ke - lių
 pra - ry - mo - jau, ant ran - ke - lių. pra - ry - mo - jau.

① 11, 12 posm. ② 3, 6-9, 11-13 posm. ③ 6, 8, 9 posm. ④ 6, 9, 13 posm. ⑤ 3, 5, 7-10 posm.
 ⑥ 2 posm. 3-5, 9, 10 posm. ⑦ 11 posm. ⑧ 11, 12 posm. ⑨ 2, 4, 6, 9, 11-13 posm.

Per naktelę nemiegojau,
 Ant rankelių prarajojau,
 Ant rankelių prarajojau.

Ant rankelių prarajojau,
 Sau dūmelę sudūmojau,
 Sau dūmelę sudūmojau.

Sau dūmelę sudūmojau —
 Ryt rytelio kelionėlėn,
 Ryt rytelio kelionėlėn.

Ryt rytelio kelionėlėn
 In senąją uošvytėlę,
 In senąją uošvytėlę.

— Uošvytėle, senutėle,
 Katrą žadi man dukrelę,
 Katrą žadi man dukrelę?

— Aš tau duosiu dukrijėlę,
 Žalių rūtų ravėjėlę,
 Žalių rūtų ravėjėlę.

Žalių rūtų ravėjėlę,
 Žalio šieno grėbėjėlę,
 Žalio šieno grėbėjėlę.

Žalio šieno grėbėjėlę,
 Baltų rugių piovėjėlę,
 Baltų rugių piovėjėlę.

Baltų rugių piovėjėlę,
 Pačią gražiąją dukrelę,
 Pačią gražiąją dukrelę.

Pačią gražiąją dukrelę,
 Plonų drobių verpėjėlę,
 Plonų drobių verpėjėlę.

Plonų drobių verpėjėlę,
 Margų raštų raštytėlę,
 Margų raštų raštytėlę.

Margų raštų raštytėlę,
 Baltų drobių audėjėlę,
 Baltų drobių audėjėlę.

Baltų drobių audėjėlę,
 Pačią gerąją dukrelę,
 Pačią gerąją dukrelę.

8. OI, GĖRIAU GĖRIAU

① ②
 Oi, gė — riau gė — riau, gė — riau u — lio — jau
 ③
 nuo va — ka — rė — lio li — ki gai — de — liais.
 ① 2,3 posm. ② 2,3 posm. ③ 2 posm.

Oi, gėriau gėriau,
 Gėriau uliojau
 Nuo vakarėlio
 Liki gaideliais,
 Nuo vakarėlio
 Liki gaideliais.

Pragėriau žiedą
 Ir vainikėlį,
 Prauliavojau
 Jaunas dieneles,
 Prauliavojau
 Jaunas dieneles.

Eičia namuliuos,
 Skųščiuos motutei,
 Ar n'atvaduotų
 Aukso žiedelio,
 Ar n'atvaduotų
 Aukso žiedelio.

— Vaikeli mano,
 Dukrele mano,
 Nepulk nepulk
 Sielavartėlin,
 Nepulk nepulk
 Sielavartėlin.

Sugriš žiedelis
 Ir vainikėlis,
 Nebegriš tavo
 Jaunos dieneles,
 Nebegriš tavo
 Jaunos dieneles.

Oi, gėriau gėriau,
 Gėriau uliojau
 Nuo vakarėlio
 Liki gaideliais,
 Nuo vakarėlio
 Liki gaideliais.

Pragėriau žirgą
 Ir kamanėles,
 Prauliavojau
 Jaunas dieneles,
 Prauliavojau
 Jaunas dieneles.

Eičia namuliuos,
 Skųščiuos tėveliui,
 Ar n'atvaduotų
 Bėro žirgelio,
 Ar n'atvaduotų
 Bėro žirgelio.

DAINININKĖ UMBRASIENĖ ELENA **

— Vaikeli mano,
Sūneli mano,
Nepuik nepulk
Sielavartēlin,
Nepulk nepulk
Sielavartēlin.

Sugriš žirgelis
Ir kamanēlēs,
Nebegriš tavo
Jaunos dienelēš,
Nebegriš tavo
Jaunos dienelēš.

9. ŠIAŲ NAKTELĘ PER NAKTELĘ

$\text{♩} = 108$

Šia - nak - tę - lę per nak - te - lę mie - go ne - mie - go - jau,

ža - lioj lan - koj lan - ku - žė - lėj jau - te - lius da - bo - jau.

① *2p.* *3.4p.* *5p.*

Šiaų naktelę per naktelę
Miego nemiegojau,
Žalioj lankoj lankužėlėj
Jautelius dabojau,
Žalioj lankoj lankužėlėj
Jautelius dabojau.

Ir atėjo bernužėlis
Vidury naktelės,
Ir nuėmė vainikėlį
Nuo mano galvelės,
Ir nuėmė vainikėlį
Nuo mano galvelės.

Ažu mano vainikėlį
Šimtas raudonųjų,
Ažu mano jaunas dienas
Nor penki šimteliai,
Ažu mano jaunas dienas
Nor penki šimteliai.

Šiaų naktelę per naktelę
Miego nemiegojau,
Žalioj lankoj lankužėlėj
Jautelius dabojau,
Žalioj lankoj lankužėlėj
Jautelius dabojau.

Ir atėjo mergužėlė
Vidury naktelės,
Ir nuėmė pentinėlius
Nuo mano kojelių,
Ir nuėmė pentinėlius
Nuo mano kojelių.

Ažu mano pentinėlius
Penki skatikėliai,
Ažu mano jaunas dienas
Du karnų kūleliai,
Ažu mano jaunas dienas
Du karnų kūleliai.

10. TYKIAI TYKIAI UPELĖ TEKĖJO

Ty — kiai ty — kiai u — pe — lė te — kė — jo,

na — ty — kiau — sia man mo — tu — le kė — lė, kė — (lė).

① 3 p. ② 2. 4 p. 3. 5 p.

Tykiai tykiai upelė tekėjo,
 Natykiausia mañ motulė kėlė,
 Natykiausia man motulė kėlė.

Ašei misliau — midum šimkavoti,
 Ažnū mane ažu seno duoti,
 Ažnū mane ažu seno duoti.

Aš tą seną jau seniai pažįstu,
 Aš tą seną jau seniai pažįstu,

Kur tris rytus dūmais čestavojau,
 An ketvirto šarmu privytojau,
 An ketvirto šarmu privytojau.

Par priesienį akmenėliais svaidžiau,
 Par laukelį razbainykus samdžiau,
 Par laukelį razbainykus samdžiau.

Tykiai tykiai upelė tekėjo,
 Natykiausia man motulė kėlė,
 Natykiausia man motulė kėlė.

Ašei misliau — midum šimkavoti,
 Ažnū mane ažu jauno duoti,
 Ažnū mane ažu jauno duoti.

Aš tą jauną jau seniai pažįstu,
 Kur tris rytus midum čestavojau,
 An rytojaus alum privytojau.
 Par priesienį obuolėliais laidžiau,
 Par laukelį aš pati lydėjau,
 Par laukelį aš pati lydėjau.

11. ŽALIAM SODNE SODELY

The musical score is written on a single staff in G minor (one flat) and 5/8 time. It begins with a tempo marking of quarter note = 152. The melody is divided into four numbered phrases. The lyrics are written below the notes. The score includes four different endings, each marked with a circled number and a tempo marking: 1. 2,6 posm., 2. 6 posm., 3. 2,6 posm., 4. 2,6 posm., 3. 3 posm., 4,5 posm., and 3-5 posm.

① $\text{♩} = 152$

Ža - liam sod - ne so - de - ly,

②

③

④

tė ku - kuo - ja ge - giu - tė.

① 2,6 posm. 3 posm. 4,5 posm.

② 6 posm. ③ 2,6 posm. ④ 2,6 posm. 3-5 posm.

Žaliam sodne sodely
 Ti kukuoja gegiutė,
 Žaliam sodne sodely
 Ti kukuoja gegiutė.

Labai gailiai verkuodama,
 Baltas rankas laužydama,
 Labai gailiai verkuodama,
 Baltas rankas laužydama.

Ažu balto stalelio
 Sėdi jauna Geniutė,
 Ažu balto stalelio
 Sėdi jauna Geniutė.

Baltas rankas laužydama,
 Poną dievą prašydama,
 Baltas rankas laužydama,
 Poną dievą prašydama:

Ažu stalelio sėdėdama,
 Labai gailiai verkuodama,
 Ažu stalelio sėdėdama,
 Labai gailiai verkuodama.

— Oi dieve, dievul mano,
 Atleisk tėvelį namo,
 Oi dieve, dievul mano,
 Atleisk tėvelį namo.

Ne in ilgo čėselio,
An šio mielo vakarėlio,
Ne in ilgo čėselio,
An šio mielo vakarėlio.

Ar gražiai prirėdyta,
Ar linksmi pasodinta,
Ar gražiai prirėdyta,
Ar linksmi pasodinta?

Nor pirkelėn neineičia,
Po langeliu pastovėčia,
Nor pirkelėn neineičia,
Po langeliu pastovėčia.

Prirėdyta kaip panelė,
Pasodinta kaip sirata,
Prirėdyta kaip panelė,
Pasodinta kaip sirata.

Po langeliu pastovėčia,
An dukrelės padabočia,
Po langeliu pastovėčia,
An dukrelės padabočia.

Visos mergelės sėdi,
Kaip lelijėlės žydi,
Visos mergelės sėdi,
Kaip lelijėlės žydi.

O mano dukrelė —
Kaip sirata biednelė,
O mano dukrelė —
Kaip sirata biednelė.

12. AŽU VARIO VARTELIŲ

The musical score is written on two staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of two flats (B-flat and E-flat), and a tempo marking of quarter note = 116. The melody consists of several measures, with three specific phrases circled and numbered 1, 2, and 3. The lyrics 'A - žu va - rio var - te - lių, ta ta - gu ta - ta.' are written below the first staff. The second staff continues the melody with the same circled and numbered phrases. Below the second staff, there are three circled numbers corresponding to the phrases: ① 8, 11, 13, 17 posm., ② 2, 4, 6, 10, 12, 19 posm., ③ 3, 7, 15 posm., ④ 9-5, 8, 14, 18, 19 posm., 7, 9-13, 15, 16, 19 posm.

Ažu vario vartelių,
Ta tagu tata,

— Plauko laivelis,
Ta tagu tata.

Gilus ežerėlis,
Ta tagu tata.

— Kas tame laively?
Ta tagu tata.

— Kas tam ežerėly?
Ta tagu tata.

— Sėdi panelė,
Ta tagu tata.

Galvelę šukuoja,
Ta tagu tata,

Bažnyčelėn eina,
Ta tagu tata,

Plaukelius laiduoja,
Ta tagu tata,

Motulės ušvysti,
Ta tagu tata,

Daržiukėlin eina,
Ta tagu tata,

Motulę ušvydo,
Ta tagu tata,

Rūteles raško,
Ta tagu tata,

Vainikas sužydo,
Ta tagu tata,

Kvartukėlin braško,
Ta tagu tata,

Žalias sužaliavo,
Ta tagu tata,

Vainikėlį pina,
Ta tagu tata,

Anytą ušvydo,
Ta tagu tata,

Ant galvelės deda,
Ta tagu tata,

Vainikas nuvyto,
Ta tagu tata.

13. TAI GRAŽIAI SIAUBIA

The musical score is written in G major and 4/4 time, with a tempo marking of quarter note = 82. It consists of two staves of vocal melody with lyrics underneath. The first staff has three measures, with circled numbers 1, 2, and 3 above the notes. The second staff has four measures, with circled numbers 4, 1, 2, 3, and 4 above the notes. Below the second staff, there are four measures of piano accompaniment, each with a circled number and a dynamic marking: 1 sp., 2 3.4p., 3 2p., and 4 3p.

Tai gra — žiai siau — bia me — dy bi — ti — nė — lis,
tai gra — žiai jo — ja bro — le — lių pul — ke — (lis).

1 sp. 2 3.4p. 3 2p. 4 3p.

Tai gražiai siaubia
Medy bitinėlis,
Tai gražiai joja
Brolelių pulkelis.

— Jokit ažjokit
An mano [tėvelį],
Jokit ažjokit
An mano [tėvelį].

— Nei aš pats josiu,
Nei pulkelio leisiu,
Nei aš pats josiu,
Nei pulkelio leisiu.

Mano žirgeliai
Labai nuvarginti,
Mano pulkelis
Labai nuvargintas.

Tai gražiai siaubia
Medy bitinėlis,
Tai gražiai joja,
Brolelių pulkelis.

— Jokit ažjokit
An mano motulę,
Jokit ažjokit
An mano motulę.

— Nei aš pats josiu,
Nei pulkelio leisiu,
Nei aš pats josiu,
Nei pulkelio leisiu.

Mano žirgeliai
Labai nuvarginti,
Mano pulkelis
Labai nuvargintas.

Tai gražiai siaubia
Medy bitinėlis,
Tai gražiai joja
Brolelių pulkelis.

— Jokit ažjokit
An mano sesulę,
Jokit ažjokit
An mano sesulę.

— Nei aš pats josiu,
Nei pulkelio leisiu,
Nei aš pats josiu,
Nei pulkelio leisiu.

Mano žirgeliai
Labai nuvarginti,
Mano pulkelis
Labai nuvargintas.

Tai gražiai siaubia,
Medy bitinėlis,
Tai gražiai joja,
Brolelių pulkelis.

— Jokit ažjokit
An mano mergele,
Jokit ažjokit
An mano mergele.

— Jot aš pats josiu
Ir pulkelį leisiu,
Jot aš pats josiu
Ir pulkelį leisiu.

Mano žirgeliai
Tai nenuvarginti,
Mano pulkelis
Labai išlinsmintas.

14. ZABELIUTE SESELE

$\text{♩} = 84$

- Za - be - liu - te se - se - le, šir - dis ta - vo
ro - že - lė, ka - da są - vo švo - tu - lių su - lauk - si?

① *p.* ② *f.* ③ *p.* ④ *f.*

— Zabeliute sesele,
Širdis tavo roželė,
Kada savo svotulių sulauksi,
Kada savo svotulių sulauksi?

— E Burbulį pėtnyčioj,
E svotulį subatoj,
Savo mielą mielutį nedėlioj,
Savo mielą mielutį nedėlioj.

— Zabeliute sesele,
Širdis tavo roželė,
Kur tu savo svotulius sodinsi,
Kur tu savo svotulius sodinsi?

— E Burbulį ant pripečko,
E svotulį papripečkėj,
Savo mielą mielutį krikšto suolan,
Savo mielą mielutį krikšto suolan.

— Zabeliute sesele,
Širdis tavo roželė,
Kuom tu savo svotulius čestuisi,
Kuom tu savo svotulius čestuisi?

— E Burbuliui kiaulienos,
E svotuliui šunienos,
Savo mielui mielučiui vištienos,
Savo mielui mielučiui vištienos.

— Zabeliute sesele,
Širdis tavo roželė,
Kuom tu savo svotulius girdysi,
Kuom tu savo svotulius girdysi?

— E Burbulį vandeniui,
E svotulį arielka,
Savo mielą mielutį medučiu,
Savo mielą mielutį medučiu.

— Zabeliute sesele,
Širdis tavo roželė,
Kur tu savo svotulius guldysi,
Kur tu savo svotulius guldysi?

— E Burbulį an parago*,
E svotulį an padlago,
Savo mielą mielutį baltoj lažėj**,
Savo mielą mielutį baltoj lažėj.

— Zabeliute sesele,
Širdis tavo roželė,
Kuom tu savo svotulius budinsi,
Kuom tu savo svotulius budinsi?

— E Burbulį botagu,
E svotulį rykštele,
Savo mielą mielutį skripkele,
Savo mielą mielutį skripkele.

* slenksčio.

** lovoje.

15. OI, VEŽA VEŽA, DOBILIAJ

Musical score for "OI, VEŽA VEŽA, DOBILIAJ". The score is in 3/8 time with a key signature of two flats (B-flat and E-flat). It consists of two staves. The first staff contains the main melody with five numbered measures (1-5) and the lyrics "Oi, ve — ža ve — ža, do — bi — liaj." below it. The second staff contains five numbered measures (1-5) with performance instructions: "1) 3 posm.", "2) 12 posm.", "3) 8 posm.", "4) 3, 5, 6, 8. II posm.", and "5) 7, 10, 12 posm.".

Oi, veža veža, dobiliaj,
 Broliukas marčia, dobiliaj,
 — Jauna martyte, dobiliaj,
 Prašom įeiti, dobiliaj.
 Prašom išlipti, dobiliaj,
 Iš vežimėlio, dobiliaj

Pirkaitėn malti, dobiliaj.
 — Piktas šešiuoris, dobiliaj,
 Negaliu eiti, dobiliaj,
 Negaliu malti, dobiliaj.
 Aukso žiedeliai, dobiliaj,
 Pirštelius myga, dobiliaj.

16. NEI VĖJAI PUČIA

Musical score for "NEI VĖJAI PUČIA". The score is in 2/4 time with a key signature of one flat (B-flat). It consists of three staves. The first staff contains the main melody with two numbered measures (1-2) and the lyrics "Nei vė — jai pu — čia, nei so — dai ū — žia," below it. The second staff contains six numbered measures (3-6) with the lyrics "tik bāl — tos žag — re — lės kal — nuos bliz — guo — ja." below it. The third staff contains six numbered measures (1-6) with performance instructions: "1) 4 p.", "2) 4. 5 p.", "3) 2, 3, 7-9 p.", "4) 2, 7 p.", "5) 4 p.", "6) 2, 3 p. 4. 5 p.".

Nei vėjai pučia,
 Nei sodai ūžia,
 Tik baltos žagrelės
 Kalnuose blizguoja,
 Tik baltos žagrelės
 Kalnuos blizguoja.

Verkia tėvelis
 Senas būdamas,
 Tą vieną sūnelį
 Vaiskan leisdamas,
 Tą vieną sūnelį
 Vaiskan leisdamas.

— O kas man išars
Pilką žemele,
O kas man pasės gi
Kviečio grūdelį,
O kas man pasės gi
Kviečio grūdelį?

— Žentulis išars
Pilką žemele,
Žentulis pasės gi
Kviečio grūdelį,
Žentulis pasės gi
Kviečio grūdelį.

— Nei žentui artie,
Nei žentui sėtie,
Tik mano žentuliui
Karčmoj uliotie,
Tik mano žentuliui
Karčmoj uliotie.

Nei vėjai pučia,
Nei sodai ūžia,
Tik baltos drobelės
Pievoj boluoja,
Tik baltos drobelės
Pievoj boluoja.

Verkia motulė
Sena būdama,
Tą vieną dukrelę
Svietan duodama,
Tą vieną dukrelę
Svietan duodama.

— O kas man išverps
Plonas drobeles,
O kas man išrašys
Margus raštelius,
O kas man išrašys
Margus raštelius?

— Martelė išverps
Plonas drobeles,
Martelė išrašys
Margus raštelius,
Martelė išrašys
Margus raštelius.

-- Nei marčiai verptie,
Nei marčiai austie,
Tik mano martelei
Lopšys lyliuotie,
Tik mano martelei
Lopšys lyliuotie.

17. KELIES, MARTELE

$\text{♩} = 184$
 Ke - lies, mar - te — le, ke - lies, jau - no. (ji),
 jau ta — vo slū - ge — lės se — niai sus -
 — kė — lę, se — niai sus — kė - (lę).
 ① 2. 8p. ② 2. 7p. 8p. ③ 5p.

— Kelies, martele,
 Kelies, jaunoji,
 Jau tavo slūgelės
 Seniai suskėlę,
 Seniai suskėlę.

— Tegul sau kelias,
 Nei manęs laukia,
 Da mano galvelė
 Miegelio nori,
 Miegelio nori.

— Kelies, martele,
 Kelies, jaunoji,
 Jau tavo slūgelės
 Burneles prausias,
 Burneles prausias.

— Tegul sau prausias
 Nei manęs laukia,
 Da mano galvelė
 Miegelio nori,
 Miegelio nori.

— Kelies, martele,
 Kelies, jaunoji,
 Jau tavo slūgelės
 Kojeles aunus,
 Kojeles aunus.

— Tegul sau aunus,
 Nei manęs laukia,
 Da mano galvelė
 Miegelio nori,
 Miegelio nori.

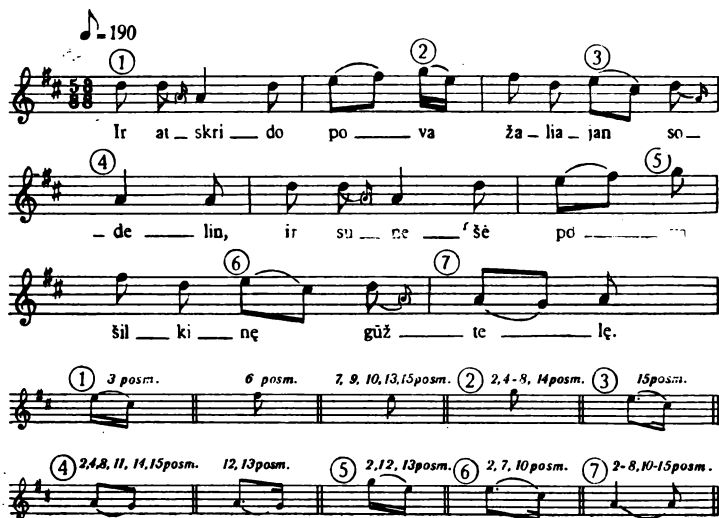
— Kelies, martele,
 Kelies, jaunoji,
 Jau tavo slūgelės
 Žiedelius mauna,
 Žiedelius mauna.

— Tegul sau mauna
 Nei manęs laukia,
 Da mano galvelė
 Miegelio nori,
 Miegelio nori.

— Kelies, martele,
Kelies, jaunoji,
Jau tavo slūgelės
Stalelin sėda,
Stalelin sėda.

— Tegul nesėda
Ir manęs laukia,
Jau mano galvelė
Miego nenori,
Miego nenori.

18. IR ATSKRIDO POVA

Ir atskri do po va ža lia jan so
de lin, ir su ne šė po
šil ki ne gūž te lę.

① 3 posm. 6 posm. 7, 9, 10, 13, 15 posm. ② 2, 4-8, 14 posm. ③ 15 posm.
④ 2, 4, 8, 11, 14, 15 posm. 12, 13 posm. ⑤ 2, 12, 13 posm. ⑥ 2, 7, 10 posm. ⑦ 2-8, 10-15 posm.

Ir atskrido pova
Žaliajan sodelin,
Ir sunešė pova
Šilkinę gūžtelę.

Ir sudėjo pova
Du tris kiaušinėlius,
Išperėjo pova
Visas tris dukreles.

Ir nudavė pova
Visas tris dukreles —
Pirmąją nudavė
Ažu sakalėlio,

Antrąją nudavė
Ažu karvelėlio,
Trečiąją nudavė
Ažu vanagėlio.

Ir nuskrido pova
An pirmą dukrele,
Ir paklausė pova
Pirmąją dukrele:

— Ar gerai tau būti,
Ar gerai gyventi,
Ar gerai tau būti,
Ar gerai gyventi?

— Man gerai čia būti,
 Man gerai gyventi —
 Be midaus neguliu,
 Be vyno neskėliu.

Ir nuskrido pova
 An antrą dukrelę,
 Ir paklausė pova
 Antrąją dukrelę:

— Ar gerai tau būti,
 Ar gerai gyventi,
 Ar gerai tau būti,
 Ar gerai gyventi?

— Man gerai čia būti,
 Man gerai gyventi —
 Be dūdos neguliu,
 Be skripkos neskėliu.

Ir nuskrido pova
 An trečią dukrelę,
 Ir paklausė pova
 Trečiąją dukrelę:

— Ar gerai tau būti,
 Ar gerai gyventi,
 Ar gerai tau būti,
 Ar gerai gyventi?

— Negerai man būti,
 Negerai gyventi —
 Nebarta neguliu,
 Nemušta neskėliu.

Ir nuskrido pova
 Aukštąjan medelin,
 Atsistojo pova
 Aukštąjan medelin:

— Nepūskie, vėjeli,
 Nesiūruok medelį:
 Man galvelę sopa —
 Dukrelei vargelis.

19. AŠ PADAINUOSIU

♩=100

1 2

Aš pa — dai — nuo — siu dai — nu dai —

3 4 5

— ne — lę, aš — jau — na mer — gai — té — lė.

1 3 posm. 2 3 posm. 3 2, 3, 5, 6, 7 posm. 4 6 posm. 5 2, 3, 5, 6 posm.

Aš padainuosiu
 Dainų dainelę,
 Aš — jauna mergaitėlė.

Atidarysiu
 Baltą skrynelę,
 Paleisiu jeglosėlį.

Vanduo be kraujo,
 Akmuo be sparno,
 Papartis be žiedelio,
 Kaip ašei jauna,
 Jauna mergelė,
 Be jauno artojielio.
 Parduosiu žiedą
 Ir vainikėlį,
 Samdysiu artojėlį.

Užgirdo girdo
 Jaunas bernelis
 Stonelėj vaikščiodamas.

— Nei parduok žiedo,
 Nei vainikėlio —
 Aš būsiu artojėlis.

— Nei moka artie,
 Šienelio piau tie,
 Dalgelės papusty tie.

Tik moka gertie,
 Karčmoj uliotie,
 Pasuolėlėj gulėtie.

Oi, eisiu eisiu,
 Čionai nebūsiu,
 Čionai man ne vietelė.

Čia juoda duona,
 Po miera duoda,
 Su gailiom ašarėlėm.

Einu per kiemą,
 Girdžiu per sieną,
 Kaip mane jauną kalba.

Nukalbėk, dieve,
 Rankas kojeles,
 Ne mano jaunas dienas.

20. ŪGIN, TĖVAI, DU SŪNELIU

Ū — gin, tė — vai, du sū — ne — liu,
 ū — gin, tė — vai, du sū — ne — liu, a — bu vien — vei —
 — dė — liu, a — bu vien — vei — dė — liu.

① 2,3,7 posm. 5posm. 6posm. ② 5posm.
 ③ 5-7posm. ④ 5,6posm. ⑤ 5-8posm. ⑥ 4posm. ⑦ 3posm. ⑧ 8posm. ⑨ 5,8posm.

PAŽVELK Į ŽEMĘ IŠ ARTI — IR IŠGIRSI,
KAIP SKAMBA GALANDAMAS DALGIS,
PAJUSI SENŲ NAMŲ RAMYBĘ IR ŠIE-
NO KVAPĄ PLAČIUOS LAUKUOS. GAL
BŪT, NE KARTĄ SUSTOSI TIES KRYŽ-
KELE, KUR TEBEOŠIA ŪKSMINGI PRO-
TĖVIŲ SODINTI MEDŽIAI. NUO TOS
KRYŽKELĖS IR PRASIDEDA VISI TOLI-
MI KELIAI... BET IR TOLI BŪDAMAS,
VISADA JAUTI — GIMTOJI ŽEMĖ LAU-
KIA TAVĘS.

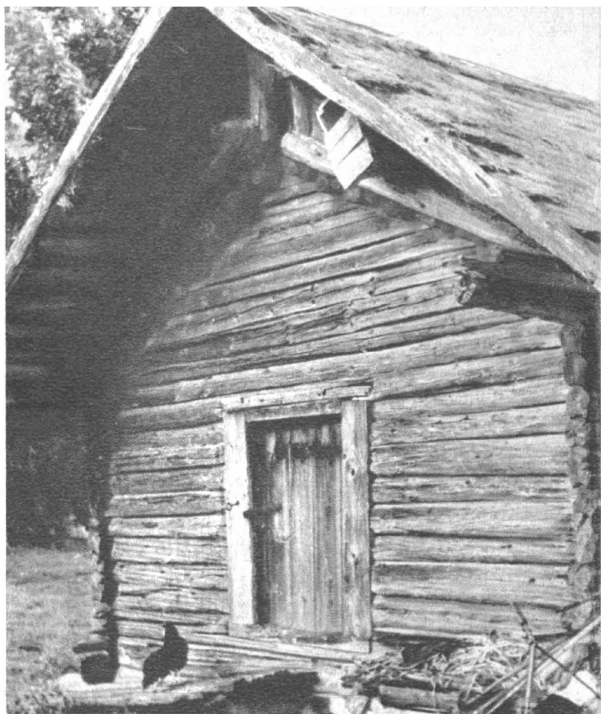

50

51

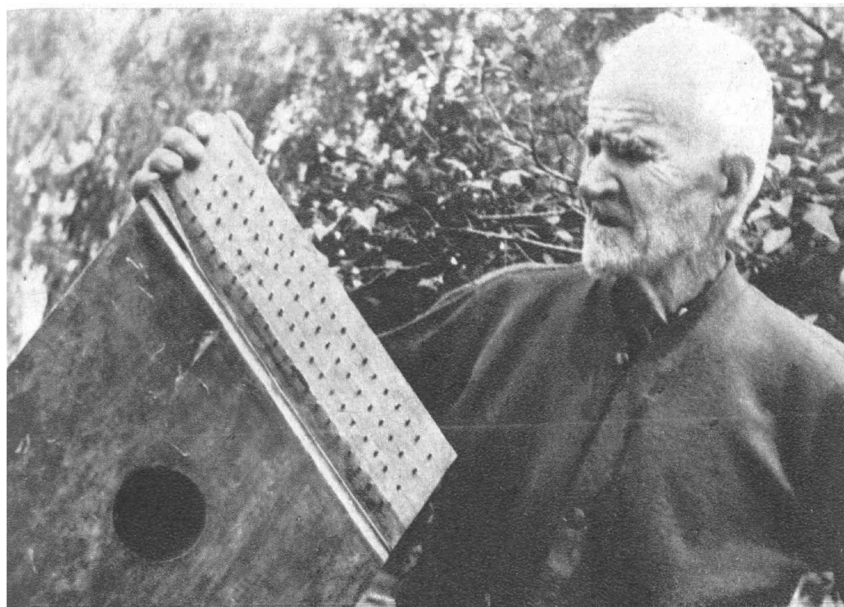

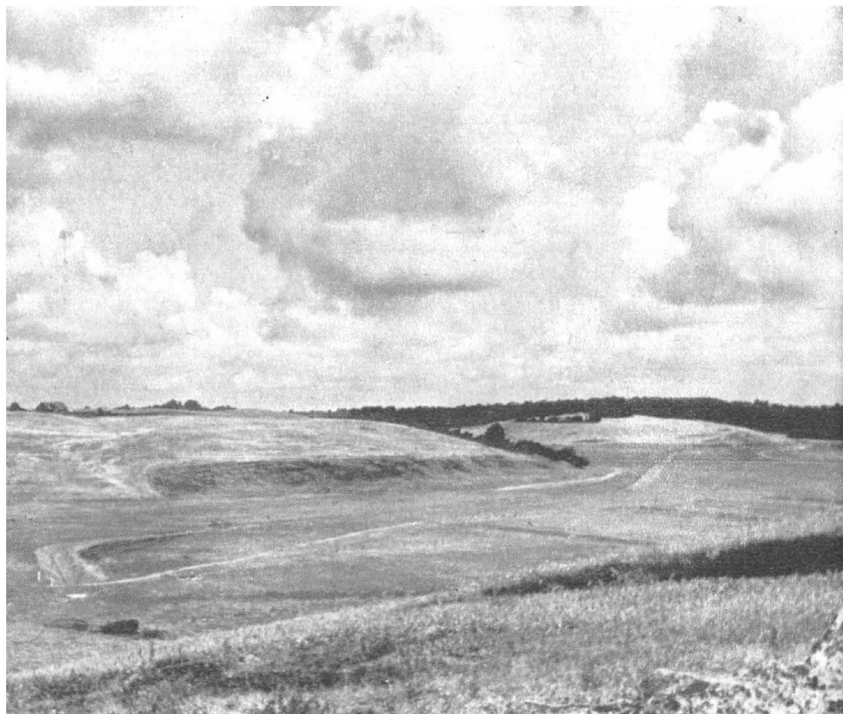
52

53

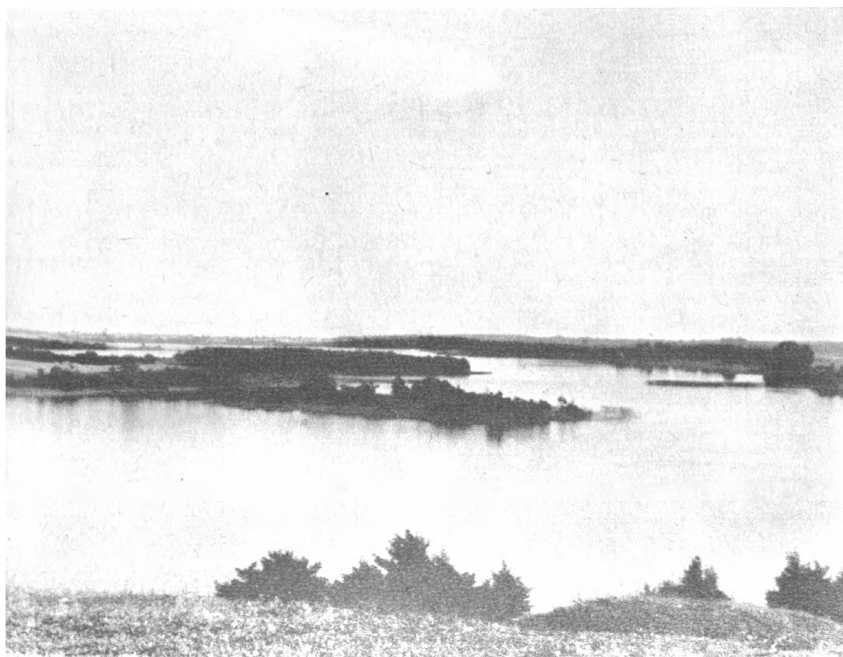

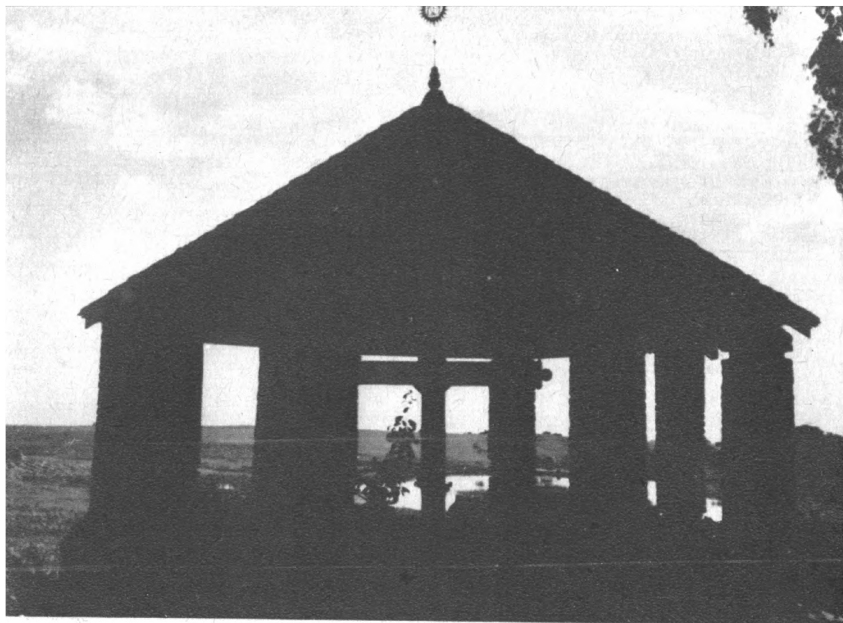
58 59

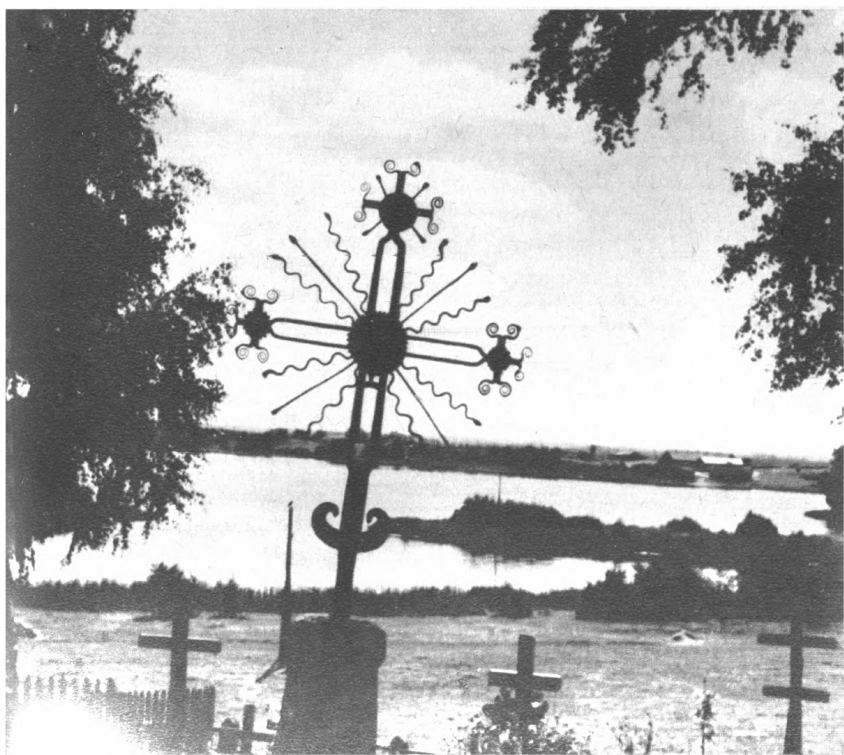

60 61

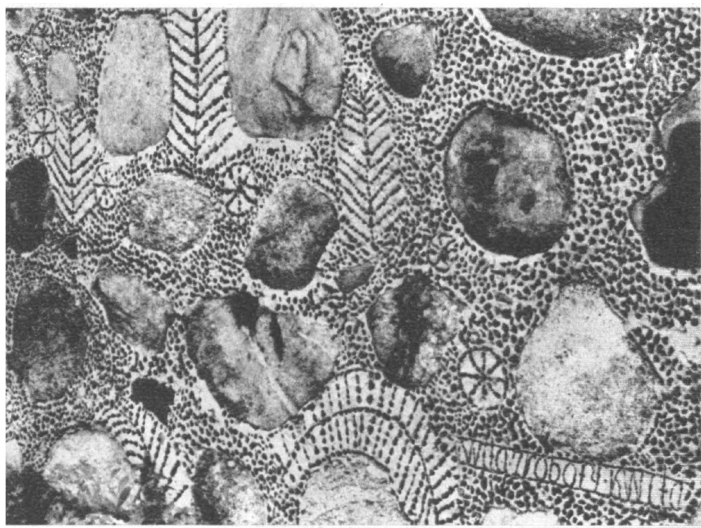

62

64

65

67

68

69

70

71

72

Ūgin, tėvai, du sūneliu,
 Ūgin, tėvai, du sūneliu,
 Abu vienveidėliu,
 Abu vienveidėliu.

Nupirk, tėvai, du žirgeliu,
 Nupirk, tėvai, du žirgeliu,
 Abu juodbėrėliu,
 Abu juodbėrėliu.

Josma, broliai, žalion girion,
 Josma, broliai, žalion girion,
 Paukštėlių šaudyti,
 Paukštėlių šaudyti.

Aš pašoviau teterviuką,
 Aš pašoviau teterviuką,
 Antrą — balandžiuką,
 Antrą — balandžiuką.

Viduj girios žalia liepa,
 Viduj girios žalia liepa,
 Po liepa žaliaja
 Varinis lopšiukas.

Tam lopšiuky panaičiūtė,
 Tam lopšiuky panaičiūtė,
 Gul jauna mergelė,
 Gul jauna mergelė.

Čiūčia liūlia, panaičiūte,
 Čiūčia liūlia, panaičiūte,
 Kam tu jauna teksi,
 Kam tu jauna teksi?

Ai šiaučiukui, ai kriauciukui,
 Ai šiaučiukui, ai kriauciukui,
 Ai tam žaunieriukui,
 Ai tam žaunieriukui?

Nei šiaučiukui, nei kriauciukui,
 Nei šiaučiukui, nei kriauciukui,
 Tik tam žaunieriukui,
 Tik tam žaunieriukui.

21. CIT NEVERK, MERGELE

200

① — ②

-Cit ne-verk, mer-ge-lė, bal-ta le-li-jė-le,

③ ④

aš ta-ve pa-im-siu ši-tą ru-de-nė-(lį).

① 2-5 p. 6 p. ② 2-6 p. ③ 2-6 p. ④ 2-6 p.

— Cit neverk, mergele,
 Balta lelijėle,
 Aš tave paimsiu
 Šitą rudenėlį,

Kai pradės žydėti
 Pilki akmenėliai,
 Kai turės eglutė
 Raudonas uogėles.

— Ot nepraudą kalbi,
 Nevierni žodeliai,
 Nigdi nežydėjo
 Pilki akmenėliai,
 Neturės eglutė
 Raudonų uogelių.

— Cit neverk, mergele,
 Balta lelijėle,
 Aš tave paimsiu
 Šitą rudenėlį.

Kai pradės žydėti
 Balti dobilėliai,
 Kai turės eglytė
 Juodąsias uogeles.

— O tai praudą kalbi,
 Tai vierni žodeliai —
 Kožnas rudenėlis
 Žydi dobilėliai.

22. IŠ KUR, IŠ KUR

1 2 3 4
 Iš kur, iš kur sau - liū - tė te - kė - jo,
 5 6 7 8
 iš kur, iš kur sau - liū - tė te - kė - jo.

1 5posm. 2 4, 6, 9-11, 13-20posm. 3 2, 19, 20posm. 4 10, 12, 14, 22posm.
 5 3-5, 9, 11, 13-15, 18-22p. 6 6, 8, 10, 12, 16, 17posm. 7 2, 19, 20posm. 8 15posm.

Iš kur, iš kur
 Sauliūtė tekėjo,
 Iš kur, iš kur
 Sauliūtė tekėjo.

Iš to šonelio
 Broliukas atjojo,
 Iš to šonelio
 Broliukas atjojo.

Sviesiu mesiu
 Verpstelę pasuolėn,
 Sviesiu mesiu
 Verpstelę pasuolėn.

Eisiu bėgsiu
 Broliuką sveikinsiu,
 Eisiu bėgsiu
 Broliuką sveikinsiu.

Viena ranka
 Broliuką sveikinau,
 Viena ranka
 Broliuką sveikinau.

Kita ranka
 Ašarėles šluosčiau,
 Kita ranka
 Ašarėles šluosčiau.

— Kas tau, kas tau
Yra čia netikęs,
Kas tau, kas tau
Yra čia netikęs?

Tai gal yra
Šešuras netikęs,
Tai gal yra
Šešuras netikęs?

— Man šešuras —
Kai tikras tėvelis,
Man šešuras —
Kai tikras tėvelis.

— Tai gal yra
Anyta netikus,
Tai gal yra
Anyta netikus?

— Man anyta —
Kai tikra motulė,
Man anyta —
Kai tikra motulė.

— Tai gal yra
Dieveres netikę,
Tai gal yra
Dieveres netikę?

— Man dieveres —
Kai tikri broliukai,
Man dieveres —
Kai tikri broliukai.

— Tai gal yra
Mošelės netikę,
Tai gal yra
Mošelės netikę?

— Man mošelės —
Kai tikros seselės,
Man mošelės —
Kai tikros seselės.

N'atgodojai,
Broliukėli mano,
N'atgodojai,
Broliukėli mano,

Kas man, kas man
Yra čia netikęs,
Kas man, kas man
Yra čia netikęs.

Man tik yra
Pats mielas netikęs,
Man tik yra
Pats mielas netikęs.

Baltai nešioju,
Sako — tinginė,ė,
Baltai nešioju,
Sako — tinginė,ė.

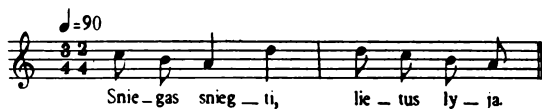
Juodai nešioju,
Sako — pati kvostas¹,
Juodai nešioju,
Sako — pati kvostas.

Greita einu,
Sako — ožka šoka,
Greita einu,
Sako — ožka šoka.

Tyčiai einu,
Sako — kiaulė pauzia,
Tyčiai einu,
Sako — kiaulė pauzia.

¹ Pagyrūnė, pasipūtėlė,

23. SNIEGAS SNIEGTI, LIETUS LYJA

Sniegas sniegti, lietus lyja,
 Nėr kur dedas su žirgeliais,
 Nėr kur dedas juodbėrėliais.
 Ir inleidžiau žalian sodan,
 Ažusakiau nenulaužti,
 Aukso šakos nenulaužti,
 Nenukrėsti obuolėlių.
 Ir nulaužė aukso šaką,
 Ir nukrėtė obuolėlius.
 Siuntė tėvas siratėlę,

Kad surinktų obuolėlius.
 Ne tiek tynai obuolėlių,
 Kiek siratos ašarėlių.
 Davė tėvas skariutėlę
 Nusišluostyt ašarėles.
 Nusišluosčius ašarėles
 Ir inmesti beržo šakon.
 Trejus metus nežaliavo,
 Ketvirtuosna sužaliavo,
 Aukso lapais sulapavo.

24. AŽUPŪTĖ

Ažupūtė,
 Ažupūtė
 Vėjelis ugnele,
 Vėjelis ugnele.

Ažusopo,
 Ažusopo
 Mergelei širdelę,
 Mergelei širdelę.

Ažsigeidė,
 Ažsigeidė
 Marių žolynėlio,
 Marių žolynėlio.

Sako tėvas,
 Sako tėvas:
 — Neturiu žirgelio,
 Neturiu žirgelio.

LIAUDIES
DAINININKĖ
JESKEVIČIENĖ
DOMICĖLĖ

Sako brolis,
Sako brolis:
— Nežinau kelelio,
Nežinau kelelio.

Atsišaukia,
Atsišaukia
Bernelis stainelėj,
Bernelis stainelėj:

— Ašei turiu,
Ašei turiu
Tris žirgus stainelėj,
Tris žirgus stainelėj.

Vieną juodą,
Vieną juodą,
Juodą kaip sabuolą,
Juodą kaip sabuolą.

Antrą baltą,
Antrą baltą,
Baltą kaip sakalą,
Baltą kaip sakalą.

Tuom juoduomsium,
Tuom juoduomsium
In mareles josiu,
In mareles josiu.

Trečią marga,
Trečią marga,
Marga kaip genelį,
Marga kaip genelį.

Tuom baltuomsium,
Tuom baltuomsium
Per mareles plauksiu,
Per mareles plauksiu.

Tuom marguomsium,
Tuom marguomsium
Žolynėlį skinsiu,
Žolynėlį skinsiu.

25. LADU LADU LADUTĖ

The musical score is written on three staves in 2/4 time with a tempo of 126. The melody is simple and rhythmic, with lyrics written below the notes. The lyrics are: 'La-du la-du la-du-tė, duos ma-mu-tė kruo-pu-čių. Su-mu-šė puo-džiu-ką, su-la-kė pie-niu-ką. Brūkšt ka-na-pė-les! Dau-giau nie-kas ne-re-gės.'

Ladu ladu ladutė,
Duos mamutė kruopučių.
Sumušė puodžiuką,
Sulakė pieniuką!
Brūkšt kanapėles!
Daugiau niekas neregės.

26. KĒKŠTAS KĒKŠTELI

I grupe
♩ = 152

Kēkš_tas kēkš_te - li, tuj tuj.

II grupe

Tik vie_nos pe_lē-dos ne-pra_šē

① 4, 6, 21 posm. 12 posm.

I. Kēkštas kēkšteli,
 II. Tuj tuj.
 Až kā tu kūdas,
 Tuj tuj?
 Bus tauķu bliūdas,
 Tuj tuj.
 Nuskrīdo skrīdo,
 Tuj tuj,
 Tai miežienēlēn,
 Tuj tuj,
 Tai kvietienēlēn,
 Tuj tuj.
 Rado atrado,
 Tuj tuj,
 Kviečio grūdelī,
 Tuj tuj.
 Darē padarē,
 Tuj tuj,
 Saldaus midučio,
 Tuj tuj.
 Prašē suprašē,

Tuj tuj,
 Visas paukšteles,
 Tuj tuj,
 Tik vienos pelēdos neprašē,
 Tuj tuj.
 Atskrīdo skrīdo,
 Tuj tuj,
 Ir ta pelēda,
 Tuj tuj.
 Vedē išvedē,
 Tuj tuj,
 Kēkštelī šoktie,
 Tuj tuj.
 Mynē numynē,
 Tuj tuj,
 Kēkštui kojeļē,
 Tuj tuj.
 Kēkšteliui verksmo,
 Tuj tuj,
 Pelēdai džiaugsmo,
 Tuj tuj.

27. PINU PINU PYNĒ

♩ = 96

① —

Pi - nu pi - nu py - nē.

① 2, 4, 8, 9, 14, 15, 17 p. 3p. 5, 6, 10, 12, 13, 18, 21, 25, 27 p. 26, 28 p.

- I. — Pinu pinu pyņē.
 II. — Kam ta pynē?
 — Pinigam krautie.
 — Kam tie pinigai?
 — Karvēm pirktie.
 — Kam tos karvēs?
 — Pienui laidyt.
 — Kam tas pienas?
 — Piemenim valgyt.
 — Kam tie piemenes?
 — Kiaulēm ganytie.
 — Kam tos kiaulēs?
 — Kalnam knistie.
 — Kas tam kalne?
 — Geležinē piesta.
 — Kas toj piestoj?
 — Varinis bliūdas.
 — Kas tam bliūde?
 — Masindzinis šaukštas.
 — Kas tam šaukšte?
 — Aguonos grūdelis.
 — Kur tas grūdelis?
 — Gaidys sulesē.
 — Kur tas gaidys?
 — Mariosna nuskrido.
 — Kur tos marios?
 — Žolynais apaugo.

28. UGDĖ TĖVAS DU SŪNELIU

Ug — dė tė — vas du sū — ne — liu,
 ma — žus, ne — di — de — lius, ir nu — pir — ko
 dviem sū — ne — liam po nau — jai dal — ge. (lei).

① 2-11 p. ② 7 p. ③ 10 p. ④ 2-8 p. ⑤ 8 p.

Ugdė tėvas du sūneliu,
 Mažus, nedidelius,
 Ir nupirko dviem sūneliam
 Po naujai dalgelei.

Ir nupirko dviem sūneliam
 Po naujai dalgelei,
 Ir išleidė abudujai
 Žalion lankon piauti.

Vienas piauna brolužėlis,
 Taip gražiai dainuoja,
 Antras piauna brolužėlis,
 Labai gailiai verkia.

— Ko tu verki, brolužėli,
 Kodėl nedainuoji?
 Ar tau gaili žalios lankos,
 Ar baltų dobilų?

— Nei man gaili žalios lankos,
 Nei baltų dobilų,
 Aš girdėjau vakar dieną,
 Ką tėvelis kalba.

Paketino pažadino
 Man vaiskelin duoti,

Paketino pažadino
 Man vaiskelin duoti.

Mesiu dalgę žalion lankon,
 O, pats eisiu namo.
 Ir išėjau didin kelin,
 Didin vieškelėlin.

Ir sutikau vyrų pulką,
 Savo neprietelių,
 Vieni ima až rankelių,
 Antri až petelių.

Vieni ima až rankelių,
 Antri až petelių,
 Treti deda an kojelių
 Geležių pantelius.

— Oi jūs, vyrai, jūs, vyreliai,
 Ką jūs man gi darot?
 Aš neturiu tikro tėvo
 Anei motinėls.

Aš neturiu tikro tėvo
 Anei motinėls,
 Aš neturiu tikrų brolių
 Anei sesutėlės.

29. MES DUJEI BROLIUKAI

Mes du — jai bro — liu — kai, kaip dar — že a — žuo — lai,
 oi ly — lia ly — liu — la, kaip dar — že a — žuo — lai.

Mes dujei broliukai,
 Kaip darže ažuolai,
 Oi lylia lyliula,
 Kaip darže ažuolai.

Sulaukėm tų metų,
 Didžiųjų klapatų,
 Oi lylia lyliula,
 Didžiųjų klapatų.

Užrašė man jauną
 Karaliui slūžyti,
 Oi lylia lyliula,
 Karaliui slūžyti.

Karaliui slūžyti,
 Vainelėj vajoti,
 Oi lylia lyliula,
 Vainelėj vajoti.

Strielbelė klenava
 Nešioti kas diena,
 Oi lylia lyliula,
 Nešioti kas diena.

Strielba ažuolinė
 Nešiot kas adyna,
 Oi lylia lyliula,
 Nešiot kas adyna.

Nestovėk, panele,
 Nebūsi tu mano,
 Oi lylia lyliula,
 Nebūsi tu mano.

Tai mano panelė —
 Aštrioji šoblelė,
 Oi lylia lyliula,
 Aštrioji šablelė.

Tai niekas nežinos,
 Kur mane pakavos,
 Oi lylia lyliula,
 Kur mane pakavos.

Ai žaliai beržyne,
 Ai rūtų daržely,
 Oi lylia lyliula,
 Ai rūtų daržely.

Tai žaliai beržyne
 Gegiutės kukuoja,
 Oi lylia lyliula,
 Gegiutės kukuoja.

O rūtų daržely
 Mergelės dainuoja,
 Oi lylia lyliula,
 Mergelės dainuoja.

30. EISMA, BRŪLIAI, ANT VAINOS

♩ = 72

Eis - ma, bro - liai, ant vai - nos ger - ti rau - do - nos gi - ros,
oi bė - dos, oi bė - dos, ger - ti rau - do - nos gi - ros.

① 4.7p. ② 4.2.5.6.8p. 4.7p. ③ 2-8p. ④ 2-8p. ⑤ 2-8p. ⑥ 4-7p. ⑦ 6, 7p.

Eisma, broliai, ant vainos
Gerti raudonos giros,
Oi bėdos, oi bėdos,
Gerti raudonos giros.

Tai daug bado iškentėjom
Ir sukorių neregėjom,
Oi bėdos, oi bėdos,
Ir sukorių neregėjom.

Kai paleidė iš armotų,
Išmušė rotą saldotų,
Oi bėdos, oi bėdos,
Išmušė rotą saldotų.

Tai daug bado iškentėjom
Ir tabokos neregėjom,
Oi bėdos, oi bėdos,
Ir tabokos neregėjom.

Tai kazokai gražiai joja,
Novobrancai šalin stoja,
Oi bėdos, oi bėdos,
Novobrancai šalin stoja.

Tai daug bado iškentėjom
Ir arielkos neregėjom,
Oi bėdos, oi bėdos,
Ir arielkos neregėjom.

Tai gražumas bajorėlių
Iš Lietuvos bernužėlių,
Oi bėdos, oi bėdos,
Iš Lietuvos bernužėlių.

Tai daug bado iškentėjom
Ir mergaičių neregėjom,
Oi bėdos, oi bėdos,
Ir mergaičių neregėjom.

31. JŪS VAŽIUOKIT, SVEČIAI, NAMO

Musical score for the song "Jūs važiuokit, svečiai, namo". The score is written in G major and 3/4 time, with a tempo marking of 112. It consists of two systems of music. The first system has three measures, and the second system has four measures. The lyrics are written below the notes. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings.

♩ = 112

Jūs va-žiuo-kit, sve-čiai, na-mo, ko-lei ne-su-te-mo,
 kai su-tems juo-da nak-tis, ne-be-ra-sit ke-lio.

① 8. 10 p. ② 3. 6. 9. 12 p. ③ 3. 6. 9. 12 p. ④ 3. 6. 9. p. 12 p.

⑤ 3. 6. 9. 12 p. ⑥ 3. 9 p. 6. 12 p. ⑦ 3. 6. 9. 12 p.

Jūs važiuokit, svečiai, namo,
 Kolei nesutemo,
 Kai sutems juoda naktis,
 Neberasit kelio,
 Kai sutems juoda naktis,
 Neberasit kelio.

Jūs važiuokit, svečiai, namo,
 Kolei nesutemo,
 Kai sutems juoda naktis,
 Neberasit kelio,
 Kai sutems juoda naktis,
 Neberasit kelio.

Mes pažįstam šeiminyką,
 Ką svečių nemyli,
 Apie stalą vaikštinėja,
 Kojom trepinėja,
 Apie stalą vaikštinėja,
 Kojom trepinėja.

Mes pažįstam šeiminykę,
 Ką svečių nemyli,
 Apie stalą vaikštinėja,
 Kojom trepinėja,
 Apie stalą vaikštinėja,
 Kojom trepinėja.

Šeiminykai šių namelių,
 Susimylėk ant svetelių,
 Atnešk arielkos
 Nors pusę čerkos,
 Atnešk arielkos
 Nors pusę čerkos.

Šeiminyke šių namelių,
 Susimylėk ant svetelių,
 Atnešk tą sūrį,
 Katrą skrynioj turi,
 Atnešk tą sūrį,
 Katrą skrynioj turi.

Jūs važiuokit, svečiai, namo,
Kolei nesutemo,
Kai sutems juoda naktis,
Neberasit kelio,
Kaĩ sutems juoda naktis,
Neberasit kelio.

Mes pažįstam seselę,
Ką svečių nemyli,
Apie stalą vaikštinėja,
Kojom trepinėja,
Apie stalą vaikštinėja,
Kojom trepinėja.

Tu, sesele šių namelių,
Susimylėk ant svetelių,
Atnešk riešutų
Pilnų, ne pūstų.
Atnešk riešutų
Pilnų, ne pūstų,

Jūs važiuokit, svečiai, namo,
Kolei nesutemo,
Kai sutems juoda naktis,
Neberasit kelio,
Kai sutems juoda naktis,
Neberasit kelio.

Mes pažįstam brolelį,
Ką svečių nemyli,
Apie stalą vaikštinėja,
Kojom trepinėja,
Apie stalą vaikštinėja,
Kojom trepinėja.

Tu, broleli šių namelių,
Susimylėk ant svetelių,
Pakinkyk žirgelį,
Pavėžėk svetelius,
Pakinkyk žirgelį,
Pavėžėk svetelius.

Pasakos

32. VILKO GIESMELĖ

Gyveno diedas ir boba ir turėjo penkias avelės, tada pie-menėlį — raštuočėlį, katinėlį — rainuočėlį, vištelę — ruduo-žėlę, è kalelę riestauodegėlę. Atbėga vilkas in juos, prašo avelės:

— Diedai, diedai, duok man avelę! Aš tau pagiedosiu gražią giesmelę;

♩ = 96

Tai ge — ras die — das su bo — ba,

è a — ve — lès pen — kijos, pen — kijos,
 pie — me — nè — lè raš — tuo — cè — lè,
 è ka — te — lè rai — nuo — cè — lè,
 è viš — te — lè ru — duo — žè — lè,

è ka — le — lè rias — ta — uo — de — gè — lè.

Tai geras diegas su boba,
 È avelès penkios, penkios,
 Piemenèlè raštuočèlè,
 È katelè rainuočèlè,
 È vištelè ruduožèlè,
 È kalelè riestauodegèlè.

Blinkt diegas avelę vieną ir išmetè. Vilkas, nu, paémè ir miškan. Surijo ir vè ateina:

— Diedai, diedai, duok man avelę, aš tau pagiedosiu gražią giesmelę.

(ta pati melodija)

Tai geras diegas su boba,
 È avelès penkios, penkios,
 Piemenèlè raštuočèlè,
 È katelè rainuočèlè,
 È vištelè ruduožèlè,
 È kalelè riestauodegèlè.

Blinkt ir kitą avelę išmetè. Vilkas ir paémè ir su šita miškan, suriyo ir ateina vè:

— Diedai, diedai, duok avelę! Aš pagiedosiu gražią giesmelę.— Ir vè:

Tai geras diegas su boba,
 È avelès penkios, penkios,
 Piemenèlè raštuočèlè,

Ė katelė rainuočėlė,
Ė vištelė ruduožėlė,
Ė kalelė riestauodegėlė.

Blinkt jau ir trečią išmetė. Nunešė miškan an pečių ir su-
ėdė. Ir vė ateina. Ir tada ateina ir vė:

— Diedai, diedai, duok man avelę! Aš tau pagiedosiu
gražią giesmelę.

— Ajajai, jau nunešei tris ir vė atejai.

Nu ir vėl':

Tai geras diedas su boba,
Ė avelės penkios, penkios,
Piemenėlė raštuočėlė,
Ė katelė rainuočėlė,
Ė vištelė ruduožėlė,
Ė kalelė riestauodegėlė.

Blinkt diedas jau ir ketvirtą avelę. Vilkas miškan su ave-
le. Surijo ir vė ateina. Atejo iš miško ir vė:

— Diedai, diedai, duod¹ avelę. Aš tau pagiedosiu gražią
giesmelę.

— Aš jau tik vieną pasilikau ir vė atejai!

Ir vė gieda:

Tai geras diedas su boba,
Ė avelės penkios, penkios,
Piemenėlė raštuočėlė,
Ė katelė rainuočėlė,
Ė vištelė ruduožėlė,
Ė kalelė riestauodegėlė.

Blinkt ir tą vilkui išmetė. Nu, nusinešė ir tą miškan ir
vė ato²:

— Diedai, diedai, duod avelę. Aš pagiedosiu gražią gies-
melę!

— Jau neturiu nė vienos, ir vė atejai.

¹ duod — duok.

² ato — atėjo.

Ir vė gieda, vis tiek neina:

Tai geras diedas su boba,
Ė avelės penkios, penkios,
Piemenėlė raštuočėlė,
Ė katelė rainuočėlė,
Ė vištelė ruduožėlė,
Ė kalelė riestauodegėlė.

Blinkt kalelę ir išmetė. Nu, nusinešė miškan, surijo ir vė ateina:

— Diedai, diedai, duod avelę. Aš tau pagiedosiu gražią giesmelę!

— Nėr jau avelių, o vėl' atėjai!

Ir vė gieda:

Tai geras diedas su boba,
Ė avelės penkios, penkios,
Piemenėlė raštuočėlė,
Ė katelė rainuočėlė,
Ė vištelė ruduožėlė,
Ė kalelė riestauodegėlė.

Blinkt katelę išmetė. Nusinešė miškan ir vė ateina:

— Diedai, diedai, duod avelę. Aš tau pagiedosiu gražią giesmelę!

— Jau baigiu viską dalytie, o tu vėl atėjai!

Ir vė gieda:

Tai geras diedas su boba,
Ė avelės penkios, penkios,
Piemenėlė raštuočėlė,
Ė katelė rainuočėlė,
Ė vištelė ruduožėlė,
Ė kalelė riestauodegėlė.

Vištelę blinkt ir išmetė. Nusinešė, surijo ir vė ateina. „Diedai, diedai, duod avelę. Aš tau pagiedosiu gražią giesmelę!“ Teip gieda:

Tai geras diedas su boba,
Ė avelės penkios, penkios,
Piemenėlė raštuočėlė,
Ė katelė rainuočėlė,
Ė vištelė ruduožėlė,
Ė kalelė riestauodegėlė.

Blinkt, ir po vištelei. Išmetė, ir nusinešė, surijo ir vėl at-
eina do.

— Nu jau nieko neturiu.

Ir vė gieda:

Tai geras diedas su boba,
Ė avelės penkios, penkios,
Piemenėlė raštuočėlė,
Ė katelė rainuočėlė,
Ė vištelė ruduožėlė,
Ė kalelė riestauodegėlė.

Blinkt piemenėlę pro langą nusviedė. Piemenė rékt, anas
miškan skrido nuskrido ir suplėšė ir piemenėlę. Ateina ir vė:

— Diedai, diedai, duod avelę. Aš tau pagiedosiu gražią
giesmelę:

Tai geras diedas su boba,
Ė avelės penkios, penkiós,
Piemenėlė raštuočėlė,
Ė katelė rainuočėlė,
Ė vištelė ruduožėlė,
Ė kalelė riestauodegėlė.

Tai diedas bobą, boba diedą stumia. Užlipė an lubų, nuo
lubų an palėpės. Tada vilkas šokinėt in palėpės ir bu nulė-
kė, ir abu surijo. Aš ti buvau ir¹ regėjau, midų gėriau, lie-
žiuviu neragavau, per ledą važiavau, pušine šlavjau, kačer-
ga skaičiau, pavoru mieravau, vyža vežiau, po papečės lan-
geliu aukso katilėlį pakaváu¹. Tai kas regė — nesakyk — kap
iškasiu, tai ir tau duosiu. Kas sakė, tai tam maltinių ciulė,
ė kas klausė — tam geležinė kūlė.

¹ pakaváu — pakavojau (paslėpiau).

33. KATINĖLIS IR GAIDELIS

Gyveno diedas su boba ir turėjo katinėlį ir gaidelį. Ot gyveno, gyveno anys ir numirė. Numirė boba, diedas da paliko. Tada numirė ir diedas. Liko katinėlis ir gaidelis. Ot anys viską suvalgė, mėsą surijo ir viską, ką turėjo. Grūdelius gaidelis sulesė. Tada sako:

— Nu o ką mes dabar abu darysme? — Nu tai sako:

— Būk, gaideli, namie, o aš eisiu atnešiu pelelių, grūdelių dėl tavęs atnešiu.— Tada katinėlis pasiėmė tarbą, an kaklo užsidėjo ir išėjo miškan voveriaut. Ot anas vaikščiojo vaikščiojo, rinko rinko po mišką ir del savęs, ir del gaidelio. Tai girdi — jau rėkia gaidelis:

Ei ka - ty - ne, ei bro - ly - ne, ne - ša ma - ne
la - pė za - pė per aukš - tus kal - nus, per a - žuo - ly - nus.

Ei katyne, ei brolyne,
Neša mane lapė zapė
Per aukštus kalnus, per ažuolynus.
Ei katine, ei brolyne,
Neša mane lapė zapė
Per aukštus kalnus, per ažuolynus.

Kaip užgirdo — katinėlis bėgt ir pavijo lapę, apdraskė, apiplėšė, primušė ir gaidelį ataėmė. Ir gaidelį primušė ir sako:

— Kam leidai lapę? Reikė buvo neleist. Reikė buvo in kartelių sėdėt.

Nu ot ir vė sulesė, suvalgė ir nepaliko nieko. Nu, sako katinėlis:

— Aš eisiu ir vė.— Tarbelę užsikorė an pečių ir sako:— Neleisk nieko! Giedy, vaikščioj per kartelėm, pė suolais ir neleisk daugiau nieko.— Nu, ir užsikorė tarbelę ant pečių ir išėjo.

Ateina lapė:

— Gaideli, leĩd¹ mañ lopelių pašilt.

Nuvėjo, po mišką vaikščiojo vaikščiojo, vaikščiojo vaikščiojo, prisrinko visko ir da nedaug turėjo. Girđi — ir vė rėkia gaidelis:

Ei katyne, ei brolyne,
Neša mane lapė zapė
Per aukštus kalnus, per ažuolynus.
Ei katyne, ei brolyne,
Neša mane lapė zapė
Per aukštus kalnus, per ažuolynus.

Ir trečia kart šitep pakartojo, o to katinėlio nėr — ir negirdėjo, ir lapė nusinešė. Ateina katinėlis su tarbele, su grūdeliais — ir nėra. Tai tada pasėdė², pasėdė, pamislįo, nu, kas dabar daryt. Nu, pasiėmė kūjelį, insdėjo tarbon ir eina. Eina per mišką ir rado pirkelę seną. Ot ažeina anas ton pirkelėn, daboja — gaidelis apipeštas ir an stalo padėtas.

— Katinėli, katinėli, eik žalių rugių pamolỹ.

Išėjo ir mala:

Zyrui malui, pati sekma lapelė,
Ašmas mano gaidelis.

— Eik pasklausai, bėk, dukra.

Išėjo lapė, išbėgo, skokt in girnų ir tupi. Katinėlis kaukšt kūjeliu galvon, až uodegos pagirnėn ir vė mala:

Zyrui malui, pati sekma lapelė,
Ašmas mano gaidelis.

¹ leĩd — leisk.

² pasėdė — pasėdėjo.

— Eik, dukra, pasklausai!

Lapė an girnų vėl skokt, è katinėlis kūjeliu kakton, až uodegos, pagirnėn, nu ir vė:

Zyrui malui, pati sekma lapelė,
Ašmas mano gaidelis.

Dabar vėl' siuncia trečia:

— Eik pasklausai.

Tep lapė ir vėl in girnų skokt, katinėlis kūjeliu anai, vėl pagirnėn, vėl anas gieda:

Zyrui malui, pati sekma lapelė,
Ašmas mano gaidelis.

Ir vė:

— Eik pasklausai.

Išbėgo lapė ir skokt in girnų. Katinėlis su kūjeliu ažudaužė, pagirnėn ir šita, ir vėl katinėlis gieda:

Zyrui malui, pati sekma lapelė,
Ašmas mano gaidelis.

Ir vėl:

— Bėk, dukra, pasklausai, kaip gražiai gi gieda.

Vė katinėlis gieda:

Zyrui malui, pati sekma lapelė,
Ašmas mano gaidelis.

Išbėgo šito vė, skokt in girnų, ir vė katinėlis tą kūjeliu, aną metė pagirnėn, jau paskutinė. Tada ir vė gieda:

Zyrui malui, pati sekma lapelė,
Ašmas mano gaidelis.

Jau eina senė moma jų ieškot. Ir šita užlipė an girnų, ir tep ir šitai kūjeliu kakton katinėlis, až uodegos ir pagirnėn. Dabar nubėgo, greitai gaidelį nustvėrė nuo stalo ir an mėšlyno išbėgo, plūksneles surinko, visą apklijavo gaidelį, apklijavo ir vienon auselėn papūtė, kiton papūtė, akeles an deniu padažė, gaidelis atgijo.

34. OŽKEĻĒ — PUSĒ LUPTA, PUSĒ SKUSTA

Gyveno diedas su boba. Turėjo ožkelę ir turėjo piemenėlę Jugosėlę. Nu ot piemenėlei liepė šitą ožkelę laukan išsivaryt. Išsivarė laukan piemenėlė, gano gano, atvaro namo. Atvaro namo, sako boba diedui:

— Diedai, diedai, piausme ožkelę.

Sako:

— Nu ką gi piausme,— kūda,— sako,— piausme, kai taukais šiks.

Nu, išsivarė ir vė laukan piemenėlė, gano gano. Ganė ganė, ganė ganė, kad priganyt, kadgi būtų riebi, atvarė namo. Paėmė boba taukų, inkišė šikinėn ožkelei.

— Nu, tai,— sako,— diedai, jau šika taukais, piaunam ožkelę.

Papiovė, pakorė an bolkos ir lupa skūrą ožkelei. Diedo peilis atšipo. Diedas nuvė peilio galąst, boba nuvėjo su sietu andenio šulnin, ožkelė atratūko ir nuskrido miškan. Eina lapė, ožkelė lapės urvan inlindo.

— Trap trap trap! Kas čia mano olelėj?

♩ = 186

Aš ož - ke - lė ne - ba - gė - lė, pu - sė lup - ta,
 pu - sė skus - ta, y - lų ra - gai,
 a - da - tų plau - kai. Šok - siu, šok - siu, su - ba - dy - siu.

— Aš ožkelė nebagėlė,
 Pusė lupta, pusė skusta.
 Ylų ragai, adatų plaukai!
 Šoksiu, šoksiu — subadysiu.

Nu ir vė lapė bėga, sustinka kiškį.

— Kūmute, kūmute, ko tu šitei gailiai verki?

- Ajajai, kaipgi neverktie, kad mano olelėj baisiai gieda.
— Einam, aš išbaidysiu.
— Trap trap trap! Kas čia kūmos olelėj?

— Aš ožkelė nebagėlė,
Pusė lupta, pusė skusta.
Ylų ragai, adatų plaukai!
Šoksiu, šoksiu — subadysiu.

Eina abudu. Bėga bėga, sustinka vilką.

- Kūmučiai, kūmučiai, ko judu šitep gailiai verkiat?
— Kaipgi neverkt, kad va kūmos olelėj labai baisiai gieda.

— Einam,— sako,— aš išvarysiu.

Nuvė ir:

— Trap trap trap. Kas čia kūmos olelėj?

— Aš ožkelė nebagėlė,
Pusė lupta, pusė skusta.
Ylų ragai, adatų plaukai!
Šoksiu, šoksiu — subadysiu.

Eina visi verkdami. Sustinka mešką.

- Kūmučiai, kūmučiai, ko jūs šitep gailiai verkiat?
— Kaipgi neverktie, kad kūmos olelėj teip baisiai gieda.
— Einam, aš išvarysiu.

Ir eina visi. Atejo.

— Trap trap trap! Kas kūmos olelėj?

— Aš ožkelė nebagėlė,
Pusė lupta, pusė skusta.
Ylų ragai, adatų plaukai!
Šoksiu, šoksiu — subadysiu.

Eina visi verkdami, o bitelė apie žolynėlius zizinėja. Ta-
da ir sako:

- Ką čia šitep gailiai verkiat?
— Kaipgi neverkt, kad kūmos olelėj teip baisiai gieda.
— Einam, aš išbaidysiu.

Eina eina visi ir nuvéjo.

— Trap trap trap! Kas čia kūmos olelėj?

— Aš ožkelė nebagėlė,
Pusė lupta, pusė škusta.
Ylų ragai, adatų plaukai!
Šoksiu, šoksiu — subadysiu.

Kap inskando bitelė tą nuluptą skūrą, ir ožkelė išbėgo. Nu ir visa.

35. TRYS BROLIAI

Nu dabar buvo trys broliai: du buvo razumni, vienas buvo durnas. Dabar nuvėjo trys broliai an ragana kopūstų. O ragana juos i sugavo. Sugavo juos, tada pasodino, aždarė tvartan. Tvartan aždarė i liepė slūgai — buvo slūga par ją — kad nors gerai papenėt. Peni šito slūga, anys dreba, bijo — dabar jau baigta, jau galas. Dabar ragana liepė slūgai:

— Eik, atvesk vieną jau veršiuką.

Atejo jau slūga i sako:

— Nu, veršiai, veršiai, katras iš jūsų riebesnis?

O durnis brolis i sako (Jonas vardu):

— Aš riebesnis.

— Nu, tai einam.

Atavedė šitą durnį brolių Joną. Dabar ragana padėjo lopetą, kur pečiun gi duoną meta, Jonas atsisėdo, kojas iškėtė, rankas iškėtė — pečiun nelenda. Ragana sako:

— Kaipgi tu atsisėdai? Geriau atsisėsk.

— Aš nemoku.

-- Eik tu, dukrele, atsisėsk, parodyk šitam durniui, kaip atsisėst pečiun lįst.

Nu, dukrė raganos atsisėdo, rankas sudėjo prie krūvos, kojas surietė, suskūprino — tiktai anas (o ragana tuo kartu išėjo oran), šitas durnius Jonas šitą jos dukrę po pečiun i pasodino kaip bakaną duonę, i kepa. O Jonas nubėgo pas broliukus i vėl sėdi.

Ateina ragana pietų valgyt, ateina dukros. Pasidėjo iškeptą savo dukrę, bet tenai gražumynai nukrito, tenai zagarkos, žiedai nukrito, sudegė — ana nemato. Suvalgė šitą mėsą, o tada išmetė, kas paliko gi jau tenai.

Dabar an rytojaus ir vėl sušunka:

— Jaugi da tą atvesk, katras riebesnis!

— Nu, katras riebesnis? — o slūga buvo tokia biškį kap kvailelė.

— Nu, pridėk burną, katras riebesnis?

Šitas Jonas, durnius, ir vė sako:

— Aš riebesnis.

Nu, ir vėl ana atavedė. Ragana nuė pavaikščiot sodan, o jos dukrė sako:

— Nu, veršiukai, lipk an lopetos!

Sako:

— Taigi, panele, gi parodyk, kaip čiagi lipt.

Panelė vėl atsisėdo. Anas vėl ją kopt pečiun pasodino. Ir ta iškepė. Paėmė jau su viena dukteria, valgo mėsą, nepažįsta, kad duktės. O tas Joniukas sėdi durnas.

Nu, visas i sukepė dukteris šitas Jonas durnas. Sukepė pečiun, ragana paėmė, suvalgė. Kurgi dukteres? Nėr. Dabar mislia sau Jonas: „Tai blogai bus, ana kap apdabos gi, kad nėr dukterų, reikia mum bėgt, brolau.“ Nu, tai sako:

— Bėkim, brolau, blogai bus jau dabar.

Nu, o jie nubėgo gi ti jos palociun, nieko neėmė, tik paėmė kažergą ir aklatus, kur katilus kelia. I bėga. I pečiadengštę. Bėga. Dabar veja. Girdi — triukšmas, rėksmas. Apsdabojo ragana, kad nėr dukterų gyvų. Padabojo pečiun — karoliai guli, rinkiai aukso guli. Vysiu dabar šitą berną. Šukterėjo slūgą:

— Kur veršiai? Kur veršiai? Slūga, aš tau ažmušiu — kur tu padėjai veršius?

Ajajai, slūga raudot, bėgt, šito až plaukų. Nu, kas daryt? Jie išbėgo.

An eglės ušlipė visi, sėdi. Jau naktis, sėdi visi, sėdi. Šitas Jonas, durnas, turi kažergą, pečiadengštę ir aklatą. Kap kartas gi vagiai atvažiuoja su arkliu. Aukso daug atsivežė,

sidabro, mantų visokių. I jie ažkūrė ugniakurą po šituo egle. Nu ir valgo, geria. Šitie dreba razumnieji, o Jonas i mislija: „Vot kada turtingas paliktum.“ Tai dabar Jonas tyliai i sako broliam:

— Mesiu, bral, kačergą.

— Ek tu, brolau, tu ką tu misliji, tu giridi, kad ti gi sėdi vągiai! Niaugi ažmuš dabar gi.

— Broliukai, mesiu.

Bambt kačerga petelnėn. Anys kepė kiaušinienę. Vienas vagis sako:

— O kad dievas mum dabar baudė — kačerga metė iš dangaus! — Atsitraukė toliau biškį.

Tik jau šitas Jonas daboja, kad išsigando vagiai. Kad metė dabar akvatus. Ė tas vagis:

— O kada mum bauda nuo dievo, koronė didžiausia! I auksas paliks — dangus atsivėrė.

Trečią kartą pečiadengšte kaip davė!

O vagis turėjo ant videlčio mėsos kavalką. Ir kap piové — ne mėsą, o liežiuvį i atsipiovė vagis. Matos, kad jau sūdai gi iš dangaus. Paliko auksą, paliko arklį, paliko viską, sidabrą, i bėga visi. I šitas beliežiuvis bėga, anas gi nemoka uturt, negali, anas rėkia, neišeina, kad palauk, ale: „blam blam, blam blam, blam blam!“ Ot šitie i sako:

— A matai, dievas pats vejas paskui mus, vot kaip rėkia: „Blam blam, blam blam!“

Nu, gerai. Anys sėdi, šitie du razumnieji, o šitas pasiémė arklį, auksą i važiuoja. O broliai daboja, kad čia, brat, negerai, pasdalyt reikia auksą. Pavijo brolių, ataémė šitą auksą. Anas nedaleidžia:

— Broliukai, per pusę pasdalinsme.

Niekas nedalija.

— Nu, tai dabar reikia mieras, pamieravosme.

Nu, kur tu gi nakčia.

Sulaukė dienos, nu:

— Eik tu, Jonai, mierą atnešk.— Bijo, kad nepasdalis gi lygiai...

Jonas pakol nuvė namo, mierą atanešė, anys auksą pakavojo tynai kur po krūmais kokiais. Anas gi suprato, kad ti visas auksas, ale mislia: „Baikė, aš gi vis tiek iš jūs išmonysiu.“ Teip ir buvo. Jonas teip šiaip ir išmonijo iš jų. Išmonijo šitą auksą, pakavojo, kur jam reikia. Dabar ką gi, nupirko gražų kostiumą, čebatus, kepurę, kurgi plaukus nusdažė, pasdarė jaunas, nepažint nė vienam žmogui svieto. Ė broliai tep i gyvena. Atvažiuoja dabar Jonas. Brolis nepažįsta:

— Ė kas tu šitokis? Mes tavęs nepažįstam.

— Vot,— sako,— manę nepažįstat dabar, kaip jūs mane apšukojot? Nu, tai einam, aš jau dabar negaliu, parodysiu savo auksą, i gyvenkit laimingai. Ataduosiu visą auksą.— Atadavė durnius.

36. STEBUKLINGA PAUKŠTYTĖ

Buvo du broliai, vienas bagotas, kitas biednas. Nu, tai gi biednas, anas biednas, anas nuvė miškan. Sėdi paukštytė. Anas šitą paukštytę kap stvėrė — plūksnelę ištraukė. Nu tai nunešė šitam broliui. Anas sako:

— Atnešk šitą visą paukštytę, tai,— sako,— aš tau ažmokėsiu brangiai,— jau šitam biednamsiui broliui.

Nu tai anas nuvė — gi to sėdi an kiaušinių, anas i sugavo. I paskui nunešė tam jau broliui. Tai jau to šeiminykė išvirė šitą paukštytę. Kaip išvirė, tai paėmė vaikai šito biednojo i suvalgė. Ateis šeiminykė, kur gaspadiniauna,— nēr. Ana atejo, mažutis viščiukas buvo. Tai ana šitą viščiuką papiovė, išvirė ponui vietoj to paukščiuko.

Nu tai tada biednas, kaip tiktainos jau anys guli, tai vis dešims rublių pagalvy šitų sūnų jo, vieno, kito. Anas jau kiek išsibagotė. Tada šitas jau ponas, kur ponu jo brolis, sako:

— Iš kur tu šite?

Sako:

— Šite, šite. Kap tik iš nakties, tai vis vaikų randu pagalvy pinigų.

**PASAKOTOJAS
RUDOKAS **
BALYS ******

STAŽIONYS **

Tai sako:

— Gi velnias pristo in juos. Tai tu,— sako,— juos išvežk. Taigi kas neša — velnias jau pinigūs.

Nu tai anas paėmė ir išvežė. Išvežė šituos vaikus tada miškan i anas pasodino pirtelėj, an vėjo pririšė tokį pagalį an sieną i sako:

— Jūs, vaikeliai, pasėdėkit, pasėdėkit, aš einu malkų prakopisiu.

O tas jau nuvė namo. Ana padundėj, padundėj, padundėj, padundėj, o tas jau nuvė namo, miške pametė. Jie išėjo, verkia vaikai. O buvo — atejo ponas, anas zuikius gi šaudė, anas gi, kaip sako, karalius. Atejo karalius in šituos vaikus. Šite, šite, rokuojas, ot, mus atavežė.

— Nu, tai eikš pas mane.

Tai anas nusivedė. Labai abu gražūs. Anas juos ūgeno, ūgeno lig dvidešims metų. Lig dvidešims metų išūgeno, i tada aptaisė, labai abu gražūs, i tada išvedė juos. Skrenda žąses.

— Nu, tai,— sako,— nušauk pirmutinę.

Vienas nušavo žąsį pirmutinę, kitas garnį nušavo.

— Nu tai,— sako,— dabar jūs geri. — Tai dabar,— sako,— eikit jūs i te jum,— davė peilį tokį. Sako: — Peilį tet jum,— sako: — Kap jūs skirstės, tai jūs paimkit, kur kryžiakelėj yr kokis beržas, tai šitan beržan inkiškite šitą peilį. Tai tada ateiste, pažiūrėste — kad jau bus suvis surūdijęs anas, tai tada, rokuojas, suvis negyvas, o kad pusė surūdijus, é pusė — ne, tai tada bus vėl do gyvi.

Nu tai anys tada eina. Sustiko vilką:

— Nešauk, aš tau atvesiu mešką.

Tada:

— Nešauk — kiškį.

Tai anys susrinko gal dešims žvėrių i eina. Na, eina eina anys, nu i tada jau skirsis. Abudedu atejo, inkišė šitą peilį.

— Eisma tu sau, aš sau.

Ai, gražūs ai anys labai gi, karalaičiai šitie. Nu, tai anys dabar po vilkui, po meškai, po kiškiui, po lapei pasdalijo, nu i eina su šitom žvėrim. Eina eina — miesčiukas. Ažėjo karčiamon. Sako, buvo pirma tokia mada, kad devyniagalviui reikia karalaitė ataduot, tokis prikozas buvo. Tai sako:

— Kas gali apginti, tai tas, rokuojas jau, bus karalium su karalaitė.

Nu, tai anas vienas nuvėjo. Ti tokis kalneliukas i koplyčytė, i anas paskaitė toj koplyčytėj butelkytės tokios vaistų. O ti stovi šoblia, maž ti pūdų dešims, tokia.

Sako:

— Kas sugers šituos vaistus, tai šitą šoblią vartos.

Nu tai anas sugėrė. Nu i tada išėjo gi šito devyniagalvė gi, rokuojas. Nugi kap davė šituo šoblia, tai iškart penkias galvas nukirto. Nu tai anos gi dega. Nu, tai, sako, žvėrys rasstumė. Tada kitąkart kai davė — i vėl kitas keturias nukirto. A derektorius šitą pat karalaitę mylėjo. Tai anas pilniujo. Nu, liežiuvius išsitraukė i anys atsigulė.

Atejo šitas derektorius i papiovė šitą karalaitį. Papiovė šitą karalaitį. Kap užbudo žvėres, kap pradė rékt, kap pradė rékt. Tada sako šito jau meška:

— Yr ti kokioj karalystėj tokia šaknelė. Kad atnešt šitą šaknelę, tai tada, rokuojas, atgis žmogus.

Nu tai kam gi eit. Nu, kiškis eis. Atanešė šitą šaknelę, patepė, pamaigė meška. Kai tik patepė, liko gyvas. Liko gyvas šitas karalaitis, tai anas i ažmiršo šitą karalaitę i nuvė. Nuvė tada anas, nuvė po svieta, nuvė nuvė. Tada anas až kiek česo jaugi, maž ti až metų, grįžta vė žemėlėn šiton, kur pirma buvo ažėjęs. Sako:

— Šiandien derektorius karalaitę ima,— rokuojas,— atgynė nuo devyniagalvio.

Tai tada, rokuojas, ciukterė karalaičiui. Anas eina gi palociuosna, jau jo neleidžia ani artyn. Nu tai anas tada inejo, a to galvos susiimta devyniagalvio jau, anas ani artyn neleidžia. Žvėres rasstumė visus, inėjo vidun, anas an stalo šituos liežiuvius. Nu tai ponas tada šitam galvą nukirto derektoriui, è su šituom gi karalius apženijo dukterį.

O ti buvo ažčėruitas miškas. O jau pati sako:

— Tik,— sako,— neik, tik neik miškan.

Anas eis in šitą mišką. Išbėga ožka tokia laukinė. Šitą ožką, rokuojas, vyt vyt, vyt vyt, vidun miško insvarė. Su temo, anas ugnį inskūrė. Daboja — pušy ragana.

— Nors sušilt galiu,— rokuojas.

Nu, tai sako:

— Lipk sau, sušilsi gi.

Kap tik nulipė sušilt, i pačėrujo lyg akmeniu. Ir žvėres akmenim liko. Nu, tada i pati laukia laukia, laukia laukia.

Tada brolis šitas, kur rassiskyrė, tada rokuojas, eis pažiūrėtie gi in šitą peilį.

— Kap mes rassiskyrėm, maž suvis surūdijęs.

I nuveis anas in šitą peilį — pusė surūdijus. Nu i eina ieškot. Eina ieškot, eina gi, eina eina. Kap kartas anas daėjo in šitą patį dvarą, kur jo buvo pirma brolis. Ana sako:

— O kur tu buvai?

Anys rasrinkt nebuvo možna, abu broliai toki, karališkais rūbais. Sako:

— Kur tu buvai?

Anas nēr kas sako. Anas atsigulė. Ana gi nepažino — toki patys. Nu, tai sako tada:

— Tu neik daugiau miškan.

Jau dabar anas nieko i nekalba, nieko i nežino, tik anas nuspėjo, kas yr. Nu, tai anas tada kap kartas išėjo. Va šitei vėl ožka — miškan i nusivedė. Net ugnį suskūrė. Nu, tai ragana vėl sako:

— Maž sušilt man galima?

Tai anas kai šavo, tai visa kai nuo blėkos atšoko. Tai anas tada jau žinos. Jo buvo guzikiukai sidabriniai. Tai anas tuos guzikėlius išsitąsė, prisimušė, tai kai davė jai, tai ana luošt i nulėkė, ale gyva šito ragana. Tai sako:

— Tu, parodyk svietaį visą čia, parodyk mano brolių, visa ką.

Nu tai ją tris dienas vedžio až kasų. Tai ana visus šaukias, i brolių pakėlė, i žvėris, tris dienasėjo gyvuoliai. I anys paskui abudedu atejo, abu karaliai in šitą dvarą, in karalių. Tai būt i nepažinę, ale jo buvo an žvėrių uždėta medalikai. Nu tai tada nuvė gi šitas, tris dienasėjo gyvuoliai, nu ir visa šita.

37. NAŠLAITĖ IR RAGANA

Gyveno diedas su boba ir turėjo dukrelę vieną. Nu ir motina numirė, è tėvas paliko. Apsivedė, atavežė močeką. Ir ano sulaukė dukrelės. Ir ot dvi: šito siratėlė ir močekos dukrelė. Užaugo anos abi didelės. Tai močekka liepia tėvui

šitą siratėlę išvežt miškan. Nu ir išvežė tėvas savo dukterį, è močekos paliko. Duktė vaikščio vaikščio, vaikščio vaikščio po mišką ir eina toliau. Pasėdė, pasilsė kruopelę. Eina eina, eina eina, rado pirkelę. Ineina pirkelėn, randa raganą — guli apskudlojus an pečiaus.

— Nu, merga merga, kur tu eini?

— In taū atėjau, cetūt.

— Nu tai gerai, naktui.

Atejo vakaras.

— Pakloj man dabar patalą — eilią kuolų, eilią akmenų, girnapusę pagalvėn, è piesta apsklot. Merga, merga, veřd košę!

Merga atsistojo prie pripečko — verda košę. Atbėga pelelė.

— Merga, merga, duod man košės.

Paėmė pakabino šaukštą košės, pelelei sviedė.

— Aš tau būsiu didelėj pāmačy.

Ragana pavečerió ir merga pavečerio, sako:

— Su kuo tu čia uturai?

Sako:

— Su košele.

Nu ir sugulė. Ano dabar davė jai zvanelį, šitai mergai, sako:

— Lakiok po pasuolėm ir zvanyk.

È pelelė atbėga ir sako:

— Mergele, duod man zvanelį.

Padavė zvanelį. Pelelė laksto po suolus ir zvanija. Ana paėmė vieną akmenį, nusviedė, ir kitą nusviedė.

— Merga, merga, ar gyva tujei?

— Cetūt, gyva.

Ir vė zvanija pelelė. È merga až kaladės ažlindus. Tuojuo nusviedė ir vė akmenį kitą ir vė klausia:

— Merga, merga, aī gyva?

— Gyva, cetūt, gyva.

Nusviedė vieną kuolą, kitą nusviedė.

— Ką, merga, aī gyva?

— Gyva, gyva, gyva.

Tada girnapusę nusviedė ir klausia:

— Gyva, merga?

— Gyva, gyva, cetūt!

Tada nulipė, ažudegė ugnį, ragana pakinkė porą arklių, karietą auksinę, šlejai auksiniai, aprimestis auksinis, vadelės šilko. Tada privedė mergą šitą — ir laikrodžiai auksiniai, špilkos auksinės, žiedai auksiniai, rūbai vieno šilko, vilnoniai. Išglosto šitą dukrelę siratėlę i išleidžia. Važiuoja namo, kalelė sako:

♩-102

Ke - va - vau, ke - va - vau, die - do duk - rė

šil - ki - niuo - ta, ke - va - vau, ke - va - vau,

vi - sa jau auk - suo - ta, ke - va - vau, ke - va - vau.

Kevavau, kevavau,
Diedo dukrė šilkiniuota.
Kevavau, kevavau,
Visa jau auksuota,
Kevavau, kevavau.

Nu ir atvažiavo. Ajajai, boba iš stroko čiut neapdurno.
— Diedai, diedai, ką dabar darysme? Vešme dabar i savo dukterį miškan.

Nu ir nuvežė miškan savo jau dukterį džiaugsmui dideliu, kad ir jai gi šitiek turto bus. Eina eina per mišką, eina eina ir randa šitą pačią pirkelę. Inejo merga šiton pirkelėn ir rado raganą in pečiaus gulinčią.

— Merga, merga, kur eini?

— Cetūt, atejau naktuit.

— Naktui. Pakloj dabar man patalą — eilią kuolų, eilią akmenų, girną pagalvėn, è piesta apsklot. Nu, veřd košę. Išvirė košę, pelelė atbėga ir sako:

— Merga, merga, duod man košės. Aš tau didelėj pama-
čy būsiu.

— Ė,— sako,— su kuom tu ti uturi?

— Ė vagi pelelė atbėgo, košės prašo.

— Daūž pavoru kakton, koja spiř.

Merga ir spyrė koja, ir pavoru kakton. Pelelė ir nubėgo.
Pavečeriojo ir sugulė. Davė zvanelį mergai, sako:

— Lakiok po pasuolėm ir po suolais — zvanyk.

Lakioja ir zvanija. Vienaę akmenį nusviedė ir kitą akme-
nį nusviedė ir klausia:

— Merga, merga, ai gyva?

— Cetūt!

Tada nusviedė girnas, klausia:

— Merga, merga, ai gyva?

Neatsišaukia. Piestą nusviedė — neatsišaukia. Jau tada
nulipė, kaulelius apčiulpė, padžiovė po lubom ir supylė mai-
šelin, an arklio kaklo užšmovė, degutu ištepė ir paleidė, i nu-
nešė anos kaulelius savo laukais. Kalelė ir loja:

Kevavau, kevavau,
Bobos dukrės tik kauleliai,
Kevavau, kevavau.

38. IMTYNĖS SU VELNIU

Tėvas mirdamas paliko sūnui kriukelį. Anas nuvėjo su ši-
tuo kriukeliu prie ežeriukui, suka virvelę. Ateina šitas gi
velniukas — anas kap žmogus.

— Ką tu,— sako,— čia darysi?

— Nu ką darysiu,— sako,— o šitą ežerėlį aptiesiu.

— Ai,— sako,— nekliudyk, čia mūsų Magdė yra.— Sa-
ko: — Aš tau kepeliusą pinigų atnešiu.

— Nu, kepeliusą pinigų,— anas sako.

Paėmė anas tada, praplėšė kepeliušo pamušalą i padėjo, ti duobelytę pakasė. Nešė nešė velnias jam pinigų. Jam pasiškadė šitų pinigų. Kap anas dabar ataduos šitiek pinigų jam?

Nu tada sako:

— Dabar arklys ti vaikščioja. Kas arklį apneš aplink šitą ežerėlį, tai to pinigai bus.

Nu tai velnias užsėdo, kol apinešė — kad sukaitęs, o muzikas šitas sako:

— Ajajai, aš tarpukojin insismeigsiu.

Užsėdo ir joja.

Tada sako:

— Nu gerai, kas pasgriaus katarą, tai to bus pinigai.

O ti meška buvo.

Sako:

— Tu mano tėvo nepagriausi.

Anas in mešką šitą velniuką nusiuntė. Meška minojo minojo — čyst sulamdė velnią, ir tas nieko.

Tada sako:

— Nu, kas bus? Dabar,— sako,— eisma lenktynėsna, katras katrą aplenkisma, tai to pinigai bus.

Kap kartas šitas kiškis, gi zuikis, bėgo. Sako:

— Tu mano sūnaus nedavysi!

Anas šitą kiškį, šitą zuikį, kai nusvijo pašokom! Apsdras-kęs atejo velnias — nedavijo. Nu, tada sako:

— Kas aukščiau akmenį. — Anas paukštelę rankon capt, šitas muzikas. — Kas akmenį aukščiau pasvies, nu tai,— sako,— žolynuos atskris.

— Aš,— sako,— kai paleisiu, tai,— sako,— aš kiek dienų atskris akmuo.

Laukė, laukė, to paukštelė nuskrido ir neatleikia. Nu, visgi pinigai šito do muziko. Nu kas daryt tada?

— Kas,— sako,— sušvilps daugiau, tai,— sako,— to.

Tai anas kai sušvilpė, velnias. Muzikas lazdele va šitei, sako:

— Kai duosiu tau, tai,— sako,— net dantys išlėks, kai sušvilpsiu.

Anas tą lazdele išsitraukė, pasilenkė i kad paleis šitą galą, kad dos jam panosėn, i dantis išmušė.

— Kas,— dabar sako,— šitą lazda pakels?

Anas kap sviedė, velnias, o mužikas inskabino až lazdos i daboja viršun. I anas, velniukas, žiūri, sako:

— Ko tu viršun daboji?

— Žiūriu — ti mano tėvas, ti brolis, ti sūnus. Aš kai sviesiu, tai ana danguj net bus.

— Tai,— sako,— dabar tavo pinigai.

39. GUDRUS VELNIAS

Vieną sykį eina žmogus. Girdi, miške kokis trinksėjimas. Ažaina anas, miško plikumoj suspiovēs velnias su vilku. Tada velnias šaukia žmogų in pamačių:

— Padėk man vilko aždovytie. Tau avelių nepiaus.

Vilkas sako:

— Aš avelių nepiausiu. Padėk velnio aždovytie, tai sielos nedusins velnias.

Ė velnias sako:

— Aš tau duosiu maišą aukso. Padėk man vilko.

Mislija: „Jau maišas aukso turint — taigi nuspirksiu šautuvą, visus vilkus iššaudysiu i bagotas būsiu.“ Išsilaužęs alksnį ė va, bratkai, vilkui per galvą, per galvą. Velniui dėlto i pamačijo, ažumušė vilką.

— Ė dabar kapgi pinigus atneši?

— Ė va,— sako,— sekmadienį per patį pusdienį vot atėik daiktan, i atnešiu pinigus.

Nu, i gerai. Tas atejo namo, papasakojo savo moteriai, ką dabar aždirbau gerai. Nu, tuo sykiu nuvējo lauktie sekmadienio. Su boba lauks velnio su pinigais. Laukia laukia, kap nebuvo velnio, tep nēr. Laukia laukia — i nēr.

— Boba, te paieškai tu man galvą.

O anas peilį turėjo insdėjęs. Šitas padavė galvą, to ieško ieško, i apsnūdo, aukštienėkas gulėdamas. Ateina velnias su maišu pinigų. To boba jau kels diedą, kad sakysma:

— Kelies gi jau, ataneša velnias pinigus.

Tas:

— Tylėk, tylėk!

Tai to jau tyli. Atejo, sako:

— Palauk, nekliudink tu jo, paskalbėsim abu... Šitokia tu puiki, jauna! Ė graži! O anas i senokas, drūtai negražokas. Tu gi dabar su maišu pinigų. Ar tu šitokiį paimtum, šitokia turtuolė būdama? Taigi išsirinktum vyrą sau gražiausią, puikiausią i gyventum daug geriau. Taigi turi peilį, šmikštelėk per gerklę. Va, pinigai visi atanešti, pasiimsi i dui nuo jo. Būsi turtinga, i vyrą turėsi puikų.

O to ilgai negaišo — praudą gi jis sako! Paėmė až gerklės, jau piasus diedui per gerklę. Velnias kapt bobai až rankos:

— Ė, žmogau, kelies! Tave gi boba papiaut nori!

O jau jam peiliu va čia inpiovė, ne teip giliai, ale lig galo velnias nedavė papiaut suvisai.

— Nu, ot,— sako,— dabar būsma abu atsiskaitę. Tu mañ nuo smerties atgelbėjai — aš tau maišą aukso. Dabar aš taū atgelbėjau — tu man atgalio. I galim rassiskirt.

40. VELNIAS UŽ BERŅĄ

Nuvėjo žmogus miškan malkų paskirst. Kerta kerta malakas. Egi biednokai gyveno, neturtingai da, da baudžiovos laikuose šite buvo. Tuo sykiu iš miško išeina kokis berniokas.

— Ei tu, žmogau, kerti kerti perdien ir par tau gi un kiek čia — vežimėlį prikaporjai tiktai. Paimk mañ až berną. O pamačysiu aš tau kirstie.

— Kad,— sako,— aš biednas i neturiu kuom rassimokėtie. Neturiu kuom rassimokėtie drūtai.

— Tai,— sako,— an galo metų kuom mokėsi, tuom i užteks, kiek man duosi, tiek i užteks.

— Gerai, pabūk.

— Nu tai duok kirvį. Tu, seneli, kirsi, i aš pakirsiu.

Ė kap paėmė kirst, šėtonas žino, kiek ti prigriovė anas. Nereikia nei piela perpiautie, anas suranto kirviu net.

— Ė ką dabar gi vežt, tiesiog vašite va, einam, parnešiu. Ė kole va čia vakarienę suruoš gaspadinė mum,— sako,— aš sunešiu.— Sako.— Palūkėk truputį.

Nubėgo anas atgal miškan, atsineša storą lenciūgą kap pirštas va storio. Suskrovė vežimų kokį dvadesėtkį, užsimiklino an pečių i atanešė. I daug mažesnė pusė paliko. Dabar pagrižo kitą sykį, atanešė antru sykiu rąstų ką prikirsta. Metam malkų be kalbos.

Dabar anys buvo, buvo šitep peržiem. Darbo pristigo. Sulaukė pavasario. Art nēr kas dėlto aria. Kumeliūtė mažyliūtė, maža žemės par žmogų, sako:

— Suvaikščiotum tu in poną, paprašytum un tos balos — ot kviečių užaugtų gražių.

Paežerėj bala va šitiek va andenio.

— Tai,— sako,— baloj šitokioj varlės gali vaisyties, ale ne kviečiai augtie. I kviečius liepi sėtie.

Sako:

— Aš kviečių atneščia, tik imk pas poną balas.

Sako:

— Vargiai duos ponas.

Sako:

— Eik prašyk, i aš pamačysiu.

Nuvėjo in poną prašytie. Poną paprašė tos balos, ponas juokias:

— Ką veiksi?

Sako:

— Bernas žada išartie i kviečius pasėtie.

— O daug arklių turi?

Sako:

— Kumelys yr, mano širmutė, šito kumeliūtė.

— Nu, galit ažsisėt, galit ažsisėt visą.

Nu i ato namo. Ato namo, vakare až lopetos bernas — i išėjo. Sukasė visą balą, ravais išleidė ežeran andenį. Pasi-

ėmęs žagrę i davai art. Kitam vakare išėjo, pernakt balą i ažuarė. Trečioj nakty prapuolė vé bernas. Ateina ryto čiut va šviečias.

— Nu,— sako,— žmogau, dabar imt reikia ažusėt.

— Ką sėtie — kviečių tai,— sako,— neturiu. Ką aš juos sėsiu, kad neturiu?

Sako:

— Pažiūrėkie, tavo pilnas pringys kviečių.

Ineis va priemenėn (va kap mes vardinam pringiu),— pripiltas kviečių, tik takelis išeit oran. Ot kumeliūtę pas-kinkė, vežimus prispylė, nuvežė, rasdė, kitą, trečią, ketvir-tą. Nu i ažusė tą balą. Išaugo kviečiai, tik kap ranka pa-siekt varpas. O ponas žiūri. Tai pasgailėjo — šitoki kviečiai mužikui ataduotie. Sako:

— Mano bala, tai mano i kviečiai, mano bala, tai mano į kviečiai. Neduosiu.

I nepaimsi iš pono baudžiovos laikais. Prie to gspado-rius markatnas. Sako:

— Eik tu paprašyk, kad duot tau vieną naštą až tavo gi visą šitą vargą.

Nuvėjo in poną:

— Leisk, pōnuti, man vieną naštą.

— Nu, pasiimk sau naštą.

Tai tas sako:

— Leido naštą.

— Nu tai gerai. Pabūk, aš atnešiu.

Nuvėita, pasiimta gerų virvių (kur jo skradžiai ir gauta), sukrauta visi lig do trupučio, kad neliktų nei kiek. O ponas išvydęs ponui dasakė. Ponas iššoko tik juodas iš piktumo vi-sas. I tas neša, nu i pazvalijo gi naštą, i neša. O kas po naš-ta — gi anas neregį, ar ūkinykas, ar bernas, kas ti juos neša, tik neša. Veršį penė, buvo didelis, nupenėtas, riebus i tiek rasdrykęs badyties. Darbinykam:

— Išleiskit veršį i bėkit patys greičiau nuo veršio.

Tai, bro, veršis kap prišoko, šitan kūgin ragais verst kaukdamas. Tai anas iš po kūgio kopt veršį až rago pastrau-kė, pasgrūdo pažastin i eina su veršiu. I atanešė ūkinykui

veršį į kviečius. Tai ponas až virvės, klaiman i paskorė — dėl ko veršis žuvo, ne tik ką kviečiai. Kap paskorė ponas, tai sako:

— Dabar iš tavęs man užtenka, kad mes poną priveikėm. Man pono dūšia, tau kviečiai su veršiu,— sako,— i dabar tu savo keliu i gyvenk, aš einu savo.

I išėjo bernas.

41. VELNIAS IR URĖDAS

Eina urėdas in darbinykus, kur darbinykai dirba. I sustinka kitą kokį einantį. Klausia:

— Kur tu eini?

— O,— sako,— einu in darbinykus.

— Ė tu kur eini?

— Ir aš einu in darbinykus.

— Tai vo kas tu tokis, kad eini in darbinykus?

Sako:

— Aš urėdas.

— Ė tamista kas yr?

— O aš,— sako,— velnias. Tai,— sako,— darbinykai keikia urėdus. Vot,— sako,— aš tep i darbo gaunu iš jų.

Sako:

— Ir aš juos keikiu.

— Nu, tai einam abu.

Eina abu i susitaria: ką pirma velniui pasiūlys, tai tą velnias pasiims. Gerai. Nu, ir sutiko velnias. Ką pasiūlys pirma velniui, tai tą.

Tik eina eina, randa — piemenes gano. I bėga kiaulė.

— E-ec, kad tau velniai! E-ec, kad tau velniai!

Urėdas sako:

— Tau gi kiaulę atadavė.

— Et, kas jį sudabas, vaikėžą,— sako,— iš pyksmo žmogus ne koliojas, sako bet sako.

Vėl abu eina toliau. Eina eina abudabi, beeinant i vė sustinka.

— Ė kur tu eini?

Sako:

— An savo reikalo.

— Tai,— sako,— kad tau velniai, negalėjai ti kur arčiau.

— Nu,— sako,— svietas pyks labai, negražu prie publikai.

Ė jau urėdas sako:

— Nu, aš tau gi atadaviau, sakiau: „Kad tau velniai“, ė tu nejemi jo.

— Nu,— sako,— suskarštavęs pasakei.

Nuvėjo dabar in darbinykus, tas gi sukūlė juos: „Maža padarėt, jūs gi maža padarėt!“

Jie atsitraukė abu tolėliau.

— A, kad jį velniai valion! Tai urėdas, tai gyvatė! Tik urėdai šitei neužsistoja, o mus atejęs visus apipliūšino, visus mušė, vis jam maža padarėm. Kaip jau gi krutėjom, labai krutėjom — ir vis do jam, kad jį velniai, maža!

Tik lupt až urėdo i insistvėrė, sako:

— Girdėjai gi pats — vis tiek balsą padavė, visi do vienam — „Kad tau velniai!“ Nu, velniui i atadavė taū, eikš.

I nusinešė velnias urėdą.

Pasakojimai

42. ŽEMĖ NEPRIIMA PONO

Numirė ponas. Anas buvo tokis blogas: liepia žmogui inlipt medin ir kukuot, o anas nušauna. Numirė tas ponas. Veža dvylika arklių kavot in Rainių kapų. Arkliai prieš kalną nepaeina, ir gana. Kunigas liepė arklius perkinkyt: ažupakalinius pamainyt su priešakiniais. Pamainė. Tada užvažiavo. Inleidė grabą kapan — puf viršun ir išsviedžia vieną, kitą kartą. Ir dabar prie kapinių tvoros kryžius, až kapinių tvoros kitas — ponios. Aš pati ganydama mačiau.

43. KRANKAI URĖDO LAIDOTUVĖSE

Kai darbuosna ėjo, mūs diedukas buvo Magūnėliuos. Nevalnia buvo prie darbam gražiai nešiotie. Dirbo jaunamartė su naujais marškiniais. Atvažiavo urėdas Beganskas iš Dūkšto dvaro. Sako: „Koks ti ponaitis mėžia?“ Ir liepė žmonėm apmest jaunamartę mėšlu.

Tada anas mirė, šitas Beganskas. Ėjo žmonės šermenysna. Niekaip neatsigynė krankų, an langų sėdi. Sakydavo: „Anas žmones kotujo, tai velniai neatstoja.“

44. BAUDŽIAUNINKO KERŠTAS

Baudžiavos laikų duona buvo tokia menka, kad išimant iš pečiaus sutrupėdavo. Ją kepė an lapų.

Vienas ponas buvo, kad nušaudavo baudžiaunykus. Vienas baudžiaunykas praskalto, liepė jam liepon lipt ir kukuot. Ponas tuo metu ažmiršo šautuvą ir nuvėjo jo atsinešt. Tuo laiku baudžiaunykas nulipė iš liepos, ažsiglaudė ir stovi. Ateina ponas su šautuvu ir taiko šautie liepon. Tada baudžiaunykas griebė iš pono šautuvą ir atėmė, ir sako:

— Lipk tu dabar liepon ir kukuok!

Ponas nusgando ir užlipdė, ir tada pradė baudžiauniko prašyt, kad dovanok. Ponas sako:

— Matau savo gerus ir blogus darbus, tu esi mano mirtis. Jeigu man dovanosi, tai aš gyvensiu.

O baudžiaunykas bijo, kad ponas jo nenušaūt nulipęs. Ir teip poną prisiekdėno, kad ne tik jo, ir nieko daugiau nešaus, nė vieno. Ir tada ponui dovanojo, ir tas nulipė iš medžio. Ir daugiau ponas nebešaudė. Teip sėdėjo liepoj ponas Gūriuose. Ne gūrinis ponas teip darė...

45. IŠMAINYTAS Į ŠUNĮ

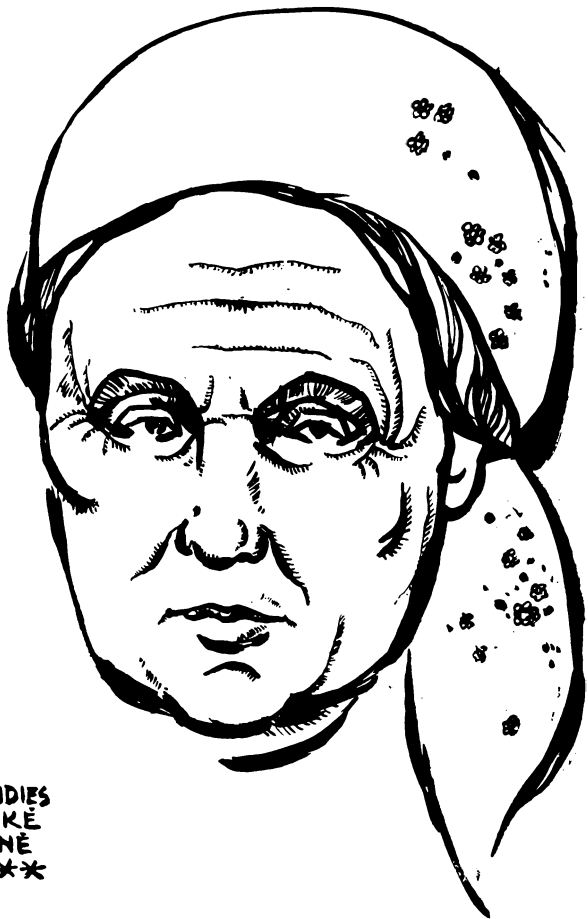
Čia, Magūnuose, vienas senelis Sargūnas baudžiovos laikais buvo išmainytas an šunio. Jo gimtinė Magūnuose. Jį Gūrių dvaro ponas Butleris bernu išsiuntė Ukrainon apie Kijevą až ano dvaro pono šunį. Kai panaikino baudžiovos, Sargūnas iš ti grįžo pėsčias. Jis mirė čia po pirmo karo.

46. BAUDŽIOVOS PANAIKINIMAS

Kai baudžiovą numetė, bobutė pasakoja, jos tėvas kūlė Dūkšto dvaro kluone. Buvo jau naktis. Atjoja kazokai ir sako: „Gana kult! Prigonų neistat.“ Žmonės nežinojo, kaip džiaugtis, vieni verkia, kiti juokias. Kas ką turėjo, sustrajijo kapeliją.

47. MEŠKA SU KRYŽIUMI

Vilkų ruja, nu va, šitokis dvadesėtkis, trisdesėtkis vilkų puola in meškos. Tai meška gynės vilkus. Kalometrai sukrauta, tai ėmė pliauskas i davė vilkuosna, pliauskom šitom. Tai sveikatos turėjo pliauskas svaidyt, tai gal per mešką yr kiek sveikatos. Paskui primygo, kap jau galas, tai stvėrės bėgt. Tuoj pamiškėj, va prie keliui, kapai. Nu, i pabėgtie tai sunku nuo vilkų, vilkai paveja ją. Tai ana tada an kapų. I dabar kryželį kapt, kur šviežiai pakavotą. Nu, tai kap ana dabar tykšt šituo kryželiu, kap suduos, tai i susmuko vilkas. Tuo čėsu kur buvęs nebuvęs i mužikas ušvažiavo. Tai meška su šituom kryželiu in mužiką, in vežimą, i — ragutėsna. Tai dabar arklys, vilkų ir meškos pasbaidęs, kiek jėgų turė, nešt. Ė ana su kryžium i važiuoja, katras vilkas arčiau, tai i ginas. Tai net ūlyčion. Daboją ūlyčiniai: arklys lekia, kiek tik anas sveikatos turi, i su kryžium kas važiuoja. Nu, invažiuoja ūlyčion meška su kryžium. Ė mužikas tai čiut gyvas iš išgąščio — šitokis vilkų pulkas, i meška vežime važiuoja su kryžium. Ė jo meška nekliudė, tik vilkus gina su kryžium.

** LIAUDIES
DAINININĖ
JAKUTIENĖ
ELENA **

48. VILKO GUDRUMAS

Kaimynas Artimavičius pasakojo. Tai jam teko regėt savo akim, kaip arklį vilkas paėmė.

Gano arklius dienos laike. Arkliai vaikščioja. Ateina vilkas in arklius. Vo kaimyno arklys jaunas, tai kap stvers tą vilką vyties, i kap instvėrė priekinėm kojom, ale teip kirto priekinėm kojom, ka net žemėsna inkerta, kap kerta. I vilkas nubėgo. Kap tik in arklius — tai ir vėl ateina šitas arklys. Visi arkliai susdaro krūvon, e šitas vejoja. E jų ir ku-

meliukų buvo mažų, tai kumeliukai viduj, e arkliai, va kap vainiku, va šite apstó aplinkui vidun galvom ir zaplija tada kojom — kumeliukus gina. Kumeliuką papiaus tada, kap anas bus atstolinęs, e kap terp arklių, tai nepaima. E arkliai tuoj ratelin, kumeliukas viduj, arkliai aplinkui, kojom i duoda piltie. E šitas vejoja, Kuolelio arklys.

Nu, vejoja, visi juokiamės dabodami. Ai da vejoja anas supančiuotas. Tai nuvėjo gaspadorius i raspančiavo arklį. Supančiuotam gi keblu. Nu, e bratka, vilkas tik išsinešė. Jau kap palaidas pradėjo vyties, tai džiaugias vilkas ištrūkęs. I juokias visi. Ot, vilkui kailį inšildė.

Nuvėjo ravan, paukšt paplaukiojo vilkas. Kurgi — inšilo, net maudos. Pasmaudė vilkas i nuvėjo. Nuvėjo in dirvos smėlingos i davai kočėtis. Ot dabar visi i juokias dabodami. Paskočėjo, paskočėjo i vėl ateina in arklius. Tik in arklius,— Kuolelio arklys i vėl strikt in jį. Tik kap tik pavijo arklys, va kap tik tuoj dantim stvertie — kap paspurtis vilkas, tik arklys kilst galvą, vilkas atsigrėžęs kapt až gerklės arkliui, tik arklys bakst i — kiva-kiva-kiva-kiva; kolei pribėgo, i gerklė praėsta, i gatavas. I nusiėmė skūrą arkljo.

Andenin pasvalažijo i smėlin, tai smėlys su andeniu davė arkliui akysna, kap paspurtino anas. Tai tada arklys kilst galvą. Kap tik kilst — vilkas atsisukęs. E tep arklys vilką kap vejas, tai nesiveja galvos pakėles, ai vo — galva artie prie žemės primygt. Arklys, kap vejas vilką, tai va galva, va šitep va snukis nuo žemės, nekelia arklys galvos aukštai.

49. APGAUTA LAPĖ

Bieniūnuos per Čyplį, nu, vardo aš jo jau nepapasakosiu tikrai, mano momos tėvo, sakysma, tėvas šite padarė. Ir diedukas pasakodavo, ir diedukas jau buvo vaikėzu tam laike. Paprato ateit lapė in šunį pasbovyt. O jų buvo du šunes, dideli šunes, baltas i juodas. Tai juodasiai piauna, e to bėga, nepaveja tas. E su baltuomsium tai duoda bovyties, tik rūksta atšlaimas, kai juodą turėsi aždaręs. E jeigu jau jį išleidei, pavijo — nubėga an laukelius, i baltasiai nubėga drau-

ge, i bovijas. I atsibovis čiut ne per dieną. I naktim ateina pasbovytie ana su šunim.

Dabar tam tik insrūpo, kad reikia ana priveiktie. O čiagi vištas pagaudis i žąses reikia pakavojus turétie, ažpiaus. Kadaise žąsų žėdnas vienas turėjo. Tai anas paėmė baltu audeklu juodąjį šunį i apsiuvo. E baltąjį aždarė suvisai. Pringin aždarė. Dabar kap atejo lapė, iš pringio tą paleidė i — „kusy!“ To lapė pasbėgėjo daržan toliau, virst aukštienėka, jau bovyties, e čia baltas, e anas kitaip baltas. Prilėkė — kratyt, šitas — „kusy!“ — i aprydė lapę, i priveikė, i apgavo lapę.

50. ELGETA IR VOKIETIS

Didžiajam kare lietus lyja. Elgetos niekas nepriėmė nakvot. Ana nuvėjo koplyčion. Nuvėjo koplyčion, atsisėdo ir sėdi. Ėjo vokietis, atsistojo prie koplyčios ir stovi. Anas išsiėmė tabakierką ir daužo. Elgeta pradėjo prašytie:

— Duok ir man!

Anas kai skrido nuo koplyčios, ir rado negyvą.

Padavimai

51. BAŽNYČIAKALNIS

Šilelio miške kalnelio vardas yra Bažnyčiakalnis. I dabar vardina jį Bažnyčiakalniu.

Diedukas pasakojo ir kitų ūlyčių žmones, kad buvo bažnyčia tynai, buvo gyventojų da aplinkui. Nebuvo tokių miškų, paskui ažėjo mišku.

Vežė in ligonį kunigą. O ti buvo tokia prie bažnyčiai kap ūlyčiūtė, aplinkui apsistatę gyventojai. Nu i ti namas buvo

nemažas. Vasaros laike suvėję būdavo žaidžia, kokinėja in atšlaimo. O šone atšlaimo kelias. Vežė su švenčiausiu sakramentu kunigą. Muzikantas smuike dūdavo i suslaikė. Ale ti girtų buvo: „Dūduok, o tai snukį sučystysma! Kaip tai dabar nedūduoji?!“ Tai tas kap dūdavo, tai priklaupė i priklaupęs dūdavo. O šitie visi pasmuistę smagėliau ėmė šokt. Tai kaip šoko i nušoko — neliko nei bažnyčios tos, nei tų gyventojų, nieko, tik muzikontas klūpantis. I su smuike atkūrė iškaitęs. Prakiuro žemė, i vėl visa kap buvo, teip i vėl liko, tik trobų nėra, o kaip buvo kalnelis, i yr plikas.

...Prabuvo ilgas, ilgas metus po tam. Dabar bobitytė vidutinio vieko grybavo apie tą mišką. Atsisėdo pietuit. Sėdi, žiūri — in kelmo raktai, kekė tokia didelė. Gražiu sujungimu surišti, suverti ant šniūriuko tokio gražaus. Dabar ana pasiėmė šituos raktus, pavartė pavartė, pavartė pavartė. Nu, i imt baisu, maž kas saugo iš ažu krūmų. Koki čia raktai dabar? I vė ant kelmo padėjo. Padėjo an kelmo i atejo gi namo i pasakoja naminiam. Naminiai nuvėjo — nēr tų raktų. Niekas nerado.

Dabar atagulė vakare ana pailsėti. „Blogai padirbai, kad tu, paėmus šituos raktus i indavus viršenybei, būtum išvadavus tą visą kalnelį. Nu, dabar jau po laikui, neišvaduosai.“

I daug kas pas mus ėjo tų raktų paieškot. Niekas nerado.

52. SENELIS PRASMEGUSIOJE BAŽNYČIOJE

Kaip mum pasakojo, teip ir mes.

Pasamanėj tokis gyveno diedukas. Jį apvertė čeraunykai, ir jį šuniukas nešiojo terpu kojų. Anas buvo an dešim metų ažburtas. Ot ir nunešė jį, šitą dieduką, šitas šuniukas ton bažnyčion po žemėm. Ir ką — nieko bažnyčioj toj nėra, tik jaunoja prirakinta in stulpą didžiosiose duryse. Tada jį šuniukas išnešė ir vė viršun. Ė diedukas šitas papasakojo žmonim. Tada nuvėjo ir rado raktus, tai paėmė ir atsinešė. Tai jam atejo naktį ir sako:

— Atnešk, ba negerai bus.

Anas ir kitą naktį pernaktuoja, ir vė ateina in jį ir sako:
— Nu tai da tu neklausai. Tai,— rokuoja,— šią naktį jau mes tave nepaleisme.

Anas paėmė ir nusviedė raktus. Nusviedė raktus, ir raktai nužvangėjo. Nuvėjo anas in kunigą, kunigui pasakė, kad šitei jam atsitiko.

— Tai tu,— sako,— durnas buvai, kad nunešei. Reikėjo,— sako,— man atneštie.

Nu ir ką gi anas nuneš, kad nér.

53. KUPSTAI EŽERUOSE

Pasakoja, kad trys broliai gyveno. Ir anys dainavo vieną dainą i pylė kožnas savo kupstą. I supylė tris kupstus trijuose ežeruose. Vienas Drūkšių ežere, o kitų nepasakysiu.

54. NUSKENDEŠ VARPAS

Rimšės bažnyčia buvo Antalgėj kalnuose, e kai pervežino ją Rimšén, tai varpą vežė didįjį, ir ratai invirto pakalnén, ežeran, ir nerado niekaip. Tai kitais varpais kai skambino, tai tan balsan atsišaukdavo ežere.

55. MILŽINAS IR ARTOJAS

Kadai arė žmogus su pora arklių. Eina milžinas, sako:
— Aš tamstą insdėsiu pirštinén, ir arklius, ir taū kartu.
— Eik tu,— sako,— ką tu čia utarini.
Sako, paėmė ir suskrovė pirštinėj arklius ir šitą artoją.

56. MILŽINAI

Pasakodavo, kad gyveno milžinai. Jie vakare suveidavo — pypkes rūkydavo. Seniau žardai buvo pastatyti, tai milžinai ateina, atsirėmę in tuos žardus, pypkes rūkydavo. Vilniaus katedrą pastatė milžinai. Ti milžinų paspirta aplink.

57. MILŽINŲ KAULAI

Bieniūnų lauke žmogus kasė bulbėm duobę, iškasė šeivažojos. Tai pasistatė šeivažoją, až jį patį didesnė šeivažojos šito.

58. PRANCŪZAI

Prancūzai kai kariavo, tai žmones plėsdavo ažeidami. Kad kur rasdavo vaikų, tai suolu ir ažusmaugdavo. Juos gi nugalėjo, tai jie grįždami iš bado ir šalčio teip darė.

59. PRANCŪZŲ PINIGAI

È kitas, irgi francusko karo atsitikimas.

Až Rimšės, kap majokiukas, kalnas tokis aukštas. Šitam kalne nepažįstami du diedokai, ne jauni, pagyvenę, krapštos i krapštos, važiuoti atvažiavę, galėč ti mėnesėlį laiko. Miesčiuky ateina, nusperka, pavalgo i vis su lopetėlėm, daugiau nakties laike, krapštos. Tik vieną rytą rasta iškasta duobė, nelabai didelė tokia, grabelio būta, i pinigų būta pribyrėjusių. Panašiai da va šitiek va prisrinko aukso. Karo laike, francuskam, ti anas ažukastas buvo.

60. RUSŲ PINIGAI

Kap buvo burlokystė, tai ti dirbdavo, sakysma, kelią kasdavo dėl geležinkelio per pūstynę. Ti būdavo laukiniai žmonės. Išeina, švilpauna sėdėdami, toki apžėlę. Jeigu vienas eisi, tai neik — žūsi, o jei daugelis — tai bėga. Nu tai, per pūstynę tą kelią vedė. Šventės dienoj dabar nuvėjo anas pas tokį seneliuką. Nu, i paklausė anas:

— Iš kur?

Sako:

— Rimšiniai.

— O,— sako,— žinau, ėjau pro Rimšę. Tai,— sako,— kap parvažiuosta namo, tai bažnyčėlės penktam vainike varinis

cviekeliukas yr invarytas. Ir tuoj nuo šito cviekiuko per va tiek kaskit. Sako,— mes pakavojom generolą. Ale,— sako,— ne generolą. Prancuskam kare, kap Napoleonas kariovo su rusais. Tai vot,— sako,— vežem pinigų iš banko, iš Kauno. Nu,— sako,— padilsom, i jau mus pradėjo apsupt prancūzai. Tai mes padarėm grabą, i grabo daiktan tą auksą supylėm, i vietoj generolo pakavojom an šventoriaus.

Nu, šitie atvažiavo — suvis kita jau par mus: bažnyčiūtė buvo mažiliūtė, o dabar bažnyčią drūtai padidino. Tai tie pinigai gal po bažnyčia. Ar gal kap va pamatam kasė ravis, kas protingas ušėjo i protingai juos kur padėjo.

61. SKRAJOJANTI ŠVEDIENĖ

Švedų su rusais kare Švedienė atskrisdavo. O kaip dabar lėktuvai skraido, tai ana šite paprastai atskris be niekocio lėktuvo, va, kap su sparnais, nu, i iššaudo viršenybę: pulkinykus, aficierius — visą viršenybę. Ne tai kareivius, ale viršenybę fronto. Nu, i tada švedam pasiseka rusai sumušt, kap be viršenybės palieka.

Išsirado vienas kareivis: „Aš tai ją nušausiu.“ E jos negalėjo kareiviai nušautie neįjoku būdu, nei iš armotų, nei iš strielbų nenušaudavo. O tas kareivis apsiėmė nušautie. Anas i sako:

— Nu, galiu nušautie, ai nenoriu.

Nu, i pradėjo jo prašyt, visokių dovanų siūlytie, kad tik nušaut. Nu, tai an galo apsiėmė:

— Nušausiu. Man dovanų niekokių, nereikia apdovanojimo, nereikalingas anas man, tik giminei duokit, sulig tiek pokalenių kariuomenėn kad būt neimtas nei vienas.

Nu i an Rygos puola atskridus šito. Nu, tas nuo kriūtinės guziką mundierio savo išsipiovė, strielbon indėjo, primušė, prisidėjęs — pykšt, tik atplėšė ranką su sparnu, i lopt žemėn. Stovėdamas ta-ta-ta-ta, lopt — i anas negyvas, i abu negyvi.

Tai vat Švedienės pomėtnykas stovėjo Rygoj išstatytas, daug kas matė. Aš tai nebuvo i nemačiau.

Vėdarynėj yra daiktas. Prisieginė. Tam daikte du ponai prisiekė. Vienas sakė: „Mano žemė“, kitas sakė: „Mano žemė.“ Vienas sėdėjo an arklio, kitas — vežime. Tas, kur an arklio, tai ir negyvas liko. O kur gyvas liko, davė mum ir šitam kraštui žemės.

Sakmės

63. NUŠAUTA RAGANA

Gūriuos Ingeletas ponas buvo. Tai vaikščiojo kelios ūlyčios in darbą. Dabar po pietų laikui susrinko in darbą eitie. Kiti ponai neduodavo, o Ingeletas duodavo pietus. Popiet kas ažrūko va šite, kas teipgi va šite pasėdi. Tik po valandai, kada gi eit in darbą, atskrido dvi antys šėdželkon. Šėdželkos tos kastinės buvo. I susleidė andenin. Ponas inėjo vidun, išsinešė savo šautuvą. Ė kap išsinešė, antys stvėrė skristie. Anas prisidėjo i šovė. Viena nuskrido, o kita vuopt — sparną atplėšė jai, koją. Nu, i nulėkė. Niekaip pagautie negali jos. Nu, i darbinykų daugelis, kokis pora šimtelių, i niekaip jos sugaut negali. Gaudė gaudė, o ponas juokias stovėdamas.

— Meskit,— rokuoja,— nesugausit. Nėr to, kad ją sugautų.— Sako,— nėr sugavėjo jai.

I dingo ana. Dabar anas, ineidamas vidun, sako:

— Klausykītės i išgirsta, moteriškė, kur mirs šiam kar-te,— sako,— atsiplėš koją su ranka i mirs.

Vat išėjo jau Gūriai i Magūnai laukan dirbtie. Iš jų pačių i magūniškių buvo an darbo. Tai tie magūniškiai sako:

— Teip i teip tiko, moteriškė,— sako,— radom priemenėj, gal nulėkus nuo priangio, ranka ne tai kad nulaužta, atplėšta i koja, negyva pringy.

Nu, tai visi:

— Ne lėkdama nusiplėšė, ale Ingeletas jai atplėšė. Anas pasakė: „Va,— sako,— tam karte i išgirsta — moteres bus atplėšta ranka i koja, i,— sako,— rasta ją negyvą.“

64. RAGANOS GALIA

Švento Jono Vilijoj pabalius aptaisydavo. Par mus akme-
niokų daug, tai, sako, aprinkau pavasarį, aprinkau kitąkart.
Ė dabar prieš šienavimą trečią kartą aprinkau, tai manau:
„Dabar nebus, šienaunant dalgės neatmušiu.“ Dabar šeima
sako:

— Eini Vilijoj, net an raganos kur užsibesi.

— Tai kad aš in raganos kur užsibesčia, tai atjočia pasi-
žebojęs namo.

Nu, pasijuokė pasijuokė, pasiėmė lopetėlę, grėblį i nu-
vėjo. Eina pabaliu moteriškė, pažįstama, drūtai pažįstama.
Prieina in jį:

— Nu, ką darai?

— Pabalius aptaisinėju.

— O ką tu, iš namų eidamas, sakei? Ką tu uturai, iš na-
mų eidamas?

— Nu,— sako,— nieko tokio.

— Ė tu,— sako,— pasakojai, kad, kap rasiu raganą, pa-
sižebojęs atjosiu.

Cupt va šiteip jį až pagerklio, až kriūtinės, sako:

— Aš ragana. O kad nori, tai taū padarysiu va šitokį.—
Koja brūkšt per žolę — juoda, kiek regi akim. Rugiai kap
degutu apipilta, kiek akim matysi.— O tai,— sako,— tave ši-
tokį padarysiu, ot, i parjosi an manęs.

Šitas prašyties:

— Dovanok, su bobom juokavau.

— O ka nori, tai va šitokiu padarysiu,— i vé su kita
koja perbraukė — kraujas, kiek akim regi.— Jeigu nori, tai
šitokį padarysiu aš taū.

Prašės prašės, prašės prašės.

— Nu,— sako,— dovanosiu šiažkart. Tik šite — kol aš gyva būsiu, kad niekam nepapasakotum, ką man sustikai. Ką tau šitokis atsitikimas buvo, gali pasakot, ale, kol aš gyva, tai nepapasakok, ką aš tau šite parodžiau, šitokius dalykus.

Paėmė skarelę, nusirišė nuo galvos. Va iš apačios aždė, i va viršuj, prie jam stovėdama, susirišė. Susirišė skarelę — lopt ažka su barzda, su ragais, žoleleę ėsdama, i nuvėjo pabaliais.

Tai sako:

— Pasakyk dabar, katro tokia?

Sako:

— Negaliu pasakyt. Gyva ana.— Sako,— ką nori daryk, nesakysiu, bijau, da gyva.

65. PIENAS IŠ APINASRIO

Až Vigutėnų Kukutėnai yra, ūlyčytė. Nu tai, eina žmogus rytą, arklius anas ganė. Pūdymo laukuos, šite — gryna, o ažukampiuos žolės yra, ti neažeina gyvuoliai. Anas išsivedęs paganė arklius. Dabar moteriškė per lauką eina, su laidytuve, kur laido karves, i sunktuvą nešas. Tai šituo sunktuvu vis rasą — „Čia man“, o atgalion meta — „Čia tau.“ „Čia man, o čia tau.“

To i nuvėjo. Anas dabar eina su apynasriais paskui ją i šeivoja — „Čia tau, čia man.“ Ana nuvėjo priekiu, anas paskui.

Ato. Cviekiukas invarytas tokis sienon, va prie durų, užkabino, inėjo pirkion. Boba suruošė jam pusryčius, atsisėdo valgyt, inlėkė kaimynas.

— Kokis čia velnias par tau daros? Nu, va kap pienas iš apinastrio lekia žemėn!

Anas juokias. Išė padabot — iš apinastrio pienas bėga.

66. VILKTAKIAI

Nuvažiavo svodba vinčiun. Atvažiavo, o koks senelis paprašė saldainių par juos. Anys jį padjuokė. Tai tik katras iš vežimo, tas i laukan, laukan. I jaunas, i jaunoja, i svotai — visi išsprūdo. Kap tik išsprūdo laukan, vilkais i pavirto. Net gal porą metų prabuvo.

O tas senelis iš tolimesnio krašto buvo atvažiavęs. Giminės daklausė, kur anas yra, nuvažiavo, pagadijo tą senelį. Sako:

— Važiuokit namo, rasta juos namie. Kol atvažiavo in arklių namo, rado — namie suvėję visi.

Dėdė pasakodavo: „Tai,— sako,— kap vilkolakiu buvau, tai pratą visą turėjau žmogišką. I su vilkais suveidavom.— Sako,— mūs kompanija daugiau laikės vienas kito, i mes savo sąprotį turim, kad mes žmones. Teko i su vilkais suveitie, i vilkai mus až vilkus aplaiko, i mes až draugus juos. Tai,— sako,— noris ūlyčion nuveit, i nuveidavom. Šunes apstoja, i žmonių bijom. Bijom, žinom, ką ažmuš, niekas nerasrinks mūs, ką mes žmones. Vilkiškam gyvenime gyvenam. Tik kur kokią žąsį ar ką sukliudysma, tai,— sako,— i ėdam. Mes trys buvom nuvėję dvaran. Tai kap apsto, tai,— sako,— kad stvėrė žalamargis šuva man ažu šikinės, tai,— sako,— teip i iškando plėmą. Vot,— sako,— dabar, kap sto žmogum, tada ažgijo. Kur buvo raskąsta, tai čia i liko plaukai vilkiški.

67. KUNIGAS IR BURTININKAS

Moma pasakojo — buvo tokis kunigas. Sakyklon kuloku sumuša, kad žmonės neit in čeraunykus. Gyvatė inkando jo kumelį, iškėlė visą. Liepė zakristijonui pašaukt čeraunyką. Čeraunykas neina in tą kunigą. Pats kunigas nulapsėjo. Mužikas atejo, davė arkliui duonos, arklys tik paskratė ir atsistojo. Kunigas sako: „Kaip kalbėjai, teip kalbėk.“

68. KARMAZINSKAS PINIGAS

Buvo prie Nikalojui. Karmazinską pinigą teip man tams-ta duotum, karmazinską pinigą, tai jis vėl tamstai grįš ir visus mano pinigus nuneš. Vieną banką taip išvedė. Buvo tokis amatorius, kad turėjo karmazinskių pinigų. Tai anas paėmė karmazinskus pinigus ir padėjo bankan. Tai anys visi, kiek buvo pinigų bankoj, nu ir išvedė visus pinigus. O ti sergėjo sargai. Tik pamatė, kad nēr pinigų. Sargui bėda — kur anys pasdėjo. Būt jau tą sargą nušavę. Tada išsi-rado iš valdinykų, kad tas valdinykas žinojo karmazinskus pinigus, tai išgelbėjo tą sargą. Tada pripažino, kad karmazinski buvo pinigai padėti, ir jie išvedė visą banką. Kas žino karmazinskus pinigus, kaip su jais vartytis, tai jo ne-apgaus.

69. IMTYNĖS SU VELNIU

Buvo bernaitis. Eina iš kuokynės, ai drūtas, jaunas, stip-rus, aukštas vyras. Sustinka diedokėlį senutį. Sako:

— Einam minoties.

— Nugi einam!

Tai kap susiėmė abu minoties! Abie lygi sveikata kap vieno. Pasiminojo čiut trupučiuką, tai jau i paeit negali. Pa-sijuokė diedukas, i nė tiek jį matė — pradingo.

70. KATINAS VALTYJE

Mano tėvas pasakojo. Nuvė žuvaut Gulbinio ežeriukan. Nieko nesugavo. Nusiyрэ su laiveliu toliau nuo kranto ir pa-matė, kad jo laivelio gale tupi juodas katinas. Tai mano tėvas bandė šufliniu (semtukas vandeniui semti) pasemt ir py-lė jam vandens akysna. Tuokart katinas ir prapuolė. Pasi-yrė toliau — ir vėl tas pats katinas sėdi. Ir vėl teip pylė jį vandeniui, ir vėl pradingo. Teip triskart darė. Pagaliau tėvas

ir turėjo išbėgtie iš ežero — skaitė, kad kas negero yra. Kitą kartą kai jis ėjo žvejot, tai kiaulė po laiveliu užavo ir užavo, ir vėl jis turėjo pabėgtie. Jo laivo nevertė, tik užauna. Jis tik balsą jos girdėjo.

71. VELNIAS NUO MEDŽIO

Kadai tai velniai vaikščiojo per žemę. Komuntanoj' aš tarnavau par ūkininką, ir tada senelis nuvėjo an ežero žuvautie. Anas eis namo, ir kaip sukratė pušėlę,— iššoko nuo medžio toks pūkuotas. „Velnias“,— pasakė atėjęs diedukas. Nušoko nuo medžio ir nuvėjo miškan.

72. VELNIAS PRIE GIRNŲ

Gyveno diedukas su boba, dviejuos anys. Išėjo anys apsieit gyvulius. Tada anys apsiėjo, eis jau namo, ašsibraukė duris ir tada suvalgė vakarienę ir nuvėjo gult. Nu anys tada girdi, kad ūžia girnos. Utura boba su diedu: „Eit,— sako,— reikia ištirt.“ Nu tada nuvė. Nuvėjo pirkaitėn — ir nusto ūžtie. Tada anas ir vėl atsigulė. Atsigulė, pradėjo ūžt. Anas paskėlė vėlios, eina dabot, kas ti yra. Tik pradarė pirkaitės duris — ir vėlios nustojo ūžtie... Tada apdabo — nieko nėra. Tada anas ir vėlios ato, atsigulė, ir vėlios pradėjo ūžtie, tik ūžia, tik ūžia. Tada paėmė su boba, su savo žmona, susitarė paimt švęsto andenio, ir anys eis dabot, švęs tada. Bratka, kai pradėjo švęst, kai šoko kokis pūkuotas — ir die-dą pardaužė, ir bobą pardaužė. Tai anys sako, kad velnias ti buvo.

73. MAINAI ARKLI AIS

Girdėjau, Karnalavičiaus diedukas iš Vidžių jojo. Ką sustiko. Tas ir sako: „Mainysma arklius.“ Ir pamainė. Atjoja namo, sako: „Boba, arklį pamainiau.“ Daboja — beržo šaka. An rytojaus nuvėjęs rado prie beržo arklį.

74. MAINAI ŠAUTUVAIS

Vat vienu laiku išėjo medžiotojas pakiškiautie, pazuikautie. Zuikis kokis, a ti kokia lapelė kad nušautie šventės dienoj. Nu, vaikščio vaikščio apie laukus, vaikščio vaikščio apie laukus. Nieko negali nušautie. Sustinka kitą draugą savo, i tas šite vaikščioja. Paėmė pas šitą strielbelę pažiūrēt, sako:

— Ką tu šitokia nušausi. Tik,— sako,— va, kap in karvę, iš šitokio tolio.— Sako,— kokia tavo čia strielba. Va, va šitokią nupirk.— I bevaikščiodami davai mainytis.

— Kiek priedo nori?

— Nu, du rublius.

Sako:

— Kad, bratka, neturiu, duočia — neturiu.

Nu, in galo anas pusrublį i baroną duos.

— Nu,— sako,— baronas anas sau žinos, užteks pusrublio.

Dabar paėmė pusrublį priedo i pamainė abu strielbom. Pamainė, rassisveikino.

Teisybė, šituo strielba kap šauna — nušauna. I teip pradėjo jam sektis. Tai an zuikio ušėjo, tai an anties ušėjo, da i lapę nušovė. Nu, i daba turtingas, i visko prisišaudęs. Eina, daėjo in savo atšlaimą — kelmą nešas, vietoj lapės — tai kelmas, medžio kelmas, nupieluito medžio. Nešas vietoj anties ar kiškio balių kelmų prisrinkęs. Ineina pirkion, kelmus tuos nusviedęs. Sako pati:

— Ką čiagi velnią insinešei pirkion? — Arklio koja ažupakalinė ažsidėta. I atsinešė vietoj strielbos.

Nuvėjo atgalio in rytojaus. In medelio užkabinta.

75. NUMIRĖLIS PUSIAU SKUSTA BARZDA

Kap buvo išvežtas Sibiran, dabar anas ažsivedė muilo i skutas barzdą. Jau nuskutė barzdą — tuk tuk durysna kas.

— Prašom.

Ineina žmogus, didelė barzda — pusė skusta, o kita pusė neskusta. Nu i dabar paėmė i sako:

— Prašom sėst.

Nu i atsisėdo. Sako:

— Maž tamista i man barzdą apskustum.

— Ai,— sako,— pabaigęs sau, i apskusiu.

Tas laukia. Jaura barzdą apsiskutė. Nu dabar:

— Prašom, va britva, i apsiskusi.

— Ne,— sako,— maž tamista man apskusi?

— Nu kodel ne, kap svečiui i apskusiu.

Nu i pasodino jį, pamuilijo barzdą, paėmė skust. Ataskutė, dabar skus jau iš apačios. Tas galvą pakėlė, o ką gi ti skusi — gerklės gi nēr, perpiauta. Nu rankos va aždrebėjo. Nei baigt skust nėra ko, gerklė gi perpiauta. Ale skuta. Nu i apiskutė gi šitei jį. Nu i dabar tas išeina, padėkavojo až apskutimą. Kap va tik pirkios duris peržengė, va pringiukan tan smukt — i nė. Žemėn tik susmuko — i nė. Dabar anas milicijon, kad šitokis atsitikimas pastaikė jam. Milicija atejo. Paėmė lopetas i davai šitam daikte kast. Atakasė, rado negyvėlį. I tas negyvėlis in jį atejo barzdos apskust.

76. PERSMEIGTAS PASIKORĖLIS

Netoli Vilkuočių — Rudžių laukas ir Vilkuočių laukas, tynai Kumulžės, vadinam mes, jau kadaise, kaip gyvenau aš, ti Kumulžės. Nu, tai tynai vienas žmogus pasikorė. Pasikorė tas žmogus, ir dabar jį tose Kumulžėse i palaidojo. Palaidojo, žinai, kaip jau ne kapinėse, tuoj ir palaidojo. Tai anas, būdavo, eina i perima žmones, gąsdina visokiais būdais. Bažnyčion net skundės žmonės. Tai tada pasakė, sako:

— Išskakit jį iš duobės, ir tada nukirst jam galvą ir vėl užkast.

Šiteip ir padarė. Tai anas tada vaikščiojo su savo galva, nešiojo i galvą — vis tiek vaidenos. Nu, tai tada šiteip sakė,

kad dabar reikia nutašyt šermukšnio baslys ir tada per jo vidurius, pro širdei pervaryt, pro žemę ir pro jo lavoną.

Tai nuo to laiko jau anas tada pabaigė.

77. MIRUSIOJO APSILANKYMAS

Mirė penkioliką lapkričio vyras. Tada aš likau neščia. Da gimė vaikiukas, berniukas. Pavasari, mojaus mėnesį, aš atsigulčiau jau sutemus, o berniukas lopšy guli, paklotuke apidengtas. Atsigulčiau, girdžiu — kas eina per pirkią: šuk, šuk, šuk — eina. Priėjo an lopšį, paklotukę razmetė abiem rankom ir žiūri in jį ir utura ką, ale aš jau ažmiršau, ką utura. Tada anas apsigrėžė ir išėjo, ale aš nemiegu ir nesapnavau, regiu akim tikrom. Tada man kitoj nakty prisisapnavo. Anas man sako:

— Tu nekeik, Maryte, manęs.— Sako,— čia ne mano vieno kaltybė — mūs abiejų.— Sako,— vark, ale neilgai vargsi, augink. Greitu laiku šitas vaikas mirs.

Ir kaip kartas tada šitas berniukėlis apsirgo ir liepos mėnesį mirė. Taip buvo Bužėnuose, Rimšės parapijoj.

78. PRISISAPNAVĘ PINIGAI

Žmogus atsigulė miego. Jam per miegą sapne:

— Eik klaiman, pasiimk pinigus. Šalinėj yr pinigai prie tam i prie tam daiktui. Iš to ir to daikto pasiimk pinigus.

Žmogui baisoku, nėjo. Atagulė. Kitu kartu, i trečiu šiteip pačiai. Nu, nuvėjo i rado — didelis katilas. Paėmė až ausių i išsikels dabar. Tik giliau traukia katilas. Lenda giliau i giliau, giliau, giliau, giliau. E, va, jau pusei žemėsna intraukė, jau tik subinė liko viršuj.

— Eik anys skradžiai pinigai, Jėzus! Ratuite!

Dzin dzin dzin dzin! — i insivedė dykas pirkion.

PASAKOTOJA
JAKUTIENĖ
ELZBIETA **

STAŠIONYS. 1966

79. GERIAUSIAS DRAUGAS

Prisisapnavo žmogui pinigai.

— Tokian i tokian daiktan, eik miškan, pasiimsi pinigus.

Nu, žmogus mislio, mislio, mislio, kad padirbt, baisu eitie.

Ne, atagulė. Atejo senelis i vėl kelias:

— Eik, pinigus pasiimk! Del tavę tie pinigai,— sako.

Prabudo,— baisu, neisiu. Atagulė, jam vėl toki sako:

— Tai imsi tu ar ne?

— Jeigu ne vienam, tai eisiu, o kad ne — tai daugiau manę sapne nebudinkit, neisiu, vienas bijau.

Dabar jau sapne:

— Galima dviem, ale tik su šituom nueik, kas del tavęs kur geriau linki. Jeigu ne, tai geriau nejudėk. Jeigu pakliūsi su tuom, katras del tavęs negera linki, tai i né pasmislyk.

Prabudo dabar.

— Kas del manęs? I vienas, i kitas. Nu, gal jau pati, kas daugiau.— A i vė i šiaip, i teip išėjęs mislis, mislis: „Kas bus, kad aš persgąsiu vienas i pamirsiu, tai liks pati, i vaikai bus kam ūgena. O kap paragandins abu, iš išgąščio net reiks mirtie — o kas vaikus ūgins? Paimsiu šuni, mėginsiu su šuniu eitie.“

Nuvė su šuniu, atsinešė pinigus.

Atagulė an rytojaus, tądien jam miego nesnorė. Tai sako:

— Tavo laimė, ką su šuniu nuėjai. Su boba kad nuvėjęs, būtum likęs dykas, neatsinešęs būtum. O šuo del žmogaus, del ūkinyko savo do geriau linki ažu pačią.

80. LAIVELIS AUKSO

Plaukė laivelis su pinigais. Tam laively panelė sėdi ant pinigų ir kardą laiko rankoj, ir ana ažmigo. Ėjo žmogus ir daboja — an pinigų panelė sėdi, miega. Tai anas norė pasisemt saują pinigų. Tai kai sėmė — panelė ir atkirto ranką.

81. PINIGŲ KASĖJAI

Pamatė mėlyną ugnelę. Sako, dega ažkeikti pinigai. Nu, ir kaip ažkeikti pinigai, tai bet kaip neisi,— reikia eitie labai družnai, kad vienas vienam nepavydėt. Nu ir nuėjo dviejuos kaimynai kast. Kasė kasė šitą vietą, jau visai netoli, jau skrynia su pinigais va pasrodė, jau tik reikia atadarytie, bet vienas pamislijo: „O kad aš vienas kasčia.“ Kai teip pamislijo, skrynia skradžiai ir nuvėjo žemėn ir prapuolė. Tada anas jau prispažino, kad negerai padarė, kad nedružnai kasė.

82. PAMESTI PINIGAI

Motina kalbėjo: ėjo iš Gaidės tokis kaimynas jos. Ėjo iš Gaidės prievakariu. Daboja — šuniukas prieky po kojų maišos. Anas šuniukui spyrė koja — iš to šuniuko paspylė pinigai. Anas suėmė tuos pinigus ir paskėlė eit. Ale kaip kas liepia atsigrižt. Daboja — až jo nugaros milžinas didžiausias juodas jį apglėbęs. Anas kaip sviedė pinigus — ir pabėgo.

83. AITVARAS SKRENDA

Kaip ėjo aitivaras, aš mačiau. Pirtį kūrenom subatoj, ir išėjau apsdairytie. Nu tai aš nežinojau, kas eina. Jau saulės nebuvo matyt. Ėmė mėlynas artintis. Anas eina viršum, kaip kokia kirmėlė, mėlynas. Tai man tada pasakė: „Tai tu durna, anas būt aždegęs tuos namus.“ Nu ale aš jam ir nedariau nieko, man kiti pasakė: aitivaras pinigus neša.

84. AITVARO KERŠTAS

Turtingi gyveno broliai dviejuose. Labai insinorėjo aitvarą sustaisyt. Sako:

— Nuvažiuokit! Rygon i nuspirksta.

Dabar anys abu broliai nuvažiavo Rygon. Tai anys, važiuodami aitvaro, nusiėmė rožančių, škaplierius nuo savę, pečių sudegino, aitvarą ruošdamies pirktie. I nuvažiavo, i dasklausė, i nuspirko, šimtą rublių ažmokėjo, suvyniojo gazetą i tada skareliūtėn balton. Prsakymų šitokių davė:

— Nežiūrėk, kole namo nuvažiuosi. Namo nuvažiuosi, nežiūrėk keletas dienų. O valagus jam paruoškit, daugiausia kiaušiniėnės iškepkit. Iškepkit, nuneškit i padėkit, ir rasta suvalgyta. Nu, iš pirmo jum netarnaš, neklausis. Kai liepsi atnešt grūdų, tau žemių kokių atneš. Būk tu sutinkantis i su šituoj, kad atnešė, tai i gerai. Tu liepsi atnešt kokio alaš, degtinės — tau vandenio atneš. Nu, kad atanešei, tegul bus

atanešta. Nespriešingauk! O toliau pradės jau klausyt, klausyt, klausyt, ką pasakysi, tą prineš tau.

Dabar didžiojoj subatoj prieš Velykas kepa gi pyragus, ruošia. Nu i bobom gi padabot noris. Kas ti gi per aitivaras. Nuvėjo, rasivynió tą skaraliūtę, popierių — insukta balinis kelmas. Kąsniukas nedidutis kap liulka indėta gazeton. Nu, žulikam papuolė, žulikus i apšukojo. Šimtą rublių išmonijo.

Nu, kap dabar išmonijo, tai išmonijo, nusinešė, visiems rodo:

— Va, pažiūrėkit, taigi, kas pasdarė.— I dabar paturėjęs, paturėjęs vyresnysiai brolis atgaline ranka šliopt gi pečiun šitą kelmelį. Kap kelmelį pečiun trinkt, tai hopt iš pečiaus visa liepsna — visas trobas do mažiausiai: i pirtis, i kluonas, i tvartai, svirnai, i namai — visa iškart liepsnoj i suliepsnoj. Išbėgę va šitep vienmarškiniai in atšlaimo i paliko, nieko neišgelbėjo, i viskas.

85. AITVARO ATNEŠTAS ALUS

Turėjo aitivarą. Nu, aitivarą anas jau turėjęs kelis metus. Dabar par jį vestuvės buvo: duktė nutekėjo. Tai anas alaus nei pirko, nei, sakysma, naminio dirbo — aitivaras atneš. Nu, ir pasiuntė aitivarą atnešt alaus. Suvažiavo, laukia, laukia ažu stalo. Nubėgs jaujon — dykos bačkos pastatytos. Sako:

— Negaliu, kur nebuvo — vis ažrakinta ir ažrakinta.

— Storokies kap gali, storokies, ko gi nesistoroji — mano svečiai ažu stalo.

I vė aitivaras išleikia. Atlėks — i vė dykas. Ataneša suvis nedaugėliuką.

Sako:

— Čiut vienam daikte pas žydelį radau, neažrakintas, ale suvis mažai, tai va atanešiau truputį.

Nu tai atanešė svečiam. Nuveis — oi, brat! Bačkos pripakuita alaus, kap pripakuita, pilnos. Sako:

— Užpuoliau pas vieną — be raktų, nerakintas, tai,— sako,— i atanešiau.

E kaimynas buvo užprašytas tynai. Anas truputį kap i nugsėrė, nuėjo klaiman, vėsumon, až jaujos guli atsigulęs i klausos. Tai kap tas tik jaujon, tai šitas per plyšiuką daboja, su kuom ti anas utura.

Tai va, pasakodavo svečias, kap anas regė.

— Tai,— rokuja,— eik anas skradžiai su juom! Atanešė aitivaras, privėmė bačkas. Prižiauškiojo alaus atnešęs. Tai,— sako,— eik anas skradžiai tas jo alus!

Jis nenorėjo nei gertie.

— Šitokis velnias privėmė — i aš dabar gersiu tą alų!

86. ŽALČIŲ KERŠTAS

Tenai už Dūkšto yra tokia Seviliškė, vienkiemiukas. Nu, tai par juos būdavo žalčių, sako, kažin kiek. Sako, vaikai valgo, tai anys ateina ir bliūdžiukan įlipa ir laka kaip katinas. Nu, tai tada anys, kas jau daryt? Jau aniems nusodo. Tai tada anys rado jų lizdą. Nu, i tada jau šituos išnaikino, kur buvo maži. Nu, tai tada, kaip anys išnaikino (tai šite teisybė), tai tada anys panakčiui nuėjo — visus gyvulius rado negyvus.

Vo, ką padarė!

87. VIEVERSIO KILMĖ

Da baudžiava buvo, žmonės laikrodžio neturėjo. Dirbo dirbo ir laukė vakaro, ir saulė vis aukštai, vis nesleidžia. Nu, ir kaip ana pasiekt ir nutraukt. Tai žmogus iš vagos pasiėmė saują smėlio ir pylė in saulę, ir iš šito smėlio vieversys nuskrido in saulę ir pradėjo cirikuot nuskrisdamas. Ir iš to laiko atsirado vieversys.

88. Tupi kampe katinas, nekliudytas bažijas.
(Laikrodis)
89. Aplink žolė, viduj skylė.
(Vainikas)
90. Mažai gražiai panaitėlei visas svietas kloniojas.
(Uoga)
91. Skrenda gangalas gangindamas,
Neša gūžtą žagarinę,
Dės kiaušinį šimtatrynį.
(Agurkas)
92. Viena šluota du pečiu šluoja.
(Karvės liežuvis)
93. Keturi broliukai viena kepurėle uždėti.
(Stalas)
94. Be rankų, be kojų — marškinių reikalauja.
(Priegalvis)
95. Meška su kešenium.
(Pečius su pečkele)
96. Šytų mytų,
Pilna skrynia aksamytų.
(Suodžiai kamine)
97. Pilna pirkia žvirblių.
(Pirkioj dūmai, kai dūminės pirkios buvo)
98. Viduj pirkios ežerėlis.
(Dūmai)
99. Biesytis liesytis,
Užrietęs nosytę,
Brūkšt miškan.
(Rogės)

100. Ažuole kóva.
(Piesta naudą grūda)
101. Sėdi meška kampe niurnédama, baltus ūsus pustydama.
(Girnos)
102. Po liepa pusnė.
(Sietas)
103. Avytė pumpurytė bebėgdama priėdė.
(Špūlia, kai verpia)
104. Čigonka pagonka per auksą vaikščioja.
(Kačerga)

Garsų pamėgdžiojimai

105. Lakštingala gieda:
 Jurgiuk, Jurgiuk,
 Kinkyk, kinkyk,
 Greičiau, greičiau,
 Važiuok, važiuok!
106. Kregždė sako:
 Virė moteris žirnių su lašiniais,
 Man liepė vyram nesakyt.
 Aš pasakiau,—
 Man galvelę gribikšt!
 Virė moteris žirnių su lašiniais,
 Man liepė vyram nesakyt.
 Aš pasakiau —
 Man galvelį gribikšt!
 Virė moteris žirnių su lašiniais,
 Man liepė vyram nesakyt,
 Aš pasakiau,—
 Man galvelę gribikšt!

107. Užkalbėjimas „nuo gyvatės an duonos“

Paimi duoną, peržegnoji ir kalbi:

Žemės žemybe,
Dievo galybe,
Imk savo biaurybę,
Duok mūsų gėrybę.
Sveika, Marija...

Užkalbėtą duoną duodi suvalgyt gyvatės įkirstam žmogui ar gyvuliui. Sukalbėt „Sveika, Marija“.

108. Nuo silpnos gyvatės kalba

Man gėryba, tau blogyba (čia užkalbėtojas nusispiauna). Kaip šitos seilės išgaišo, taip ir išgaišk, skausme.

Kartojama tris kartus: kiekvieną kartą baigiant sukalbama „Sveika, Marija“; paturi ir rankas, kur gyvatė įkanddo.

109. Užkalbėjimas „nuo gyvatės an plauko“

Šventa Marija, pristok,
Šventa Marija, pristok,
Šventa Marija, pristok.
Plaukė ilgauodegė per marias,
Plaukė ilgauodegė per marias,
Plaukė ilgauodegė per marias.
Šventa Marija nemėgo,
Šventa Marija nemėgo,
Šventa Marija nemėgo.
Juodas plaukas nemėgo,
Juodas plaukas nemėgo,
Juodas plaukas nemėgo.

Mano vardas nemėgo,
Mano vardas nemėgo,
Mano vardas nemėgo.

Užkalbėtoja paaiškino, kad baltas, juodas... plaukas — gyvulio plaukų spalva.

110. Užkalbėjimas nuo rožės

Reikia persišegnot ir roną peržegnot.

Ėjo šventa Marija par pievą, rado tris rožes. Vieną rovē, kitą laužė, trečia pati išgaišo. Išgaišk ir jo (jos) šito sopė par Jėzusą Kristusą dabar ir mirties mūsų valandoj amen.

111. Užkalbėjimas nuo rožės

Saulė ant dangaus, akmuo ant marių. Šventas Jonas skausmo negali pernešt. Ėjo Jezus per lanką, rado tris rožes. Viena pražydo, antra suvyto, trečia išnyko. Išnyk, išnyk tu, skausmas, iš švento Jono.

Ir tada dar sukalba „Sveika, Marija“. Šią maldą ir „Sveika, Marija“ pakartoja tris kartus. Kalba rankas priglaudęs prie to skausmo. Užkalbinėja ryte saulei tekant ir vakare leidžiantis, bet visada padeda. Užkalbant pasako ligonio vardą: vietoj Jono, sako, koks jo vardas.

112. Užkalbėjimas „nuo akių“

Vienas sudvyvijo,

Trys atadvijo,

Dievas tėvas, dievo sūnus, dievo dvasia šventa.

Pasakyti tris kartus. Po to sukalbėti „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė dievui tėvui“, „Tikiu į dievą tėvą“.

113. Užkalbėjimas „nuo akių“

Jeigu akys paškadijo, reikia druska ažužadėt — tuo druska nuspraust, ir sveikas būsi.

Vienų išsižadu,

Kitų prisižadu,

Dievas tėvas,

Dievo sūnus,

Dievo dvasia šventa,

Trys asabos — vienas dievas.

Garbė būk dievui tėvui ir sūnui, dvasiai šventai, kaipo buvai iš pradžios, dabar būk ir visados per amžius amen.

114. Užkalbėjimu išgydytas berniukas

Dūkšte vyresnioja mano duktė gyvena, ir aš buvau nuvažiavus. Einu vandenio. Žiūriu, toki lyg akmenes, padmurkos... i vaikas septynių metų guli prie tos padmurkos. Tas vaikas jau arti mirties — zakundus gyvatė. Tada aš priėjau, pažiūrėjau, sakau:

— Taigi žadėtojo reikia.

Sako:

— Buvom, neradom to žadėtojo.

Tai aš ir ažužadėjau. Tik stovim — berniukas pradėjo akim žiūrėti ir rankom klibintie, jau ir atsisėdo.

Nu tai anas dėkavojo, dėkavojo. Ažužadėjau an plauko.

115. Maldelė į jauną mėnulį

Kaip ušvysti jauną mėnesį, persižegnot, bet ne grynai — per prijuostę, ir kalbėt:

Jaunas jaunikaiti,
Dangaus karalaiti,
Man dalis ščėsties,
Tau aukso karūna.
Tau jaunystę,
Man bagotystę,
Po smerčiai man dangaus karalystę.

Sukalbėti tris kartus „Sveika, Marija“.

116. Piemenys, paėmę žiogą ant delno, šaukė:

Žiogai, žiogai, duok smalos. Kad neduosi — mesiu šulnin.

117. Būrimas su boruže

Senuos laikuos pas mus buvo toks paprotys. Vaikai pasgauna Petrą (boružę), an delno pasodina ir klausia:

— Petrai, Petrai, katram šone balta duona?

Mūsų krašte nebuvo baltos duonos, tai per tai klausiam, kur to balta duona yr.

Paaiškinimai

Tautosaka

Šios kompleksinės ekspedicijos metu buvo užrašyta apie 1000 lietuvių tautosakos kūrinių. Perrašyta ir sutvarkyta tautosaka atiduota saugoti Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos rankraštynei.

Leidinyje skelbiami būdingesnieji Rimšės apylinkės tautosakos kūriniai. Dainas spaudai parengė D. Krištopaitė ir S. Puteikienė, pasakas ir pasakojimus — B. Kerbelytė, padavimus ir sakmes — N. Vėlius, smulkiąją tautosaką — K. Grigas. Tekstus redagavo J. Kardelytė. Redaguota pagal dabartinės literatūrinės lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos normas, stengiasi išlaikyti originalo leksiką, sakinio struktūrą, morfologines tarmės formas.

Dainų melodijas patikrino L. Burkšaitienė. Apibrėžtas numeris takto pradžioje žymi to takto variantą, apibrėžtas numeris viršum natos ar ritminės grupės — tos natos ar ritminės grupės variantą.

Skelbiamos tautosakos didžioji dalis užrašyta 1966 m. rugpiučio mėn. Ignalinos rajone, Rimšės apylinkėje, tad tų kūrinių užrašymo data nenurodoma. Bet atskiros dainos buvo užfiksuotos vėliau, papildant ekspedicijos metu surinktą medžiagą, todėl metrikoje tais atvejais žymima jų užrašymo data.

Dainos

1. Eisma, sese, rugių piauti. — Užrašyta Rudžių k., iš Apolonijos Dubakaitės, 60 m. Tekstą užrašė L. Abraitytė ir V. Ripskytė, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo G. Četkauskaitė. Tekstas LTR 3866(42).

2. Mes pasėjom linelius, linelius. — Užrašyta Kaļviškių k., iš Mykolo Jakučio, 79 m. Tekstą užrašė D. Krištopaitė, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo S. Puteikienė. Tekstas ir melodija LTR 3862(73).

3. Generolio rolis. — Užrašyta Bieniūnų k., iš Jeronimo Dubakos, 74 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo V. Juodpusis. Tekstas ir melodija LTR 3865(266).

4. Tu, karveli, tu, pilkasis. — Užrašyta Magunkų k., iš Kunigundos Šapovalienės, 69 m. Tekstą užrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo V. Juodpusis. Tekstas ir melodija LTR 3863(9).

5. *Supkit supkit, sūpuoklėlės.* — Užrašyta Magūnų k., iš Domicelės Jeskevičienės, 73 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 3865(98).

6. *Meška vilką papiovė.* — Užrašyta Magūnų k., iš Kuni-
gundos Šapovalienės, 69 m. Tekstą užrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, melo-
diją iš magnetofono juostos iššifravo V. Juodpusis. Tekstas ir melodi-
ja LTR 3863(8).

7. *Per naktelę nemiegojau.* — Užrašyta Girdžiūnų k., iš
Anelės Jiedertienės, 72 m. Tekstą užrašė L. Abraitytė ir V. Ripskytė, melo-
diją iš magnetofono juostos iššifravo S. Puteikienė. Tekstas LTR 3866(1).

8. *Oi, gėriau gėriau.* — Užrašyta Kalviškių k., iš Marijonos
Umbrasienės, 75 m. Tekstą užrašė D. Krištopaitė ir B. Kivinskaitė, melodi-
ją iš magnetofono juostos iššifravo S. Puteikienė. Tekstas ir melodija LTR
3862(96).

9. *Šią naktelę per naktelę.* — Užrašyta Magūnų k., iš My-
kolo Mačiulio, 73 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją iš magnetofono
juostos iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 3865(59).

10. *Tykiai tykiai upelė tekėjo.* — Užrašyta Magūnų k.,
iš Domicelės Jeskevičienės, 73 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją
iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR
3865(83).

11. *Žaliam sodne sodely.* — Užrašyta Magūnų k., iš Kuni-
gundos Šapovalienės, 69 m. Tekstą užrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, melo-
diją iš magnetofono juostos iššifravo V. Juodpusis. Tekstas ir melodija
LTR 3863(6).

Dainininkės pastaba: „Veselios giesmė. Kaip valniką pina, siratom
gieda.“

12. *Ažu vario vartelių.* — Užrašyta Rudžių k., iš Apolonijos
Dubakaitės, 60 m. Tekstą užrašė L. Abraitytė ir V. Ripskytė, melodiją iš
magnetofono juostos iššifravo G. Četkauskaitė. Tekstas LTR 3866(41).

13. *Tai gražiai siaubia medy bitinėlis.* — Užrašyta
Magūnų k., iš Domicelės Jeskevičienės, 73 m. Tekstą užrašė J. Dovydai-
tis, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melo-
dija LTR 3865(129).

14. *Zabeliute sesele.* — Užrašyta Magūnų k., iš Kunigundos
Šapovalienės, 69 m. Tekstą užrašė N. Vėlius, melodiją iš magnetofono juos-
tos iššifravo V. Juodpusis. Tekstas ir melodija LTR 3863(11).

15. *Oi, veža veža, dobiliaj.* — Užrašyta Rudžių k., iš Apo-
lonijos Dubakaitės, 61 m. Tekstą užrašė D. Krištopaitė 1967.XI.10, melodi-
ją iš magnetofono juostos iššifravo G. Četkauskaitė. Tekstas LTR 3866(51).

Dainininkės pastaba: „Keturinė, giedojo mano senelė, iš jos išmokau.“

16. *Nei vėjai pučia.* — Užrašyta Bieniūnų k., iš Anastazijos Ci-
cėnienės, 70 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją iš magnetofono juos-
tos iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 3865(289).

17. *Kelies, martele.* — Užrašyta Rudžių k., iš Apolonijos Dubakaitės, 61 m. Tekstą užrašė G. Četkauskaitė ir D. Krištopaitė 1968 m. vasario mėn., melodiją iš magnetofono juostos iššifravo L. Burksaitienė. Tekstas LTR 3866(49).

Dainininkės pastaba: „Gieda pirmaryčius, kai kelia marčią. Jaunieji dar guli, o muzikantai ir svečiai stovi už durų: skripka dūduoja, svečiai gieda.“

18. *Ir atskrido pova.* — Užrašyta Rudžių k., iš Apolonijos Dubakaitės, 61 m. Tekstą užrašė G. Četkauskaitė ir D. Krištopaitė 1968 m. vasario mėn., melodiją iš magnetofono juostos iššifravo L. Burksaitienė. Tekstas LTR 3866(52).

19. *A š padainuosiu.* — Užrašyta Rudžių k., iš Apolonijos Dubakaitės, 60 m. Tekstą užrašė L. Abraitytė ir V. Ripskytė, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo L. Burksaitienė. Tekstas ir melodija LTR 3866(43).

20. *Ūgin, tėvai, du sūneliu.* — Užrašyta Rudžių k., iš Apolonijos Dubakaitės, 60 m. Tekstą užrašė L. Abraitytė ir V. Ripskytė, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo L. Burksaitienė. Tekstas LTR 3866(46).

21. *Cit, neverk, mergele.* — Užrašyta Magūnų k., iš Domicelės Jeskevičienės, 73 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 3865(132).

22. *Iš kur, iš kur.* — Užrašyta Girdžiūnų k., iš Anelės Jiedertienės, 73 m. Tekstą užrašė D. Krištopaitė 1967.XI.10, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo S. Puteikienė. Tekstas LTR 3866(6^a).

23. *Sniegas sniegti.* — Užrašyta Kalviškių k., iš Mykolo Jakučio, 79 m. Tekstą užrašė D. Krištopaitė, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo S. Puteikienė. Tekstas ir melodija LTR 3862(53).

24. *A župūtė.* — Užrašyta Magūnų k., iš Domicelės Jeskevičienės, 73 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 3865(100).

25. *Ladu ladu ladutę.* — Užrašyta Pušyno k., iš Bronės Skuuskienės, 50 m. Tekstą užrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo V. Juodpusis. Tekstas ir melodija LTR 3863(146).

26. *Kėkštas kėkšteli.* — Užrašyta Bieniūnų k., iš Anastazijos Cicėnienės, 71 m. Tekstą užrašė G. Četkauskaitė ir D. Krištopaitė 1968 m. vasario mėn., melodiją iš magnetofono juostos iššifravo G. Četkauskaitė. Tekstas LTR 3865(306).

Dainininkės pastaba: „Giedojom ganydami ir vakaruodami — tai verpiam, tai tinklus mezgam. Vienas būrys gieda: „Kėkštas kėkšteli“, o kiti atsako: „Tuj tuj.“

27. *Pinu pinu pynę.* — Užrašyta Bieniūnų k., iš Anastazijos Cicėnienės, 71 m. Tekstą užrašė G. Četkauskaitė ir D. Krištopaitė 1968 m. va-

sario mėn., melodiją iš magnetofono juostos iššifravo G. Četkauskaitė. Tekstas LTR 3865(305).

Pateikėja dainą vadina „keturinė“. Ją dainavo du dainininkai arba dvi grupės pakaitomis: vieni klausia, kiti atsako.

28. Ugdė tėvas du sūneliu. — Užrašyta Magūnų k., iš Uršulės Svidinskienės, 58 m. Tekstą užrašė D. Krištopaitė, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo S. Puteikienė. Tekstas ir melodija LTR 3862(117).

29. Mes dujėi broliukai. — Užrašyta Magūnų k., iš Domicelės Jeskevičienės, 73 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 3865(84).

30. Eisma, broliai, ant vainos. — Užrašyta Kalviškių k., iš Mykolo Jakučio, 79 m. Tekstą užrašė D. Krištopaitė, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo S. Puteikienė. Tekstas ir melodija LTR 3862(62).

31. Jūs važiuokit, svečiai, namo. — Užrašyta Magūnų k., iš Mykolo Mačiulio, 73 m. Tekstą užrašė J. Dovydaitis, melodiją iš magnetofono juostos iššifravo B. Uginčius. Tekstas ir melodija LTR 3865(48).

Pasakos

32. Vilko giesmelė. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Uršulės Kudabienės, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(247).

33. Katinėlis ir gaidelis. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Uršulės Kudabienės, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(248).

34. Ožkelė — pusė lupta, pusė skusta. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Uršulės Kudabienės, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(252).

35. Trys broliai. — Užrašyta Magūnų k., iš Kunigundos Šapovalienės, 68 m. Į magnetofono juostą įrašė ir iššifravo N. Vėlius. Tekstas LTR 3863(26).

36. Stebuklinga paukštytė. — Užrašyta Stašionių k., iš Bernardo Rudoko, 80 m. Užrašė D. Krištopaitė. Tekstas LTR 3862(172).

37. Našlaitė ir ragana. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Uršulės Kudabienės, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(255).

38. Imtynės su velniu. — Užrašyta Stašionių k., iš Bernardo Rudoko, 80 m. Užrašė D. Krištopaitė. Tekstas LTR 3862(167).

39. Gudrus velnias. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(49).

Pasakotojo pastaba: „Čia uturta iš Vigutėnų, Radžiukas Juzia pasakojė, diedukas. Aš skaitau, kad pasaka. Buvo ti vilkas su velniu miniojos. Čia tikrai pasaka, vaikų pasaka.“

40. Velnias už berną. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(50).

Pasakotojo pastaba: „Kad visokių atsitikimų buvo, galėjo ir tokių baikių atsitiktie. Nei tai tikiu, nei netikiu.“

41. *Velnius ir urėdas.* — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė ir iššifravo N. Vėlius. Tekstas LTR 3864(56).

Pasakojimai

42. *Žemė nepriima pono.* — Užrašyta Kalviškių k., iš Elenos Sutkevičiūtės-Jakutienės, 41 m. Užrašė D. Krištopaitė. Tekstas LTR 3862(6).

43. *Krankai urėdo laidotuvėse.* — Užrašyta Stašionių k., iš Anastazijos Rudokaitės-Jakutienės. Užrašė D. Krištopaitė. Tekstas LTR 3862(199).

44. *Baudžiauninko kerštas.* — Užrašyta Magūnų k., iš Mykolo Mačiulio, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(16).

45. *Išmainytas į šunį.* — Užrašyta Magūnų k., iš Mykolo Mačiulio, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(35).

46. *Baudžiovos panaikinimas.* — Užrašyta Kalviškių k., iš Elenos Sutkevičiūtės-Jakutienės, 41 m. Užrašė D. Krištopaitė ir B. Kiminskaitė. Tekstas LTR 3862(5).

47. *Meška su kryžiumi.* — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė ir iššifravo N. Vėlius. Tekstas LTR 3864(82).

Pasakotojo pastaba: „Kokiam daikte — nepasakysiu. I dabar da, kai išeina iš kalbos, sako: „Ka i tu, kap meška su kryžium.“ Ė kap ti tikrumoj buvo, smala žino. Pasakoja, kad teisingai šite buvo.“

48. *Vilko gudrumas.* — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė ir iššifravo N. Vėlius. Tekstas LTR 3864(83).

Pasakotojo pastaba: „Gervelėse Kuolelio arklį papiovė. Artimavičius iš Gervelių buvo atėjęs užkuriom i pasakoją.“

49. *Apgauta lapė.* — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė ir iššifravo N. Vėlius. Tekstas LTR 3864(85).

Pasakotojo pastaba: „Kadaise pradiedukas tai tikrai aprydė lapę. Čia tikrumoj buvo.“

50. *Elgeta ir vokietis.* — Užrašyta Eglinių k., iš Juozo Silicko, 70 m. Užrašė D. Krištopaitė. Tekstas LTR 3862(156).

Padavimai

51. *Bažnyčiakalnis.* — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(2).

Pasakotojo pastaba: „Apie Bažnyčinį daug kas mūsų krūge girdėjo. Teko kelis kartus i būtie. Ir tie, katrie prie to kalno gyvena, ir tie girdėjo. Pasakoja, kad tikrai buvę. Bet tų žmonių, prie katriem buvo, jau nér, pamirę. Pagal kalbom visom — turi būtie... Nė vienas, inlipęs saulén, nepadabo, ar žemė sukas, sako — ir tikim. O čia visi pasakoja, visuos sodziuos. Ne iš vieno šito kalba dygus, čia — plata kalba.“

52. Senelis prasmegusioje bažnyčioje. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Uršulės Kudabienės, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(253).

53. Kupstai ežeruose. — Užrašyta Magūnų k., iš Antano Paukštės, 87 m. Užrašė N. Vėlius. Tekstas LTR 3863(177).

54. Nuskendęs varpas. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Jono Pečiulkos, 65 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(201).

55. Milžinas ir artojas. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Petro Radziuko, 60 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(246).

56. Milžinai. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Jono Pečiulkos, 65 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(203).

57. Milžinų kaulai. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Jono Pečiulkos, 65 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(204).

58. Prancūzai. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Jono Pečiulkos, 65 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(202).

59. Prancūzų pinigai. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(46).

Pasakotojo pastaba: „Tože nuo senių, nuo kaimynų ir kitų ūlyčinių. Kolūky kap kadu isiuturinam, kiti ir girdėjo. Tože pasakojo, kad buvo.“

60. Rusų pinigai. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(3).

Pasakotojo pastaba: „Čia sėniai pasakoja, katrie burlokystėj buvo. Pasakoja, kad tikrai.“

61. Skrajojanti Švedienė. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(27).

62. Prisieginė. — Užrašyta Stašionių k., iš Bernardo Rudoko, 80 m. Užrašė D. Krištopaitė. Tekstas LTR 3862(177).

Sakmės

63. Nušauta ragana. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(26).

Pasakotojo pastaba: „Čia labai senas kavalkas buvo. Gali patikrint diedukas, pradiedukas pasakojo. Čia buvo rašyta, tik adverniškai — kad, „vrode“, Magūnuose buvo dvi raganos.“

64. Raganos galia. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(23).

Pasakotojo pastaba: „Beniūnos Čypliui Krišui tiko. Pats pasakojo mano tėvui, aš tokis va (7 m. berniukas — N. V.) stovėjau ir klausiaus. Potam i tėvas kelis kartus pasakojo.“

65. Pienas iš apinasrio. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(28).

Pasakotojo pastaba: „...Sako, kad iš tiesų tokis atsitikimas buvo.“

66. Vilktakiai. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(31).

Pasakotojo pastaba: „Pasakoja, kad teisingai buvo. Bet čia iš senų eina kalbų. Nepasakysi, kad aš mačiau — tik girdėjau.“

67. Kunigas ir burtininkas. — Užrašyta Kalviškių k., iš Elenos Sutkevičiūtės-Jakutienės, 41 m. Užrašė D. Krištopaitė. Tekstas LTR 3862(7).

68. Karmazinskas pinigas. — Užrašyta Pušyno k., iš Marijonos Petroškienės, 84 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(165).

69. Imtynės su velniu. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(9).

Pasakotojo pastaba: „Sako, mūsų kaimynui udinarčikui šitei tiko.“

70. Katinas valtyje. — Užrašyta Magūnų k., iš Mykolo Mačiulio, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(23).

71. Velnias nuo medžio. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Petro Radziuko, 60 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(217).

72. Velnias prie girnų. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Petro Radziuko, 60 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(240).

73. Mainai arkliais. — Užrašyta Stašionių k., iš Anastazijos Rudokaitės-Jakutienės, 69 m. Užrašė D. Krištopaitė. Tekstas LTR 3862(198).

74. Mainai šautuvais. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(24).

Pasakotojo pastaba: „...Mažu būnant girdėjau... Pasakoja, kad buvo visokių tų nadomumų. Dabar ir aš aukso maišelį nėr jokio atsitikimo.“

75. Numirėlis pusiau skusta barzda. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(8).

76. Persmeigtas pasikorėlis. — Užrašyta Vendžioniškės k., iš Antaninos Žemeckienės, 80 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir I. Šarmaitytė, iššifravo N. Vėlius. Tekstas 3863(50).

Pasakotojos pastaba: „Lauras buvo tas žmogus, sako: „Lauras vaikščioja.“

77. Mirusiojo apsilankymas. — Užrašyta Pušyno k., iš Marijonos Petroškienės, 84 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(154).

78. Prisisapnavę pinigai. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(42).

Pasakotojo pastaba: „Čionai pasakodavo Karukas Kardelis... Aš nedikas buvau... sako, tikrai buvo.“

79. Geriausias draugas. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(43).

80. Laivelis aukso. — Užrašyta Pušyno k., iš Marijonos Petroškienės, 84 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(179).

81. Pinigų kasėjai. — Užrašyta Pušyno k., iš Bronės Skukauskienės, 50 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(189).

82. Pamesti pinigai. — Užrašyta Eglinių k., iš Juozo Silicko, 70 m. Užrašė D. Kristopaitė. Tekstas LTR 3862(158).

83. Aitvaras skrenda. — Užrašyta Pušyno k., iš Marijonos Petroškienės, 84 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(164).

84. Aitvaro kerštas. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(16).

Pasakotojo pastaba: „Šitą gerai girdėjau, ir tėvas, ir Grobo Augusta pasakojo. Ar Medeišiuos, ar Čiziūnuos tiko. Sako, kad tikrai tiko.“

85. Aitvaro atneštas alus. — Užrašyta Tripuckų k., iš Liudviko Dubakos, 66 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė, iššifravo R. Vėliuvienė. Tekstas LTR 3864(17).

Pasakotojo pastaba: „Kuriam daikte, neišpasakosiu. Sėniai pasakodavo i tėvas. Kad velnias atanešė — i negėrė, tai man buvo naduomu.“

86. Žalčių kerštas. — Užrašyta Vendžioniškės k., iš Antaninos Žemeckienės, 80 m. Į magnetofono juostą įrašė N. Vėlius ir I. Šarmaitytė, iššifravo N. Vėlius. Tekstas LTR 3863(48).

87. Vieversio kilmė. — Užrašyta Magūnų k., iš Mykolo Mačiulio, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. Tekstas LTR 3865(6).

Mįslės

88, 91, 96, 99, 100, 102, 104. — Užrašyta Girdžiūnų k., iš Anelės Jerdtienės-Motorkaitės, 72 m., kilusios iš Keizių k., netoli Dūkšto. Užrašė V. Ripskytė ir L. Abraitytė. LTR 3866(7, 9, 12—14, 16).

89, 92, 93, 101. — Užrašyta Kalviškių k., iš Elenos Jakutienės-Sutkevičiūtės, 41 m. Užrašė D. Kristopaitė. LTR 3862(27, 31, 32, 34).

90, 98. — Užrašyta Rudžių k., iš Salomėjos Pečiulienės, 63 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 3863(95, 98).

94, 103. — Užrašyta Kalviškių k., iš Marijonos Umbrasienės-Aksomitaitės, 75 m., kilusios iš Svėdasų. Užrašė D. Krištopaitė. LTR 3862(114, 115).

95, 97. — Užrašyta Eglinių k., iš Juozo Silicko, 70 m. Užrašė D. Krištopaitė. LTR 3862(162, 164).

Garsų pamėgdžiojimai

105. — Užrašyta Magūnų k., iš Mykolo Mačiulio, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 3865(61).

106. — Užrašyta Magūnų k., iš Domicelės Jeskevičienės, 73 m., kilusios iš Pažemiškių k., Dūkšto vls. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 3865(121).

Užkalbėjimai. Burtai

107, 109, 113, 114. — Užrašyta Rudžių k., iš Salomėjos Pečiulienės, 63 m. Užrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė. LTR 3863(86—88, 93).

108, 111. — Užrašyta Vigutėnų k., iš Juozo Kudabos, 72 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 3865(231, 232).

110, 115. — Užrašyta Pušyno k., iš Marijonos Petroškienės, 84 m. Užrašė N. Vėlius ir R. Vėliuvienė. LTR 3863(129, 132).

112. — Užrašyta Magūnų k., iš Domicelės Mačiulienės-Jeskevičienės, 73 m. Užrašė N. Vėlius. LTR 3863(172).

116, 117. — Užrašyta Magūnų k., iš Mykolo Mačiulio, 73 m. Užrašė J. Dovydaitis. LTR 3865(22, 55).

Išnašų santrumpos

- C V A — Lietuvos TSR Centrinis Valstybinis archyvas
C V A K — CVA Kauno filialas
C V I A — Lietuvos TSR Centrinis Valstybinis istorinis archyvas
E S — Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Etnografijos sektorius
F S — Latvijos TSR MA Kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektorius
L K L I R — LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos Rankraštnas
L L K — V.V.V. Kapsuko universiteto studentų ekspedicijų rinkiniai (rankraščiai) Lietuvių literatūros katedroje
L M D — Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiai LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institute
L T R — Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto lietuvių Tautosakos rankraštnas
M A B R S — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius
V V U B R — Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius

Nuotraukų sąrašas

1. Pasakotojas Liudvikas Dubaka iš Tripuckų k. Č. *Kudabos nuotr.*
2. Bliuvaklio ež. pakrantės prie Skripkų k. K. *Ambraso nuotr.*
3. Dainininkė Marijona Umbrasienė iš Kalviškių k. D. *Šemetulskio nuotr.*
4. Vitkūnų piliakalnis. O. *Kuncienės nuotr.*
5. Dainininkas Mykolas Jakutis iš Kalviškių k. D. *Šemetulskio nuotr.*
6. Dainininkė Salomėja Pečiulienė iš Rudžių k. N. *Vėliaus nuotr.*
7. Pasakotojas Bernardas Rudokas iš Stašionių k. D. *Šemetulskio nuotr.*
8. Beržynėlis ties Vasiliškių kaimu. V. *Ylevičiaus nuotr.*
9. Audėja Elena Jakutienė iš Kalviškių k. D. *Šemetulskio nuotr.*
10. Pušynų kaimo pirmoji su dūmtraukiu pirkia. J. *Dovydaičio nuotr.*
11. Kirviu kirstų rąstų svirnas Magūnų k. J. *Dovydaičio nuotr.*
12. Pasakotoja Elzbieta Jakutienė iš Stašionių k. D. *Šemetulskio nuotr.*
13. Rimšė. Č. *Kudabos nuotr.*
14. Jurginų darželis Stašionių kaime. D. *Šemetulskio nuotr.*
15. Neišsenkama dainininkės Anastazijos Cicėnienės iš Bieniūnų k. dainų skrynelė. K. *Petkevičiaus nuotr.*
16. L. Dubakos aviliai-kaladės Tripuckų k. Č. *Kudabos nuotr.*
17. Gaidė. Sena sodyba. Č. *Kudabos nuotr.*
- 18, 19. Petras Kardelis mėgsta bites ir smuiką. Č. *Kudabos nuotr.*
20. Gaidė. V. *Ylevičiaus nuotr.*
21. Dainininkė Anastazija Jakutienė iš Stašionių k. D. *Šemetulskio nuotr.*
22. Apolonija Dubakaitė iš Rudžių k., padainavusi sutartinių. K. *Petkevičiaus nuotr.*
23. Antano Kimbaro pirtaitė. K. *Ambraso nuotr.*
24. Aleksandro Kuncaro bitynas Magūnų kaime. D. *Šemetulskio nuotr.*
25. Senas kluonas Bieniūnų kaime. V. *Ylevičiaus nuotr.*
26. Bronė Umbrasaitė Stašionių k. spragilu kulia rugius. D. *Šemetulskio nuotr.*
27. Edvardas Bagdonavičius Gaidės k. senoviniu būdu bloškia rugius. D. *Šemetulskio nuotr.*
28. Gaidė. Kūliai stogui dengti. V. *Ylevičiaus nuotr.*
29. Gaidės bažnyčia. V. *Ylevičiaus nuotr.*
30. Bieniūnų kaimo laukuose. J. *Dovydaičio nuotr.*
31. Tautosakininkas J. Dovydaitis užrašinėja Domicelės Jeskevičienės dainas Magūnų k. J. *Dovydaičio nuotr.*
32. Senovinis avilys Magūnų k. D. *Šemetulskio nuotr.*
33. Avilys iš eglės luobo Čeberakų k. R. *Kunsko nuotr.*
34. Dailės Instituto studentas V. Karalius piešia namų apyvokos daiktus. Č. *Kudabos nuotr.*

35. Akėčios. P. Dundulienės nuotr.
36. Ravėtuvas burokams ravėti. P. Dundulienės nuotr.
37. Poilsio valandėlė. J. Dovydaičio nuotr.
38. Arklas-vagotuvus su pavaža. P. Dundulienės nuotr.
39. Taip seniau žmonės piovė rugius. K. Ambraso nuotr.
40. Gubos jau sustatytos. K. Ambraso nuotr.
41. Po darbo. V. Ylevičiaus nuotr.
42. Į laukus. K. Ambraso nuotr.
43. Kauburėtos Rojaus apylinkės. Č. Kudabos nuotr.
44. Magūnų k. vienkiemis. N. Vėliaus nuotr.
45. Vilkaragio k. sodyba. V. Ylevičiaus nuotr.
46. Gaidė. Seno namo langas. V. Ylevičiaus nuotr.
47. Sėtuvė. P. Dundulienės nuotr.
48. Piautuvai. P. Dundulienės nuotr.
49. Iš Magūnų į Rimšę. D. Šemetulskio nuotr.
50. Bieniūnų k. senienos. V. Ylevičiaus nuotr.
51. Edvardo Bagdonavičiaus sodyba Gaidėje. D. Šemetulskio nuotr.
52. Senas svirnelis, dengtas rąstais ir šiaudais, Magūnų k. D. Šemetulskio nuotr.
53. Prie seno tvarto. D. Šemetulskio nuotr.
54. Aloyzo Bogušio sodyba Antalgės k. D. Šemetulskio nuotr.
55. Liaudies meistras Aloyzas Bogušis Antalgės k. su savo darbo cimbo-lais. D. Šemetulskio nuotr.
56. Antalgės kapinaitės. D. Šemetulskio nuotr.
57. A. Bogušio pasistatytas paminklas Antalgės kapinaitėse. D. Šemetulskio nuotr.
- 58, 59. Rimšės apylinkės. Č. Kudabos nuotr.
60. Rojaus laukai. Č. Kudabos nuotr.
61. Pietvakarinė Drūkšių ežero pakrantė. K. Ambraso nuotr.
62. Koplytėlė prie buv. Dūkšto dvaro kryžkelės. Č. Kudabos nuotr.
63. Bikėnų kaimo kapeliai. Č. Kudabos nuotr.
64. Kapinaitės prie Drūkšių ežero. Č. Kudabos nuotr.
65. Liaudies melstrų mūryta ūkinio pastato siena. Č. Kudabos nuotr.
66. Bliuvaklio paežerė. R. Kunsko nuotr.
67. Buv. Dūkšto dvaro kumetynas. Č. Kudabos nuotr.
68. Senasis Dūkštas. Č. Kudabos nuotr.
69. Kėdė iš obels, rasta Gaidėje. V. Ylevičiaus nuotr.
70. Prof. A. Hrebnickio namas — memorialinis muziejus Rojuje. Č. Kudabos nuotr.
71. Darželis prie Emilio Abarevičiaus trobos Eglinių k. D. Šemetulskio nuotr.
72. Mykolo Paukštės sodyba Kalviškių k. D. Šemetulskio nuotr.
73. Saulei leidžiantis. K. Ambraso nuotr.
74. Sena pušis Tripuckų k. Č. Kudabos nuotr.

Piešinių autoriai

Gaidės ir Rimšės apylinkių žemėlapių sudarė R. Kuskas

Žemdirbystės įrankius piešė Dailės Instituto studentė V. Lamauskaitė

Kalvės įrenginius piešė Dailės Instituto studentė D. Matulaitė

Liaudies keramikos dirbinius, Vigutėnų k. architektūrą perpiešė ir dailidės įrankius piešė Dailės Instituto studentas R. Tarabilda

Audinius perpiešė Dailės Instituto studentė R. Sipavičiūtė

Pirkių puošybos elementus piešė Dailės Instituto stud. Z. Skrodis

Skryniais ir tautosakos pateikėjų portretus piešė Dailės Instituto studentė
I. Labutytė

INHALTSVERZEICHNIS

<i>Vorwort</i>	7
----------------------	---

Land und Leute in der Vergangenheit

<i>Rimvydas Kunskas</i> . Aus der Geschichte des grossen Sees	11
<i>Česlovas Kudaba</i> . Geomorphologische Besonderheiten der Anhöhen von Sėliai	16
<i>Ona Kuncienė</i> . Die archeologischen Denkmäler in Umgebung von Gaidė und Rimšė	30
<i>Romas Batūra</i> . Die Burg von Drūkšiai	24
<i>Antanas Tyla</i> . Abriss der Geschichte der Umgebungen von Gaidė und Rimšė	30
<i>Antanas Tyla</i> . Die Nachrichten über die Landwirtschaftslage der Gemeinde von Rimšė im Kreis Zarasai	42
<i>Danutė Krištopaitė</i> . Der Vorgänger der Heimatkunde	55
<i>Povilas Štaras</i> . Hier hat die Heldin gekämpft	63

Gewerbe

<i>Pranė Dundulienė</i> . Ackerbau und ihre Geräte	69
<i>Vitalis Morkūnas</i> . Die Lebensweise der Landarbeiter in den Jahren 1919—1940	79
<i>Vacys Milius</i> . Das Netzknüpfen als Gewerbe	86
<i>Juozas Petrulis</i> . Fischfang im Gewässer von Drūkšiai	92
<i>Jonas Buzas</i> . Zimmerleute	99
<i>Antanas Stravinskas</i> . Schmiede und ihre Schmieden	110
<i>Juozas Kudirka</i> . Volkskeramiker	117
<i>Regina Sipavičiūtė</i> . Überblick über die Gewerbe	122

Der Weg zur Bildung

<i>Meilutė Lukšienė</i> . Das Bildungswesen bis 1919	127
<i>Vincas Martinkėnas</i> . Die Sorgen von 1920—1939	134
<i>Petronėlė Žostautaitė</i> . Die Schulen in den Jahren 1945—1967	138

In den Höfen der Kolchosbauern

<i>Izidorius Butkevičius</i> . Die Architektur des Dorfes Vigutėnai	145
<i>Zina Skrodis</i> . Das Schmücken der Häuser	156
<i>Lilija Kudirkienė</i> . Blumengärten	163
<i>Antanas Ryliškis</i> . Rojus	168
<i>Danas Šemetulskis</i> . Nach der Besichtigung der Gärten	177
<i>Antanas Poviliūnas</i> . Die ökonomische Übersicht des Ad. Mickevičiaus-und Apvardų Kolchoses	181
<i>Antanas Daniliauskas</i> . Bauernfamilie	191
<i>Liuda Arbačiauskienė</i> . <i>Jadvyga Navickaitė</i> . Die Ernährung der Kolchosbauern in der Umgebung von Gaidė	198
<i>Nijolė Kazėnaitė</i> , <i>Edvardas Razauskas</i> , <i>Irena Šarmaitytė</i> , <i>Ali-na Šveistytė</i> . Die Gesundheit der Menschen	204

Märchen und Lieder

<i>Bronė Kerbelytė</i> . Wovon erzählt man in der Umgebung von Gaidė und Rimšė	212
<i>Norbertas Vėlius</i> . Der Erzähler Liudvikas Dubaka	218
<i>Danutė Krištopaitė</i> . Die Grundzüge des Volksliederrepertoires	233
<i>Vanda Barauskienė</i> . Die Arbeitslieder	252
<i>Vaclovas Juodpūsis</i> . Die Bemerkungen über die Liedermelodien	260
<i>Rimantas Gučas</i> . Zwei Melodien des Geigers Petras Kardelis	263

Mundart

<i>Aloyzas Vidugiris</i> . Einige Angaben aus der Geschichte des Mundartsterritoriums	267
<i>Jadvyga Kardelytė</i> . Kurzes Charakteristikum der Mundart	272
<i>Aloyzas Vidugiris</i> . Besondere Mundartwörter und ihre Bedeutungen	276
<i>Janina Lipskienė</i> . Phraseologismen	282
<i>Marytė Razmukaitė</i> . Die morphologischen Merkmale des Verbs in der Mundart von Rimšė — Gaidė	290
<i>Kazys Eigminas</i> . Die Liste der Ortsnamen der Umgebung von Gaidė und Rimšė	300

Volksdichtung (Texte)	315
<i>Erklärungen</i>	405
<i>Aufnahmenregister</i>	414
<i>Zeichnerregister</i>	416

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	7
-------------------	---

ПРОШЛОЕ ЗЕМЛИ И ЛЮДЕЙ

<i>Римвидас Кункаса</i> . Из истории большого озера	11
<i>Чесловас Кудабя</i> . Геоморфологические особенности Селяйских высот	16
<i>Она Кунцене</i> . Археологические памятники в окрестностях Гайде	20
<i>Ромас Батура</i> . Друкшяйский замок	24
<i>Антанас Тила</i> . Несколько исторических данных окрестностей Гайде и Римше	30
<i>Антанас Тила</i> . Сведения о положении сельского хозяйства в Римшеской волости Зарасайского уезда	42
<i>Дануте Криштопайте</i> . Предшественник краеведов	55
<i>Повилас Штарас</i> . Здесь боролась героиня	63

ПРОМЫСЛЫ

<i>Пране Дундулене</i> . Земледелие и его орудия	69
<i>Виталис Моркунас</i> . Быт сельскохозяйственных рабочих в 1919—1940 гг.	79
<i>Вацис Милюс</i> . Промысел вязания сетей	86
<i>Юозас Пятрулис</i> . Рыбная ловля в Друкшяйских водах ..	92
<i>Йонас Бузас</i> . Плотники	99
<i>Антанас Стравинкаса</i> . Кузнецы и кузницы	110
<i>Юозас Кудирка</i> . Деревенские гончары	117
<i>Регина Сипавичюте</i> . Обзор тканей	122

ПУТИ В СВЕТ

<i>Мейлуте Лукшене</i> . Просвещение до 1919 г.	127
<i>Винцас Мартинкенас</i> . Беды 1920—1939 гг.	134
<i>Пятронеле Жостаутайте</i> . Школы в 1945—1967 гг.	138

В УСАДЬБАХ КОЛХОЗНИКОВ

<i>Издориюс Буткявичюс. Архитектура деревни Вигутенай</i>	145
<i>Зина Скрогис. Украшение изб</i>	156
<i>Лилия Кууркене. Цветники</i>	163
<i>Антанас Рилишкис. Роюс</i>	168
<i>Данас Шеметульскис. Сады</i>	177
<i>Антанас Повилюнас. Обзор экономики колхозов им. Ад. Мицкевича и Апвардай</i>	181
<i>Антанас Даниляускас. Крестьянская семья</i>	191
<i>Люга Арбацяускене, Ядвига Навицкайте. Питание колхозников в окрестностях Гайде</i>	198
<i>Ниёле Казенайте, Эдвардас Разгаускас, Ирена Шармайтите, Алина Швейстите. Здоровье людей</i>	204

СКАЗКИ И ПЕСНИ

<i>Броне Кербелите. Что рассказывают в окрестностях Гайде и Римше</i>	212
<i>Норбертас Велюс. Рассказчик Людвикас Дубака</i>	218
<i>Дануте Криштопайте. Обзор репертуара песен</i>	233
<i>Ванда Бараускене. Трудовые песни</i>	252
<i>Вацловас Юогпусис. Заметки о мелодиях песен</i>	260
<i>Римантас Гучас. Две мелодии скрипача Пятраса Кардялиса.</i>	263

ДИАЛЕКТ

<i>Алоизас Видуигирис. Несколько данных из истории территории диалекта</i>	267
<i>Ядвига Карделите. Краткая характеристика диалекта</i>	272
<i>Алоизас Видуигирис. Наиболее характерные слова диалекта и их значения</i>	276
<i>Янина Липскене. Фразеологизмы</i>	282
<i>Марите Размукайте. Черты морфологии глагола диалекта Римше—Гайде</i>	290
<i>Казис Эйгминас. Список названий местностей в окрестностях Гайде и Римше</i>	300

НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО (Тексты)	315
Пояснения	405
Список фотоснимков	414
Авторы рисунков	416

ОКРЕСТНОСТИ ГАЙДЕ И РИМШЕ

На литовском языке

●
Redaktorė *R. Saukienė*
Techn. redaktorius *V. Serapinas*
Korektorės *R. Gabrielavičienė* ir *S. Zastarskytė*

●
Pasirašyta spaudai 1969.X.30. LV 14732.
Leidinio Nr. 5968. Tiražas 6000 egz.
Popierius 84×108¹/₃₂ — 6,625 pop. l. = 22,26 sp. l. +
48 psl. giliasp. iliustr.; 25 leid. l.
Spaudė K. Poželos spaustuvė Kaune,
Gedimino 10. Užsak. Nr. 982.

Kaina 1 rb 22 kp

7—2—2
67-69 V

9(TL)
Ga 135

